MSS No. 272 Subject Philosophy

Name of MSS गर्ग संहिता (Garga Samhita)

Author

Period Folios 299

Script Sanskrit Source Prithi pal singh

Missing Folios 1-12

12A दारुणं ५४ कंसस्तं नोदयामास येन कं शतनं निपात्य चूर्णयामास तदंगं मुष्टिभिर्दृढैः ५५ तृणावर्तो
भौमस्वाकंयां सनीत्वा नभोगतः तत्रैव फफयुद्धे दैत्ये हैवैलत्तयोजनं ५६ कंसोनंतवलंकृत्वाः दैत्यंनी
तां तदावशात् भूम्यां संपातयामास सवमंतं रुधिरं मावा ५७ तद्वेनाथ यमस्तं नकंवचक्रं दैत्यं महावलम्
कंसो निपातयामास मुष्टिना वज्रघातिना ५८ उत्थाय दैत्यो वलवान् सितपक्षो घनस्वनः क्रोधयु
क्तो समुत्पत्य तीक्ष्णतुंडेन मस्तके ५९ गिरीणामपि सर्वज्ञा गोतरुलेशायेके चयः स्वघश्च छर्दनं कंस
स्तं कंठो महावकः ६० कंसो वकं गृहीत्वा पाणिभ्यां पीत्वा महीतले करभ्यां भ्रामयित्वा च युद्धं तं विच
क्षेप ६१ तत्सारं हततं नाव्यो योद्धुकामा भवस्थिता तामाह कंसः प्रहसन्नाक्समे शरणागते ते ६२
स्त्रियामाहं महायुद्धं न करोमि कदाचन वकासुरः स्वामिनं ज्ञात्वा तेन च मे भगिनी भव ६३ ततो
वंतवलं कंसं वीक्ष्य भौमापि पार्थिवः चकार सौहृदं कंसे सहायार्थं स्वकंप्रति ६४ इति श्रीमद्गर्गाचा
र्यसंहितायां गोलोकखंडे नारदवहुलाश्वसंवादे कंसवलवर्णनं नाम षष्ठोध्यायः ६ श्रीनारद उ
अथ कंसः प्रातरुत्थाय परैः सर्वैर्जितैः श्रुतैः शंवरस्य पुरं प्रागात् स्वाभिप्रायं निवेदयन् १ शंवरोस्य
तिवीर्येणापि नयुयोध सत्तेवं वे चकार सौहृदं कंसे सम्वैरनिवेलैः सह २ त्रिश्रृंगगिरिणा वरेण तेज्यामो
नामासरो वली कंसपादं समभ्यभूः क्रोधं यमरक्तलोचनः ३ कंसच्चानचोत्थाय प्रवलैहैठमुष्टिः

ग.सं.
गो.
१३
13

भिः तयोर्युद्धमभूद्घोरमितरेतरमुष्टिभिः ४ कंसस्य मुष्टिभिः सोपि निःसत्वोभूद्धमातु
रः भूत्वं कृत्वा ययौ तं कंसः प्राह्नैमांयाज्ञानामहं ५ हे देव युद्धकांक्षास्तिक्त्वयामितं वदाशु मे प्रा
वाचं तं तदा गच्छ देशं बाणं महाबलं ६ प्रेरितस्त्वेति कंसाख्यो मयायुद्धं दिदृक्षुणा भुजवी
र्यमदोन्नद्ध शोणितानाम पुरं ययौ ७ बाणस्तरलनत्यति तां कृत्वा क्रुद्धोत्यमन्महान् त
ताडुलत्वांभूमध्ये जगर्ज घनवद्बली ८ भजानुभूमि गोलन्नौ पातालांतस्त्रमागतौ कृत्वा
तम्माह बाणास्तु पूर्वं चेनामस्समुद्धः ९ श्रुत्वा वचः करात्प्यौ तामुज्जहार सदोत्कटः प्र
चंडविक्रमः सं कंसः स्वरदंडे गजो यथा १० तथा चोर्द्धनयोतश्चालालोकाः समस्त
लाहृताः निपेतुर्गिरयो नेकाः विचेलुर्हिटदिग्गजाः ११ धोहुतमुद्यतश्चाणाद्दृष्ट्वाग
त्य वृषध्वजः सर्वान्संबोधयामास प्रोवाच बलिनंदनं १२ मल्लविनापरे चैनं भूमौ
कोपि न जेष्यति भार्गवाणां वरं दत्तं यत्तु रक्षैव चेत्स्वयं १३ श्रीनारदउ- इत्युक्त्वा सो
हृदं हि त्वं मयोः सकंसवाणयोः चकार परया शंत्या शिवः साक्षान्महेश्वरः १४ अथ
कंसो दिक्पतीन्यांश्रुत्वा वत्स महासुरः तेन सर्द्धं सगुयुयेवत्सरूपेण देवराट् १५
पुच्छे गृहीत्वा तं वत्सं पोथयामास भूतले वेशकृत्वा तं शैलं म्लेच्छदेशां तं तोययौ १६ १३

13A

सन्मुखोत्कालयवनः क्षत्रादैत्यंमहाबलं निर्घोषमन्युविघोद्धुरंतकस्मक्रूर्गदाधरः १८
कंसोगदांगृहीत्वासालत्तमारविनिर्मितां प्राप्तियवनेंद्रायसिंहनादमथाकरो
त् गदायुद्धमभद्घोरंतत्रहिकंसकालयोः विस्फुलिंगानुत्सरंत्योद्वेगदेचूर्णीवभू
वतुः १९ कंसःकालंसंगृहीत्वापातयामासभूतले पुनर्गृहीत्वानिः पात्यमूतज्ज
लंचकारहः वाणावर्षीघक्कुर्वतींसेनांतांयवनस्यच गदयायोधयामासकंसोदैत्य
विपावली २१ गजांस्तुरंगान्सुरथान्वीरान्सुमौनिपात्यच जगर्जत्वनवद्वीरोगदा
युद्धोमृर्धांगतो २२ ततश्चतुर्दशुल्लोक्षात्प्रकासंत्संख्यणापरं भीतान्पलायितान्द्व
छ्वान्वजघानाघनीनवित्त २३ उग्रपादोदीर्घजानुःस्तंभोरुर्लंबिमाकटिः कपा
टवक्षाः पीनांसःपुष्टःप्रांशुर्हृष्टहनुजः २४ खड्गीनिषंगीकवचीसन्नाबाहोधनुर्द्ध
रः मृदोक्कदोयधीसेनंदेवान्कंसोमरावतीं २५ वाणतूरसुक्षिकारिपुशूलतोम
लकेशिभिः प्रलंबेनरकेनापिद्विविदेनसमाहृतः २६ तृणावर्ताघकूटेश्च भौम
वाणाख्यशाबरैः व्योमधेनुकवत्सैश्चनरकर्धर्षसोमरावतीं २७ कंसोदेवागता॥

दृष्ट्वा शक्रो देवाधिपः स्वराट् सैवैर्देवगणैः सार्द्धं योद्धुं कुञ्जरस्थो विनिर्ययौ तयोर्यु
द्धमभूद्घोरं तुमुलं रोमहर्षणं दिव्यास्त्रशस्त्रसंपातैर्बाणैस्तीक्ष्णैः स्फुरत्प्रभैः ३० शा
स्त्रायकारैः संजाते रथारूढो महेश्वरः चिक्षेप वज्रं कस्मात् शतधारं तडित्द्युतिः ३१ मुद्गरेण
पिनद्धं तेन ताडितश्च महासुरः पपात कुलिशं युद्धे छिन्नधारं बभूव ह ३२ त्यक्त्वा वज्रं
तदा वज्री खड्गं जग्राह रोषतः कंसं संहितं ताडयिश्च नादं कृत्वाथ भैरवं ३३ स दैत्यो
नाभवत्कंसो मालाहतस्त्वद्विपः गृहीत्वा स गदां गुर्वीमभ्यधावन्ममर्दीह हठा ३४
३४ लक्षभारसमां कंसश्चिक्षेप क्षयदैत्यराट् तां समापततीं वीक्ष्य जग्राहाशु पुरंदरः
३५ ततः चिक्षेप दैत्याय वीरेण मुविसृदनः चचार युद्धे विरलन्नरीन्मातलि
सारथिः ३६ कंसो गृहीत्वा परिघं तेन ताडयसे सद्वेषां सूर्यमिवांबुदः ३८
द्रोः सहस्रभुजो वीरश्चापं टंकारयन्मुहुः तदा तान्कालयामास बाणैर्बाणाग्र
रोवली ३९ बाणांश्च वसवो रुद्रा आदित्याः ऋभवः सुराः जघ्नुर्नाना
विधैः शस्त्रैः सर्वतोऽद्रियथा गजाः ४० ततो भीमास्त्रः प्राप्तः प्रलं

14A वाद्यसुरैर्नेदत् तेन नादेन देवास्ते निपेतुर्मूर्छिता रणे ४१ उत्थाप्याशु तदा
शक्रो गजमारुह्य रणे हरिः नोदयामास कंसाय सा तं मैरावतं गजं ४२ अं
कुशास्फालनात्क्रुद्धं पातयंतं पदे द्विपः शुंडादंडस्य हस्तको मर्दयंतमितस्ततः
भ्रमन्मदं चतुर्दंतं हिमाद्रिमिव दुर्गमं ४३ नदंतं शौवलो शुंडं चालयंतं मुहुर्मु
हुः घंटाघंकिंकिणीजालैः रत्नकंबलमेरितं गोमूत्रचयसिंदूरं कस्तूरीपत्र
भंगमुखं ४५ दृष्ट्वैनं मुष्टिना कंसः तं ततनाड महागजे द्वितीयमुष्टिमाश
कं संजघान रणांगणे ४६ तस्य मुष्टिप्रहारेण हस्ते शक्रः पपात ह जानु
भ्यां धरणीं स्पृष्ट्वा गजोपि विह्वलोभवत् ४७ पुनरुत्थाय नागेंद्रो दंतैस्तस्य हृत्पदे
त्यय शुंडादंडेन चाहृत्वा चिक्षेप लक्षयोजनं ४८ पतितोपि स वज्रेशः कि
विह्वलमानसः स्फुरदोष्ठो निरुक्तोगो युद्धभूमिं समाययौ ४९ कंसोप
हीत्वा नागेंद्रं संनिपात्य रणांगणे निमीलितं शुंडं तस्यापि दंतान् चूर्णी चकार

गः सं॰
गो॰
१५

ह ५॰ अथैरावतोनागोमुष्ट्यावायुगणांगणात् निपातयन्महावीरान्देवधानीं
पुरींगतः ५१ महेन्द्रोवैसवेचापंसंधत्ताचार्थदैत्यराट् देवान्विद्रावयामासवा
णौघैश्चधनुःस्वनैः ५२ ततःसुरास्तेननिहन्यमानाविदुद्रुवुर्लीनधियोदिशो
ते केचिद्रणेमुक्तशिखाबभूवुर्भीताःस्मइत्थंयुधिवादिनस्ते ५३ केचित्तथाशे
जल्पयोनिरीनववस्त्रन्यस्तशस्त्राश्चविमुक्तकच्छाः स्थाणौरणेकंसनरेन्द्रसंमुखे
गतेस्थिताः केचिदतीवविह्वलाः ५४ इत्थंसदेवान्प्रगतान्निरीक्ष्यतान्दी
त्वाचसिंहासनमातपत्रवत् सर्वैस्तदादैत्यगणैर्जनाधिपः स्वराजधानीम
मथुरांसमाययौ ५५ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांगोलोकखंडेनारदबहु
लाश्वसंवादेकंसदिग्विजयवर्णनंनामसप्तमोऽध्यायः ७

15A श्रीगर्ग उवाच अज्ञातदेशेन च भक्तियुक्तः श्रीमैथिलोसौ नम्रतांवरिष्ठः नत्वा पुनः प्राह
मुनिंमहांतंदेवर्षिवर्यंहरिभक्तिनिष्टः श्रीबहुलाश्वउवाच त्वयाकुलंकौविशदीकृतं
मेसानंददोऽहंयशसायशसामलेन श्रीकृष्णभक्तस्ययाससंगमेनजनोपिसत्स्याद्बहुनाकिमुमा
वित २ श्रीराधयापूर्णतमस्यकृष्णसाक्षात्कृतावन्नजेकिंचरितंचकार तद्ब्रूहिमेदेवऋषीशश्रिता
पद्मः स्वात्मविपाहिमोत्वे ३ श्रीनारदउवाच धन्यंकुलंयन्निमिनान्वयेण श्रीकृष्णभक्तेन
परात्मवेण भूमौकृतंयत्रभवान्प्रजातः फलोहिमुक्ताभववन्ननचित्रं ४ अथप्रभोस्त
स्यपवित्रलीलांसुमंगलांसंशृणुतात्परस्य अभूत्सतांयोभुविरक्षणार्थं नकेवलंको
सवधायकृष्णः ५ अथैववराधावृषभानुपत्न्यामाश्रयेरूपमहस्सः परास्वं कलिंदजा
कूलनिकुंजदेशेसुमंदिरेसावततारराजन ६ यनाहूतेब्योम्निदिनस्यमध्येभाद्रेक्षितेना
गतिथौवसोमे अवाकिरन्देवगणाः स्फुरद्भिस्तन्मंदिरेनंदनजैः प्रसूनैः ७ राधावतारे
णतदावमूवुर्नद्योमलांभास्त्रदिशः प्रसेदुः ववुश्रवाताः अरविंदरागैः सुशीतलासुंदरमं
दयानैः ८ सुतांशरच्चंद्रशताभिरामां दृष्ट्वाथकीर्तिर्मुदमापगोपी सुभंविधायाथसुदद्देहि
जेभ्योद्विलक्षमानंदकरंगवांच ९ प्रेंखेखचिद्रत्नमयेसुपुष्पे सुवर्णायकृतेकृतचंदा

ग॰सं॰
गो॰
१६
16

नांगे श्रांदोलितासावहंथेसखीजनैर्दिनेदिनेचंद्रकलेवभाभिः १० यद्दर्शनंदेववरैःसुदुर्ल
भंयज्ञैरवाप्तंजनजन्मकोटिभिः सविग्रहांतांवृषभानुमंदिरेललंतिलोकाललनाप्रलाल
नैः ११ श्रीरासरंगस्यविकासचंद्रकादीपावलीभिर्वृषभानुमंदिरे गोलोकचूडामणि
कंठभूषणांध्यात्वापरांतांभुविपर्यटाम्यहं १२ श्रीबहुलाश्वउवाच वृषभानोरहोभा
ग्यंयस्यराधासुताभवत् कलावत्यासुचंद्रेणकिंकृतंपूर्वजन्मनि १३ श्रीनारदउवाच ।
नृगात्मजोमहाभागः सुचंद्रोनृपतीश्वरः चक्रवर्तीहरेरंशोबभूवातीवसुंदरः १४ पितॄ
णांमानसीकन्यास्तिस्रोभूवन्मनोहराः कलावतीरत्नमालामेनकानामनामतः १५
कलावतींसुचंद्रायहरेरंशायधीमते वैदेहायरत्नमालांमेनकांचहिमाद्रये १६ पारवहेण
विधिनासैवक्षांभिः पितरोददुः सीताभूद्रत्नमालायांमेनकायांचपार्वती १७ द्वयोश्चरित्रंवि
दितंपुराणेषुमहामते सुचंद्रोथकलावत्यांगोमतीतीरजेवने दिव्यैर्द्वादशभिर्वर्षैस्ततापब्र
ह्मणस्तपः १८ अथविधिस्तमागत्यवरंब्रूहीत्युवाचह श्रुत्वावल्मीकदेशाच्चनिर्ययौदिव्यरू
पधृक् १९ तंननत्वोवाचमेभूयात्दिव्यंमोक्षंपरात्परं तच्छ्रुत्वादुःखितासाध्वीविधात्रहकलावती ।
२० पतिरेवहिनारीणांदैवतंपरमंस्मृतं पदिमेक्षममैवघातितदामेकागतिर्भवेत् २१ एवं १६

16A विनानजीवामियदिमोदंमदास्यसि तम्भ्यंशापंप्रदास्यामिपतिविक्षेपविह्वला २२ श्रीब्र-
ह्मोवाच त्वच्छायाद्भयभीतोहंमेवरोपिमृषानहि तस्मात्त्वंप्राणपतिनासार्द्धंगच्छत्रिविष्ट
पे २३ भुक्तासुखानिकालेनयुवांभूमौभविष्यथः गंगायमुनयोर्मध्येद्वापरांतेचभारते
२४ युवयोराधिकासाक्षात्पविरूर्णातमसप्रिया भविष्यतियदापुत्रीतदामोक्षंगमिष्यथः २५
श्रीनारदउवाच इत्थंब्रह्मवरेणाशुदिव्येनामेघरूपिणा कलावतीसुचंद्रोचभूमौतौद्वौब
भूवतुः २६ कलावतीकान्यकुब्जेभलंदननृपस्यच जातिस्मरोगोपवरः कामदेववरापरः
संवंधपोजया मासनंदराजोमहामतिः तयोश्चजातिस्मरयोर्वितोरिच्छयाद्वयोः २७
वृषभानोःकलावत्याश्चाख्यानंशृणुतेनरः सर्वपापविनिर्मुक्तःकृष्णःसायुज्यमाप्नुयात्
इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांगोलोकखंडेश्रीनारदबहुलाश्वसंवादेश्रीराधिकाजन्मवर्ण
नंनामाष्टमोध्यायः ८ श्रीनारदउवाच तत्रैकदाश्रीमथुरापुरेवरेपुरोहितः सर्वयदूत्तमैःकृ
तः स्वेच्छयागर्गइतिप्रमाणिकः समाययौसुंदरराजमंदिरं १ हीराखचिद्धेमलसत्कपाट
केद्विपेंद्रकर्णाहतभृंगनादिते उभश्रवन्निर्करमंडपारव्यासमार्द्धितेमंडपखंडमंदिरे २ महोक्ष
टैर्वीरजनैःसकंकणैःपत्तद्वैरेश्चमहारूपाणपाणिभिरथद्विपाश्चयजिनीवलालिभिः सुरक्षिते

मंडलमंडलीभिः २ ददर्शगर्गोनृपदेवमाहुकंसफल्गिनादेवककंससेवितं श्रीशक्रसिंहा
सनउन्नतेपरेस्थितंवृतंछत्रवितानचामरैः ३ दृष्ट्वामुनिंसहसासनात्सउत्थायराजाप्रणाम
पादयोः संस्थाप्यसंपूज्यसुभद्रपीठकेस्तुत्वापरिक्रम्यततःस्थितोभवत् ४ दत्ताशिषंगर्गमुनि
नृपापर्वेषमभ्युसर्वंकुशलंनृपादिषु श्रीदेवकंप्राहमहामनाऋषिर्महोजसंनीतिविदंयह
तमे ६ श्रीगर्गउवाच सौरिंविनाभुविनृपेषुवरस्तुनास्तिचिंत्योमयावहुदिनैःकिलयत्रतत्र
तस्मान्नृदेववसुदेववरायदेहिश्रीदेवकीनिजसुतांविधिनोद्वहस्व ७ श्रीनारदउवाच श्रु
त्वाथदेवगुरुनिश्चयनामवल्लीश्रीदेवकःसकलधर्मभृतांवरिष्ठः गर्गोक्तयाथवसुदेववरा
यपुत्रींकृत्वाथमंगलमलंप्रददौविवाहे ८ कृतोद्वहःशौरिरतीवसुंदरंरथंप्रयाणेसमल
कृतंहयैः सार्द्धंतयादेवकराजकन्ययासमारुहत्कांचनरत्नशोभया ९ स्वसुःप्रियंकर्त्तुमनीकं
पीजग्राहरश्मीन्सुललंहयानां उवाहवाहाश्चततैर्गणाणिभिर्हितः कृपास्तेहपरोथशौरे १०
दासीसहस्रंत्वयुतंगजानांसत्याश्ववर्हंनियुतंहयानां लक्षंरथानांचगवांद्विलक्षंप्रादाद्दहित्रे
नृपदेवकोवै ११ भेरीमृदंगगोमुखधुन्धुर्यानांघोषोयुर्जवीणानकवेणुकानां महत्सनोभूच्चल
तांयदूनांप्रयाणकालेपथिमंगलेच १२ आकाशवागाहततैदेवकंसत्वामष्टमोस्तिप्रसवो॥ १०

17A

ज्जसास्याः हेतान्भ्रातानात्मिचयोरथस्थोरश्मीन्गृहीत्वावहत्सेऽश्वयन्ते १३ उग्रसेनात्मजोनिष्ठोतिखलो
हिकंसोहंतुंस्वसारंधिषणांचकार कचेगृहीत्वासितखड्गपाणिर्गतत्रपोनिर्दयउग्रकर्मा १४
वाद्यित्रकारारहिताश्वसूखुरग्रेस्थिताः सुप्राकितान्हिपश्चात् सर्वेषुवाक्येतमसेवेषुसत्सुशौरि
रमाहाशुसतांवरिष्ठः श्रीवसुदेवउवाच भोजेंद्रभोजकुलकीर्तिकरस्त्वमेवभीमादिमागा
धवकाशस्तवसौर्यः ष्टान्याश्चगणालवस्तुपिप्रतियोद्धुकामैः सलेकथंनभगिनीमसिनाह
१६ ज्ञात्वास्त्रियंकिलवकोप्रतियोद्धुकामो युद्धंकृतंनभवतान्नृपनीतिहन्त्यासातनयाधिभ
गिनीवत्कृतापञ्चापेनशाल्वादियंतेभगिनीकिमतेविचारात् १७ उद्वाहपर्वणिगताचतवा
नज्ञाचबालासुतेवकृपणाशुभदासदैषा योग्योसिनात्रमधुराधिपहंतुमेनांत्वंदीनदुःख
हरणेकृतचित्तवृत्तिः १८ श्रीनारदउवाच नामन्यतेत्थंप्रतिबोधितोपिउग्रसेनात्मजोतिखलो
हिकेमः तदाहरेः कालगतिंविचार्यशौरिः प्रसन्नः पुनराहकंसं १९ श्रीवसुदेवउवाच
नास्याभयंतेदेवभयंकराचिद्वेववाक्यात्कथितंचबभ्रुण पुत्रान्ददामीतियतोभयंस्यात्त्वमानेव
याः स्याः पसवप्रजातान् २० श्रीनारदउवाच श्रुतासानिश्चित्यवचोयशौरेःकंसःप्रसंस्याशु
स्वंहंगतोभूत् शौरिस्तदादेवकराजपुत्र्यायुयाहतःसत्त्वगृहमाजगाम २१ इतिश्रीगर्गसं

गो॰
सं॰गो॰
१९
18

चार्यसंहितायांगोलोकखंडेवसुदेवविवाहवर्णनंनामनवमोध्यायः ९ श्रीनारदउवाच भीतः
पलायतेनायंयोद्धाराः कंसेनोदिताः श्रुत्वेतेशस्त्रसंयुक्ताःरुरुधुःशौरिमंदिरं १ शौरिः कालेन
देवक्यामष्टौपुत्रानजीजन अनुवर्षंचाथकन्यामेकांमायांसनातनीं २ कीर्तिमंतंसुतंह्याद्यंजात
मानकदुंदुभिः ३ः त्वंसाधुर्नसदतेसत्यकस्यदमानहि: नीत्वाकंससभामेत्यददौतस्मैपरार्थ
वित् सत्यवाक्यस्थितंशौरिंदृष्ट्वाकंसोघृणीमभूत् कंसउवाच एषबालोयातुगृहंहेमत्तस्मान्न
हिमेभयं युवयोरष्टमंगर्भंहनिष्यामिनसंशयः ५ श्रीनारदउवाच इत्युक्तावसुदेवस्तु सपुत्रो
गृहमागतः सत्यंनामन्यतमनाकवाक्यंतस्यदुरात्मनः ६ तदोवरादागतंमांनत्वाष्टच्छ्याप्रसे
नजः पप्रच्छदेवाभिप्रायंप्रावोचंतेनिवोधमे ७ नंदाद्याः वसवः सर्वेः वृषभान्वादयस्तथाः गोप्यो
वेदऋचाद्यास्त्रसंतिभूमौन्वपेश्वर. वसुदेवादयोदेवामथुरायांचवृष्णयः देवक्याद्याः स्त्रियाः
सर्वादेवताःसंततिनिश्चयः ९ समवायप्रसंख्यानामधूमाः सर्वएवहि तेहेतुः संख्यपाथवासंक्षा
वोवामतोगतिः १० नारदउवाच इत्युक्तातंमयिगतेक्रुद्धस्तदेत्सवधोद्यमे कंसः कोपाद्वृतः सद्योय
दुसूत्रंतमनोद्दधे ११ वसुदेवंकंचवध्याचनिगडैर्दृढैः ममर्दतंशिलापृष्ठेदेवकीगर्भजंशिशुं १२ जाति
स्मरोविस्मभयाज्जातंजातंजघानह इतिऋषिविभावाचमूर्मोभूतेवंशंसया उग्रसेनस्तदाक्रुद्धोयादवें। १९

18A

द्वारेरेपेश्वरः वारयामासकंसाख्यंवसुदेवसहायकृत् १४ कंसस्यतुरभिप्रायंदृष्ट्वातस्यमहाभटाः उग्रसे
नागारकांचक्रुस्तेव्ययाणाय: १५ उग्रसेनानुगान्दृष्ट्वाकंसवीराः समन्विताः तैसार्द्धमभवद्युद्धंसमासे
उग्रमध्यतः १६ द्वारदेशेपिवीराणांयुद्धंजातंपरस्परम् खड्गप्रहारैरशुभेजनानांनिधनंगते १७ कंसो।
गृहीत्वाथगदांपितुः सेनांममर्द्द कंसस्यगदयास्पृष्टाः केचिच्छिन्नललाटकाः १८ भिन्नपादाभिन्न
मुखाः छिन्नांसाश्छिन्नबाहवः अधोमुखाऊर्ध्वमुखाः सशस्त्राः पतिताः क्षणात् १९ वमन्तोरुधि
रंवीरास्तक्षितानिधनंगताः सेनाभंगेउग्रसेनःकंसंहन्तुंपतेद्द्रुतंजगामवात २० अथमदोत्कटः कंसः संनिपा।
त्योद्दानरिशत् क्रोधाद्योराजराजेजग्राहपितरंखलः २१ न्यासनात्सगृहीत्वावधापाशेदृढंतंखलः
तस्मिन्नेश्वरन्पेः सार्द्धंकारागारेरुरोधह २२ मधूनांमथसेनानांदेशान्ताःसर्वसंपदां सिंहासनेचोपविश्य
स्वयंराज्यंचकारह २३ पीडिताः पादवाः सर्वेसंवेधसनिमित्ततः चतुर्दशपातरंदेशान्विविशुः कालवेदिनः
२४ देवक्याः सप्तमेगर्भेहर्षशोकविवर्द्धने व्रजंप्रणीतेरोहिण्यामनंतेयोगमायया २५ अहोगर्भः क्व
विगतश्चत्युर्मीयुराजनाः अथव्रजेपंचदिनेषुभाद्रस्वातौचषष्ठ्यांचसितेबुधेच उच्चैर्ग्रहैः पंचभिः
रावृतेचलग्नेतुलाख्येदिनमध्यदेशे २७ सुरेषुवर्षत्सुसुपुष्पवर्षंघनेषुमेघेषुचवारिविन्दून् बभूव।
देवोवसुदेवपत्न्यांविभासपंनंदसद्मनिभासा २८ नंदोपिकुर्वन्नाशीऽजातकर्मदद्द्विजेभ्योनि

श्रुतंगवोच गोपाक्रमश्रकृच मृगायकानांरावैमहामंगलमाप्नोति २६ इत्यायनोदेवरातवसिष्ठवाच
स्पतिभिर्मयाच आगत्यतत्रैवसमास्थितोमृत्याघादिभिर्नंदकृतैः प्रसन्नः ३० श्रीनंदउवाच स्कंद
रोवालकाः कोयंनंदरूपोयत्समः क्वचित् कथंपंचदिनाजातेस्मिन्मेब्रूहिमहामुने ३१ श्रीव्यासउवा॰
अहोभाग्यंत्वतेनंदशिशुःशेषः सनातनाः देवकीगर्भसंदेवस्यजातोयंमथुरापुरे ३२ कंसभयात्तदुदरा
त्वमणीतेरोहिणीशुभा नंदराज त्वयादृश्योदुर्लभोयोगिनामपि ३३ तद्दर्शनार्थंप्राप्तोहंवेदव्यासोमहा
मुनिः तस्मात्वंदर्शयास्माकंशिशुरूपंपरात्परं ३४ नारदउवाच अथनंदःशिशुंशेषदर्शयामासवि॰
स्मितः दृष्टाप्रेम्णस्थितेशार्ङ्गनत्वामत्यवमुताः ३५ श्रीव्यासउवाच देवाधिदेवभगवन्कामपालनमोस्तु
ते नमोनंतायशेषायसाक्षाद्रामायतेनमः धराधरायपूर्णायस्वधाम्नेसीरपाणये सहस्रशिरसेनित्यं
नमः कर्षणायते ३७ देवकीरमणात्वंवैवलदेवोच्युताग्रजः हलायुधः प्रलंवघ्नः पाहिमांपुरुषोत्तम
३८ वलायवलभद्रायपतालोकायनमोनमः नीलांवरायगौरायरोहिणेयायतेनमः ३९ येनकां
रिंमुष्टिकारिः कुंभांडारिस्त्वमेवहि रुक्मारिः कूपकर्णारिः कूटारिर्वल्वलांतकः ४० कालिंदीभे
दनोसित्वंहस्तिनापुरकर्षकः द्विविदारिर्यादवेंद्रोव्रजमंडलमंडनः ४१ कंसभ्रातृप्रहंतासितीर्थयात्रा
करः प्रभुः दुर्योधनगुरुः साक्षात्पाहिपाहिप्रभोजगत् ४२ जयजयाच्युतदेवपरात्परस्वयमनं

19A

तदिरोतगतश्रुत सुरमुनींद्रफणींद्रवरापते मुशलिने नमः ४२ इह पठेत्सततं स्तवनं तु यः स तु हरेः
परमंपदं व्रजेत् जगति सर्वबलं त्वरिमर्दनं भवति तस्य जयं स्वचनेयते ४४ नारद उवाच बलेपरि
क्रम्यशतं प्राणैर्द्वैपायनीं देवपराशरात्मजः विशालबुद्धिर्मुनिबादरायणः सरस्वतीसत्यवतीसुतोय
यो ४५ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां गोलोकखंडे श्रीनारदबहुलाश्वसंवादे बलभद्रजन्मवर्णनं।
नाम दशमोध्यायः १० श्रीनारद उवाच परिपूर्णतमस्साक्षाच्छ्रीकृष्णो भगवान्स्वयं विवेश वसुदेवस्य मनः।
पूर्वं परात्परः १ सूर्येंदुवह्निसंकाशो वसुदेवो महामनः बभूवासौ तमस्साद्धायत्तु वापरः २ देवका
मागतेकृष्णेस्मर्वेषामभयंकरे रराजतेन सा गेहे वने सौदामिनी यथा ३ तेजोवतीं च तां वीक्ष्य कंसः शाह।
भयातुरः प्राप्तां प्राणहरां मेने सर्वमेषां तदेहशी ४ जननात्रे हन्मि ष्यामित्तु कालभयविह्वलाः पश्यन्स
र्वत्र चेहेतं सर्वत्र शत्रुं विचिंतयन् ५ अहो वैरानुबंधेन सान्नात तथा कृष्णोपि दृश्यते तस्माद्वैरे प्रकुर्वंति कृष्णसंप्रा।
मा प्यर्थं मुमुक्षवः ६ अथ ब्रह्मादयो देवा मुनींद्रैस्सनकादिभिः योगिभिर्योपरिग्रामाः स्तवं चक्रुः प्रणम्य ते ७
देवा ऊचुः यन्नागतारहिशुभवेषु परे सुहेतं हेस्विदसविचरंति करुणामयेन ८ नैतत्क्षिपंति महदाद।
यद्देवसंघाल्लसेन मोग्निमिव विस्फुल्लिंगाः ९ तेवेगितं प्रभ रूपं बलिनाबलीयान्मायानश।
हृतनोविषपी करोति तं ह्युल्लसत्प्रणमसतपरमं प्रशांतस्तुहे परात्परतरं शरणं गतास्स्म अशणा।

गसं.
गो.
९
20

कोशाकलयाद्यवतारवृंदैराविशार्ण्यांसहितेषु परस्य यस्य सर्गादयः किल भवंति तमेव कृष्णं पूर्णात्परं
तु परिपूर्णतमं नताः स्मः ११ मन्वंतरेषु च युगेषु गतागतेषु कल्पेषु चांशकलया स्ववपुर्विभर्षि श्वे[illegible]व।
धाम परिपूर्णतमं ततनोसि यं त्वं विधाय भुवि मंगलमातनोषि १२ योऽङ्गले भवविशारदयोगिभिरप्यगम्यगा।
म्यैंद्रवद्भिरमलाशयभक्तियोगैः आनंदकंचरनतत्त्वमंद्यानपदारविंदमकरंदरजोदधानः १३ एवंतां।
धात्रकमनीयवपुर्भयंत्वां कंदर्पकोटिशतमोहनमद्भुतं च गोलोकधामधिषणद्युतिमादधानं राधाप
तिं परणाधुर्यपधं तं द्धाम १४ नारद उवाच नत्वा हरिं तदा देवा ब्रह्मधामनि भिर्मिसहः गायंतस्तद्यशःसंतः
स्वधामानि ययुर्मुदा १५ अथ मैथिलराजेंद्र जन्मकाले हरेः सति अंबरं निर्मलं भूतं निर्मलाश्च दिशो।
दश ज्वलास्वारकाज्ञाताः प्रसन्नं भूमिमंडले नदा नद्यः समुद्राश्च प्रसन्नाः सरोवराः १६ सहस्रद
लपद्मानि शतपत्राणि सर्वतः विकचानि महत्स्पर्शैः पतंगैर्विरजोऽपि च १७ तेषु नेदुर्मधुकराः तदे
तत्स्थित्वपक्षिणः शीतलामंदयाना सुगंधा त्वावायवो ववुः १८ बभूवुर्जनपदा ग्रामा नगराणि मंगलायनाः
देवा विप्राश्च गावो बभूवुः सावसित्तयाः १९ देवतेऽभयो नेदुर्भयद्यानि सम्माकुलाः यत्र तत्र महाराज
सर्वेषां मंगलं परं २० विद्याधराश्च गंधर्वाः सिद्धकिन्नरचारणाः जगुः सुतायकोदेवास्तुष्टुवुः स्तुति
भिः परं २१ ननृतुर्हर्षिता गंधर्वा विद्याधर्योऽमराण्विताः पारिजातकमंदारमालतीसुमनांसि च २२ ९

20A ममज्ञुर्देवमण्वाश्वगार्जेतश्वञ्चनाजलं माद्रेवथेक्रमयत्तेथाववर्दैर्हर्षणोकृषे २३ वर्गोष्टम्यामर्ध
रात्रेनक्षत्रेशामहोदये ग्रंथकारावृतेकालेदेवाक्यांशौरिमंदिरे २४ आविरासीद्धरिः साक्षादरिण्या
मध्वेरोग्रिवत् स्फुरद्रत्नविचित्रहारिणांविलसत्कौमरत्नहारिणं २५ परिपिंगुतिक्तकुंडलांगदंभूत
वालार्ककिरीटकुंडलं २६ चलदद्भुतवक्षिकंकणनूपुरहर्जिघ्रणमेखलार्चितं मधुभृङ्गुनिपद्मा।
मालिनेनवजांबूनदादिव्यवासमं २७ मत्तद्विदचवदिव्यसौभगंचलनीलाऽलकहृदसूनृमुखं च
लदंसुतमीहरिंपरिंशुभ्रदंस्वेदरामेवजेक्षणं २८ कृतपत्रविचित्रमंडलंसततंकोटिमनोजमोह
ने मणिदृष्टीतमपरात्परंकलवेणुध्वनिवाधनत्परं २९ तमवेक्ष्यसुतंयदृतमोहरिजन्मोत्सवफुल्ललो
चने अयविप्रजनेषुआश्वैनियुतेसम्मनसागवांददौ ३० हरिमानकदुंदुभिःस्तवैस्तवनंतंप्रणिप
त्यविस्मितः अकरोज्जदितप्रभूद्भयोगतभीः स्तुतिमद्रहेकृतांजलिः ३१ वसुदेवउवाच एकोयःश्री
कृतिश्रीरनेकधासिकर्त्ताजनकउतासपालकस्त्वंनिर्लिप्तः स्फटिकरवाघटेद्दवर्णोस्तसैश्री
भुवनपतेनमामितभ्यं ३२ पयस्त्वनलउवात्रवर्तमानोयोंनस्थोवहिरपिचावरंयथाहि आधारोयर।
णिरूवास्तसर्वसाक्षीतस्मैतेनमइतिसर्वगोनभवान् ३३ भूभारोद्धरहरणार्थमेवजातोगोदेवनिजवत्सपा
लकोसि गेहेमभुविष्णुरूपोतमोतमस्त्वंवसान्मांभुवनपतेप्रयाहिपापात् ३४ नारदउवाच परिपूर्ण
तमंसाक्षाच्छ्रीकृष्णंपामसुंदरम् ज्ञात्वानत्वाथतंप्राहदेवचक्रीसर्वदेवता ३५ देवकुवाच हेकृ

स्तदेविगणानांऽपतेपरेशगोलोकधामधिषणोऽधनन्त्रादिदेव शरणागतशरणपरिपूर्णतमप्रभोमांत्वंपाहि
पाहिपरमेश्वरकंसभयात् ३६ नारदउवाच तच्छ्रुत्वाभगवान्कृष्णः परिपूर्णतमः स्वयं सस्मितोदेव
कींप्राहशोकहेमदद्वृजिनार्दन श्रीभगवानुवाच श्यंतुपृश्निः पतिदेवताचत्वंपृश्नेवसुगंसुतपाः
प्रजार्थीब्रह्मणात्वयादिव्यतपोफलाभ्यांकृतंपरंनिर्जलभोजनाभ्यां ३७ कालेषुमन्वंतरयेव्यती
तेतपः परंतत्रपतोप्रजार्थे तदाप्रसन्नोऽथवयोःस्वभूःक्षवरंपरंच्छृतमयातदा ३८ श्रुत्वासुवाभ्यां
कथितंतंदेवभूपान्मतस्त्वन्सदृशाः किलावयोः तथास्त्वत्युक्तायगतेमयिप्रजापतीखभूते
स्वत्कृतेनदेपती ४० नमत्समः कोपिसुतोजगत्यलंविचार्यतद्धामभवंपरेश्वरः श्रीपृश्निग
र्भोभुविविश्रुतः पुनर्द्वितीयकालेऽहमुपेंद्रवामनः ४१ तथाभवंस्वाद्यतेनपरात्परोतीत्वाथ
मांभापयनद्दमंदिरे ऽतोनभयाद्भयमोथसेनतः सुतांसमादायसखीभविष्यथः ४२ नारदउ
त्सीक्ष्यताहरिस्तत्रतद्रूपंपश्यतोस्तयोः द्वयंहृप्रकटंकृत्वाबालोभूत्वायथानटः ४३ प्रा
वियंभूत्वाथतंशौरिर्यावद्गंतंसमुद्यतः तावद्व्रजेनंदपत्न्यांयोगमायाजनिस्वतः ४४ तयाप्राया
नेविश्वासिनरलकेषुस्वयंत्सुच द्वारउद्घाटिताः सर्वाः प्रस्फुटद्दृढरवलार्गलाः ४५ विरीतेव
सदेवेचन्द्रेचिन्ह्रीप्रीत्करशोभिते सूर्योदयेयथाप्रदृश्यतमोनाशोभवत्सतः ४६ घनेषुव्योम्निवर्षत्
त्सुसहस्रवदनःस्वराट् निवारयन्नदींवेफसोरामारेशौरिमन्वगात् ४७ ऊर्म्यावर्ताजलावेगैःसिं २१

21A

हसर्पाविवाहिनी सद्यो मार्गं ददौ तस्मै कालिंदी सरितां वरा ४८ नंदव्रजे समेत्यासौ प्रसुप्तं सं
र्वतः परं शिशुं यशोदाशयने निधाय याशु ददर्श सः ४९ तत्सुतां समुपादाय पुनर्गेहाना
जगाम सः तीर्त्वा श्रीयमुनां शौरिः स्वागारे पूर्ववत्स्थितः ५० स्तनं सुतं वा न ज्ञात्वा रक्षकाः
समुपास्थिताः परिश्रांताः स्वशयने स्वापानंदनिद्रया ५१ अथ बालध्वनिं श्रुत्वा
रक्षकाः समुपास्थिताः ऊचुः कंसाय पवीताय गत्वा तद्राजमंदिरे ५२ सूतीगृहं त्वरं आगा
त्कंसो वेमयकातरः स्वसाथ भ्रातरं प्राह रुदंतीदीनवत्सती ५३ देवक्युवाच सुतां मे कां
देहि मे तं पुत्रेषु मृतेषु च स्त्रियं हंतुं न योग्योसि भ्रातस्त्वं दीनवत्सलः ५४ नारद उवाच
अशुश्रुत्या मोहितया समाच्छाद्यात्मजां उरुः प्रार्थितों काञ्चिनिर्भर्त्स्य तां सन्न्याचिच्छिदे खलः ५६
कुसंगनिरतः पापः खलो पद्मकुलायमः स्वसुः सुतां शिलापृष्ठे दत्वा त्र्युच्चो न्यपातयत् ५७ कंसह
स्तात्समुत्पत्य त्वं सा चांबरे गता यातचक्रे रथे दिव्ये सहस्ररूपसेविते ५८ चामरांदोलिते शुभ्रे स्थि
ता रत्नपतदिव्यछत्रे साष्टभुजामायापार्षदैः परिसेविता ५९ शातन्हृदप्रतीकाशा कंसमा
ह घनतसना ६० योगमायोवाच परिश्रुणीतमसः सांप्रतं क्वीर्हसो भगवान्स्वयं जातः क्वावांतु तेह्रतो
हत्यादीनामहुतोसि वै ६१ नारद उवाच इत्युक्त्वा ततो देवी गत्वा विंध्याचले गिरौ योगमाया भगव

गं.स.
गो.
२२
22

तीवहूनामावभूवह ६२ अथकंसोविस्मितोभूत् श्रुत्वामायावचः परंदेवकींवसुदेवंचमोचयामासवं
धनात् ६३ कंसउवाच पापोहंपापकर्माहंखलोयदुकुलाधमः शुभान्पुत्रान्प्रहंतान्हतान्मर्थेमेकृते
भवि ६४ हेस्वस्रः स्नुषएमेघोरेमन्येकालकृतंत्विदं येनविस्वस्तात्ममानोवायुवेवचनावलिः।
विप्रलब्धोहंदेववाक्यैर्देवास्तेपिमृषागिरः नजानामिक्वमेशत्रुर्जातःकोकपितोमया ६६ नारद॰
इत्युक्त्वाकंसस्तदंघ्रोरभ्यपतितोक्रमभाषोवारुदन् चकारसेवांपरमांसोहृदंदर्शयंस्तयोः ६७ अहोश्रीहा।
लचेद्रस्यपरिश्रुणितमस्योभोः दानवदैत्यैः कदादैत्यैश्चकिंनस्याद्भूमिमंडले ६८ प्रातःकालेतदाकंसः
प्रलंबादीन्महासुरान् समाहूयवलस्तेभ्योवदत्कंसंचमायया ६९ सकंसउवाच जातोमेत्वंतकःक्वहे
सौकथितोयोगमायया अनिर्दिशान्निर्दिशंप्रशिन्नस्यंहरिष्यथ ७० दैत्याऊचुः सत्यमस्यथव
घोषुद्देभवतांहंतुयोषिता टंकारेणाकृतादेवाःमन्यसेतैःकथंभयं ७१ गोविप्रसाधुश्रुतयोदेवा
न धर्मादयः परेविसोश्वनैवोहेषांनाशेदैत्यवलंस्मृतं ७२ जातोयदिमहाविसोस्तेशत्रुर्योमहीतले
अयंवैतद्वधोयायोगवदीविहिंसनं ७३ नारदउवाच इत्थंमहोंद्रदाउष्टोदैत्येयोःकंसनोदिताः
दडदुदुर्विगवादिभ्योजग्धुर्जातांश्चवालकान् ७४ ग्रामस्वग्रामहीतलेविशंतश्चमत्देहस्वदे कामरूप
धरादैत्याश्चेरुः सर्वाःततस्ततः ७५ इत्थंवाउद्गदादैत्यास्तत्रापिकंसनोदिताः कपिःस्वराप्यलि।

२२

22A नोभूत्तत्प्रसन्नश्चाभवत् ॥२६॥ वैदेहमैथिलनरेंद्रउपेंद्रभक्तिधर्मिष्ठमत्तमतयोजनकप्रतापिन् प
तत्स्ततो च भुवि हैहयलन्नसंगराजन्सर्वं छिनत्ति वकुलाश्च भवतः पदार्थः ॥२७॥ इतिश्री मद्गर्ग. गोलो.
ता. व. श्रीकृष्णचंद्रजन्मवर्णनंनामैकादशोऽध्यायः ॥११॥ नारदउवाच अथपुत्रोत्सवेजाते कृत्वा
नंदमखः द्विजाः ब्रह्मणांश्च समाहूय कारयामास मंगलं ॥१॥ सविधिंजातकंकृत्वा नंदराजोमहामनाः
विप्रेभ्योदक्षिणाभिश्च नंदोलक्षंगवांददौ ॥२॥ कोशमात्रं रत्नसानून्स्वर्णशिखरान्बहून् सरसान्सम
यान्यानां ददौ विप्रेभ्यश्चाननः ॥३॥ मृदंगवीणाशंखवाद्यानेदुर्दुंदुभयोमृदुः गायकाश्च जगुर्हरिं ननृतुर्वा
रयोषितः ॥४॥ पताकैर्हेमकलशैर्वितानैस्तोरणैः शुभैः अनेकवर्णैश्चित्रैश्च वभौ श्रीनंदमंदिरं ॥५॥
रथ्यावीथ्यश्च देहल्यो भित्ती प्रांगणवेदिकाः तोलिकामंडपं समोरंजुर्गंधिजलावृतैः गावः स्वर्णशृंगप
श्रृहेममालालसद्गलाः चंद्रामंजीरझंकारारक्तकंवलमंडिताः ॥७॥ पीतपुच्छाः सवत्साश्च तरुणीक
रचिन्हिताः हरिद्राकुंकुमाक्ताश्च चित्रधातविचित्रिताः ॥८॥ वर्हपुच्छैर्गंधिजलैर्हेमदामधुरंधराः इतस्ततो
विरेजुः श्रीनंदद्वारि मनोहराः ॥९॥ गोवत्साहेममालाढ्यामुक्ताहारविराजिताः इतस्ततो विलंघंतो मंजी
रचरणभासिना ॥१०॥ कृत्वापुत्रोत्सवंतत्र वृषभानुवरस्तथा कलावत्यागजारूढो नंदमंदिरमाययौ ॥
११॥ नंदानवोपनंदाश्च तथाषड्वृषभानवः वानोपायनसंयुक्ताः सर्वेतिपिसमाययुः ॥१२॥ उसीषापरि

ग॰
सं॰ गो॰
२३
स
23

नालाढ्याः पीतकंचुकशोभिताः बद्धगुंजाश्च बद्धकेशा वनमालाविभूषिताः १३ वंशीधरा वेत्रहस्ताः
सुगंधितिलकार्चिताः बहुवर्णपरिकराः गोपालैः समाययुः १४ एवं ते ते परिगायंतो धुनंतो वसना
नि च नानोपायनसंयुक्ताः फलाः शिशवः परे १५ हैयंगवीनदध्यानां दध्यानां बलिवर्द्ध नीत्वा
र्वहायष्टिहस्तानंदमंदिरमाययुः १६ पुत्रोत्सवे व्रजेशस्य कथयंतः परस्परम् प्रेमविह्वलभावैः स्वै
रानंदाश्रुसमाकुला १७ जाते पुत्रोत्सवे नंदः स्वानंदाश्रुजलेक्षणः पूजयामास तान्सर्वान्तिलकाद्यैः
विधानतः गोपा ऊचुः हे व्रजेश्वर हे नंद जातो पुत्रोत्सवस्तव अनपत्यस्येच्छतो लमतः किं भालेयं १८
दैवेन दर्शितं चेदं दिनं वो बहुभिर्दिनैः कृतकृत्या वयं भूपा यस्माद्दृष्टः श्रीनंदनंदनं १९ हे मोहनेति हरतान्
मंके नीत्वा गादिष्यति यदा लालवभावेन भविता नो तदा सुखं २१ नंद उवाच भवतामाशिषः पुण्या जा
तेसौ [illegible]दं शुभं आज्ञावर्ती सदा हे गोपा गोपीनां व्रजवासिनां २२ नारद उवाच श्रीनंदराजस्य गृहे संभ
व महोत्सवं च श्रुत्वा विसृज्य गृहकर्माणि तदैव गोप्यः त्वरितं ययुः सबलपा व्रजराजगेहे मघवत्प्रमोदपरितहृ
न्मनोगाः २३ आनंदमंदिरपुरात्स्व महाव्रजं तत्र सर्वाश्च तत्तदुत्तरमा व्रजंत्यः पानस्य यद्धसनभूषा
णक सावेषयारेजुर्नरेंद्रपथि भूपरिमत्तमत्ताः २४ झंकारनूपुरकवां वरहेमचीरमंचीरहारमणिकुंड
लमेखलाभिः श्रीकंठसूत्रभुजकंकणविंदुकाभिः सौगंधमंडलनवद्युतिभिर्विरेजुः २५ श्रीराज्ञे

23A

कालवणागाहलदीविचूर्णगोरसमर्षपयदैः करत्नालनैश्च उतार्य्यबालकमुखोपरिचारिणस्त्राः
सर्वाङ्गर्दनंपनशर्जनगाङ्गर्यशोदा २६ गोपकुञ्चुः साधुसाधु यशोदेतदिष्ट्यादिष्ट्या वृत्ते श्रीः धन्यास्यपरे
ऊर्दिर्ययायेजनितः सुतः २७ उच्चायुक्तकृतंतेवैदेवेनवकुकालतः रत्नवालंपश्यनेत्रेहास्थितेस्मा
मंदिरे २८ यशोदोवाच भवदीपदपाशीर्भिर्जातेसौख्यंदयाच्चमे भवतीनाम्बिपरादिष्टाभूयादतःपरे
२९ हेरोहिणीमहाबुद्धेपूजनंतव्रजौकसा आगतानांसत्कुलानांयथेष्टहीक्षितेऊरुः ३० नारदउ-
वाच रोहिणीराजकन्यापितकरीदानशीलिनी तत्रापिनोदितादानेददावतिमहामनाः ३१ गौरवर्णादिव्या-
वासारत्नाभरणभूषिता व्यचरद्रोहिणीसानातरजयंतीव्रजौकसा ३२ परिपूर्णातमेसाखाछीहस्रेव्रज
मागते तदत्मनरत्नूर्यंघुजयध्वनिरभसन्मुहान् ३३ दधिनीरच्युतेगोपागोप्याहैयंगवेनवैः सिषिचुर्हर्षि
तास्तत्र जगुरुच्चैःपरस्परं ३४ वहिरंतःप्रापितातेसर्वतोदधिकर्दमे हहाशब्दस्थलदेहाद्यपेताहास्यकातेप
रैः ३५ सूताःपौराणिकाःप्रोक्तामागधावंशशंसकाः वंदिनस्त्वमलप्रज्ञाः प्रस्तावसदृशोक्तयः ३६
मागधेभ्यश्चसर्वेभ्योवकुलंचयनंददौ ववर्ष धनवज्ञोपोनंदराजोव्रजेश्वरः ३७ निधिःसिद्धिश्चवृद्धिश्च
भोकिमस्तिरिच्छितदे वीर्याणीवीर्यान्त्वंनीवतदिच्छाकस्यचिन्नहि ३८ सनत्कुमारकपिलशाकव्यासादि
भिः समहंसमदनपत्नसात्रैर्मयाब्रह्माजमामह ३९ हंसाहृष्टोदेमवर्णोम्कुरीजंडलीस्फुरन चतर्मा

त्वोवेदकर्त्तायोतयन्मंडलं दिशां ४० तथातमन्नभृताचोऽपि वृषारूढो महेश्वरः तथारूढो रविः साक्षाद्गजा
रूढः पुरंदरः ४१ वायुश्चाश्वेन नारूढो यमो महिषवाहनः धनदः पुष्पकारूढः शेषपश्वरः ४२ अ॰
जारूढो वीतिहोत्रो वरुणो मकरस्थितः मयूरस्थः कार्त्तिकेयो भारती हंसवाहिनी ४३ लक्ष्मीश्च गरु॰
डारूढा दुर्गा व्याघ्रसिंहवाहिनी गोरूपधारिणी पृथ्वी विमानस्थसमायया ४४ दोलारूढा दिव्यवर्णाः
सुरूपाः षोडशमातृकाः षष्ठी च शिविकारूढा वैदूर्येयष्टिधारिणी ४५ मंगलो वानरारूढो वध्यःस्पतः
मोष्पतिः हंससारस्थः शुक्रो गवयवाहनः ४६ शनिश्च मकरारूढो राहुरुष्ट्रस्थः सिंहिकासुतः कोटि
बालार्कसंकाशास्त्रायायो नंदमंदिरे ४७ कोलाहलसमाकीर्णे गोपगोपीगणाकुले नंदमंदिरमध्येत्व
त्वणे स्थितायशुः सुराः ४८ परिपूर्णतमं साक्षाच्छ्रीकृष्णं बालरूपिणं नत्वा दृष्ट्वा तदा देवाश्चक्रुस्तस्य स्तु
तिं परां ४९ वीक्ष्य कृष्णं तदा देवा ब्रह्माद्यास्त्वृषिभिः सह स्वधामानि ययुः सर्वे हर्षिताः प्रेमविह्वलाः ५०
इति श्रीमद्गर्गसं॰ गोलोकखंडे नार॰ ब॰ श्रीनंदमहोत्सववर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः १२ श्रीनारद उवाच शौर्यि
नामपटष्टार्थं करं दातुं नृपस्य च पुत्रोत्सवे कथयित्वा नंदं श्रीमथुरां गते १ कंसप्रेषिता दुष्टा पूतनाचा
तकारिणी पुरेषु ग्रामघोषेषु चरंती चचार ह ना २ अथ गोकुलमासाद्य गोपगोपीगणाकुले रूपं दधार सा दि
व्यं षोडशवार्षिकं ३ नौपि रूपं पुर्देवाः सुंदरीणां च गोपिकाः शची वाणी रमा रंभा रतिं च द्विपत्नीमिव ४

24A रोहिण्यांच यशोदायांधर्षितायां स्फुरद्रुवा अंकमादायतं वालं लालयंती पुनः पुनः ५ ददौ शिशोर्महा
घोरा कालकूटान्वितस्तनं पयःप्राणैः समं कृष्णः गतमाया बभूवसा ६ पतंती त्रासिन्नगात्रा हृदंती यतितां
भुवि न नादतेन ब्रह्मांडं समस्तलोकैर्विलेः सह ७ चचाल वसुधा द्वीपैस्तदद्भुतमिवाभवत् षट्क्रोश
साहृद्यान्दीर्घा न्वानारुष्टितलं गतान् ८ चूर्णीचकार वपुषा वज्रांगेन तदेपि सा वदंतस्ते गोपगणा वी
क्ष्य घोरं वपुर्महत् ९ अस्याः अंगुलिगो बालो न जीवति कदाचन तस्याः उरसि सानंदं क्रीडंते सस्मितं
शिशुं ११ दृष्ट्वा गृहीत्वा तं भ्रमाणां तं रक्षुजनग्रहः स्त्रिया यशोदाया च रोहिण्या नियायो बसि विस्मिताः १२ सर्व
तो बालकं नीत्वा रक्षां चक्रुर्विधानतः कालिंदी पुण्यमृत्तोयैर्गोपुच्छभ्रमणादिभिः १३ गोमूत्रगोरजोभि
स्नापयित्वा तिदं जगुः १४ गोप्यऊचुः श्रीकृष्णस्ते शिरः पातु वैकुंठः कंठमेव हि श्वेतपी-पयतिः क
र्णौ नासिकं यज्ञरूपधृक् १५ नृसिंहो नेत्र फरमं च जिह्वां दशरथात्मजः अधरावववतां ते वै नरनारायणा
वृषी १६ कपोलौ पातु ते साक्षात् सनकाद्याः कला हरेः भालं ते श्वेतवाराहो नारदो भ्रू लतेऽवतु १७ चिबु
कं कपिलः पातु दत्तात्रेय उरोवतु स्कंधौ द्वावृषभः पातु करौ मत्स्यः प्रपातु ते १८ दोर्दंडं सततं रक्षेत् पृथुः
पृष्ठं त्रिविक्रमः उदरं कमठः पातु नाभिं धन्वंतरिश्च ते १९ मोहिनी गुह्यदेशं च कटिं ते वामनोवतु पृष्ठं प
रशुरामश्च तवोरू बादरायणः २० बलो जानुद्वयं पातु जंघे बुद्धः प्रपातु ते पादौ पातु सगुल्फौ च कल्कि

र्यैर्मपतिः प्रभुः सर्वरत्नाकरं दिव्यं श्रीकृष्णकवचं परं इंद्रभगवतादत्तं ब्रह्मणो नाभिपंकजे २२ ब्रह्मा-
णशंभवे दत्तं शंभुर्दुर्वाससे ददौ दुर्वासाः श्रीयशोमत्यै प्रादाच्छ्रीनंदमंदिरे २३ अनेन रक्षां कृत्वास्य गो-
पोभिः श्रीयशोमतीया पायित्वा स्तनं दानं विप्रेभ्यः प्रददौ महत् २४ तदा नंदादयो गोपा आगता मथु-
रापुरात् दृष्ट्वा घोरां पूतनाख्यां वभूवुर्भयविह्वलाः २५ छित्वा कुठारैस्तद्देहं गोपाः श्रीयमुनातटे
अनेकाश्चचिताः कृत्वा दाहयामासुरेव तां २६ एलालवंगश्रीखंडतगरागरुगंधिभृत् धूमोदाय
स्तदेहस्य पवित्रस्य समुत्थितः २७ अहो कृष्णस्मृते कं वा व्रजाम शरणं विह पूतनायै मोक्षगतिं ददौ
पतितपावनः २८ बहुलाश्व उवाच केयं वा राक्षसी पूर्वं पूतना वालघातिनी विषस्तना दुष्टभावा परं
मोक्षं कथं गता २९ श्रीनारद उवाच वलियज्ञे वामनस्य दृष्ट्वा रूपमतः परं वलिकन्या रत्नमाला पुत्र
स्नेहं चकारह ३० एतादृशो यदि भवेद्बालमेकं स्तुचि स्थिते पाययामि स्तनं तेन प्रसन्नं मे मनस्तदा ३१
वलेः परमभक्तस्य सुतायै वामनो हरिः मनोरथस्तु तेभूयान्मनस्याथ वरं ददौ ३२ साभवद्द्वापरां-
ते वै पूतना नाम विश्रुता श्रीकृष्णस्पर्शसंभूता परं प्राप मनोरथा ३३ यः पूतनामोक्षमिमं शृणोति कृ-
ष्णस्य देवस्य परात्परस्य भक्तिर्भवेत्प्रेमघनापि तस्य त्रिवर्गसिद्धिः किमु मैथिलेंद्र ३४ इति श्रीमद्ग-
र्गाचार्यसंहितायां गोलोकखंडे ना. ब. पूतनामोक्षो नाम त्रयोदशोऽध्यायः १३ गर्ग उवा-

25A इत्येवंकथितंदिव्यंश्रीकृष्णचरितंवरं यःशृणोतिनरोभक्त्यासकृतार्थोनसंशयः १ शौनकउवाच सुधाखंडप
रंमिष्टंश्रीकृष्णचरितंशुभं श्रुत्वालब्धवतःसाक्षात्कृतार्थास्मोवयंमुने श्रीकृष्णभक्तःशांतात्माबहुलाश्वः
सतांवरः अतोमुनिंकिंप्रपप्रच्छतन्मेब्रूहितपोधनः गर्गउवाच अथराजामैथिलेंद्रोहर्षितःप्रेमविह्वलः
नारदंप्राहधर्मात्मापरिपूर्णतमंस्मरन् ४ बहुलाश्वउवाच धन्योहंचकृतार्थोहंभवताद्भुतकर्मणा संगोभ
गवदीयानांदुर्लभोदुर्घटोत्विह ५ श्रीकृष्णस्तुभेकः साक्षादद्भुतोभक्तवत्सलः अग्रेचकारकिंचित्रंचरि
त्रंवदमेमुने ६ नारदउवाच साधुपृष्टंत्वयाराजन्भवताकृष्णधर्मिणा संगमःखलुसाधूनांसर्वेषांवित
नोतिशं ७ एकदाकृष्णजन्मर्क्षेयशोदानंदगेहिनी गोपीगोपान्समाहूयमंगलंचाकरोद्द्विजैः ८ रत्नोव
रंकनकभूषणभूषितांगंबालंभ्रमरलककलितांजनपद्मनेत्रं श्यामंस्फुरद्धरिनखोद्धृतचंद्रहारंदेवान्प्र
णम्यस्वयनंप्रददौद्विजेभ्यः ९ प्रेंखेविनिधायनिजमात्मजमाशुगोपीसंपूज्यमंगलदिनेप्रतिगोपिकास्ताः
नैवाशृणोन्नरुदितंस्वसुतस्यशाहृगोपीषुमंगलमहेषुगतागतेषु १० तत्रैवकंसखलनोदितउत्कचाख्यो
दैत्यःप्रभंजनतनुःशकटंयएत्य बालस्यमर्द्दियदिपातपितःप्रहतः २ कृष्णोपितंकिलतताडउरःपदेन ११
चूर्णीगतेचशकटेपतितेचदैत्यःसूक्ष्मप्रभंजनतनुंविमलोबभूव नत्वाहरिंशततहयेनरथेनयुक्तोगोलो
कधामनिजलोकधमोजगाम १२ नंदादयोव्रजजनानाव्रजगोपिकाश्चसर्वेसमेत्ययुगपत्सुशुकास्तदाकृ प
षःस्वयंचपतितःशकटःकथंहिजानीथहेव्रजसुताःसुगताश्चसत्य १२ बालाऊचुःप्रेंखस्योपरिहि

ग· सं गो·

26

पन्यादेरुवनुगयार्थमेवहि ततउपानंदशकटेतेनेदंशाकटंत्वन १४ अहोनचक्रुर्यालोके गोपागोप्यश्च
विस्मिताः त्रैमासिकाः कृवालोयंकृसंतभास्मीत्वनः १५ वालमंकं समुद्गृहीत्वायशोदाश्रृहशांकिता का
रयामासविर्धिचघृतेविप्रैः सुतर्पिताः १६ वहुलाश्वउवाच कोयंपूर्वतुकुशलीदैत्युउत्कचनामभाक्
अहोकृस्त्रयदस्पर्शात्कृतोमोक्षंमहामुने १७ नारदउवाच हिरण्याक्षसुतोदैत्यः उत्कचोनाममैथिलः
लोमशस्याश्रमेगत्वावृक्षांस्तान्दूर्णीचकारह १८ तंहष्टास्थूलदेहाबमुत्कचाख्यंमहावलं शशापरोषयुग्वि
प्रोविदेहोभवदुर्मते १९ सर्पकंचुकवदेहंपतत्कर्मविपाकतः सद्यस्तच्चरणोपातेपतित्वाप्राहदैत्यराट् २० उ
त्कचउ· हेमुनेदेहकृपासिंधोकृपांकुरुममोपरि तेप्रभावनजानामिदेहंमेदेहिहेप्रभो २१ नार· तदाप्रस
न्नः समुनिर्हष्ट्वापनतंविधेः सतांरोषोपिवरदोवरोमोक्षार्थदः किमु: २२ लोमश उ· वातदेहस्तुतेभूया
त्पर्तीतेचाक्षुषोंतरे वैवस्वतांतरेमुक्तिर्भविताचपदाहरेः २३ नार· तस्माडुत्कचदैत्यस्तुशक्तोलोमशते
जसा सम्प्राप्तोनमोक्षायेनहंसमर्थोकरणापयोः २४ उसंगेक्रीडितंवालंलालयंत्याकृदाश्रप गिरिभारंनसे
हेतवोढुंश्रीनंदगेहिनी २५ अहोगिरिसमोवालः कथंस्यादितिविस्मिता भूमौनिधायतंसद्योनंदंकंसंजगा
दह २६ कंसप्रणोदितोदैत्यस्तृणावर्तोमहावलः जहारवालंक्रीडंतंवात्तावर्तेनसुंदरं २७ रजोंधकारोभू
तत्रघोरशब्दस्तुगोकुले रजसलानिचदेशविभ्वभूवुर्घटिकाद्वयं २८ ततोपुशोवानापश्यत्स्वंतेमंदिराजिरे मो
हितारुदतीघोरान्वपंतीपरशोचरात् २ अहष्टेचयथापुत्रेपतिताभविमूर्छिता उच्चैरुरोदकरुणंस्तनवत्सा

26A

यथाद्रिगो: ३० रुरुदुस्सुतदा गोप्य: प्रेमस्नेहसमाकुला: अकस्मात्खे नंदसूनुं पश्यंत्यस्तावत्तत: ३१
तृणावर्तो नभ:प्रांत: ऊर्ध्वं बालं नयोजनं स्कंधे मेरुवद्बालं मन्यमान: प्रपीडित: ३२ अथ हस्तं पातयि
तुं दैत्यस्तत्र सन्नयत: गलं जग्राह तस्यापि परिपूर्णतम: स्वयं ३३ मे च मे चेति गदितं दैत्यं कृष्णेनाङ्गतो भक:
गलग्राहेण महता अस्वं दैत्यं चकार ह ३४ तज्ज्योति: श्रीघनश्यामे लीनो भूद्दामिनी यथा दैत्यो वराग्नि:
पतित: शिशुना सह मैथिल ३५ विशीर्णावयवस्यापि पतितस्य स्वनेन वै विनेदुश्च दिश: सर्वा: कंपिता
भूमिमंडल ३६ तस्योरसि शिशुं तूर्णं हृदं त्यो गोपिकास्तत: ददु: गोपस्य सर्वा नीत्वा मात्रे ददुर्जगु: ३७
गोप्य ऊचु: नयोपेक्षि यशोदे त्वं बालं लालयितं मनाक् न ह्यनेककचिद्दृष्टा कु ह्यासि कथितेन वै ३८
प्रातर्थकारेस्वोरोहन्कोपि बालं जहाति ह तया निर्घृणया भूमौ चक्रवातेमहाभये ३९ यशोदा वा
नजाना मिक्रथं बालं भारो भूतो गिरींद्रवत् तस्मात्मयकृतो भूमौ धृतो बालो महाभये ४० गोप्य ऊचु
मानृपावदकल्याणि हे यशोदे गतव्यथे अयं तु गर्यमावो बालोमय: ऊसमन्तूलवत् ४१ नारद उवाच
तस्यां गोप्यो गोपाश्च नंदाद्या आगता शिशो: अतीव मोदं संप्राप्य वदंत: कुशलं जनै: ४२ यशोदा बालकं
नीत्वा पाययित्वा स्तनेन स्वरू: आज्ञापयो रक्षिवस्त्रेण रोहिणी प्राह मोहिता: ४३ यशोदा उवाच एको दे
वेन दत्तोयं न पुत्रा बहवश्च मे तस्यापि बहवोरिष्टा आगच्छंति दिने दिने वै ४४ अथ मृत्युमुखान्मुक्तो भ
विष्य: किमत: परे किं करोमि क्व गच्छामि कुत्र वामो भवेदत: ४५ यत्र देहो गृह: सो यो रत्नानि विविधा
नि च सर्वे यांत्वथ वश्यं मेऽस्तु यान्मे कुशली शिशु: ४६ हरे चेद्दानमिष्टं सर्वं देवालये पानं करिष्यामि

ग॰ मितदावाग्नेरिष्टेभ्यो विजयी यदा ४७ एकवालेन मे सोऽव्ययं यथ यष्टिरिव प्रभुः कलं नीत्वा गमिष्यामि देशे
संगो॰ दोहिणी निर्भये ४८ ना॰ नंदे वर विप्रा विहोसश्चागतानंदमंदिरं यशोदया च नंदेन पूजितास्त्रासनास्थिताः ।
१५ ४९ ब्रा॰ मासो चेङ्कटरुद्धेनं देहे यशोदे व्रजेश्वरि करिष्यामः शिशो रक्षां चिरंजीवी भवेदयं ५० ना॰ इत्युक्त्वा
27 द्विजश्रेष्ठा बालकं यो ग्रे नवपल्लवैः पवित्रकलशे तोयैः ऋग्यजुःसामजैः स्तवैः ५१ परैः स्वस्त्ययनैर्यु
क्तं कारयित्वा विधानतः अग्निसंपूज्य विधिवद्दत्वा विदधिरे शिशोः ५२ ब्रा॰ दामोदरः पातु पादौ जानु
नी विष्टरश्रवाः ऊरू पातु हरिर्नाभिं परिपूर्णतमः स्वयं कटिं राधापतिः पातु पीतवासास्तवोदरं हृदयं
पद्मनाभश्च भुजौ भो वह्नि नोद्धरः ५४ मुखं च मधुरानाथो द्वारकेशः शिरोऽवतु पृष्ठं पातु हरस्थंसी सर्वतो
भगवान्स्वयं ५५ श्लोकत्रयमिदं स्तोत्रं पठेन्मानवः सदा मङ्गसो सोऽव्ययं भवेत्तस्य न भयं विद्यते क्वचित्
ना॰ नंदस्तेभ्यो गवां लक्षं सुवर्णादश लक्षकं सहस्रं नवरत्नानां वस्त्रलक्षं ददौ परं ५७ गतेषु द्विजमुख्ये
षु नंदो गोपान्निसमन्वव भोजयामास संपूज्य वस्त्रभूषैर्मनोहरैः ५८ बहु॰ उवाच॰ त्तृणावर्तः पूर्वकाले कोऽयं
सुकृतकृत्तः परिपूर्णतमे साक्षात्श्रीकृष्णे लीनतां गतः ५९ पांडुदेशोद्भवो राजा सहस्राक्षः प्रतापवान्
हरिभक्तो धर्मनिष्ठो यज्ञकृद्दानतत्परः ६० रेवातटे महादिव्यलतावृन्दसमाकुले नारीणां च सहस्रेण रमयं
न्वि चचार ह ६१ दुर्वाससं मुनिं साक्षादागतं न ननाम ह तदा मुनिर्ददौ शापं राक्षसो भव दुर्मते ६२ पुनस्तंदृष्ट्वाः
पतितं तत्पदे प्राह दुर्वासा मुनिः श्रीकृष्णविग्रहस्पर्शान्मुक्तिस्ते भविता नृप ६३ ना॰ सोऽपि दुर्वाससः शापात्तृणा
वर्तो भवद्दिवि श्रीकृष्णविग्रहस्पर्शात्परं मोक्षमवाप ह ६४ इति॰ गोलोकखंडे॰ चतुर्दशोऽध्यायः १४ २०

27A

नारदउवाच प्रविहे विल्कनकरत्नमये प्रयाने श्यामे शिशुं जनमनोहरमेव दृष्ट्वा हृष्यार्त्तिहारिमसि।
विंडपटं यशोदास्मकेच कारधृतकज्जलपद्मनेत्रे १ पादं पिबंतमतिचंचलमङ्गुलीनां चक्रे विनीलवन
कोमलकेशवंधेः श्रीयंत्रके पुत्रनावस्फुरदर्द्धचंद्रं तल्लालयंत्यतिहृष्टमना यशोदा २ बालस्यपी
तपयसोनृपजृंभतः सा तत्र वक्त्रे च वदने सकलं विराजं मात्रा समेत्य प्रियमोवेः प्रयुतं च सर्वं दृष्ट्वा परं भयमा।
वापनिमीलिताक्षी ३ राजन्यदस्य परिपूर्णतमस्य साक्षात्कृष्णस्य विश्वमखिलं कपटेन सम्यङ् नष्टस्मृति
पुनरभूत्सुमतेर्यशोदा किं वर्णयामि सुकृतं पितृवल्लवेन्दपत्न्याः ४ बहुलाश्वउवाच नंदो यशोदया सार्द्धं।
किं चकार तपो महत् येन श्रीकृष्णचंद्रो पि पुत्रीभूतो चकार ह ५ नारदउवाच अष्टानां वै वसूनां
च द्रोणो नाम्ना धरापतिः अनपत्यो विष्णुभक्तो देवराज्यं चकार ह ६ एकदा पुत्रकामो वै ब्रह्मणा नोदितः।
तपोर्थं मंदराद्रिं गतस्तेन धरया भार्यया सह ७ वर्षाणामर्बुदे याते तपस्तप्तस्तयोर्द्वयोः ब्रह्मा प्र।
सन्नस्ता वेत्य वरं ब्रूहीत्युवाच ह ८ बल्मीकान्निर्गतो द्रोणो धरया भार्यया सह नत्वा विधिं च संपूज्य
हर्षितः प्राह तं प्रभुं ९ द्रोणउवाच परिपूर्णतमे कृष्णे पुत्रीभूते जनार्दने भक्तिः स्यादावयोः स्फीता वदे
तिप्रमलक्षणां १० ययांजसा तरेतीह दुस्तरं भवसागरं वांछितं स्यादावयोस्तपतो विधे ११ ब्रह्मोवाच ।
युवाभ्यां याचितं यन्मे दुर्घटं दुर्लभं वरं तथापि भूयात्सफलं युवयोरन्यजन्मनि १२ नारदउवाच द्रोणो

गं० सं०
गो०
२८
28

नंदोभवद्धर्षयुतोयशोदासाधवास्वतां कृष्णोब्रजस्त्ववचःकर्तंप्रामोतोषपितः १४ मथाग्मात्वंइमिहंश्रीकृष्णचरि।
तंशुभं गंधमादनशृंगेमेवेनारायणाश्रमेवाकृतं १५ कृपयाचकृतार्थोनानारायणाश्रमेच मयाकृष्णस्यचकथि।
तंकिंस्पृयाश्रोतमिच्छसि १६ बहुलाश्वउवाच नंदगेहेहरिःसाक्षाच्छिशुरूपःसनातनः किंचकारबलेनापि
तन्मेबूहिमहामते १७ नारदउवाच एकदाशिष्यसहितोगर्गाचार्योमहामनिः प्रेरितोगामोदितःसाक्षा।
दाययौनंदमंदिरं १८ नंदःसपूज्यविधिवत्पाद्याद्यैर्मुनिसत्तमं ततःप्रदक्षिणीकृत्यसाष्टांगंप्रणनामह
नंदउवाच अद्यनःपितरोदेवासंतुष्टाश्चाग्रयस्त्वतः पवित्रंमंदिरंजातंयुष्मच्चरणरेणुभिः २० संस्कृत्यनाम
करणंकुरुहित्वंमहामते पृथिव्यांतीर्थभूतःप्रोभवदर्शनमतंप्रभो २१ गर्गउवाच तेपुत्रनामकरणंकु।
र्यामहंत्वत्सुतेहि केचिद्विभामिनमंशयः पूर्ववार्तांगदिष्यामि कृत्स्नेदरहःस्थले २२ नारदउवाच उ
त्थायगर्गेणनंदोतवालाभ्यांचयशोदया एकांतेगोब्रजेगत्वातयोर्नामचकारह २३ संपूज्यगणनाथा
दीन्ग्रहान्लग्नंयथास्थितं ततःनंदंप्राहप्रसन्नात्मागर्गाचार्योमहामुनिः २४ गर्गउवाच रोहिणीनंदन
स्यास्यनामोच्चारंशृणुस्वतः रमंतेयोगिनोस्मिन्सर्वत्ररमतीतिवा २५ गुणैस्त्वरमयन्भक्तान्तेनरा
मंविदुःपरे गर्भसंकर्षणात्तस्यसंकर्षणइतिस्मृतः २६ सर्वशेषेयदायस्मिन्शेषंवल्याधिकाद्बलंविदुः स्वपुत्र
स्यापित्वमानिशृणुनंदपतेस्मृतः २७ अत्रैवप्राणिनांपवित्राणिजगतांमंगलानिच ककारःकमलाकां

28A

न अकारो रामरूपापि षकारः षड्गुणपतिः श्वेतद्वीपनिवासकृत् णकारो नारसिंहोयमकारो ह्य
द्वितोग्निभक् २९ विसर्गौ च यथा ह्येतौ नारनारायणावृषी संप्रलीनाः षट् पूर्णा यस्मिन्शुद्धे महा
त्मनि ३० परिपूर्णतमे साक्षात्तेन कृष्णः प्रकीर्तितः श्रीशो वक्षस्थले यस्य पीतो वर्णो ह्यस्य जन्मगोष्ठ
तः ३१ द्वापरान्ते कलेरादौ वालोपं कृष्णतां गतः तस्मात्कृष्णस्तु विख्यातो नाम्ना यं नन्दनन्दनः ३२
वसुदेवस्य इंद्रियाणीति देवाश्चित्तप्रवहि तस्मिन्नाम्ना वृते सोपि वासुदेव इति स्मृतः ३३ वृषभान
सुतायां या राधायां राजभक्तता कीर्तिमन्दिरे तस्याः पतिः स्वयं साक्षात्तेन राधापतिः स्मृतः ३४ परिपूर्णतमः सा
क्षाच्छ्रीकृष्णो भगवान्स्वयं असंख्यब्रह्माण्डपतिर्गोलोके धाम्नि राजते ३५ सोपि ते वशिशुर्जातो
भारावतारणाय च कंसादीनां वधार्थाय भक्तानां रक्षणाय च ३६ अनंतान्यस्य नामानि वेदगुह्या
नि भारत लीलाभिस्तु भविष्यन्ति तत्कर्मसु न विस्मयः ३७ अयो भाग्यं नन्द ते ते नन्द साक्षात्ते श्रीपुरु
षोत्तमः बहुजन्मतपोवृत्तं मानो योयं शिशुरूपः परात्परः ३८ श्रीनारद उवाच इत्युक्त्वाथ गते गर्गे स्वात्मा
नं पूर्णमाशिषां मेने प्रमुदितः पत्न्या नंदः सजो महामतिः ३९ अथ गर्गोत्तमनिवरो ज्ञानदो मुनि
सत्तमः कालिन्दीतीरवृषभानोरंगाहृषभानुपुरं ततः ४० कृत्वा णत्यो मितं विप्रं हि तायामि व वास
वं दंडेन राजितं सत्याईर्मराजमिव स्थितं ४१ जोतेजसा द्योतितं दिशं साक्षात्सूर्यमिवापरं ।

ग॰सं॰
गो॰
२९

29

पुत्रकीमेवलालयंतं केहितीयमेवपद्मजालं ४२ शोभितं शुक्लवासोभिर्देवं विलसद्भिः सिवस्थि
तं तं दृष्ट्वा सनिशार्हं लंसहसोत्थाय सादरं ४३ प्रणम्य शिरसा सद्यः सन्मुखोभूत्कृतांजलिः
सनिं चपीवके स्थाप्य पाद्याद्यैरुपचारवित् ४४ पूजयामास विधिवद्गर्गाचार्यं ज्ञानिनांवरं
ततः प्रदक्षिणीकृत्य वृषभानुर्वरो महान् ४५ वृषभानुरुवाच सतां पर्यटनं शांतं गृहिणां
शांतये स्मृतं नृणां मंत्रतमो मोहहारी साधुर्वे वनभास्करः ४६ तीर्थीभूता वयं गोपाज्ञानात्त्वद्द
र्शनात्प्रभो तीर्थीनि तीर्थीकुर्वंति त्वादृशाः साधवः क्षितौ ४७ हे मुने राधिका नाम कन्या मे मं
गलालयना कस्मै वराय दातव्या वद त्वं मे सुनिश्चितं ४८ त्वं पर्यटन्नर्क इव त्रिलोकीं दिव्य
दर्शनः वरो नयसमो योवै तस्मै दास्यामि कन्यकां ४९ नारद उवाच हस्तं गृहीत्वा श्रीगा
र्गो वृषभानोर्महामनिः जगाम यमुनायामोपैवैतं सैं नातीरं विजने सद्रस्थले ५० कालिंदीज
लकल्लोलकोलाहलसमाकुले तत्रोपविश्य गोपेशं समीक्ष्याह धर्मवित् ५१ गर्ग उवाच
हे गोप शृणु माख्यानं कस्मैचिन्न च तन्वया परिपूर्णतमः साक्षाच्छ्रीकृष्णो भगवान्स्वयं ५२ असंख्य
ब्रह्मांडपतिर्गोलोकेशः परात्परः तस्मात्त्वरो नास्ति जाते नंदगृहे पतिः ५३ वृषभानुरुवा
च हे महाभाग महाभाग्यं नंदस्यापि महामने श्रीकृष्णस्यावतारस्य सर्वं त्वं वद कारणं ५४ गर्ग उ

वाच भवो भारावतारायकं साधूनां वधाय च ब्रह्मणा प्रार्थितः कृष्णो बभूव जगतीतले ५५ श्रीकृष्णपट
राज्ञी या गोलोके राधिकाभिधा त्वद्गृहे सापि संजाता त्वं न जानासि तां परां ५६ नारद उवाच तदा प्र
हर्षितो गोपो वृषभानुः सुविस्मितः कलावतीं समाहूय तया सार्द्धं विचार्य च ५७ राधाकृष्णानुभावं
च ज्ञात्वा गोपवरेश्वरः आनंदाश्रुकलां मुंचन्पुनराह महामतिं ५८ वृषभानुरुवाच तस्मै दास्यामि हे ब्रह्म
न्कन्यां कमललोचनः त्वया पंथाः प्रदर्शितो मे त्वया कार्यं यह द्वहं गर्ग उवाच अहं न कारयिष्यामि विवाह
मनयोर्नृप तयोर्विवाहो भविता भांडीरे कारयिष्यति ६० तस्माद्ब्रह्मं गोपवर विद्धि तां गोपवरस्य च लो
कचूडामणेः साक्षाद्राज्ञीं गोलोकमंदिरे ६१ यूयं सर्वेपि गोपाला गोलोकादागता भुवि तथा गोपी
गणा गोलोके राधिकेच्छया ६२ यद्दर्शनं दुर्लभमेव देवैर्यज्ञैर्वरैर्जन्मभिः किमु सुविग्रहो
तां तव मंदिराजिरे ललंत्यतिप्रेम्णा वद्धमपगोपिकाः ६४ नारद उवाच तदा च विस्मितो राजन्नंदपत्नी ह
र्षितापरं राधाकृष्णप्रभावं तं श्रुत्वा श्रीगर्गमूचतुः ६५ दंपती उवा॰ राधाशब्दस्य हे ब्रह्मन्व्याख्यानं
वद त्वं नः त्वत्तो न संशयच्छेत्ता कोपि भूमौ महामुने ६६ गर्ग उवाच सामवेदस्य मार्थं गंधमादनपर्वते
शिष्येनापि मया तत्र नारायणमुखाच्छ्रुतं ६७ रमया रकारः स्यादाकारस्त्वादिगोपिका गोपिका धका
रो धरया ह्यस्यादापगा विरजा नदी ६८ श्रीकृष्णस्य परस्यापि चतुर्धा तेजसो भवत् पूर्णलीलाभू १

ग॰सं॰
गो॰
३६
30

श्रीराधाविरजाचतस्रःपश्यप्रवद्धि ६९ संप्रलीनाश्रुतःसर्वाराधायांकुंजमंदिरे परिपूर्णतमांराधांतस्मा
दाहुर्मनीषिणः ७० राधाकृष्णेतिहेगोप्योयेजपंतिपुनःपुनः चतुःपदार्थंकिंतेषांसाक्षात्कृष्णोपिलभ्यते ७१
नारदउवाच तदातिविस्मितोराजन्वृषभानुप्रियायुतः राधाकृष्णप्रभावंतंज्ञात्वानंदमयोह्यभूत् ७२
उत्थायगर्गोज्ञानिवरःपूजितोवृषभानुना जगामस्वगृहंसाक्षान्मुनींद्रःसर्ववित्कवि ७३ इतिश्री
मद्गर्ग॰गोलोकखं॰न॰ब॰विश्वदर्शनंनंदपत्न्याश्रीकृष्णनामकरणंनामपंचदशोध्यायः १५ नारदउ
वाच गाश्चारयन्नंदनमंकदेशंसंलालयन्नूरुतरंसकाशात् कलिंदजातीरसमीरकंपितंनंदोपि
भांडीरवनंजगाम १ कृष्णेच्छयावेगतरोथवातोघनैर्नभस्तन्मेदुरमंबवंच तमालनीपद्रुमपल्लवैश्चप
तद्भिर्बभौभूमिःकौ २ तदांधकारेमहतिप्रजातेबालेरुदत्यंकगतेतिभीते नंदोभयंप्रापशिशुंसबि
भ्रद्धरिंपरेशंशरणंजगाम ३ तदैवकोट्यर्कसमूहदीप्तिरागच्छतीवाचलतीदिशासु वभूवतस्यां
वृषभानुपुत्रींददर्शराधांनवनंदराजः ४ कोटींदुबिंबद्युतिमादधानांनीलांबरांसुंदरमादिवर्णां मंजी
रधीरध्वनिनूपुराणामाबिभ्रतींशब्दमतीवमंजुं कांचीकलाकंकणशब्दमिश्रांहारांगुलीयांगदवि
स्फुरंतीं श्रीनासिकामौक्तिकहेमवीडमिःश्रीकंठचूडामणिकुंडलाढ्यां ६ तत्तेजसाधर्षितआशु
नंदोनत्वाथतामाहकृतांजलिःसन् अयंतुसाक्षात्पुरुषोत्तमस्त्वंप्रियासिमुख्यासिसदैवराधे ७

30A

मं नित्यं द्रंगर्गमुखेन वेश्मि दृढं हृगागताये निजनाथमेकांत पतं त्वं देहि प्राणपमे च भीतं वदामि चेत्थं प्रकृतेश
राणाद्या ८ नमामि तस्मै भविरत्नमांतं पधेमि तं सर्वज्ञ एवं त्वं देहि प्राणपमेव भीतं वदामि नैडराये श्र
हे प्रसन्नास्तव भक्तिभावान्महर्षिणे ते ऽ ङ्ले भमे वृन्दे ९ नंदउवाच यदि प्रसन्नासि तदा भवेन्मे भक्ति
र्दृढा कैवपदयोः पदाब्जे सतां च भक्तिर्भाजो मे संगो सदा मे स्तु युगे युगे च १० नारदउवाच तथास्तु चोक्ता
श्रीहरिं करांभोजग्राहं समयाति जनाथमेकांत गतेश्च नंदे प्रणतेत्र वृते शे ते दा हि भांडीरवनं जगाम ११
गोलोकलोकाच्च पृथ्विहमागता भूमी निजं स्वं वपुरादधाना यथा मतामा दिव्यविन्यवर्णीवभूव मा
तत्क्षणमेव सर्वं १२ वृंदावनं दिव्य वपुर्दधानं वृक्षैर्वरैः कामदुघैः सहैव कलिंदपुत्री च वभूव स्वर्णसोपैः
श्रीरत्नसोपानमयी वभूव १३ गोवर्द्धनो रत्नशिलामयोभूत्स्वर्णस्फुरद्भिः परितः स्फुरद्भिः मत्तालिभिः
निर्मलसत्सटीभिर्दरीभिरुच्चांगकरी व राजन् १४ सर्वोपरत्नादिविचित्रदेहैः तत्पतत्पताकावलिभि
र्विराजितं सरः स्फुटद्भिर्भ्रमरावलीभिर्नितैर्विचर्चितं कांचनचारुपंकजैः तदा निकुंजोपि निजं वपुर्दा
धत्सभामुक्तं प्रांगणादिव्यमंडपं वसंतमाधुर्य्यधरं मधुव्रतैर्मयूरपारावतकोकिलध्वनि १५ ततो देवसमा
नात्सुकपोतमानमोवभूव केशरव्यधेन प्रभुः पीतांवरः कांतभरत्नभूषणो वंशीधरो मन्मथराशिमोह
नः १८ भुजेन संगृह्य समन्विताह ज्ञे गमनमध्येमविवाहमंडपं विवाहसंभारवृतः स्मेरखल्लमदभेमहा।

विवहादिमंडपं १९ तत्रैव सिंहासनउन्नते वेदे वरसारे सं मिलतौ वेदज्ञः परं ब्रुवंतो मधुरं च वटं पुनी स्फुरत्प्रभो
रिवचतडिद्घनागिव २० तदा वै राधिकेशो विधिः प्रभुः समागतः स्वपरस्परमन्त्रवि तत्राप्तदर्शी डुमाती गि
राभिः कृतांजलिः स्तुत्याहवेदवर्मेशो जगौ २१ ब्रह्मोवाच अनादिमाद्यं पुरुषोत्तमोत्तमं श्रीकृष्णचंद्रं निजभ
क्तवत्सलं स्वयं तसंख्याडपदात्यवप्रभं राधापतिं त्वां शरणं व्रजाम्यहं २२ गोलोकलोकस्तमतीव लीलो
लीलावतीयं निजलोकलीला वैकुंठनाथो सि पदालमेव लक्ष्मीतदेवं हृषमानजाहि २३ त्वं राम चंद्रो
जनकात्मजेयं भूमौ हरिस्त्वं कमलालयेयं यज्ञावतारो सि यदा तदीया श्रीदक्षिणा स्त्रिप्रतिपत्निमुख्या २४
त्वं राम चंद्रो सिरमास्यदीयं नारायणं पुंकं तदाविर्यंप्रांगकिरतीवसा दाचक्राये वयातावतवानरूपा २५ त्वं ब्र
ह्मचेयं प्रकृतिस्तटस्थाकोयदेमांचविडः प्रधाने महान्यदा तज्जगदंडरोसि राधा तदेयं सगुणा च माया २६
यदांतरात्माविदितस्त्वभिदाविर्यंलवाणरूपहृतिः यदा विराट्देहधरस्त्वमेवं तदाखिलं वाभविया
रणोयं २७ श्यामं च गौरं विधितेहि धामहलवेव साक्षात्पुरुषोत्तमोत्तम गोलोकधामाधिपतिं परेशं परं
तोषवर्णं प्रपद्ये २८ सदापठेद्यो युगलस्तवं परं गोलोकधामप्रवरं प्रयाति सः इहैव सौंदर्यसमृद्धिसि
द्धयो भवंति तस्यापि निसर्गतः पुनः २९ यदा पुनः प्रीतिपुतो च दंपतीपरात्परौ तावनरूपरूपितौ
तथापि लोककायवहारसंग्रहा द्विधिं विवाहस्य च कारयाम्यहं ३० नारद उवाच तदा समुत्थाय वि[illegible]

31A

धिई तावत्संप्रजल्प्य कुंडे स्थितयोः पुरः ॥ कृतेः करग्राह विधिं विधानतो विधाय धाता समवस्थितो भवत्
स वाहयामास हरिं च राधिकायाः पदं च संस्थापयते ः कौ पुनः ॥ श्रीराधिकायाः किल हस्तपिंडे प्राके संस्थाप्य मं
त्रीस्तु विधिः प्रपाठयत् ३३ राधा कराभ्यां प्रददौ च मालिकां किंजल्किनीं कृष्णगले ललिनादिनीं करेका
राभ्यां वृषभानजागले ततश्च वह्निं प्रणनाम वेदवित् ३४ स वासयामास सुपीठयोश्च तौ कृतांजली मौ ॥
नपुत्रो पितामहः तौ पाठयामास तु पंचमंत्रकं समर्प्य राधां च पितेव कन्यकां ३५ पुष्पाणि देवा ववृषुस्तदा
दा पुन विद्याधरीभिर्ननृतुः सुरांगनाः गंधर्व विद्याधर चारणाः कलं सकिन्नराः कृष्णसुमंगलं जगुः ३६
मृदंगवीणामुरुयष्टिवेणवः शंखानकाडंडमयः सतालकाः नेदुर्मुहुर्देववरैर्दिवि स्थितैर्जयेत्यभून्मं
गलशब्द उच्चकैः ३७ उवाच तत्रैव विधिं हरिः स्वयं यथेप्सितं त्वं वद विप्र दक्षिणां तदा हरिं प्राह विधिः प्र
भो मे देहि त्वत्पादयोर्निजभक्ति दक्षिणां ३८ तथास्तु वाक्यं वदतो विधिर्हरेः श्रीराधिकायाश्च पदद्वयं सुभा
नताकराभ्यां शिरसा पुनः पुनर्जगाम गेहं प्रणतः प्रहर्षितः ३९ ततो निकुंजेषु च तद्विधायां दिव्यं मनोज्ञं प्रि
यया प्रदत्तं नवपल्लवाः सुगंधिलः प्रहसन्त्या तान्कौसेन दृतं कुंकुमकं च राधा ४० ततः करेणापि करे प्रियायाः हरिर्गृ
हीत्वा प्रचचाल कुंजे जगाम सत्पुन्नमधुव्रपप्पयन्त्रहवनं श्रीयमुनान्तनाम्न ४१ उद्गाव राधा हरिहस्तपंसा
त्पंकारवस्थ्रेः प्रतिकूर्वतीको निलीयमाना यमाना यमना निकुंजे पुनर्व्रजती हरिहस्तमा प्रात् ४२

रा·सं·
तो
३२
32

श्रीमल्लताकुंजमध्ये निलीय मामन्तं प्रहसन्तमेव विलोक्य स्मागां तरितं च राधा जग्राह पीताम्बरमाव्रजन्ती ४२
यथा तमालः कलधौतवल्ल्याघ्रातो यथा चं चलया च कान्ति नीलोद्रिराजो निकषप्रभावन्या श्रीराधया
समस्त तथा व्रमारराप ४४ श्रीरामवंगे जनवङ्गिते पैवेवे मेह दोरामव सेन राधया हृष्टा वनेभ्ये तमयूरकोरक
लैर्हृते चरत्येवरतीश्वरः परः ४५ श्रीराधया कल्पहरिः परात्मा नन्दनन्तं गोवर्द्धनके दरामम मता लिप्तप्रसृ
वर्णैः सरोभिर्विराजिता सुयुक्षुर्जितोत्तिमल्लताम ४६ चचार कुंजेषु यमुनां समेत्य वर्वं विहारं वृषभानुपु
त्र्या राधाकराम्भोसदलं समपमं धावन्न हृष्टो त्तायमनाजलेषु ४७ राधा हरेः पीतपटं च वंशीं वेत्रं रहो
निवं प्रीवं दत्तो हरेश्चजगाद राधाक मल्लं कदेहि ४८ तस्मै ददौ दैवरोरसपमराधा ददौ पीतपटं च वं
शीं वेत्रं च तस्मै हरये नयोः पुनर्वभूव लीलायमुनातटेषु ४९ ततस्वभांडीरवटे प्रियायास्तनश्च कारस्मे
मारमल्लं मनोज्ञं पत्रावलीयाककजलाद्यैः श्वेः सर्वैर्व्रजगोपवल्लैः ५० हरेश्चसंगारमल्लं प्रक
र्तुं समयतात्र पदादि राधा नदैवहस्तकमलवर्वा लोविदायकेशार्द्वयुः सर्वंहि ५१ नन्देन दत्ते शिश्म
मेवयाह दृष्टो भस्मोल्लटं तं प्रकुन्दं तमाभयात् हरिर्विलोक्याश्चकरोदराधिकाननोसिमायांनकण्ठेहवेम
पि ५२ त्वं कटं तीसहमाविश्वमामा कापावामाहतदैवराधा प्रोचेनराधे रहसाऊकत्वं मनाविश्वेके
भविताहि पश्चात् ५३ स्कन्धाय राधा धाहिहरिंद हिलागतास्मरोहेव्रजपत्न्याः दत्वा चवालेकिल।

32A

नंदप्रत्नामवावद्तनपश्चितेवभ्रुज्ञी ५४ उवाच राधां तत्पत्नं दृष्टोहि नीधन्यासिराधे वृषभा
नकन्यके नयाशिस्यमेपरिरंहतोभयान्मेत्राहतेव्योम्निभयातवेवने ५५ संपूज्ज्तास
हे णस्नापिता च सा संनंदितास्माहवृषभानवन्नी यदाह्यनन्त्रापप्यपीनामतीं सामतीं साश
नैः श्रुत्यं हरेर्लीलां यथकया ववर्णितारा धाविवाहस्य सुमंगला हृताष्कताचधैर्वीणादितावं
ध्यायेनातान्यापहेदानकदास्मरणांति ५७ इतिश्रीमद्॰ गोलोक॰ ना॰ व॰ श्रीराधिकावि
वाहवर्णननामषोडशोध्यायः ॥१६॥ नारद उवाच अथवाल्लीलामहं कंसो वेतव यथामामनो
हरौ लीलया या चक्रतुरलं संदर्शनं हिमदिवे १ दिंगमार्गेण च जानभ्यां पाणिभ्यां सह मैथिल
व्रजबाल्यनकलेन वुवंतौ मधुरं भ्रजे २ यशोदया च रोहिण्या लालितौ पोशितौ शिशू कदापि
निर्गतावेकाल्कचिद्दंसंमाश्रितो ३ मंजीरकिंकिणीरावं कुर्वतौ लाविनमता: त्रिलोकीमो
हयंतौ हैमाया वालकाविग्रहौ ४ क्रीडंतामादाय शिस्येयशोदाजिरेलहंतं व्रजवालकेस्त्र ।
न्ह्रू लिलेपाध्वनयूसवांचक्रोह्यलप्राक्काममाननान ५ जानुद्दयाभ्यां च समं कराभ्यां च
नव्रजमांगणामेन्यहृतलः मातृकदपोनगजन्मनवभावगेकेसरिवालोलः ६ तेस

ग॰सं॰ गो॰ ३३

33

वंतोहेमनविद्रुमंकेपीतांवरंकंवुकमादधानं स्फुरत्प्रभंरत्नमयंचमौलिंदृष्ट्वासुतंप्रापमुदंयशो॥
दा ७ बालंमुकुंदमतिसुंदरवालकेलिंदृष्ट्वापरंमुदमवापव्रजीवगोप्यः श्रीनंदराजव्रजमेत्यमद
दंविहायसर्वांस्तुविस्मृतगेहकृत्याः स्मावविग्रहात्मा: ८ श्रीनंदराजगेहरूपंदृष्ट्वाव्रजस्त्रीनिरवा॥
द्रूपमीक्षुरवचः लीलाचतेनिजसुतेनगृहेसमाव्रजेतिगोप्योव्रजेश्वरीमूचुरथाब्रवदन्यशोदा ९ ॥
गोप्यऊचुः क्रीडार्थंचपलेसेनेमावहिःकारयामगणान बालकेलिंडुगधमार्वकाकपदर्घरं
प्रभो १० ऊंहैदंतेहृयंजातेहृदेवंमातुलदोषदं अस्माभिमातलेनालितेसुतस्यपशोमति ११
तस्माद्धानेनकर्तव्यंविलोमानान्नापाहेतवे गोविप्रहरसाधूनांछेदमाहजनेनतथा १२ नारदउवा
च नंदयशोदाचाहिरिणसुतकल्याणहेतवे वसुरत्ननवाजाद्वानित्यंदानंप्रचक्रतुः मधुव्र
व्रजेरामकृष्णोवालसिंहावलोकितो पद्मोचलेतौवाषुवर्द्धमानौवभूवतुः १४ श्रीदाम
सुवलाद्यैश्चवयस्यैव्रजेवालकैःसमुन्नासिकतेकभेलकठंतामऊऽहलो १५ कालिंदपुंवा॥
नेषणामैस्तमालेःसघनैर्हते: कदंबऊंजेषरामाभिचरतुरामकेशवौ १६ जनेषनामपगो
पीनामृवंदवाललीलयावपमेशैरयामासनवनीतेघृतेहविः १७ एकदारतुपनंद
सपत्नीनाम्नाप्रभावती श्रीनंदमंदिरंप्रासायशोदांप्राहगोपिका १८ प्रभावत्युवाच

33A

नवनीतं घृतं दुग्धं दधितक्रं यशोमति ममावयोर्भेदरहितं तस्मादाश्चर्यमभवत् १९ नाहं वदा
मि चानेन नैतत्पंकजाक्षि पिहितं शिक्यके रोपितं मतेन नवनीतमभक्षितं ततः २० यदा मया कृता
शिक्षा तदा धूर्तश्च वांगजः गालीप्रदानं दत्वायं रुदति प्रांगणां गमम २१ व्रजाधीशस्य पुत्रोयं
मत्ता सर्वं समाचरत् न मया कथितं किंचिद्यशोदे नवगौरवात् २२ नारद उवाच श्रुत्वा
प्रभावती वाक्यं यशोदा नंदगेहिनी बालं निर्भर्त्सयंती सा प्रेमपरायणा २३ यशोदो
वाच गवां कोटिर्गृहे मे स्ति गोरसैर्भरिता बला न जाने दधिमथ्याली नातिमात्रं कदाचन
श्चनेन भक्षितं गव्यं तन्मम संगेहे गामे नेपि शोमे प्रिपुत्रो भेदो नास्ति किंचित्प्रभावति २४
नवनीतमपि चैनमत्रैतोस्मान्नयिष्यति तदा शिक्षां करिष्यामि भिन्नं नैवं यतस्तथा २६ नार
द उवाच श्रुत्वा वाक्यं तदा गोपी प्रसन्ना स्वगृहं मा गता एकदा दधिचौर्यार्थं कृष्णः सखास्यां स्वगृहे
गतः २७ वयस्यैर्बालकैः सार्द्धं प्राप्य ऊर्ध्वे गृहस्यागुल्मे सं वहीना शनैः कृष्णो विवेश ह २८
शिक्यस्थं गोरसं दृष्ट्वा हस्ताग्रात्समुपेत्य हरिः स्वयं उलूखले पीठके च स्थायस्थाप्याकरोद्धतं ३०
मथ्यमानात्स्वयं गव्यं बहु भ्रामनोहरं जघास सबलो मर्कैः बालकैः सहमाधवः मथ्यमा
नस्वनं श्रुत्वा प्राप्ता गोपी प्रभावती पलायितेषु बालेषु जग्राह श्रीकरं हरेः ३२ नीत्वा स्वयशो

गं·सं
गो·
३४
34

मीकं च गाकं तीनंदमंदिरं मगे नंदं स्थितं तदृष्ट्वा मखे वसं चकार ह ३३ हरिर्विचिंतयन्नित्यमा।
नायं प्रदास्यति दधारं न हालरूपं स्वकं दगोनिशिश्वरः ३४ सा यशोदा समेत्याशु प्राह गोपी प्रिरु
षान्विता मांडुमंगी कृतेन सर्वमुषितं दध्यनेन वै ३५ यशोदोवाच अपवादो यदादेया निर्वासं
कुमेपुरात पुष्पकत्वं कृतेन चौर्यमस्मात्त्वं कृतं भवेत् ३६ जनलज्जासमापुंका ह्यवीहृत्य।
सखावरं सापि प्राह निजं बालं वीक्ष्य विस्मितमानसा ३७ निपत्य सेरुते: प्रातो वत्समा।
रोप्लिमे केरे वदंतीत्यं च तं नीनिर्गनंदमंदिरात् ३८ यशोदा रोहिणी नंदो रामो गोपाश्च।
गोपिका जहसुः कथयंतस्तेदृशोन्यापोव्रजे महान् ३९ भगवांस्तु वहिर्वीथ्यां भूत्वा श्रीन।
दनंदनं प्रहसन्गोपिकां प्राह धृष्टांगाश्च चलेक्षणाः ४० श्रीभगवानुवाच पुनर्मां धर्षितुं सु।
हृ सिकदा चिद्यदि गोपिके तेभर्तृरूपं तनदा भविष्यामि न संशयः ४१ श्रीनारदउवाच
श्रुत्वा सा विस्मिता गोपी गता गेहेथ मैथिल नदा सर्वा व्रजे गोप्यो न रदंत्येति हरिं क्रिया ४२।
इति श्रीमद्गर्ग॰ गोलोक॰ ना॰ व॰ श्रीकृष्णबालचरित्रे दधिस्तेयवर्णनं नाम सप्तदशोध्यायः १७
नारदउवाच गोपीगृहेषु विचरन्नवनीतचोरः श्यामो मनोहरवपुर्नवकंजनेत्रः श्रीबालवं
दद्भुवन्नाधिगतो नयानां चिनेह रतिं व वलेन चकार शोभां १ श्रीनंदनंदनमतीव चलंतगेहे

34A

नरो हं निधायममकृनवनं द गोपाः मत्कंडुकैश्च मननं परिलालयंतः कृत्स्नेन कर्जितमहाबलनंदगात्म
वेतः राजोवाच नंदोपनंदनामानि वद देवऋषे मम श्रद्धे भाग्यं येषां वै ते पूर्वं कुरुहा गताः ३ तथा
षट्हृषभानूनां कर्माणि मंगलानि च नारद उवाच गर्गश्च विलः श्रीशः श्रीधरो मंगलायनः ४
मंगलो रंगवल्लीशो रंगो गोजि देवनायनः नवनंदाश्च कथिता वभूवु गोकुले व्रजे ५ वीतहोत्रो
ग्निभुक् शांवः श्रीकरो गोपतिः श्रुतः व्रजेशः पावनः शांता उपनंदाः प्रकीर्तिताः ६ नीतिविन्मार्ग
दः शुक्लः पतंगो दिव्यवाहनः गोपेशश्च व्रजे राजन् ज्ञाता षट् हृषभानवः ७ गोलोके कृष्णचंद्र
स्य निकुंजद्वारि मा स्थिताः वेत्रहस्ताः शुभमालाः माता वनंदाश्च ते स्मृताः ८ पीतदंडपार्षदाः स्थि
ता निकुंजे कोटिशो गमवस्त्रास्रसापानतत्पराः वंशीमयूरपत्राढ्या उपनंदाश्च ते स्मृताः ९ निकुंजदु
र्गरक्षायां दंडपाशधराः स्थिताः षड्द्वारमास्थिताः षट् वै कथिता हृषभानवः १० श्रीकृष्णस्य कृपा
सर्वे गोलोकादागता भुवि तेषां प्रभावं च कं हि तन्मम शेषस्तनशेषवः ११ अहो किं मे वदिष्यामि तेषां भा
ग्यं महोदयं येषां माताकृमास्थाय बालकेलिं विभोहरिः १२ एकदा यमुनातीरे मृत्स्नाभक्षणसेनावा
ली डिता यशोदा बालकाः प्राहुः रति बालो मृत्भक्षितं तव १३ बलभद्रे च वदति तदा श्रीनंदगेहिनी
करे गृहीत्वा स्वसुतं भीरुनेत्रमवाचह १४ यशोदोवाच कस्मात् मृदं भक्षितवान् रहस्तं भवान्वय

मात

गो॰सं॰ स्यास्त्रवदंति सात्वात् ज्ञायात्वलोयंवदंति प्रसिद्धं मार्गेकमर्थं न जहाति नेष्टे १५ श्रीगर्गाचार्य उवाच स
गो॰ वैमस्वेषां वादं श्रुत्वा व्रजार्भकाः सर्वेषां कापिन मस्त भक्तिना यदा ससमीचीन मत्तेन वाक्यं तदा समवेप
३५ घ्यमदीयुमंजसा १६ श्रीनारद उवाच अथो गोपीवालकस्य प्रपूतीमंदस्य भावे प्रमाहितं चद्दहा।
35 शोव्रसलांड रचितं नंदुगेः १७ मनहीपान्तमसिंधन्म खेलान्त गिरीन्द्रहान् आव्रसलोको स्त्रीनां।
गोपीस्तान्मभिः सव्रजैः सह १८ हस्तानिमीलितादीमाभूत्वा श्रीयमनाहे वालायमेहरिः सादा
दतिज्ञानमपीसमस्तत् १९ नदाजेहास श्रीकृसोमोदयन्निवमायया यशोदावैभवं हृष्ट्वनमस्मा
रगतस्मृतिः २० इति श्रीमद्ग॰ गोलोकखंडे ना॰ बसलांड शीनंनामाष्टादशोध्यायः १८ श्रीना
रदउवाच एकदा गोकुले गोप्यो ममंथुर्दधि सर्वतः स्वहेस्वहे दसीप्र गायंत्यो गोपालचरितं परं १
यशोदापि समुत्थाय प्रातः श्रीनंदनंदने भांडे रोयं विनिक्षिप्य ममंथ दधि मंदरी २ मंजीरदावं संकु
वेन्वाल्लः पार्श्वममभ्रमत् सनादिकिंकिणीसंयुक्तकंकारवसमङ्कः ४ हैयंगवीनं सततेनवी।
नेयाचन्त्वमानसंधुवेसुवन्नः आदायहस्ते स्मसुतेरुषाम्लधीर्विभेद हैम्लोदधिमंथपात्रं ५ प
लायमाने स्वसुते यशोदा प्रधावती प्रापनहस्तमात्रात् योगीश्वराणामपि योडवायः कथं समा
वर्ग्रहणं प्रयाति ६ तथापि मले पुचभक्तवश्यतां प्रदर्शिता श्रीहरिणानपश्यर वालं स्वहीना

35A स्मस्मातंयशोमतीववंधरज्ज्वाथकृष्णमुलूखले आदायपद्मद्वऊडमतनत्कृत्यस्मं तंनममोयशोदा
दाग्रगौनैवबद्धः प्रकृतेः परोयः कथंसवद्धोभवतीहदाम्ना ८ पदायशोदागतवंधनेछारिवक्रा
निरवक्लान्तृपछिन्नमानसा आसीतरापंकृपयास्ववंधेस्वछंदयानः स्ववशोपिकृत्स्नः ९ एवं
प्रसादोनहिवीतकर्मणोनजज्ञानितोकर्मधियांकुतः पुनः मातर्यथाभून्नपराङ्गतस्मात्तस्मात्किं
व्यथाह्निमिलतेनमाधवः १० नदैवकोप्यक्तसमसगगताक्रांहहष्ट्वायमग्नंददिधिमंथभाजनं ३
ल्हूखलेवद्धमतीवदाममामिमीतेशिशुंवीक्ष्यजगर्हणातरः ११ गोप्यऊचुः अस्मऊहेतपा
ज्ञाणीमिन्नातिमतनंशिशुःनदद्यनेनोवदामः कामकाणयात्रेदंगेहिने १२ गतव्यथेमकरुणोध
शोदेहेवृजेस्वरि पश्यानिर्भमिमिनोबालस्त्वयावद्धोगदनयात १३ नारदवाच शृणुकार्यांयशो
दायांव्यामायांगृहकर्मसुकर्षसुल्हूखलेकृत्तोवालैः श्रीपद्मनाभयेषा १४ ततदेवमहाहृदोष
दायांयमलार्जुनौ नर्मप्येगतःकुत्लोहमद्वामोदरः प्रभुः १५ चकर्षसहसाकृत्स्नः निर्यमात
मल्लूखले कर्षणेनसमूलौ हौपेततुभूमिमंडले १६ पततेनापिवक्ष्योभूद्वचंडोवज्रपातवत्
विनिर्गतौचदहदाम्यांदेवौहावायमौप्रिवत् १७ दामोदरंपरिक्रम्यपादौस्पृष्ट्वास्वमौलिना कृ
तांजलीहरिंनत्वानेतिनस्थमवरस्थितौ १८ देवाऊचतुः आवांमत्कौप्रसन्नदेवानुग्रहेरोस्तुनद

ग॰ सं॰
गो॰
१६
36

शीनाय माभूतेनिजभक्तानांहेलनंस्याद्वयोर्हरे १९ करुणाधिपतेतुभ्यंजगन्मंगलशीलिने दामोद
रायकृष्णायमोक्षदायनमोनमः २० नारदउवाच इतिनत्वाहरिंतौहिउदीचींचदिशंगतौ तदेवसागता
ताःसर्वेनंदाद्याःभयकातराः २१ कथंवृक्षौप्रपतितौविनावातंव्रजार्भकाः वदतास्ततवाला
लाऊचुःसर्वेव्रजौकसः २२ अनेनपातितौवृक्षौनाभ्यांबद्धोगुरुखलैःस्थितौ एवंनत्वागतास्तत्रता
वदीवांस्फुरवस्त्रभो २३ नारदउवाच इतिस्फुटबालवचसंतेनतेनहृदिधरेततः सभौर्चनंदःस्वबा
लंदाम्नाबद्धमुलूखले २४ संलालयन्तंकटेशेसमाघ्रायशिरांनृप बहुलाश्वउवाच केनदो
षेणगहदत्वंप्राप्तौयमलार्जुनौ २५ नारदउवाच नलकूबरमणिग्रीवौराजराजसुतौपरौ
जग्मतुर्नंदनवनेमंदाकिन्यास्तटेस्थितौ २६ अप्सरोभिर्गीयमानौचैववर्णनवाससौ वाकिसाम
दिरामत्तौयुवानौद्रव्यदर्पितौ २७ कदाचित्तद्देवलोनाममुनीन्द्रोवेदपारगः नग्नौदृष्ट्वाचतावाह
उग्रशीलौगतस्मृती २८ देवलउवाच युवांहद्भ्रमेमोहृष्टौनिर्लज्जौद्रव्यदर्पितौ तस्माद्वृक्षौभवस्म
यात्रंवर्षाणांशतकंभवि २९ द्वापरांतेभारतेचमाथुरेव्रजमंडले कालिंदनंदिनीतीरेमहा
वनसमीपतः ३० परिपूर्णतमस्साक्षात्श्रीकृष्णोदामोदरोहरिः गोलोकनाथोहृष्ट्वाचवांरूपा
भविष्यतो ३१ नारदउवाच इत्थंदेवलशापेनवृक्षत्वंप्रापितौनृप नलकूबरमणिग्रीवौश्रीकृष्ण

36A नविमोचितौ ३२ इतिश्रीमद्गोलोकनारदयमलार्जुनभंगोनामैकोनविंशोध्यायः १९
नारद उवाच एकदा कृष्णचंद्रस्य दर्शनार्थं परस्य च दुर्वासा मुनिशार्दूल व्रजमंडलमाययौ १
कालिंदीनिकटे पुण्ये सैकते रमणस्थले महावनसमीपे च कृष्णमाददर्श ह २ श्रीमन्मद
नगोपालं लुठंतं बालकैः सह परस्परं प्रयुद्धंतं बालकेलिमनोहरं ३ धूलिधूसरसर्वा
गं वक्रकेशं दिगंबरं धावंतं बालकैः सार्द्धं हरिं वीक्ष्य मुनिस्ततः ४ मनसिकृत्य ईश्वरोयं
भगवान्कथं बाले लुठन्भुवि अयं तु नंदपुत्रोस्ति न श्रीकृष्णः परात्परः ५ नारद उवाच ३
त्वं मोहं गते तस्मिन् दुर्वाससि महामुनौ क्रीडन् कृष्णस्तत्समीपे नंदकेशागतः स्वयं ६ हा
सं तस्य च मुखे प्रविष्टः स मुनिर्भ्रमि ददर्शान्यं महालोकं सारण्यं जनवर्जितं ८ अरण्ये भ्रम
मंस्तत्र जंतुभिः प्राप्तस्त्रिभुवनं नदैर्वाजगरेणापि निगीर्णोभून्महामुनिः ९ ब्रह्मांडं तत्र
ददर्श सलोकं सकलं परं भ्रमन्द्वीपेषु स मुनिः स्थितोभूत्पर्वते स्मिते १० तपस्तेपे वर्षाणां
शतकोटिप्रमं भजन् नैमित्तिकाख्ये प्रलये प्राप्ते विश्वभयंकरे ११ आगतं तेन समुद्र—— लो
वयंतो यया बले वहंतो तु चतुर्वासासान्प्राणांते जलस्य च १२ व्यतीते तु युगसाहस्रे समग्रोमं स विरा
जतः तिः पुनर्जन्मेशविचरन्यडमन्यं ददर्श ह १३ तच्छिद्रे च प्रविष्टो सौ दिव्यां सृष्टिं गतस्ततः

तदंडमस्तु त्रिलोकेषु विधेयाद् सममंचवत् १४ एवं स्थितं ततत्वीत्य प्राविशन्महरीं स्मरन् वहिर्वि
निर्गतोऽसहुड्डाहद्दर्शास्तमहाज्जलं १५ तस्मिंजलेनलह्यंते कोटिशोऽण्डराशयः ततोमुनिर्जले
पश्यन्तद्दर्शाविरजांनदीं १६ तन्मावंप्रगतःसाक्षाद्गोलोकंप्राविशन्मुनिः वृंदावनंगोवर्द्धनं
यमुनांपुलिनंशुभं १७ दृष्ट्वाप्रसन्नःसम्मुनिर्विकुंजंप्राविशंस्ततः गोपगोपीगणाहृतो
गवांकोटिभिरन्वितः १८ असंख्यकोटिमार्तंडज्योतिषामंडलेततः दिव्यंलहद्दलंपद्मे
स्थितंराधापतिंहरिं १९ परिपूर्णतमंसाक्षाच्छ्रीकृष्णंपुरुषोत्तमं असंख्यब्रह्मांडपतिं
गोलोकस्वंददर्शह २० श्रीकृष्णस्यापिहृस्तः प्रविष्टस्तन्मुखेमुनिः पुनर्विनिर्गतः
पश्यन्वाल्लंश्रीनंदनंदनं २१ कालिंदीनिकटेपुण्यपसैकतेरम्यमण्डपस्थले वालकैःसहितंकृ
लंविचरंतंमहावने २२ तदामुनिस्त्वडवीसाज्ञात्वाकृष्णंपरात्परं श्रीनंदनंदनंनत्वान
त्वाप्राहकृतांजलिः २३ मुनिरुवाच वालंनवीनशतपत्रविशालनेत्रं विंवाधरंसघ
नमेघकविंमनोज्ञं मंदस्मितंमधुरसुंदरमंदयानं श्रीनंदनंदनमहंमनसानमामि २४
मंजीरनूपुररणन्नवरत्नकांचीश्रीहारकेसरिनखप्रतियंत्रसंघं दृष्ट्वार्तिहारिमषिविं
दुविराजमानंवंदेकलिंदतनुजातटवालकेलिं २५ भूगौडमंडसकोपरिकुंचिता

37A

ग्राः केशानदीनघनतनीलनिभाः स्फुरंति राजेंद्रस्नानतशिरः ऊर्ध्वकंपनं तन्मजा।
यसवल्लायनमोनमस्ते श्रीनंदनंदनस्तोत्रं प्रातरुत्थाय यः पठेत् नरैश्च रोगचैरोपाति
मानंदनंदनंदनः २७ इतिप्रमाणमयश्रीकृष्णसंडवीसामनिमतमः तथ्यापयन्वजपन्वा
गाहदर्श्याश्रमसमतमं गर्गउवाच इत्थं देवर्षिर्योगानारदेनहात्मना कथितं कृ
ष्णचरितं बहुलाश्वाय धीमते २८ मयाते कथितं वत्स नयशः कलिमलापहं चतु
र्वर्गप्रदं दिव्यं किंभूयः श्रोतुमिच्छसि ३० शौनकउवाच बहुलाश्वो मैथिलेंद्रः।
किं पप्रच्छ महामतिं नारदं ज्ञाननंदं शांतेनमे ब्रूहि तपोधन ३१ गर्गउवाच ज्ञाना
नंदं ज्ञानदं देवनामानदोमैथिलोनृपः पुनः पप्रच्छ कृष्णस्य चरित्रं मंगलायनं ३२ ब
हुलाश्वउवाच श्रीकृष्णो भगवान्साक्षात्परमानंदविग्रहः अपरं च कारकिंचित्रं च
रित्रं वद मे प्रभो ३३ पूर्वावतारैश्चरितं कृतं वै मंगलायनं अपरं किं कृष्णस्य पवित्र
किमनः परे ३४ नारदउवाच साधुसाधु नृपश्रेष्ठ चरित्रं मंगलं हरेः तेनहं संप्रव
क्ष्यामि हं दारोगोपियपशः ३५ एकदागोलोकखंडे च रासमंडलमध्यतः श्रीकृष्णेनप्र

ग॰सं कथितं गोलोके रासमंडले ३६ निकुंजे राधिकायै च राधा मह्यं ददाविदं मया तुभ्यं श्रा
गो॰ वितं च दत्तं सर्वार्थदं परं ३७ इदं पठति विज्ञः सर्वशास्त्रार्थगो भवेत् कल्पेदं चक्रवर्ती
३८ स्यात्क्षत्रियश्चंडविक्रमः ३८ वैश्यो निधिपतिर्भूयात् शूद्रो मुच्येत बंधनात् निष्कलो
38 योपि जगति जीवन्मुक्तः स जायते ३९ यो नित्यं पठते सम्यक् भक्तिभावसमन्वितः
स याति कृष्णचंद्रस्य गोलोकं प्रकृतेः परं ४० इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां गोलो
कखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे मग — भ व नं वी सो पा ग्री श्री द ट लो
त्रैवर्णिनं नाम विंशोऽध्यायः २० समाप्तम गोलोकखंडं अतःपरं वृंदावनखंड
भविष्यति शुभमस्तु संवत् १८ ५४ ॥ ॥ रामजी सहाय ॥ विल्ल ॥ ॥

39

(29)

प्रथमवसंतुगोत्रोक्त १ पत्रे ३८

1896

30

Total Pages 556

Samvat 1896

५०

[illegible]

गः
वृं.ख.
१
41

ॐश्रीगणेशायनमः कृष्णातीरेकोकिलाकेलिकीरेगुंजापुंजेदेवपुष्पादिकुंजे कंठश्रीवौ
त्तिमवाहृचलंतौराधाकृष्णौमंगलंमेभवेतां १ अज्ञानतिमिरांधस्यज्ञानांजनशलाकया च
क्षुरुन्मीलितंयेनतस्मैश्रीगुरवेनमः २ श्रीनारदउवाच एकदापद्मवेदीस्थंनंदोनंदात्महा
यकान् वृषभानूपनंदोपवृषभानूंश्चवरेनधा ३ समाहूयपरान्वृद्धान्सहायोबलान्नुवा
वह श्रीनंदराजउवाच किंकर्तव्यंनुवरंतोस्मानाःसंतिमहावने ४ श्रीनारदउवाच ते
षांस्कंधाप्यसंनंदोगोपवृद्धोतिमंत्रवित् अंकेनीनारामकृष्णौनंदराजमुवाचह ५ श्री
सनंदउवाच उत्थातव्यमितोस्माभिःसर्वैःपरिकरैःसह गंतव्यंचान्यदेशेषुयत्रोत्पातानान
संतिहि ६ बालकेप्राणवत्कस्माज्जीवंतिव्रजवासिनो व्रजेधनंकुलेदीपोमोहनोबालली
लया ७ ह्यावयोश्चकरेणापिनरणावर्नेनवालकः मत्कोपंदुमयानेनसुमानःकिमतः
परं तस्माद्वृंदावनंसर्वैर्गंतव्यंवालकैःसह उत्पातेषुव्यतीतेषुपुनरागमनंकुरु ८ श्री
नंदउवाच कतिक्रोशैःविस्तीर्णंतद्वनंहेवृंदावनेव्रजे तल्लक्षणंतन्मस्वेचवदबुद्धिमतांवर
९ श्रीसंनंदउवाच प्रागुदीच्यांबर्हिषदोदक्षिणस्यांयदोःपुरात् पश्चिमायांशोणपुरान्मा

१

41A पुरे मंडले विदुः १० विंशद्योजनविस्तीर्णं सार्द्धपयोजनेन वै माथुरमंडले दिव्यं व्रजमाहुर्म
नीषिणः ११ मथुरायां शौरिगृहे गर्गाचार्येण स्थानके कृते माथुरे मंडले दिव्ये तीर्थराजेन पू
जिते १२ वनेभ्यश्च सर्वेभ्यो वने वृंदावने वरं परिपूर्णतमस्यापि लीलाक्रीडं मनोहरं १३ वैकु
ण्ठात्परो लोको न भूतो न भविष्यति एकं वृंदावनं नाम वैकुंठाच्च परात्परं १४ यत्र गोवर्द्ध
नो नाम गिरिराजो विराजते कालिंदीनिकटे यत्र पुलिने मंगलायने १५ बृहत्सानुगिरि
र्यत्र यत्र नंदीश्वरो गिरिः कोशानां च चतुर्विंशद्विस्तृतैः काननैर्वृतं १६ पशव्यो गोपि
गोपीनां गवां सेव्यं मनोहरं लताकुंजगृहैर्दिव्यैर्वने वृंदावने स्मृतं १७ श्रीनारद उवाच कदा
व्रजो येन नरेंद्र तीर्थराजेन पूजितः एतद्वदितुमिच्छामि परं कौतूहलं हि मे १८ श्रीसनंद
उवाच शंखासुरो महादैत्यः पुरा नैमित्तिके लये सुप्तो ब्रह्मणः सोपि वेदश्रुद्दैत्यपुंगवः १८
जित्वा देवान् वसन् लोकात्त्रीन्ना वेदान् गतो गृहीत्वा गतेषु पदि वेदेषु वेदवानां च गानतः १९
नदा साक्षात्हरिः पूर्णो भूमामात्स्यवपुः परं नैमित्तिकलयांभोधौ युयुधे तेन यज्ञराट् २० मूर्त
वित्तेप हरये शंखासुरो महावलः सचक्रेण हरिः साक्षात् तन्मूलेश तथाकरोत् २१ हरिणा
नोऽङ्गशिरसा शंखासुरः स्थले न समूर्द्धप्रहारेण न च वालपरात्परः २२ नदा गदा समाप्त

ग.हे.
खं.
२
42

यस्यरूपधरोहरिः दृष्ट्वेत्नवानंतंदैत्यंशंखासुरंमहाबलं २२ गदाप्रहारव्यथितःकिंविह्वाकुल
मानसः पुनस्तस्यापसर्वेशंगृह्यचिनाशतानतुह २४ तदाविष्णुःसचक्रेणास्येभ्योगानकिरटहंजा।
हारकुपितःसातानभगवानकमलेक्षणः २५ जित्वाशंखंदेववरैःसार्द्धंविसर्जनेश्वरे प्रा
यागमेत्यसहरिर्वेदांस्तान्ब्रह्मणोऽददौ २६ यज्ञंचकारविधवत्सर्वैर्देवगणैःसह प्रयागे
वसन्माहृपतीर्थराजेचकारह २७ तस्मात्तादस्तयवदःकेनोतीत्मानपत्रवन मेनिभाव
स्तेसोऽसिवामरैस्तेविरेजतुः २८ तदैवसर्वतीर्थानिजेवृद्धीपस्थितानिच तीर्थावलिंसा।
मानम्यस्तीर्थराजानपथीमते २९ तीर्थराजेचसंहृष्यनतानीतीर्थानिसर्वतः सधामानि।
यपुर्नेदहहरौदेवगणेसति ३० तदैवनारदःप्राप्तोमुनीद्रःकलहप्रियःसिंहासनेराजमा
नेतीर्थराजमुवाचह ३१ श्रीनारदउवाच तीर्थैःप्रहृजितस्त्वैवतीर्थराजमहामप तो।
र्थंचसर्वतीर्थानिमुख्यानीहबलिंददुः ३२ व्रजाहंदावनादीनितानागतानीहनेपुरःतीर्था।
नोराजराजस्त्वंप्रमतेस्तैर्मिरःकृतं ३३ श्रीसतंनेदउवाच इतिप्रभाष्यंनेसातातवरातेदेवर्षि
सत्तमे तीर्थराजस्तदाक्रुद्धोहरिलोकंजगामह ३४ नत्वाहरिंपरिक्रम्यपुरःस्थित्वाकृ।
तांजलिःसर्वतीर्थैःपरिवृतःश्रीनाथंप्राहतीर्थराट् ३५ तीर्थराजउवा० हेदेवदेवप्रा।

२

42A

मोहं तीर्थराजस्त्वया कृतः वसिष्ठं मे तीर्थानि माथुरे मंडले विना ३५ प्रमत्तैर्व्रजतीर्थैश्चैते
रहेतुर्तिरस्कृतः तस्मात्त्वं मे च कपिले श्रामो हं न वमंदिरे ३६ श्रीभगवानुवाच धरापोस-
र्वतीर्थानां तेकृत नस्तीर्थराड् मया किंतु सत्पुरहस्थापितकृतोराडत मेवहि ३७ किं तमे
मंदिरे तिसूर्मतवत्नभाषसे कथं तीर्थराज गरहे गकृत्स्नमृणवाकोत्सु मंचमे ३८ मथुरामंड
लेस्मात्तान्मंडले मे परात्परे लोकत्रयात् परे दिव्ये प्रलयेपि न संहृते ३९ श्रीसूत उवाच
इति श्रुत्वा तीर्थराजो विस्मितो भगवान् तपः आगमत्तत्वा संश्रुत्य माथुरे व्रजमंडले ४० त
तः प्रदक्षिणीकृत्य सर्वथा भगवानवासुतः धरायामानमंगार्थ एवंमेतत्प्रदर्शितं ४१ म
यानवाग्रेकर्थितं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि श्रीनंद उवाच धरायामानमंगार्थ केन एवं प्रद-
र्शितं ४२ एतन्मे वद गोपेशा माथुरे व्रजमंडले श्रीसूत उवाच आदौ वाराहकल्पेस्मिन्नह
रिराह रूपधृक् ४३ रसातलात्समुद्धृत्य गां वभौ दंष्ट्रया प्रभुः गच्छंते वारिहंदेषु भगवंतं र
मेश्वरं ४४ दंष्ट्राग्रे शोभिता पृथ्वी प्रहृष्टं दैवजनार्दनं धरोवाच देव कुत्र स्थलेते स्थापनं
मे करिष्यति ४५ जलशृंगं जगत्सर्वं दृश्यं तीव दहे प्रभो श्रीवाराह उवाच यदाहं त्वां प्र
दृष्टा हि भवसोर्हं गापातते तदा तेस्थापनं भूयात् पश्यं तीगकृत्स्नमुरूहान् श्रीधरोवाच स्या

गवृ
२
43

वृंदावनांतरचनाचनामसमोपरिसमाप्तिना अन्यास्तिकिंवाधरणीरहेहिधाररणामयो ४७ श्री
सनंदउवाच वदंतीमंददर्शाग्रेजलेहृतान्मनोहरान् वीक्ष्यपक्षीहरिंप्राहसर्वज्ञोविगतस्म
या ४८ पक्षीउवाच देवकस्मिंस्थलेहृताःसंतिद्येतेसर्पवत्सवाः ४९ इदंमनसिमेवित्तुंवदयज्ञ
पतेप्रभो श्रीवाराहउवाच तेनप्रोक्ताविस्मितात्पक्षीगतमानाबभूवह तस्मान्त्वेरमहा
बाहोत्वजोयंसर्वज्ञोपिकं ५० मोथुरेमंडलेदिव्यंहृष्णनेत्रेनितेविनि गोलोकभूमिसंभु
क्तेप्रलतेप्यनसंहृते ५१ श्रीसनंदउवाच श्रुत्वेदेवजनमाहात्म्यंजीवन्मुक्तोभवेन्नरः तीर्थ
राज्ञामरंविद्धिमायरेब्रजमंडले ५२ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांश्रीवृंदावनखंडे
श्रीनंदसनंदसंनंदवादेश्रीवृंदावनोद्योगवर्णनेनामप्रथमोध्यायः १ श्रीनंदउवा
हेसनंदमहाप्राज्ञसर्वज्ञोसिवद्भक्तः ब्रजमंडलमाहात्म्यंवदनस्तेमरवाक्कृतं १ गि
रिगोवर्द्धनोनामनस्मोसमर्नितंचमेवद कस्मादेनंगिरिंजेवदंतिह २ यमुनेयदीसात्ता
त्कस्मात्लोकान्समागता तन्माहात्म्यंचवदमेवसिज्ञानिनांवरः ३ सनंदउवाच एक
दाहास्तिनपुरेभीष्मंधर्मभृतांवरं पप्रच्छपांडुरिंस्यतजनानांनोनृपएवना ४ परि
पूर्णतमःसाक्षाच्छ्रीकृष्णोभगवान्स्वयं असंख्यब्रह्मांडपतिर्गोलोकाधिपतिःप्रभुः ५

२

43A भुवोभारावतारायगंतव्योजनार्दनः राधांप्राहप्रियेभीरुगच्छत्वमपिभूतले ६ श्रीरा
राधोवाच यत्रवृंदावनंनास्तिनयत्रयमुनानदी यत्रगोवर्द्धनोनास्तितत्रमेनमनःसु
खं ७ श्रीसनंदउवाच वेदनागक्रोशभूमिःस्वधाम्नःश्रीहरिःस्वयंगोवर्द्धनंचयमुनां
प्रेषयामासभूपरि ८ वेदनागक्रोशभूमिःसापिचात्रसमागता चतुर्विंशद्वनैर्युक्ता
सर्वलोकैश्चवंदिता ९ भारतात्पश्चिमदिशिशाल्मलीद्वीपमध्यतः गोवर्द्धनोजन्मलेभे
पत्न्यांद्रोणाचलस्यच १० गोवर्द्धनोपरिसुराःपुष्पवर्षाःप्रचक्रिरे हिमालयसुमेर्वाद्याःशैलाः
सर्वेसमागताः ११ तत्रप्रदक्षिणीकृत्यपूर्णानितेभोजोकृत्वाविधानतः गोवर्द्धनस्यपरमांस्तु
तिंचक्रुर्महाद्रयः १२ शैलाऊचुः त्वंसाक्षात्कृष्णचंद्रस्यपरिपूर्णतमस्यच गोलोकेगोगणै
र्युक्तेगोपीगोपालमंडिते १३ त्वंहिगोवर्द्धनोनामवृंदारण्येविराजते त्वंनोगिरीणांसर्वेषां
गिरिराजोसिसांप्रतं १४ नमोवृंदावनांकायतुभ्यंगोलोकमौलिने पूर्णब्रह्मातपत्राय
नमोगोवर्द्धनायच १५ श्रीसनंदउवा॰ इतिस्तुत्वायगिरयोजग्मुःस्वंस्वंगृहंततः शैलोगि
रिवरःसाक्षात्गिरिराजइतिस्मृतः १६ एकदातीर्थयात्रायांपुलस्त्योभगवान्मुनिः द्रोणाचल
स्यतनयंश्यामंगिरिंगोवर्द्धनंवरं १७ माधवीलतिकापुष्पफलभारसमन्विते निर्झरैर्नादितंशा

ग.म्र.
खं.
४
44

नेकंदराम्नेगलापने १८ तपोयोग्यंपरत्नमेयमात्मंगामनोहरं चित्रधातुविचित्रांगंसहितकपति
तेकुले १९ मृगैःशाखामृगैर्व्याप्तंमयूरध्वनिमंडितं सकिंप्रदंमनुजरोगनेदर्शमहामुनिः
२० तल्लिसन्नर्थविप्राउतोद्रोणपार्श्वंसमागतः हृष्टिजनोद्रोणगिरिःप्राप्तुलस्त्यःप्राहतंगिरिं २१
श्रीपुलस्त्यउवाच हेद्रोणत्वंगिरीशोसिसर्वदेवैश्चपूजितः दिव्यौषधीसमायुक्तःसदाजीवा
नदोनृणां २२ अर्थीतवोतिकेष्वामःकाशीस्थोहंमहामुनिः गोवर्द्धनंदेहतंदेहिनास्वे
मेत्रप्रयोजनं २३ विश्वेश्वरस्यदेवस्यकाशीनाम्नामहापुरी यत्रपापीमनुःसद्यःपरंमोक्ष
मवाप्नोतिहि २४ यत्रगंगानदीसाक्षात्तत्रविश्वनाथोपिपत्रवै तत्रैतंस्थापयिष्यामियत्रैकोन
वपर्वतः २५ गोवर्द्धनेनवहनेतनाहूतसमाकुलेन स्थितस्त्वयःकरिष्यामिज्ञातोयंमेमा
नोरथः २६ श्रीसनंदउवाच पुलस्त्यवचनंश्रुत्वासहतंसहविह्वलः अश्रुकंठोद्रोणगि
रिस्तंमुनिंवाक्यमब्रवीत् २७ द्रोणउवाच पुत्रस्नेहाकुलोहंवैपुत्रोमेयमतिप्रियः नेशा
पभयभीतोहंददाम्येनंमहामते २८ हेपुत्रगच्छमुनिनाभारतेकर्मकौशले त्रैवर्ग्यप्र
भवेयत्रनरैभिमीत्सितंप्राप्यतेनृणाम् २९ गोवर्द्धनउवाच मुनेकथंमांनयसिविंनत्योजना
ष्टकंयोजनानद्वयमुच्चांगंपंचयोजनविस्तरं ३० पुलस्त्यउवाच उपविश्यकरेमेत्वंगच्छपुत्र।

४

५५A पृष्ठारूढं वाहयामि करेणैव पावनकाशीसमागमः गोवर्द्धन उवाच मुने पुत्रस्य ते भूम्यां स्थाप-
नं मे करिष्यसि करिष्यामि न चोत्थानं तन्मे भूम्यां शपथो मम ३२ पुलस्त्य उवाच अहमाशाल्मली-
द्वीपात्सर्वतो ह्यत्र कौशले न स्थापनं करिष्यामि शपथस्ते मया कृतः ३३ श्रीसन्नंद उवाच मुने
करतले तस्मिन्नारुरोह महाबलः प्रणम्य पितरं द्रोणं नमच्छ्रुपूर्णाकुलेक्षणः ३४ मुनिस्तद्ध-
स्तिगा करे भूत्वा गच्छन् शनैः शनैः स तेजोदर्शयन्नृणां प्राप्तो भूद्व्रजमंडले ३५ जातिस्मरो गिरिः
दिव्यस्तत्राह देवपर्षिविनयन् परिदर्शनमः साक्षात्कृष्णो भगवान्स्वयं ३६ अत्रैव ब्रह्मांडप-
तिर्ब्रजेन्द्रावतरिष्यति बाललीलां च कैशोरीं चेष्टां गोत्सोकोद्भा ३७ दानलीलां मानलीलां हरि-
रेव करिष्यति तस्मान्मया न गंतव्यं भूमिश्रेयं करं निदज्ञा ३८ गोलोकाद्या यया सार्द्धं श्रीकृष्णस्ता-
नागमिष्यति कृतकृत्यो भविष्यामि कृतार्थो नैपरे ३९ इति विचार्य मनसा भूरिभारं ददौ क-
रे तदा मुनिश्च श्रांतो भूत्वा तत्र वागतस्मृतिः ४० करादुत्तार्य तं शैलं निधाय व्रजमंडले तत्रु-
शंकाजयाय हि गतो भूभारपीडितः ४१ कृत्वा शौचं जले स्नात्वा पुलस्त्यो मुनिसत्तमः उत्तिष्ठे-
त्येमुनिः प्राह गिरिं गोवर्द्धनाचलं ४२ नोत्थितं भूरिभाराढ्यं कराभ्यां तं महामुनिः स्वतेजसा
बलेनापि ग्रहीतुं च चक्रमे ४३ मुनिना संगृहीतोपि गिरिराजो गिरा ईर्षया न च चालांगुली किंचि

नेद्रपिद्रोणानेद्रनः ४४ पुलस्त्यउवाच गच्छगिरिश्रेष्ठभारंमांकुरुमाकुरु मयाज्ञातोनोसिनचोस्या
श्रेष्ठत्वंमभिशापोवदाम्यहम् ४५ गोवर्द्धनउवाच कस्मान्नमेत्रदोषोस्तित्वयामेस्थापनाकृताकरिष्यामि
नचोस्यानत्वयामेशापार्थः कृतः ४६ श्रीसनंदउवाच पुलस्त्योमुनिःशापान्हन्तः क्रोधात्स्रवतितेंद्रि
यः स्फुरदोष्ठोरोमाणुत्रेशशापविगतोपमः ४७ पुलस्त्यउवाच गिरेत्वयानिर्दृष्टेननकृतोमेम
नोरथः तस्मात्त्वंनित्यमात्रंहिनिसंनेत्त्रीणतोव्रज ४८ श्रीसनंदउवाच काशीगतेपुलस्त्यर्षौ।
वपंगोवर्द्धनोगिरिः निसंसंत्तीपनेनदनित्यमात्रंदिनेदिने ४९ यावद्भागीरथीगंगायावद्गो
वर्द्धनोगिरिः तावत्कलेःप्रभावस्तुभविष्यतिनकर्हिचित् ५० गोवर्द्धनस्यप्रकटंचरित्रंनृ
णांमहापापहरंपवित्रंमयातवाग्रेकथितंविचित्रंसमस्तकिंदंश्रीरुचिरंनवित्रं ५१ इतिश्रीमद्ग
र्गसंहितायांश्रीवृंदावनखंडेगोवर्द्धनोत्पत्तिकथनंनामद्वितीयोध्यायः २ श्रीसनंदउवाच
गोलोकेहरिणाकृष्णसाकालिंदीसरितांवरा कृतसंप्रदर्शितागाहस्तगोन्नमभ्युदिनामवान् १ तदै
वविरजाख्याताहंगाब्रह्मद्रवोद्भवा ह्रेनयोपमनापोन्नसंप्रलीनेवभूवतः २ परिपूर्णतमोऽ
क्ष्णोतस्मात्कृष्णस्यदेहात् परिपूर्णतमस्यापिपहराज्ञीविडर्वपाः ३ ततोवेगेनमहताकालिं
दीसरितांवराविभेदविरजावेगात्ज्ञेनद्वारविनिर्गताः ४ अथसेरवाब्रह्मांडवपंस्पष्टाब्रह्माण्डवेग

45A ता भिंदंती तज्जलं तदा ऊर्द्ध्ववेगेन महानदी ५ वामपादांगुष्ठेन खभित्त्वा ब्रह्मांडमस्तके श्रीवा-
मनस्य विवरे ब्रह्मद्रवसमाकुलः ६ तस्मिन् श्रीगंगया सार्द्धं प्रविष्टा भक्तसिद्धिदा वैकुंठवासि-
तपदं संप्राप्य ध्रुवमंडले ७ ब्रह्मलोकमभिव्याप्य पतंती ब्रह्ममंडलात् ततः स्वर्गात्पातनशो-
लोकालोकं जगाम ह ८ ततः पपात वेगेन सुमेरुगिरिमूर्द्धनि गिरिकूटानतिक्रम्य भिन्ना
गंडशैलान् तदा ९ सुमेरोर्दक्षिणाद्दिशो गंतुमभ्युदिताभवत् ततः श्रीयमुना सा ताक्षी गंगया
विनिर्गता १० गंगा तु प्रययौ शैले हिमवंतं महानदी कृष्णा तु प्रययौ शैले कलिंदं प्राप्य सा
यदा ११ कालिंदीति समाख्याता कलिंदप्रभवा यदा कलिंदीगिरिसानूनं गंडशैलान्तुदान्हठा-
त् १२ भिंदाना दक्षिणे भूखंडे कुर्वस्या वेगवती सती देशान् पुनंती कालिंदी प्रापवान् खांडववने
परिक्रम्य तस्मात्कोलाहलं संवरं मितिक्वती पुनाव पुनः परं दिव्यं नपके पेकलिंदजा १४ पित्रा
विनिर्मिते गेहे जले वा पितृमार्गणा ततो वेगेन कालिंदी प्राप्ता भूव्रजमंडले १५ वृंदावन
समीपे च मथुरानिकटे शुभे श्रीमहावनपार्श्वे च सैकते रमणस्थले १६ श्रीगोकुले च यमु-
ना पृथ्वीभूतातिसुंदरी श्रीकृष्णचंद्रदासार्थं निजवासं चकार ह १७ अथो व्रजाद्व्रजंती सा व्रज
विलेपविह्वला प्रेमगानं दाक्षसंयुक्ता भूतायपश्चिमवाहिनी १८ ततस्त्रिवारं वेगेन गत्वा याव

जमंडले देशान्मुनेतीप्रयपौप्रयागेतीर्थसंगमे १९ पुनः श्रीगंगयासार्द्धं त्तीराब्धिं सोजगाम ह
देवाः सर्वर्षीपुष्पाणां वकुर्द्दिशिजपध्वनि २० कृष्णाश्रीयमुनासाक्षात्कालिंदीसरितांवरा सन्न
द्धमेसम श्रीगंगया सा हृगाद्गद्गदया गिरा २१ श्रीयमुनोवाच हेगंगेत्वंत्रयम्यासिसर्वब्रह्मांडपावनि कृ
ष्णपादाब्जसंभूता सर्वलोकैकवंदिता २२ ऊर्द्ध्वयामि हरे लोकं गच्छन्नपि हे शुभे नम्रमानेहि
दिव्यं वन भूतो न भविष्यति २३ सर्वतीर्थमयी गंगा तस्मात्त्वां प्रणमाम्यहं यत्किंचिद्दा प्रकथितं
तेतन्मम सत्यं मंगले २४ श्रीगंगोवाच हे कृष्णेत्वंत्रयम्यासि सर्वब्रह्मांडपावनी कृष्णवामांगसं
भूतापरमानंदरूपिणी २५ परिपूर्णतमा साक्षात्सर्वलोकैकवंदिता परिपूर्णतमस्यापि श्री
कृष्णस्य महात्मनः २६ पट्टराज्ञी परांकृष्णां त्वां प्रणमाम्यहं तीर्थैर्देवैर्दुर्लभा त्वं गोलोकेपि च
दुर्लभा २७ अहं यास्यामि पाताले श्रीकृष्णस्याज्ञया शुभे त्वद्वियोगात्तु सहं वैयानेकंतुं न च क्षमा
मा २८ पाताले भूत्वा भविष्यामि श्रीब्रजेरासमंडले यत्किंचिन्मेप्रकथितं तेन तत्तम सह हरिप्रिये ॥
सनंदउवाच इत्थं परस्परं तेन नाहेनयोपपन्नेदुते लोकाम्पवित्रे ऊर्ध्वं तीपाता लेसृः सरिद्वरा
३० साधिभोगवतीनाम्ना वभौ भोगवती वने यत्रलेसृत्रिनयनः शिवो मूर्द्धा विभर्तिहि ३१ अन्न
यत्कृष्णासा सप्तयोगेन भिन्ना सप्ताब्धिमंडले सप्तद्वीपमहीपृष्ठे त्वरंतीवेगवत्तरा ३२ गंगेसर्वाम

46A मर्यां भूमिं लोकालोकाचलं गता तस्मान्नगोऽद्रिशैलानां नदं भिमाकलिंदजा ३३ ततो मूर्ध्नि चा
स्यपान्नंसंसारजनस्तथारया उरुक्षेत्रीतनहूर्द्धसाप्रपयोसर्द्दिवौकसां ३४ आब्रह्मलोके लोकां
स्तानभिव्याप्य हरेः पदं ब्रह्मांडरंध्रं श्रीब्रह्मद्रवद्युकेसमेमसा ३५ पुण्यवर्षात्रवर्षन्त्सदे
वेषुप्रणामनस्वच पुनः श्रीकृष्णगोलोकमारुरोहसरिद्वरा ३६ कलिंदगिरिनंदनीनवच
रित्रमेनकर्म स्कंदेचपरिपादितेंभविनतोसन्मंगलं ३७ ततोपियदिधारयेंकिलपटे
द्वयोर्निमग्नः सयातिपरमेपरे निजनिकुंजलीलावने ३८ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यैः न्नती
यः १ नारद उवाच संनंदसवचः श्रुत्वा गोनंदः सभयतः सर्वैर्गोपगणैः सार्द्धं मुदि
तो भून्महामनाः १ यशोदया च रोहिण्या सर्वगोपगणैः सह अश्वैरथैर्वीरजनैर्मंदिनो वि
प्रमंडलैः २ गोभिश्च शकटैर्युक्तो ह्वा तैलपात्रगौः गोपकैर्गापमानेश्च शंखदुंदुभिनि
स्वनैः ३ पुत्राभ्यां कृष्णरामाभ्यां नंदराजो महामतिः रथमारुह्य हे राजन् वनं वृंदावनं य
यौ ४ वृषभानुवरो गोपो गजमारुह्य भार्यया श्रीकेनीनालनेतालापां गीयमानश्च गायकैः ५
मृदंगतालवीणानां वेणूनां कलनिस्वनैः गोपालगोगणैः सार्द्धं हे दारण्यं जगाम ह ६ उ
पनंदाश्च षण्नंदा वृषभानवः सर्वैः परिकरैः सार्द्धं मरा ह वृंदावने ययुः ७ वृंदावने

गहृ॰
७
47

समाविष्यगोपाःसर्वेसहानुगाः गोपान्विधायवसतीःवासंचक्रुरितस्ततः ८ समामेदयसे
पुकेसदुर्गंपरिखायुते चतुर्योजनविस्तीर्णेपुरेनंदश्चकारह प्राकारपरिखायुकेविचित्र
भवनान्विते योजनत्रयविस्तीर्णेसमहाद्वारसमन्विते ९ सरोवरैःपरिहतेराजमार्गमनोहरेस
हस्रकुंजेचपुरेवृषभानुरचीकरत् १० श्रीकृष्णोनंदनगरेवृषभानुपुरेशुभैः चकारक्रीडनंप
रांगोपीनांप्रीतिमावहन् ११ अथवृंदावनेराजन्सर्वगोपालसंमतौ वभूवतुर्वत्सपालौरा
मकृष्णौमनोहरौ १२ चारयामासतुर्वत्सान्ग्रामसीम्न्यर्भकैःसह कलिंदीनिकटेपुण्येपुलि
नेरामकेशवौ १३ प्रवर्त्तनौनिकुंजेषुसंप्रत्तौनाविनस्ततः रिंगमाणौ वकुत्रापिनंदनौचेर
तुर्वने १४ किंकिणीजालसंयुक्तौस्तजन्मंजीरभूषणौ पीतवासःपरिकरौहारकेयूरभूषितौ
१५ तेपरोःस्तिपतौवालैःवंशीवादनतत्परौ मृदुरवेनकिंकिणीशब्दंकुर्वद्भिर्वालकैस्तुतौ
१६ धावंतौपतितिभिःक्वापारेजतुःरामकेशवौ मयूरपिच्छसंयुक्तौपुष्पपल्लवभूषितौ १७
एकदावत्सवृंदेषुश्रामेवत्सासुरेरूपकेसदाशयौ दिनेज्ञातनाशनेस्तत्रजगामह १८ धावन्।
गोपेषुसर्वेत्रलांगूलेचतलपन्मुहुः दैत्यःपश्चिमपादाभ्यांहरिंमेसेतताडह १९ पलायिते
पुवालेषुकृष्णसत्संपादयोर्हृयोः गृहीताभ्रामयित्वाथपातयामासभूतले २० पुनर्नीत्वाक। ७

47A राम्भां नेपपिम्ये प्राहिरोगाद्धरिः नदामन्सागोनेदैमेकपिरण्यापि महाद्रुमः २१ कपिम्यामानया
मासनदह्ननमिवाभवत् विस्मितेषु चवालेषु साधु साधिति वादिषु २२ दिवि देवा जयाराबा
नपुष्पवर्षा प्रचक्रिरे नहैमससमहाद्रुमोनिक्रमस्तीनेवभूवह २३ वकुलाश्रुउवाः अहो एवं स
कृतं कर्म्मो कोपं वसासहरोमन्ने श्रीकृष्णेलीननोयामः श्रीपुरुषोपरात्परे २४ नारदउवाः म
रुद्रुहो महादैमः प्रमीलो नाम दैवजित् वसिष्ठस्याश्रमे प्राप्तो नेदनीं गां ददर्शीह २५ नलिप्स
श्रीस्तरणो भूनायपयाचे गां मनोहरां न लेभे स्पिते गोरूवाच वसिष्ठे दिव्यदर्शने २६ श्रीनेदमुवाः
मुनीनां गो समाहनं भूता विप्रः सनातनः दैत्यो सिन्दुरुजनस्स्याज्जीवनसोभवउमेने २७ नारदउवाः
नदैवुवनसरूपो भूत्वा रुद्रुहो महासुरः वसिष्ठ गां परिक्रम्य ननाम हीमुवाचह २८ गौरुवाः
द्वापरान्ते महादैत्य मद्वराद्गोपदारान्तव गोवत्सेषु गतस्यापि नदा मुक्तिर्भविष्यति २९ नारदः
परिपूर्णतमे साक्षात्कृष्णे पपनिपावने नस्मात्कृष्णसहरो दैत्योलीनोभूत्रहि विस्मयः ३० इ
ति श्रीमद्गर्गाचार्ये चतुर्थोध्यायः ४ श्रीनारदउवाः एकदा चारयन्वत्सान्सरामो वालकैर्हरि
तिः यमुनानिकटे प्राप्ते वकं दैत्यं ददर्शीह १ स्वेतपर्वतसंकाशो ह्यहर्म्यादरोवनध्वनिः पत्तायि
तेषु कालेषु वत्सं नेदोपसद्धरिं २ कृत्स्ने महावकग्रस्तं दृष्ट्वाते ब्रजवासिनः रुदंतो वालकाः सर्वेगा

ग॰ वृ॰
८
48

तेषां रणार्णवाभवत् हाहाकारं ततो ह्याकुला देवाः सर्वे समागताः ३ इंद्रो वज्रेण तदा नीता तेन नाडमहा
वकं तेन चा तेन पतितो मूर्छितो वरिकाहयं ४ विधुन्वन्नासनं वेगाज्जेभितः पुनरुत्थितः न
ममार तेन रादैत्यो गजगर्जनं वनं वहंतो ५ त्रिलोचनस्त्रिशूलेन तं जघान महासुरं किंत्वेकपत्तो
दैत्यापि न मृतोपि भयंकरः ६ वायव्यास्त्रेण वायुस्तं संजघान वकं ततः उच्चचाल वकस्तेन पु
नस्तत्रस्थितो भवत् ७ यमस्तं यमदंडेन ताडयामास चाग्रतः तेन दंडेन नमृतो वको वेचंडविक्र
मः ८ दंडोपि भग्नो भागान्सत्तो नाभवद्वकः तदेव चाग्रतः प्राप्तः चंडांशुश्चंडविक्रमः ९ शा
तवाशौर्वकं दैत्यं संजघान पतन्निर्दरः तीक्ष्णाः पतगनेवाशोर्न ममार वकस्ततः १० धनदस्तं चा
रवहेनीस्वतीक्ष्णेन जघान ह किंत्वहितीयवत्तो भूतो नमृतो दैत्यपुंगवः ११ नीहारास्त्रेण तं सो
मः संजघान महावकं शीतार्तो मूर्छितो दैत्यो न मृतः पुनरुत्थितः १२ आग्नेयास्त्रेण तं वह्निः
संजघान ह्यावकं भस्मीभूतो नाभवद्दैत्यो न ममार महाबलः १३ अपांपतिस्तं पाशेन वध्वा कोपि
वकर्ष ह कर्षणात्स महान्मासः किंत्वाभग्नस्तनमृतः १४ ततो डागदयाते वैभद्रकालीतरस्विनी
मूर्छितस्तत्प्रहारेण परं कश्मलतां ययौ १५ ततो मूर्छां समुत्पन्नां विधुन्वन्नासनं पुनः जगर्ज वा
नवद्वीरो वको दैत्यो महाबलः १६ तदा शक्तिधरः शक्तिं तस्मै चिक्षेप सत्वरः तदैकपादो भग्नो ८

४८A

भूत्वमत्तः पतितोर्णवेः १७ तदाक्रोधेनमहताधावन्दैत्यसत्तमः देवान्विद्रावयामासनी
त्यापान्तेउपायमध्यये १८ अग्रेपलायितान्देवानत्नधावद्धकोवरे पुनस्तत्रागमद्दैत्योनार
यन्तेउक्तेदिशा १९ तदादेवर्षयः सर्वेसर्वेब्रह्मर्षयोद्विजाः श्रीनेदनेदनायाभ्रुसफलेचा
शिषंदत्तुः २० तदैवहकसहस्रनामेनतानवज्जरकज्वलन् वक्कंदेहकसेतरसातनकंटोमहा
वकः २१ पुनःहकंससमाहर्तैनीत्तापान्तेउपागमः पुकंगहीनानेहकसः पोपयामास
भूतले २२ पुनरुत्थायतेउंसंप्रसापीवक्षिनेवके ददारनेउहस्ताभ्यांहकसोशोरुवा
गतोयथा २३ तदाम्नतस्यदैत्यस्यज्योतिःहकसेसमाविशत् देवतावहृषुः पुष्पैर्जयारा
वैः समन्विताः २४ गोपालः विस्मिताः सर्वेहकसेसंक्षिपसवेनः ऊत्तुस्तेकृशलीभूतो
मुकोमत्स्मरवान्सरवे २५ एवंहकसोवकंहत्वासवलोवालकैः सह गोवत्सैर्हे
र्षितोगायन्नाययौराजमंदिरं २६ परिहृत्तंनमस्यापिश्रीहकसस्यमहात्मनः जगुर्ग
हेगतेवालाः स्कमेदंनेतिविस्मिताः २७ वकुलाश्रुउवा कोयंदैत्यः सर्वकालेकुस्मात्
केनवकोभवेत् शर्गोब्रह्मणेशसर्वेशश्रीहकसेलीनतांगतः २८ नारदउवा पूर्वंहग्रीव
सुतोदैत्यउत्कलोनामहेनृप रणेमरान्विनिर्जित्यशक्रक्षत्रंजहारह २९ तपान्तरा

ग रु·
९
५१

वराज्यं रूतामहावलः वकारवर्षाणि शतेराज्यं सर्वं विभूतिमत् ३· एवता विचरन्तैस्मः सिंधु
सागरसंगमे ज्ञाजलेः मुनिसिंहस्यपर्णाश्रमत समीपतः ३१ जलेनिलिप्य वडुशे सौनाना
कर्षपन्नङ्गः निषेधिनोपिमुनिनानैनाम मन्तुदुर्मतिः ३२ तस्मैपणं पददौ सिद्धोज्ञाजलि
र्मुनिसत्तः वकववंकथानस्मीनकोवंभवडुमते ३४ ततस्तरणाद्धकरूपोभक्तष्टतेजागा
तस्मयः पितिनः पादयोस्तसतनत्वा प्राहहृतोजलिः ३५ उकलउवा· तज्ञातेमेनपश्चङेमुने
मांपाहिज्ञाजले साधूनोभवतांसंगमोत्तहारूपरंविदुः ३५ मित्रेशत्रौसमेमानेसमाने
हेमेलोष्टयोः सुखेदुःखेसमापेवेनाटशाः साथवस्मये ३६ किंकिंनजातेमहतांदर्शी
नाकौमनेनरणो पारमेष्ठ्यचसाम्राज्यमैट्टयोगपदंभवन् ३७ ज्ञातजेमनिषाहंतवेव
गंपकिमभभजेः साधूनोकृपयासत्तामृरणौव्रस्साउलभ्यते ३८ नारदउवा· ततप्रसन्नः
सन्मनिज्ञोजलिस्तमुवाच ह षष्टिवर्षसहस्राणि तपसैचयेनवै ३९ ज्ञाजलिरुवा·
वैवस्वतोनरेशाहे मृष्टविंशतमेयुगे द्वापरांतेभारतेवमायुरेव्रजमेडस्ते ४· परिहृत्यातत
मः साताक्रीडतसोभगवान्सपं हृदावनेगावोवत्सान्चारयन्विवरिष्यति ४१ ततानतम
पतोहृसेपासहितेनसशापः हिरण्यपत्नादपेरेसावैरण्पपिपरंगताः ४२ नारदउवा·

49A

इत्थं वकासुरो दैत्यः उक्तो लोनाज्जले वरात् श्रीकृष्णे लीनतां प्राप्तः सत्संगात्किं न जायते
७२ इति श्रीगर्गसंहितायां श्रीवृंदावनखंडे पंचमोध्यायः ५ नारद उवाच एकदा वा-
लकैः सार्द्धं गोवत्सांश्चारयन् हरिः कालिंदीनिकटे रम्ये वालक्रीडां चकार ह १ अघा
सुरो नाम महान्दैत्यस्तत्र स्थितो भवत् क्रोशदीर्घवपुः कृत्वा प्रसार्य मुखमंडले २
हराद्रिपर्वताकारं वीक्ष्य वृंदावने वने गोपा जग्मुर्मुखे तस्य वत्सैः कृत्वा जलिसत्ते
३ तद्दृष्ट्वा च सवत्सांस्तन्मुखे प्राविशद्धरिः निगीर्णेषु सवत्सेषु वालेषु स्वहिहृत्पि
रणा ४ हाहाशब्दे सुरगणे जाते देवानां हर्षप्रवहि कृष्णो वपुः स्ववैराजनतनानाय्या-
दरेततः ५ तद्रंध्रोथ गाः प्राणाः शिरो भित्वा विनिर्गताः तन्मध्यनिर्गतः कृष्णो वालैर्व-
त्सैश्च मैथिल ६ सवत्सकान् शिशून्दृष्ट्वा जीवयामास माधवः तज्ज्योतिः श्रीघना-
श्यामे लीने जाते तडिद्यथा ७ तदैव वहुभिर्देवाः पुष्पवर्षाणि पार्थिव कोयं दैत्यः
पूर्वकाले श्रीकृष्णे लीनतां गतः अहो वैराग्यं येन शीघ्रं देमा हरिं गताः ८ श्रीना-
रद उवाच शंखासुरसुतो राजन्नघो नाम महाबलः युवा वामनिसुंदरः साक्षात्कामदेव
इवापरः ९ अष्टावक्रं मुनिं यांतं विरूपं मलयाचले दृष्ट्वा जहास तं तस्य तं कुरूपाय मि-

ग.सं.
९
50

त्रिभुवन् ९ तेनशापेनमहादुष्टेनसर्पोभवद्गमिते ऊरूपावक्रऊणाजातिःसर्पाणांभूमि।
तिमंडले ११ तस्मात्दपोन्निपतितेदैत्यदीनेगतस्मये हृष्टाप्रसन्नःसन्तनिर्वैरेनसैदृदौ।
पुनः १२ अष्टावक्रउवाच॰ कोटिकंदर्पलावण्यःश्रीकृष्णस्तनवोदरे प्रदागतःसर्परू
पात्पापात्मक्तिर्भविष्यति १३ नारदउवाच॰ अष्टावक्रस्यशापेनसर्पोभूत्वाघवासुरः
तद्दत्तास्मरमेसोत्तेगतोयोगैस्मडलेभ्य १४ वत्सान्वकवत्सरवान्कंसस्वात्सरान्कृ
त्वाकनिदिनैःकृत्स्नेपयोदाभूत्तूपावरा १५ कत्तावतीरोहिणीचगोपीगोपान्वा
पोथिकान् वृषभान्वत्सवरंगोपेनदराजेन्द्रब्रजेस्मरः १६ नवोपनंदाब्रदराजुवृषभान्
नवब्रजेषुषट् समाहृयनदेग्रेचवचःप्राहयशोमती १७ यशोदाउवाच॰ किंकरोमि
क्वगच्छामिकस्माणेमेकथंभवेत् मत्स्नेवहवोरिष्टाशगाकुलेसौनितसोत्तरा
एवंमहावनेस्मत्काहृदारसपोतनावयं पतनत्काक्रयास्मामदेशोवदतनिर्भय १९
वेव लोयंवालकोमेक्रीडन्नहरेप्रयातिहि वालकाश्चचलाःसर्वेनमन्यन्तेवचोमम
म २०॰ वकासुरश्चमेवालेनीत्वागतेङ्गोयसहद्वली तस्मात्मकंब्रजग्राहार्भकैःदीनम
वास्तरः २१ वत्सासुरस्तृणावर्तःसोपिदैवेनमारितः वत्सार्थसगृहाद्वालेनवा।

९

50A

द्धिः कारुण्यात्महे २२ इत्थंवदंतीसननंदं नंदीपशोमनीवां रपजगादनंदः श्रीश्रीसस्याभाषस
गिरावाक्याहंमां विद्धि मेमनोवरिष्ठः २३ श्रीनारद उवाच। गर्गवाक्यं तयासर्वं विस्मितेह्ययशोमा
ति श्रीसखगणानां वचःस्मरंतीस्मसंभवतिकृक्वचित् २४ तस्मात् दानेप्रकर्तव्यं सर्वारिष्टनि
वारणं दानामरस्य कस्यांगं नमःजेनमवर्षिति श्रीनारद उवाच। नदायशोदाविप्रेभ्यो
नवरत्नेमहाधने सालंकारं सवात्स्मस्यवत्सस्यदत्वांतूप २५ अथनेत्रषमानाचगवांर
तेमनोहरं द्विलक्षमन्नभाराणांनंदोदानंदवेजनः २५ इति श्रीमद्गर्गाचार्य षष्ठोऽध्यायः ६
श्रीनारद उवाच। गोपेषुयादवगतंगोगोपालोतोवभूवहः गाद्धारयंतोगोपालैर्वयस्यैश्च
रत्नवने १ अथएष्टेनयाग्यावत्सरेनः पार्श्वयोर्द्वयोः श्रीकृष्णस्यवलस्यापि पश्यैरमः संदर
वस्व २ वेदामंजीरकंकारंकंठवस्फलारतनः किंकिणीजालसंयुक्ताहेममालासमन्विताः
३ मुक्ताशुक्रैर्वहिपुच्छैलसत्कौकोकेमराः हेमरश्मिप्रभास्फुरत्कुंकुमागपार्श्वप्रवेष्टना ४
स्फुरत्नानवरत्नानांभालपुष्पविराजितौः ६ शृंगयोरंतरारा जन् शिरोमणिमनोहरः
श्रीरक्तकतिलकाः काश्चित् इक्षुकाहरिणाश्वयः कैलासगिरिसंकाशाः पीतरूपामहागुणाः
५ सवत्सामदगामिस्फूर्तिभारतोमेघिलकेडोअंपाटलाः काश्चित्संपामवामृतयः ७

म.ह.
११
51

काम्बिसोनाविचित्राश्चश्यामाश्चहरितास्तथा नन्दाधूम्रावनश्यामाचनश्यामेगतेत्तथाः ८
तेषुश्रृंगेषुतीर्थेषुगोष्ठेषुसह मत्रामंगेणेवकृष्णंगःकपिलामंगतापनाः ९ शाद्वलकोमले
शानेवीरुत्समोपिवनेवने कोटिशोकोटिशोगावश्चरंतःहरस्पार्श्वयोः १० पुलांपश्रीयमुना
तीरेतमालैःश्यामलवने नीपैर्निंबैःकदंबश्यामलैःपनसैःद्रुमैः ११ कदलीकाविदाय
मैर्जंबूविल्वैर्मनोहरैः अश्वत्थैश्चकपित्थैश्चमाधवीभिश्चमंडितः १२ वभौवृंदावनेदिव्या
वसंतर्तुमनोहरं नंदनेसर्वतोभद्रंतिपश्चैत्ररथेवने १३ यत्रगोवर्द्धनोनामसानिकंद
रशोभितः रत्नधातुमयःश्रीमान्मंदारवनसंकुलः १४ श्रीखंडवदरीरंभादेवदारुव
टैर्वृतः पलाशसत्ताशोकैश्चारिष्टार्जुनकदंबकैः १५ पारिजातैःपटलैश्चचंपकैःपरि
शोभितः पारिजातनिकुंजाथःशालैरिंद्रयवैर्वृतः १५ कलकंठैःकोकिलैश्चपुंस्कोकिल
मयूरभ्रमरैः गाश्चारयन्ननंदकसोविचचारवनेवने १६ वृंदावनेमधुवनेपश्चैतालवा
नसेवकुमुद्वनेबाहुलेचदिव्येकामवनेपरे १७ वृहत्सानुगिरेःपार्श्वेगिरौनंदीश्वरस्य
चकंदरेकोकिलवनेकोकिलध्वनिसंकुले १८ रम्येकुशवनेसौम्येलताजालसमन्विते
महापुण्येभद्रवनेभांडीरोपवनेनृप १९ लोहार्गलेचयमुनातीरेतीरेवनेवने पीत

११

वासाः परिकरोनद्धो मनोहरः २० वेत्रभृद्वादयन्वंशीं गोपीनां प्रानीमावहन् मयूरपत्र
भृन्मौलिः स्रग्वी कृष्णो बभौ नृप २१ अग्रे कृत्वा गवां वृन्दं सायंकाले स्वयं हरिः रागैः संश्रावयन्
वंशीं श्रीनंदव्रजमाविशत् २२ वेणवंशीध्वनिकश्रीवंशीवटमागतः गोरजोभिः नभो
व्याप्तं वीक्ष्य गोष्ठात् विनिर्गताः २३ हरीकर्तुं सापिवायामाहहर्तुं सम्मनमे विस्मृतेनस
मर्पास्ते दृष्टे गोप्यः समाययुः २४ सेकोचवीचीष्वनसेम्हीनं शनैश्चलन् गोगणसंकुला
त्सिंहावर्त्तोको गजवत्सलीलैर्वपुर्भिर्नैः पंकजपत्रनेत्रः २५ स्वमंडितं मेघितगोर
जोभिर्नीलपरंतनतमादधानः हेमांगदीमौलिविराजमानः आकर्णवक्रीकृतदृष्टि
वाणः २६ गोधूलिभिर्मंडितकुंदहारः कर्णोपरिस्फूर्जितकर्णिकारः पीतांबरो वेणु
निनादकारः पातु प्रभुर्वो हृतभूमिभारः २७ इति श्रीमद्गर्गाचार्य्यसंहितायां वृंदावन
खंडे कृष्णगोचारणसंवादवर्णनं नाम सप्तदशोध्यायः १७ श्रीनारद उवाच एकदा सबलः
कृष्णश्चारयन्गा मनोहराः गोपालैः सहितः सर्वैर्ययौ तालवनं वनं १ धेनुकस्य भया
त्रापान्न गतास्तं वनेनांतरं कृष्णोपि न गतस्तत्र बल एको ददर्श ह २ नीलांबरं कटौ बध्वा
बलदेवो महाबलः परिपक्कफलान्येव हितेन दने विचचार ह ३ बाहुभ्यां कंपयन्तालान्

ग॰ह॰ फलेस्तर्वविपातयन् गत्नागतिनिर्भयः साक्षाद्दनंतोनेनविक्रमः ४ फलानांपतनोशब्दं श्रुत्वा
क्रोधाद्धतःखरः मध्याह्नेसापत्तानुष्टोभीमेकंसहखोवली ५ आपपौससान्स्रवेयोद्धंवतदे
१२ वसधेनुकः वलेपश्चिमपादाभ्यानिहसोरस्मिसनरे ६ वकारस्वरशाहंपचरिधावत्सा
52 दुर्मुडः गृहीत्वाधेनुकःशीघ्रंवलःपश्चिमपादयोः ७ विक्षेपतालहृदेचहृस्लेनेकेनतो
लया तेनमग्नःसनातोपिनातानमानस्यिनानवहून् ८ पातयामाससराजेंद्रनक्तनमिवा
भवत् पुनरम्यापदेसेंद्रोवलेनग्राहरोषनः ९ योजनेनेनोदयामासगजेंप्रतिगजोयथा
गृहीत्वातेवलःसद्योभ्रामयित्वाथधेनुकं भूपृष्ठेपोथयामासमूर्छितेभगनमस्तकं त्तशोन
पुनरम्यायकोपसंयुक्तःविग्रहः १० मूर्छितानावलःश्रृंगेधृत्वारूपेभयंकरं गोपान्विद्राव
यामासमृंगैर्स्तीक्ष्णैःभयंकरैः ११ अग्रेपतापिनानुद्रावसमदोत्कटः श्रीदामानंवदेतुन
सवलोमुष्टिनानथा १२ लोकःपाशेननंदेसःसंननादमहावलः तेपरोनार्त्तुनोसुग्ररे
संलग्निकयारव १३ विशालर्षभएसाप्युपादेनसवलेनचतेजसीस्यहंचवेद्योदेवप्रस्या
प्रपेदेकैः १४ वरूथपःकंडकेनसननादमहास्वरं अथहंसोपिनेनीनाहलाभ्यांधेनुका
सुरं १५ भ्रामयित्वाक्षिपेत्तगिरेर्गोवर्द्धनोपरि श्रीहंसस्यप्रहारेणमूर्छितोवटिकाद्वयं १६

१२

52A पुनरुत्थायसहसातंविधुन्वन्दारयन्नगं स्वशृंगाभ्यांश्रीहरिंनीत्वाधावन्दैत्योनभोगतः १७
चकारतेनसहयुद्धमूर्द्ध्वंवैतत्तयोजनं गृहीत्वाधेनुकंदैत्यंश्रीकृष्णोभगवान्स्वयं १८ वि
क्षेपाधोभूमिमध्येतूर्णीत्वास्थितसम्मत्किंतं पुनरुत्थायशृंगाभ्यांनादंकृत्वातिभैरवं १९
गोवर्द्धनंसमुत्पाट्यश्रीकृष्णेप्राहिणोद्बली गिरिंगृहीत्वश्रीकृष्णःपातितंतस्यमस्तके।
दैत्योगिरिंगृहीत्वाथश्रीकृष्णेप्राहिणोत्स्वरः कृष्णोगोवर्द्धनंनीत्वापूर्वस्थानेसमास्थित
त् पुनर्धावन्महादैत्यःशृंगाभ्यांदारयन्भुवं बलेपश्चिमपादाभ्यांताडयित्वाजगर्जह
तन्नादतेनब्रह्मांडंप्रैजन्हखंडमंडलं हस्ताभ्यांसंगृहीत्वातंबलदेवोमहाबलः २३ भ्रम
ष्टयोषयासम्यक्किंतंभग्नमस्तकं पुनस्तताडतंदैत्यंमुष्टिनास्वकुनाग्रजः २४ तेनमुष्टिप्र
हारेणसद्योवैनिधनंगतः नदेवबहवस्तुदेवाःपुष्पैर्नेदनसंभवैः २५ देहाद्विनिर्गतःसो
पिश्यामसुंदरविग्रहः स्रग्वीपीतांबरोदेवोवनमालाविभूषितः २६ श्रीकृष्णस्यबलेन
नादरिक्रम्यस्थितोभवत् नदेवसद्योगोलोकाद्रागतोभून्महारथः तत्तपार्षदसंयुक्तः
सहस्रध्वजशोभितः सहस्रचक्रध्वनिमद्रूपायुतसमन्वितः २८ लक्षचामरशोभाढ्यो
रुणवर्णोतिरत्नभूतः दिव्ययोजनविस्तीर्णोमनोयायीमनोहरः किंकिणीजालसंयुक्तो

गवृं
१२
53

वेत्रामेजीरमंडितः हरिं प्रदत्तिणीकृत्य सबलं दिव्यरूपधृक् दिव्यं रथं समारुह्य योनयन्मं
डलं दिशः जगाम दैत्यो हे राजन् गोलोकं प्रकृतेः परं २१ श्रीकृष्णोपेन केहत्वा सबलो
वा सकैः सह नयशास्त्रप्रगायद्भिर्वभौ गोकुलगोगणैः २२ श्रीराजोवाच मुने मुक्तिं कथं
प्राप्तः पूर्वं कोयं धेनुकासुरः कथं खरत्वमापन्नः एतन्मे ब्रूहि तत्वतः २३ नारद उवाच वैरो
चनेर्बलेः पुत्रो नाम्ना साहसिको बली नारीगणैर्दशसाहस्रैर्रेमे वै गंधमादने २४ दुर्वा
सामोयनेनापि ध्यानभंगो बभूव ह वै निर्गतः पादुकारूढो दुर्वासा कृशविग्रहः दीर्घश्म
श्रुर्यष्टिधरः क्रोधपुंजो ज्वलद्युतिः यस्य शापेन विश्वोयं कंपितः सजगदिह २७ दुर्वासा उ
वाच उत्तिष्ठ गर्दभाकार गर्दभो भव दुर्मते वर्षाणां तु चतुर्लक्षं तु व्यतीते भारते पुनः २८ माथु
रमंडले दिव्ये श्रीतालवने वने बलदेवस्य हस्तेन मुक्तिस्ते भविता सुरः २९ नारद उवाच
तस्माद्बलस्य हस्तेन श्रीकृष्णस्येच्छयानघ प्रल्हादापवरो दैत्यो न वध्यो मे न वान्वयः ३० ३
इति श्रीमद्गर्गाचार्ये॰ अष्टमोध्यायः ८ श्रीनारद उवाच बलं विनायगोपालैः स्वारयन् गाः
हरिः स्वयं कालिंदीकूलमागम्य पपौ वारि विषाहतं १ कालियेन फणीन्द्रेण जलेषु त्रविा
हृषितं पीत्वा निपेतुर्वत्सवो गावो गोपा जंतोनिके २ नदानानां जीवयसाम संरहष्या

८३

53A

पीतपट्टपरिधायी आर्द्रचित्तो हरिःसाक्षात्भगवान्वृजिनार्दनः ३ कदंबपीनपट्टंवथानी
यमारुह्यमाधवः पापानोनेगविरपातनोये विषदूषिते ४ उच्चचालजलेउष्ट्रंकृष्णस्से
पातनूर्मिणे नमस्यमंदरेनयाभंगीभूतेवभूवह नदेवकालियःऊर्ध्वःफणीफणाश।
ताह्वतः दशनदंतेश्वभुजयाचक्रादत्नपमाधवे ५ क्रोसोदीर्घवपुःकृतावेधनास्त्रि।
गनश्रने पुच्छेनगृहीत्वासर्पंभ्रामयित्वानिनस्सतः ६ नतेनिपामहस्नाभ्योविक्षेपा।
स्मुयन्तुःशतेपुनरुम्यापसर्पंद्रोलेत्निहानोभयंकरः ७ वामहस्तेहरिंसर्पोरुध्यन्तग्रा
हमाधवे हरिर्दंतिणहस्तेनगृहीत्वातेमहाखले ८ नद्धतेपोथयामासस्तपरीसुवा।
पञ्चांगं सर्पोमुखशतेर्दीर्घप्रसार्यपुनरागतः ९ पुच्छेनगृहीत्वातेकृष्णस्सकर्षोस्मुयन्तुःश
ते कृष्णहस्ताद्विनिःक्रम्यसर्पस्तंवदशाग्रतः १० ततोउम्गुष्टितासर्पंत्रैलोक्यवलधारकः
कृष्णमुष्टिप्रहारेणरक्तिनोविगतस्मृतिः ११ ततेकृत्वातनशतेस्थितोभूतकृष्णस्सम
स्वे आरुह्यनफणाशतेमणिहेंदंमनोहरे १२ ननर्तनरवनकृष्णोनदवेषामनोह
रः गायत्सममहारंरागेसंगीतेवसनातकं १३ पुष्पैःदेवेषुवर्षन्नामोउवेनदराजवत्
वादयन्समहावीणानकडेडु[illegible]वेणुकान् १४ सनंदलपदविमासेस्तन्मफणानद्रदा।

गा.हृ.
ख.
१७
54

नेवहन्तं मेवंजमस्मसतः हस्रः कालियस्य दुरात्मनः १५ ततदेवनागपत्न्यस्ताः आगताः भय
विह्वलाः नत्वा कृष्णं परं देवमूचुः गद्गदया गिरा १७ नागपत्न्य ऊचुः नमः श्रीकृष्णचंद्रा
यगोलोकपतये नमः असंख्यब्रह्माण्डपतये परिपूर्णतमाय ते १८ श्रीराधापतयेतु
भ्यं व्रजाधीशापतेनमः नमः श्रीनंदपुत्राय यशोदानंदनाय ते पाहि पाहि परदेवपन्न
गेतस्मरं नशरणं जगत्रये त्वंपरात्परतरो हरिः स्वयं तीलयाकिल ततनोषिविग्रहं १९
श्रीनारद उवाच नागपत्नीस्तुतः कृष्णः कालियेविगतस्मये विससर्जेहरिः साक्षात्परि
पूर्णतमः स्वयं २० पाहीति प्रवदंतंतं कालियं भगवान् हरिः प्रणतं सम्मुखेप्राप्तं प्राह
देवोजनार्दनः २१ श्रीभगवानुवाच द्वीपंरमणकं गच्छ सकलत्रसुहृद्वृतः स्वपरी
यतनात्वैनाघाममारवतीं क्विते २२ श्रीनारद उवाच सर्पः कृष्णं तं परिक्रम्य प्र
णम्य तं कलत्रपुत्रसहितो द्वीपंरमणकं ययौ २३ अथ कृष्णः कालियेन संत्यक्ते न दनेद्
ते नद्या जगाम गोपनैगणाः नंदाद्याः सकलाजनाः २४ जलाद्विनिर्गतं कृष्णं हष्ट्वा मुमुदि
रे ततः आश्लिष्य सततं नंदः परं मुदमवाप ह २५ सतं लब्ध्वा यशोदासा सुतं नकस्मात्
नव दद् दौ दानं द्विजातिभ्यः स्नेहस्नुतपयोधरा २६ तत्रैवव्वापनं चक्रुः गोपाः सर्वे परि १६

54A

श्रमात्तकालिंदीनिकटेराजन्गोपीगोपगणैःसह २७ वेणुसंघर्षणोद्भूतोदावाग्निःप्रलया
ग्निवत् निशीथेसर्वतोगोपान्दग्धुमागतवानस्फुरन् २८ गोपाश्चवयस्याःश्रीकृष्णंसबलेश
रणंगताः नत्वाकृतांजलिंकृत्वातमूचुर्भयकातराः २९ गोपाऊचुः कृष्णकृष्णमहाबाहोश
रणागतवत्सल पाहिपाहिवनेकृशानुर्दावाग्नेःसज्जनाश्रमो ३० नारदउवाच सलोचनानि
मीमेष्टन्मीलयतमाधवः स्मत्वावह्निमपिवतदेवोयोगेश्वरेश्वरः ३१ प्रातर्गोपगणैःसा
र्द्धविस्मितैर्नंदनंदनः गोगणैःसहितःश्रीमद्व्रजमंडलमाययौ ३२ इतिश्रीमद्गर्गाचार्य॰
नामनवमोऽध्यायः ९ श्रीवैदेहउवाच पद्भ्यांदुर्लभोलोकेयोगिनोवकृजन्मभिः तदयादाव
हरेःसाक्षाद्बभौकालियमूर्द्धसु १ कोऽयंपूर्वंकृशातकृष्णकालिपःफणिनोवरः एतद्वेदितु
मिच्छामिब्रूहिदेवर्षिसत्तम २ नारदउवाच सायंभवोनरेपूर्वंनाम्नावेदशिरामुनिः विंध्या
चलेतपोकार्षीद्दृगुवेशसमन्ववः ३ तदाश्रमेतपःकर्तुंप्राप्तोस्याश्वशिरामुनिः तंवीक्ष्यरक्त
नयनोप्राहवेदशिरारुषा वेदशिरोवाच ममाश्रमेतपोविप्रमाकुर्यात्त्वंसुखःहेतवहि श्रमत्रते
तपोयोग्याभूमिर्नास्तितपोधन श्रीनारदउवाच श्रुत्वाथवेदशिरसोवाक्यमश्वशिरामुनिः क्रो
धारक्तेक्षणेक्रःप्राहनेत्रमनिपुंगवं ४ अश्वशिरोवाच महाविष्णोरियंभूमिर्नतेमेमुनिसत्तम

रा॰च॰
रवं॰
१५
55

कतिभिर्मुनिभिश्चात्र नहतं तेन पठ्यतां मे ५ स समस्तैर्दैवतैर्मोहयाचितोऽपं करोषिहि तदासर्पो
भवते वैभूपातेगरुडात्तभयं ६ देवंशिरोवा॰ तेमहाडरभिप्रायोलघुर्जोहमहदमः कार्यार्थी
तेकाकरूवकाकोभवसद्धमेते ७ नारदउवा॰ श्राविरासीत्तोविस्तरिष्येतशापतोलयो ससशा
पाउः रिवतपोः सोन्वयमासतोगिरा ८ श्रीभगवानुवा॰ पुर्वां तमेसमैभकोभज्ञाविततोमु
नी सवाकंतमषाकर्तेसमर्थोहेमुनीश्वरौ ९ भक्तवाकंमषाकर्तेनेक्षामिश्यपथोमम ते
मूर्द्धिहेवदशिरचरणौमेभविष्यतः १० तदातेगरुडाच्छ्रीतिर्नभविष्यतिकर्हिचित् स्थाउ
मेः स्वशिरोवाकंशेर्कमाकुरुमाकुरु ११ काकरूपेपिमेज्ञानेतेभविष्यतिनिश्चितं परं त्रै
कालिकंज्ञानेसंभुतेयोगसिद्धिभिः १२ श्रीनारदउवा॰ इत्युक्त्वा यानेविसोमुनिरस्वशि
रान्नप सात्ताकाकमंपाड्डोभूतयोगीड्रो नीलपर्वते १३ रामभक्तो महामेधाः सर्वशास्त्रार्थदी
पकः रामायणंज्ञगौयो वैगरुडायमहात्मने १४ वात्तवेरसंतरेप्रामेदत्तःप्राचेतसोन्वपः क
श्यपापदरेकन्याएकादशमनोहराः १५ तासोकद्रूचपा॰ श्रेष्ठसाद्यैवरोहिणीसुप्ताः वसु
देवत्रिपापसांवतरेवोभवन्सुतः १६ साकद्रूचमहासर्पान्जनयामासकोटिशः महोग्र
रानविषवलान्तउग्रानपंचशतानानन्तान् १७ महामर्षीपरोकाश्चिकाश्चिनदशशतानानता

55A ते तेषां वेदशिरा नाम कालियो भून्महाफणी १८ तेषामादौ फणीशोभूच्छेषोनंतः परात्परः सो
ऽपि वैवस्वते देवो बलिरामो नेनेनो ऽच्युताग्रजः १९ एकदा श्रीहरिः साक्षाद्भगवान्स्वकृतेः परः शेषं प्रा
ह प्रसन्नात्मा मेघगंभीरया गिरा २० श्रीभगवानुवाच भूमेर्ह्यत्र समाधाने सामर्थ्यं कस्य चिन्न
हि तस्मादेनां महीं गोत्रे मूर्ध्नि त्वं हि समुद्वह २१ त्वमनंतविक्रमस्त्वं वै अनंतोनंतशक्तिस्मृतः इ
दं कार्यं प्रकर्तुं त्वं जनकस्यात्महे नवे २२ श्रीशेष उवाच अवधिं कुरु यावत्तं धरेयं धारयाम्यहं प्र
भो भूभारधारयिष्यामि तावत्ते वचनादिह २३ श्रीभगवानुवाच निमेसहस्रवदनेरुबार
वद्धवकद्धपक् मज्ञणस्फुरत्तोनानाम्बोकरूसपैङ्गसर्वतः २४ मत्त्वा मामि चरिष्यामि यदा
पास्यवसनाते तदाक्षभारमत्तार्थ्यं सफणान्तेस्त्वभव २५ श्रीशेष उवाच आधारो हं भविष्या
मि मदाधारस्त्व को भवेत् निराधारः कथं तोये तिष्ठामि कथय प्रभो २६ श्रीभगवानुवाच अ
हं च कमठो भूत्वा धारयिष्यामि ते ननु महीभारमयीं दीर्घां माशोचे कुरु तात्सुखं २७ श्री
नारद उवाच तदाशेषः समुत्थाय नत्वा श्रीगरुडध्वजं जगाम तलपातालाद्दृषो वैवत्तपोन्न
ते २८ गृहीत्वा स्वकरोणेदं गाविष्टं भूमिमंडलं दधार सफणो शेषो येकस्मिंश्चंडविक्रमः २९
संकर्षणोपपातालेगतेनंते परात्परे अस्मेफणींद्रास्तन्तुविविश्युद्वेसणादिताः ३० अनतेवि

ग॰ वृं॰ खं॰ १५ 56

तलेके वितले केचन्महातले तलातले च पाताले केचिद्रसातले ३१ केऽभ्यस्तत्र समणा
रणे द्वीपे रमणके भुवि कालियप्रमुखास्तस्मिन्वसन्त्यपहता ३२ इति ते कथितं राजन्का
लियस्य कथानकं भुक्तिं मुक्तिं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ३३ इति श्रीमद्ग॰ना॰वृ॰ हदाव
नखंडे दशमोध्यायः १० श्रीराजोवाच द्वीपे रमणके त्यक्त्वा सर्पान्नमानिनाकथं एतन्मे ब्रू
हि सकलं कालियस्य भवेद्भयं १ श्रीनारदउवाच तत्र नागान्तको नित्यं नागसंघे जवाद्गहं ग
तत्त्वर्थं वै कदाचित्तानात्सै प्राहुर्भयातुराः २ नागा ऊचुः हे गरुत्मन्नमस्तुभ्यं नेमा त्ताहि स्रवाह
नः अस्मात्त्वसि परा सर्पान्कथं नो जीवनं भवेत् ३ तस्माद्बलिं गृहाण त्वं मासे मासे दिपक
वनस्पतिस्थानात्तानामुपचारैर्विधानतः ४ गरुडउवाच एकः सर्पस्तु मे देयो भवद्भिर्वीगृहा
न्नुपक्वं कथं यं वामिनामतेन बलिनेवकवस्यं ५ नारदउवाच तथास्तु वोका ने सर्पा गरुडा
यमहात्मने गोपीथायात्मनो राजन्त्रिम्यं दिव्यंबलिं ददुः ६ कालियस्य गृहस्यापि समये
भूपदानृप तत्रानासीव लिंससर्वं बुभुजे कालियो बलात् ७ तदागतः प्रकुपितः प्रायोया
कालियोपरि चकार पादविक्षेपं गरुडः खरविक्रमः ८ गरुडोत्क्षिप्रहारेण कालियो मूर्च्छि।
तो भवत् पुनरुत्थापजिह्वाभिः प्राबलोठन्नरवेप्सतन् ९ प्रसार्य सफणा नाने कालियः फ १५

56A

णिनोवरः यदर्शहरूडवेगारन्निर्विषमयैर्वली १० गृहीतानेचनंडेनगारूडोदिव्यवाहनः भूए
ष्टेपाघयासपत्नाभ्यांनाउयनमुरः ११ नेडाहिनिर्गतःसर्पसमस्तानिचकर्षह नमादौवेष्टप
तुग्रन्स्फूत्कारंयदयन्मुरः १२ तासंपत्नौचपतितौभूमध्येहौविरेजतुः एकेनवह्निलोभूवा
नीलकंठाह्वितीयतः १३ तेषांनुदर्शनेपुण्यंसर्वकामफलप्रदं मुक्तापत्तेमेपितेंद्रदशाम्पा
मश्विनस्यतेये १४ कपिनोगारूडसंवैवनीतानंडेवकालियं तिपातमभूमोसहस्रानननंतविचकर्ष
ह १५ तराडश्वनंनेडाकालियोभयविह्वलः तमनंथावत्सहसापतितराट्चैडविक्रमः १६स
समहीपान्तस्वंडंग्रसमसिंधुनानःफणी यत्रयत्रगतनसान्तत्रतत्रददर्शह १७ भूलोकंचभु
वर्लोकंसलोकंप्रगतःफणी महर्लोकंतपोधान्त्रतलोकंजगामह १८ ततैवगारूडंप्राप्येषोपो
लोकंपुनर्गतः स्त्रीकसस्समयाकोपिरक्षोनस्यनमेरडः १९ कञापिनस्यस्वंजानंकालियोऽ
तिभयान्तरःप्राहरीजगामदेवदेवस्यशेषस्यचरणांतके २० ततःप्राणाम्यनंशेषपरिक्रम्याऽ
क्तोजलिः दीनोभयान्तरःप्राहदीर्घदृष्टःप्रकंपितः २१ कालियउवा हेभूमिभर्तर्भुवने
शभूतत्मभारभूतेनितभूतिलील मांपाहिपाहिप्रभविस्मःशर्णःपरात्परंत्वपुरुषःपुराणः २२
नारदउवा दीनंभयान्तरंदृष्ट्वाकालियंपक्षीफणीश्वरः वाचेमधुरयाप्रीत्याप्राहदेवोजनार्दनः

ग·वृं·
१२
57

शेषउवा· हेकालियमहाबाहोकृष्णोमेपरमंवचः कदापिनहितेत्रासोभविष्यतिनसंशयः २४ आ
सीत्पुरामुनिःसिद्धःसौभरिर्नामनामतः वृंदारण्येस्थलेपुण्येवर्षाणामयुतंजले २५ मीनरा
जविहारंयोवीक्ष्यगेहस्पृहोभवत् सउवाहमहाबुद्धिर्मांधातुस्तनुजाःशतम् २६ तस्मैददौह
रिःसाक्षात्सर्वांभागवतींश्रियं वीक्ष्यतंनृपमांधाताविस्मितोभूज्जनाधिपः २७ यमुनांतर्ज
लेदीर्घेसौभरेस्तपतस्तपः पश्यतस्तस्यगरुडोमीनराजंजघानह २८ मीनान्सुदुःखितान्दृष्ट्वा
दुःखहारोनवत्सलः तस्मैशापंददौरुद्धःसौभरिर्मुनिसत्तमः २९ सौभरिरुवाच मीनानद्यप्र
जात्रयदिपक्षिंस्त्वंवलाद्धरिष्यसि तदैवप्राणनाशस्तेभूयान्मेशापतस्त्वं ३० शेषउवा· तद्दिनात्त
त्रयातिगरुडःशापविह्वलः तस्मात्कालियगाकाम्यवृंदारण्येहरेर्वने ३१ कालियांचनिजं
वासंकरुस्सद्गमनोदितः निर्भयोनिर्भयेसाक्षात्त्वमभविष्यतिकर्हिचित् ३२ श्रीनारदउवा·
इत्युक्ताकालियोभीमःसकलत्रःसपुत्रकः कालियोवासमकरोद्राजन्श्रीकृष्णेनविवासितः
इतिश्रीमद्ग·ना·व·श्रीवृंदावनखंडे·कालियोपाख्यानेएकादशोध्यायः ११ श्रीनारदउवा·
इदमप्यानेकथितंकालियस्यापिमर्दने श्रीकृष्णचरितेपुण्यंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि १ श्रीबहु
लाश्वउवाच श्रीकृष्णस्यकथांश्रुत्वाभक्तस्तृप्तिंनयातिहि यथानरःसुधांपीत्वानयातिःपम

१२

57A

कर्णिको २ राधे कृष्णाहरौ जाते गिरिमूरूपे महात्मनि भांडीरे देववागाह श्रीराधां शिखमान
सा ३ शोचमा करुक स्माशिन्हे दार राग मनोहरे मनोरथ लेभे विना श्रीकृष्णेन महात्मना
४ इमे देववागीराधो को मनोरथ महात्मनः कथं बभूव भगवन्हे दार राग मनोहरे ५ कथं
श्रीराधया सार्द्धं रासक्रीडां मनोहरां चकार हेरकारणे परिपूर्णतमः स्वयं ६ नारद उवा०
साधु पृष्टं त्वया राजन्भगवच्चरिते शुभे गुह्यं वदामि हे वैश्य लीलाख्याने मनोहरे ७ एक
दा नंदरवसुतस्वोहि विशाखा ललितेस्तुभे वृषभानोर्गृहे प्राप्य राधां जगाद न्रू रहः ८ सख्या
वूचतुः पंचिन यस्त्रि राधे नंदपत्तां गवदत्रित्वनः सोयि निमे समा पानि वृषभानुपुरेर्भकैः ९
प्रेत्तणे यस्त्रं याराधे दर्शनीयोगिहेदरः पश्चिमायां निशीथिन्यां गोचारण विनिर्गतः १०
श्रीराधोवा० लिखितानस्यचित्रे हि दर्शयाम्य मनोहरं तर्हि तन्मे स्वयं पश्चात्करिष्यामि
न संशयः ११ श्रीनारद उ० अथ सख्यौ च ललिता चित्रे नंद शिशोः शुभं नवयौवनसांपा
प्य राधायै ददन्तु स्वरं १२ ते दृष्ट्वा हर्षिता राधा कृष्णदर्शनलालसा चित्रं करे प्रपश्यन्ती
स्वप्ने ते ददर्श ह सा १३ ददर्श कृष्णं भवने शयाना वनप्रभं पीतपटं दधानं भांडीरदे
शे यमुनानिकटे स्मरन्मनन मारा हृ षभानुजा जी १४ तत्रैव वराधाशयनात्मनस्मितापर

ग॰ खं॰
१८
58

सा कृष्णस्य नियोगाद्विष्कृता सा विंनयेनैव कमनीयरूपिणि मे नेत्रिलोकं न स्यामवद्धि देहराट् १५ नं
त्यां वज्र नेने सव्रजे खरं मकोचवीथ्यां वृषभानुपत्तने गवां तमेत्याश्रु सखीप्रदर्शिने हृष्टाथ म
क्तां सम वाप सेदरी १६ कृष्णे पि दृष्ट्वा वृषभानुनंदिनी स्वरूपकोशास्य गुणास्य यां ऊर्वन्म
नोरं तमनीवमाघवो लीलानु तुः सम्प्रयपौ स्वमंदिरं १७ एवं ततः कृष्णविष्कृता प्रभूतकाम
ज्वरखिन्नमानसा सा विंमरा यं वृषभानुनंदिनी स्ववाचं ललिताम्सखीवरा १८ ललितोवा॰
च कथं त्वं विष्कृता राधे मूर्च्छितानिवृत्योगाना यदीक सिंहरिं श्रुभ्रू तस्मिन्स्नेहे हंकुरु १९
लोकस्यापि स्वयं सर्वमायि कृष्णोस्ति सां प्रनेतुः स्वाग्रिरत्र दहति कंभकाराग्रिवत्कुभे २०
श्रीनारदउवाच ललितायाश्च तल्लिनेव चः कृष्णावृजेश्वरी ने देउन्मीलस ललितां प्राह गद्ग
दया गिरा रोचे वज्रालंकार वरणीनप्रामौपरिमेसखि कदा विद्दिय हेनहिनहितेवपाय
यास्यहं २१ श्रीनारदउवाच इतिश्रुत्वा वचस्तस्याः ललिता भयविष्कृता श्रीकृष्णपार्श्वमय
यौ कृष्णान्तीरे मनोहरे २२ मालतीलाजसंयुक्ते मधुपध्यानसंकुले कदंबमूले रहसि प्राह॰
चैकाकिनं हरिं २३ ललितोवाच यस्मिन्दिने चनेरूपं राधयाहृष्टमद्भुतं तद्दिनात्सैव मनोमा
मा उत्रिके वनकर्मसि किं २४ सहेत्कारसा विविवसजे भंजेर जोघपा सर्गोपकट्टव यस्मां १८

58A

दिव्यं निर्जनवनं २५ पुष्पवाटीं चेद्दिव्यं विषयं मम मे देहि भोः न मे संदर्शनं देहि राधायै दुःख
नाशनं २७ नैसा लिलां किं विदितं नभ्य नलेसन्नमन्तं यासि हरम् यथा जगात् यदा समानो
लिज्जने ष्टसर्वं नलनापि भक्तान्नजन्म परेश्वरः २८ श्रीनारद उवाच इति श्रुत्वा हरिः साक्षाद्
लिंने लक्षितां वचः उवाच भगवान् देवो मेघगंभीरया गिरा २९ श्रीभगवानुवाच सर्वं हि भा
वं च परस्परं स्मरान् सेवकनो भाम्नि निर्ज्ञायते ननः प्रेम वक्तनेऽथ मनो मयि स्मृतः प्रेमगां समा
नेभव विना स्त्रिकिं विन् ३ यथा हि भोः तौरवनेरघोवभूवनस्य हि नयाम भविष्यति श्रुहेन्द्र
के प्रेमच भक्ति राख्विनेन ना पि से नः किल निर्गुणा वदुः ३२ येराधिकायामपि केशवेहरौ
कुवं निमे दैक्यपियो नराभवि नेकालम्रूद्वेप्रपतेति ३: स्विनारंभोरूपावक्लिनचेद्रभास्करो
३३ श्रीनारद उवाच इत्युक्ता वचः कृत्संनवानेलक्षितानामवी राधां ममस्मर हसिप्रह प्रह
सितानना ३४ ललितोवाच न मिक्कस्तिय याक्रमन याना मधुसूदनः पुत्रवयोर्भैरहितं
नेजन्मने कै हृ यानने ३६ नयापि दैविकस्साय कमति कारणां कुरु येन नेवाक्लिनेभपाक्र
म्याचरणसेविने ३५ श्रीनारद उवाच इति श्रुत्वा सखीवाक्यं राधा रासेश्वरी नृप चेद्याष्टता
प्राह म सखी सर्वधर्मविदांवरा ३६ श्रीराधोवाच श्रीकृष्णस्य प्रसन्नार्थं परं सौभाग्यवर्द्धनं म

ग.वृ.
१९
59

हाणांवाकिंनरंतंनजानेवदकस्यचित् १७ यथाभद्रेपरमेशस्यगंगागोदावर्यांप्रख्याकृते तस्मा
हुतेपूजनेनैवाब्रूहिमस्यमहामते १८ इतिमद्गोदावर्यांसंहितायांश्रीवृंदावनखंडेश्रीराधा
कृष्णप्रेमप्रकाशवर्णनेनामद्वादशोऽध्यायः १२ श्रीनारदउवाच राधावाकेननतःकृष्णाराध्या
लवसत्वीवरा चेद्रानेनाप्रश्नवाचसाविचार्यतत्त्वतोहरि १ चेद्रानेनोवाच परसौभाग्य
देरायेमहापुराणेवरप्रदे श्रीकृष्णस्यापिलक्ष्यार्थंतुलसीसेवनेमते २ दृष्टास्पृष्टापवाध्या
नाकार्त्तिनानामभिःस्तुता रोपितासिंचितानत्वापूजितानातुलसीसेवने ३ नवधातुल
सीभक्तिंयेकुर्वंतिदिनेदिने युगकोटिसहस्राणितेषांनिसुकृतेशुभे ४ यावत्शाखाप्र
शाखाभिर्वीजपुष्पदलैःशुभैःरोपितातुलसीमर्त्यैर्वर्द्धतेवसुधातले ५ तेषांवंशेतुये
जातायेभविष्यंतियेगताः आकल्पयुगसाहस्रंतेषांवासोहरेर्गृहे ६ यत्फलंसर्वपत्रेषु
राधिकेतुलसीदलेनचैकेनसर्वदाप्राप्यतेतनत् ७ तुलसीप्रभवैःपत्रैर्योनरःपूजयेद्ध
रिं लिप्यतेनसपापेनपद्मपत्रमिवांभसा ८ सुवर्णभारशतकंरजतंयत्चतुर्गुणं त
त्फलंसमवाप्नोतितुलसीवनपातनात् ९ तुलसीकाननंराधेगृहेयस्यावतिष्ठति तद्गृ
हंतीर्थरूपंहिनायांतियमकिंकराः १० सर्वपापहरंपुण्यंकाननंतुलसीवनं रोपयंति १९

नरस्त्रैश्वासेन पश्यंति भास्करिं ११ गोपणमात्रतुलसीकादर्शनात्स्पर्शनान्नृणां तुलसीदलदहते
पापं वाङ्मनःकायसंचितं १२ शुक्लपक्षे तिथी यानि गोगायाः सरितस्तथा वासुदेवादयो दे
वा वसंति तुलसीदले १३ तुलसीमंजरीयुक्तो प्राणान्विमुंचति यमोपि नेक्षितुं शक्तो
युक्तं पापशतैरपि १४ तुलसीकाष्ठजं यस्तु चंदनं धारयेन्नरः तद्देहं न स्पृशेत्पापं क्रियमाणम
पीह तं १५ तुलसीविपिनच्छायायत्रयत्र भवेत्कुले तत्र श्राद्धं प्रकर्तव्यं पितृणां दत्तमक्षयं १६
तुलस्याः सकलिमाहात्म्यमपि देवव्रतन्मुखः न समर्थो भवेद्वक्तुं यथा देवस्य शार्ङ्गिणः १७ श्री
कृष्णचंद्रं चंद्रवर्णानं तुलसीचंदनैर्युतः योर्चयति प्रमानत्सीवाय यो के फलमाप्नुयात् १८ तुल
सीसेवनेनित्यं कुरु मे गोपकन्यके श्रीकृष्णो वशपनायामि पनवासुदेवं हि १९ श्रीनारदउ
रम्यं वृंदावनं नाम्ना के स्म्नाना से स्वरी नृप तुलसीसेवनेयासां तासां रेमे हरिर्नो वर्णे २० केनकी
वनमध्ये च शानहस्तन्नवनं ले उषे हेमख विष्णुं निपद्मरागान् द्वेष भे २१ हरिद्रहीरकमरकता
नाप्राकारेणामहोत्सन्न सर्वतस्तोलकायुक्तो चिंतामणिस्ममें उपे २२ हेमध्वजसमायुक्तेन्द्र
कानारणाराजितं हेमैर्वितानैःपरितो वैजयंतस्विवस्फुरन् एतादृशे श्रीतुलसीमंदिरं शुभमनो
हरे तन्मध्ये तुलसीसांघ्रहरिसहवर्णोभिनो श्रीभिजित्वा मनसा चैतन्स्सेवा सा च कारह सा

मा॰ म॰
१
60

माहात्म्येन गर्गोक्तादृशेन विधिना सती १५ श्रीकृष्णेनोपरागार्थां यं पद्मजापरमपावनी १६ गर्गसमा
रम्भ चैत्रशुक्लां विधिकृतं १७ कृत्वा माघसितेवद्वन्येन नया चैत्रस्नेनैव ज्ञातया मकरस्नेनापि सिता-
या वृद्धिमिष्टया पंचाम्रनेन तुलसीमासे मासे शुक्लपक्ष उद्यापनं समारेभे वैशाखे पूर्णे प्रतिपदिने १८
गर्गोदृष्टेन विधिना हृष्ट भानुमहनानृप षट्पंचाशन्मैर्भो गोर्वर्णाणां हुलत्तके १९ सं नृ
पंचवस्त्रभूषा पैदेत्रिंशनरा धिकादूदौ दिव्या नीस्थूलसूत्रकानां तत्तभारे विदेहराट् २० कोटि
भारं स्वर्णानां गोगणां चार्घपस्मादूदौ शतभारं स्वर्णानां सूक्ष्माणां न पैवहि २१ भक्तापरमया
राधा वात्सल्यतो ब्राह्मणेभ्यो ददौ देवदुंदुभयो नेदुर्नेनृतुश्चाप्सरोगणाः २२ चेतुर्भजापद्मपता-
शवीत लगारूपा मास्फुरद्धेमकिरीटकुंडला २३ तस्मै द्विरोपरि सुराः पुष्पवर्षा प्रचक्रिरे तदा-
विरासीत्तुलसी हरिप्रिया स्वपर्णाष्टशोपरि श्रीभिना सता २३ पीनावराकेदितसर्वेवत्तीह्व
जेदृधानानववैजयंती स्वगात्समुनीर्ण वरांगवल्ली चतुर्वराधाप परिरभ्य बाहुभिः २४ श्री-
तुलस्युवाच अहं प्रसन्नास्मि कलावतीसह नेन कृष्णेभावेन जिता निरंतरं कृतेन च लोकश्च वहा-
मितरहा तथा ब्रजनेभा मिनिसर्वतोमुखे २५ मनोरथं लेभ सफलो च भयाहृद्धी दिये च्छिनमनो-
भिरथतः सदा कृतं तवमत्तेपने: परं सौभाग्यमेवं भवि कीर्तिनाप कः २६ श्रीनारद उवाच

१

60A

एवंवदंतीं तुलसीं हरिप्रियां ननाम राधा वृषभानुनंदिनी प्रसाद गोविंदपदारविंदयोर्भा-
क्तिर्भवेन्मे विदिनास्य हैतुकी १७ नयास्त्वयाकान्वतुलसी हरिप्रिया स्त्रेनदेयमैस्थितराजमन्त
मु नदेवराधा वृषभानुनंदिनी प्रसन्नविनासत्पुरेवभूवह १८ श्रीराधिकाख्यानमिदंविचि
त्रम्यशृणोति यो भक्तिपरः स्त्रियो वा देवर्षिभावेमनसा समेत्य राजेन्द्रनो यातिनरः कृतार्थतां १९
इति श्रीमहंगा० वृंदावनखंडे तुलसीपूजनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः १३ बुहलाश्व उवाच राधाकृष्णस्य
चरितं श्रुतं पर्वतो मे मनो मुने न तृप्तियाति शरदः पंकजे भ्रमरो यथा १ रासे स्वर्याते कृष्ण परमात्मतु
लसीसेवनेन पः प्रीतिं परीत तत्र श्रीकृष्णो वृषभस्येवूहि तपोधन २ नारद उवाच राधिका
या स्त्रविज्ञाय तत्तुलसीसेवनेन पः प्रीतिं परीत तत्र श्रीकृष्णो वृषभानुपुरे ययौ ३ अत्र गोपि
कारूपं च तत्कृत्वा कारनूपुरं किंकिणीचटकाशब्दमंगुलीयकभूषितं ४ रत्नकंकणकेयू
रस्तुका हारविराजितं बालार्कनाटंकलसत्कवरीपाशकोमलं ५ नासामौक्तिकदिव्याभ
स्यामक्रैतलसन्निभं भूत्वासौ वृषभानोश्रमंदिरेसदृदृशेह ६ प्राकारपरिखायुक्तं चतुर्द्वा
रसन्निवितं करीन्द्रैः कज्जलाकारैर्द्वारि रिभिः समनोहरं ७ वायुवेगैर्मनोवेगैश्चित्रवर्णैलकर
णमैः हारचामरसंयुक्तैर्लोलसन्मंडपाजिरं ८ नवीनगोभिः सवत्साभिः स्त्रवृषैर्धर्मधुरंधरैः गोपालैः

पत्रगणैर्घनैर्वंशीवेत्रधरान्नृप ९ वृषभानुवरस्यैनं पश्यन्मंदिरकौशलं मायापुरवनिवेशोसौन
नोस्यैनः पुरेचपो १० पत्रकोटिरविस्फूर्जत्कापाटस्तंभपंक्तयः रत्नाजिरेषु शोभंते लतनाश्च रत्नसं
पुटाः ११ वीणानादसमं रम्यं हीनादपंनोमनोहरान् पुष्पवृष्टिसमायुक्ता नायनैः राधिकागुण
१२ तस्मिन्वनान्तरे दिव्ये भाजन्वैपवने महान् राशिभिः कुंदमंदारनिंबचंदनद्रुमा हने १३ केत
कीमालतीहेमैर्माधवीभिर्विराजिते नवराधापानिकुंजोलिकलमहत्तमगाधिमन् १४ पतिनिप
त्रभ्रमरामधुमनान्तपेश्वरं गोपालकः शीतलो वायुर्मंदगामी वहमन्ते १५ सहस्रदलपद्मानां
नो विस्तेपपन्मकुः क्रौंचकोकिलाः कोकिला भ्रमरा सारसाः शुकाः १६ कुंजेनोमयूरराजा
स्त्रिकुंजनशिखरेषु च पुष्पशय्यासहस्राणि जन्तकुस्माः सहस्रशः १७ प्रोक्तेलतिश्यरद्वारा
पात्रवैमवैमंदिरे बालार्ककुंडलपराविचित्रवसनावरानना: १८ वर्नेतेकोटिशोपत्रसख्यस्त
कर्मकोशाते तन्मध्येराधिकाराजीभंमदिंमेनिराजिरे १९ कारामीपरकसेपुकेस्वस्तवह
विराजिते शिरीषपुष्पहत्तनिजदलैरागुस्फूरके २० मातनीमकरंदावांतरघ्रिविद्रुभि
र्हते कोटिचंद्रप्रनीकाशानन्वीकोमलविग्रहा २१ शनैः शनैः पादपमेधारयेमनिको
मते समागतो नाम मर्शिमंदिराजिरे दर्शराधावृषभानुनंदिनी पतेजसानलनाहा

61A

नन्निषेधो ज्ञानानां स्नेहं रे च वेद मत्सेवनारकाः २२ विज्ञापनन्नौरवमत्तुनेमे मम हृदुस्थापदेशोपि प
विरम्यगोपिका दिव्यास्तेनेष्याण्यलोकरीमा जलादिके चाहं गामा स्मरेमे २३ श्रीराधो
वाच गतेनेत्रविमुखेनामपेयं वदास्मभे भूरिभागं मम वायभवमानैर्लोदिके गगनयामनः
नम्रमानेदित्यरूपं हृस्यपेतेनहिभूनते पत्रनेवनं सम्भपतन्नेपन्मेवनत् २५ वृंददे
विमविस्लाभं हन्तमागमनस्यच ममपोगं चपन्कार्यं वकेयेनतनपावल २६ कदाहेगा
तदीम्यास्रावचमासुस्लितेनवै गम्याकृतिः श्रीपतिवहश्यनेसोंप्रनेमपा २७ निमेस्मे
मेमित्तनार्थमाव्रजनो चेन्संसकोनमतेविपेहि पैनैवसंगोविपिनाभवेद्धिविपिर्भवा
मासमरदाविपेपः २८ अथैनदान्मानिपरंप्रियेपोममनदाकृतिः श्रीव्रजराजनंदनः पैनै
वमेदेविहन्तेन्दचेनत्रवाननेदेववर्धर्यामिने २९ श्रीनारद एवंराधावचःश्रुत्वमा
धापुवतिवेष्टधृक् उवाच भगवान्कृष्णो राधांकमललोचनां ३ श्रीभगवानुवाच रंभोरु
नेदगरेनंदगोहस्यचोतरे गोकुलेवमतिर्मेतिनाम्नाहेगोपदेवता ३१ नद्रूपगुणमाधुर्यं
श्रुत्वेमेतवितानामस्वान् नदृष्टं वचनापीगिनहहेहेसमागता ३२ श्रीमहत्वेगलतिका
स्मरमोदनीनोगजनानिकेजमस्थपध्यनिकनंप्रज्ञेहृश्यस्कंनेनवदनंनवकंनेनेत्रेदिवेष

गा॰वृं॰
२२
62

रंदष्टपुरेपिनपश्यमानं २३ श्रीनारदउ॰ एवंतेयोर्मेलनंनवमभूवमिथिलेस्वरकलाकौशास
त्पपश्चाद्राधाकमललोचनो गिरामधुरयानेनप्राह्देगोपदेवता २४ गोपदेवतोवा॰ हेर्वे
नेदनगाद्वंसेध्यासंज्ञानाव्रजेश्वरि प्रभातेवागमिष्यामितवसकाशेनसंशयः २५ नारदउवा॰
श्रुत्वावचलसरूपंव्रजेश्वरीप्रोवाहसस्मितोनयनोत्रुसेनति रोमांचहर्षोहसभावसंहृता
रेमेवमू मोपतिनामरूदता २६ शेकागनालत्रसखीगणाश्चशेनरुव्रजेमोद्ध्यत्रनैवकाश्चि
ता: श्रीखंडपुष्पदवचर्विनोम्प्रकोजगादराधान्नपगोपदेवता २७ गोपदेवतोवा॰ प्र
भातेश्वागमिष्यामिमाशंकांकुरुराधिके गोश्रुश्चान्तुर्गोरसस्पशापथोमनचेदतः २८
श्रीनारदउवा॰ एवमुक्ताहरीराधासमाश्वास्यनृपेश्वर मायायुवतिवेषोसौश्रीनंदगो
कुलं २९ इतिश्रीमद्गु॰ना॰व॰श्रीवृंदावनखंडे:श्रीतिपरीक्षणेचनंदशोध्यायः १४ श्री
नारदउवा॰ अपराह्णोव्यतीतायोमायायोषिद्वपुर्हरिः राधादुःखप्रशांत्यर्थं वृषभानोर्गृ
हेययौ १ राधातामागतांवीक्ष्यसखींम्यापापातिहर्षिता दत्वासनंविधानेनपूजयामास
मैथिल २ श्रीराधोवा॰ त्वयाविनाहेनिशिदुःखिताभूशंनआगनायोसखिलवक्ष
पल पूर्वेसपश्यसखस्वंयथानतोडःखंनयाभामिनिसख्यसंगतः ३ श्रीनारदउवा॰

62A

इति श्रुत्वाथ नन्दात्मजं विमनायमानं गोपदेवता न किंचिदूचे श्रीराधा चं दुःखितेव बभूव स्थिता ४ विज्ञाया-
खेदं संपद्धोमात्मिका गोपदेवता सखीभिः संविचार्य्याथ तत्र गावदत्स्नेहन मारा ५ राधे वाच विम-
नास्त्वं कथं मदेवद मा गोपदेवते भाग्यात्मजौ न नोद्भावयाम्यहं क्षेत्रं येन भर्त्सिता ६ सपत्नीकृत-
दोषेण तव मनो विरहेणाथवा अन्यत्र वितलेखेन विमनाः किं मनोहरे ७ मां गोपदेवनवा कञ्चि-
द्विकृत्वा भद्र जाय यवा शीघ्रं वद मा हा भागे सस्मद्दुःख स्वकारणं ८ कृष्णमसमकृतं ते देवि प्रिये
केनापि चेतकृतं कथं तो नेमं गोरुनं ब्रूहि किं स्या करोम्यन ९ गजाश्वादीनि रत्नानि व-
धनानि च मदसा मणिविविद्याभिगत हारान्वपनीकरी १० धनं दत्वा न नन्दर तेन ननु दानात्र पा-
वयाम्य धनेन नेत्र पादपान्मित्र कार्यार्थमेव हि ११ धनं दत्वाऽचमनुनेऽर स्तेन्या णाक्रिन्नर
याम्ये तोतिः कपटकरोमि तिः कारणाय मनेमः सव विधाय मे शौ कपटं विधानले प-
हे हेतुपदेनेरंधक १२ तस्याः प्रेम वचः श्रुत्वा भगवान् गोपदेवता प्रहसन्त्वाह राजेन्द्र श्री-
राधा कीर्तिनंदनी १३ गोपदेवनोवाच राधेहं हस्तात्ततिगिरे ललितेश संकोचवीथी सुमा-
नोहरीत्व यो तीसनो मंदपि विकृपा पोरुरोप मागनवनेदसुनः १४ वंशीधरो वत्र करः करे
मात्व रंगहीनाप्रहसत्त्विलञ्जः सस्वकरादानधनाय रानं देहीति जगाद विप्रेरसर्ज्जः १५

ग॰व्यू॰
२२
63

नेभ्यं नदारासामिकराथिदांनसर्वंभवेगोरसत्तंपराप एवं मयोक्तेवचनेषुभोउंनीनाविशी
र्णिकृतनवामसदध्युः १६ भोउंममिनाद्यपिकंवृणीनानीनोनुगीयंमसवेउगीय नेदीश्वरा
दैविदिशंजगाम नेनाहमाराग्हिमनाममजाना १७ जामामगोपः किलक्षसवर्णोथनीनवी
रोनविरोशात्तरूपः पस्मिन्नयाग्रमहकैनेसशीलेमजाश्वनिर्मोहितमयक्षसे १८ स्त्रीना
रदउवा॰ इम्यमवेरेपरूषेवचसकृनायरायाहषभावनेदिनी हविश्मिनावाकंपदेसरस
नीपरेसयंनीनिजगाद्नोप्रति १९ स्त्रीरायीवा॰ पश्यामपेविधिहरप्रमुखासपंनिवहोन
पः परमयानिजलोकरीमा दनःस्वकःकपिलग्रामहरिरंगिरायन् पाद्मरविंदमकरंदरा
जोभजेति २॰ नेहकसमादिपुरूषपरिहर्णीदेवेलीलावनारमजमानेहरंजनानोभूभूरिभा
रहरगणापसनोभ्रभापज्ञानेविविंदगीकपंभविउविनीने २१ गोःपालपेनिमननुरजा
सोगवाचर्णागास्पशंनिचनपेनिगवांहनाम प्रेक्षेमहनिशमलेहसरवंगवाचजातिःपा
रोनविदिनाभुविगोपजाने: २२ नेहकसवर्णवितसम्सहकनेसमोस्पनलयमानमःस्वहा
र्वविहाप उम्नवह्नजनिधावनिनीलकेदोविभकपर्दिविषभसकपालसर्पान् २३ यमा
दपममनिशंप्रणिपभक्षालव्यथिपःकिलवर्तिप्रदउःस्पनसै २४ वस्मायकालिपवका

स

63A डुँनेयत्नकानामावक्रवानशकदासस्तवनंता एषांवधःकिमन्ननतस्यवशोमरारेर्यःकोटि
शोऽप्यनिवपोऽस्तुवनाशहेन २५ मत्कांस्त्रियोनविदितःपुरुषोनमस्यशंभ्यांत्ममनवरमानव
रोहितोयः भक्तान्नेवत्रनतिभक्तिनिहवितरसूडामणिःसकलोकनेतोभगास्यकृष्णः २६
गच्छन्विजेजनमनप्रभुनातितोकानावेदपनंहरिज्जनेसरूविमहात्मानस्मार्देनीवमननो
भगवान्मकेदोमकिंददातिनकदाचिस्त्वभक्तियोगं २७ गोपदेवनोवाच राधेनदीयपिषराः।
पिषरोहसेतीवाणीकृतेनकेशतेनविडंवयेनो अत्रागामिष्यतियदास्महरिःपरेशःसा
मेनदाहिवचनेनवदेविमन्ये २८ श्रीराधोवाच अत्रागमिष्यतियदास्यहरिःपरेशःकिंका
रयामिभवतीवदतन्हिस्वयंचेदागमोनहिमवेहनमालिनःसंसवेधनेचमवनेवददामि
देहं २९ नारदउवाच अपराधानसमायतनाच्छ्रीनेदनंदनं उपविश्यासनेचाप्यानलिमि जनर्
नलोचना ३० उक्तदिनोसेदप्रकोवाप्याकेहीप्रियांहरिः अमृकृतोरमीमुखीवीस्यविमनस्कां।
पोरूषीनने ३१ पश्यंतीनोसखीनोचसहसाभकवत्सलः राधाप्राहप्रसन्नात्मामेघगंभी
रयागिरा ३२ श्रीभगवानुवाच रंभोरुवेदवदनेव्रजनेदरीशेराधेप्रियेनवतपोवमोनेन
रोले उन्मीसनेत्रमंपिपण्यसमागतेमोनृणांनवयामपुरयाचगिरेपहेते ३३ श्रागकृष्णस

ग॰ वृ॰
२८
64

प्रतिवाक्यमनः स्फ नेमेसद्योविसृज्यतिर्नगोकुलंगोपवृंदं वंशीवटाच यमुनानिकटात्स्वा
पावनस्यास्तीतपेयालनेत्रसमागतोस्मि २४ मय्यागतेसखिगतास्वरूपिणीका
पास्यासुरीकेदाननेत्रसुरीकिंतकिन्नरीवा मापावनीकृत्यपिनभवनानींचनमांविश्वा
सएवत्वविधेयउरेगपस्त्रा २५ नारद उवा॰ अथपरम्याहरिवाहस्तानानवनमादपकंजे
मृदमापपरं राजन्लय्यः पूर्णमनोरथा २६ एवंश्रीमच्चंद्रस्यचरित्रंगणेश्वरनाविच यः
शृणोति नरोभक्त्यासकृतार्थोभवेन्नरः २७ इतिश्रीमद्ग॰ना॰व॰ पंचदशोध्यायः १५ ब
हुलाश्च उवाच राधायैदर्शनंदत्वाकृत्वाप्रेमपरीक्षणं अथचकारलीलांभगवानात्मा
लीलया १ श्रीनारद उवा॰ माधवोमाधवेमासिमैथिलीभिःसमाकुले वृंदावनेसमा
रेमेरासंरासेश्वरःस्वयं २ वैशाखमासेपंचम्यांजानेचंद्रोदयेशुभे यमुनोपवनेरेमेरा
सेस्वर्णमनोहरः पुरामैथिलगोलोकाद्भूमिवीकोसमागताः सर्वावभवसौवर्णायय
रागमयीनरे ३ वृंदावनेदिव्यवपुर्दधत्यकामङ्गेउमेः माधवीभिर्लताभिश्चप्रातिप
वेहरनेवने ४ रत्नासोपानसंपन्नास्फुरत्सौवर्णनोलिका रराजयमुनाराजन्हंसपद्मा
दिसंकुला ५ रत्नयानमयः श्रीमानुररत्नम्बेगस्फुरत्फनिः सपत्रितागगासंयुक्तोलतापु २८

64A ष्यमनोहरः ७ निर्झरैः सुंदरीभिश्च दरीभिर्भ्रमरैर्वृतः रेजे नेत्रैर्विहंगानां मणिगिरिराजः करींद्रव
त् ८ सर्वैर्निकुंजैः परितो रेजे हरिदिव्यवपुर्हरः सभामंडपवीथीभिः प्रांगणस्तंभपंक्तिभिः
९ पतत्पतालकेर्दिव्याभैः सौवर्णैः कलशैर्नृप सेनारूगैः पुष्पदलैः पुष्पमंदिरवर्त्मभिः १०
वसंतमाधुर्यपरैः कूजत्कोकिलसारसैः पारावतैर्मयूरैश्च पतत्त्रनिकुंजिताः ११ गाथा
कोसलकपोतगणैर्गायमानैर्मधुव्रतैः पतद्भिर्मधुमत्तैश्च कुंजैः सर्वैर्विराजिताः १२ पुलिने
शीतले लीलावतुर्मंदगामी वहन्मरुत् सहस्रदलपद्मानां रजोविक्षेपपद्मकृत् १३ कामबीजे
जगन्मोहकः स्मरः स्वगोपाकर्षणाननः वंशीगीतेन च नकुलान् आजगाम कृष्णसन्निधौ १४ काश्चित्सो
लोकवासिन्यः काश्चित्कृष्णोपकारकाः शृंगारप्रकरैः काश्चित्कनत्हैद्वारपालकाः १५ पार्श्व
रथ्याः सखिजनाः छत्रचामरपाणयः पुष्पाभरणकारिण्यः श्रीवृंदावनपालिकाः १६
गोवर्द्धननिवासिन्यः काश्चित्कुंजविधायकाः नंदिकुंजनिवासिन्यो नानाकौतुकतत्पराः
सर्वा वेषवरेवदनाः किशोरवयसो नृपं आसां द्वादशरूपा आजगाम कृष्णसन्निधौ १७ न
पैव यमुनासाला पृथ्वीभूतसमाययौ नीलांबरा स्वभूषाश्यामाकमललोचना १८ तथैव
जाह्नवी गंगा पृथ्वीभूता समाययौ श्वेतांबरा गौरवर्णा मुक्ताभरणभूषिता १९ तदायपौरमा।

रा॰ दे॰ सा त्वा पृथ्वीभर्तुनेरुणां वरा चंद्रवर्णामेरहासापद्मरागविभूषणा २१ नष्यायपौह्रसपत्नी-
२५ नाम्नापामथुमाधवी पद्मवर्णाशुभभूषा पृथ्वीभूनाम्नुभां वरा २२ नष्यैविवरज्ञासा त्वा पृ-
65 थ्वीभूना समापपौ हरिद्रस्रागौरवर्णा रत्नालंकारभूषिता २३ ललितापाः विशाखायाः मा-
यापृष्टः समापपौ एवं नष्टसखीनां च सखीनां किलषोडश २४ द्वात्रिंशद्य सखीनां च पृथ्वा
सर्वे समापपुः रराजभगवान्त्रानेस्विगुणो रासमंडले २५ वृंदावने वपाकाशे चंद्रस्नायगा-
लौर्यथा पीनवासाः परिकरो नटवेषो मनोहरः २६ वेत्रभृद्धादपने श्रीगोपीनोप्रीतिमा-
वहन् मयूरपत्रभृन्मौलिः स्रग्वी कुंडलमंडितः २७ रायपाभ्रम्भ्रमेरासे यथा रम्यारत्नीश्वरः
एवं गापन्नहरिः सा त्वान्स्वदशीगणसंहतः २८ पञ्चनाउलिनेपुराणसमापपौरायया युतः गृ-
हीत्वा हस्तपद्मेन पमाभवदिप्राकरे २९ निषसार हरिः कृस्नानीरे नीरमनोहरे पुनज्जे-
सस्नमथुरं पश्यन्वृंदावनश्रियं ३० चलन्नूहसनूरायिकपाकुंजेकुंजे चचार ह कुंजेनिली
पमानेनेनवं रम्यकाथिपाकरे ३१ विलोकाशार्वाननरिनेरायाजग्राह माधवं रायाउद्रावन
हस्तान्केकारं ऊर्वनीपदे ३२ निलीपमानो कुंजे पुष्पपश्यनोमाधवस्य च यावन्नहरिर्गनोपा
वनाव्रज्ञायनतोगतो ३३ हस्तपार्श्वेहस्तमायाश्विनस्थेनस्थयावनी नमातोहेमवसवचनेः

65A

सेवतयायया ३४ हेमस्वमेवनीतोद्रीरन्नेराधिकयाहरिः राधयाविस्मितोहित्वावभौमद–
नमोहनः ३५ हंसावनेरासरंगेरमेवमदनोयया ध्मारूपाणिनावेतिपार्वतीव्रजया–
पितः ३६ ननर्तरासरंगेसोरंगभूम्यांनसोयया गायंस्थापितेन्द्रमःसर्वागोप्यामनोह
राः ३७ विरेजुःकृष्णसंवेद्यासुयपाशकैःसुरांगनाः वरेविहारंकृष्णायाचकारमधुसूदनः ३८
सर्वैर्गोपीगणैःसार्द्धंयत्तोमिर्यत्तरसारिव कवरीतेशपाशाभ्यांप्रसूनैःप्रसूनैःश्रुभैः ३९ विव
वर्णाविभौकृष्णायपोस्मिगमद्धिकायया मदंगनोतेमधुरध्वनिस्वनैर्जगुर्यशस्तामधुसूदन
स्यद्दि याण्मुर्दंष्ट्रसीमनोरम्यामुग्ध्वप्रसूनहाराहरिणागनमयाः ४० स्त्रीहस्तसेनादिवैवै
नवारिविंदुभिःस्फारासमस्तजिनशीकरवुभिः हंसानवेनशोभन्नेसहरीभीरेजेगजीभि
गजैराड्डिवस्वपे ४१ विध्यायर्ण्यादेवगोपर्वपन्नः पश्येत्सलारासरंगादिविस्याः देवैःसार्द्धंच
क्रिरेपुष्पवर्षामोहंशामाः प्रस्त्रिपद्यहस्तनीत्यः ४२ इतिश्रीमद्धृ·ना·व·ख·षोडशाध्यायः १६
श्रीनारदउवाच· अथकृष्णोहरिर्वीरितोलोकमनोहरः सर्वैर्गोपीगणैःसार्द्धंगिरिंगोव
र्द्धनंययौ १ गोवर्द्धनेकंदरायांरत्नभूम्यांहरिःस्वयं रासंचराधयासार्द्धंरासेस्मर्ध्यांचकारह २
नवविहासनेदिव्यनस्यन्तःपुष्पसंकुले नदिकृष्णाविवगोरोराधाकृष्णोविरेजतुः २ सास्मिग्धाः

रा॰ह॰ नेत्रश्रृंगारं चक्रुः सख्योमदान्विताः श्रीखंडकुंकुमाद्यैश्च पावकागुरुकर्ज्जलैः ४ मकरंदैः कीर्त्तिस
स्व॰ ता समभ्यर्च्य विधानतः रदौ श्री पद्मनाभा सा ताम्रा याचै नूपुरा गणपते ५ मंजीरभूषणे दिव्ये श्री
२६ गोपाल जनकनंदिनी श्रीरमा किंकिणीं नाले हारं श्रीमधुमाधवी ६ चंद्ररेखाहारं च विरजा कौस्तु
66 भं चंद्रामलंत्थभं ललिता कंचुकं मणिं विशाखा कंठभूषणं ७ अंगुलीयकरत्नानि रंगदेवी मा
स्नुगोपिकाः एकादशी राधिकायै रत्नाढ्यं कंकणद्वयं ८ भुजकंकणरत्नानि श्याम चंद्रा
नना ददौ नंदिमधुमती सातास्फुरद्रत्नांगदद्वयं ९ ताटंकयुगलं देवी कुंडले सखी वदा प्रि
नी श्यामे नंदा या सखीमुख्या राधाया राधायै भालतनोरणे १० पद्मा सद्भाल तिलकं विंदुं चंद्रका-
लावदौ नासामौक्तिकमालोलं ददौ पद्माविनोसती ११ वासाकं युग्निसेयुक्ते भाल पुष्पमनो
हरं श्रीराधायै ददौ राजन् चंद्रकान्तासखी शुभा १२ श्रीरोमर्षिसिंदरी चवस्त्रेव प्रहर्षि-
णी भूषणे चंद्रसूर्याख्ये विधुकोटिसमप्रभे १३ राधिकायै ददौ देवी हंदाहं दवने श्वरी प
वेश्रृंगारसंस्कृतं ददौ पवाराधपाहस्तिः १४ शिरि रंजेव भोरा जन्मजौ दत्तिमायय या पत्रवेराध
याराशे श्रृंगारो कारितमेपितं १५ नेत्र गोवर्द्धनेज्ञानेऽस्थले श्रृंगारमंडले श्यामहासः सप्रिया-
भिर्युषो चंद्रसरोवरे १६ चकार नर्त्तलेक्रीडां गजी भिर्गजराडिव नवचंद्रः समागमे चंद्रको २६

२५

66A

नौमणीन्द्रभौ १७ सहस्रदलपद्मेषु हेमाभि मेरुरवेदरौ अथ कृष्णो हरिः साक्षात्स्वयं पश्यन्वृन्दाव
नान्त्रियं १८ अथ पौवाकुलवने तत्राजातसमन्विते तत्र सेदसमाप्रकेवीरस्सर्वे सखी ।
जने १९ रागेन्द्रमेघमल्लारे जगौ वंशीधरः स्वयं सयस्तत्रैव वहस्रुमैर्वा स्त्रेणुकरागान्करा २०
तदैव शीतलावानावसुर्गंधिमनोहराः तेष्व गोपीगणाः सर्वे सख्यंश्यामाविदेहरा २१
जगुर्प्रशस्त्रीमन्दरारेस्तालेस्तत्रसमन्विते तस्मात्तालवने श्यामाक्रीकृष्णो राधिकापतिः २२
रासमंडलमारेभे गायन्नजवधूहृतः तत्र गोपीगणाः सर्वे सेदपुत्कास्तषामरा: २३ ऊचु
रासेस्वरे रासे कृष्णो जितिपुरः शनैः गोप्यऊचुः हरे वैपमनादेवनसषाजानाः परेहितः २४
कतेव्यमवनात्रैव सरोदिव्यमनोहरे वरे विहारे पानेच करिष्यामो हरे वयं २५ जगा
कृतोपालकस्तस्मै हास्यापिनायकः नादेर ३ वा नकृत्वा वेत्रदंडेन कृष्णो भूमितलता
डुहे २६ तदैव निर्गतः स्तोतो वेत्रांगोतिकष्याने पजतस्पर्शमात्रेण वस्तु हस्ताग्रस्नच
ने तत्रस्नानानरः कोपिगोलोकं यातिमैथिल २७ गोपीभीराधया सार्द्धं स्त्रीकृष्णो भगवा
न्हरिः वरे विहारे कृतवान्देवो मदनमोहनः २९ ततः कृष्णवने श्यामोलताहे रमनोह
रे भ्रमरध्वनिसंयुक्ते चक्रे रासं सखीजने ३० गोपीनिर्मितपुष्पकुंजेसूपविशा हरिर्यातरा रा

गा.वृं.
१७
67

पानैश्चैवश्रृंगारैः श्रीकृष्णस्यचकारह २१ पुष्पैर्नानाविधैर्दिव्यैः पत्रभंगैर्नीलपीतकैः व्रजौकसां चंपको
पत्मरिकरः स्वर्णयूथीमंजोगदः २२ सहस्रदलराजीवकर्णिकाविलसद्युतिः मोहनीमा
लतीकुंदकेतकीहारमनोहरैः कदंबपुष्पविलसत्किरीटकरकोज्वलः मंदारपुष्पोत्ता
रीयःपद्मपट्टिधरः प्रभुः तुलसीमंजरीयुक्तः वनमालाविभूषितः २३ एवंश्रृंगारितोसा
मःश्रीकृष्णः प्रियपार्श्वगा वंशीकुंजेहकेनैष्णवसंमोहयितो यथा २४ मृदंगवीणावेणी
भिःसुपठिवरसकासकैः तालशंखेस्तलैर्युक्तैर्जगुर्गोप्योमनोहरं २५ भैरवंमेघमल्ला
रंदीपकंमालकोशकं श्रीरागवापिहिंडोलंरागमेवंरथकरथक २६ ग्रहमालैस्त्रिभि
श्रीमेःस्वरैःसमभिरग्रतः त्वमैर्नानाविधैर्भेर्ह्यावभावसमन्वितैः ननोषयंमोहयंतिराधा
करात्तैर्व्रजगोपिकाः गायन्मधुवेनग्रामान्संदरीगणसेवितः २९ रासेस्वर्णारासली
लांचक्रेरासेश्वरःस्वयं वैशाखचंद्रकौमुद्यामालतीगंधवायुनः ३० स्फुरन्सौगंधिकल्हा
रपनद्देपानुकरेणवै विकचन्मायवीहंदैः शोभितेनिर्जनेवने ३१ रमेगोपीगणैःसो
कृष्णोनंदनेदेवत्रहायथा इतिश्रीमद्गर्गसंहितायांगोवर्द्धनखंडेनालकंवृंदावनमधु
वनविहारोनामसप्तदशोध्यायः १७ श्रीनारदउवाच एकदाकुंदवनेरम्ये मालतीनां

१७

67A

वनेशुभे आम्राणां नागरंगाणां निचूलानां सहनेव वने १ दाडिमीनां च द्राक्षाणां वनामानोव
नेरूप कदंवानां श्रीफलानां कुरंटानां नथैव च २ वटानां पनसानां च पिप्पलानां वने
शुभे तुलसीकोविदाराणां केतकीकदलीवने ३ करिहलकंजवकुलमंदाराणां वने ह
रिः चरकाम वने प्रागाद्दाजजनवधूजनः ४ तत्रैव पर्वते कृष्णोननादमुरलीकलं सू
कृनाविह्वलाज्ञाना सलवदेवव्रजांगनाः ५ मनोजवाणाभिन्नांगाः अथवीध्यः स्तैः सह
कष्मले प्रयपूराजिनिमाने ष्वमरांगनाः ६ चतुर्विधा जीवसंघाः स्थावरो मोहमास्थिताः
नद्योनदाश्च स्थिरीभूताः पर्वजाडवनांगनाः ७ तस्मात्दचिन्हसंयुक्तो गिरिः कामवने भवत्
तस्य दर्शनमात्रेण नरो याति कृतार्थतां ८ अथ गोपीगणैः सार्कं श्रीकृष्णो राधिकापा
तिः नंदीश्वर वृहत्सानु तटे रासं चकार ह ९ तत्र गोप्योतिमानिन्योवभूवुर्मैथिलेश्वर
तास्मत्कारा राधया सार्द्धं ननैवांतर्दधे हरिः १० गोप्यश्च सर्वा विरहातुरा भृशं कृष्णं विना मै
थिलनिर्जने वने तावभ्रमञ्चाश्रुकलाकुलाः सोपथाहहरिं रायश्चकिनाश्रुनलतः कृष्णस्वप
श्चंपसश्रुतिश्च यांगनाःयथाकरिणः करिणोवनेवने ११ ययाकुरर्यः कुररैश्च जोगनाः सर्वा
रुदंत्यो विरहातुराभृशं १२ उन्मत्तवत्तलताकदंवकेसर्वामिलिनावट्टषकट्टषकवने

ग॰हृ॰
२९
68

पद्मकुंराराजन्पवनैरनैरनेकधात्वक्षितैर्नवरनात्मभूरुहाः श्रीकृष्णकृष्णेतिगिरावदंतः श्री
कृष्णपादेषुजनस्यमानसाः १३ श्रीकृष्णरूपालवभूषणांगनाश्चित्रेनयेशालकृतमेमकीट
वत् श्रीपादुकायस्थलगोपिगोप्यः श्रीपादुकायंशरणंप्रपन्नाः १४ ननस्तनसप्रसादेन
सारावनरर्णनात् ददर्शगोनदागोप्योभगवत्सारविन्दितां १५ वकुलाश्चबुधाः राधे
शोराधयासार्द्धंहिनागोपीर्ययोकृभो नदर्शनेकथंजानेगोपीनोवदमेप्रभो १६ नारद
श्रीकृष्णोराधयासार्द्धंसंकुलवद्माविशत् द्विपापाः कवरीगुच्छरचनोसचकारह १७
श्रीकृष्णऊनलेनीलवक्रनराधिकाकरोत् चित्रपत्रावलीकृष्णः शशोंडुमखमेडले १८
वंकृष्णोमदवनेखदिरानोवनेमरुत् विलानोचवनेपश्यकोकिलाख्यवनेगतः १९ गो
प्यः कृष्णंविचित्रेमोदहृष्टसमदानिच पवचक्रध्वजाकेत्रैः सत्रिकोणशविंदुभिः २०
सृष्टकोणेनवत्रेणपद्मेनाभिगुनानिच तिलशेचवत्रैर्मत्स्यत्रिकोणेहृर्दपारके २१
धनुः गोखरचेद्रार्द्धशोभितानिमहात्मनः नमदामनुसारेणवज्रेमोगोपिकालतः २२
नहजनः सननेनीनाधनामृहिव्रजांगनाः पदासमानिदहृष्टरसखिन्नाविनानिच २३
केतपमानपत्रेस्वयवेनाप्योर्हरिखया चक्रचंद्रार्द्धकृशकैर्विंदुभिः शोभितानिच २४।

68A तेवंगतनिकाभिश्चविचित्राभिर्विदेहराट् गदापाणीनशोरैवश्चगिरिराजेनशालिभिः २५
सिंहासनरथाभ्यांचाविद्रुह्यपश्चनानिच वीक्ष्याहराधिकप्राग्गतोसौनंदनंदनः २६
पश्यन्सःपादपंभांकानकोकिलाख्यवनेगताः गोपीकोलाहलंश्रुत्वाराधिकाप्राहमा
धवः २७ कोटिचंद्रप्रतीकाशोराधेसर्पनरोप्रियेश्चागताः गोपिकाःसर्वास्त्वामानेष्या
मिसर्वतः २८ नदामानवनीराधाभ्रूनाशाहरमापतिं रूपयौवनकोशस्यशीलगर्व
समन्विता २९ श्रीराधोवाच तस्मिन्नेनसमर्थाहेमंदिरान्नविनिर्गता सुकुमारीसरपु
ष्पाकंपमानपदस्त्रियौ ३० श्रीनारदउवाच इतिवाक्येगतेकृष्णाश्रीकृष्णोराधिकेश्वरः
पीतांबरेणदिव्येनवायुनैसैचकारह ३१ हस्तेगृहीत्वाताभ्याहराधेपपास्तवे
श्रीकृष्णेनापिनंदपिप्रोक्तानयपुनेतेनवै ३२ दृष्ट्वातापहरयेत्स्त्रीभूत्वानसाश्रिता
पुनःप्रियेमानवतीप्राहकृष्णःसनोप्रियः ३३ श्रीभगवानुवाच विहायगोपीरिहका
मयानाभज्ञाम्यहेमानतेचेतसात्वां यतेप्रियेतन्मकारोमिराधेमेस्कंधमारुह्यस्वैरं
व्रजाम्य ३४ श्रीनारदउवाच एवंप्रियाप्रियतमःस्कंधयानेस्थितोन्तर्पविहायानर्द्दयेक
स्मःस्वकेरगतिरीश्वरः ३५ गतमानाकीर्तिसुतानाभगवद्विरहातुरा उच्चैरुरोदराजेंद्र

गो॰स्त॰ कोकिलाख्यवनेपरे १६ नदैवसूपाः संघामागोपीनांमैथिलेखनाार नंदीश्वरनंदः खनरंक्षाना
२५ नाम्नसुपानुराः १७ काम्युनामकंदैसुत्तापपांचक्रीश्वरी वेदनागारूकल्लरीकेकमदव
69 शोकैः १८ वाघुवकेलदेगोष्ठम्रजनांदोलवामरैः स्वस्वाप्सवाग्निः परमानाानानाय
कोविदैः १९ नन्नस्वाम्नानिनोनापानेस्कन्नाह्लसस्रगोपिकाः मानवेस्मोमैथ्यिलेद्दा
विस्मयंपरमेयद्वः ४० इतिनाम्नोमहागोमंसःकामवनकोकिलवनविहारमालीलावर्ण
नेनामसुशादशोध्यायः १९ श्रीनारदउवा· सुपक्सस्पुणान्दम्पान्समेनाः सर्वयोषि
नेः जगल्लालसैःरम्पैःक्रसागमनहेनवे १ गोपकुञ्जुः लोकाभिरामजनभूषणाविा
स्वदीपकेदय्यमोहनज्ञागह्नजिनाग्निहारिन् श्यानंदकेदपडनेदननेदमूनोसकेदा
पद्ममकरंदनमोनमस्ते २ गोविप्रसाधुविजयधुजदेववेषकेसाहिदैमवयहेन्सक्रि
नावनारः श्रीनंदराजकुलपद्मदिनेशदेवनापाहिमकजनदर्पणानेजदेववेम्स ३
गोपालसिंधुपरमौक्तिकरूपधारिन् गोपालवेशगिरिनीलमणोपराम्मन् गोपालमे
उलसरोवरकंजमूर्ते गोपालचंदनवनेकलहेसमुख्यः ४ श्रीराधिकामधुलतानाकुसु
माकरोस्ति ५ पोरासरंगनिजवैभवभूरिलीलोपोगोपिकानयनजीवनमूलरूपः

मानं चकार रसमालिकितमानमेवोमोपंहरिर्भवत्तेनानपनागगामी ७ योगोपिकासकलभूप
मूलं चकार हृदयावेनवनितनपाद्दृग्जेनाभिरादेयः सर्वलोकविभवायवमसोवमूलंनभूरि
तोलसमर्पगोदृष्टुजेभजाम ८ चेदृश्यतमसकिरणांजलितलेप्रसादेसवैवनातमसिपद्मवनेप
देश वारणप्रभंजनतेसहस्रशाणिनेतलपदराजः तस्मात्वकांदिगुणानेजनकात्मकात्म
नायानलस्मारनेतमतिः स्वमलेहरेन ९ श्रीउद्धवःसकलभक्तशिरोमणीशस्त्वमादपा
मवरस्यस्वयिकारकारी तस्माद्वयंचवरणाशरणंगताःस्मश्रीमतरूपाकरुणारराप
देहंदप्रदर्श १० श्रीनारदउवाच इत्थंराजन्नरूढतीनांगोपीनांकमलेक्षणः आविर्भूवा
तहमासपमर्पमिवात्मनः ११ स्मरकिरीटकेयूरकुंडलांगदभूषणः स्निग्धामतस्तहेतो
हेयंगधाध्वानीतकेविलकुन्तले १२ आगतेवीक्ष्यगोपालमनस्सर्वव्रजांगनाः तस्मात्रा
निवपंहृष्टापथाज्ञानेह्रियाणिवे १३ हरितेननतंतन्मध्येवशोवारनतेमरः राधयास
हितोराजन्नूपपारमारतीश्वरः १४ यावतीर्गोपिकाः सर्वास्तावद्रूपधरो हरिः १५ व
नोदेशास्थितेकुंजगतेदुःखात्रजांगनाः कृतांजलिपुटाकृत्वगिरागद्गदयाहरिः १६
गोप्यऊचुः कृगोवतजलेवरहरेस्मकागोपीगणोमहत सर्वेजगन्नाथोकृस्मतस्माद्देप्राप्त।

गा॰ वृ॰
३॰
70

मानसे १७ श्रीभगवानुवाच॰ हे गोप्यः पुष्करद्वीपे हंसो नाम महामुनिः समुद्रोदधिमेतोदे
वतांयानगीतस्वयः १८ चकाराहतकीर्तिं किंममध्यानपरायणाः अतीतेनसमतपनो गोप्या।
मवनरहयं १९ नमयैवाग्रसन्नसोपोजनाईवपुर्हरः ते निर्जगामयौ तु स्वमसारूपधरो
हरः २० एवं संग्रामकष्टसहंसस्यापि मनुरत्तं गताथपश्चीत्रेमानतमोपिरः किंतास्मिणाम्
तिं २१ मोवयितापगानवानस्वेनद्वीपेत्रजागनाः तोरव्योशेषपट्टकेशयने तनमयाहुते
२२ तुखिनाभवतीः ज्ञाता तानिर्द्रोमनकातनः श्रियाः सहस्रामनकवश्याहेपुनरागवानिह २३
जातेनिसेतनः समदर्शिनोपेदांनमहोनः किंतनैरपस्याः तेनैरपेत्तेपरमे सर्वमेत्ताने त्वं।
यामीमिलिपचारस्मारीन २४ गोप्य ऊचुः तोरव्योशेषपर्यंकेपद्मपचनयाहृते नद्रूपदा।
शीनेदेहि यद्दिपोनासिमाधव २५ श्रीनारदउवाच॰ तथास्तवोक्तो भगवान्गोपीत्वहसप
श्यतः इत्थमाष्टमजेपुराधाश्रीरूपमेवच २६ नवतोरसमद्वीभूतहरीतोतमेदुगः हिवा
निरत्त्वसोपानिवमहुर्मंगतानानिच २७ नवशेषोपिशश्वेतः कुंडलीमहता स्थितः बालार्कमो
तिसाहस्रफणाकत्रविराजितः २८ तस्मिन्नशेषपर्यंके तत्स्वं संस्थाप माधवः तस्य श्रीरूपिणी
राधापादसेवां चकार ह २९ तत्स्वरूपं संदरे दृश्य कोटिमानैः सत्रिमं तवागोपीगणाः सर्वे।

३॰

70A

विसर्पं पुरमंगनाः २२ गोपीभिर्मोदर्शीनंदनंदनेपत्रकृमेनमेप्यिल नत्रत्तेत्रंमहापुण्यं जातेपाप

प्रणाशने २३ अथ गोपीगणैः सार्द्धं पद्मनामे मम माधवः कालिंदीजलकेलिंवचकार हरि

माधवः २४ राधाकरात्तलहत्तटं लेपं पद्मनीनां वरं नथा यावन्नजलेतेश्वगनवाम्रंहसन्माधवः

सपुं राधा हरेः पीतपटं वंशीं वेत्रं स्फुरत्प्रभं गृहीत्वा प्रहसंती सागंकेतोयमनाजले २४

वंशीं देहीति वदतः श्रीकृष्णस्य महात्मनः राधा जगाद कमलं वा मो देहीति माधव २५ कृ

ष्णोददौ राधिकायै पद्मं प्रवरमेव च राधा ददौ पीतपटं वेत्रं वंशीं महात्मने २६ अथा-

कृष्णः कलगायन्मालतामालानतेलिनीं वैजयंतीं ददौ तस्यै श्रीभांडीरवनागमत् २७ ।

प्रियाप्रायः सत्र अपने गारं चकार कृशलेश्वरः यत्रावतीपावकायैः पुष्पैः कर्जलकर्मैः २८ वे

दनागरुकस्तूरीकेसरैर्मैनेहरे रम्भेरवे पत्रं चकार स्म गारे मनोज्ञे कीर्तिनंदिनी २९ इतिश्री

मद्गर्ग॰सं॰वृ॰रासक्रीडापाणापवशापीतोलाभांडीरवनविहारोपकोनविंशोध्यायः २९ श्री

नारद उवाच अथ कृष्णो गोपिकाभिर्लीलामन्येपवनेयया वसंतमाधवीभिश्च लताभिः संकु

लेनए ‌ तनश्यामनिचयैः स्फुरत्सौगंधशालिभिः सर्वासां हरिणानत्रकवर्णौ गंधिताना

लतः २ भ्रमरध्वनिसंयुक्ते रासांपानितवासिने कालिंदीनिकटे कृष्णो विचचार प्रियान्वि।

ग॰सं॰
३१
71

ने: ३ करिहैःपीलुभिःस्यामैस्तालैस्त्रसंऊत्तडमैः महाभूतपवनेकृस्नैःपयौराशेष्वरोहरिः
४ तत्रराशंसमारेभेस्वपत्नीसमन्वितः गीयमानश्चगोपीभिरप्सरोभिःसराडिव ५ तत्रवि
त्रमभूद्राजन्कृष्णेनतन्मस्वात्मम शंखचूडोनामदैत्योपनदान्तचरोवली ६ भूत
तेनतस्मोनानालिंगदायुद्धविशारदः मन्मस्वात्रोप्रसेनस्वत्वेस्त्नामहोद्भवे ७ तता
भारमध्योघवीगदामापपत्तराट् स्वशकाशान्मथुपुरीमापयौवेउविक्रमः ८ समपामा
स्थितेकेसेनताशाहमरोद्धतः गदायुद्धंदेहिमह्यंत्रैलोक्यविजयीभवान् ९ श्रहंदा
सोभवेयंतेभवांश्चविजयीयदा अहंतथैवचेत्त्वंतेदासंशीघ्रंकरोम्यलं १० तयोस्तवो
काकंसस्यरंहोनामहतीगदा शंखचूडेनयुद्धयेरंगभूम्योविदेहराट् ११ तयोश्चग
दायुद्धंवोररंपवभूवह नाउनाशचवराशाह्वेकालमेनदिद्वतिः १२ मुस्मभातेरंग
मध्येमत्तौनागेन्द्राविव रमेंद्राविवदीवोगोमगैंदाविवचोद्धतौ १३ तयोःश्रथुद्धेनो
राज्नमरस्परजिगीषया विस्फुलिंगान्तरंमोहेगदेचूर्णीवभूवतुः १४ कंसःप्रकुपि
तेयत्तेमुष्टिनाभिजघानह शंखचूडोपितेकेसंमुष्टिनाचजनाउच १५ मुष्टामुष्टि
तयोरासीदिनानोममविंशति द्वयोर्स्तीणबलयोर्विस्मयंगतयोस्तत १६ शंखचूडं ३१

71A

संग्रहीनाकेसोदेस्माथिपोवली वसाक्षित्तेपसहसाव्योम्नि नेशानयोजने १७ शंखचूडः
प्रपनितः किंद्याकृतमानसः केसंग्रहीनानभक्षिविंत्तेपापुनयोजने १८ आकाशा
मनितः केसः किंचिद्याकृतमानसः पतंग्रहीनासहसापानयामासभूतले १९ शं
खचूडस्तंग्रहीनायोथापामासभूतले पवंपुहेसंप्रहनेचकंपेभूमिमंडलं २० मनी
ङः सर्वविस्मातास्तु गर्गाचार्यः समागतः रोगन्वदितस्माभ्यांकेसंप्राहोत्तयागीरा २१
श्रीगर्गाचार्य उवाच पुहंमाकृरुराजेंद्र विफलोयंपरिणोत्रवै नत्समानोस्यपंवीरः शंख
चूडोमहाबलः २२ नवमष्टिप्रहारेणाभमनवैरावनोगजः जानुभ्यांधरणींस्पृष्टाकस्मा
तपरमंययौ २३ अमेपि वलिनोदैत्यामुष्टिनानेमतिंगताः शंखचूडेनपानितः सं
देहोनास्तिनृपात्तम २४ परिपूर्णान मोपोवेसापिनांवानपिष्यति नपैवंशंखचूडा
ख्ये शिवमापिवरोर्जितं २५ नस्मात्वेमम अकर्नव्यंशंखचूडेयपहृहत्कृदत पतेदचनपा
केसेकर्नव्यंभेमनिश्चिपं २६ श्रीनारद उवाच गर्गोणोकोनदानोहोमिथिलनाथपरस्व
२ परमोचकृतः श्रीनिशंखचूडपहृद्वहो २७ अपकेसमनेत्तानागरंहेगंतुमस्तुपतः
गकन्यार्गम्मुरणोद्गतैरासुगानेमनोहरे २८ नालताहानुसारेणासंप्रापेरासमंडलेयां

ग॰ खं॰
३२
72

ते श्रुत्वा सस्मेराशे परस्परनाशेर्व्वारं हसि २१ श्रीराधपार्श्वेतं कृष्णवामबाहु सकंदवक्षीकृतं दति
राणोर्द्धि वंशीपरं सुंदरं मंदहासं भृकुमंडलामोहितकाकैराशि २२ व्रजेगनाश्चपति
वनेश्वरं सस्मेवितं चामरच्छत्रकोटिभिः विज्ञायकृष्णं संस्यति कोमलंतेशिष्वे गोपी समा
हृत्वेमलेमनोकरोत् २३ श्रीवज्रलाग्मउवाच किंभूवननतोरामे शोखचूसमागते ए
तन्मे ब्रूहि विप्रेंद्र नेपरावविनत्रसः २४ उद्धवउवाच सर्वतोगोप्यामहान्कोलाहलोभवत्
हाहाकारस्तदेवासीच्छंखचूडे समागते २५ श्रीनारदउवाच आग्रान्तेकृष्णसवर्गीना
लहृत्तदशोच्छिने भयंकरे ज्वलज्जिह्वे दृष्ट्वा गोप्यो विनत्रसेः २६ शतचंद्राननो गोपी
गृहीत्वा यदवराद्रखलः उद्भावाम्बू नरामाशोनिःशेकः कामपीडितः २७ कृदेनीकृ
सृकृसेनिक्रोशंतीभयविह्वला नमनवधावन्श्रीकृष्णः शालहस्तोरुषाभरा २८ ।
दैत्यो वीक्ष्य नमापोनेकृतोननिवर्ज्जये गोपीस्मकाजीवने क्ष्यःप्राद्रवद्भयविह्वलः
पत्रपत्रगतोधावन्शंखचूडो महाखलः तत्रतत्रागतःकृष्णः शालहस्तोमृशंरुषा २९ हि
माचलंतंप्राप्तः शालमुष्टमुपहरात् नस्योतसम्भरवरानम्भद्वकामोविशेषतः ३०
तस्मैवितेपभगवान् शालहस्तं भगोजसा तेन चानेन पतितो वृत्तो वानहतोयथा ३१

३२

72A

पुनरुत्थाप्य वैकुंठे वामदृष्टिनानेन यानेन ह जगर्ज सहसा दुष्टो नादयन्मंडलं दिशं ४१ गृही-
त्वा तं हरिर्दोर्भ्यां भ्रामयित्वा भुजौजसा पातयामास भूपृष्ठे वातः पद्ममिवोद्धृतं ४२ मु-
ष्टिना तच्छिरः छित्त्वा तस्य चूडामणिं हरिः जग्राह माधवः साक्षात्सुकृती शेवधिर्यथा
तद्देहान्निर्गतं तेजो दीर्घं द्योतयन्मंडलं दिशः श्रीदाम्नि श्रीकृष्णसखे लीनं जातं व्रजेन्द्रप
४४ एवं हत्वा शंखचूडं भगवान्मधुसूदनः मणिपाणिः पुनः शीघ्रमाययौ रासमंडले ४५
वेद्दाननायैच मणिं दत्वाग्रजे दीनवत्सलः पुनर्गोपीगणैः सार्द्धं रासं चक्रे हरिः स्वयं ४६
इति श्रीमद्गर्ग॰ वृं॰ ना॰ व॰ लोहजंघमहावनविहारे शंखचूडवधो विंशोध्यायः २० श्री-
नारद उवाच॰ अथ गोपीगणैः सार्द्धं पश्यन् श्रीयमुनातटे विहर्तुमाययौ कृष्णो वृंदारण्ये
मनोहरं १ वृंदावने चौषधयो लता नाना हरेर्वरात् नाः सर्वांगांगनाभूत्वा पूर्वीभूत्वा
समाययुः २ लतानाश्चेपि संसूहेन विवर्णानमैथिल रेमे वृंदावने राजन्नृहरिर्वृंदावनेश्वरः
३ कलिंदनंदिनीनीरे कदंबाकालिने सुभे त्रिविधेन समीरेण सर्वतः सुरभीकृते ४ वि-
तस्तसुत्तिने रम्ये वंशीवटविराजिते स्फिनोभूद्रायपासार्द्धं रासस्रमसमन्वितः ५ वीणा
तालमृदंगादिमुरयष्टीपुनागनिच वादित्रांगसंचरेनेदुः स्तरैर्गोपीगणैः सह ६ देवेषु-

रा॰ह॰

१२

73

प्रवर्षन्मत्तजनपध्वनिपुनेषु च तोषयंमोहरिंगोप्योजगुल्लयपराउनमे ७ काचिद्धैमेचमल्लारं
दीपकेचनपापरा मालकोशंभैरवंवचनपैवच ८ हिंडोलंनंजगुःकाश्चिद्राजन्यमसरैः
सह काश्चिन्नोमानमुग्धाश्च काश्चिन्मध्याह्निपोन्नप ९ काश्चिन्मोढाः प्रेमपराः श्रीकृष्णे
लग्नमानसाः जारधर्मेणगोविंदं काश्चिज्झोप्यभजन्निहि १० काश्चिच्छ्रीकृष्णसंहिताः
कंदुकक्रीडनेरताः काश्चिन्मुष्टिसुहरिणाक्रीडांचक्रुःपरस्परं ११ काश्चिल्लताह्यथावृ-
सोकृजन्नूपुरमेखला काश्चिन्निवनीसननंवसाकृसायथरामरते १२ काश्चित्कृजाभ्यो
श्रीकृष्णेयोगिनामपिदुर्लभे संगृहीन्वाप्रहस्याराचक्रुरालिंगनेमुहुः १३ मनोज्ञो
यदुराजानोगोपीनांभगवान्हरिः काश्मीरमद्रिनोरेमेवनेहंदावनेश्वरः १४ काश्चि
द्वीणावादपेसःसमवेणीधरेणवै मूरंगवादपेमेकागोपेस्मोभगवन्मुदा काश्चिद्वै
मधुरेनाउयेमोहरेःपुरः सुरूपहिंसंगृहीन्वाहरिणामाधवीतले १५ गायंतःसह-
स्त्रियाभूमौविसृसज्जनःगोपरवे काश्चिल्लताह्यश्रीकृष्णसंभजेवाहंविधायपतन् १६
वृक्षपतोहंरपोरसंपणोभाराजन्विनसनः लताजालैःसंवलितेगोपीनांहारसंचये
पृष्पकंचकारगोविंदःस्पष्टानामामवस्थले गोपीनांनाभिकाममकावलितेकेनलस

73A

ये १८ शनैः शनैः शोभमाने चक्रे श्रीनन्दनन्दनः कृष्णचर्विततांवूलमर्द्दनीनाय गोपिकाः

१९ चर्वयंत्यः स्वगोपायां कामहृत्तोनुप्राप्नोत्तपो महत् काश्चित्कामकपोलेषु स्वांगुलेन शनैः ।

शनैः २० हसंत्यस्त्राउयंत्यस्त्राः कदंवषुवतास्यक पुंवेषनायकाः काश्चिन्मौलिकुंडल

मंडिताः २१ नृत्यंत्यः कृष्णपुरतः श्रीकृष्णस्य वमैथिल राधावेषधरा गोप्यः शान्तचंद्रानना

प्रभाः २२ तोषयंत्य सखीराधां तोतयाराधापतिं जगुः काश्चित्ताः सात्विकैर्भावैः संयुक्ताः प्रे

मविह्वला २३ योगीव वाश्रिता भूमौ परमानंदसंस्थिताः काश्चिल्ललनास्त्र हृदेषु भूम्यां ।

रेविविदिशास्वच २४ पश्यंत्यः श्रीपतिं देवं सम्मिता मौनमाश्रिताः एवं रासे गोपवध्वः स

र्वा पूर्णमनोरथाः २५ वभूवुरन्यगोविंदः सर्वेशो भक्तवत्सले यस्य प्रसादस्त्रगोपानां ।

मानोराजन्महामते २६ ज्ञानिनामपि नास्त्येव कर्मियोगान्वतान्ससः एवं श्रीकृष्ण ।

चंद्रस्य हरे राधापतेः प्रभोः २७ रासे विचित्रपदभूवनत्कृरणघमहामते मुनीद्रश्रा

त्वरितं नीमश्रीकृष्णे मेष्ठो महातपाः २८ नारदाद्रौनपस्ते ये हरिध्यानपरायणाः हृत्सु

रौके श्रीकृष्णसंज्योतिर्मितमालिनं २९ मनोज्ञे रायथात्मांहं तिसंध्याने ददर्शहं एका

दाध्यानमध्ये न राधे कृष्ण नचागतः वारंवारं हृन्ते ध्याने ज्ञानिखिन्नो महामतिः ध्याना

ग॰ न्न॰
२४
74

द्रुस्यापहसन्तिः क्रमसदर्शनलालसः २१ नारायणाश्रमे प्रागाद्दरीखंडमंडिते नरद
र्शोहरिं देवं नरनारायणौ मुनी २२ नरा त्रिविक्रमितो विप्रो लोकालोके गिरिं ययौ स
हस्रशिरसं देवं नरदर्शनसत्रवे २३ पप्रच्छ पार्षदांस्तत्र क्व गतो भगवानितः नवि
मोभोवयं चोकोमुनिः खिन्नमनाः नरा २४ श्वेतद्वीपं ययौ दिव्यं क्षीरसागरशोभि
ते नत्रापि शेषपर्यंके नरदर्शोहरिप्रतः २५ नरा मुनिः खिन्नमनाप्रेमाश्रुलकिनान
नः पप्रच्छ पार्षदांस्तत्र क्व गतो भगवानितः नविमोभोवयं चोकोमुनिः खिन्नमनापरा
यणः किं करोमि क्व गच्छामि दर्शनं वा कथं भवेत् एवं ब्रुवन्मनोपापी वैकुंठधाम
वानुत्सुकः नापश्यत्तत्र देवेशं रमावैकुंठमाविशात् २४ न दृष्टस्तत्र भक्तैः प्राप्तनिना
हरिं ध्यायन्नृपः नतो मुनीन्द्रो गतो लोके सर्वान्दृष्ट्वा जगाम ह २५ हरावने निकुंजेपिन
दर्शोपरामरं नरा मुनिः खिन्नमनाः श्रीकृष्णविरहातुरः २५ पप्रच्छ पार्षदां-
स्तत्र क्व गतो भगवानितः ऊचुस्ते पार्षदा गोपा वाम नो उ मनोहरे २७ दृष्ट्वा गोपत्र
जानत्तत्रैव भगवान्नृप ऽकृष्णा सरित्स्मारस्लितं दे समागतः २८ हरिस्ते पश्यप-
न्नवसतन्नैकेताशे प्राम वान्मुनिः नत्रस्थिते महादेवे कृष्णध्यानपरायणः २९ नरा

२४

74A पप्रछ नंदराजो सौ खिन्नचेता महामुनिः श्रीसुनंद उवाच भगवन्सर्वब्रह्मांडमपाहृष्टमि
नस्तुतः श्रीवैकुंठाच्च गोलोकात्कमनानहिंस्तुरगा ४० श्रुत्वापि देवदेवस्य दर्श
नेन मृं वं वमे श्रुत्वास्ते भगवानेय वद सर्वविदां वर ४१ महादेव उवाच पंचमासा
न्मूर्वं वस्मिन्ह्कस्मकोप्य हैतुकः दिदृक्षणानयापापासंह्लनेवेभिमहामुने ४२
कर्मेदिया यो ऽह पध्यारस्मा दींस्तपा सकामाः मनयः सर्वं पन्न नेप्व ज्ञाने निहि
नैरपेक्ष्यं गृहे परं निर्गुणलक्षणं तत् ४३ हे सं मुनि दुःखगाने महोदयौ यः सर्वतो
मौ व यिनं गगनसमं सोसौ वहंदाविपिने सखीजनैः करोति रासं रसिकेश्वरः स्वयं
४४ ब्रह्मास्मिकाचाका यत्क्लानानि नीर्थिनीसमायपा देववरेणाभोगने श्रहगा
मिष्ठामिनमेवचक्षुन्नमेवगकामुमनोरथं पपाथा ४५ इति श्रीमद्गर्गाचार्य संहिता
यां श्रीवृंदावनखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे यमज्ञौ उपाया श्रीवृंदावनविहारे शि
वागमनं पाख्यानं नामैकविंशोध्यायः २१ श्रीनारद उवाच एवं विविंस्पमनसा शिवा
श्वासुरैणासह नौ ह्लसदर्शनार्थी प्रजगमत्वर्जनमंडले १ दिव्यद्रुमलताकुंजे
नौलिकाकुंजशोभिते पश्यंतौ नौ दिव्यभूमिं कालिंदीनिकटे गतौ २ गोलोकवा

गा॰ त्रै॰
७५
75

क्षिप्रोनार्यो वेत्रहस्ता महाव्रताः वकुर्वलानन्त्रिषंयंमार्गास्याः द्वारपालकाः ४ द्वारपालका
ऊचुः सर्वतो हरद्वारगणं कोटिशः कोटिशो वयं रामरत्नास्मदाक्रमो मस्त्वाक्रमो नभोहिजो
५ चैत्रे हस्तपूर्ववातस्मस्नाने मानसरोवरे ऊरुतेनत्रगोपीनंप्राप्य स्रविन्द्रेनमनो ६ एको
क्लिपुरुषः क्रमः निर्जने रासमण्डले अस्मोनयानिरहस्तिगोपीरूपं विनाक्कचित्रे ७
श्रीनारदउवाच रम्भकौनोमनिशिवो स्नात्वा मानसरोवरे गोपीनंप्राप्य सहसा जगम तूरा
समण्डले ८ सोवर्णाप्रवविमममरागमन् मिमनोहरे माधवीलतिकाहृदकदंबाक्षा
दिनेस्थमे ९ वसंतचंद्रकौमयाप्रदीमसर्वकौशले यस्त्रनारत्नसोपानतोलिका।
भिः विराजिते १० मयूरसमहदासमहकोकिलैः कूजिते परे यस्त्रनानित्रलीलेजनरूपह
वशोभिते ११ सभामण्डपवीथीभिः प्रांगणस्तंभपंक्तिभिः पनस्पनाकैर्दिव्याभैः सौव
र्णैः कलशोर्द्वतैः १२ श्वेतारुणैः पुष्पसंचैः पुष्पमंदिरवर्त्मभिः आलिकोलाहलैर्यु
मैर्वादित्रमधुरस्वने १३ सहस्रदलपद्मानां वापुनामेदगामिना पीतलेनसपुरोपना।
सर्वतः सुरभीकृते १४ तस्मिन्त्रिजंनेस्त्रीहैसंकोटिचंद्रप्रकाशया पद्मिन्याहंसगा
मिन्याराधयासमलंकृते १५ सोरत्नेराहनेशप्तद्वासमण्डलमध्यगं कोटिमन्मथला।

75A वर्णंघनश्याममसुंदरविग्रहं १५ वंशीधरंपीतपटंदेवेत्रपाणिंमनोहरं श्रीवत्सांकंकौस्तुभितं
वनमालावसंघश्याममुंदररञ्जिते १७ क्वणन्नूपुरमंजीरकांचीकेयूरभूषिते हारकंकण
वालार्ककुंडलद्वयमंडिते १८ कोटिसूर्यप्रतीकाशमौलिने दनैदेनेदने दानवदैत्यैः
कदाप्तैस्युद्धयंत्रेपोषितोमनः १९ हसादपश्यतोराजन्त्वासरीशौह्लतोजत्ती गोपोज
नानोमेवेषापश्यतोनपसतम २० नत्वाश्रीकृष्णपादाब्जमूचतुर्हर्षविह्वलौ ह्यावूचतुः
कृष्णकृष्णमहायोगिन्देवदेवजगन्मते २१ पुंडरीकाक्षगोविंदगरुडध्वजनेनमः २२
जनार्दनजगन्नाथपद्मनाभत्रिविक्रम दामोदरहृषीकेशवासुदेवनमोस्तुते २३ भ
यैवदेवपरिश्रांतमल्लसान्त्वान्मूर्तिभारहरणायसतोभ्रमाय प्राप्तोसिनेदमवने
परतः परस्त्वेकृतनाहिसर्वनिजलोकमशेषभूतेः २४ श्रेयांसाकोशकलपाभिरुनाभिरामे
वावेशहर्णिनिचपाभिरनीवपुकः विसंविमर्षिरमरासमलेकरोषिवृंदावनेचपरिह
ताननमः सपेन्ते २५ गोलोकनाथगिरिराजपतेजपरेशवृंदावनेशकृतनित्यविहारली
ल रासापनेव्रजनवधूजननगीनकीर्तेगोविंदगोकुलपतेकितनेनपोस्म २६ श्रीमत्त्रिकू
लतिकाफलसमाकरस्त्वंश्रीराधिकारूपकंठविभूषणोस्मि श्रीरासमंडलपतिर्व्रजमंडल

गा॰ह्रं॰ २५ 76 तेषां ब्रह्मांडमंडलमहीपपरिपालकोस्मि १८ श्रीनारद उवाच तदा प्रसन्नो भगवान्राधया सह
हितो हरिः मंदस्मितो मुनिं प्राह मेघगंभीरया गिरा १९ श्रीभगवानुवाच षष्टिवर्षसह
स्राणि पुत्रयोस्तपतोस्तपः मद्दर्शनं ततो जातं सर्वतो नैरपेक्ष्ययोः २० निःकिंचनो यः शां
तः स्पृहा जातं न शत्रुश्च मनस्सखः तस्मात्पुत्राभ्यां मनसोऽत्रिपत्नीमीप्सितो वरः २ शिवा हरी ऊ
चुः मनोलभ्यमस्तवयोः पदाब्जे सदैव हृत्तन्मध्यवासः तयोश्च ते मोस्ममनस्स देवते मो
पुत्राभ्यां हरिराधिकाभ्यां २१ श्रीनारद उवाच तथास्त्वचोक्त्वा भगवान्दारत्यैव तोत
मे कालिंदीनिकटे राजन्नरासमंडलमंडिते २२ निकुंजपार्श्वे पुलिने वंशीवटसमी
पतः शिवस्सवाहनिमुने निसेवासे चकारह २३ अथ पक्वसोरासलीलां चक्रे पद्माक
रेवने पतनस्सगोपिरजस्सिगोपीभिः भ्रमरा ऊले २४ एवं ब्रह्मात्मिकारात्रिः कृता कृले
नपौग्यितगोपीनां रासलीलापोद्भनीनात्तगावत्सरेवे २५ अ॰ रुणोदयवेलायां स
ग्रहान्त्वत्नपोषितः रूपी ॰॰ भत्नापयोराजत्सर्वाः रत्नमनोरथाः २६ श्रीनंदमंदिरं सा
ला तस्यपयोनेदरतेरतः वृषभानुपुरं प्राणगाद्वृषभानुसुतानवरं २७ एवं श्रीकृष्णचेद्दृष्टा
रासरव्यानेमनोहरं पूर्णकामप्रदं चैव श्यानत्रणे मंगलायने २८ त्रिवर्गदेजनानां २५

76A तस्मात्त्वम्पानंसमस्तकिदं यथानवाग्रेकथितं तेमूपः स्त्रोतुमिच्छसि २९ इतिश्रीमन्नारद
शिवासंवादेमुक्तिवरप्रास्त्रिवर्णनेद्वाविंशोऽध्यायः २२ वहुलाश्व उवाच अथ सन्नारादिदेव
मानेज्योतिः हंसेसमाविशत् श्रीदामशंखचूडस्य कस्मात्तीनेवभूवह एतद्दमा
हात्म्यं देवपरावरविन्नमः अहो श्रीकृष्णचंद्रस्य चरितं परमाद्भुतं १ श्रीनारद उवाच
श्रृणुगोलोकवृत्तांतेनारायणमुखाच्छ्रुतं सर्वपापहरं पुण्यं स्वराज्ञन्महामते ३ रा
धाश्रीविरजामूर्तनस्तः पत्न्योभवन्हरेः रासेश्वरीप्रियाऽतीवश्रीकृष्णस्यमहात्मनः ४
राधिकामसपारांजनन्कोटिचन्द्रप्रकाशया कुंजेविरजयासार्धमेकान्तेचैकदाप्रभुः
सपत्नीसहितं कृष्णं राधाश्रुत्वासखीमुखात् अतीव विमनाजाता सपत्नीसौख्यदुःख
विना ५ शतयोजनविस्तारंशतयोजनमूर्द्धगं कोटिश्विनीसमायुक्तं कोटिसूर्यस
मप्रभं ७ विचित्ररत्नसौवर्णमुक्तादामविलंबितं पताकाहेमकलशैः कोटिभिर्मं
डितंरथं ८ समारुह्यसखीनांसावेत्रहस्तैर्दशार्बुदैः हरिं द्रष्टुंजगामाशुश्रीराधाभ
गवत्प्रिया ९ तन्निकुंजद्वारपालंश्रीदामानंमहावलं हरिणासंस्थितंमासोऽकस्मात्तिर्भत्स्य
सखीजनैः १० वेत्रैः संताडयामास हंसाद्वारिगतेसमुद्यतात्सखीकोलाहलंश्रुत्वा हरि

गर्ग.
३२
विरजा ४
77

रंनरथीयत् ११ राधाभयात्तुविरजानदीभूत्वावहन्तदाकोटियोजनमायामागोलोके
सहस्रानदी १२ सहस्रवक्त्रंउत्तोकनाम्नश्चभेष्वपिरिवावर्नि रत्नपुष्पैर्विचित्रांगायथा
स्निग्धदिनानृप १३ हरिंगतेनुविज्ञायनदीभूतांचतांतथा श्रीलोकन्तनिकुंजेचस्वे
कंजेराधिकायथौ १४ अथकृष्णोनदीभूतांविरजांवरां सविग्रहांचकाराशुसर्ववरे
णान्नृपेश्वर १५ पुनर्विरजयासार्द्धंविरजातीरजेवने निकुंजेहंसकाररासेचक्रेरासंह
रिःस्वयं १६ विरजायाःसमस्तानावभवुःकृष्णतेजसा निकुंजेनतस्यांतेचक्रुःशिशवो।
वालतीलया १७ एकदातैःकलिरभूत्तत्रचुर्भ्यैर्ष्टभ्रातादिनः पलायमानोभयभस्मनितः
क्रोडेजगामहह १८ तदातानेसमारेभेसमाश्वासस्ततेसनी तदावैभगवान्साक्षात्तानैत्र
वातरथीयत १९ रूषास्तनेशशापेपंप्रीलस्सविरहातुरा तेजतेमवड्डेहकस्वि
केरकारकः २० करापिवज्जत्नमस्मीनपिवेत्रकदाचन ज्येष्ठानशशापब्रजनेमे
दिनौकतिकारकाः २१ नतरूपाःपृथक्पानाःसमेत्यानभविष्यथ नैमित्तिकेचभव
तोमेसतनेस्मास्मदातथे २२ श्रीनारदउवाचः रम्यंतेमातस्थापेनयदिसीतेसमागताः
प्रियव्रतरथोगतोपरिस्वासस्समाश्रिताः २३ तवरोनुस्वराससुर्पिदरथिरुगयजा।

77A

त्वार्थीवाः वभूवुः सप्रेतेराजनलोभ्याख्रुरुरमयाः २४ उर्विगास्याख्रुगंभीराख्रायाते
ततयोजनान् हिमगुंगोहिमगुणोज्ञाने ह्रीपएपवक्रप्रपवक २५ ख्रपगुत्रेषयाते
षगुत्रतेहानिविकृत्वा सप्रियांतो विरहिणीमेमकृसावरंददौ २६ कदानव
नविकेरोमपाभीरुभविष्यति सनेजलासपुत्रारांसुदारलोकरिष्यति २७ ख्रथरा
धाविरहणीज्ञात्वा क्रमोहरिः सर्वश्रीदामासहवैदेहनविकुंजेसमापयौ २८
निकुंजद्वारि संस्थानेससस्वप्रणावलंभ वीत्तमानवनीभूता राधाप्राहहरिंवचः
श्रीराधोवाच नैवगछप्रयाभूत्वेहसेनूनंनोहरे नरोभूत्वाहिविरज्ञानदीमा
विनमहेस्मि ३१ कृष्णवाचसनविकुंजेमयाते किंप्रपोजनं श्रीनारदउवाच इतिश्रु
त्वाचभगवान्सं निकुंजेजगामह श्रीकृष्णमित्रंः श्रीदामाराधांप्राहरुषावचः श्री
दामोवाच परिपूर्णतमः साक्षात् श्रीकृष्णोभगवान्स्वयं ३२ असंख्यब्रह्मांडपतिर्गो
सा.कृ.श.२ लोकेशः परात्परः त्वाहशीः कोटिशः शक्तिः कर्तुंशक्तः परात्परः ३३ नविनिंद
स्तिराधेत्वंमानेमाकुरुभविष्यति विहाराण्ययेरोचसेत्वत्रवंस्वयं ३४ श्रीराधोवाच हे
मूढपितरंत्सुत्वामात्तरंमाविनिंदसि राजसोभवदुर्द्धेर्गोलोकाच्चवहिर्भव

78

२
ग.ह.
१८

श्रीरामोवाच· अनुकूलेनकालेनजातेमानंशुभेनवै तस्माद्धिपराकृतसामरदुर्गा
नमात्मभोः ३९ शतवर्षेनेवियोगोमेभविष्यतिनसंशयः श्रीनारदउ· एवंपरस्परं
शापात्वकृतनाहृष्पभीतयोः ४० अनीवचिंतांगगतयोराविरासीत्स्वयंप्रभुः श्रीभ·
वचनेयत्त्वनिगामेहृषीकेशतेत्तमोस्म्यहं भक्तानांवचनेरायेहृषीकेशन्तवत्तमः
माशोचेऊरुकस्यापिवरमेमृणराधिके मासंवियोगेनेदर्शनेमेभविष्यति मेकं५
भवोभारखनाशयकस्येवाराहसंज्ञके भक्तानांदर्शनेरात्रेगमिष्यामितपास
हे ४ श्रीरामनेमृणउमेवाक्यमेशोनतस्परोभव वेवसतोनतरेरासेहेतनेमेक
रिष्यसि ४१ मद्दलेनवनेमत्स्वभविष्यतिनसंशयः एकंसविग्रहेहंर्वप्राप्स
सिवैवरात्मम ४२ श्रीनारदउवाच· एवंशापेनश्रीरामाउरापुरुणजनात्तये स्वय
तस्यगृहेजन्मलेभेराजन्महात्मनः ४३ शंखचूडउरनिरख्यातोपनदात्तुचरोभा
वत् तस्मात्कीराम्बिनज्योतिर्लीनेजातेविदेहराट् ४४ सात्मारामोतीलयास
र्वकार्यमहामित्याखित्पद्विनोकरोति यःसर्वेशःसर्वरूपोमहात्माविद्वने
दैनोमिकसायनस्य ४५ ईदमयानेकपितेमनोहरंवैदेहंहंरावनखंड १८

78A

मथ्नतः शृणोति चैतच्च चरितं तन्नरोत्तरः परंपदं प्रयात्यन्ते मंत्रपातिसः ८५ इति
श्रीमद्गर्गाचार्य्यसंहितायां श्रीवृंदावनखंडे नारदबहुलाश्वसं
वादे शंखचूडोपाख्याने विरजानदीसमुद्रोत्पत्तिकथने
श्रीदामाराधापरस्परशापो नामत्रयोविंशोऽध्यायः २३
इति श्रीद्वितीयखंडं श्रीवृंदावनखंडं समाप्तम्
शुभम् ॥

79

II

२ खंडः गर्गसंहिता ३२ पत्राणि

छगापसंक वंदावनं २ग्रै १८

page 76

80

नगीपसंङः पत्रे ५८

गि॰वि॰ ॐ श्रीगणेशायनमः श्रीबहुलाश्वउवाच केपदथारभगवान्गोविंदोवर्द्धतेपरं अकिंचि
१ त्कंपयावान्लोहृत्तेनैकेनलीलया १ परिपूर्णतमस्यास्यश्रीकृष्णस्यमहात्मनः नदेवचरि
४१ तंदृष्टमस्मनेसुतिसत्तम २ नारदउवाच वार्षिकंसर्हिकरंराजन्नेपयाशक्रायवैनृथा हृ४
वर्तितंदत्तःप्राहतेनगोपान्सर्वेहृष्टीवत्ताः ३ महेंद्रयागसंभारवर्यपहृष्टेकदाहिः ॥ नंदंपप्र
च्छसत्रसिवलभानोचसृएवतो ४ श्रीभगवानुवा॰ कस्मापिहृजनेर्यनेनरकिंफलंवा
स्याविधतेलौकिकंवावदंसेनजयावापारलौकिकं ५ नंदउवा॰ शक्रस्यहृजनेर्येन
कृष्णि॰ हृक्तिंकरपरं पर्जन्यनरिभूमौजायतेनसुखीकविन् ६ श्रीभगवानुवा॰ शक्राद
यादेवगणाःसर्वेतोभुंजंतियेसर्गाःस्वर्गस्वकर्मभिः विशांतिनेमर्त्यपदंशुभसंतपेनसे
वनेविहितमुक्तिकारणं ७ भवंभवेहपरमेष्ठिनोयतोवानीनकाकोकिलजनसक्ता
लतो नस्मात्स्वरंकालमतेतनमेवहिमहावतिष्ठेत्सवुधाविडःपरे ८ नस्मात्माश्रिमस्व स्त४
कर्मभिःपरंभजेहरियज्ञपतिंसुरेश्वरं विसृज्यसर्वंमनसाकृतेफलंव्रजेमरंमोतमा
मोनचान्यथा ९ गोविप्रसाध्वग्निसुराश्रुतीस्तथाधर्मश्चयज्ञाधिपतेर्विभूतयः पि
स्मच्चैतेसुहरिंभजंतियेसदानिहाम्नुत्रसुखंव्रजंति १० समस्यमेनोहहरिवत्सलो यो२

81A

गिरिर्गोवर्द्धनो नाम गिरिरिंद्र राजराट् समागतो ऽस्य त्रपुत्रस्य नेतुं स्नापदर्शनात् जन्मपुनर्विद्यते ॥ श्रं८
संश्रुत्य गोविप्रसूतां नमहाद्रूपे दानवमत्यैव परं समुपायपने एतत्त्रियो मे मुखराज एव
किन चेयपेकां त्तिनया ॐरुरुत्रज्ञे १२ नारद उवाच तेषां मध्ये निमित्तेन देवो गोपहर्षोऽस्ति नीति
विन श्रुतिप्रसत्त्वः श्रीकृष्ण समाहानेत्यभ्रगवने १२ श्रीनंद उवाच हे नंदसूनो हे नात नत्वेस्मा
त्वा ज्ञानशेवधिः कर्तव्याने न विधिना पूजा वेदविदूतनः १४ श्रीभगवानुवाच स्मृति
पगो मुपेनापि गिरिराजमखं स्यथः श्रुत्वा सर्वसंभारं भक्तिपुरको जितेंद्रियः १५ सहस्रा
शीर्षा मंत्रेणाहयं स्थाने समाचरेत् गंगाजलेन पद्मनाज्जलेनापि द्विजैः सह १६ श्रीकृष्ण गो
दुग्धधारामिस्तनः पंचामृतेर्गिरिं स्नापयित्वा गंधपुष्पैः ततः कृत्वा जलेन वै १७ वस्त्रादि
सं च नैवेद्यमासने सर्वतोऽर्थिके मात्रालेकारनिचयं पंथनारीपवत्सिपरं १८ ततः प्रदक्षि
णां कुर्यात् नमः कुर्यात्ततः परं कृतांजलिपुटो भक्त्या नित्यमेवमुदीरयेत् १९ नमो वृंदावा
नो कायनयं भंगोकुलमौतये शर्गोब्रह्मान पद्माय नमो गोवर्द्धनाय च २० पुष्पांजलिं ततः
कुर्यात्त्रीराजनमतः परं वेदाक्षोशयमृदंगाद्यैर्वादित्रैर्मधुरस्वनैः २१ वेदाहमेतं मंत्रेण
वर्षीलाजैः समाचरेत् ततस्तमीपे वानचक्रं कुर्यात् कृत्वा समन्वितः २२ कपोतानां चनतः

गिरि
१
82

षष्टिपंचवर्णकैः समन्वितः नूतनैः सौरभैः स्रग्भिः श्रीगोगणाय च नाजलैः षट्पंचाशत्प्रकारैर्भोगैः ऊ-
र्ध्वो लोकाः समाहिताः नैवेद्यैश्च नवैः सर्वैः समर्पयेत् सरागं तंपद्मकैः २४ भोजयित्वा द्विजान्व-
रान्सगोगणैर्मिष्टभोजनैः श्वपचेभ्यश्च श्वपाकेभ्यो दत्त्वा भोजनमुत्तमम् २५ गोपीगोपालवृंदैश्च
गवां नृत्यं च कारयेत् मंगलैर्जयशब्दैश्च कुर्यान्नगोवर्द्धनोत्सवं २६ यत्र गोवर्द्धनाभावः तत्र
रचनाविधिं स्मृता गोमयैर्गोपतेः कार्यं नराकारः परोन्नतः २७ पुष्पास्तैर्नवैर्नाप्रच्छैरिषी-
काभिः समन्वितः पूजनीयः सदा भक्तैः गिरिर्गोवर्द्धनो भुवि २८ एतास्समाहरं भरतं त्रिसा-
दो नकिंचित्तानयेत् गृह्णीयाद्यो विना सर्वान्समाहारो रवं व्रजेत् २९ ग्रामे ग्रामे सदेवस्य
सेवनं कारयेत्सदा पातकं न स्पृशेनैव पद्मपत्रे यथा जलं ३० गिरिराजशिलासेवां यः
करोति द्विजोत्तमः सप्तद्वीपमहीतीर्थावगाहफलमेति सः ३१ गिरिराजमहापूजां वर्षे
वर्षे करोति यः इह सर्ववैभवं भुक्त्वा अमुत्र मोक्षं प्रयाति सः ३२ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसं-
हितायां श्रीगिरिराजखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे गिरिराजपूजाविधानं नाम प्रथमो-
ध्यायः १ नारद उवाच श्रुत्वा वचो नंदसुतस्य साक्षात् श्रीनंदसन्नंदवराव्रजेशाः सुविस्मि-
ताः पूर्वकृतं विहाय प्रचक्रिरे श्रीगिरिराजपूजां १ दीपावली मैथिल नंदराजस्सनोस

न २

२

82A मानीपचरामेकसौ यशोद ॥ पाश्रीगिरिराजनार्थसमायपौगगपुनःप्रसन्नः २ नंदरो
पनंदरोहषभानवस्रपुत्रैस्रपौत्रैस्रसहोगनाभिः समायपुः श्रीगिरिराजपार्श्वमवैसमा
नीपचयज्ञभारे ३ नरंसमारूरुमहोत्सवेनेगानेविचित्रवर्णाभनहेमपुष्पैरवलं गोवर्द्धना
नंप्रपयोगवांगरोः शरद्वनेःशक्रूरवप्रियापाः ४ सहस्रवातार्कपरिस्फुरफानिरारूस
राधाशिविकांमरवीगरोः सर्वीवदिव्यांवररत्नभूषणांवभोचकोरीभमरासमाकूला
५ समागतेपार्श्वगानेसतेहकनेराजनस्सरवीकोटिसमाहनेपरे सरवीविभानेत्नतिना
ध३२ विशारवेचंद्रानने चास्तिनेवामरे ६ एवंरमा वैविरजा चमायवोमायाचकसानूपनंद्रनं
कोटि६ दिनीद्वार्शंशदशेवनयाहिंपोसरवीश्रनीसंकितप्रपश्रागताः ७ श्रीमैथिलानांकि
लकोशलानांनयाश्वनीनामरुविरूपकानां नयानपोध्यापुरवासिनीनां श्रीयज्ञसी
नावनवासिनीनां ८ रमादिवैकुंठनिवासिनीनां नतोहवैकुंठनिवासिनीनां महो
नतहीपनिवासिनीनांधुवादिलोकाचलवासिनीनां ९ समुद्रजामादिव्यगुणाश्रयाणां
मूर्तिव्यवैमानिकजौपधीनां जातेपरीणांचसमुद्रकम्यावर्हिष्मतीनामसुनलक्षिनी
नां नयासरःसर्वपरांगेद्रजांनामासांचशृपाव्रजवासिनीनां समायपुःश्रीगिरिराज

गिरि
३
83

पार्श्वेस्थितं हृत्कनां पाणिबत्तिप्रदीपाः ११ गोपाश्च बद्धाः शिखिपिच्छावतंसवानः पीनांसवक्षसीषसव॥ नर
र्हिमंडिताः श्रीहारगुंजावनमालिकाभिः रेजुः समेतावयसश्चिवेणुभिः १२ कृष्णोत्संवे
शोत्तवर समन्तस्त्वात्वगगापरो वहत्कपर्दे मेउलः कपालभृत्त्रुस्थितजमस्मभूषितः स
पीतिमालावलयैर्विभूषितः १३ पन्नगेश्वरभेगाविषपानविकलो हिमाद्रिपुत्रीसहितो गराग
हृतः श्रान्तस्तेनेदोश्वरमादिवाहनेन समापयौ श्रीगिरिराजमेगाले १४ राजर्षिविप्रर्षिसुर
र्षिपश्चमसिद्धेशयोगेश्वरहेस मुख्याः श्राजग्मतारागिरिदर्शनार्थं सहस्रशो विप्रगणाः स
मेताः १५ गोवर्द्धनोरत्नशिलामयो भूत्सवर्णशृंगैः परितः स्फुरद्भिः मतालिभिर्निर्झर
ह्व दरीभिः दरीभिरुच्चांगकरीवराजत् १६ नदेववर्षेत्वाकिलमूर्तिमंतः सोपायनामेरुहि
माचलाद्याः नेमुर्गिरिं मंगलपाणयस्तं गोवर्द्धनेरूपपरं गिरीशाः १७ हिमेश्चगोवर्द्ध
नदेवष्टजनेहकानाश्चनोके हिमवद्गिगो [illegible] पनं संप्रप्रभूनाथमहापनेवर्लिंगोपे
देदाश्रीगिरयेपवनेश्वरः १८ नेदोपनं देहिवषभानु भिश्रगोपीजनैर्गोपगणैः प्रहर्षितैः॥
गोपकृतानं नवायनाम्बरैः चकार हासोद्गिवरप्रदक्षिणां १९ देवेश्ववर्षतसचपुष्पव

न१ २

83A

र्थाजनेषु वर्षन्स्व चतानसंधं रेजे महाराजन्द्रवाध्वरे जपैः गोवर्द्धनो नाम गिरींद्रराजरा

ट १५ कंसो पिता त्वाद्रुतशैलमप्या हृत्वा गिरीदीर्वं किल चाम्यरूपं शैलोस्मि लोका

नि निवादयन्त्रशनैः नचासमस्वैंकृतमन्त्रकूटं १६ गोपालगोपीगणमहेंदमुख्या

ऊचुश्च सर्वोस्म गिरेः प्रभावं दान्तेवूरं तत्र समग्रयत्नेनैस्तुचित्स्मिता हर्षितमानसास्ते

रंजातास्मि गोपैर्गिरिराजदेवप्रदर्शितो नेदृशं तेन साक्षात् नो गोपनैर्वा किल वंपु

वर्गो वृद्धिसमायात्य दिने दिने कौ २१ तथापि वो काम्यो गिरिराजराजो गोवर्द्धनो दि

व्यवपुर्दधानः किरीटकेयूरमनोहरांगः तेनैव नद्यो नरथी यमाद्रिराट् २२ नंदो

पनंदा वृषभानवश्च वृषभानवश्च श्रीनंदराजश्च हरिश्च गोपाः गोप्य

श्च सर्वा निजगोपनैश्च २३ द्विजाश्च योगेश्वरसिद्धिसंवासिवादयस्त्रास्यजनाश्च सा

वै नत्वा प्रसन्नरूपगिरिं प्रसन्नः संस्रग्गृहे जग्मुरनिकृपा च २४ इति श्रीमद्गर्गसंहिता

यां संहितायां श्रीगिरिराजखंडे गिरिमहोत्सववर्णनं नाम प्रथमोध्यायः १ नारद

उवाच हे मैथिलस्तान् श्रुत्वा वाक्यं गिरिनाशने गोवर्द्धनो वै जातं कोपं चक्रे पुरंदरः श्रः

। सावर्तकं नाम गणं प्रलयेस्तकेवपतनं रं श्रोब्रजविनाशाय प्रेषयामास सत्वरः

गिरि
५
84

श्यामेचगगताः कुह्ताधनेनश्चित्रवर्णिनः कुसुंभाभाः पीतभाः केचित् केचिद्वह्निनिभाः २
इंद्रगोपनिभाः केचित् केचित्सिंदूरसन्निभाः केचित्कर्पूरमेचाभाः नीलपंकजसप्रभाः
हरित्तुल्यास्तथावारिविहीनवहधूम्रसमदेहनाः हरित्संज्ञासमाभिश्चधाराभिश्चवर्त्ता
चपाः ५ निपेतुर्कोटिशश्चादिकुटल्लसोपताक्षेश वातावहः प्रचंडाश्च तेपर्यन्तस्तरू
न्गृहान् ६ प्रचंडवज्रपातानां मेघानामेनकारिणां महाशब्दो हुंवभूमौ मेघरौद्र
भयंकरः ७ तन्नादनेन वस्तानां उसमलोकेर्वितैः सह विचेतुर्दिगाजाऽसारा
पतन्हृदयेऽवेद्भयेतुले ८ भयभीतागोपवृन्दाः सकृंवालागोपवाः शिशून्नसान्नसा
श्वरकृत्स्नेनेदमंदिरमायगुः ९ श्रीनंदमंदिरंगत्वा सर्वेपरमेश्वरं ऊचुर्व्रजौकसः सर्वे
भयात्तेव्याकुलाननाः १० रामराम महाबाहो कृष्णकृष्ण व्रजेश्वर पाहिपाहि महाका २६
घ४ ष्टादिंद्रदत्ताद्विजानतां ११ हिंसेंद्रयागोवा ह्याकाकुनेगोवर्द्धनोह्यवं अयपाके
प्रकुपितेकर्तव्यं किंवदाऽस्मनः १२ नारद उवाच श्रुत्वा तेगोकुलेवीक्ष्यगोपीगोपालसं
कुलं सगोकुलेगोकुलेशोगोपानाहनिराकुलः १३ श्रीभगवानुवाच इत्युक्त्वा सजनैः
सर्वैः मैत्यगोवर्द्धनेहरिः मामैष्टपानादिनेदं सर्वैः परिकरैः सहवः ४

84A

पूर्णा प्रहृष्टनायेन समरं तोमेविपास्यति १३ नारदउवाच इत्युक्तास्तजनैः साईमेत्ययोव
हुनेहरिः नन्दस्याग्रदयारादिंहर्म्येनैकेनतीलया १४ यशोक्लिष्टोप्रेसिग्धुरश्च
मोगतः स्वपुष्करेणोवचपुष्करेणोगिरिं पूर्वावभौ श्रीव्रजनराजनन्दनः कृपाकरोसौक
रुणामयः प्रभुः १५ अथाहगोपान्विशानाद्रिणेहेनाननमानव्रजवहलवेशाः
मोपस्करैः सर्वेयनैर्ह्यागोभिरत्रैवशाकस्मभयंनकिंचित् १६ इत्थंहरेर्वचः श्रुत्वा
गोपाः ९ गोपनंससुताः सकुटुंबोपस्करैश्चविविशुः श्रीगिरेस्तले १७ पृष्णावालकाः सर्वे ९६
कृस्नोकः सबलानृप सानन्दाश्चलकुवानदेरवेशुभान्प्रचक्रिरे १८ जनौघ
मागतेवीक्ष्य भगवानाज्ञिरेस्वयः सुदर्शनेनपाषोषमनसाहोचकार १९ केचित्स
ख्यप्रभं वाहेरुद्दूचक्रेसुदर्शने यातायपानमपिवान्नलमरवमैषित २० अथोपायं ८५
गिरिपोषः कुंडलीभूतसमास्थितः रुरोधवनज्ञलंदीर्घयथावेलामहोदधिं २१ स
प्राहश्रस्थिरसस्याणावर्द्धनधरोहरिः पश्यसः श्रीहलहलचन्द्रचकोरश्चवसस्थि
ताः २२ मनमौरावनेनागोसमारूस्यपुरंदरः समेनाः क्रोधसंयुक्तोव्रजमंडलमायपु
पुः २३ हनाखित्तेपवज्रेणसनेंद्रगोशजियोमया सोभयामासवज्रेस्य सवज्रमायवो

करं २४ भयभीतस्तदा शक्रः सांवर्तकगणैः सह उद्भव सहसादेवैर्यथेभः सिंहनादितः
२५ तदैवाकौटस्थ्योज्ञातोगतनामेवारुतस्तनः वानाः उपरनामसघोनघोनघः सस्पनवा
नप २६ विपकेभनतेज्ञातेनिमर्तं स्वंवभूवहचनचाष्टदोः पविरासृहस्वमाउप्र
तस्तनः २७ हरिणाकांतदागोपानियंशुगीनिसवनः नेनमाहस्मृनिगकधारया
मोदहिमोजसा २८ इतिनास्तेनभारेणगोपवातस्मृनिवंता करेणानानसम
स्थापयस्मानेपूर्ववद्धितेभ्योमहात्मनाः २९ सर्वेषां पश्यतो क्रमस्थापयामासतौ
लपा तदैवगोपीगणागोपमहस्यासेपुस्पक्रमेनपनेरसहनं गंधाक्षतनयैर्दधिदु
ग्धमोगैस्तानापरं नेम्रर नीवसर्वे ३१ तेदोपशोदानंदपरोहिणीचबलस्वमानंदम्
र्वाशुहहाः प्रातिंगपक्रसंप्रदहुर्धनानिस्तुभाषिवः सपुनश्वहुं रणानीः संस्ताब्युने
गायनवादयनत्परः नमेनस्त्राणतृपनेरनेरने अस्सोर वसेनन्हानवजोकमोह
रि पुरस्कमयमन्तोरपंगनाः ३४ तदैवदेवाः वहूपुः प्रहर्षिताः पुष्पैः स्पुभैः स्तदरनंदा
नोफैवैः जगुर्यशः श्रीगिरिराजधारिणो गोपवर्गमुख्यादिविसिद्धसंघाः ३५ इतिश्री
मद्गर्गाचार्यसंहितायां गिरिराजखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे गोवर्द्धनोद्धरणं नाम

85A त्नीयोध्यायः २ नारदउवाच अथदेवगणोः सार्द्धंशक्रस्तत्रसमागतः गतमानोगुरोःक्रमे
रहस्यप्रणनाम ह १ इंद्रउवाच नमोदेवदेवः परमेश्वरेश्वरः हरयोगुणाः पुरुषानमोनमः
परात्परस्वप्रकृतेपरोहरिर्मायाहिपाहिप्रपन्नंजगत्पते २ दशावताराभगवानन
मेवविरत्तपायमगवाश्रुते सु अथैवन्नातःपरिपूर्णोनेवकेस्मादिदैविनाशनाय ३ न ध्याप ४
मायपयामोहितवितहृतिमदोहन्तेहेत्तनाभाजनमा पितेवपुत्रेयफनपेत्तमसप्रसीदरे
वेशजगत्त्रिवास ४ ॐनमोगोवर्द्धनोद्धरणायगोविंदायगोपीजननिवासायगोकुल
निवासायगोपालायगोकुलपतयेगोपीजनभर्त्रेगिरिराजोद्धर्त्रेकरुणानिधयेजगद्वि
धपयेजगन्मंगलायजगन्निवासायजगन्मोहनायकोटिमन्मथमन्मथायवृषभानुसुता
वरायश्रीनंदराजकुलप्रदीपायश्रीकृष्णायपरिपूर्णतमायासंख्यब्रह्मांडपतयेगोलो
कधामधिषणायपतयेस्वयंभगवतेसर्वतोपनमस्तेनमस्ते श्रीनारदउवाच इतिश्री का ५
कृष्णस्तोत्रंप्रातरुत्थाययः पठेत् सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य संकष्टान्नभयंभवेत् १ इतिस्तु
त्वा हरिं देवं सर्वैर्देवगणैः सह कृताञ्जलिपुटो नम्रः प्रणनाम पुनः पुनः ॥ अथगोवर्द्ध
नेरम्ये सर्वाभिर्गोसमन्विता ज्ञापयामास गोपेशाउग्यधारामिरामतः १२ ऐरावतेस्थ

गिरि

५

86

र्भिः स्वर्धुनीगंगाजलश्शुभैः श्रीकृष्णं स्नापयामास मनसैरावतो गजः १२ कृष्णाभिषेके संजा-
ते गिरिर्गोवर्द्धनो महान् द्रवीभूतो वहन्राजन्हर्षान्नेत्रादिनःस्वनः १४ प्रसन्नो भगवान्
तस्मिन्कृष्णस्तत्वान हस्तपंकजं तद्धस्तचिह्नमद्यापि दृश्यते तद्गिरौ नृप १५ ततोर्थं च परंम
तेन राजन्सर्वपापनाशनं तत्रैव पादचिह्नस्यान्तत्तीर्थं विद्धि मैथिल १६ ऐरावतस्य तत्रैव पा-
दचिह्नं बभूव ह सुरभेः पादचिह्नानि बभूवुस्तत्र मैथिल गंगाजलपानेन कृष्णस्नानेन ना-
मैथिल तेन वैमानसीगंगा गिरौ जाता नायनाशिनी १७ सुरभेर्दुग्धधाराभिर्गोविंदस्नान-
तो नृप जातो गोविंदकुंडो महापापहरः परः १८ कदाचित्तस्मिन्दुग्धरूपसाद्रुपपज्ज-
तेषु च तत्र स्नात्वा नरः साक्षाद्गोविंदपदमाप्नुयात् १९ प्रदक्षिणीकृत्य हरिं प्रणम्य दा-
नावतीं तं स्तुरंदरोपि जगत्पथं निःकृम्य स्वपुष्पवर्षिणो पपदः स्वरासोस्वपुनाकविष्टप-
रः कृष्णाभिषेकस्य कथां शृणोति योर शाश्वमेधावभृथादिकं फलं सामोति राजेंद्र स-
एवं भूप सः परं पदं प्राप्ति परस्य वेपनः २१ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीगिरिराज-
खंडे नारदबहुलाश्वसंवादे श्रीकृष्णाभिषेको नाम चतुर्थोध्यायः श्रीनारद उवाच ४ एक-
कदा तु सर्वगोपालाः गोप्योनंदस्त्रानस्य तत्र श्रीकृष्णं चरितं नेतु द्रष्टा नेद्रमाङ्गल्यं शोभमानी गोपाऊ

५

86A

ष्टुः हे गोपराजन हेयशो कोपि जानातो न चादिध्रुक । न त्वमसंशितात्मधर्मे स समाहं वैयशोमति
ह्नास न महायन्तो वातः कादि राजन स्पधारणं । तेन नो जायते शोकान्न वधश्च महावले अप्य
विभक्तिविवर्णप्रक्रमे मन्गमारादि व ३ कीलीप्रयपयावातो हमैनेकेनलीलया ४ न हित्वा
न त्रियाणां न वातापनाह यशो यथा । भवन्तमद्वेशदोषस्सावर्द्व वेशाम मुक्ते वे ५ जाते त्वा
गोकरिष्यामो यदि सम्भवेत् न भावये गोपेषु चारस्य चोत्पत्तिवदचैव कलिमवेत् । नारद उ
क्तं नामगोपालवत्यनेपशो रामयविहृत्य । तेरानत्वयांप्रहगोपानक्रोधप्रणदिनात
नेदानन्दवाः । गर्गस्य वाक्ये हे गोपाः वशिष्यामि समाहितः । ये न गोपगणणापृथ्वमवना
स्मगानन्दयथा ८ ककारः कमनाकान्तः अकारो रामरूपिषकारः षड्गुणपतिः श्वेतद्वीप
पतिवासकृत ९ णकारो नरसिंहाय मकारो सत्वगोपिभक विसर्गौ चनयास्य तो
नरनारायणाह्वयी १० संप्रलीनाश्च षट्पूर्णाय स्मिन्न्यहे महात्मानि परिपूर्णतमे सा
त्वात्तेन कृतस्सः प्रकीर्तितः ११ शुक्लो रक्तस्तथा पीतः वर्णास्यानुयुगं धृतः द्वापरान्ते कलेरादौ त्व
वा सोपकृतसता गतः १२ तस्मात्तत्कस ... नामापतेत्र न न तः वशाव ... या
गोगनितेनदेवमिन्नयवहि १३ तस्मिन्नपश्य ... हे वरनित्यन तः वृषभानवक्षा

गिरि
७
87

नारायणस्यनाम्नांकीर्तिमंदिरे १४ तस्मात्पतिपरंसाक्षात्तेनराधापतिःस्मृतः परिपूर्णतमःसाक्षा
त्क्रीडकस्तोभगवान्स्वयं असंख्यब्रह्मांडपतिर्गोलोकेधाम्निराजते सोयंतववशिशुर्जातोभारा
वतारणायच १५ कंसादीनांवधार्थायभक्तानांरक्षणायच अनंतान्यस्यनामानिवेद
गानिभारत १७ लीलाभिश्चभविष्यंतितत्कर्मसुनविस्मयः इत्युक्त्वाशुगतेगोपाःसंदे
हेतत्कर्णमस्तके १८ वेदवाक्यंब्रह्मवचःप्रमाणंहिमहीतले गोपाऊचुः यद्यागतस्तवगे
हेगर्गाचार्योमहामुनिः तत्क्षणेनामकरणेनाहताःस्मस्वयंत्वया २० सखेहनामक
रणंभवताकृतेनैशिशोः नवयंतेत्रसूनीतिर्निर्ग्रहेसर्वगृहेषुपत २१ नारदउवाच एवंव
दंतस्तेगोपानितिंगतानोदमंदिराःतत् वृषभानुवरंजग्मुःक्रोधयुक्ताविहाः २२ वृषभा
नुवरंसाक्षान्नंदराजसहायकं प्राहुर्गोपगणाःसर्वेज्ञात्वेमंदसमन्विताः २३ गोपा
ऊचुः वृषभानुवरस्त्वंवैज्ञातिश्रेष्ठोमहामनाः नंदराजेसुतंजातंतेहेगोपेश्वरप्र
पते वृषभानुवाच कोदोषोनंदराजस्यजातंतस्यसुतम्महं गोपश्रेष्ठोज्ञातिमुख्योदा
नंदराजोममप्रियः २४ गोपाऊचुः तेचेज्जातिनेराजन्नसज्जामसाव्रजोकसः त
मेहवनेतेकंमोहाहेमहामते २५ भवताज्ञातिमुख्येनसंपद्यन्यदर्घाणि

५३६

यो२

87A

ता नरंतावरस्मात्पापकलुषं न विद्यते २७ अथ नोक्तानि तेभ्यः ष्टं श्रयक्रममस्मामहे वयं त्ता
नेशीजे नेदराजेसजसमहामते २८ वृषभानुवाः गर्गास्सुवाक्यं हे गोपाः वदिष्यामि स
माहितः येन गोपगणाः पूर्वं भवनात्मगतनव्यथाः २९ अमत्यब्रह्मलोउ पते गोलोकेशः
परात्परः तस्मात्परो वरो नास्ति ज्ञानोनेदगः हेशिशुः ३० भवोभारावतारायकेसादीनां
वधायच ब्रह्मणाः प्रार्थितः कृष्णोवभूव जगतीतले ३१ श्रीकृष्णपट्टराज्ञीपा गोलोके
राधिकाभिधा सन्हे सापि सन्नानानेनज्ञाताभितोपरा ३२ अहंनेकारयिष्यामिवि
वाहमनयोर्नृप तयोर्विवाहोभविताभांडीरेयमुनातटे ३३ वृंदावनसमीपेचनिर्जने
नेसुंदरस्थले परमेष्ठीसमागत्यविवाहंकारयिष्यति ३४ तस्माद्राधांगोपवरविद्ध
ह्यागोपरस्यच लोकचूडामणोः साक्षाद्राज्ञीगोलोकमंदिरे एवं सर्वेपिगोपालागो
लोकादागताभुवि तथागोपीगणागावोगोलोकेराधिकेच्छया एवमभ्यकागतेसा
ताद्गर्गाचार्यमहामुनौ तर्हिनारदपराधायाः संदेहं न करोमहे ३७ वेदवाक्यंत्रसव
वः श्रमाणंहिमहीतले इतिवः कथितंगोपाः किंभूयः श्रोतुमिच्छथ ३८ इतिश्रीमद्गर्गा
गाचार्यसंहितायांगिरिराजखंडेनारदबहुलाश्वसंवादेगोपविवादोनामसप्तमोध्या

गिरि
८
४४

प्र॰ ४ श्रीनारद उवाच । वृषभानुवरस्येदं वचः श्रुत्वा व्रजौकसः । व्रजः ऊचुः शोणितगतावि
स्मिताः मुकुंदस्य यशः गोपा ऊचुः समीचीनेव वो राजन् राधे पत्रं हरिप्रिया नंदप्रभा
वेन नंदीवैभवं दृष्टपने भवि सहस्रशो गजानामनानाकोटिशो स्या स्रवचंचलाः रथास्त्र
देवा यस्मा भां स्यश्विका कोटिशः प्रभाः कोटिशः कोटिशो गावो हेमरत्नमनोहराः
मंदिराणि विचित्राणि रत्नानि विविधानि च सर्वसौख्यभोजनानां यं दृष्टपं नंदनवसौम्य
न केसापि पार्थिवेनोज्ञातो दृष्टं ते च मे कृतं ४ कामदुहः प्रपन्ने सा तातु कृतं दंतनूपश्य
च नामानंदेन महावीरः कुवेरः कोशवान् नंदस्य वैभवं नास्ति नंदराजगृहे
कुवित्त त्रोपीवलो नंदराजो पतिः दीनमानसः पादिनं दस्मनः साक्षात् पारे रक्षां न
मोहरिः सर्वेषां पश्यतां नस्तमरीता का ... रपप्रभो ५ नारद उवाच । तेषां वाक्यं न
तः श्रुत्वा वृषभानुवरो महान् चकार नंदराजस्य वैभवस्य परीक्षणं ६ कोटिदाम
निमुक्तानां स्रत्वा तानामैथिलेश्वरः एकैकां यां समन्कां च कोटिमौल्यां समुद्र रत्नप्रभाः १
निधायपत्रानिधाय तेषु हस्तानि केशालेजं नेः प्रेषयामास नंदाय सर्वेषां पश्यतां नृप ॥
नंदराजसभां गतानाहूय नानाकुशलाभ शो निधाय दाम यात्राणि नंदमाहृतः प्रशास्य २ ६४

च२

४४A वराणानाऊत्तुः विवाहयोगपोनवकेजनेशोकोदंउविंवयक्तिमादधानो विज्ञायरायोह
षभानुमखस्वस्त्रक्रे विचारैर्विविनवन् १२ नवांगनेदिशमनेगामोहनेगोवर्द्धनोद्धा
रणदोः समस्तंवंसवीतुवास्मानहृषभानुवदितः संप्रेषयामासविशाखनिश्रमा १४
वरस्यचोकेभरणायपूर्वंमुक्ताफलानानिचयंगहाणा इनस्त्रकेमार्थमतेचदेहिशो
षाहिवास्मान्केनजाप्रसिद्धिः १५ नारदउवाच दृष्ट्वादिव्यपरंनेत्रोविस्मितोपिविचारयन्
दृष्ट्वयशोदानन्दुसंनीनाचानतः परयत्नो १६ विरदथानयानेदोपशोदाचयशास्विनी
एतन्मुक्तासमानेनद्रव्येनानिगृहेमम १७ लोकलज्जागतामसर्वाहासः स्याद्वेहनेनव
किंकनेव्यनतस्तानिपक्कोहसोहाहकर्मसि १८ ननोयोगेननद्वहस्तपश्चान्कार्थ्यपनृ
गने एवंवितयतनसस्यनेंदस्यैवपशोदया १९ अतस्याग्रेत्यास्तभगवान्हनुनादृतः च५
नीनारामशानेनेप्रवहिः तेषुसर्वशः २० मुक्ताफलानिचैकैकंप्रातिपत्तसकरेण
वै यथावीजानिवात्रानासतेषुकषीवनाः २१ अथनंदोपगणापतन्मातिकानिवा
पनतः शातेस्त्रनेचनेहृष्टासंदेहंसजगामह २२ नंदउवाच नास्तिपूर्वंपत्समानतत्रापि
स्त्रतनांगने अहोकतंकाम्भविनात्रानिषप्रसवंतः २३ अथकौतुकार्थ्यहिकृसो

च१

गि॰ ६ ४१

प्रतिगृहीतवान् बलदेवोपवातस्मावाप्य केदीनमानसः २४ नारद उवाच इत्थं विचार्य
नंदोपि हृत्संप्रकमारइ प्रहसन्भगवांस्तंस्याह गोवर्द्धनोद्धरः २५ श्रीभगवानुवाच कृ
षीवलावपंगोपाः सर्वे वीजप्ररोहकाः क्षेत्रे मुक्तामयवीजानि विकीर्णानि नवानहे ना
रद उवाच श्रुत्वा यशोदानंदनेनोक्तं निर्भर्त्स्य व्रजेश्वरः नालिनेतुं तस्मात्हिनेन तत्क्षेत्रे सज
गामह २६ तत्र मुक्ताफलानां नवशाखिनः शातशः प्रभाः दृश्यन्ते दीर्घवपुषो हरितपल्लवा
स्तोभिताः २७ मुक्तानां स्तवकानां तत्कोटिशः कोटिशो नृप संघा विलेखिता रेजुर्यत्रैतौ
षीवनमस्तले २८ नंदाद्यास्तत्र हर्षिता नंदेशा नानाकुसुपरेश्वरे मुक्ताफलानि दिव्यानि पूर्वं
स्थूलसमानि च २९ तेषां तत्कौं भारानिधाप शाकटेषु च दत्तौ नेभ्यो हूणानेभ्यो नंदराजो व्र
जेश्वरः ३० तेन गृहीतवानत्र तत्सर्वं वृषभानुपुरांगनाः सर्वेषां मुरावतानेदर्वै भवंचजपउन्नृप
३१ तदा ते विस्मिताः सर्वे ज्ञात्वा तं नंदनंदनं हरिं वृषभानुवरं तेमन्निः सदेहाः व्रजौकसः ३२
राधा हरेः प्रियाज्ञाना राधायाः प्रियो हरिः ज्ञात्वा व्रजजनैः सर्वैः तद्दिनात्मैथिलेश्वर
मुक्ता स्तेपः कृतोपेन हरिणा नंदसूनुना मुक्तासरो वरस्तत्र जातो मैथिल तीर्थराड् ३३
पकमुक्ताफलस्मापिदानेन तत्र करोति यः तत्र मुक्तादानफलं समाप्नोति न संशयः ३४

गि॰ ६

५

89A एवंनेकधितोराजन्तीर्थानिराजमहोत्सवः भुक्तिमुक्तिप्रदोनॄणांकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि २९
इतिमथुराक्षेत्रवर्णनोनामषष्ठः ६ वज्रउवाच कतिमुख्यानितीर्थानितीर्थराजेमम
हात्मनि एतद्ब्रूहिमहायोगिन्साक्षाद्दिव्यदर्शनः १ नारदउवाच राजन्गोवर्द्धनःसा-
र्वःसर्वतीर्थवरस्मृतः वृंदावनाकोगोलोकेमुकुटेद्विप्रशस्जितः २ गोपगोपीगवांरक्षा
प्रदःकृष्णप्रियोमतः छत्रीभूतस्त्वयंयेनतस्मात्तीर्थवरोभवत् ३ यद्यागेविनिर्भर्त्स्यसर्वैः
निजजनैःसह यमुनानेसमारेभेभगवान्भुवनेश्वरः ४ यत्रिशृंगेनमःसाक्षात्श्रीकृ-
ष्णोभगवान्स्वयं अग्रेसख्यब्रह्मस्थाउपनिःगोलोकेपाःपरात्परः ५ यस्मिन्स्थितःसदाक्रीडा
मर्भकैःसहमैथिल करोतिनसमाहात्म्यं वक्तुंशक्तश्चतुर्मुखः ६ यत्रैवमानसीगंगा
महापापौघनाशिनी गोविंदकुंडोविशदः श्यामकुंडशमैवरः ७ राधाकुंडःकृष्णकुंडोल
लिताकुंडएववच गोपालकुंडतत्रैवकुसुमाकरएववच ८ श्रीकृष्णमौलिसंस्पर्शान्मौलि २२
चिह्नाशिलाभवत् तस्यदर्शनमात्रेणदेवमौलिर्भवेन्नरः ९ यस्यांशिलायांकृष्णेनविद्या-
शिलेलिखितानिच अद्यापिचित्रनामपत्नानाम्नाचित्रशिलातागिरौ १० याशिलामर्भकैःकृ-
ष्णोवादयन्नेक्रीडनेरतः वादनीसाशिलाजातामहापापौघनाशिनी ११ यत्रश्रीकृ-

गिरि
१
९०

सर्वं देवगणो गोपालैः सह मैथिलसत्तमा वैकुंठं कृष्णो उवाच नन्दे तेन कांउक्ते सन्ते १२ दृष्टा हर्षं क्रियो
दृष्टात्निनन्दो ब्रह्मपरं च वतन विलंठनपश्यजनसामाज्ञाहि [illegible] परं व्रजेन १३ गोपाना
मुलिहोपत्रवोरपामासमायवः ड्रामिं हं नाम नतीर्थं महापापहरे गिरौ १४ नत्रैक
दावैदर्षिविज्ञपार्श्वे निर्मितोगोपवधूसमूहः कृत्वा कृष्ण च पुरशहृं मारादुरो।
पतन्मार्गमनेनामोही वंशीपरोवेत्रवरेणगोपैः पुरश्च नामो विनिधायपादं मस्तके
दानवनायदानंदेहीनिगोपीर्निजगाद मार्गे १५ गोप्य ऊचुः वक्रस्त्वमेवासिमसा।
स्मिनः पथि गोपार्भकैर्गोरसलेपदो भपो मात्रा च पित्रा सह कारयामो वलाज्जवेन कि
त कंसं व पतने श्रीभगवानुवाच कंसं हनिष्यामि महोग्रदंड मवेयवे मेशपथोगवां
व एवंकरिष्यामि पदोपुरेवतान्ददानीमदाहं गिरिराज भूमेः १८ नारद उवाच इत्थं का
दृष्यिपाज्ञागाणवातैर्नीत्वा ष्टपवक्रपक्क मृष्टपानयामासमनेदंनेदनेदनः १९ ब्र
ह्मपषपरभूषणोनिर्भयोनंदनंदनः निरंकुशोभाषणीयोवनेवीरःपुरोवलः २० बुवाम
हेयपणोदायैनेदापचकिलाभ्रुवै एवंवदन्सखागोप्यः सस्मिताप्रययुर्गृहान् २१ नीपा
पात्ताशायत्रारांतकृत्वा दोणानिमायवः नयासवालकैः सार्द्धं पिकरानिर्झरेचद्रो

१०

१०A गणकारागिरिपञ्चगिरिवभृगुः शर्मिविनां नदा तत्तत्रैव च महाशृंगंप्रोशोनाम नरपेश्वर २३ द
र्पिदानेन नरश्रेष्ठ नात्पीत्वा पवत्रस्नानेदंपि नमस्कृत्य त्रिस्तत्र गोलोकान्नसंशयं निर्भवेत् २४ ने
त्रेश्वराकाशपत्रैव लीनोभून्नाथ पार्वतिके नतत्रापि घलेलीकिके च जातेपापप्रणाशने
२५ कदंबखंडतीर्थं च लीलापुत्रे हरेः सदा तस्य दर्शनमात्रेण नरो नारायणो भवेत्
तत्रैव रायपथारासमश्रृंगारोः कारिमेथिल नत्रगोवर्द्धनेनाद्य तत्रेव श्रृंगारमंडले २७ येनरू
पेण कृष्णस्य गोपीगोवर्द्धनोगिरिः तद्रूपंविधेनैतत्र्यनत्श्रृंगारमेडले २८ गिरिराजगु
हामध्यानसवैषां पश्यतां नृपसत्तम हरिः सच न ह्यदेहः प्रादुर्भविष्यति २९ श्रीनाथं देव
दमनं नवदिवसं तनुमासहिजग्नाः गिरिराजे गिरौ राजन् समदालीलाकरोति यः ३० येकरिष्य
रामनाथे ति ते ध्यानतस्तरूपसदर्शने नेत्रकृतार्थाभविष्यति मेथिलेंद्र कलौ जनाः ३१ जगन्ना
थो हरिकानाथ एव च वद्रिकानाथ च तत् कोशाभार तस्यापि वनेन ३२ मध्येगोव
र्द्धनस्यापि नाथोयं पर्वतेनृप पविर्भारते वर्षे पंच नाथाः प्रकीर्तिताः ३३ सहस्मे
मेडपर्यन्तमाशान्तेषां गत्वा परायणाः तेषां दर्शनेन कृत्वा नरो नारायणो भवेत् ३४ चतुर्णां
मविनाथानां कृत्वा यात्रां नरः सुधी त्रपश्येदेवदमनं सत्यं यात्राफलं लभेत् ३५ श्रीना

गिरि ॥ ९१

यंदेवदमनंपश्येद्गोवर्द्धनेगिरौवरं सोमिर्भविनायानोपात्रायांफलमाप्नुयात् पेरावतस्य
स्यरंभेपादविह्नानियत्रवै तत्रस्नानान्नरःपापीवैकुंठंयातिमैथिल हस्तचिह्नंपादचिह्न
श्रीकृष्णस्यमहात्मनःदृष्ट्वानत्वानरःकश्चित्साक्षात्कृष्णपदंव्रजेत् दानानिचपनी।
योनिकुंडायांपतनानिच अंगानिगिरिराजस्यकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ४ इतिश्रीम
द्गर्गसंहितायांगिरिराजखंडे श्रीनारदबहुलाश्वसंवादेगिरिराजवर्णनंना।
मसप्तमोध्यायः ७ बहुलाश्वउवाच केषुकेषुतदंगेषुकिंकिंएवसमाश्रितं वददेवम
हाभागत्वंपरावरवित्तमः १ नारदउवाच यत्रसिद्धिप्रसिद्धिःस्यात्तन्नंदंगपरं विदुःक्रो
मतोनासिकांगवयोगिरिराजस्यमैथिल २ यत्रास्रवंगानंद्रसस्सर्वांगानिचतस्यवैविभ्रते
भांद्रजशृंगंतेयाववृत्तानिमैथिल ३ शृंगारमंडलस्याधोमुखंगोवर्द्धनस्यच यत्रान्नकू
टंभगवानकृतवान्व्रजवासिभिः ४ नेत्रेवैमानसीगंगानासाचंद्रसरोवरः गोपाल
कुंडंकर्णौचकर्णोनकुसुमाकरः ५ मौलिचिह्नशिलातस्यललाटंविद्धिमैथिल शिरः
चित्रशिलातस्यग्रीवावैवादिनीशिला ६ कांदुकेपार्श्वयुग्मंस्यादौस्लिहंकटिरुच्यते
द्रोणतीर्थंपृष्ठदेशेलौकिकंचोदरेस्मृतं ७ कदंबखंडंहृदयंजीवःशृंगारमंडलं श्री ॥

91A

कृष्णपादारविन्देन्दुमनन्तस्य महात्मनः ९ हंसस्य विन्दते पापं बुद्धिरेवं वदत्येव पदः समीपा
दरविन्देन्दुं विन्देत तस्य महात्मनः १० पुष्करं तु न पापं केवलं पुष्करं तु वलं तस्य ते रुद्रकुंडेन पा
क्रोधं कामं शुक्रसरोवरे कुबेरतीर्थे निर्दोषं गंगासागरतीर्थे संप्रयागतो यमतीर्थे सहे
कारं चंद्रतीर्थे पुराविदः ११ एवमंगानि तीर्थानि गिरिराजस्य मैथिल कथितानि म
या तुभ्यं सर्वपापहराणि च १२ गिरिराजं विभूतिं च यः शृणोति नरोत्तमः स गच्छे
द्धाम परमं गोलोकं योगिदुर्लभं १३ सर्वस्थितोऽसौ हरिवक्षसो गिरिर्गोवर्द्धनो नाम गिरि
रिन्द्रराजराट् समागतो यत्र पूतस्पृशा नरः स वापि दर्शनात् जन्म पुनर्नैव विद्यते १४ इति श्री
मद्गर्गसंहितायां नारदबहुलाश्वसंवादे विभूतिवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ८
बहुलाश्व उवाच अहो गोवर्द्धनः साक्षाद्गिरिराजो हरिप्रियः तत्समानं तीर्थं हि विद्यते
भूतले दिवि १ कदा बभूव श्रीकृष्णवक्षसो ये गिरीश्वरः एतद्वद महाबुद्धे त्वं साक्षा
द्धरिमानसः २ श्रीनारद उवाच गोलोकाख्यानं विहितं शृणु राजन्महामते चतुःपदा
र्थदं नृणां माधुर्यलीलासमन्वितं ३ अनादिरात्मा पुरुषो निर्गुणः प्रकृतेः परः परिपूर्णत
मः साक्षात्तु श्रीकृष्णो भगवान्स्वयं ४ असंख्यब्रह्माण्डपतिं ज्योतिरसमानोतिनिरन्तरः यत्र का

क्षितः २

सिरि
१२
92

तः कल्पतामीश्वरोपाम्रमासितनं ५ रानत्वष्टमवेम्मायायानमहांश्रतुरणां नविपंचिक्षविदा
नेन्म नृश्चितामसितिसंयह ६ सपापिव्रह्मसाकारसिकपाविरची [illegible] करत्र प्रपम क
वात्रविशेषेणा विशश्वेतोहहहवुः ७ नेउसंगोमहालोकोगलोकाकेतौ वरिनः प
राप्पमसकिंतवुकः उनरावनंनेनरहि ८ प्रसख्यो व्रस्मोऽउपतिगौलोकाधिपते प्रभोः
वुनः पाराव्रसभूताजोगालिपियगामिनी ९ उनवीमोशानस्वसक्षामस्वदिनोवराः
रेजे नेगारक्रमसमैपचोसिगमदेकानप श्रीरासमंडले दिव्ये हेमरत्नसमन्विते नाना
रत्नगारपदलेगुस्कामंभा श्रीहरेः प्रभोः समायोगगणावीथिभिः मंडिपपरिवेष्टितः वसंत
माधुसंयुतः कूजनकोकिलसारसः मयूरैः षट्पदैर्व्याप्तः सरोभिः परिसेवितं ज्ञानो
तिक्रमेनोजेवाभ्भोश्रोकस्य महात्मनः १३ हेदाववेचजानभ्भोराजनसवेवनो नुम
तोतामसरोवरंमातासहस्रमापरमात्मनः १४ कटिदेशान्तसर्गोभूमिर्द्विवारत्नपवि
नूषभा उदरेरोमराजीभ्भः माधव्यो विस्तृतात्मनाः १५ नानापत्तगरोव्यामाध्वनद्रुम
स्त्मषिता सपुष्पफलभारेश्च ननाः सकुलजाश्व १६ श्रोनाभिपंकजान्नस्यपंकजा
निसहस्रवाः सरः सहविलोकस्यनानिरेचुरिनस्वनः १७ त्रिवलिः प्रानतोवाउमेर १२

९२A

गाम्यन्तिष्ठीनतः पदेदेशाक्रुभाजानामपुराद्वाविकापुरी १८ भजाम्यं श्रीहरेर्जाता
श्रीदामायपूष्पालकौःनेराश्रमगिरिवेधाञ्चसपनेदःकराग्रतः १९ श्रीकृष्णस्य च
वाहभ्यां संवेषद्वृषभानवः कृष्णरोमसमन्वकृतासर्वेगोपपुरगान्नृप २० श्रीकृष्ण
मनसोगावोवृषापमेंपुरेयराः वृहृपवसपुरमानिवभूवुर्मेंधिलेश्वर २१ नवहा
मोसालसवृहनोगोरनेजःस्फुरत्प्रभः लीलाश्रीर्भूश्रुविरजानसाकृष्णनाहरेःप्रि
या लीलवनीश्रियानसानोराधानंद विदुःपरे श्रीराधापाभ्जाभ्यांनु विशाखाल
लितासखी महवर्ष्मलगोपाराधारांभोद्भवान्नृप एवंगोलोकरचनाचकारमधु
सूदनः २४ विधायसर्वंनिजलोकमित्थं श्रीराधयापाद्मरोजराजन् प्रभुस्सलोका
धिपतिःपरात्परः सर्वोपरिचुःपरिपूर्णदेवः २५ नवैकदासेदरराममण्डलेस्फुर
त्कुकलावपुरशाहसंकुलं सकैवमकोफलदामजामनश्रवहहहिंडुविराजता
नागरा २६ श्रीमन्यंवीनांहविनानजालनःसतःश्रवसन्मकरदगोधिने मगना
लध्यनिवेशनादिनेसकंदगीनादिमनोहरेपरे २७ श्रीसंदरीरासरसेमनोरमे
मध्यस्मिनेकोटिमनोजमोहने जगादराधापतिमूर्जेपागिराकृनाकदांतरस ६३

मिरि
१२
93

देवरत्नः २८ श्रीराधोवाच प्रदिनासेप्रसन्नोसिन्नममप्रेममाराजनगामने नराहंप्रार्थनोत्न
नःकरोसिमनसोस्मिनो २९ श्रीभगवानुवाच रक्ताम्बरयवामोरूपानेमनसिवर्तने
श्रद्धेपमपिपहृस्लप्रेममाराम्बास्मिननप्रिये ३० श्रीराधोवाच हेदावनेरदेवानिकेतना
पार्श्वेकुस्मात्वदेरासरसायपयोगं रहस्यतेनेकुरूनामनोज्ञमनोरथंमेनृनदेवदे
व ३१ श्रीनारदउवाच नपालवोकोभगवानुरहोपोगंपविचिंतयन् नेत्राभ्यांपंकजा
भ्यानहृदयेसरदश्रीहरि ३२ नदेवकुसरुदयाङ्गापीवृहस्पपश्यनःनिर्गतेमज्जलेने
त्रोन्द्रगाग्नेववोकुरु ३३ पतिनेरासमभ्योननवहृदयेपवंनाकुतिरन्तपान्तमये
दिव्येसनिकुरदरीहृने ३४ कदंववकुलाशोकलतानाजालमनोहरे मंदारकुंदकुं
दाम्भेसलपत्तिगणसंकुले ३५ तमान्प्रोद्येवेदेहलतयोननविस्मने शतकोटियो
जनानांलेविनशेषवनप्रगनः ३६ ऊर्द्धममर्वजानेपचाशन्कोटियोजनेक
गैरववृक्षिंशाखान्पंचाशन्कोटिविस्तने ३७ एवंमनंतर्दप्तिनेवर्द्धितेमनसो
न्नकेकोलाहलेनराजानेगोलोकेभविहृते ३८ वीक्ष्यामर्म्पपहरिःसाक्षाद्धले
नाम्नननाउन किंवहेसभोपुकिन्नेलोकमाकाय्यनिश्शिस ३९ किंवानवैन

१२

93A

२

वसिष्ठेन गते तेन स करोद्धरिः संवीक्ष्य तेन गिरिवरं प्रसन्नात्मा भगवत्प्रिया ८१ तस्मिन्गृहस्थ
तेन तत्र स्नानं हरिस्मरणं सह सोपि गिरिवरः साक्षात्क्रीडनसेन प्रसन्नोद्धितः ८२ सर्वतो
पेमयः शृणु मयानेश्वरामः सनरोचिषः भारतान्पश्चिमदिशि शाल्मली द्वीपमध्यतः
८३ गोवर्द्धनो जनं तेने पस्योर्द्धेशणा च तस्य च पुलस्त्येन समानीतो भारते व्रजमंडले
८४ वेदहनस्यागमनेमया वर्णं पुरोहितेन यथा पुरा वर्द्धितं तु मनस्कोपेन यथाविधाने
भाविनाभवो वा विधिं स शापं पुलस्तिनापरे शोद्रोणानन्दजायेति रद्दोनयाचर्यम् ८५
इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां गिरिराजोत्पत्तिवर्णनं नाम नवमोध्यायः ९ ना
रद उवाच श्रुत्वैवोदाहरणी ममितिहासं पुरातनं यस्य श्रवणमात्रेण महापापं प्र
णश्यति १ विजयो ब्राह्मणः कश्चिद्गौतमीतीरवासकृत् आपयौ स्वस्वर्णानेनेम
थुरां पापं प्रणश्यति २ कृत्वा कार्यं गृहं गच्छन् गोवर्द्धनतटीगतः वर्तुलं तत्र पाषा
णं चैकं जग्राह मैथिल ३ शनैः शनैः वनोद्देशे निर्गतो व्रजमंडलात् अग्रे ददर्श
वायान्तं राक्षसं घोररूपिणम् ४ हृदये चम्रस्तवं पश्च त्रयपादाभजा श्रुषट् हस्तत्र
यो वस्त्रलोष्ठो नासाहस्तसमस्तना ५ सप्ततालतलजिह्वाकाकेरकाभा लंबनृह्वाः

गिरि
१७
94

भूरुहो ऽस्ति गोरीवैरं नाव क्रमयंकरः ६ तं दृष्ट्वा ब्राह्मणो राजन् कंपितो नावपद्भृशं
तत्रस्थितो भयादीरितो न समर्थः पलायितुं ७ राक्षसो ऽतु चुक्रोश हे क्व नाचापि तु भविता
ना शापयोः संभवे राजन् ब्राह्मणस्य निरस्य च ८ गिरिराजो ऽभवेनासौ पाषाणेन न
वानन गिरिराजशिलास्पर्शमकार्षो राक्षसीनन्तं ९ पद्मपत्रविशालाक्षः श्या
मरूपो ऽरविग्रहः वनमाली पीतवासा मुकुटी कुंडलान्वितः १० वेशोपरो वेत्रहस्त
कामदेवः स्वापरः भूत्वा कृतांजलिर्विप्रं प्रणनाम पुनः पुनः ११ सिद्ध उवाच धन्य
स्त्वं ब्राह्मणो ऽमेव भूज्ञाता परापगाः त्वया विमोचितो ऽहं वैरात्तस्मिन्महामते १२
पाषाणस्पर्शमात्रेणाकस्मान्मेव भूवह नकोपि मोमोचयितुं समर्थो ऽस्ति त्वया
विना १३ ब्राह्मण उवाच विस्मितस्त्वं वाको ऽहं त्वं मोचयितुं त्वमः फले पाषाण
स्पर्शेऽपि तं जाने तं वद सुव्रत १४ सिद्ध उवाच गिरिराजो हरे रूपः श्रीमान् गोव
र्द्धनो गिरिः तस्य स्पर्शनमात्रेण न रोयाति कृतार्थतां १५ गंधमादनपात्रायां त
स्कृतेत्तभते नरः तस्मात्कोटिगुणं पुण्यं गिरिराजस्य दर्शने १६ पंचवर्षसह
स्राणि केदारे पनपः फलं तत्त्वं गोवर्द्धने विप्र तत्क्षणेन लभते नरः १७ मत्तया १७

94A

शैलस्वर्णभारदानस्यापि वयत्नफलं तेनस्नानेकोटिगुणंपुण्यंगिरिराजेहिमासिकं १८ पर्वतेमं
तप्रस्यपोदयाद्धेमनग्निशिरा सयात्तिविस्मसारूप्यंपुनः पापप्रशनैरपि १९ नमस्दहिन
रोयानिगिरिराजस्पर्दशेनात् गिरिराजसमंपुण्यंगिरौ गोवर्द्धनेद्विज २० ऋष्यमूकेस
केस्यरूप्यस्य न यात्रेवगिरः पुनः यात्रायां लभतेपुण्यंसमंपुण्यंभुवः फले २१ गिरिराज।
स्यपात्रायांतस्मिन्कोटिगुणंफलं गिरिराजसमंतीर्थं नभूतं नभविष्यति २२ श्री
शैलेदशवर्षाणिकृतुविधायरेन्यस्तानेकरोतितत्कतीर्थानयज्ञफलंलभेत २३ गो
वर्द्धनेपुष्करे कृत्तिकेस्नानकृच्चरः कोटियज्ञफलंसाक्षात्पुण्यमेतिनसंशयः २४
व्यकटाहोवातियारमहेद्धे विष्णुपर्वते पत्नेहिनामस्नमेपंनरोनाकपतिर्भवेत् २५
गोवर्द्धने स्नानयोयस्तेकृतादनास्यदविशिरा नाकेपदसमहियमविमाः पदमाव्रजेत २६
विचकूटेपयस्विन्यां श्रीरामनवमीदिने पारियात्रेमृतीयायां वैशाखस्य द्विजोत्तमः २७ क
कुंभोद्भवांतमायांतीन्नानाहोहादपीदिने इंद्रकोलेचसमंग्यांसोनदानेनपः क्षिपा २८
नस्तवेकोटिगुणितानेभवतीप्यहिभारते गोवर्द्धनेतनस्वमंतेजायतेद्विज २९ गो
सवर्णांगरोसिंहेमायापुण्यांतकुंभगो पुष्करेपुष्करेस्नानतस्तेऊरुल्लवेरविग्रहे ३० चंद्रग।

गिरि
१५
95

हेनुकाश्यपां वै फाल्गुणे नैमिषे तथा एकादश्यां सूकरे च कार्तिक्यां गंगाम्बु सुलिदे २१ जन्मा
ष्टम्यां मथुरायां तु वैशाखे द्वादशी दिने कार्तिक्यां पुष्करे माघ्यां त्र्यंबकेश्वर महावटे २२ मकरा
र्के प्रयागे तु विहिता मोक्षवै पुनां अयोध्यायां सरयूतीरे श्रीरामनवमीदिने २३ एवं दाने तपः
स्नाने जपे देववह्निजार्चने तत्सर्वं कोटिगुणितं भवेन्नहर्हिजो नमः तत्सर्वगुणं साम्यो
गिरौ गोवर्द्धने वरे २५ गोविंदकुंडे विशदे यः स्नाता कुरु समानसि प्राप्नोति कृष्णसारूप्य
मेष्यत्तेंद्र न संशयः २६ अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च मानसीगंगापावनेन
भवेन्न गिरौ वरे २७ न कापि विप्रक्षत्रः स्नाता न गिरिराजस्य दर्शने स्पर्शने च न यः स्नाने न
तेनो पातकिको भवि न मेनामे हे वं नापपम महापातकिने परं गोवर्द्धनशिलास्पर्शान्तु कृ
ष्णसारूप्यतां गतः २९ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां श्रीगिरिराजखंडे नारद बहु
लाश्वसंवादे गिरिराजमहात्म्ये नाम दशमोध्यायः १० श्रीनारद उवाच इति श्रुत्वा
स्थिह वाक्यं बहुलाश्वो विस्मयं गतः पुनः पप्रच्छ राजन् गिरिराजप्रभावविन् १ सि
ह उवाच पुराजन्मनि वैश्यो हं पतन् वैश्यस्तो महान् अवासान् पतनिरतो विरतोष्ठो विशा
रदः २ वैश्यासक्तः कुकर्मा हं मदिरासद्विहृतः मातापिताभार्याया पिभर्त्सितो हं सदा द्विज

95A

एकदा तु मया विप्र पितृवैरागरदानतः । मारितो वनयामध्ये खड्गेन पशुमारिणा ४ गृही
तानि द्रव्याणि सर्वाणि वेश्यायाः सहितेन वै । इति मासो च गानवान् दसक मानिनि हेय ५
एकदा तु मया वेश्या निहिता मांसपक्वपके दत्तना हि मया पापा शोभमारिता । शानशोनरः
थनलोभे न्यभोगविप्रद्रवस्य हत्या शतेन हिन्ने तत्रि हत्या वेश्या हत्या मद हत्या सहस्रशः ७
एकदा मां समानेतुं सगानहेन्त्वने गाते सर्पाद्दंशमहास्पृष्टो दुष्टमानि यते गतः ८
सेनाराम्य हरे वीरे यमदूताः भयंकराः वद्धा मानरके निःसृमहा प्यनकिल्बरवले
व न्यास्ती निलज्जा सानरकानां एकैकं वर्षवर्षेनि पतितो नानिगतोहयमके
पाः ९ ततः स्वभार्गनवर्षपागोहकमेवासता दशावारं मकरो हव्या वो हेसमजन्मस
उष्ट्रो हंतन्यश्चाने कसहिषः समजन्मस्य सर्पोहेनमासहस्रमारितो दुष्टमानवे १० एवं
वर्षाणि तु नाने तु निर्जने विपिने हि नरात्तसे स्वप्नद शाजातो विकरातो महाखलः ११
कस्यचिद्रस्य देहे वैस माविस्य व्रजेनगतः हेद्रावनस्या निकटे यमनानि कराजभान १२
सत्यस्मितना घरे हस्ता स्पा मतां कस्य पार्श्वदाने स्थाहितो पर्षितो हे गिरि रसिन्न महाद्वि
नः १४ श्रीकृष्ण सकृपपाम्मात्यानुकस्मात् तामेव भक्तव ह नारद उवाच । एवं प्रवनस्य सगो ।

लोकाश्चमहारथः सहस्रादित्यसंकाशोहयायुतसमन्वितः सहस्रवक्त्रध्वनिभृन्निभं
हल्लत्पार्श्वदंष्ट्रयुतः मञ्जीरकिंकिणीजालोमनोपापीसमन्वितः पश्यतस्तस्यविप्रस्य
तस्मान्नैवविहेरहराट् तस्मागतेनूर्घ्वद्दिव्येनमनुर्विप्रनिर्जरौ ॥१५॥ ततःसमारुह्यसंरथ
मास्थितोविरत्नयमैथितेमउतरिशा श्रीहृस्मलोकप्रपयोपरामरंतिकुञ्जलीलात
ल्लतितेमनोहरे ॥ विप्रोपितस्मात्सनरागतोगिरिंगोवर्द्धनंसर्वेगिरीवनंप्रदक्षिणी
कृत्यसुकृतःप्रणम्यान्नैयपयोगन्हमैथितततनत्प्रभाववित् ॥२१॥ इदंमयातेकथितं
प्रवेइत्थमश्रुतिकंदग्मीगिरिराजस्यवैउ श्रुत्वाजनःपापपरोपिचवइसमेत्यपश्यैघ
मस्त्यप्रदेउ ॥२२॥ यःश्रृणोतिगिरिराजपयाख्यगोपराजनत्रवकेलिरहस्य देवराजर
वमोत्रसमेतितेदराजरवर्गोतिसमुत्तः ॥२२॥ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां
गिरिराजखंडे श्रीनारदबहुलाश्वसंवादेगिरिराजप्रभावप्रस्तावर्णनोनाम
मसिद्धिमोत्तानामेकादशोध्यायः ॥११॥ शुभम् ॥

Page
32

97

मा. धुर्यखंड: पत्रसं ८:
पत्रसंख्या ३२

ॐ
मा. धु.
१
98

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ अतसीकुसुमोपमेयकान्तिर्यमुनाकूलकदंबमध्यवर्ती
नवगोपवधूविलासशाली वनमाली वितनोतु मंगलानि १ परिकरीकृतपी
तपटं हरिं शिखिकिरीटनतीकृतकंधरं लकुटवेणुकरं चलकुंडलं पटतटे नट
वेषधरं भजे २ बहुलाश्व उवाच कतिरूपादयो गोप्यो भूतपूर्वा द्वरान्मुने का
थं श्रीकृष्णचंद्रं ता जाताः पूर्णमनोरथाः ३ एतद्वद महाबुद्धे त्वं परावरवित्तमः ना
रद उवाच कतिरूपास्तथा गोप्यो गोपालानां सकुलेषु वै लेभिरे जन्म वैदेह शोभप्रगायी
वसकूलान्त ५ कस्मिन्नीषंनेदक्षस्ते वीरस्य वृंदावने च ताः वृंदावने श्वरी वृंदा यि
ने वेनदरेब्धया ६ वृंदादत्ताद्वरात्याश्च प्रसन्नो भगवान्हरिः नित्यं तासां गृहे हृया
लितासाद्ध भक्तवत्सलः ७ एकदा तत्र निशीथे स्विन्नामतीते प्रहरद्वये रासस्थं भगवा
नं कृष्णं श्यामवानत हृदाव्हूप ८ तदा उत्कंठिता गोप्यः कृत्वा तेस्वजने परं पश्य
श्रुः परया भक्त्याभिरामं मधुरया प्रभुं ९ गोप्य ऊचुः कथं न वागतः श्रीवृषभोरन्धाव
वृजिनादिन उत्कंठितानां गोपीनां त्वयि चडेच कोरवत् १० श्रीभगवानुवाच
योगस्य चिनेव मतिनमदूरेकदाचन विहृत्यः कमलभूमौ टक्ष्ठेदस्फुटतिप्रि

98A

या ॥ भांदीरे मे गुरुः साक्षाद्देवो भगवाननभक्तिः आगतो यत्प्रियत्तस्य सेवार्थं गत
वानहं ॥२ गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः गुरुः साक्षात्परंब्रह्म तस्मै श्री
गुरवे नमः ॥३ अज्ञानतिमिरांधस्य ज्ञानांजनशलाकया चक्षुरुन्मीलितं येन त।
स्मै श्रीगुरवे नमः ॥४ स्वगुरुं माविमानीयाज्ज्ञावमन्येत कर्हिचित् नमस्त्वबु।
द्धा सेवेत सर्वदेवमयो गुरुः ॥५ तस्मात्तत्पूजनेन कृत्वा नत्वा तत्पादपंकजं आरा
धितोहं विलवेन भवतीनां गृहाग्निप्रियाः ॥६ नारद उवाच श्रुत्वा तत्परमं वाक्यं गो।
प्यः सर्वाश्च विस्मिताः कृतांजलिपुटाऊचुः श्रीकृष्णं नम्रकंधराः ॥७ परिपूर्णता।
मस्माचिद्दृष्टो साते गुरुस्ततः अतस्त्वद्दर्शनं कर्तुं मनो नश्चाद्यते प्रभो ॥८ आदि।
देवत्रिशीर्षिन्त्यत्वातीते प्रदद्विये एकं तद्दर्शनं भूयादस्माकं परमेश्वर ॥९ त मे४
स्मान्मयेदीर्घनदीघमनाप्रतिबंधका कथयत्वं तदेतन्नावस्तते देव भविष्यति
॥१० श्रीभगवानुवाच अवश्यमेव गंतव्यं भवतीभिर्यदा प्रियाः यमुनामेत्य चैत।
द्वै वक्तव्यमार्गहेतवे ॥११ यदि कृष्णो बालयतिः सर्वदोषविवर्जितः तर्हि नो देहि
मार्गं त्वं कालिंदी सरितांवरे ॥१२ उत्सकेवचने कृत्वा मार्गं वो दास्यति स्ववितः

मा.यु.
२
११

सखेन तेन ब्रजतस्य यस्मर्वा ब्रजांगनाः २३ षट्पंचाशत्समानन्भोगान्नीत्वा सर्वांश्च
कृष्णकृ यमुनामेत्य दत्तसुक्तं जगद्गुरान्तकथ्यताः २४ मध्यः स्नात्वा द्वैमार्गं गो
पीभ्यो मैथिलेश्वर तेन गोप्यो गताः सर्वा भोजनं चानि विस्मिताः २५ ततः प्रदक्षि
णीकृत्य मुनिं द्वीसस्वताः नत्वा तद्दर्शनेच्छुकाः गोप्यः श्रुत्वा प्रसन्नेस्तु २६ मे श्रृण्व वा
ति मे सर्वं मन्त्र भोजनं त्वया सते एवं विवदमानानां गोपीनां भक्तवत्सलः २७ विज्ञा
य मुनिशार्दूलः प्रोवाच विमलं वचः मुनिरुवाच गोप्यः परमहंसोऽहं गतकृत्या
ति निष्क्रियः तस्मान्नो वि मे दातुं स्वस्व चाप्यशनं करे २८ नारद उवाच एवं वि
दारिते तेन मस्वे गोप्यागति दर्पिताः षट्पंचाशत्समानन्भोगान् सर्वान् सर्वाः समाक्षि
पत् ३० तपतीनां च गोपीनां पश्यतीनां मुनीश्वरः जग्रास कोटिशो भारान् भो
गान् सर्वांस्तथान्तरः ३१ विस्मितानां च गोपीनां पश्यतीनां मुनीश्वरः
(कोटिशो भारान् भोगान् सर्वान्स्तथान्तरः) इत्थं शून्यानि पात्राणि वभूवुर्हे नृपस
त्तम ३२ अथ गोप्यो मुनिं शान्तं नत्वा तं भक्तवत्सलं विस्मिताः प्रणताः प्राहुः स
र्वाः पूर्णमनोरथाः ३३ गोप्य ऊचुः मुनेश्चाग्रासते दृष्टं हि कृत्यां कवचनान्वेहि

२

99A

नीत्वा गता सा तत्समीपं दर्शनार्थं पुरा मेच्छया ३४ पुनः कथं गमिष्यामः संदेहोऽयं
महानभूत् तद्धियेहि समस्तभयेन पथा लघु भवेत ३५ मुनिरुवाच स्मृत्वा
तं प्रणातक्षमं भवतीभिर्गम्यास्तु तः यामुनामेत्य चेतहं देवं तत्क्षमार्गं दहेनवे ३६ य
दि दूर्वारसं पीत्वा दुर्वासा केवलं विनो ब्रतो निमज्जा गर्भे निरविवर्तते ऽथ्ययीत ले
३७ तर्हि नादेहि मार्गं वैकास्ति दिमरितावरे इत्युक्तवचने नहत्वा मार्गं वोदास्य
तिस्वतः ३८ नारद उवाच इति श्रुत्वा वचो गोप्यो नत्वा तं मुनिपुङ्गवं यमुना
तो) मेत्य मिथुनं केयोकां तानदीं नत्य ३९ श्रीकृष्णपार्श्वमाजग्मुर्विस्मिता मंगला
यनाः श्रुत्वा मगोपवध्वः संदेहमनसो स्थिताः ४० प्रप्रच्छुः श्रीहरिं वीक्ष्य हृद्गतं
मनोरथाः गोप्य ऊचुः दुर्वाससोदर्शनेभोः ज्ञातनमस्मारभरयतः ४१ युवयोर्वी
च मस्मात्र मंदेहोयं प्रजायते यथा गुरुकलत्यथा शिष्याल्ट्याबादीन् संशयः नारे
त्वमसि गोपीनां रसकोवाल्यतः प्रभो कथं बालयति सर्वं वै वदनादुर्जिनार्दन ।
४३ कथं दूर्वारसं पीत्वा दुर्वासा बहुभाक् मुनिः नैजातं प्यसंदेहः पयःपतीनां ब
नेश्वर ४४ श्रीभगवानुवाच निर्ममो निरहंकारः समानः सर्वगः परः सदा ।

मा॰ पु॰
३
100

वैषम्यरहितो निर्द्वंद्वो गताहं न संशयः ५५ तथापि भक्तानभजतो भजते चैव तथाप्य
हं। तथैव साधु जानामि वैषम्यरहिताः सदा ५६ न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसं
गिनां जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ५७ यस्य सर्वे समारंभाः का
मसंकल्पवर्जिताः ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पंडितं बुधाः ५८ निराशीर्यत
चित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषं ५९।
नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि वि
५ ंदति [illegible] ब्रह्मण्याधाय कर्माणि संगं त्यक्त्वा करोति यः लिप्यते न स पापेन प
द्मपत्रमिवांभसा ५१ तस्मात्त्वं निरुद्धो वा मा वृथा भव कृत्स्नहितेरतः न तस्य भोजने
कोस्मात्सर्वीरसमितात्मानः ५५ नारद उवाच इति श्रुत्वा वचो गोप्यः सर्वास्ताश्छि
न्नसंशयाः श्रुतिरूपास्तानमन्याव भूवुः मैथिलेश्वर ५३ इति श्रीमद्गर्गाचार्य
संहितायां श्रीमाधुर्यखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे श्रुतिरूपोपाख्यानं नाम प्रथ
मोध्यायः १ नारद उवाच गोपीनामृषिरूपानामाख्यानं शृणु मैथिल सर्वपा
पहरं पुण्यं परं भक्तिविवर्द्धनं १ वंगेषु मंगलो नाम गोपश्चासीन्महामनाः ल ३

हि२

100A

स्त्रीवान्नष्कृतिसंपन्नो नवलक्षगवांपतिः २ भार्य्याः पंचसहस्राणि बभूवुस्तस्य मै
थिल कदाचिद्दैवयोगाद्धनं सर्वं लयं गतं ३ चौरैर्नीतानि तस्याव काश्चिद्राज्ञाहृता
स्तथा एवं दैन्यं च संप्राप्तो ऽस्थितो मंगलो भवत् ४ श्रीरामचंद्रस्य वराद्दंडकारण्य
वासिनः ऋषयः स्त्रीत्वमापन्ना बभूवुस्तस्य कान्यकाः ५ दृष्ट्वा कन्याः सहस्रशः सू४
स्त्रीगोपोऽथ मंगलः उवाच दैन्यदुःखान्मानसाधिव्याधिसमाकुलः ६ मंगल उवाच
किं करोमि क्व गच्छामि को मे दुःखं व्यपोहति भोजनं तु पत्रं संदृष्टो यत्नापात्रे कीदृ
शी ७ सति दैन्ये कन्यकास्तु काकतालीयवद्दृढे तस्मात्कन्याधिराजस्तु पति कन्यानां सौख्य हेतवे६
नेवलयेस्यादहे ८ दास्याम्येताः कन्यकास्तु काकतालीयवद्दृढे ९ नारद उवा
कदर्थीकृत्य ताः सर्वाः एवं बुद्ध्या स्थितो भवत् तदैव मथुरादेशाद्धोपश्रेष्ठकः समाग
तः तीर्थयात्री जयो नाम सहस्रबुद्धिमतां वरः तन्मुखान्नंदराजस्य श्रुत्वैव भवमद्ध
त ११ नंदराजस्य वद्धोऽयं मंगलो दैन्य[illegible] पीडितः विचित्य प्रेषयामास कन्यका
श्चारुलोचनाः १२ तान्नंदराजस्यार्हक कन्यकारत्नभूषिताः गवां गोमयहारिण्यो
बभूवुर्गोकुलेषु ताः १३ श्रीकृष्णसदृशं दृष्ट्वा कन्या जातिस्मरास्तु ताः कालिंदीसे

मा. पु.
४
101

वनंचक्रुर्नित्यंश्रीकृष्णहेतवे अथैकदाश्यामलांगाकालिंदीदीर्घलोचना ता
भ्यः स्वदर्शनंदत्वावरंदत्वासमद्युता ५ तावद्विरेजेशस्यपुत्रोभूयात्पतिश्चनः
तथास्तुवोत्काकालिंदीतत्रैवांतरधीयत ६ ताश्चमासंहिदकारोप्यकार्तिक्यारासम
ण्डले ताभिस्सार्द्धंहरीरेमेसखीभिः सुरराडिव ७ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांमा
धुर्यखंडेऋषिरूपोपाख्यानंनामद्वितीयोध्यायः २ नारदउवाच मैथिलानां
गोपिकानामाख्यानंशृणुमैथिल दशाश्वमेधतीर्थफलदंभक्तिवर्द्धनं १ श्रीम
मत्स्वयंवरात्जातानवनंदास्त्वहैवधा कमनीयनंदसूनंदह्रीनामोहमास्थिताः २
मार्गशीर्षेशुभेमासिचक्रुःकात्यायनीव्रतं उच्चारैःषोडशाभिःकृत्वादेवीमहीम १६
यीं ३ अरुणोदयवेलायांस्नात्वाश्रीयमुनाजले नित्यसमेतायांजनपागोयस्मा
मरावकृण्ण ४ एकदातासवस्त्राणितीरेन्यस्यव्रजांगनाः विजहुर्यमुनातोये
करांभ्यास्मिंवतीनिर्मिघः ५ तासांवासांसिसंनीत्वाभगवान्प्रातरागतः स्वीकद
वमारुह्यचौरवन्मौनमास्थितः ६ तातुवीक्ष्यस्ववासांसिविस्मितागोपकन्यकाः
नीपेस्थितंविलोक्याद्यसलज्जाजहसुस्तथा ७ प्रतीक्षातत्ववासांसिसर्वाश्याम ५

101A

त्वयाद्यैवै अनया न हि दास्यामि हृद्गतान्कृष्ण उवाच हृ ८ राजन्नर्पस्त्वाप्नीत
जलेहृस्मसः प्राङ्कङ्गनाः गोप्यरूस्तुः हे नंदनंदन मद्गो हर गोपरत्ननाराय
णाजितविमोतिमहार्तिहारिन् श्रीकृष्ण मम दरतवोदितमयवकङ्कुमांक
च्युविवसनाः किलतेनुपिद्धास्मः ९ गोपाङ्गना वसनहृद कथीतद्या विजातो
व्रजेति रसिकः किलनिर्भयोस्ति वासांसि देहि न हि चेन्नृपराय विपद्यवदाम्य
हेनय मतीव हकृतन्त्वयात्र श्रीभगवानुवाच दास्यो ममैव यदि सुंदर मंदहा
सा इच्छन्तिचेत्स किल चात्र कदंबमूले नो चेत्समस्तवसनानि नया भिगो
हान् तस्मात्करिष्यथ ममैववचो विलंवात् ॥ नारद उवाच तदा ता निर्गी
ता सर्वा जलात्ताहोष्मानिवेपिताः आगानायोनिमाच्छाद्य पाणिभ्यां शीतकर्शि
ता तास्वातासामभिप्रायएवरम प्रेमलक्षणा मोहिता स्याश्रियतास्तत्र कृष्णसं
लजार्पितेक्षणाः १३ कृष्णदत्तानिवासांसि दधुः सर्वा व्रजांगनाः प्राह मंदस्मि
तः कृष्णः समंताद्वीक्ष्य ता वचः १४ श्रीभगवानुवाच भवतीभिर्मा[illegible]र्षंकृ
तकात्यायनीव्रतं मदर्थं न वृथा[illegible] भविष्यति न संशयः १५ परश्वो हं ति वो

मा. पु.
५
102

ट्वांकृष्णातीरेमनोहरे शुभ्राभिश्चकरिष्यामिरासंरंगैर्मनोरथं ६ उत्क
कोध्यगातेकृष्णपरिहूंगतमेहरौ पामानंदामेहद्रसामोग्रः सर्वो[illegible]रदद्यनय
युः ७ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांमाथुरखंडेनारदबहुलाश्वसंवादेमै
थिलोपाख्यानेनाम्नतृतीयोध्यायः ३ नारदउवाच कोशलानांगोपिकानां
वर्णनंशृणुमैथिल सर्वपापहरंपुण्यंश्रीकृष्णचरितामृतं १ नवोपनं
दभेदेषुजातानामवराद्भुजे परिणीतागोपजनैः रत्नभूषणभूषिता २ पू
र्णचंद्रप्रतीकाशानवयौवनसंयुताः पद्मिन्याहंस[illegible]मनाः पद्मपत्रविलो
चनाः ३ नारयर्षेर्गणस्त्वेहदृष्ट्वासर्वैताधिके चक्रुःकृष्णेतदर्शनेकमनी
येमहात्मनि ४ नाभिःसार्द्धंमदाहास्यव्रजवीथीषुमाधवः स्मितेपीतपटा
दानैःकर्षणैःसचकारह ५ दधिविक्रियार्थयांत्यःब्रजकृष्णेतिवाक्षुवा
तु कृष्णेहिप्रेमसंयुक्तासमंत्यःकुंजमंदिरे ६ एवंवायोचाग्नौसलिलेम
त्योर्ज्योतिर्दिशास्वच इमेषुजनेषुदेहेषुतासांकृष्णोहिलक्ष्यते ७ प्रेमलक्ष
णासंपन्नाश्रीकृष्णहृतमानसाः श्रेष्ठेभिःसात्विकैर्भावैःसंपन्नास्ताश्रियो। ५

102A षिताः ८ प्रेम्णा परमहंसानां पदवीं समवापि गताः कृत्वा वेदाः प्रधावंत्यो व्रजवीथी
षु तान्त्यप ९ जडाजडं न जानंत्यो जडोन्मत्तपिशाचवत् अश्रुवंत्यो त्रुवंत्यो वा गातल
ज्ञा गतत्रपा १० एवं कृतार्थलीलाभिस्ताभिस्तन्मायायाश्रयो पिकाः बलादाकृष्य कृस्ण
स्य चुचुंबुर्मुखपंकजं ११ तासां तपः किं कथयामि राजन् वृंदावने ब्रह्मणि वासुदेवे
या प्रकिरे प्रेममहर्दिदिक्षा हि विस्मृत्य लोकव्यवहारमार्गं १२ यागासंवेगे विन्निया
प्रवाहे कृत्वा प्राप्याः प्रेमविभिन्नचित्ताः चकुर्वेश्ये कृष्ण मलं तप स्तद्दत्रुं न शक्तो व
दनैः फणींद्रः १३ योगेन सांख्येन तपश्रमेन तत्कर्मणा न्यायादि वैशेषिकलक्षनेन विततैः
नैतत्प्राप्यते तत्त्वपदं विदेहराट् संप्राप्यते केवलभक्तिभावैः १४ भक्तेर्वशः श्रीहरि
रादिदेवः सदा प्रमाणं किल चात्र गोप्यः सांख्यं च योगं च कृतं कदाभिः प्रेम्णा वशा
स्य प्रकृतिं गतास्तुः १५ ॥ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां माधुर्यखंडे नारदबहुला
श्वसंवादे वेदश्रुत्युपाख्यानं नाम चतुर्थोध्यायः ४ श्रीनारद उवाच अयोध्यावा
सिनीनां तु वर्णनं शृणु मैथिल चतुःपदार्थदं साक्षात्कल्मषनाशिकरं पर सिद्ध
देशोऽत्र नगरी चैव कान्ता सम मैथिल बभूव तस्यां विमलो राजा यः श्रीपरायणः

रा॰
मा॰ धु॰
६
103

२ कुबेरइवकोषाणांसोमवत्सौख्यराशिरिव विस्मभकः प्रणोतात्मा प्रह्लादइव मूर्ति-
मान् ३ भार्याया षट्सहस्राणि बभूवुस्तस्य मैथिल नृपकन्याः कमलनेत्राः वयस्ल-
ता समागताः ४ अपत्यं केन पुण्येन भूयान्मे प्रवदस्व मे एवं चिंतयतस्तस्य बह-
वो वत्सरा गताः ५ एकदा याज्ञवल्क्यस्तु मुनीन्द्रस्तस्य पार्श्वगतः तेनत्वाभ्यर्च्य
विधिवन्नृपस्तस्याग्रे विस्थितः ६ चिंताकुलं नृपं वीक्ष्य याज्ञवल्क्यो महामतिः
सर्वज्ञः सर्वविज्ञाता प्रत्युवाच नृपोत्तमं ७ याज्ञवल्क्य उवाच राजन्नक-
स्मात्त्वं काचिंता तेहृदि स्थिता सर्वत्र वैरीषु कुशलं हृपपते स्तंपरे तव ८ विमल उ-
वाच ब्रह्मंस्त्वं किं न जानासि तपसा दिव्यचक्षुषा तथाप्यहं वदिष्यामि भवता वा-
क्यगौरवात् अनपत्येन दुःखेन व्यामोहं समनिमतमः किंकरोमि तपोदानं वद-
येन भवेत्प्रजा ९ नारद उवाच इति श्रुत्वा याज्ञवल्क्यो ध्यानस्तिमितलोचनः दी-
र्घं ध्यात्वा मतिश्रेष्ठो भूतं भव्यं भवं चायत ॥ याज्ञवल्क्य उवाच अस्मिन्जन्मनि रा-
जेंद्र पुत्रो नैव च नैव च पुत्रस्तव भविष्यति कोटिपुण्याद् नृपसत्तम १० राजोवाच
पुत्रेण विना ह्येवं कारणान्तकोपि विमत्योभूमितले मनोज्ञः सदाहं पुत्रमस्मत्स्ये ६

103A
ब्रूयास्सात्वरं त्वं हि यत्र सर्वं न किंचन ३ याज्ञवल्क्य उवाच मारेदेवकृतकरा
नेष्टप्रश्रीदेवाखिल श्रीकृष्णायमविष्णायपरस्यायादिकैःसह ४ तेनैवतेस
वेश्वराणां देवर्षिपितृणां प्रभो सर्वचतेत्वप्रशार्दूलपरमोत्सवमवाप्स्यति ५
नारद उवाच नदातिदर्शितेराजाश्रुत्वांकोमहामते पुनःपरब्रह्मदेहं याज्ञव
ल्क्यमहामुने ६ राजोवाच कस्मिन्कुलेक्वचदेशेभविष्यः श्रीहरिःस्वयं
किंवर्णः कीदृशोरूपोवर्षैश्चकतिभिर्भवेत् ७ याज्ञवल्क्य उवाच द्वापरस्ययुग
स्यास्यतवराज्यामहाभुजः अवशेषेवर्षशतेतथापंचदशोत्तरे ८ तस्मिन्ना
वर्षयदुकुलेमथुरायायदोर्गृहे मारेबुधेक्षमपदेयात्रेलेहर्षस्तोहेषे वचेश्
स्यामहे राजेनतत्रेश महोदये अंधकारावृतेकालेदेवकीपुत्रोरिमंदिरे भ
विष्यतिहरिःसाक्षाद्दर्शितामदेरक्षिवत श्रीवत्साकांतवक्षपीनोवनमाल्या
तिसुंदरः ९ पीतांबरःपद्मनेत्रोमविभूतिश्चतुर्भुजः नसैनदेयात्वयाकन्याश्चा
पयुक्तेनतेशयः १० इति श्रीमहर्षिगार्ग्यसंहितायांमाधुर्यखंडेनारदबहुलाश्वा

गा॰
मा॰ धुं॰
104

संवादे ऽयोध्यापुरवासिन्युपाख्याने पंचमोऽध्यायः नारद उवाच एवमुक्ता गते साक्षा
याज्ञवल्के महामनौ अतीवहर्षमापन्नो विमलश्च प्रजापतिः अयोध्यापुरवासि
न्यः स्त्रियो रामस्य वराद्वधाः बभूवुस्तस्य भार्यास्ताः सर्वाः कन्यकास्त्रभाः २ विवाह
योग्या स्ताः दृष्ट्वा चिंतयन्नृपप्रजापतिः याज्ञवल्क्यवचः स्मृत्वा हूतमाहन्त्यपेश्व
रः ३ विमल उवाच मथुरां गच्छ दूत त्वं गत्वा शीघ्रं इतः पुरे दर्शनीयस्त्वया पु
त्रो वामदेवस्य सुन्दरः ४ श्रीवत्सांको घनश्यामो वनमाली चतुर्भुजः प
हिस्यात र्हि दास्यामि तस्मै सर्वा मत्कन्यकाः ५ नारद उवाच इति वाक्यं ततः श्रु
त्वा दूतोसौ मथुरां गतः पप्रच्छ सर्वानभिप्रायं ॥ मथुरायां महाजनान् ६ ॥ ना
द्वाक्यं माथुराः श्रुत्वा कंसभीताः सतुहृदयः उहस्मितप्रादस्तदूतं कर्णान्ते मृदुवाक्य
या ७ माथुरा ऊचुः वामदेवस्य ये पुत्राः केसेनवहतो हताः एकावशिष्टा वर
जा कन्या सापि दिवंगता ८ वामदेवोपि तावैवल्यपुत्रो दीनमानसः उद्दता
कथनी हि हित्वा याकंसभये ऽपुरे ९ सोऽविसतान्नवानीयो वक्ति चेन्मथुरापुरे ।

104A

तेदंश्चयतिकंमैत्रेयोर्थ्यंमभिज्ञोः विभुः ॥ नारदउवाच तेषांवाक्यंततःश्रुत्वाहूतो
वैवपकाश्वरं मत्वार्थंकथयामासतान्नेकारणमद्भुतं १ हंसोउवाच मथुरायां
मक्तिमोविरतपेत्मोतिदीमवत् तस्मृत्वात्तिप्रजानाकेसेनतिष्टतोःश्रुतं २ ।
एकावशिष्टाकन्यापिविवाताकेसहस्तः एवंश्रुत्वायउप्रान्तिर्गतोहस्थानेश
नैः ३ चतुर्वृदावनेरम्यकालिंदीकूलितेशुभे अकस्मात्कृतिकाहृदेहशोक
स्त्रिशुश्चिश्रमेयौ ४ ततस्तगाममोराजवगोपगोगणामध्यतः श्रीवत्साकोवनरूप
मोवनमालविभूषितमंदरः हिमसोगोपसूतैश्चपरेवेतमहिलवेणि न्वयाअवमन
श्रोत्तावस्वदेवात्मजोहरिः ६ किंकर्तव्यंवदन्नेपशुनिवाक्यंस्वषानहि यत्रप
त्रपश्च्यातेतत्रैमाप्रेषयप्रभो ७ नारदउवाच इतिचिंतयतस्तस्यविस्मितस्य
न्तपसश्च यहच्छयासिंधुदेशान्तभीष्मजेन्तुसमागतः ८ तस्जात्वि मलो
राजादत्वातस्मैवलिवक्रुः प्रपच्छसर्वाभिप्रायंभीष्मंधर्मभृतांवरं ९ वि
मलउवाच यात्तवलेयन्तभूवेमामथुरायांहरिःस्वयं वसुदेवस्यदे

मा॰ पु॰
८
105

वक्ता भविष्यति न संशयः ११ न जातो वामदेवस्य सकाशे यदुहरिः परः ऋषि वा
कौत्सपानस्यात्क सैदासस्याशि कन्यकाः १२ महाभागवतः साक्षात्त्वं परा विरविन्न
मः जितेंद्रियो बाल्यभावाद्ध्री गोयन्नैव स्मृतमः एतद्रुदमहाबुद्धे किं कर्तव्यं मया
त्रैव नारद उवाच विमलस्यदृगा गायो महाभागवतः कविः दिव्यदृष्टकृयमत
त्वतश्री कृष्णस्य प्रभाववित् १४ भीष्म उवाच हे राजन्नद्भुतमाख्यानं वेदव्यास
मुखाच्छ्रुतं सर्वपापहरं पुण्यमाश्चर्य विवर्द्धनं १५ हे वानेरारब्धं गार्ग्याय दे
त्यान्ताहिवयायव वसुदेवगृहे स्नातः परिहर्षितमोहरिः १६ अर्द्धरात्रे कंसभया
ते नीत्वा गोपी विश्वस्य तत्र गत्वा च गोकुले क्लम्लनि धायशायने नृप १७ यशोदा
नंदयोषुत्री मायान्नीत्वा पुरं ययौ वहदध्येगोकुलेकस्मा गोपालो नाम वैन्द्रभिः १८
सोपि वै वहदेकाकं गोपहृतिं गोपालवेषधृक् एकादशसमास्तत्र गूढो वासं करि
ष्यति १९ हैवं कंसद्यान पित्वा प्रमाद: [illegible] मासतत्र वट
[illegible] सं भविष्यति अयोध्यापुरवासिन्यः पौरा मसवरान्नता: ३ ता: स्मा

८

३२

105 A वो लब्ध्वा भार्यास्त्वं च भूत्वु कन्यकाः शुभाः तस्माद्य देवदेवाय देया कन्यास्त्वया खलु
३१ न विलंबः कश्चित्कार्यो देहः कालवशो ह्ययं इत्युक्त्वाऽथ गते भीष्मके सर्व
ते हस्तिनापुरे दूतं त्वप्रेषयामास विमलो नंदसूनवे ३३ इति श्रीमद्गर्गाचार्ये
संहितायां माधुर्यखंडे श्रीनारदबहुलाश्वसंवादे अयोध्यापुरवासिन्युपा
ख्याने षष्टोध्यायः ६ नारद उवाच अथ दूतः सिंधुदेशान्माथुरान्पुनरागतः
चरन् वृंदावने कृष्णातीरे कृष्णं ददर्श ह । कृष्णं प्रणम्य रहसि कृतांजलिपुटः
शनैः प्रदक्षिणीकृत्य दूतो विमलोक्तमवाचह १ दूत उवाच स्वयं परं ब्रह्मण
ः परेशः परेरेट् भूपः परिपूर्णदेवः यः पूर्णपमवैः सततं हि हस्ते तस्मै नमः सज्जना
गोचराय २ गोविप्रदेवश्रुतिसाधुधर्मरक्षार्थमद्यैव यदोः कुलेजः जातोसि कृष्ण सा
द्दिव्यधामयोसो न तस्मै नमः ननत गुणार्णवाय ४ अहो परं सारपमलं ब्रजौकसा
यत्र कृत्स्नं न देवास्पृत्योपितः यस्मा ब्रजोयन्न मान्यमेतत्तयत्तेव साक्षात्प्रकटः
परो हरिः ५ यद्वादिकासुंदरकं बरत्नयद्गोपिकाजीवनजीवहूल तदेव मत्रै
त्रयपुस्थि प्रजाने किं वर्णये भागय मतः स्वकीयं ६ गुरभा ब्रजे मोपमिषेणा चासिक
तृरिकामोदद्रवप्रसिद्धः यशाश्रुते निर्मलमाम्रपक्ष्को लौकरोति सर्वं च ।

गा॰
मा॰ पु॰
२
106

गतिर्विलिलिक्षौ ७ तन्नामिसर्वंतनचैतस्मभावंदेत्रैस्मात्मामृतमेदमादौ तथा।
पिवद्देन्तपवाक्यमतंपरंरहस्यरहस्मिस्तवषष्ठेयासिंधुदेशेणुगीपप्रसिद्धाश्री
वेपकानामभुभाग्यवैद्यौ तत्पालकोसौविमलोनान्नपेद्गल्वत्पादपद्मकृतरंचित
वृत्तिः ९ सदाकृतेयतशांतेत्वदर्घदानेतयोब्राह्मणमेवनच तीर्थजपयेत स
माधनेनतसैपरंपर्यानमेवदेहे १० ततकन्यकाःपद्मविशालनेत्राः पूर्णापतिं ता
स्तगायंत्यगारात् सदात्वदर्थंनियमव्रतश्चात्वत्पादभक्त्याविमलोकृतामः॥
रटहाणानामाव्रजदेवपाणीवदत्वापरदर्शनमङ्गतस्व गच्छस्वसिंधूनविशादी
कृकृत्वविस्रपकर्तेव्वमिदंत्वयाधि ११ श्रीरुद्रउवाच इत्वाक्यततःकृत्वाप्रस
न्नोभगवान्हरिः क्षणमात्रेणयातवान्हत श्रकपकोद्धवी १३ विमलस्यमा
हायतेवेदघ्वनिममाकुले महतःकल्लश्चाकाशान्तसहस्रावततारह १४।
श्रीवत्साकंजनकपामसुंदरंवनमालिले पीतांबरंपद्मनेत्रयतत्वादगतहरि।
१५ तद्दृष्टासहसोत्थायविमलःप्रेमविह्वलः पपातचरणोपांतेरोमांचोद्गतकृ
तांजलिः १६ संस्थाप्यपीठकेदिव्यरत्नेहेमरत्नविविधप्रभो स्तुत्वासमृज्यपविधि ८
वतंजाततस्संसमवस्थिताः १७ गावाविभः प्रपपुपतीः स्वदीवीक्ष्यमानवः

106A

व२

उवाचविमलंकृष्णोमेघगंभीरयागिरा १८ श्रीभगवानुवाच म
हामतेवरंब्रूहियत्तेमनसिवर्त्तते याज्ञवल्क्यस्यवचसाजातंमद्दर्शनंतव
१९ विमलउवाच मनोमेभ्रमरीभूतंसदात्वत्पादपंकजे वासं
कुर्यादेवदेवनान्यत्रसेकदाचन २० ॥ नारदउवाच इत्युक्त्वाविम
लोराजासर्वकोशधनंमहत् हरिपिवाजिरथैःसार्द्धंचक्रेचात्मनिवेद
नं २१ समर्प्यविधिनासर्वाःकन्यकाहरयेनृपः नमस्कारंकृ
त्वायविमलोभक्तितत्परः २२ तदाजयजयारावोभूर्जुनमंडलेव
भृवुपुष्पवर्षाणिदेवतागगनस्थिताः २३ तदैवकमलसान्नृप्यां
प्राप्तेनेगास्फुरत्कृतिः प्रातःसूर्यप्रतीकाशोज्योतयन्मंडलंदिशां

छा४ व२

मा.पु.
१
107

वैनतेयं समाहूय नत्वा श्रीगरुडध्वजं सभार्य्यः पश्यतोन्यासां विकुंठे स वि १
लोकययौ १५ दत्वा मुक्तिं नृपतये श्रीहूकलो गरुडध्वजः सभार्य्यः प
श्यतोन्यसां दत्वा मुक्तिं नृपतये श्रीहूकलो भगवान् स्वयं ततस्ततः
सुंदरीर्नीत्वा व्रजमंडलमाययौ १६ तत्र कामवने रोपे दिव्यमंदिरसंयु
ते क्रीडेतिकंदुकैः सर्वास्तास्तु कृष्णप्रियाः प्रभाः १७ यावतीः कृष्णप्रियास्तु
स्त्यातावद्रूपधरो हरिः रराज रासे व्रजराट् मन्तः रेजिनजितात्मनः १८ रासे वि
मलवंशीनां मानंदोल विंडुभिः चुतैर्विमलकुंडे भूतीर्थानां तीर्थसत्तमे ट
ष्टापीतांचतस्त्वात्वा पूजयित्वान्यपस्वर क्षित्वामेहसमं पापं गोलोकं याति
मानवः ३० सर्वेषांवासिमीनांतकथांयाम्नस्याप्याम्वरः सव्रजे ह्यामपरम
योगिडर्लभे ३१ इतिश्री महर्गावायंसंहितायां श्रवासित्नुपाख्याने नामसप्तमो

गोलोकं १

७

107A

नारदउवाच गोपीनांयज्ञसीतानांआख्यानंमत्प्रसादमेप्रिल सर्वपापहरंपुण्यंकामसं
देमंगलायनं १ उशीनरोनामदेशोदक्षिणस्यांदिशिसंस्थितः एकदायज्ञपर्जन्योन
ववर्षसमाटश २ धनवंतस्तत्रगोपाश्चनाष्टिभयातुराः सकुटुंबागोपयत्नेष्व
जमुंडलमाययुः ३ तेषांगृहेषुसंजातायज्ञसीताश्चगोपिकाः श्रीरामस्यवरादे
वादिव्ययौवनभूषिताः ४ श्रीकृष्णस्यसुंदरंदृष्ट्वामोहिताभारपोषर ब्रीनेकृष्णस्यप्रसा
दार्थंप्रहेराधांसमाययौ ५ गोपकन्यकाःहेवृषभानुसुतेदिव्येहेराधेकंजलोचने श्रीकृ
ष्णस्यप्रसन्नार्थंवदकिंचिद्व्रतंशुभे ६ त्वंवृषभानुदेवैरपिसद्गर्गमं तेजनासो
ह्नितोराधेसर्वशास्त्रार्थपारगा ७ श्रीराधोवाच श्रीकृष्णस्यप्रसन्नार्थंकुरुतैकादशीव्र
तं तेनवश्योहरिःसाक्षाद्भविष्यतिनसंशयः गोपकन्यकाः संवत्सरस्यद्वादशानांनामानि
वदराधिके मासेमासेव्रतेतस्याःकर्तव्येतप्रभावतः ९ राधोवाच मार्गशीर्षेकृष्णपक्षे
उत्पन्नाविख्यातेहतःसुरासुरवधायापितिथिरेकादशीवरा १० मासेमासेसुपक्षस्ता
मासेवसर्वनामानतस्याःषट्विंशतिनामानिवदामिहेतकामदा ११ उत्पत्तिश्चनरणा
मोक्षासफलाचततःपरं षट्तिलाचजयाविमलानिपरा १२ आमर्दकीततःपरं।

वी

मधु.
११
108

ख्याता नाम्नां वै पापमोचनी कामदा च ततः पश्चात् कथिता वै वरूथिनी १४ मोहिनी चाप
रा प्रोक्ता निर्जला कथिता ततः योगिनी देवशयनी कामिका च ततः परं १५ पापांकुशा
रमा चैव ततः पश्चात्प्रबोधिनी पवित्रा चाप्यजा पद्मा इंदिरा च ततः परं सर्वं मे पद्मदे चैव
ह्मोक्षे मलमासजे एवं षड्विंशति नामान्येकादश्याश्च वै नरः १७ श्रो वत्सरं ह्याद
शीनां फलमाप्नोति सा पिहि एकादश्याश्च नियमं शृणु नाप्यत्र जांगलाः १८ सुमिश्रा
यी दण्ण मांसं वै कर्मको जितेंद्रियः एकवारं जले पीतां पीतं नवतो नित निर्मलः १९ द्वेषेम
हू ते वान्याय चैकादश्यां हरेत्ततः सप्तमे भोडकस्त्रावं कृपस्नातं नवमध्यमे २० तडागे
वो नु मे स्नानं नद्यां स्नानं ततः परं एवं स्नानानि वै नरः क्रोधलोभ विवर्जितः २१ नालापये न्तदि
ने नीचान्नत्यापाषण्डिनो नरान् मिथ्यावादरतांश्चैव तथा ब्राह्मणनिंदकान् २२ अन्यां
श्चैव दुराचारानगम्यागमने रतान् परद्रव्यापहारांश्च परदाराभिगामिनः २३ दुर्वृत्तान्
भिन्नमर्यादान्नालापयेत्सुकृती नरः केशवं पूजयित्वा तु नैवेद्यं तत्र कारयेत् २४ दी
पं दद्याद् गृहे तत्र भक्तियुक्तेन चेतसा कथां श्रुत्वा ब्राह्मणेभ्यो दद्यात्सद्दक्षिणां पुनः २५
रात्रौ जागरणं कुर्यात्गायन्विष्णुपदानि च २६ कांस्यं मांसं मसूरांश्च चणकान्कोद्रवा

धं मा २

108A वेतपाशाकंमधुपरान्नंचपुनर्भोजनमैथुनं २६ वैशेष्येव्रतकर्तव्ये टणमांदशवर्जयेत प
नक्कौद्रंचनिद्रांचक्षुताहलंतथावतं २७ पराणवादंपैशुन्यंस्तेयंहिंसांतथारतिः क्रोधंतत्रमनृतं
वाक्यमेकादश्यांविवर्जयेत २८ कांस्यंमांसमसूरांश्चकोद्रवंतैलविंधुभोजनं व्यायामंचप्रवासं ना२
चपुनर्भोजनमैथुने २९ द्यूतक्रीडांमसूरांश्चद्वादश्यांपरिवर्जयेत अनेनविधिनाकुर्याद्
द्वादशीव्रतमुत्तमं ३० गौर्युवाच एकादशीव्रतस्यास्यकालंवदमहामते किंफलंवदतत
स्यास्तुमहात्म्यंवदतत्वतः ३१ श्रीरामउवाच दशमीपंचपंचाशत्घटिकाश्चेत्प्रदृश्यते ।
तर्हिचैकादशीत्याज्याद्वादशींसमुपोषयेत ३२ दशमीपलमात्रेणत्याज्याचैकादशीति
थिः मदिरायाःविंदुपातेनत्याज्योगंगाघटोयथा ३३ एकादशीयदाहीनाद्वादशीवाघटागता
तदाएवात्रकर्तव्यास्यात्तदावैद्वादशीव्रतं ३४ एकादशीव्रतस्यास्यफलंवदत्येषब्रह्मवादिनाः प
स्यस्वर्णमात्रेणवाजपेयफलंलभेत ३५ अश्वमेधसहस्राणिद्विजान्नभोजनेनयः
तेनकृतंफलमाप्नोतिद्वादशीव्रतकृन्नरः ३६ समुद्रगरेवनंपर्वतपोटादीनिवसुंधरां तस्म
हस्तगतंपुण्यमेकादश्यामहाव्रते ३७ येपिमानार्णवेमग्नाःपापपंककरमाकुले तेषामुद्धर

माघु.

१२

109

नर

णार्यांयद्वादशीव्रमुत्तमं ४८ राज्ञोजागरणंकृत्वैकादश्यांव्रतकृन्नरः नपश्यतियमंरौद्रं
पुत्रकैःपापशतैरपि ४९ हज्जपेयोऽहरिंभक्त्याद्वादश्यांतल[illegible]सीदलैः लिप्यतेनसपापेन।
पद्मपत्रमिवांभसा ५० सुवर्णमेयमहस्राणिराजसूयशतानिच एकादश्युपवासस्यक
लांनार्हंतिषोडशीं ५१ दशैवमातृकेपक्षेतथावैदशपैतृके त्रियायादशपक्षेतुपुरुषा
नुद्धरेन्नृपः ५२ यथाश्वक्रांतयाभूम्यासाद्द्वीपास्समहार्णवा धेनुक्रांतयापश्चक्राउभयोः
सहपुण्यदः ५३ मेरुमंदरमात्राणिपापानिशतजन्मसु एकाचैकादशीगोपधोदहतेन
लेनाग्निवत् ५४ विधिवद्विधिहीनेवाद्वादश्यांदानमेवच स्वल्पंवाप्सुकृतंगोप्तामेरुः
तुल्यंभवेत्त्वतत् ५५ एकादशीदिनेविस्मोःस्मृतेयोहरेःकथां सप्तद्वीपमहीदानेतत्फ
लंलभतेध्रुवं ५६ योवैद्वादशनरःस्नात्वाद्रष्टादेवंगदाधरं एकादश्युपवासस्यकलांनार्हं।
तिषोडशीं ५७ प्रभासेचकुरुक्षेत्रेकेदारेवद्रिकाश्रमे काश्यांचसूकरक्षेत्रेग्रहणेचद्वि
रसंख्यैः संक्रांतौचचन्द्रलक्षेदानेदत्तंचयन्नरैः एकादश्युपवासस्यकलांनार्हंतिषोडशीं ५८
नागानांचयथाशेषःपक्षिणांगरुडोयथा देवानांचयथाविष्णुर्वर्णानांब्राह्मणोयथाह

109A नागानां च यथा शेषः पक्षिणां गरुडो यथा व्रतानां च तथा गोप्यो वराचैकादशी तिथिः ५१ १
दशवर्षसहस्राणि तपस्तप्यति यो नरः तत्तुल्यं फलमाप्नोति एकादशीव्रतकृन्नरः ५२ इत्येए
कादशीनां च फलमेकं व्रजांगना ऊरुता नुव्रतेयुः किं भूयः श्रोतुमिच्छथ ५३ इति श्रीम
द्गर्गसंहितायां माधुर्यखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे यज्ञसीतोपाख्याने एकादशीव्र
तफलंनाम अष्टमोध्यायः ८ गोप्य ऊचुः वृषभानुसुते नेमे कस्यैवेशास्त्रार्थपारगे विरिंचवचनो
निवाचा वाचस्पतिसमानि १ एकादशीव्रतं राधे केन केन पुरा कृतं तन्नूहि नो विशेषेण त्वं साक्षा
ज्ज्ञानरागविधि २ श्रीराधोवाच माघौ देवैः कृतं गोप्यो वरमेकादशीव्रतं भ्रष्टराज्यस्य लाभार्थं
दैत्यानां नाशनाय च ३ वैशालेन कृतो राज्ञा कृतमेकादशीव्रतं सार्धेन स्नातरणापाय प्रमलो
कगतस्य च ४ मकरस्यांवपकेनापि ज्ञानिनाकेनपापिना एकादशी कृता येन राज्यं लेभे स
लेभकं ५ महावनगाकेन मना कृतमेकादशीव्रतं पुत्रहीनेन सहद्याकाशन पुत्रं लेभे स
मानवः ६ ब्राह्मणैर्दैत्यपत्नीभिः कृतमेकादशीव्रतं तेन लेभे स्वर्गसौख्यं धनधान्य च स्माव्रगी
पुत्रवैनी माल्यवं नोपापात् पिशाचतो प्रमोकृते व्रतेनाप्याप्तं गंधर्वतां गता ८ पुरा प्सीताम
चंद्रेण कृतमेकादशीव्रतं समर्द्धे से तवं धार्येरावणस्य वधाय च ९ लयानेच समसत्यद्वराधा।

कृशा२

माघ
९
110

देवहूतनले मरताः एकादशीव्रतेनापि सर्वे कल्याणहेतवे ९ व्रतेन चकार मेधावी सुदर्पणापित
वो नृपः एकादशीव्रतेनापि पुरुगेयर्वनो गताः एकादशीव्रतेनापि मांधाता स्वर्गतिं गतः स
गरश्च ककुत्स्थश्च मुचुकुंदो महामतिः ११ धुंधुमारादयश्चान्ये राजानो बहवस्तथा ब्रह्मकपाल पा३
निर्मोको बभूव भगवान्भवः १३ धृष्टबुद्धिर्वैश्यपुत्रो ज्ञातिनिर्यको महाखलः एकादशी
व्रते कृत्वा वैकुंठे स जगाम ह १४ राज्ञा रुक्मांगदेनापि कृतमेकादशीव्रतं तेन स्वमंडलं भुक्त्वा
वैकुंठं सपुरो ययौ १५ अंबरीषेण राज्ञापि कृतमेकादशीव्रतं नास्पृशद्ब्रह्मशापो येपि येन च प्रति
हतः क्वचित् १६ हेममाली नाम यक्षः कुष्ठी यन्न दूरापतः एकादशीव्रते कृत्वा चंद्रतुल्यो
बभूव ह १७ महीजिन्नाम भूपेनापि कृतमेकादशीव्रतं तेन पुत्रं शुभं लब्ध्वा वैकुंठे स जगाम ।
ह १८ हरिश्चंद्रेण राज्ञापि कृतमेकादशीव्रतं तेन लब्ध्वा मही राज्यं वैकुंठं सपुरो ययौ १९ ।
श्रीशोभनेनापि पुत्राकृते पुरोजामातृको ऽसौ कुंठ ... सत एकादशीं समुपो
ष्य मारतेषामतः स देवैः किल मंदिराचले २० श्रद्धयापि राज्ये कृतेन कुबेरस्य च तु राज्ञा पुत्रो लो ।
किल चरभागया एकादशी सर्वे तिथिप्रवरीं पर राज्ञा नीय यशोध्यान हितत्समाप्त्या २१ नार
दउवाच इति तथा यामसो वाक्कुनाय पंकजमीनाश्चगोपिका एकादशीव्रते चक्रुर्विधिवत्कः ।

ललाललसाः २२ एकादशीव्रतेनापि प्रमत्तः स्मीहस्वयं मार्गशीर्षे प्रतिमायां रामेनाभि॥
स्वकारहृ २३ इतिश्रीमद्गीताचार्यसंहितायां श्रीमाघमाहात्म्ये विदेहश्रीनारदवलाश्वसंवादे ए॥
कादशीमाहात्म्ये पञ्चसीतोपाख्याने नाम नवमोध्यायः ९ नारद उवाच ॥ पुलिंदकानां को पी
नोकारिषेवणीतेन च सर्वपापहरं पुण्यं सद्भक्तिवर्द्धने १ पुलिंदा उग्रलोकौ च सिंह्याद्रि
वनवासिनः विलपंतो व समराजन्नदीनानावकराचन ॐ पिनस्तेषु बलवान् विंध्याद्रेश्चाधि
पो बली सत्यौहिणीभ्यानान सर्वांन पुलिंदान् सरुरोषप्रह युयुधस्तैपितद्दर्सकौ तैः स्म लेः
पस्स्वधेः शस्त्रविविधैः शरैः कतिदिनानि च ४ पत्रैने प्रेषणामास के मापघंड भस्मते कंसप्र
गोष्टिनोर्दैत्यः प्रलंबो बलवान्नतदा ५ योजनद्वयमुच्चांगं कालमेघसमप्रभं किरीटकुंड
लधरं सर्वद्वारविभूषितं ६ पादयोः ॰ संवलायकुतं गदापाणिं हतानानवन लालाजिह्वं घोर
रूपवान् पंतकिरिडमान् ७ केपपंतेभुवंवेमान प्रलंबं पुरतः उमेदं हृष्ट्वापधिनो राजा ससे
न्यारणा मंडल ८ त्यक्त्वा [illegible] सिंहवीत्यगजोपप्पा प्रलंबस्तान्नमानीपसघुरामा
यथोपनः ९ पुलिंदास्ता पिकंसस्य स्मरतो ममपापगनाः सं क्रुद्धो बाकामगिगिरो वामचक्रु २

ती दे
वीरः

माधु. पेश्वरः १० तेषां रहस्येषु संजाता श्रीभागमस्यवदानसुभान पुलिंद्रः कन्यकुमारिवाकृपिपाय श्रीभि-
१४ वार्द्धिना ११ तदर्शनेसमुद्भवःकृजः पुलिंद्रः प्रेमविह्वलाः श्रीमत्यादूरजाप्रत्ताध्यायतस्तमहा-
॥। त्मिना १२ ताश्चापिवासमप्रामाश्रीकृष्णपरमेश्वरे पतिस्मृतेनसमाचाङ्कोलोकाधिपतिवि-
प्रभे १३ श्रीकृष्णचरणांभोजरजोदेवःसदलेभे महाभागपुलिंद्रीनाथाःप्राप्तावविश-
पकः १४ यःपारमेष्ठ्यमखिललंतमहेन्द्रधिष्ण्यंतोसार्वभौममनिशंनरसाधिपत्यं नायोगा-
सिद्धिमपिमितामपुनर्भवंवावाञ्छन्त्यलपरमपादरजःप्रपन्नाः १५ निष्कञ्चनःसकलदेवा-
फलेनविरागापन्नत्यदेहगेहजनतामनयामहान्तः भक्त्याजपोमिहरिपादरजःप्रसक्ताः स-
न्नेपिविदितमिमाविकिलतेरपेष्ठा १६ इतिश्रीमद्भागवतमाहात्म्येनारायणपञ्चरात्रे-
श्रीनारदबहुलाश्वसंवादेपुलिंदकोपाख्याननामदशमोध्यायः १० नारदउवाच मनुष्या-
नांचैवदेवानांवर्णनसमासेनहि सर्वपापहरंपुण्यंहरिभक्तिविवर्धनं १ तांतविस्तरतःश्च-
प्रत्नकः पतंगोदिव्यवाहनः गोपगृहस्थलक्षेत्रराजवन्नाताषड्हेषभानवः २ तेषांरहस्येषुसं-
जाताल्लक्ष्मीपतिनुपात्मजाः रमावैकुण्ठवासिन्याश्वेतद्वीपसखीजना ३ ऊर्द्धवैकुण्ठवासि-
न्यस्तयाजितपदाश्रिताः श्रीलोकाचलवासिन्यःश्रीसख्यापिसमुद्भजा ४ श्रीकृष्णस्यप्र-

111A

वीदम४

सद्वारं पंतामिमां च वृनं कुवं चिंतयेन्नः सदा श्रीमद्गोविंदचरणांवुजं ५ मां च स्व श्वशुरं रूपं
वेस्या वयं मनोरिह निःस्वयं यः मां प्रेम परीक्षार्थं कोलसत्ता सो महेगतः ६ आद्य च मां वरं
विभ्रत जटा मुकुट मंडितः विमल विधु सरोवेण वाट पतन मोहयन जगत् ७ नामां वीथी
थसंमानं गोपा निसर्वतः आयपुर्दशीनेकनेमो हितागोपकन्यकाः ऊचुः परस्परं मुदा
प्रेमानंद समाकुलाः ८ गोप्य ऊचुः कस्त्वं योगी नाम किं ते कुत्र वासस्तवेसत्ते कांहति
लवकामि हि विद नो वद नो वर ९ सिद्ध उवाच योगेश्वरोहमेवास्मः सदा मानसरोवरे
नाम्नास्य यं प्रकाशोहं निरन्नः स्वबलात् सदा मायी परमहंसानां यामहं सेव्य योगिनां १०
नेम व्यवर्तमानं वेद्म्यहं दिव्य दर्शनात् ११ उच्चाटनं मारणं च मोहनं स्तंभनं तथा ज्ञानामि
ऽविद्या मिर्वपुः कर्णामेव च १२ न दास्यामि च वदस्येह सर्वेषां प्रत्यानाभिह १३ गोप्य ऊचुः
सत्यं ब्रू गोपेश्वरोसि त्वं त्रिकालज्ञोन संशयः वशीकरणमंत्रेण सद्यः पठनमात्रतः १४ यदि
दिसा त्वं च चात्यं चेत्तिं निनाय सत्ते नमने न दामन्या महे न्वा वेमे त्विणा प्रवरेपर १५ सिद्ध उवा
च उले भवे ... नाभिगं रितें स्विपः नेयाप्यहं कारिष्यामि वाक्यं न चलते सदा १६
निमीलय नेत्रे ... चरुरु नस्विपः सविष्यते न संदेहो ... कार्यमेव च १७ ॥

माघ० नारद उवाच तथा च मीलिता त्वासां गोपीषु भगवान् हरिः विहाय तत्र योगीन्द्र पंचयोषिश्री

११ तंदंतंदनः १९ नेत्रान्तमीलयद्दृशं मा तेषु नंदनंदन वीक्षिता नैन सम्भावयन्तः हर्षिता

112 मोहमागताः २० माघमासे महारासे पुण्ये हरावनेवरे तामिः साहं हरी रेमे सुरीमिः स्मर

गोपिव इति श्रीमद्गर्गसंहितायां माधुर्यखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे समावे ऽव

षे नटीपोह्वेक्रज्ञोत्ज्ञिन श्रीलीलाकावलवासिनीनां श्रीसखीनाम पाठ्याते नामैकादशो ॥

ध्यायः ॥ नारद उवाच इदं मया ते कथितं गोपीनां चरितं शुभं अन्यासां चैव गोपीनां व

र्णनं शृणु मैथिल १ वीतिहोत्रेऽग्निभुक् शार्दूलः श्रीकरो गोपतिः श्रुतः व्रजेशः पावनः शा

न्तः उपनंदा व्रजे नव २ धनवन्तोऽस्य पवनः पुत्रवन्तो बहुश्रुताः शीलादिगुणसम्पन्नाः सर्वे   ८५

दानपरायणाः ३ तेषां गृहे पुत्रजाता कन्यका देववाक्यतः काश्चिद्दिव्याश्च अदिव्याश्च तथा

त्रिगुणवृत्तयः ४ भूमिगोप्यश्च सञ्जाता पुण्यैर्नानाविधैः कृतैः नारायणकामवच्यः स

ख्या भवनविदेहराट् ५ एकदा भ्रमानि नीराधानाः सर्वाः वीक्ष्य गोपिकाः ऊचुर्वीक्ष्य हरिं

मानहो लिकायां महोत्सवे ६ गोप्य ऊचुः रंभोरु चंदनवने व्रजसुंदरीशो राधेवचः सल

लितं ललने श्रगुणं श्रीहोलिकोत्सवविहारम लेविधातम्मा पाणिने पुरवे व्रजभूषणतो

112A

ये ७ श्रीयौवनोन्मदविघूर्णितलोचनौसौ नीलालकालकलितांसकपोलगोलः
मत्तोनकेतुकंचनांतमशेषमारारा चालयनप्रनिमतांसपदारुणान ८ बालार्कमौ
लिविमलांगदहारमयनविघनतियनमकरकुंडलकंठपानः पीतांबरेणाजयतिच
तिमंडलशोभमंडलमथनयेववनेदिविसो ९ श्रावीरकुंकुमरसेश्वविलिप्तदेहोह
लगदहौतनवमेचनपंत्रआयात प्रेडनवाप्समविवादमनीवराधेनहासरंगरसकेलि
रतःस्मितःसः १० निरोकफालरागमिषेणविद्रायमाणं दानवममघचयशः किलहोलि
काये कंठेयमाप्यनिजमेदिरसंगवारिपाटीरपंकमकरेलवयंचतणा ११ उतिष्ठगाकस
हसानिजमंडलीभिर्यंत्राभिसोपिकिलतत्रमहामनेतं पत्नारशोभिमयोनकदापि र
लभ्यःप्रत्यालितेकरतलेविदितःप्रवाहे १२ नारदउवाच श्रयमानवतीराधामानेनत्या
क्तामसखिपितामरवीसंचैःपरित्यतायकंनेहोलिकोत्सवे १३ श्रीलेत्रणकमकस्तूरी हरि
द्राकुंकुमदवैः परितास्मिहरीभिसंयुक्तास्वावृत्तोंगनाः १४ उपहस्ताःपीनवक्षाःकु
मेकूपुरमेखलाः सायंत्याहोलिकागीतानहोलीभिर्होस्यसिपुभिः १५ श्रावीराकर्ण
हस्तानांकोटिशःकोटिशालया सर्वेनाजम्डहःकुसमकेराभ्यांव्रजगोपिकाः १६ यथा

मा॰मा॰ मेघ्नेवहामित्य॰संध्यायांस्नावगाम्यच ततस्मंलेवविलिप्तंत्योयावीताकत्ताम्नहिमिः १७
१९ ॐॐमाकहृतीभिस्तुसाईचक्रुविधानतः भगवानपितत्रैवपावतीव्रजयोषितः १८
113 ध्यतातावेविरूपाणिविजहारेतपंश्वर रायपाम्ऋभेतत्रहोलिकामहोत्सवे १९ वर्षा
सेय्याहूणीकृत्सामोत्तामित्याघनेतायथा कृत्सापितहृष्णकृतातकतत्रोदृत्तासकीयंतव
मतरीयं तास्मायपोतु दृष्टहृपरंशादेवेश्ववर्षतस्यचवुष्पवर्षाः २२ इतिश्रीमत्कृगोचाध्या
नेहितायांश्रीमाधुर्यखंडेनारदबहुलाश्वसंवादेहोलिकोत्सवेदिव्यात्रितमहात्ति २
मिगोपीपाख्यानेनामत्रयोदशोऽध्यायः १३ श्रीनारदउवाच अपदेवोरानानोचगोपी
णांवतेनेश्रणु चतुःपदार्थदंतृणांभक्तिवर्द्धनमुत्तमं १ बभूवमालवेदेशेगोपोने
दोदिवस्पतिः भार्यासहस्रसंयुक्तोधनवान्नीतिवित्परः २ नीचेपात्रामयगोनगुग
णंमस्थानगतः तेदराजनव्रजाधीशस्फतास्त्रीगोकुलेययौ ३ मिलित्वागोपराजसहह
हेदावनस्थितं तेदराजाज्ञयातत्रवासंचक्रेमहामनाः ४ योजनदुयमाश्रित्यऊर्ववन
वोष्णवेबुन॰मेपेमाघव्रजेराजन्नंतिभिःसादिवस्पतिः ५ श्रीकृत्त्सस्यंवदेहस्वामोहिता
कन्यकाय्वताः दामोदरस्यप्राप्त्यर्थंचक्रुर्माघव्रतंपरं ६ अर्थोदयेकृष्णमनोंस्नानार्थंजनागताः
नित्यं

113A

कारसतृ

उद्वेजनः कमलीलांप्रेमानंदसमाकुलाः ७ नाभांप्रमत्तः श्रीकृष्णो वरंवृद्धोत्युवाच
ह नाफ्रचुक्षान्यदेनीलाङ्कन्नोजालिपुटाःशनैः ८ गोपाकुचः योगीश्वरास्ताः किलदेः
लेभसंस्तं सर्वे प्रवरः कारणानि तेनेत्रस्मात्मीभवतानमदानोवेशीर्यरोमसन्मथागः ९
नारदउवाच तथासन्नुचोक्ताहरिणादिदेवस्तासांयथोदर्शनमालक्तानः स्वयानसदा
नेहरिलेन्द्रमार्गेनयासम्यगाह पद्मस्याप्स्वविने ११ परिहृतानमः साक्षाच्छ्रीकृष्णो नान्यः
एवाहं एककामार्थमागतन्वोकारिकाघ्यवकारहं १२ परिकरीकृत्यपीतपटेदत्तांशि
खकिरीटनंतीकृतकंठं लक्ष्मीरवेणुकरेवलकुंडलपहननंदनदेवपरंभजे १३ भक्तो
वत्तथाहरिरादिदेवः सद्वाप्रमानेकिलचात्रगोप्यः सोंशेवयागतनकलकदापिप्रे
व यस्याप्रकृतिर्गतास्ति १४ इति श्रीमद्भागवाध्येसंहितायामाधुर्यखंडे श्रीनारदबहुला
श्वसंवादेदेवजातगोपाख्यानंनामत्रयोदशोध्यायः १३ नारदउवाच जालंधरीणांगो
पीनांसमभवत्स्वयंमैथिल वार्षिकंनकरराज्ञेनरदेवसमहाराजोनेकरः १ मिलनाथे नवा
प्याने रेगाजोदेवनायके वीरादृणामहत्वासिद्धनराक्षप्रगोदिताः २ वध्वानेदासमंसिसोंवं

मन्मथ२

मा.पु.
९
114

भाजग्मुः सर्वे गृध्राद्याः ध्वजे कलिवृधां गणा देवं गोजितः काराणां वै स्थितो भवन् ३ सैनिकद्रुमाद्दितो
पितो भीभीकरो बभूव तत् न दृष्टो मधुनेकिंचित् स्मनराष्ट्रप्रगामरितेन ४ सेना हि गीवयेद्
न्नसममुखं वलं बाहव नाम्यः भाई सवा गोचैम्मीतायावेः स्वरात्मभेः ५ पृथुयेदंतितो
प्रेतूयनष्टकालयनमुकुः शत्रुभिः स्फिङ्क्रचक्रवचः किन्नु यंत्राहतसकः ६ पुरमंतयम्नुद
चक्रे रंगोजितः कतिस्मि दिने स्वनाथः शरणं चेकन्तकं सायपपडम्मप्मते ७ हते संप्रेष
यो मा सर गोजिर्भपकाततः हतस्तमपुराम्नेन्न सभागगनानलनानलः ८ कृतांजलिश्च
शसेनन्नला प्राह गिरा हृद्यया हतोवाच रंगोजितामान्दपरंगप्ततलेगोपोलिनीभितिश्च
वरः सुरराधिपः स्वगात्रुसकन्तु पुरो महाधिमदलश्रुनाघः शरणागतमश्नुव नेदीनतु।
ल्म्यानिहवोमहीतलेभो माहितेगीतशुणो महावलः सुरासुरानहूटमस्मिपालका
नविजित्युद्धेसुरराडिवास्थितः ९ वेडूवकोरश्चरविंचकेपापंघ्यशारक्कोकर
मेवचानकः वयानवरांचे चजलेनगानरः सवरत्मेशत्रुभयेनयातव १० नारद
उवाच इत्यक्तानाववस्पकेसोधदीनमानसः दैत्यको हि समापुत्रो मनोगतं सः।

114A
मारटरे १५ योमरूवचपसिंहरकसरीपत्रभस्माव विंध्याद्रिमद्दणोसणामेमरटनिर्कः
रसंपुत्रे १६ पारेषुस्रं बलाजालनटेतेचनवजूशे हि पंजवलपापीडेममास्यपन्क द्रोर
रेः १७ वागारमरवका ग्रेश्वकेशिख्यामहषाम्नरेः महमादेपिनः कृमः नेगपतन
मापयो पहृत्नाचऊरुणाचवलयोमरूपस्पारे वागौः स्वेड्ड गिम्ल लसघोरपुहृव
स्ववद १८ वागांधकारेसंजाते केसोनीत्यामहागदः विवेशऊरुसेनास्रवनेव
रुपानरोपणा १९ कोम्निहीरान्मकवचानगदणावजकल्पया पानयामासभू
हेहेबृजेपोह्रोगिरीनपणा २० रुणान्मभर्दपाहाभ्यापासि ग्राहणाकोदकानमो
जेगजेनाडापितागजानमान्नोपचाप्रिषु २१ स्कपपोः कहृपाधेत्यामनीउानव
नेकेवलान कोम्निनलाजामपितावितेपगगनेवली २२ गजान्मडास्ववोवी
पलोत्नवेदासनिनान विकुंटसंप्रोवराजेनमपेद्यामामसरोवली २३ रुपान मट
होत्यामापवास्पेणाभ्यांभामपत्नाऊः विवेपदीतावलवातदैत्योऽझोहृषासरः १५
वेलान्याम्निमपारभ्यावीरानपत्नानिनमत्नः पानयामासराजेंद्र केशीदैत्यापियो

मा-पु. बली २५ एवं भयंकरं युद्धं दृष्ट्वा वै कृष्णसैनिकाः शेषाश्च पातरा वीरा जग्मुस्ते रिपु-
१८ दिशो द्रुतम् २६ रंगोजिस्म कृत्वैव चन्नीलाके सोपि दैत्यराट् मथुरां प्रययौ वीरो ना- म
115 द्रव न्दंडुभीस्वनैः २७ [illegible] मापराजपुत्रं कौरवाः
क्रोधमूर्छिताः दैत्यानाम मर्दहत्वा सर्वे वै मौनमाश्रिताः २८ परं वृद्धिं घटं नाम व-
ज्ञसीम्नि मनोहरं रंगोजपेटेलोके सो दैत्यानामधिपो बली २९ वासवं कारतेनैव
रंगोजिगोपनायकः वसेव मस्य भार्याः सज्जालेयथोहरेर्वलात् ३० पसिणा
नाकोपजनेकृपयोवनमृषिताः जातयमैंबलेदस्यीकृसेनाःश्चक्रिरे ३१ वैत्रमा ८५ ५५
सेमहारामेता मिः सकेहरिःस्वपं पुरे वृंदावने रम्ये रेमे वृंदावने परः ३२ इतिश्री
मद्गर्गाचार्यसंहितायां माधुर्यखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे जालंधरीपाख्यानं
नाम चतुर्दशोऽध्यायः १४ नारद उवाच व्रजे शोणपुराधीशो गोपो नंदोपनीमहा
न् भार्याः पंचसहस्राणि बभूवुस्तस्य मैथिल १ जाता मत्स्यवरान्तात संसामद्रागो

115A
एकन्यका नेपाचापिस्तपिवीदाहनात्रूप २ वहिंष्मतीपुरंस्त्रोपिजातानाज्ञातिस्म।
ताः पराः नेपान्यापरसोमस्त्वनवरात्रागयणास्यच ३ नेपास्तनलवासिन्योवाम।
नस्यवरानस्त्रियः नेपानागेंद्रकन्या स्त्रजातापोषवरानपरान ४ नाभ्याद्वांस्मा
टनेकुसवेचारामहूर्तं नेनमेहज्ञपमनोव त्रिरेभ्रोपतिंवे ५ एकदासौहरिस्त्रा।
भिःसहरासपि मनोहरे यमनानिकटेदिव्ये पुंस्कोकिलनकूजिते ६ मधुपध्वनिसंयु।
केकूजनकोकिलसारसे मधुमासेसमंदवायौवसंतनिलकाहते ७ होलिकोत्सवमा
६८ रेमेहरिवृंदनमोहनः कंदंवहवेरहसिकल्पवृक्षमनोहरे ८ कालिंदीजलकलो
लकोलाहलसमाकुलेनंदोलारवलनेचकुस्तागोप्यःप्रेमविह्वलाः ९ राधयाकी।
५४ र्तिसनयाचंद्रकोटिप्रकाशया रेजेवृंदावनेकृस्नोपप्याखन्यारतीश्वरः १० एवंप्रमासस स्वधा:४
वीः श्रीकृस्नेनैवदैव परिरंभितमेसावानासांकिंववर्णयेनेनप: नागेंद्रकन्यायाः
सर्वाः श्रुत्वामासेमनोहरे वलभद्रहरिप्रामाकृस्नानीरेवताःशुभाः ११ इदेमपातक
पिनेगोपीनांचरितंशुभं सर्वपापहरंपुण्यं किंभूयःश्रोतुमिच्छसि १२ वज्रनाभउवाच

मा॰सं॰ ११९ 116

यमुनायास्तु पंचांगं रोदतं द्वौ समागमे । गोपीभिः पाप येन गोविंदः प्राप्त स्तु हि मो प्रभो नार
द उवाच अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनं यस्य श्रवणमात्रेण हानिः परं भवेत ॥१७॥ अ
योध्याधिपतिः श्रीमान्मांधाता राजसत्तमः मृगयां विचरन्नासौ सौभरेराश्रमं शुभं
वृंदावने स्थितं साक्षात्कृष्णतीरे मनोहरे नत्वा जगाम नरेंद्र राजा सौ[illegible]भरिं प्राह ।
मानवः मांधातोवाच भगवन् सर्ववित्साक्षाद्वेदवेदवित्तमः लोकान्तात मम मांधा
नो द्विव्यास्त्सध्येषु वापरः १८ इह लोके भवेद्राज्यं सर्वसिद्धिसमन्वितं ममत्व चक्रसमाह ।
यं घन घ्यामे वदाशु मे १९ श्रीसौभरिरुवाच यमुनायास्तु पंचांगं वदिष्यामि नवा
द्वितः सर्वसिद्धिकरं शश्वत्कृष्णसंतोषकारणं २० यावत्तस्य पंचांगं दे लिख्यति चेत्त
प्रतितिष्ठति तावद्राज्यप्रदं चात्र श्रीकृष्णस्य चकारकं २१ कवचं स्तवनामं च सहस्रं पट
लं तथा पद्धतिं सर्वं वंशे तंत्रं पंचांगानि विदुर्बुधा २२ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्री
कृष्णसंवादे नारदबहुलाश्वसंवादे देवर्षिमांधातृसौभरिसंवादे यमुनासिंधुनाग[illegible] कलेशापात्या[illegible]
नेनामः [illegible]

116A सौभरिरुवाच यमुनायाः कृष्णराज्ञाः कवचं सर्वतोमलं चतुःपदार्थदं साक्षाच्छृणु राजन्म
हामते १ कृष्णां चतुर्भुजां श्यामां पुंडरीकदलेक्षणां रथस्थां सुंदरीं ध्यात्वा धारयेत्क
वचं ततः २ स्नातः पूर्वमुखो मौनी कृतसंध्यः कुशासने कुशैर्बद्धशिखो विप्रः पठेद्वै स्वस्ति
कासनः ३ यमुना मे शिरः पातु कृष्णा नेत्रद्वयं सदा श्यामा भ्रूभंगदेशं च नासिकां नाक
वासिनी ४ कपोलौ पातु मे साक्षात्परमानंददायिनी कृष्णवामांशसंभूता पातु कर्ण
द्वयं मम ५ अधरौ पातु कालिंदी चिबुकं सूर्यकन्यका यमस्वसा कंधरं च हृदयं मे महान
९७ दी ६ कृष्णप्रिया पातु पृष्ठं नंदिनी मे भुजद्वयं श्रोणीतटं च सुश्रोणी कटिं मे चारुदर्शना ७
ऊरुद्वयं तु रंभोरूर्जानुनी त्वंघ्रिभेदिनी गुल्फौ रासेश्वरी पातु पादौ पापप्रणाशिनी ८
अंतर्बहिरधश्चोर्ध्वं दिशासु विदिशासु च समंतात्पातु जगतः परिपूर्णतमप्रिया ९ इ
दं श्रीयमुनायाश्च कवचं परमाद्भुतं दशवारं पठेद्भक्त्या निर्धनो धनवान्भवेत् १० त्रिभि
र्मासैः पठेद्धीमान् ब्रह्मचारी मिताशनः सर्वराज्याधिपत्यं च प्राप्यते नात्र संशयः ११ द
शोत्तरशतं नित्यं त्रिमासावधि भक्तितः यः पठेत्प्रयतो भूत्वा तस्य किं किं न जायते १२ यः
पठेत्प्रातरुत्थाय सर्वतीर्थफलं लभेत् अंते व्रजेत्परं धाम गोलोकं योगिदुर्लभं १३ श्री

मा
पु खं
२०
117

ति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमाधुर्यखंडे नारदवकुलाश्वसंवादे श्रीयमुनाकवचं ना
म षोडशोऽध्यायः १६ मांधातोवाच यमुनायास्तवं दिव्यं सर्वसिद्धिकरं परं सौभरे मुनिशा
र्दूल वद मां कृपया त्वरं १ सौभरिरुवाच मांधातृकम्मकायास्तवं शृणु महामते सर्वसि
द्धिकरं भूमौ चातुर्वर्ग्यफलप्रदं कृस्नवामांशसंभूतापेकृस्नस्यपेसततेनमः नमः श्रीकृस्ना
रूपिण्यै कृस्नत्वंभ्रंतमोऽनमः २ यः पापपंकांबुकलंककुत्सितः कामी कुधीः सत्सु कलिं
करोति हि वृंदावनधामदर्शनात् सन् दनमलिनादिकलिंदनंदिनी ३ कृस्नेसाक्षा
न्नकृस्नरूपा त्वमेव वेगात्वनेव तेनेमनस्स्वरूपी ऊर्मीभूर्मीकृस्मरूपी सदाते विरोविरोमा
निगाविरदेवः ५ वंदेतीलावतीं नाम सवनचवनतिभां कृस्नवामांशभूतां वेगां वैवैरजा
रेसकलजलचपंखंडपत्नीवतानसान् किंनावृस्नोडुमायानहरनगारुजनागोडशैला
दिडुर्गान्नभिनाभूखंडमध्येनदृनिधूतंवनीमूर्तिमालाप्रपातीं ६ दिव्यकोनाम यघ
कृतमघपमुनेरद्युयमस्विनसपापवृक्षे नंखंडुवसमनमनगीरां मेडलेनुलांगानन
देहुन्नाश्राकार्षदृष्टानसेकदपिवचसाखंदिनेयमुहीनेभावमानिंडमनोरदतिवर
हठलप्रचंडोतिदडः ७ रत्नवीविधपोथकृपनररोपापाखवुद्वीकरीवेरणुस्मिकवि

रमा०

राजन्मूर्त्तिं शिरसा नमामि तां विचित्रां सरितं यमस्य भार्यममनःपरं भुविनृणां याचाकृता वल्लभा गो
लोकेश्वनिर्दुलभा नितम्भगा श्रीमहितीयानदी ८ गोपीगोकुलगोपकेलिकलिलेका
लिंदकुसाप्रभेनन्नकूलतैन्नलतोलगोलविलसन्नकल्लोलकोलाहलेनन्नकानारकूल
हसालिकूलहलनुकेकारकेकाकूलः कूजन्नकोकिलसंकुलोव्रजललनालेकारम्भमा
नुमा ९ भवंतिनिह्नासनुरोमनसागिरोयदामूर्तिकनारवाश्च नदप्यलेयातिननोग
रंगानंसंनोमहान्तः किलशेषनुसाः १० कलिंदगिरिनंदिनीस्नवउघस्यवापरःश्रुत
श्रुयदिपाहिनोभुविननोतिसन्संगले जनोपिपदिधारयेन किलषडेष्वयोनिमशः
सुपानिपरमेपदंनिजनिकुंजलीलाहृतं ११ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांसोभ
रिमांधातासंवादेश्रीयमुनास्तवोनामसप्तदशोध्यायः १७ मांधातोवाच कृष्णायाः प
ञ्चांगंकामदंपद्धतिं तथा वदमांमुनिशार्दूलत्वंसाक्षात्ज्ञानशेवधि १ सोभरि
रुवाच पटलंपद्धतिंवस्येयमुनायामहामुने कृत्वालंकायजन्मावान्जीवन्मुक्तोभ
वेन्नरः २ प्रणवंपूर्वमुद्धृत्यमायाबीजंततःपरं रमाबीजंततःकृत्वाकामबीजंवि
धायतः ३ कालिंदीतिचतुर्थ्यंतंततोदेवीजगात्कृपरं नमःस्वाहासर्वविधायजपेन्मंत्र

मा॰री॰
११८
118

स्मिमंत्ररः ४ जपेदेकादशलक्षाणि मंत्रसिद्धिर्भवेद्ध्रुवं जपेनैःशार्ध्यास्वयेकामासर्वशाप्या
सनुच्चपे ५ विधायषोडशदलेपद्मंसिंहासनेशुभे कर्णिकायांन्यसेत्कालिंदींन्यसेत्कृष्णं कृ
समंपुनः ६ जाह्नवींविरजांकृष्णांचंद्रभागांसरस्वतीं गोमतींकौशिकींवेणींसिंधुंगो
दावरींतथा ७ वेदस्मृतींचैवत्रमतींशतद्रुंशरयूंतथा पूजयेन्मानवश्रेष्ठऋषिकुल्ला
ककुद्मतीं ८ इष्टयक्कृष्टषकंनरदलेषुनामोच्चार्यविधानतः वृंदावनेगोवर्द्धनेहंद्दांच
बलसीनयथा चतुर्दिक्षुविधायापूजयेत्तामभिः इष्टकं ॐ नमोभगवत्यैकालिंद
नंदिन्यैसूर्यकन्यकायैयमभगिन्यैश्रीकृष्णप्रियायैयूथीभूतायैस्वाहा ९ अनेन
मंत्रेणावाहनादिषोडशोपचारान् समाहितउपाहरेत् इत्येवंपटलेविहितंभंवसा
मिपद्धतिं ११ यवभोजीभूमिशायीपत्रभुग्जितमानसः कामंक्रोधंतथालोभंम[illegible]ह
मोहंविसृज्यसः १२ भक्त्यापरमयाराजन्नवर्तमानस्तुदेशकः स्त्रासेमध्यहर्नेचोम्याय
ध्यानाद्देवीकलिंदजां १३ सूर्योदयवेलायांनद्यांसमाचरेत् मध्याह्नेचापिसंध्यायां
संध्यांवंदनतत्परः १४ समाप्तेनियमेराजन्नकर्तिरीतीरमास्थितः १५ दशलक्ष[illegible]ब्रा
ह्मणानांसपुत्राणांमहात्मनां पूजयित्वाततःपश्चात्पारानेभ्यःस्वभोजनं १६ वस्त्रभूष

२१

स्नानं३

118A

णासौ वर्णयामास प्रस्फुराणांश्च इति तस्माच्छ्रुत्वा समादायाननंतः सिद्धिर्भवेदनः १७ इतिश्री
मद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमाथुर्यखंडे सौभरिमांधातासंवादे पटलपद्धतिवर्णने
नामाष्टादशोध्यायः १८ मांधातोवाच नाम्नां सहस्रं कृष्णायाः सर्वसिद्धिकरं परं वद मां
मुनिशार्दूल त्वं सर्वज्ञोसि सुव्रत १ सौभरिरुवाच ॐ अस्य श्रीकालिंदीसहस्रनामा
स्तोत्रमंत्रस्य श्रीसौभरिऋषिः श्रीयमुना देवता अनुष्टुप्छंदः मायाबीजमिति कीला
कं रमाबीजमिति शक्तिः श्रीकलिंदनंदिनीप्रसादसिद्ध्यर्थे जपे विनियोगः अथ ध्या
नं श्यामामंभोजनेत्रां सघनघनरुचिं रत्नमंजीरकूजत्कांचीकेयूरयुक्तां कनकम
णिमयीं बिभ्रतीं कुंडले द्वे भ्राजच्छ्रीनीलवस्त्रां स्फुरदमलचलद्धारभारां मनोज्ञां ध्या
येत् मार्तंडपुत्रीं तनुकिरणचयोद्दीप्तदीपाभिरामां १ इति ध्यानं ॐ कालिंदी यमुना
कृष्णा कृष्णरूपा सनातनी कृष्णवामांशसंभूता परमानंदरूपिणी १ गोलोकवासिनी
श्यामा वृंदावनविनोदिनी राधासखी रासलीला रासमंडलमंडिनी २ निकुंजमा
धवीवल्ली रंगवल्ली मनोहरा श्रीरासमंडलीभूता यूथीभूता हरिप्रिया ३ गोलोकत
टिनी दिव्या निकुंजतलवासिनी दीर्घोर्मिवेगगंभीरा पुष्पपल्लवरूपिणी ४ घनश्या

मा॰ उ॰
खि॰
२२
119

मामेघमालाबलाकामेघमालिनी परिष्टर्णिनमाष्टर्णी ष्टर्णीब्रह्मत्विपापरा ५ महा
वेगवतीसाक्षात्त्रिकूभाङ्गाविर्निगता महानदीमूंदगानिविरजावेगभेदिनी ६ अ
नेकब्रह्मांडगतानाब्रह्मद्रवसमाकुला गंगामिश्राग्निर्जलाभानिर्मलासरितांवरा ७
रत्नवद्वीमयनदीहृदप्रमादिसंकुला नदीनिर्मलपानीयासर्वब्रह्मांडपाविनी ८ वै
कुंठपरिखीभूतापरिषमापहारिणी ब्रह्मलोकगतानाब्रास्त्रीसर्गानूस्वर्गनिवासि
नी ९ उत्संसेतीप्रोम्नतेतीमेरूमालामहोज्वलाश्रीगंगांभःशिखरिणीगंडशैलविभे
दिनी १० यमसमामेदहामास्पृद्धिनारविनोवरा नीलांवरापमन्नखीचरंनीचारूद
र्शिना ११ जेतस्थिनाप्पामलांगीखंडवाभाविहारिणी गंडीविभाषणीवमाश्री
कृसवरमिक्कैती १२ रंभोरूपद्मनयनामाधवीप्रमदोत्तमा नपस्वरंनीसखोणीकूज
नूपुरमेखला १३ हारिकारमनाराज्ञीयहराज्ञीपरंगना महाराज्ञीरत्नभूषाणा
मनीनीरवारिणी १४ स्वकीयाम्हमखासाधीश्वभक्तसाधसाधिनी नवलांगावलाम्र
ग्यावरांगाकामतोचना १५ ब्रह्मानपौवनादीनाप्रभाकांतिघृतिःकविः वीरायै
र्यपराज्येष्ठाश्रेष्ठाश्रेष्ठकुलांगका १६ तराप्रभाचंचलानीविघरसौदामिनीनडिन्न

119A स्वाधीनपतिकालक्ष्मीःतुष्टास्वाधीनभर्तृका ९ कलहान्तरितानाभीरुःखण्डिकाप्रोक्ताविनाउ
रा कशिपुस्यादिशय्यागोविंदस्तनामानसा १८ खंडितास्वंडशोभाम्लाविप्रलब्धाभि
सारिका विरहार्ताविरहिणीनारीप्रोषितभर्तृका १९ मानिनीमानदाप्रसन्नामेदारव
नवासिनी कांकारीकननकारिणीरणान्मंजीरनूपुरा २० मेखलामेखलाकांचीकां
चनीकांचनामयी कंचुकीकंचुकमयी श्रीकुंदाह्वामहामणी २४ श्रीहारिणीपमे म५
हारामुक्तामुक्ताफलार्चिता रत्नकंचुककेयूरास्फुरद्रंगुलिभूषणा २५ दर्पणादर्प
णीभूताउत्कृष्टदर्पविनाशिनी हेदावनलतानामाखी हेदारण्यविभूषणा २७ सौंदर्य
लहरीलसामथुरानीर्थवासिनी विश्रान्तवासिनीकाम्यारंगोकुलवासिनी २८ रा मा६
मणास्यलशोभाध्यामहावनमहानदी प्रणनाशोन्ननास्पष्टाभारतीभरतार्चिता
नीर्थराजगतिर्गोत्रागंगासागरसंगमा सप्ताब्धिभेदिनीलोलासप्तद्वीपगतावला
लंदिनीशैलभिद्वेतीस्फुरन्नीवेगवत्तरा कांचनीकांचनीभूमिःकांचनीभूमिभा
विनालोकदृष्टिर्लोकलीलालोकाचलार्चिता २९ शैलोद्भवास्वर्गगतास्वर्गार्चास्वर्ग
रंजिना हेदावनीवनाध्यक्षारक्ताकल्लानदीनदी ३३ प्रसिद्धाउगानाकल्लासकेरो

मा॰भु॰
२३
120

कलितादिशा कुंजस्थारण्यप्रस्थप्रसक्तानेनरान्नरा २४ श्रृंगुक्तनादर्दुराभादर्दुनादर्दरा द
रा मयोर्वननदीमरव्यानुल्लानातवनाश्रिता २५ कुमुदुनमदीकुंजा कुमुदानयवर्द्धि
नी सावरूपावेगवनी सिंहसर्पादिवाहिनी २६ वहुलावहुदावहुलावहुलावनमंदि
रा राधाकुंडकलाराध्याकुंडकृष्णसज्जलप्रिया २७ ललिताकुंडगा घंटाविशाखाकुंडम
ण्डिता गोविंदकुंडनिलया गोपकुंडतरंगिणी २८ श्रीगंगामानसीगंगा कुसुमाकरभा
विनी गोवर्द्धनी गोवर्द्धना धामरसरीरवर्षिणी २९ सारसीनीलकुंडाभा कूजनक्को
किलयोनकी गिरिराजप्रसूर्भृंगिरागनिपजानिपत्रिणी ४० गोवर्द्धनकागोरंगनीदिव्यौ
षधिनिधिसृतिः पारदीपारदमयी परमानारदीमतिः ४१ श्रीकृष्णचरणांकस्था का
माकामवनाश्रिता कामाटवीनंदनंदीनंदग्राममहीधरा ४२ वृहत्सानुद्युतिःप्रो
तानंदीश्वरसमन्विता काकिलमयी भांडीरकुशाकौशला ४३ लोहार्गलपदाका
राका स्मीरसन्नाहनावर्हिषदीशोरासासुरीसूकरक्षेत्रशायिका ४४ नानाभरणशोभा
ढ्या नानारत्नसमुज्ज्वला नारीनानाकदेवाप्सानानारत्नविराजिता ४५ नानाले
कगतावीचिर्नानाजलसमन्विता सौरत्नरत्नलिलपालसनारत्नरंजिनी ४६ रंगि

काकिली४
३२

120A गौरंगा भूषणाधारा रंगा रंगमहीरुहा राजविद्या राजगुह्या राजराजकीर्तिधनाधना वित्तो
त्तथैवाह्लसा गाह्लसदेहसमुज्ज्वला नीलपंकजवर्णाभा नीलपंकजहारिणी ४८
नीलभा नीलपद्माख्या नीलांभोरुहवासिनी नीलवल्ली नागपुरी नागवल्लीदला
र्चिता ४९ तांबूलचर्विताचर्वा मकरंदमनोहरा सकेसरा केसरिणी केशपाशाभि
शोभिता कज्जलाभा कज्जलाक्ता कज्जलाचलितानना आरक्तचरणा ताम्रलालाना
धा० म्ली कृताम्बरा ५० सिंदूरतालपत्राणि सुश्रीः श्रीखंडमंडिता हीरकनका सत्रीजटा का०
मांसोरुचांबरा ५२ आगुरुआगुरुगंधाना गरागश्रितमारुता सुगंधितैलरुचिराकुंत
लालिः सकुंतला ५३ शकुंतला शांतिमयी पापनिवृत्तपरायणा सूर्यप्रभा सूर्यकांता सूर्यजाप
सूर्यदेहसमुद्भवा ५४ कोटिसूर्यप्रतीकाशा सूर्यनंदिनी संज्ञा संज्ञासुता कामसं हे
त्ता मोक्षप्रदायिनी ५५ शनैश्चरानुजा कीला चंद्रवंशविवर्द्धिनी सावर्णनुभगा
वीतावडवा सौख्यदायिनी ५६ सेत्ता उत्रीस्फुरनकाया नयनोल्लापकारिणी चंद्रा
वलीचंद्रलेखा चंद्रकानानुगाम्बला ५७ भैरवा पिंगला शंकी लीलावती मागरीया
सौ चंद्रसांवधम्प्रदा चंद्रावलि सहायिनी ५८ पनश्री दैवगांधारी स्वर्गमार्गप्रसावर्द्धि

क्री २

मा.धु.
२६
121

नी वृन्दमन्तर्ग्गपकारी विचित्राजयकारिणी ५५ गोधारी मन्जरी दोत्री उर्वशी यामावरीनया
करणा हीराणी रागोगौरी वैरागी गौरवारिका ५८ वनुशृंदकसा हेरी नैतेलंगी विजयावती
नातीनात स्वरागानाक्रियामान:प्रकाशिनी ५९ वैशाखी मचलावारुमाचारीशुभ्री
द्धरा वैहागरी शोरवी शाकोरारीजनतथारिका ६२ कामाकरूक्रीकस्यणी गौरकेसा
रामिश्रिता रामसंजीवनी हेतासंदारीका मरूपिणी ६३ सारंगी मारूनी होदामाग
रीका मवादिनी वैभासी मंगलाचंद्रो रासमंडलमंडला ६४ कामधेनुः कामलता
कामदा कमनीयका कल्पवृक्षस्थली स्थूला सुधासोपानिवासिनी ६५ गोलोक
वासिनी सुभ्रूर्यष्टिभिर्द्वारपालिका श्रृंगारप्रकाराश्रृंगारसलकस्थ गोपकारका ६६
पार्षदा सप्तस्वीसख्याख्यीहेरावनपालिका निकुंजभवनकुंजपुंजाश्वुंजाभरणभू-
षिता ६७ निकुंजवासिनी प्रेष्या गोवर्द्धनतटीभवा विशाखाललिता रामाविरजा
मधुमाधवी एकानेकसखी शुक्ला सखीमध्या महामना श्रुतिरूपा ऋषिरूपा मैथि
लाकौशिला ह्रिया सप्तपुरवासिन्यायनसीताउलिदका रमा वैकुंठवासिनः
श्वेतद्वीपस्थिताजना ७० उर्ध्वगोलोकवासिन्यादिव्याजिनपराश्रिता सोसोका

121A चत्वासितमः श्रीमत्स्वः सागरोद्भवा १२ मातंपयोसिंधुस्तनाहृष्टुवर्हिष्मतीभवा दि
व्योवराग्रस्वरसः सैनतानागकमका १३ दिव्याश्वदिव्यांगाव्यामामाल्लिपुणाहू[illegible]न
पः भूमिगोप्ता देवनाथ्यातेनाऽोषधिवीरुधिः २१ परंधामपरंब्रह्मपौरुषीहवनिः
परा नेटस्यागुणाभूर्गीनागुणागुणामयीगुणा १४ चिह्नुनासम्मानाहृष्टोहृष्टा
हृष्टागुणाकरी महनेनमहंकारोमनोबुद्धिः प्रचेतना १५ चेतोहृत्तिःस्वांतरात्मा
चतुर्द्धाचतुरान्तरा चतुर्वेहस्वनुर्मूर्तिव्योमवायुरदेवानंतं १६ महीशब्दरसोग
धः स्पर्शरूपमनेकथा कर्मेंद्रियंकर्ममयीज्ञानंज्ञानेंद्रियंद्वि १७ त्रिधाभिमत्ता
मध्यात्ममथिदेवमथिस्थितंज्ञानशक्तिःक्रियाशक्तिःसर्वदेवाधिदेवता १८ तत्वा
तंयाविराट्मूर्तिर्धारणाधारणामयीस्कृतिंस्मृतिर्वेदमूर्तिःसंहितागार्गसंहिता १९
पाराशरीशवासिष्टीपरमहंसीविधानका याज्ञावल्कीभागवतीश्रीमद्भागव
तार्चिता २० रामायणामयीरम्यापुराणापुरुषप्रिया पुराणमूर्तिःपुण्यांगासाममू
र्तिर्महोद्गता २१ मनीषाधिषणाबुद्धिर्वाणीधीशेमुखीमतिः गायत्रीवेदसावित्री
कुलगीर ब्रह्मतत्त्वगणा २२ दुर्गापराजिताधात्रीसत्यापार्वतीचंडिकांबिकाआर्यादाक्षायणी

मा-षु.
२५
122

दात्रीयंत्रवृंदविधायिनी ८३ पुलोमजाशचींद्राणीदेवदेववरार्चिता [illegible] वायुज्ञाथा
रिणीथमावाप्यवीवायुवेगगा ८४ यमानुजासंयमनीमंत्रज्ञाकायास्फुरत्नप्रभा र
त्नदेवीरत्नवृंदानारानारान्तरस्थितास्तुता ८५ रुचिः शांतिः क्षमाशोभादयादत्तधृतिशि
पा नतत्वशिरिविभापुष्टिः संतुष्टिस्तुष्टभावना ८६ चन्द्रभ्राजाचारुनेत्राद्विभ्रजाष्टभ
जावत्ता शंखहस्तापद्महस्तावज्रहस्तागदाधरा ८७ निषंगधारिणीचर्मखड्गपा
णिपनुर्धरा धनुष्टंकारिणीयोध्रीदैत्योद्धरविनाशिनी ८८ किरीटधारिणीयात्रा
मेदमेदरागतिगंता चंद्रकोटिप्रभीकाशाननोकोमलविग्रहा ८९ भैरवीभीषणह
नाभीमारुक्मिणीहंसरूपिणी सत्यभामाजांबवतीसत्यामाभद्रासुदक्षिणा ९० मि
त्रवृंदासखीवृंदावृंदावनध्वजोर्ध्वगाः शृंगारकारिणीशृंगाशृंगाभूः शृंगदाखगा
तितितिक्षास्मृतिस्पृहास्पृहास्पृहासंनिहंतिः ईषान्त्रसाभिधाश्रीतिर्हंसायायाज्ञाक्रमा
कृषिः ९२ ग्रासाग्निद्रायोगनिद्रायोगिनीयोगदापुना निष्ठाप्रतिष्ठासमितिसत्वप्र
कृतिरूनमा ९३ तमःप्रकृतिर्दुर्मर्षारजःप्रकृतिरंजनिः क्रियाक्रियाकृतिग्लानिः
सात्विकाध्यात्मिकीवृषा ९४ सेवाशिखामणिर्हेहिराज्ञतिः समतिधृतिः रज्ञा।

122A

ह्रिरामीषड्वर्गसंहन्त्रिः सौख्यदायिनी ९ अंशोकिदेशभावप्राकृतिंपिंगलोद्भवा
नागभूषानागभूषनागारीनगारीनगा १ नैनैकाभवनैभीव्याभवसागरसेतुकाम
नोमयीदारुमयीसैकतीसिकतामयी २ लेख्यालेख्यामणिमयीप्रतिमाहेमनिर्मिता
शैलीशैलभवाशीला शीकरामाचलाचला ३ अक्षिणासाक्षिणासूलीवैदिकीतां
त्रिकीविधिः संध्यासंध्यासंध्यकाशावेदसंधिःस्थामयी ४ सायंतनीशिखावेध्या
सूक्ष्माजीवकलाकृतिः आत्मभूताभविताभवाप्रकृतीकमलकर्णिका ५ नीराजनीम
हाविद्याकेदलीकार्थसाधिनी ६ रत्नाप्रतिष्ठाविश्रुताश्रुनेत्रीवेणुवादिनी ६ मुक्त
शक्तिमौक्तिकाभाप्रनीतिंपरमेश्वरी विराजोस्मिकविराट्वेणीवेणुकावेणुनादि
नी ७ आवर्तिनीवार्तिकदावार्तावर्तिविमानगा रासारासोल्लासिनीरासिरासमंडल
मंडली ८ गोपागोपीश्वरीगोपीगोपीगोपालवेदिता गोचारणीगोपनदीगोपानं गो४
दप्रदायिनी ९ पशव्यदागोपसेव्यागोकोटिगोगणरागाहनागोपानगागोपवनीगोवि
पादु२ दपदुका ९ अवटोहनामपणीकृतमानाविहायसी हंसावेणीभीमरूपीना
पीरेवासहार्णका १२ हेषभानुसुनारायाश्रीकसवशकारिणी हंसश्रवणाधिकाश्र

सर्वतीर्थस्थिके सर्वरी ११ वैहायसी च कावेरी नैगमं उमा सरस्वती चंद्रभागी वेत्रवती ऋषिकु-
ल्याकुशिनी १२ गोमती कौशिकी सिंधुर्वाणगंगा निरिक्षिद्विदा गोदावरी रत्नमाल-
लागंगा मंदाकिनी महत्ता स्वर्नदी जाह्नवी वेलावे सर्वमंगलायतना वाला विस-
पदीप्रोच्चा सिंधुसागरसंगता १४ गंगासागरशोभाढ्या सामुद्री रत्नदायिनी भागी-
रथी स्वर्धुनी भूश्री वामनपदच्युता १५ लक्ष्मी रमा रमणीया भार्गवी विश्ववल्लभा
सीता वनिता नकोमा ना कलंकरहिता कला १७ हंसा पादाब्जसंभूता गंगा त्रिप- त्रिपथगामी
थगामिनी धाराविश्वधारणैनेनाभूमिर्धात्री क्षमामयी १८ स्थिरापथगामी गुर्वाशे-
षफगामि स्थिता अयोध्या राघवपुरी कौशली रघुवंशजा १९ मथुरा मायापुरी पु-
पापद्वी ध्रुवपूजिता मायापूर्विलनीलहंसा गंगाद्वार विनिर्गता २० कुशावर्त-
मयी श्रीबकुवमंडलमध्यगा काशीपिवपुरी शेवा विष्णुवाराणसी शिवा २१
अवंतिका देवपुरी शाक्तलोकजयिनी जिता द्वारावती द्वारकामा कुशाभूता कुश-
स्थली २२ महापुरी सप्तपुरी नंदग्रामस्थलस्थिता शालिग्रामशिलादित्या पापमल
ग्राममध्यगा २३ वंशगोपालिनी क्षिप्रा हरिमंदिरवर्तिनी बर्हिष्मती हस्तिपुरी

व

123 A

शाक्रप्रस्थनिवासिनी २५ दाडिमीसैंधवीजंबूपौष्करीपुष्करप्रसूः उत्पलावर्तगामा-
नानैमिषीनिमिषाहना २६ ऊरुजांगलभूकालिहैमवत्यार्बुदीर्बुधाधूकरतेत्र
विदिना श्वेतवाराहक्षयाविना २७ सर्वतीर्थमयी तीर्थकारिणी हारिणी सर्वा-
दोषाणांदायिनी सर्वसंपदा २८ वर्द्धनी तेजसांसाक्षाद्गर्भवासनिकृंतनी गोलो-
कधामधमनी निकुंजकुंजमर्दिनी २९ सर्वोत्तमासर्वपुण्यासर्वसौंदर्यशृंखला स-
र्वातीर्थोपरिगतासर्वपापाद्यर्वहेतमनमः ३० नाम्नांसहस्रंकालिंद्याःकीर्तितं
परमंशुभं महापापहरंवेतीर्थादिदेवता ३१ एकवारंपठेद्यस्तुवीरेभ्यानभ-
यंभवेत् द्विवारंतुपठेन्मार्गोदसभोनमयुंभवेत् द्विनीयापांसहस्रारम्भपठेन्नरः
वर्षिहिनः दशवारंमितेभक्त्याध्यात्वादेवींकलिंदजां ३२ रोगीरोगात्प्रमुच्येतव
द्धोमुच्येतबंधनात् गुर्विणीजनयेत्पुत्रंविद्यार्थीपंडितोभवेत् ३३ मोहनंस्तंभ
नंशश्वद्दशीकरणमेवच उच्चाटनंघातनंचशोषणंदीपनंतथा ३४ उन्मादनंता-
पनंचनिधिदर्शनमेवच यद्यद्वांछतिचित्तेनतत्तत्प्राप्नोतिमानवः ३५ ब्रह्म
णोब्रह्मवर्चस्वीराजन्योजगतीपतिः लिप्यतेनसपापेनपद्मपत्रमिवांभसा ३६

मा॰ पु
९२
124

गतवारंपदेत्रिसंवर्षावपिमनःपरं पटलेपद्मनिकुंजालवकेकवंनया २० सम
द्वोपमहीरांपेशान्तयामेवैसंशयः निकरग्गः पठेयस्तुपद्मनामभक्तिसंयुतः २१ त्रिवा
मेसपद्महृतीजीवन्मुक्तोनसंशयः निकुंजलीलालिलतमनोहरेकलिंदजाकूलल
ता[illegible]द्रवके हृदावनोन्मनमलिंदशांहितेव्रजेनस्सगोलोकमिदंपठेत्सुधीः ७ इति
श्रीमद्दुर्गाघाष्यामेहितायांमधुर्यखंडेनारदवकूलाश्वसंवादेश्रीपद्मनासहस्रना।
मकथनंनामैकोनविंशोध्यायः १९ नारदउवाच इतिकृस्नालवेश्रुत्वामाधतान
पसतमः अपोध्यांप्रपपौवीरानत्वास्रोमामरिमति १ इदंमयानेकथितंगोपी
नांचरितंशुभं महापापहरंपुण्यंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि २ वकूलाश्वउवाच श्रुत
नवमत्वाङ्मलनगोपीनांवर्णितंपरं यमुनायाश्चपंचांग[illegible]महापानकनाशनं श्री
कृस्नःसवतःसाक्षात्गोलोकाधिपतिःप्रभुः अग्रेचकाररकांलीलांतांवदेनंमद
ले नारदउ॰ एकदाचारयन्गांश्चसवत्सोगोपवालकैः भांडीरयमुनातीरेवालतो
लाचकाररह ५ विहारकारयन्वालैवाम्यवाहकलक्षणैः विजहारवनेकृस्नोदर्श
यन्गांमनोहरं[illegible]५ तत्रागतोगोपपूपीप्रलेवःकंसनोदितः तत्रागोवालकैःसा

12 ५A

पिहरिणाविदिनोभवत् विहारविजपंरामंनेनकोपिनमन्यते उवाहतंप्रत्तवोसो।
भोद्रोरायमनातहं ८ अवरोहणातोदेमोमथुरांगोनमयन दथारघनवहूपंगीरीं
दरवडगमः ९ वभीवलोदेमष्टष्टेस्नेदरोलोलकृउतः आकाशास्यःश्लोचद्रःसनदि
डुनदेनया १० देमभयेकरंदष्ट्वावलद्देवोमहावलः रुषाहनेमृष्टिनानेशिरस्य।
दिपयाभिनत् ११ विशीर्णमस्तकोदेमोपपावज्रहतोगिरिः पपातभूमौसहसा
चातयत्वसुपा[illegible]नते १२ नजुमोनिमिगीनेदीर्घवलेतीनुवभूवहं नदेवव
त्पुर्देवाःपुष्पैर्वदनसंभवैः १३ अभूजयजयारावोदिविभूमौनुपसरः एवंश्री
वत्तदेवस्यचरित्रंपरमाद्भुतं मयातेकथितंराजन्नकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि १४
वहुत्ताश्वउवा। कोयंदेमः पूर्वंकातेप्रतेवारणाडुमेरः वत्तदेवस्यहस्तेनमृगतिं।
प्रापकथ्यमृने १५ श्रीनारदउ। शिवस्यहजनार्थंहिपत्तराऽत्सवनेशुभे कारया
मासपुष्पाणांगारतोपदेहेतिनस्तनः १६ नदप्प्ष्पाणिजगहंस्फूरानित्तमनोगसिच
ननः कुड्हो ददोशापंपत्तराऽयनदोवती १७ योगहेस्तस्यपुष्पाणिसिचामेस्सरमा
नवाः भविताऽसोऽसुरासर्वंमकायात्सहसाभवि १८ हहस्तनोयविजयाविविन

मा° खं
२८
125

नेनीर्थमप्यसिङ्घ वनं वैरंचं श्रामोगापुनर्विस्मृत्य गान्नपश्य वीरगाथा गीरञ्जनमोगंधर्वः स्व
मनोस्मिन गृहीत्वा वासरोजानोगंधर्वेन विहायनन् नदेवशारंगाश्रामोकुवेरस्य मो
हात्मनः नवानानन्शार्थनांच केके नाजलिपुटः शनैः २१ नस्मिन्प्रसन्नो राजेन्द्र कुवेरो
पिवरंददौ नेविस्मभक्तः शान्तात्मा माशोचकुरुमानद २२ द्वापरांतेचवनेमत्स्वर्वल
देवस्य हलायुधः भविष्यति न संदेहो भाण्डीरे यमुनातटे २३ नारद उवाच इत्युक्तः स
गंधर्वः प्रलंबो भून्महासुरः कुवेरस्य वराज्ञानन्तपरं मोक्षं जगाम २४ इति श्रीम
द्गर्गसंहितायां श्रीमाथुरखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे प्रलंबवधो नाम विंशो
ध्यायः २० नारद उवाच अथकृष्णो ग्रस्य सर्वेषु गोपेषु सबलेषु च नृशान्तो भेने विश्वविष्णुगीवः
सर्वामहद्वन १ नाम्नाने गोपबालाः प्रासामञ्जाटवीपरा संभूतसत्वदावाग्निः
प्रत्यग्निसमोमहान् २ गोभिर्गोपाः समेतास्ते श्रीकृष्णं सबलं हरिं वदनः पा
हिपाहीतिभयार्तानीः शरणंगताः ४ वीक्ष्य वह्निभयं तेषां नो हकस्तोयोगेश्वरेश्वरः स्व
मोत्पतनमामेष्ट लोचनानीमभाषत ५ न धास्मनेषु गोपेषु नमस्मिभयकातरं
अपिवनभगवान्देवो देवानां पश्यतां नृप ६ एवं पीनामहाववह्निनीनागोपा

125A

तगोगणा शोको भूयस्तु नापारं प्रभुमेशोकवने हरिः ७ नत्वमीडिता गोप्या श्रीकृष्णंस
वते हरिं कृतांजलिपुटा ऊचुः त्वया नो रक्ष्य यं प्रभो ८ नदा नानुप्रेषयामास यत्त्वं श्री
गिरस्ते हरिः तेन गत्वा नेयत्तवं रत्नवीतुर्विमतेव वः ९ गोपा ऊचुः गोपालवालैः सर्वा
तः समागतो गणाश्चारयन् श्रीव्रजराजनंदनः त्वमेष नो स्मैस गगणाय भूत्वाः अप
कृतासत्त्वमनेगामो हि ने ९ नारद उ न किंचिदूत्तु ते सर्वे वचः श्रुत्वा द्विजातयः गो
पा निराशाश्चागतास्त अस्तुः सर्वतं हरिं गोपा निराशाश्चागतास्त अस्तुः सर्वतं हरिं १०
गोपा ऊचुः त्वमप्यथी शो व्रजमंडलेवती श्रीगोकुले नंदप्रदेरे ग्रहदअन्यक नवनं नेदंड
मते मथोः श्री प्रचंड वेदं प्रसमहस्तव स्फुरन् ११ नारद उ इत्नत्वानुप्रेषयामास नन्द
पत्नीम्मोहहरिः स्वयं पत्नीवाढपनर्गता नत्वा विप्रप्रियास्तदा १२ कृतांजलिपुटा ऊ
चुर्गोपाः कृष्णप्रणम्य दिना गोपा ऊचुः गोपालवालैः सर्वतः समागतो गणाश्चारय
न् श्रीव्रजराजनंदनः त्वमेष नो स्मै सगगणाय वो गता अपकृता सत्त्वमनेगामो हि
ने १३ नारद उवाच कृष्णसमागतेन स्फोवाहुस्मरर्शन तातत्स्मः च विधानं पावैश्चा
नीता स्तर्वाव्रजं गता १४ त्वत्कामस्य लोकत्तेजो हृष्य पार्श्वं समायपुः अशोका

नोवनेरम्येक्तसामीरेमनोहरे १५ पश्चात्तत्कृतेनयाद्दृष्टंश्रीहरेरूपमद्भुतं प्राप्या
नेदेगानाः सर्वास्तरोपंयोगिनीयथा १६ श्रीभगवानुवाच न्यासेप्ययंदर्शनार्थमा
गतानाहहिजेगानाः प्रतिपत्नुगृहस्थानानिःशंकाभूमिदेवता १७ युष्माकंतुप्रभावे
नयत्नयोवोहिजेनतमाः सत्यायज्ञफलंप्राप्यपुत्राभिःसहनिर्मलाः १८ गमिष्यन्ति
परंधाममगोलोकेयोगिदुर्लभे नारदउ· अथतत्राहरिःसर्वान्स्त्रानगमर्थ्यत्नमंडले १९
नाहप्ताप्तास्त्राणाः सर्वेसान्नानेपिकृपचक्रिरे रिहत्वंस्लश्रीकंसेकमांङ्गोना।
नवांगनाः २० भुक्त्वान्नसवलःकृष्णोगोपालैः सहमेथिलगोपालयत्राजगामब्रज
हारतवंमनोहरं २१ इतिश्रीमद्गर्गसंहितायांमाधुर्यखंडेनारदबहुलाश्व।
संवादेदेवाग्निमोतविप्रपत्नीदर्शनंनामैकविंशोध्यायः २१ नारदउवा· एक।
दानंदराजेनोसौकृष्णाचैकादशीव्रतं द्वादश्यांपायमतुनासौनेगोपालैर्जलमाविश
त् १ तेंगृहीत्वापाशिभृत्यः पाशिलोकेजगामसह नंदाकोलाहलेजातेसर्वेगोपमेथि
लेश्वरः आगवासमर्वानंभगवान्गतवान्वारुणींपुरीं भस्मीचकारहेममाप
रोद्गोंगोहरिःसत्य२ कोटीमानेंदुसंकाशंहृष्टाप्रकंपितेहरिं नमाकृत्वातंजलिःपा

126A
शीपविक्रम्याहर्षितः ४ वरुण उवाच नमः श्रीकृष्णचंद्राय परिपूर्णतमाय च अ
संख्यब्रह्मांडपतये गोलोकपतये नमः ५ नमस्ते सर्वभावाय परस्मै ब्रह्मणे न
मः केनापि दुष्टेन ममानुगेन कृतं परहेलनं मयदेव तन्न तस्मान्नोभोः शरणागते न
मोपरेशाम मनुपरियाहि पाहि ६ नारद उ० इति प्रसन्नो भगवान्नंदनीनाथ पूजितः
सौरव्यप्रकाशयन् वेधनव्रजमंडलमाययौ ७ नंदराजमयुखाकृतानां प्रभावं श्री
हरेर्महत् गोपीगोपगणाऊचुः श्रीकृष्णं नंदनंदनं ८ यदि त्वं भगवान् साक्षाल्लो
कपालैः सुपूजितः दर्शयाद्य परं रूपं ज्योतिर्मंडलमध्यगं ९ नदेव दर्शयामास
श्रीकृष्णो रूपमद्भुतं सहस्रभुजसंयुक्तं किरीटकटकोज्वलं ११ शंखचक्रगदापद्म
वनमालाविराजितं असंख्यकोटिमार्तंडसंकाशं शेषसंस्थितं १२ चामरांदोलिव
व्याभं वत्सलक्ष्मपरिसेवितं नदेवतानन गोपगणान् पार्षदाल्लेगदापरा १३ अनेक
लानननिंहुन्नाहरेस्याप्यप्रपन्नः चक्रनामिहतानवीस्तुपोत्युत्सपार्षदागिरा १४
देवेनसीप्रभ वनमावकृतेवनेचराः भाषासामाकुरुनमोनदृष्टा किं समाहरेः वे
राववदेतिवानेषसात्तादवैस्मिन प्रभो इति विशितागताः गोपाः वर्षितामौनमा

भा.पु.
३.
127

स्थिताः मनस्तत्त्वरयेत्क्षमः उच्चस्थिता सनेस्थितः स्मान्‌ हरादयः कृतास्ताभिर्वर्गकि
नकर्हिचित्‌ तस्माद्धनाद्धरेनास्तिकोपिलोकोन सोरत्वदः पन्नानेन समाज्ञोपिवा
नास्माद्दिपरस्परे १८ इति श्रीपुर्मखंडे नारदवज्रतास्वसेवादे नेदादिवेकृतदश
नेनाम द्वाविंशोध्यायः २२ नारद उ· एकदानत्पगोपालाशकदेरत्नपूरिने हृष
भान्वयेनदायाश्राजगन्नोविकावने १ भद्रकालीपश्चपतिं पूजयित्वाविधान
तः दउ दीनेरन्हिजाभ्यःस्त्रमास्त्वत्रमरितटे २ नैत्रेकोनिगीनोराज्ञोसर्वेनेदपदेश
होतन्‌ कृत्स्नकृसेनि चक्रोशनेदेतिभयविह्वलः ३ नदोत्त्वकैगोपवालालोउराज
गारेन्तपः पदेसोपितनतमानहयोर्द्धसमगीयणा ४ ननाउस्तपदासर्पेभगवा
नत्तोकभावनः मक्कानदैवःसर्प्पंतभूतावियाधरःकृती नत्वाकृसंपरिक्रम्य
कृतोनानतिपुत्तोवदत्‌ सुदर्शनउ· अहंहस्तदर्शनोनामविद्याधरवरःप्रभो ५ अष्टा
वक्रंमवनिंहष्ट्वाहसितोस्मिमहाखलः मरसंशापेदरोसोपितेसर्पोभवदुर्मन्‌ ६
तकापादयमकोहकणपानवमायव नत्पादपमसकरंदरजः कणानोस्पर्शी
नदिव्यपदवीसह सागतोस्मितसैनमोभगवतेभुवनेश्वरायमूरिभारहर

127A

गायभुवोवतारः ८ नारद उ॰ इतितेनाहरिंकंसंराजन्नुविधायरक्षसः जागाममवै
सवैलोकेसर्वोपद्रववर्जिते ९ तदायाविस्मिताः सर्वेजनानाकंसपरेश्वरे श्रेवि
कावनतः शीघ्रमायपुर्वैडमंडते १० इदंमयातेकथितंश्रीकृष्णचरितेनमम सर्व
पापहरंपुण्यंपाकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ११ इतिश्रीमद्भगीताचार्यमहिमायांमाथुर्य
खंडेनारदवकुंठाख्यसंवादेसुदर्शनोपाख्यानेनामत्रयोविंशोध्यायः २३ नारद॰
एकदाशैलदेशेषुसवत्सोभगवान्हरिः क्रमान्निलायनक्रीडांचोरपालकसंज्ञि
तां १ तत्रव्योमासुरोदैत्योवात्सान्मेषापिनान्बहून् नीत्वानीत्वाद्रिदर्यांवि
निक्षिप्यपुनःपुनः २ शिलयापिदधेद्वारंमयपुत्रोमहाबलः सन्याचोरेचतेज्ञात्वा
भगवान्मधुसूदनः ३ गृहीत्वापातयामासगृहीत्वाभूमिमंडले तदाम्बरगतानादे
मरुत्स्यातिनिर्गतेस्फुरन् ४ दृष्ट्वादित्त्वभूमद्भावन्श्रीकृष्णेलीननागते तदाजय
जयारावोदिविभूमौवभूवह ५ पुष्पाणिववृषुर्देवापरमानंदसंहताः वकुंठाख्य
उवाच कोयंएवंकृशाकृतव्योमनामायनदृढ येनकृष्णसेचनश्यामेतीतोभूदामि
नीयथा ५ नारद उ॰ आसीत्काश्यपभीमरघोरानादानपरायणाः यज्ञकृत्मानदो

पत्नीविस्मभक्तिपरायणाः ७ राज्येपुत्रंसंनिवेश्यजगाममलयाचलं तपस्तत्रसमारेभे
वर्षाणांतत्तमेवहि ८ तस्याश्रमेपुलस्त्योसौशिष्यवृंदैःसमागतः तेदृष्ट्वानोस्थितो
मनोराजर्षिर्नेनतोभवत् ९ शापंददौपुलस्त्योपिदैत्योभवसुदुर्मते ततस्तच्चरणो
पातेपतितेशरणागते १० उवाचमुनिशार्दूलःपुलस्त्योदीनमानसः द्वापरांतेमा
थुरेवपुराण्याश्रीव्रजमंडले ११ यदुवंशापतेःसाक्षात्श्रीकृष्णस्यभुजौजसा ईक्षिता
पोगोपीभिर्हुंकिर्भविष्यतिनसंशयः १२ नारदउवाच सोयंभीमरथोराजामयपुत्रोम
हाबलः अंगनोनादयनवेगानुदारान्स्वेगैर्विदारयन् १३ गोपोगोपाग्रेगणाना
स्त्रवीनलडुडुर्भयात् भगवान्देसहादेवोमामेष्टस्भयंददौ १४ गृहीत्वातेनवस्त्र
गेशुनोदयामाससमाधवे सोपितेनोदयामासश्रीकृष्णसंपोजनहयं पुच्छेगृहीत्वात
कृष्णोभ्रामयित्वाभुजौजसा भूपृष्ठेपोथयामासकाकमंडलमिवार्भकः १५ प्रसिद्धि
पुनरुत्थायपक्षाथसंरक्तलोचनः शृंगेस्त्रोहितंशैलेसमस्थायमहाबलः १७ नगा
नैवनवद्वारःकृष्णोपरिसमाक्षिपत् कृष्णःशैलेसंगृहीत्वातस्योपरिसमाक्षिपत्
शैलस्यापिमहारेणाकिविह्वाअतलमानसः भूमौनिनादश्रृंगाग्रान्निर्गतेनेनेतम

मा
३२
129

वः १९ श्रीकृष्णस्तवं येगेयं गृहीत्वा भामयन्मुकुः भूपृष्ठे योयपामासवामपश्यमि
वाहृते २० नवैवहृषरूपवंमकाविप्रवपुर्धरः नत्वा श्रीकृष्णपादाब्जे प्राह गद्गद
याग्निरा २१ द्विजउवाच हृहस्पते ब्रशिष्यो हं वरतेवद्विजो नमः हृहस्पतिस्वमी
पेहंपविलंगतवानपुरा २२ पादोकृत्वास्थियमेवंपपयत सत्समस्तमुवे हषात्तदाहस
मानिर्हृषवत्वंस्थितंपुरा २४ गुरुहेलनकृतसमाव हृषो भवसमंडमते तेनपा
पाहृषोभूवेवंगादेशेषुमाघव २५ सुहृतापापं प्रसंगेनाहृरवशात्त्ववार्तेद् वत्या
मादाद्विमुक्तोहंपापतोहंभावतः २६ श्रीकृष्णायनमस्तुभ्यं वासुदेवायतेनमः
प्रणतक्लेशनाशायपापविदायतेनमोनमः २७ श्रीनारदउवाच इत्युक्ता श्रीहरिं नत्वा
मानाच्छिद्योहृहस्पते पोनयन्भवनमूराजन्विमानेनदिवंपयो २८ इदमपात
कथितेविद्रेमांपुण्यसंजितं सर्वपापहरंपुण्यंफलप्राप्तिकरंपरं २९ कामदंप
वत्वांप्राप्यनकिंभूपः श्रोतुमिच्छसि ... इति श्रीमद्भगवद्गीतायां संहितायां श्रीमाघ
र्पंविवेनारदवकुलाख्यसंवादे श्रोमाहात्म्ये चतुर्विंशः २४ समाप्तं संवत् १८ ५६

130

॥

रवें ३:

माधुर्यसंग्रह पं: पत्रे ८२

Page 64

131

V

पंचमः प्रश्नखंडः ५ पत्र ४४

ॐ ॐ श्रीगणेशाय नमः श्रीमते रामानुजाय नमः वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनं देवकीपर
म. खं मानंदं कृष्णं वंदे जगद्गुरुं १ वक्ताश्र उवाच मथुरायां किंचरित्रं कृष्णेन वा भगवान्मेने कथंन
१ यानकंसारत्वमेतन्मे ब्रूहि तनवतः २ नारद उवाच अथैकदाहं मथुरापुरीं परां विलोकितुं वा
132 गतवान्नृपेश्वर कंसं नृपं दैत्यवधोद्यमेहरेः पुरस्सभातान्मनसाप्रणोद्विनः ३ सिंहासनेच
ग्र१ स्थितेपुरंदरासितातपत्रेवतचारुचामरे स्थितंनृपंकंससमग्रराड्ः सहस्रोवाचमेवृष्णिगा
नवृष्टजितः ४ यशोदायाः सुताजातायावदस्माद्दिवंगता देवक्याः कंससंउग्रत्रोरोहिणी
नेरनोवलः ५ सुमित्रेनदराजेवत्सोपश्चाभवद्रूपात् नवारोरामकंसोदावसुदेवेन
हैमसरा ६ हननायास्यरिशानादैत्यायेनक्रूरोकराः याभ्योहनावनोदेशोनेमस्त्वतोस्य
मौकिल ७ एवमुक्तोभोजपतिः क्रोधाद्वलितविग्रहः नयाहमनिशिनेरवक्रशौरिंहत्वस
ग्र५ भीते ८ मयानिवारितःसोपिविसृष्टेन्निगडेहृदः वध्यानेभार्ययासार्द्धं कारागारेऽथप ग्र५
हे ९ इत्युक्त्वानेमयिगतेकेशिनेदैत्यपुंगव रामकृष्णवधायोपप्रेषयामासदैत्यराट् १०
वाणासुरोस्मिमाहूयमहामात्यौद्विपस्यच कार्यभारंकरान्लोकान्दर्शाहदैत्यराट्व
ती ११ कंस उवाच हे कूट हे नोशलैके हे चाणूरमहावल रामकृष्णौचमेमन्यध्वंशिशोना
रदेनवै १२ भद्रेगिरिदमयामोहमेतो महत्तीतयामलम्भूमिंवसंप्रक्रोकृतेनायगमावहा १३ १

३१

132A

द्विपंकुवलयापीडंरंगद्वारिमदोत्कटं प्रस्थाप्यतेनहंतव्यौमहामात्रसमाहितौ १४ चतु
र्दश्यांनकर्मेयोधनुर्यागःप्रशांतये अमावस्यादिनेलोकेमल्लयुद्धंभवेदिह १५ नारदउ:
मुक्तासन्नतान्कंसोऽक्रूरमाहूयसत्वरं रहस्येमाहराजेंद्रमंत्रेमंत्रिजनप्रियः १६ कंसउ:
भोभोदानपतेमंत्रिन्शृणुमेपरमंवचः गच्छनंदव्रजंयातःकुरुकार्यंमहामते १७ ग्रा
मानेनत्रमेशत्रूवसुदेवसुतौकिल दर्शितौनारदेनापिदेवदेवर्षिणाभृशं १८ सोया
पनैर्गोपगोपैर्नंदराजादिभिःसह मथुरादर्शनमिषाद्रथेनानयमाचिरं १९ द्विपेना
वामहामल्लैर्घातयिष्यामितौशिशू नसम्प्राप्येदराजंचवसुदेवसहायकं २० हषभा
नुंवरंपश्चाद्वनेरोपनेरकान् पश्चात्कोरिंहनिष्यामिदेवकंनसहायकं २१ उग्रसे
नंचपितरंहद्वंराज्यसमसत्केनसम्प्राप्यादवान्सर्वान्हनिष्यामिनसंशयः २२ एतेदे
वगणाःसर्वज्ञानामंत्रिन्महीतले शकुनिर्मेमहामित्रंवलीचेद्यावनीपतिः २३
भूतसंतापनोहृष्टोह्यकःशंबरएवच कालनाभोमहानाभोहरिश्मश्रुरेवच २४
एतेमित्राणिमेसंतिमदर्थप्राणदावलात् सहस्रोपिनरासेयोद्विविदोमेसखास्मृतः
वाणासुरश्चनरकोमयश्चवकतस्तसौहृदः एतैःसर्वैर्महीनित्ताबाधादेवान्सवासवान् २५
लिङ्गामेरुगुहाद्रौंकुवेरंदैनायकं त्रैलोक्यराज्यंनंदसदाकरिष्यामिनसंशयः २६ का

व्या१

वीनानेकविरिवगिरोगोप्यनिवद्धवि एतत्कार्यंचकर्तव्यंनयाशानपनेनरः २८ अक्रूरउ॰
वाचाहंतोयदुपतेमनोरथमहार्णवः दैवकृपायंभवनिगोप्यादेनहिनार्णवः २९ कंसउ
वाच विस्मद्देवेकृतेनेवलिष्टोदेवंसमाश्रित्यहिनिर्वलश्च कालात्मनोनिम्नगायोःप्रभावा
न्निराकृतत्वलिष्टनुकमेयोगी ३० नारदउवाच एवमुक्त्वामंत्रिवरेसमस्त्यायसभानलान्
किंविमुक्तुपतिःकंसःशनैरनःपुरंययौ ३१ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांश्रीमथुराखं
डेश्रीनारदवहुलाश्वसंवादेकंससमंत्रेनामप्रथमोध्यायः १ श्रीनारदउवाच अथकेशी
महादैत्योहयरूपीमदोत्कटः गत्वावृंदावनेरम्येजगर्जघनवद्बली २ यस्यपादप्रपाताड्
नृपेतेःशाखिनोहताः पुक्कुपातेनगगनेखंडखंडपयोघनाः ३ नेवीस्तुतःसहजव
गोपगोपीगणाभ्यस्तं मयागवासमेधितेनदृष्टोकंसेप्तरोयपदुः ४ मामेष्टमभयंदत्वाभगवा
न्नगगनान्हैनः कतौपीनपवदवध्याहन्तुंदेसंप्रचक्रमे ५ हरिंपश्चिमपादाभ्यां तेननाड
महासुरः वातपरिधिवीरजनन्नारयं न्नामामेदुःत गृहीनापादयोदेंसभ्रामपित्वा
मजेनरवे विक्षेपयोजनंकंसोवानःपमभिवोहने ७ पुनरागात्रवासोपिक्रोधपरिति
विग्रहः पुकेनश्रीहरिंदेवंसंनताडव्रजेगगतो ८ पुकेगृहीनातेकंसोभ्रामपित्वांजो ३
जनसा पोजनानांशतेरांवेविक्षेपगगनेवलान् ९ आकाशात्पतितःसोपिकिंविष्ठा। २

133A

कृतामानसः सम्यस्नायपञ्चनदैर्मोक्षगार्ज्जेघनवद्धती १० सदाविधुनन्देशोमाणिवाते
रेवचात यन्मद्धः महौनिद्धोयनूपादैरूमपानहरेश्वरः ११ नमाउमशिनाने वैथगावा
मधुसूदनः नमस्त्वहि प्रहारेणमूकिंनाथरिकाहये १२ ममकेनगालोदेशोसमाह
महर्षिहयः भूमेउत्साउमपानगगानेतत्त्वपोनेन १३ नपोपुहमभूद्दयोरंगगानेप्रहर
हयः पादैर्दुद्धिःसदाभिश्चपुकनीहृगार्डोरैर्नृप १४ गृहीना नेहरिदैभ्याभ्यामपिना।
मितस्तनः आकाशमानयामासक मेडुलमिवार्भकः १५ भूजंप्रवेशयामासतनन्त्व
रवेभगवान्हरिः नमोदरेगतोवाकृर्वेहथेरोगावकृशे १६ नदान्तलेउकनेवानूरूद्धवाप्र
मेहासुरः रवेडीभूतोदरःसयोममारहपत्नूपलुक १७ देहान्निर्गतःसयोमक्रुरी
कुंडलान्वितः दिव्यरूपधरःक्रसमाजलिःप्रणनामह १८ कुम्बदउवा शक्रसान्नचरोह
वैकुण्ठदेनामममाधव नेनसौरूपवानोरोजिष्णुःकत्रभ्यमिदंथै १९ हवाहारवथेदृव
ब्रह्महमाप्रशान्तये यन्तेचकारनाकेशोवाजिमेधंक्रतूत्तमं २० ततोमरुद्गणोनीनप
शवहमहारवते ज्ञशापमोवतारागतिस्वरत्तोभवउमेने २१ अश्वमेधहयंमृश्चेष्णाम
करोमनोजवं नमारूरुतद्दुईशोहेवोरपितानतंगतः २२ हयाहकृतिस्सेसंभूपाङ्कौम
वंनरेहये नकापारघमृकोहंसघरमस्पर्शनानाभौ २३ किंकरेऊरूमोदेवनन्दश्रोत

ग॰
म॰ खं॰
३
134

ग्रमानसे नमस्तुभ्यं भगवते सर्वलोकैकसाक्षिणे २४ नारद उवा॰ प्रदक्षिणीकृत्य महरिं परे
श्वरं विमानमारुह्य महोज्ज्वलं परं वैकुंठलोकं क्रमशो ययौ नरेंद्र विराजयन्मैथिलमंडलं।
दिशो २५ इति श्रीग॰ खं॰ ना॰ ब॰ सं॰ केशिवधो नाम द्वितीयोऽध्यायः २ श्रीनारद उवा
अक्रूरो रथमारुह्य कंसकार्येण सत्वरं प्रहर्षितो मैथिलेंद्र प्रययौ नंदगोकुलं १ परा
भक्तिरूपगतः श्रीकृष्णे पुरुषोत्तमे एवं विचारयन्ह्नापथि गांदिन्महामतिः २ अक्रूर उ॰
किंमाचरे वा सुकृतं कृतं मया निष्कारणं दानमलं कृतं नु मे तीर्थाटनं वा द्विजसेवनं शुभं
येनाद्य द्रक्ष्यामि हरिं परेश्वरं ३ तपः स्तनं मे किमलं गुरोः कृते सत्सेवनं भक्तिगुणैर्मुदाकृते
येनैव मे दर्शनमद्य दुर्लभं श्रीकृष्णदेवस्य शुभं भविष्यति ४ तेषां भवो वै सफलं महीतले
ते यत्र तत्रगामी भगवान्परेश्वरः कृत्वा यद्दर्शनमद्य दुर्लभं मयः कृतार्थो भवितास्मि स
र्वतः ५ नारद उवाच इत्थं संचिंतयन्कृष्णं संपश्यन्कंजनं नमन्मे संध्यायां गोकुलं प्राप्तो र
थस्थो गांदिनीसुतः ६ कृष्णपादाब्जचिह्नानि यवांकुशध्वजानि च नद्गागणपरागा
निरजोऽसिं ददर्श कौ ७ तद्दर्शनोत्सुकभक्तिभावानंदसमाकुलः रथात्ससंभ्रमस्तेषु
लुठंस्तासु मुमोच सः ८ येषां श्रीकृष्णदेवस्य भक्तिः साहृद्धि मैथिल तेषां मावत्सराः स
र्वे न गा वशगाः स्तुस्वे ९ रथाद्दृष्टवताक्रूरः स्वरान्नंदगृहांगनः घोषेऽश्मवत्सं कृष्णमागो ३

134A कनेदद्दर्शीह ९ देवौगुरारोगोपरूपोपरेशोपमेत्तरोगोश्यामलगौरवर्णो यथेंद्रनीलः पुनवक्र
शैलोसमायातिनागोनागोपधिरामकृसो ११ वात्ताकंमौनोवसनेननद्विगुनीवर्षाशरन्मेघरूचेदथा।
नो हस्तिसन्नुरोसरघाद्गनो ग्रोमपोर्ननीमक्षिप्तनःपपात १२ नसाननंवाप्यकलाकुलेतत्रो
रोमोविनेवीस्पहरिःपरेश्वरः दोर्भ्यांनसमस्यायघृत्तानरोःश्रुमसमोचमनकेपरिभ्रमाथवः ९ २४
वंमितिनामवलश्चनेहरिःसयःसमानीयवरासनेददौ निवेद्यगांचानिपपेसभोजनेरसा
हृतेप्रेमपुतोस्यपाहरन् १४ नमाहनंदःपरिरभ्यदोर्भ्यामहोकथंजीवसिकंसराज्ये गोन
त्रपापानिजघानवातान्नृसःकथंसोमननेपुमोहो १५ गृहंगतेनंदवरेहरिस्तंपप्रच्छ
सर्वंकुशलंस्वपित्रोः नपापयहनोकितवोपवानोकंसस्यसर्वोपरीनज्ञहिं १७ अक्रूरउवा वि॰
परस्यारहनिहेदेवहंतुंशौरिमिमयत्नः खड्गपाणिर्भोजराजोनारदेननिवारितः १८ उग्वि
तावोधवाः सर्वेयदवोभयविहलाः सकुडुवाःकंसभयात्रमन्देशांतरंगताः १९ अथैवयाद
वान्हंतुंदेवान्नेतेसमयत्नः अन्नेतिकिमपिकोकर्तुंमिकवैदैत्यराड्भवत्नी १९ नस्मात्रुवमागो।
तंकुशलंकर्तुमयप भवंतोहिविनाकार्यंकिंचित्रस्यान्मनोप्रभुः २० नारदउवा॰ अथ
तस्यवचःश्रुत्वासवक्तोभगवान्हरिः नंदराजमनेनाहगोपान्कार्य्यकरानिदं २१ श्रीभगवा॰
नंदराजोपिसवत्नोहहैर्गोपगारोरह नंदानवोयनंदाश्चनप्याघट्टहषभानवः २२ मधुरान

ग॰ गमिष्यन्ति सर्वे प्राणाः समस्थिताः सर्वतो गोर सेन सार्द्धं पितृगणपूजनादिकं २२ गृहीत्वैकत्र
म खं॰ कर्तव्यं सोपायनमतः परं रथान्सुशकटौ सार्द्धं समर्थान्कुरु तान्भुवि २४ नारद उवाच इति श्रुत्वा
६ कार्यं करा गोपाः सर्वे गृहे गृहे भगवंतीनां गोपिकानामूचुः सर्वे प्रणोदिते २५ नन्दकान्तोद्विग्न ग५
135 हृदया गोप्यो विरहविह्वलाः परस्परं वाक्यमूचुः सर्वासां हि गृहे गृहे २६ प्रस्थानस्य च वार्ता ये
श्रीकृष्णस्य महात्मनः वृषभानुवरस्यापि गृहे प्रोन्नेपेश्वर २७ गमिष्यतो मथुरां तो वदुःखिना ५६
कृष्णा पवार्तां स दर्शितस्य कस्मात् संप्राप्य मूर्च्छां वृषभानुनन्दिनी रेमे वमूर्च्छोपगतिं संहता २८ का ३
श्चिन्नारीम्लानमुखस्त्रियोऽभवन् प्रकंकणा भूतकरा गतीयकाः सद्यः स्पृष्ट्वा दृष्ट्वा केशवं पा
नाञ्चित्राणीताः रेमे वावनस्थिरे २९ श्रीकृष्ण गोविन्द हरे मुरारे काश्चिद्वदन्त्यस्य गृहे निविष्ट
ताः विसृज्य कर्माणि गृहस्य सर्वतो योगीव चाने दगनान्ते पेश्वर ३० काश्चिन्समर्थाः स्वपरस्प
रं वचः समेम रा जनम्मगापन्नस्त्रीजने ऊचुः सवलं हृदकंठवाष्पः स्वनः श्रवद्वाष्पकलावरुद्ध
श्वाः ३१ गोप्य ऊचुः अहो विनिर्मो हि जनस्य विचित्रं परे चरित्रं गादितेन योग्यं मुखेन वा म्मेहदे।
भाव्यमन्यद्वैवानज्ञाना निकृतोमनुष्याः ३२ रासे पिपधन्हृदिनेननतद्विहायगांतसमवस्थितो
यं गाने पुरीं प्राणपनाव हो स्मिन्किं किं न कष्टं वन नो भविष्यति ३३ इति श्रीमत्स॰ म॰ ३ कृष्णागम ६
नेनाम नतनी योध्यायः ३ श्रीनारद उवाच एवं गतेनीनो राजन्गोपीनां विरहे परं विस्ता

135A यभगवान्देवः शीघ्रं नासांगरहान्नृपयौ १ पावनीर्योषिनोराजेस्नावद्रपथरोहरिः सयंयचो
पयामास र्वाभिमर्वाः पृथक्पृथक् २ श्रीराधामंदिरेगत्वा हृष्टाराधांचमूर्छितां वहिश्चितो
सर्वांसवेननादस्मरलोकते ३ कृत्वावे शीघ्रंनिराधा सहसोत्थाय चातुरा नेत्रेउन्मील्य
दहशे श्रीगोविंदंसमागतं ४ पद्मिनीवगतानेदं पद्मिनीपद्मिनीपतिं वीक्ष्योत्थायागता
पादैसादरेणासनेददौ ५ सुकृष्णीस्वरवींदीनोराधाकमलतलोचनां शोचंतीभगवाना
हमेवगंभीरयागिरा ६ श्रीभगवानुवाच विमनास्त्वंकथंभद्रेमाशोचंकुरुराधिके सुप्र
वाणेनुकामेमोक्षनास्ति विरहातुरा ७ भवेभारावतारायकंसादीनांवधायच ब्रह्म
णाशार्थितः साक्षाज्जातोहंवेदपासह ८ मथुरांहिगमिष्यामि हरिष्यामिभुवोभरं शीघ्र
मद्यागमिष्यामिकरिष्यामिमनुभेतव ९ नारदउवाच एवमेवंतेजगदीश्वरेहरिंराधापतिंसा
हवियेगाद्विहला दावाग्निनाशावल्लनेवमूर्छितासुकंपरोमांचितनुभावसेवनाः १० श्रीरा
धोवाच भवोभरंहंतुंममलेश्वरीतंब्रजेऽहंतेपरमेशपद्मसुराधवतः गतेत्वयिप्राणांस्तेचवि प
ग्रहेकदाविदैवनधारयाम्यहं ११ यशरास्त्रेतेशपदेन्नमस्मसेहीनीपवारंवदयामि
वाकथं प्राणोदरेमेत्वमनोवविह्वला कर्परस्थलेःकरणावहंगमिष्यति १२ श्रीभगवानुवा
वचनैवैसखेनिगमेहरीकर्तेत्तमोस्महे कानांचवचनेसभुहरीकर्तेनचतमः १३ श्रीरा

ग.
मख.
५
136

मत्स्यापान्सर्वस्माड्डोलोकेकलहात्मम पा[illegible] नवर्षेनेविपोगोभविष्यतिनसंशयः १४ माशो
चेकुरुकस्मात्तिवरमेसरराधिके मासेमासेवियोगंनेदर्शनेमेभविष्यति १५ राधोवाच मा
संप्रतिवियोगोमेरात्नेसरदर्शनेहरे चेन्नागमिष्यसितदास्तूनदुःखात्संमजामहे १६ लोका
भिरामजनभूषणाविम्बदीपककंदर्पदर्पमोहनजगद्वंजनार्तिहारिन् श्रीनंदकंदपडु
नंदननंदसूनोत्र्यागमेत्वशपथंकुरुमेपुरस्ते १७ श्रीभगवानुवाच रंभोरुमासेप्रति
तेविपोगेचेन्नागमिष्येशपथेनवामे निःसंशयंनिकपटंवसंमवेहिराधेकथितेमयास प्र८
ते १८ योमित्रतोनिःकपटंकरोतिनिःकारणोधमनमःसएव विधायमेत्रोकपटेविर
ध्यानेलेपटेहेतुपटंनेरधिके १९ कर्मेंद्रियाणीहयथारसादीस्तथासकामामनयःस
र्वथात् मनाग्ज्ञानेतिहिनैरपेक्ष्यमूढंपरंनिर्गुणतत्त्वगतन २० ज्ञानेनिसेतःसमदर्शि
नोपेरानामहांतःकिलनैरपेक्षाः तेनैरपेक्ष्यपरमेसुखंमेज्ञानेंद्रियादीनियथारसा
दीन् २१ सर्वेहिभावेमनसःपरस्परंनस्पेकनोभामितिज्ञापनेनतः प्रेमैवकर्तव्यम
तोमयिस्वतः प्रेमणासमानेमुविनास्तिकिंचित् २२ यथाहिभोड्डीरवटेमनोरथोवभूव
राधेहितथाभविष्यति अहैनकंप्रेमवमुत्क्रिराश्रितेनबाधितेसनःकिलनिर्गुणोविदुः २३
धेराधिकायानपिकेशवेमयिभेदनकुर्वतिहिद्रुमथशोकुवत् नएवमेब्रह्मपदंप्रयो।

136A

तिनदहैत्वकस्मूर्ज्जिनमक्लिलत्त्वराणाः २४ पेराधिकायांनपिकेपावेमपिपश्यंतिमेहंकुथियो
नराभ्भवे नेकात्तस्तुद्रेप्रपन्नेतिदुःखितारंभोरूपावक्लिलचेद्रभास्कौ २५ नारदउवाच ए
वमाख्याय्सनोराधांसर्वगोपीगणोनया आपयौनंदभवनंभगवान्नयकोविदः २६ अथप्रा-
पौदयेजातेनंदाद्याः शकटैर्वलिं गोभारधान्संमारुह्यसर्वैश्रीमथुरांययुः २७ आरुह्यराम
कृष्णाभ्यांस्वरथेगापदिनीसुतः प्रयाननकरोद्दाजन्मथुरांदृष्टमयन्तः २८ कोटिशः कोटि-
शोगोप्योमार्गेमार्गेसमास्थिताः पश्यन्त्यस्तन्त्रिगमनंकोपाक्रामोहविह्वलाः २९ क्रूरक्रूरेति
वाक्रूरेवदंत्यःपरुषंवचः रुरुधुः सर्वतोयानंयथाकेंसरथंवनाः ३० अक्रूरस्यरथंराजन्नंत्रिज
ग्रुंथशिभिर्भृशं अश्वांस्तपायांसारथिंचभगवद्विरहातुराः ३१ अश्वास्तत्रसमंसेमसलांदिनास्तुर
नस्तनः गोपीहुंकुलिवानेनसारथिःपतितोरथात् ३२ विहायतत्ज्ञोलोकस्यसमाकृष्यर
थाद्वलात् केकणोस्तेदुरक्रूरेपश्यतोःकृष्णरामयोः ३३ गोपीरूपवत्तेदृष्टासवलोभगा-
वान्हरिः गोपीःसंबोधयामासस्वस्मित्लिमागादनीसुतः ३४ संध्यायामागमिष्यामिमाशोचंकु
रुतांगनाः पश्यतस्त्रासमहाप्रेमाकृष्णोलोव्रजौकसा ३५ इत्येवमक्काम्सरथंसमागतोःकृ-
रेणाकृष्णोवतदेवसंयुतः तरंगमैर्वंगमयैर्मनोहरैर्ययोपुरींयादववंहदमंडितां ३६ या
वद्रथंकेनुरुनापरेणगतास्तनेनावदगोवमोहान्स्थितास्समंभवन्मार्थिविद्रवंताःस्ववा-

ग·
म·ख·
५

हरेर्वीक्ष्यमतागतनागतनाशनः १२ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमथुराखंडे मथुराप्रयाणोच
नेचोध्यायः ४ श्रीनारद उवाच हरिरक्रूरमाभाष्य मथुरोपवने गतः यमुनानिकटे स्निग्धावारि
पीनारथं ययौ १ अक्रूरस्तावनस्नातुमग्राने श्रीयमुनां गतः निमग्नो मैथिलिके कन्... विवे
श्याविमतेजसे २ जलेचागाधगंभीरे महावनसमाकुले ददर्श रामकृष्णौ नौ वदनौ गाढ
नीकृतः ३ विस्मितस्तीरचेप्यपश्यन्नतौ रिस्थितौ नृ ददर्शनंतमसपैंद्रं कुंडलीभूतमास्थितं
नस्थोत्संगे महात्मलोकं गोलोकं लोकवंदितं गोवर्द्धनाद्रियमुनाहृदारण्यमनोहरं ४ असं
ख्यकोटिमानंदैर्गोपीनांमंडलेयुमे परिपूर्णतमं सात्तात्कृष्णं संपूरुषोत्तमं ५ कोटिमन्म
थलावण्यरासमंडलमध्यगं राधयासहितं देवं तत्राक्रूरो ददर्श ह ६ ज्ञात्वा कृष्णं परब्रह्मा
नंतानंतापुनःपुनः कृतांजलिपुटोक्रूरस्तानिवजेतिधर्षितः ७ अक्रूर उवाच नमः श्रीकृ
ष्णचंद्राय परिपूर्णतमाय च असंख्यांडाधिपतये गोलोकपतये नमः ८ श्रीराधापतये
तुभ्यं व्रजाधीशाय ते नमः नमः श्रीनंदपुत्राय यशोदानंदनाय च ९ देवकीसुत गोविं
द वासुदेव जगत्पते यदूत्तम जगन्नाथ पाहि मां पुरुषोत्तम १० वाणी सदा ते गुणवर्ण
ने स्यात्कर्णौ कथायां मम दोश्च कर्मणि मनः सदा त्वच्चरणारविंदयोर्दृशौ स्फुरद्धामविशे
षदर्शने ११ नारद उवाच एवं संस्तुवतस्तस्य पश्यतो विस्मितस्य च नैवेवान्तर्दधे कृष्णः सतो ५

137A

तं।

कोभगवान्प्रभुः १३ नत्वा चैतदाक्रूरः कृत्वा नैमित्तिकं विधिं ज्ञात्वा कंसे परं ब्रह्म विस्मि-
तो रथमाययौ १४ दिनात्यये रामकृष्णौ वनपद्मादिनौ स्तनः रथेन वायुवेगेन स्निग्धगं-
भीरनादिना १५ पुरस्योपवने तत्रावसत्स देवपुङ्गवः अक्रूरं प्राह विहसन्मेघगंभीरया गि-
रा १६ श्रीभगवान् मथुरायां हि गन्तव्यं भवता सरेन वै गोपालैः सहितः पश्चादागमिष्या-
मि मानद १७ अक्रूर उ॰ देवदेव जगन्नाथ गोविंद पुरुषोत्तम सहाग्रजः सगोपालो गन्तुमे
मेहिरिं प्रभो १८ पारावारविहीरजं सापविश्रीकुरु मद्गृहं त्वं विना न गमिष्यामि मंदिरं स्वं जग-
त्पते १९ श्रीभगवान् गृहं न वा गमिष्यामि हत्वा वै यादवाहितं सवसोवांधवैः सार्द्धं क-
रिष्यामि प्रियं तव २० नारद उवाच श्रुत्वा तद्वचनस्थिते कंसे सोक्रूरो मथुरां गतः निवेद्य चैव कंसा-
य तत्नः स भवनं ययौ २१ अथ प्रातः सबलो गोविंदो वालकैः हरी हृष्टमभुदिनैवोत्सव तदा
वाक्यमथाब्रवीत् २२ भुंजे वेनहरी वोत्सागत मं भवता किं तन गोकुलं विहितं वै नो कंसरा-
जमहामखे २३ तथास्तु वो का भगवान् हैनैरपुस्तोदितैः गोपालैर्वालकैः सार्द्धं सबलो गतवा-
न्परी २४ ग्रामं देशां गतं न स्पर्श्य हेमरत्नविचित्रैः शोभितां उत्तुंगसप्तकोटवृहानीमिव स्थितः
कालिंदीरत्नसोपानैः स्फुरत्तरमिअन्वहेतैः अलकामिव शोभाढ्यां दिव्यनारीनरैर्वृतां २५ प्रेक्ष्य कृष्णो
मथुरां कृष्णो पनीनां मे दिनात्मिव प्रपश्यन्गोपालकैः सार्द्धं राजमार्गं विवेश ह २६ आगमने

दूनं।

ग. मख. ७ 138

वसदेवनेवहृष्कनावैमगुरागगनाः सक्तापकर्मागिविसृजनाः शिमून्नहर्षेव्यपावन्तुद
पिंयपापमाः २८ कास्त्रिनुहर्मांकिलनातदेशाकुउगनुकाष्प्रिमवनोगवात्तान् विनिंगिनाद्धा
रकुपाटेदणानष्ठुमरानेदहम्भुः पुरम्भः २९ एकेहलकुंनतमाननेसेकिमगगनोन्लमनोगति
हर्ने पक्षान्सुनेमोलिननेरपानेकिंहरगानोहररागाह्निनीयं ३० पीनांवरार्द्धवलिनेसुरस्केहा
वर्द्धनदेसजत्तरेयपानेरिहृ पम्भेकरेसारु रिवैनयनौलजंस्थानेवसदेवनेरनं ३१ वि
लोकसर्वोमनुरुः पुरस्त्रियोविलोलपाटीननवैनकेउले वातार्केहेमागरवाडमेउलेरा
जन्तुसेत्येउपतिंपरास्प्रे ३२ पुरभुवाच अहोहेरावनरमंयउमंनिहिनोस्त्ये धन्यागोपा
गाः सर्वैपरंपसेनेमनोहरं ३३ धन्यागोपरमराणलायाभिः किंसहननेकनेपिवंतियाराम
रंगोमनुरुद्गास्यपरामने ३४ नारद उवाः राजमार्गैरंगकारेरजकेयोनजस्ते गोपाला
नमनेनैवयाहनेमधुसूदनः ३५ देहिनोमिवयासंसिस्वविरागिमहामने दनस्ले
हिपरेम्प्रेयोभविष्यनिनसंशयः ३६ प्रव्रतल्केस वाकेनदृनेनानिर्येशाभ पांकसमस्पोम
हाउहः शाहेदंपयिमापवं ३७ रजक उवाः रहसामेववस्त्राणिपितुर्भिवेः पुनामहैः या
तिनानिकिमहनासानकौपीनधारकाः ३८ पानाश्ववमानगायास्तवैवेज्ञोविनेकृपा का ७.
रागारेकारयामिपुष्मानसहरामहे ३९ नारदउवाः एवंप्रवरनलमस्परनकसपहना।

138A

मः उद्धारमस्तकं सूर्य्यः कराग्रेणैव लीलया ४० तज्ज्योतिः श्रीघनश्यामे लीनं जातं विदेहराट्
सघल्लदन्नगाः सर्ववासः कोशान्विसृज्य वै ४१ उड्डभुः सर्वतो राजन्नभस्काले यथा घनाः
गृहोद्यानश्रियेयवनेस्थितयोरामकृष्णयोः जगुर्गोपबालास्ते राजन् ... मार्गजनाश्रुपि ४२
नद्धारणा विदोवातावासांसि रुचिराणि च श्रृंखलमल्पपरिदधुः श्रीकृष्णस्य प्रपश्यतः वीक्ष्यतो
वानकः कश्चित्कृष्णस्य प्रपश्यतः वीक्ष्यतो वानकः कश्चित्कृष्णसबलदेवयोः विचित्रवर्णी
वासोभिर्दिव्यवेषं चकार ह ४४ तथा मेधा शिल्पतो वयपायोगं विधानतः राजन्मरमयामा
ल्याश्रुनः कृष्णं ददर्श ह ४५ प्रसन्नो भगवांस्तस्मै प्रादात्स्वारूप्यमात्मनः बलं श्रियं तथैश्वर्यमेव
ल देवा दरोप्रनः ४६ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमथुराखंडे श्रीकृष्णसभाप्रवेशोनाम
पंचमोध्यायः ५ श्रीनारद उ· अथ गोपालकैः सार्द्धं श्रीकृष्णो नंदनंदनः गृहं जगाम स्वबलः पु.त:५
सुदामा नाम माल्किनः १ दृष्ट्वा नो प्रसमुत्थाय नमस्कृत्य नो जनैः पुष्पसिंहासने स्थाप्य प्राह
दृगद्यगिरा २ सुदामोवाच धन्यं कुलं मे भवनं च जन्म भवत्यागते देवकुलानि सम मान्तुः
पितृः स मन न पात्रिपाया वैकुंठलोकगतनवंतिमन्ये ३ भूभारहरणे सबलौ स्ववदोः कृतजन्मनौ पु
वोहर्गातमौ परेश्वरौ नमो युवाभ्यां ममदीनदीनेगृहं गतान्यं जगदीश्वरौ परौ ४ ना द वा
इत्युक्त्वा पुष्परचनां तेकारान् ममपुपथनीत निवेदयमकरं दासमालाकारो नना मह ५ श्री

ग॰
मख॰
८
139

नानन्दयन्निजयशंसवतो भगवान्हरिः दृष्ट्वा गोपैः समागतं सहसा प्रहसिताननः ५ गरीयसी
ममदाक्षेमकिमर्थं पान्सदानुव मङ्गकानानुसंगाः स्वान्सन्सानूष्णमिते वदि ७ बलदेवो
रदौनस्तेम्स्रियंवानयवर्हितो उभ्यापनातेनारानेनेसांवीयोप्रजगमनः ८ यांतीग्हिये
पमनेशंपादौतलेपमाजनेन विमनोपुवनोऽज्ञापपप्पिपप्रकमाधवः ९ श्रीभगवानुवा॰
कालेकस्यप्रियासम्भुकस्यार्थंचेदनेनविं देस्यावपायेननवचिरंश्रेयोभविष्यति १० सैरंध्र
वाच दासस्मिसंदरवरऽज्ञानाममहामते महसांसेशिपादौरंजानेभोजपनेःप्रियं ११
प्रपापिकसरासप्यस्मिसाप्रनेनवचायनः हलिंभुजादेउसमेमजेदेउस्तिमेमनः १२ प्र
वाविनाकोऽन्यनमोनुलेपंकनेमहेरुसि पुवयोऽस्तसमेरूपेत्रैलोकेनहिविद्यते १३ नारद
उवा॰ अभ्यांसादृष्टौसाडेहर्षिनासनुलेपनं अथनावंगरागेणरामकृष्णौविरेजतुः १४
जगदजप्रदनेरिवोकिंचित्किंचिद्वानाभकाः त्रिवक्रामथनोकुस्मन्नीकनेमनोदधे १५
आक्रम्यपभ्रांपप्रदेऽगुलिहुपंशोजानहस्तेनविभुःपरेश्वरः प्रगृह्यचन्प्रांविवुकेप्रपश्यतोव
कान्नेनामरनीनमहाहरिः १६ नरेवसायष्टिसमानविग्रहाहारगंनिचरंभारितपनीवदूपिरांगी
भन्वागरहीनाहहरिनुवासस्मिसुविस्मिनाजानमनोजविहृता १७ सैरंध्युवाच गच्छाममुहे
त्वेदरवर्मामहह्यमलेमवंनेकिलनोऽस्महे प्रसीदसर्वज्ञरसज्ञमानदमापामशशोऽस्पयितेम ८

139A

नोमम १८ नारदउवाच॰ नदेवगोपाः जहुस्तः परमारंग्रहोकिमेनमकरनात निसनैः अहम
रामसहहरिः प्रपश्यनस्लघाव्यमानोस्यवदमरंवचः १९ श्रीभगवानुवाच॰ अहोनियम्यामसुग्रा
गाउरीपंवसेनियन्नैवजननास्तुसौम्याः येत्तानपश्यान्सग्रहेनयंनिदृष्ट्वाप्रीधामनवागामिष्य
२॰ नारदउवा॰ एवंमत्कोनगीयानेमसाकृष्णगिराईपा राजमार्गिव्रजन्कृसोवैश्पनाह्मान्द
दर्शीह २१ उष्मनोद्धलगोपाभैःफलैर्दुग्धफलैर्हरिं सेष्ठजनसापरोक्षाण्येनेमग्रयथियोवि
प्राः २२ वैश्पाऊचुः भवेक्षेदव्ग्रेनेराज्ञनावकान्सरनासदा वयंनवग्रजोदेवराज्ञेषामेन।
कंसमेन नारदउ॰ एवंकमस्मिनोवैश्पान्कोदंडस्यानमच्युतः नतेनमूचुःस्वधियःकोदंडे
भंगशंकया २४ नहृपगउगमाधुर्यमोहिनायेचमाथुराः कौमारपश्येपहिपनविस्मृत्युस्त
रिदत्तवः २५ नैहृष्टेनपष्यात्कृसः प्रविशेपन्त्रषः स्पते मैत्रीकुर्वन्नयसेख्रमाथुरैःप्रर
वालकैः २६ यथैंद्रहेमचित्राचंकोदंडंसमनात्तके प्ररूषैःपंचसाहस्रैर्नेतुयोग्यंव्रजा
द्दूरं २७ ग्रहस्थानमयंक्षिपंततमारसमपरं चन्द्रदर्शंपौरजनैर्सर्वैर्नयसमंडपे २८ भा
गिवेगपुरादनपद्रुराज्ञायमाधवः ददर्शकोदंडतीभनेमात्ताल्केषमिवस्थितं २९ वार्य
माणोनृभिःकृसःप्रसह्यपन्नरादद पश्यतोनत्रपौराणांसज्यंकृत्वायत्तीलया ३॰ आकृष्य
कर्णपर्यंनदोर्दंडाभ्यांहरिर्पनः वभंजमध्यतोराजनिक्षुदंडंगजोपथा ३१ भज्यमानस

ग. मख. ९
140

पत्र इंकारोमन्तडिन्स्वनः तनादनेनब्रंस्यांउंसमलोकेविलेः सह ३२ विचेलुर्दिगाजा
स्ताराराजनद्रुवंडमंडले नदैववधिरीभूताश्च्यिश्रांजनमंडलो ३३ केसस्मरुदयेशाह्लो
विरदारयुसोहयं नद्दतिगाःप्रकुपिताउम्पिनाश्रातनायिनः ३४ गृहीनुकामास्त्रीके
संप्रत्यक्षुवेक्षतामिति श्रुथनागनानीस्वसशस्त्रावलकेपावो कोदंडशकलेनीना।
नवनन्दउमेदानन्दपशे शाकलानिप्रहारेणकेचिद्दीराह्लमूर्छिताः ३५ भित्रपादाभि।
न्नमस्तकःकेचिछिन्नासवाहवः वीराःपेतुसहस्त्राणिनिपेतुर्भूमिमंडले ३६ विचेलमा
पुराःसर्वेडउकुलरिहतवः पुर्यांकोलाहलेजातेनराणांजानेमहद्भयं ३७ भोजराजसभा
कुत्रमकस्मान्निपपातहगोपालैः सवलःकंसोधावन्तापस्यतान्नृप ३८ आययौनंदनिक
टेसंध्याकालेतिभीतिवत् निरीक्ष्यगोरिंदृसरूपमद्भुतेविमोहितावैमथुरांगताः किशा।
लवासःकवराःस्मरायथःपरस्परंप्राहुरिदंसखीजनं ४१ पुरेश्रुवाव कंदर्पकोटिद्युति।
माहरन्नरंचरेत्रवैमथुरांउरेहरिः निरीक्ष्यनेकाभिरनीवसात्तादेगेषु सर्वेष्वपिनः
समादिश ४२ क ता वुः क्रूराःस्त्रियःकिंनहिसंतिपत्तनेनिरीक्ष्यतेयाभिरनेनमोहनः
श्रगेषुसर्वेष्वपिसर्वसंदरोनास्माभिरानेदमयोनिरीक्ष्यते ४३ कस्यैकदेशेमथुरानमोक्ष
तेनताल्लिनेत्रप्रपतनमंतगावत् सनेवसर्वागमनोहरःसखिस्मएवेनेत्रराकर्पसमी। ५

149A

स्तने ४४ शृंगाहतं गोसंदरेनेंद सूनोः प्रामंशामेयत्रयज्ञापिनेत्रं नस्मात्रस्मान्नामनह्यसौ

ख्येत्तावरणावामशुवलग्रविने ४५ श्रीनारदउवाच दृष्टादिने पंचजनराजरनेसभेपिनद्ध द

दृष्टः उरुक्षिपः गोप्यः कथंतेनमथुरेनस स्मरूपाभिहृतेनमेपितरासमंडले ४६ इति श्रीम

द्गर्गसंहितायां श्रीमथुराखंडे श्रीमथुरादर्शनेनामषष्ठोऽध्यायः ६ श्रीनारदउवाच

रत्नकस्यशिरश्छेदकंसोवरत्तिरंगावथं पत्रभंगाननंतः स्कंधापरंज्ञासमुपागतः १ नन्दा

त्मानुर्निमितानिवामोगात्स्वरगानिच प्रपश्यत्तामभंगानिननियज्ञाशापदेस्यराद २ सभे

त्रैतैः समापुक्तस्तेत्राभ्यकोमिगोवरः जपास्तकुमकिषारूदोरत्तिरणाशोजगामसः ३ प्रा

तःकालेसमुत्थायकार्थ्यभारकराजुनात् श्राह्यकारयामासमलक्रीडामहोत्सवं ४

विशालाजिरसंयुक्तेहेमस्तंभसमन्वितेः सभामंडपदेशाग्रेरंगभूमिर्वभूवह ५ विता

नैर्हिमसंकाशैर्मुक्तादामविलंविभिः सोपानैर्हेममयैश्चरंगभूमिर्हैमैर्नृप ६ राज

मंचैरनेकमयैर्मकरराविनेसुभे शक्रसिंहासनेनत्रसोपवहृष्णमंगले ७ आनपत्रेण

दिव्येनवद्धमंडलचारुणा हंसाभैर्व्यजनैर्युक्तेचामरैर्वनमुष्टिभिः ८ दशहस्तोक्रिते

[illegible] शस्त्रविद्धिषकर्मविनिर्मिते तदारूस्यवभौकंसोहिमश्रृंगमगराडिव ९ गाय

काः प्रजगुस्तत्रननृतुर्नववीरयोषितः नेदुर्मृदंगापटहानालमेधध्वानकारयः १० राजानो

ग॰ मंडले सा श्रुपौराञ्जानपदान्नृप दृष्ट्वा मल्लयुद्धं नेमं चेक्षमास्थिताः ११ वालवृद्धोमहर्षिकः कूटः श
म॰ख॰ लस्तोशलस्तथैव च आपाता समकं रङ्गे कार्यपुष्पधुलपरस्परं १२ नैदृशञ्जातदृष्टो गोपाः केशाहृतान
१॰ नाननाः हर्षावर्त्तिपरं तस्मा एकस्मिन्नेव चक्राश्रिताः १३ वारणासुरजरासेथनरकाणांश्च
141 रान्नृप अभेद्यापात्रवरादीनां सकाशा हृष्यन्तानत्या १४ वत्सपश्चापप्रराजनमुद्राजापत्य
वै अघनौरामहर्षसोढो मायावालकविग्रहो १५ मल्लोलीलादर्शनार्थं यथपत्तू रङ्गमंडले व६
गोमूत्रचप्रसिंहरकस्मरीपवभन्नावे १६ श्रुत्वमदेमहामनेरन्वकेउत्तमेडिते गाजेकुव
लयापोदरं गहारमवस्थिते १७ वीस्तकंसोमहामात्यं प्राहगोभीरयागिरा आकर्षयाग।
नागेंद्रमागो कुरुममे कृपा १८ नचेमापानयिष्यामिसनागेभूमिमंडले महामात्यस्त
हाकुद्धोनोदयामासनंगाजं १९ वीकारमकटंदिस्ताकुर्वनेनदस्तनवे गृहीत्वातेहरि
सयः सुडादंडेननागराट २० उत्तस्तरतनस्तस्मान्निर्गतोभारसहरिः नमादेशवितुं
नौभूमभ्रमसमन्मिनस्तनः २१ हंदावनेनिकुंनेषुहत्वेषुवपषाहहरिः करेणयाहृतनता
गः मुष्टादंडेनचाविशु २२ निष्योजमनुडोहस्ताभ्याहरिः पश्चाग्निगैनतः निर्यमस्तनश्च
नेत्रागो गरहोत्नमपचक्रमे २३ मुष्टिनानेघातयिनाश्वरोडशावमाधवः नमनतयावत्ना
गेंद्रोमशृंगंचविदेहराट २४ कोलाहलेतनदाजानेहरिस्तस्माद्विनाययौ प्रकेरहोना १०

141A तेनागेवत्तदेवोमहावलः २५ चकर्षभजदंडाभ्यांफलिनंगारुडोयथा अहस्तभगवान्कंसो
गजोमानेकरेवलात् चकर्षभजदंडाभ्यांकूरंजंयथानरः द्वयोराकर्षणान्नागोविह्वलोभ्
त्त्वैपथ्वर २७ महामात्मास्तदासमारुह्यलेगजंवलात् नीनागजास्तथावामैः कुंसहंत्वेशान
त्रये २८ अंकुशास्फालनाकुहंमनेभंयनरागने श्रीकृंसोभगवान्सात्तादुत्तरेवसपश्यन्नः २९
मुंडादंडेसंगहीवाभामयिनानिनस्तुतः पानपामासभमएषकमेउत्तमिवार्भकः ३० हरेश्च
पतिनास्तसमहामात्माद्भुतस्तुतः सतोप्रपपातोनागःसयोवेनिपतंगनः ३१ नक्षोतिःश्री
घनश्यामेतोनेजानेविदेहराइ देनाभुमास्तनस्थापितामकंसोमहावलो निजघ्नन्मा
होमात्मान्समगात्केशारिगोयथा ३२ द्विपेहतेपिपेवासेमहामात्मादिनस्तुतः विद्रुत्तुर्व
थामेघावर्षाकालेगगनेमनि ३३ एवंहत्वाद्विपंगोपैःशोभेसःप्रेक्षतोमनुकैः नयाराशैरा
मकृंसौच्चमवापिमहाकितो ३४ परिभ्रमान्रूगामस्वोरंगेविविशनुस्मरे दंतपाणोमहा
वेगोयथाशामतिलानलो ३५ मल्लाश्चमहेचनराःनरेंद्रस्त्रियःस्मरगोपगणाश्चजनेशो पि
नाश्रुनेदंडधरेस्यसंतोमन्येचकेसाहिभुपाविरांजे ३६ हतंपरेयोगिवराश्चभोजादेवेन
रारेणगतेववतेन दृष्टकूटचकभावनपार्श्वपश्यन्सर्वेजनास्तपरिश्रसादेव ३७ हतद्विपं
वीक्ष्यचनोमहावलोकेसोमनसौभयभावचेतसि मेचस्थिनाहर्षितमानसाश्चयोचेदरक्को

ग॰
म॰स्व॰
११
142

गारवनेसर्वंयपुः ३८ कर्सोचकर्गोव्विनिधापनागरामह्नोन्तकालेरूपवदमरसरं एनोद्दिस्ता
तामरमेषगैपरीवभूवसदेवनेरनौ ३९ अहोतिरमेव्रजमंउलेपरयद्वैवसात्ताह्विचवारमा
धवः हृत्वाद्दिपद्दर्शनमयद्उ[illegible]उहंभंवयंहृतापौसमभवेमसर्वेनः ४० नारदउवा॰
वदन्तपौरत्तोकेधुनदनूर्यंश्रमेष्यित वाणूरस्ताङुयव्रजरामहृसाउवाचह ४१ वाणूरउ॰
हेरामहेहृसपुवामहावलौरातः३रोवैहृतनेमयंवलात् प्रहर्षिनेराजनिचैपहतमेकिं
कितमहंभवतोहवद्यनः ४२ श्रीभगवानुवा॰ ३रैवमहंनरूपनेःअस्मदतोवातावयेनुसव
लैद्यवालकैः भूपान्नयोनोवलनयपोविनमपमंपुहेकितमामवेदिह ४३ वाणूरउवा॰
भवान्नवातोनचवाकिशोरैवलअसात्ताहलिनोवलीयन् महसमनेभवलेद्थानोहि
पोभवद्गोनिहनःसतोते ४४ श्रीनारदउवा॰ एवंनसवचःश्रुत्वाभगवान्वृजिनार्दनः वा
णूरेणाभिपुपुपेमष्टकेनवलोवली ४५ आकर्षणेनोदनेचमजाभ्योमजनंदउयोः चक्रतुः
पश्यतोनूणांगजाविवजिगीषया ४६ हस्ताभ्यांवपुक्म्यापवाणूरसहरिःसयं अनौस्ता
यरेहमारपुराणभारेयपाविधिः ४७ वाणूरत्नेहरिर्देवकरेणोकेनलीलया उजहारमा
ह्लीवोरोभूत्वंदनागराड्विव ४८ ग्रीवांयोकितवाणूरभुजवेगेनमाधवः कटोंचोहमसह
तायानयामासभूतले ४९ हलैसगजानुभिःपादैर्भजोरौगुलिमुष्टिभिः जद्धंहृसचाणूरोन ॥

पुः

142A यैवं वत्समुष्टिकौ ५१ भ्रमवारिपुन्नं हष्टा श्रीमत्स्वेरामहस्तयोः सान्नके पालदाप्य कुर्णवात
स्मानुपस्थितः ५२ क्षितिपवरूबुः अहोस्त्रुधर्मः समहात्म्भाग्याज्ञानातुरोरराजन्ति वर्तमाने छव
न्यत्नसोगहतोरहि मलोककुष्ठत्सोवनरामहस्ते ५२ अहोभाग्यमहिधरौकसानोयुहेना।
योर्दर्शनमभ्यजाने अहोनिषन्संवनमधृरिभाग्यवनौकसोरासेनजाने ५३ अहोस्थितेराज
निदुष्टचितेनकोपिवंकुत्तमपवस्तख्यः नस्माद्धिनः उगणवलेन चैनोमरं मध्येवेनपनाम
दीनस्मान् ५४ इति श्रीमन्मङ्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमत्पुराखंडे नारदरवकुलतासंवादे सप्तम
मोध्यायः ७ श्रीनारदउवाचः आई विति नेहरा जेवनितानां मनोरथे स्तनाशक्नुं हेलकाम
सुक्रेपुढेवसाह दिः १ गर्हानाम्जनदंडाभ्यां चाणूरोगा नवेत्सान् विलेपसहस्तसोवानः। हा ?
मिवोह्नते २ आकाशमथितिनःसोपितारकेव स्पधोभूरवः उमयपमुष्टिनाहसनाउयासा।
सवेगातः ३ तस्यमुष्टिप्रहारेणानवाचतपरामरः सयोगदहीनाचाणूरेपानयामासभूतले
४ मित्रदंतत्तचाणूरः क्रोधपुक्तोमहोकटः मुष्टिदृपेन श्रीहस्तेननाउहृदिमेथित ५ ग्र
हीनाकरयोस्तंवेकराभ्यांभगवान्स्वयं केसस्याग्रेभ्रामयित्वासर्वेषांपश्यतांनृप ६ पातयां
मास भूपृष्टेकमंडलमिवार्भकः श्रीहस्तस्य प्रहारेण चाणूरोभिन्नमस्तकः ७ उद्वमन्रुधिरं
राजन्संघोवैनिधनंगतः नथैवमुष्टिकेमहात्मष्टिभिर्पितुर्गमं ८ नीत्वाद्योभ्रामयित्वारवी।

म॰
ख॰
१२
143

बलदेवो महाबलः पाययामास भूरिश्रेफणिनं गरुडोपमः मुष्टिको निधनं प्राप्तः शोणितं वमन्मु-
खिरं मुखात् ९ कूटं समागतं वीरं बलदेवो महाबलः मुष्टिना पातयामास वज्रेणेन्द्रोपमः
गिरिं १० ग्रामेशं तं नंदसूनुर्बलेन पातेन मनाऽहन् नीत्वा पादेन पाराजन् कदृष्ट्वा गरुडोपमः ११
गृहीत्वा नागोद्यत्तं हस्तो मम्यतः सविदार्य्य च शातिपर्कं समं चाग्रे विटं यस्त्रिपुरोपमः १२ एते
निपातिता रंगे सद्यो वै निधनं गताः तेषां ज्योतींषि वैकुंठे देवि विविशुः पश्यतो सतां १३ एवं श्री-
रामकृष्णाभ्यां महेषु निहतेषु च शेषाः प्रदुद्रुवुर्मल्ला मया तां जीवनेच्छया १४ श्रीदामादी-
न्वयस्यांश्च गोपानाकृष्य समाधवः तैः सार्द्धं प्रद्रमारेभे सर्वेषां पश्यतो सतां १५ किरीटकुंड-
लधरौ रामकृष्णौ महाभुजौ विहरंतौ वीरौ रंगे विलेसुः पुरवासिनः १६ कंसं विना स-
र्वेमुखाज्जयशब्दो विनिर्गतः साधुसाध्विति वादो भूत्रैलोक्ये पश्यतः १७ स्वस्याऽजयं वी-
क्ष्य कंसो महाक्रोधसमाकुलः वर्जयित्वा तूर्यघोषान्प्राह प्रस्फुरिताधरः १८ कंस उवाच
दुर्वृत्तौ पुत्रौ वसुदेवनंदनौ प्रसह्य निःसारयता पुरात् हरेत्तु सर्वं व्रजवासिनो धनं
बध्नीत नंदं सहसा निहन्तु मे मतिः १९ अथोग्रदेवस्य पितुः कुबुद्धेः शौरेः शिरश्छिन्धि हि किंवि-
किंधि कैयत्र तत्रापि तथात्र हसीन्नाता नास्त्यं शान्त्यकिलसूदयध्वं २१ नारद उवाच एवं वि-
कत्थमानस्य कंसस्य यदुनंदनः सहसोत्पत्य तमथो मांकरह कोपपूरितः २२ मत्संसमागा १२

143A

तंवीक्ष्यमेवाद्यम्यायसन्नरं सहोद्धतोमर्त्स्यैतेनगृहेस्वकृचर्मरणी २२ अग्रहीत्सहसाकेसे
रोमेर्याचर्मामास्मिसंगृते पपात्रेदाविभागामीसविषंफलानिविशार २४ एतत्स्वकृत्र्यल
ब्रमीभुजवंपाहत्वाबलोविनिर्ययौनारायेद्रामेदरीकोपपाफरणी २५ मेचेनोवलि
नीवेगान्मर्दयेन्तोपरस्मरं शैलश्रृंगेयथासिंहौप्रभानेयपातये २६ उमतेतेवत्वाकेसण
तहस्तंमहावरे अग्रहीत्सोमतत्कृसः श्येनेश्येनोपपावरे २७ गृहीत्वाभुजदंडाभ्यांप्रचे
द्वेसंपुंगवे त्रैलोक्यबलत्थकदेवोभ्रामयित्वारतस्ततः २८ आकाशमागनयामासमेचो
परिरूपाविनः भगदंड्रोभवतेचस्त्रादिमानयपादमः २९ पतितोपिसवल्गागः किंविधा
कृत्यमानसः सहसोत्थायपुप्लुवेश्रीकृष्णेनमहात्मना ३० नीत्वानेभुजदंडाभ्यांमेचेत्वि
नाडनःप्रभुः आरुत्सरुद्यंतस्समौत्तिजयाहमाधवः ३१ सयःअग्रस्यकेशेषुरंगोपरिह
रिःस्वयं मंचान्नपातयामासशैलाद्रेउश्शिलामिव ३२ तस्योपरिपपातोकृष्णः सर्वाधारः
सनातनः निपपातस्वयंवेगाद्देतेनोनेनविक्रम ३३ रंगेयंहयोनिपानेननिःक्रम्यखंडम
उत्तेस्यात्लीवसहसाराजन्तकेपयाद्काहृयं ३४ संपरेनेभोजराजेभमौनेविचक
र्षहृ यथामृगोर्येनागेंद्रःसर्वेषोपश्यतांनृप ३५ हाहाकारस्तुदेवानांसीद्भावतोभूमुजेनान्
पवेरभावेनदेवेशंभजन्केसोमहाबलः ३६ जगामतत्स्सारूप्यंभगिराः कीटकोपपा

ग· संग्रपानितंरुशाभ्यानेरोशैमहावताः ३७ सनामासरुशिनग्रोपासशिमनराष्टपातकाः ३८
मख सङ्गनाकेकर्णाकुभ्मोकाप्रम्भुरितापराः खङ्गचर्मधरायोहुंहृसोपरिसमापग्रः ३९
१२ वीस्पनान्महरेनोमारोगहिराणीनेदनोवतः ग्रराखकरहुंकारपपासिंहोमृगाग्रनु ४०
144 हुंकारेरणोव शस्त्राणिनेषांहस्तेभ्यग्रामपान पेतुरामपतानीवदंडघातेनमेपित
नः शासालेमहावीरामुष्टिभिः सर्वनोवते नेडुशैलेपपानागाः षंडादेदैरितलतः ४१
दृष्टिनपासनामानेमहरेगावतोहनन् मशोपंभ्रजवेगेनकेकंवामकरेणवै ४२ शो
केसहतेनष्टिमेनेवामपादेनमापवः राष्टपातेदत्तिणनपादेनाभिजघानह ४३ ग्रशै
तिपेतुःमहसाहताबानहनारव नेषांस्पोतिर्भगवतिसोनेजानेविदेहराह ४४ दे
वेडुंडुमयोनेडुर्नेपथ्यतिरमूजरा सपोवेवहस्वर्देवाः पुष्पोःर्नरनसेमवैः ४५ विद्या
पर्ययग्गोधर्वाीननृत्यहर्षविह्वलाः विद्याधराग्गोधर्वाःकिन्नरासयशोजगुः ४६
वस्मायायानवपःसिद्धाविमानैर्देवुमागताः नष्टवृराममहासोनोवाग्निभिःस्मृतिपरा।
यणाः ४७ नाडपेमडुरोहसैरसिशाम्यादयर्षियः विनिर्गतालाहरुर्ढुजानवैपथ्या
डुःखिताः ४८ स्रियऊचुः हानापयहरुहपनकागतोसिमहावल त्रैलोकाविजयीसा
लादेवानामपिडुर्जयः ४९ जानमाताःसरुः पुत्राग्निर्दहंशाननपाहताः ग्रनिर्दशा १२

अपरेपिनिहताबलात् तेनपापेनघोरेणगर्दभेनासुरेशिनः ५० नारदउ० एवंमधुम
गलोदीनाश्रामासस्त्रपयोषिनः विधायपप्तुनानीरंविनः श्रीखंडसद्धनः ५१ नानाका
रणिनाद्यसौर्क्रियांवैपारलौकिकीं सर्वास्तेबोधयामासभगवान्लोकभावनः ५२ इति
श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांश्रीमथुराखंडेकंसवधोनामाष्टमोध्यायः ८ श्रीनारदउवा०
अथदेवौरामकृष्णौदेवकीवसुदेवयोः समीपंजग्मतुःसाक्षात्हसितिभिःपरिवारितौ
सतस्तयोर्बंधनानिपुत्रःशौचिसतोस्तरुपः नौवेसगरुडेशामेनागपाशगुणापणा २ सत
प्रभावविदौवोस्यपितरौसवलोहरिः सयस्तनाननसोमायांजगन्मोहकरींवलात् ३
रामकृष्णौसतौनानावाशौरिर्मोहसमाकुलः देवाकासहस्रास्थापसस्नेवाश्रुपूरितः ४
नानावासास्वरहरिःसर्वोहंसितिभिःपरिवारितः मानामहंचउग्रसेनंचकारमथुराधिपं ५ आह
पयात्दवाकंसभयादेशान्तरंगतानान् प्रेम्णानिवासयामाससकृद्देवासरोःपुरि ६ नो
दराज्ञेगोपगासौःसरत्नानगनमुपते नंदानेसवतःप्राहमोहपरिवमापया ७ अत्रैवा
वांसकुसंनानप्पांगोरौंचदीकामनसोहिनासात् पश्चादेहंवैसवंतोयहनाविधाय
पाश्वेनवचागमिष्ये ८ नारदउवाच एवंश्रो [illegible] रामकृष्णौस्वाभ्यांनंदराजःप्रपूजितः
आलिंग्यप्रणानिगोपालैर्ययोप्रेमातुरोवृजं ९ इतेश्रीकृष्णजन्मर्तेयेन्तूनोनिधनेपुरा आसमा

ग. तोभ्योदस्तौपौरैर्वसमानास्तेहते १० शौरिर्गर्गसमाहूय श्रीकृष्णबलदेवयोः यज्ञोपवीतंवि
मथु. धिवत्कारयामासधर्मवित् ११ रामकृष्णौ सर्वविद्याध्ययनेकर्तुमुद्यतौ गुरोःसांदीपनेःपा
१८ र्श्वेजग्मतुर्जनवत्परौ १२ कृत्वा परांगुरोःसेवांलघुकालेनमाधवौ सर्वविद्यांजगृहतुःस
145 र्वविद्याविदांवरौ १४ गुरवेदक्षिणांदातुमुद्यतौतौकृतांजली मृतपुत्रंददस्वेतिपत्न्यापाना
भ्रांवक्त्रेणद्विजः १५ रथमारुह्यतौरामौगतौयातनकेभपरिकर प्रभासेचाब्धिनिकटंजग्म
तुर्भीमविक्रमौ १६ सद्यःप्रकंपितःसिंधुस्त्वोपायनमुत्तमं नीत्वानत्वास्वरूपेणनत्वानिपपा
तकृतांजलिः १७ तमाहभगवान्कृष्णोदेवदेवेहिगुरोर्मम प्रचंडोर्मिधरादो[illegible]पेत्यया
ने तंकृष्णाकृतं १८ समुद्रउवाच भगवन्देवदेवेशनमयावालकोहृतः पुनःपंचजनेनासौ
शंखरूपास्वरेणवै १९ वसन्सदामदुदरेवलिशौदैसजगवः तेनैयोग्यस्तयादेवदेवा
नांभयकारकः २० नारदउ० तेनोक्तोभगवान्साक्षाद्वासोवध्याकटोटरं निपपातमहा
वेगान्समुद्रेभीमनादिनि २१ श्रीकृष्णस्यनिपातेनत्रिलोकीभारधारिणः चकंपेब्धि
र्भृशंवज्रकृतेनेवविदेहराट् २२ ततःपंचजनोदैत्योयोदुष्टःकृष्णस्यस्वागतःसहसा हलमरु
वीरःशूलविक्षेपमापवै २३ कृष्णस्तुहीनानवक्तुंतेनैवाभिजघानतं तदृघातेनसंप
तितोमूर्छितोवारिमंडले २४ सहस्रोऽथ्यायदेवेशःकिंचिद्व्याकुलमानसः मूर्द्धानमार १८

पक्षीन्द्रस्य फणोन फणीयथा २४ परिहसन्निव मां साक्षात्कौतुकस्सो भगवान्हरिः कण्ठोमूर्द्ध
निवेगेन मुष्टिना नमताडयत् २५ कृत्स्नमुष्टिप्रहारेण स योवै निधनं गतः नद्योनिः
श्रीघनश्यामेत्तीनेजातविदेहताः २६ एवं हत्वा पंचजनं शंखं नीत्वा नदं गजं महा
त्मा वायुवेगेनो सोसहस्सारथमागमत् २७ वायुवेगेन यानेन सामुहकुसो मनोहरो जगा
म शमनस्यापि दीर्घां संयमनीं पुरीं २८ पांचजन्यध्वनिं लोके प्रचंडो मेघघोषवत् पू
रयामास येनेक्षु नाचके पसमभोयमः २९ चक्रवाणीतिलत्ते पुनरकेषु निपातिताः ये
पेक्षुन्त्वा ध्वनिं नेते जग्मुर्मोक्षं तत्पापिनः ३० यमः स योवलिंनीत्वा श्रीकृष्णं सबलं देवयोः
पपात चरणोपाने पर्षिनः सकृतांजलिः ३१ यम उवाच हे हरे हे कृपासिंधो राम राम म
हावल अस्मं व्यक्रत्स्नोऽयनो परिहसन्निवमोपुवौ ३२ देवौ पुराणौ पुरुषौ महान्तौ सर्वस्व
रौ सर्वं जगत्क्षणेशौ अथैवसर्वापरिवर्तमानौ मायानिजाक्षौ वदतं परेशौ ३३ श्रीभगवा
नुरुपुत्रं लोकपाल त्वं नयस्व महामते राजस्कृरूपणा मायं मदके मानयं कवित् ३४ नारद उ
वाच देवने नोपानीनेगुरुपुत्रं हरिः स्वयं गृहीत्वा वंतिकामेमदत्तो श्रीगुरवे शिशुं ३५ गुर्वा
शिषा सपुत्रकौ नीनवानेहि कृतनाजन्ती रथमारुह्य मथुरामागतौ यदुहर्षितौ ३६ एक
दा सवतः कृष्णः सर्वकारणकारणः पांडवान्सस्मरन्नकान कूरभवनेययौ ३७ अक्रूर

त:२

ग·
म स्व·
१५
146

सहसोत्थाय परिरभ्य महात्मनि नः उपचारैः षोडशभिः पूजयित्वाथ नौ नृप ३९ कृतो जनि
पुरः स्थिता जांबवती मनोरथः उवाह हानेदं जनितो यातो वा बलकला नृप ४० अक्रूर उवा·
युवाभ्यां राम कृष्णाभ्यां नाभ्यां निःसेन मानतः याभ्यां मार्गे यदुके मे दर्शनं च कृतं त्वयो
४· लोकाभिरामो जननमुखेनानमो वांनर्व हि सर्वजगत्प्रदीपको गोविश्वसाधुकृतिर्
मदेव नारस्ताघं मधेवयदोः कुलेगतौ ४१ कंसादिदैत्य विनाश हनवेगो लोकस्ता काम्य
विदर्शने [illegible] न समागतो भारतभूमिमेऽत्तेपुर्वापरे यो सनातनो समये ४२ श्रीभगवा
न माध्यहद्दोभूतिमानहनवपुरः शिशुः सेनोन साम्नः आद्यं कुर्वेति हि महामते ४३
पांडवानां हि कुशलं दृष्टुं गजाह्वये शीघ्रमागत्य [illegible] कृतान्तदृष्ट्वा सर्वास्तानपते भवान् ४४
नारद उवाच एवमुक्तानदाक्रूरं भगवान् सततः सर्वतः शोभिरवनामर्ययौ सर्वकार्य- अनगवद
कृन्नृप ४५ कौरवेद्रगीगता ऽक्रूरो दृष्ट्वा पांडवान् पुनरागम कृष्णाय वार्तां सर्वाम वर्ण
यन् ४६ अक्रूर उवाच विना पुत्रां कौपिन पांडवानां सहाय कृष्ण कौरवदुःखकोहन्न म
ते च पांडौ भवतोः पदाब्जे विलग्न जित्ता हि ष्पात्मजाये ४७ ना र उ व इति श्रुत्वा
क्रूरमुखाल्लोक कृष्णो भगवान् हरिः अहं राज्यं पांडवेभ्यो कौरवानां वलादहो ४८ अथ्योकं
वचनं श्रुत्वा [illegible] नतो हृवसमन्विनः मसांगतसेषुके कृत्वापाभवनेययौ ४९ दृष्ट्वा

राक्षीहरिं प्राप्तं कृष्णारूपवनीतरं भक्त्यासमर्हयामासपापघ्नैः प्राणावंहतम्भं ५० हे
मरन्त्वरवर्चिकं उरोकृत्वयाभवनोनमे वभोहरीरूपवमावैकुंठे रमयापयः ५१ पा
तिरर्णानमः सातात्कोक्रस्रोभगवान्स्वयं यस्यांपतिरभूद्राजनंदेहोनस्यात्सपोमहत्
नत्रस्थिताहहरिर्देवो रहिनामशौविदेहराट् स्वायपैशोभिमवंनेतीलामानुषविग्रहः
५३ इतिश्रीकृष्णचरितेनमयुरायांविदेहराट् सर्वपापहरंपुण्यंप्राप्नुवंइदनमनुत्ते
५४ वत्सः परांपदंरलांश्रीकृष्णवशाकारके मयानेकथितेनहृष्टे किंभूयः श्रोतुमिच्छ।
सि ५५ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांश्रीमथुराखंडेश्रीनारदबहुलाश्वसंवादेपड्वि।
मैत्येनामनवमोध्यायः ९ बहुलाश्वउवाच श्रीकृष्णचरितेपुण्यंमयापानंवमुरवांबुजात्
न पुनः श्रोतुमनश्च्योयन्तृषितोवाजतेगतः १ कंसस्यजन्मकर्मादिजनयोकानिष्क
तानिमे केश्यादीनांवृदेवर्षेपूर्वजन्महतेषुकने २ कोयंनरजकः पूर्वमवधीयेहह
रिः कथं कुब्जोपस्यमहद्भाग्यातिः कुरतेलीनेवभूवह ३ नारदउवाच गनाकुरोलवपोध्याया।
राममरातेविदेहराट् चाणरांमुष्टीवतोकश्चिदनकोपाववरश्रियां ४ नाहंविभर्मि
सांडुशामस्तोपर [illegible] वेसमगां सीतोभीविभयान्सोनारामोनाहंभजेन्म
नः ५ इतितोकाहदुस्ताव्याहाकंस्कनाथरघवः सोनानमाजसहस्रावनेतोकाप

ता

ग. वादनः ६ मैदं उपानुत्मिकां नवकेगा चवोनमः मथुरायां द्वापरांते रजकः स बभूव
मख. ह ७ कृत्वा कदोषशांत्यर्थं तेन घातं नहरिः स यं नरपिप्रददौ मोक्षं तेन स श्रीकरुणानि
१५ धिः ८ इयाली कृष्णचंद्रस्य चरित्रं परमाद्भुतं एतं नेकथितं राजन्किं भूयः श्रोतुमिच्छ
147 सि ९ बहुलाश्व उवाच यरावैवायपकः कोयं नैनरामयन्तिसन्नमः यस्मै ददौ च सारू
प्यं श्रीकृष्णो भगवान्हरिः १० श्रीनारद उ० मिथिलानगरे पूर्वं वायको हरिभक्तिकृ
त् श्रीरामोद्वाहसमये सीरध्वजनृपाज्ञया ११ रामलक्ष्मणवेषार्थं वासांसि रचयंस्तु यः मा
तद्गुणैः परिवयन् कृशलो वस्त्रकर्मसु १२ कोटिकंदर्पलावण्यौ हे दृष्टौ रामलक्ष्मणौ
तौ वीक्ष्य वायको राजन्मोहितो भून्महामनाः १३ मुहूर्त [illegible] हृत्स्यैव [illegible] नयोरंगे
भूसर्वतः परिधानें कारयामि च कं चे [illegible] मनोरथं १४ मनसापि वरं मेऽदात् दत्तं नस्मैस्वशे तं६
भविता द्वापरांते भारते [illegible] च भविष्यति मनोरथः १५ श्रीरामस्य वरात्सोयं मथुरायां
बभूव ह नृपो वैचिक्कारयितानस्ताद्रूप्यं तंगामह १६ बहुलाश्व उवाच सदाम्नामालिना
वसन्ति किं कृतं तेन सुकृतं नेवद यद्दृहे जगमत्स्वा [illegible] मनो हरौ नारद उवाच
राजराजवनं रम्यं नाम्ना चैत्ररथं शुभं [illegible] कोहेममालीति नाम भाक् १८
विश्वभक्तिरतः शांतो दाता [illegible] महान् श्रीकृष्णदेवप्राप्त्यर्थं देवं [illegible] चकार ह १९ १५

147A

समः पंचसहस्राणि पमानो चशनुत्रयं निर्मेनोना हूर्नटे पेपुरोथनाननामह २० वरं२
करानिप्रसन्नोथ सेवकः करुणानिधिः मालाकारमहाबुद्धे ब्रूहीमेवाचह २१ हेम
मालीनदाटेवनमत्क्रमत्क्रमनोंजलिः प्रदत्तिणीकृत्य पुरःस्थित्वा प्राहनमाननः २२ हे
मर्मस्तवा परिश्रणानेमहत्संस्थित्वा विनाग्रहमागाने पश्यमिहगंधानेमालाम हरेणामा
वेदिरे २३ श्रीमहादेवउवा॰ द्वापरांते भारतेचमथुरायांमहामते मनोरथप्रेसफ एवं६
लोभविष्यतिनसंशयः २४ नारदउवा॰ महेश्वरेणाप्तो हेममालीमहामनाः मालाका
रामाह१ रोद्वापरांतेसंबभूवह २५ तस्मादसागरहेमालाकृष्णमनुरामकेशवौ॥ शिव॥ वकमनेक
नेकिंभूयः श्रोतुमिक्षसि २६ इतिश्रीमद्गर्गवार्ष्णसंहितायां श्रीमथुराखंडे श्रीना
रदवहुलाश्वसंवादे रजकवायकसदामोपाख्यानंनामदशमोध्यायः १० वहुलाश्वउ॰
सेरंध्राः किंकृतंतेन पुर्वंनपःपरमदुर्घटं येनप्रसन्नः श्रीकृष्णोदेवैरपिसदुर्लभः १ श्रीना
रद॰ पंचवक्तास्थितेरामेकोटिकंदर्पसन्निभे वीक्ष्यसूर्पणखानामराक्षसीमोहिताभ
वत् २ निर्मोहं राघवंदृष्ट्वा ऐकपत्नीव्रतस्थितं क्रोधात्सीतांभक्षयितुं धावतीरावणा
स्वसा ३ खड्गेनशितधारेण लक्ष्मणेनरोषवानजः जहारतस्याकर्णौचनासांसद्योरुषा
न्वितः ४ किंतुनाशागतालंकांरावणायनिवेद्यतत् भूयःपुष्करतीर्थेसा जगामविमना

ग. भृशं ४ तपश्चक्रे सूर्पणखा वर्षाणामयुतं जले ध्यायंती त्र्यंबकं देवं श्रीरामवरमिच्छती
मख. ५ ततः प्रसन्नो भगवान्देवदेव उमापतिः एत्य तस्याः पुरस्तीर्थे वरं ब्रूहीत्युवाच ह ७ सूर्पणा
१० खा उवाच श्रीरामो मे वरो भूयाद्वरं देहि सतां प्रियः त्वं देव परमः सर्वासामाशिषां प्रभुः ८
148 शिव उवाच अद्यैव सफलो न स्याद्वरस्ते मूढराक्षसि द्वापरांते माथुरे च भविष्यति न संश
यः ९ नारद उ० सैव सूर्पणखा नाम राक्षसी कामरूपिणी अभवन्मथुरायां तु कुब्जा नाम
महामते १० माहात्म्यदेववरेणापि श्रीकृष्णस्य प्रियाभवत् इदं मया ते कथितं किं भूयः श्रोतु
मिच्छसि ११ बहुलाश्व उवाच कोऽयं कुवलयापीडः पूर्वजन्मनि नारद कथं गजत्वमापन्नः
श्रीकृष्णेन हतो गजः १२ नारद उवाच बलिपुत्रो महाकायो नाम्ना मंदगतिर्बली सर्वश
ग६ स्त्रभृतां श्रेष्ठस्तत्तनाम्ना समो बले १३ एकदा निर्गतः सोऽपि रंगयात्राजनैश्च समं तेनैव जनता
वेगात्कुर्वन्पोपरि समर्दयन् १४ तदाक्रवेगात्त्रितः पथि हस्तिनो मुनिः क्रुद्धः शशाप
[illegible] ते मनं बलिनं दनं १५ त्रित उवाच गजवत्त्वं मदोन्मत्तो भूजनान्परिमर्दयन् विचरन्
रंगयात्रायां तेन गजो भव दुर्मते १६ नारद उवाच एवं शप्तस्तदा दैत्यो नाम्ना मंदगतिर्बली
पतनं कं च कवदेहं भ्रष्टतेजो बभूव ह १७ मुनेः प्रभावविन्मत्यो दैत्यो भूत्वा कृतांजलिः न
त्वा प्रदक्षिणीकृत्य त्रितं मुनिमुवाच ह १८ मंदगतिरुवाच हे मुने हे कृपासिंधो नैवयोगी १०

होऽद्विजोनम गजेन्तान्मेकदामुक्तिर्भविष्यतिवदामुमो १९ त्वाहशानोसमोमाभक्तेरनं
मेकविन्नने नाहशाम्नयोर्ब्रह्मन्नमर्षीवरशापयोः २० नारदउवा एवंप्रसादितस्ते
नविनोनाममहामुनिः गतक्रोधोब्रवीदेसंकृपालुर्ब्राह्मणोत्तमः त्रितउ॰ वचनंमेमृषा
नस्यानहनमाहर्षिनोऽस्मृते नदास्यामिवरंदिव्यंदेवानामपिदुर्लभं २२ माशोचकुरुदे
सेद्रममपुरायांहरेःपुरि श्रीकृष्णहस्तान्मुक्तिर्भविष्यतिनसंशयः २३ नारदउवाच सो
ऽयंमदगातिद्रैमागजोमूर्द्धिपर्वते नाम्नाकुवलयापीडोनागायुतसमोवले २४ गृ
हीतोमागधेनेवगवलाल्लगजैर्वने सोपंदत्तस्तुकंसायपारवर्हैर्विदेहराट् २५ त्रितवा
क्यात्सधामश्रीकृष्णेलीनतांगतः इदंमयातेकथितंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि २६ इति
श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांश्रीम॰ ना॰ कुवलयापीडवर्णनंनामैकादशोऽध्यायः
बहुलाश्वउ॰ चाणूराद्याश्चयेमल्लालोकेरव्वंमिहागताः ग्रहोश्रीकृष्णचंद्रेणयेषांयुद्धेब
भूवह १ नारदउवाच रामसुरासुरावस्यामनोस्तिमहामुनिः तस्याभवन्पंचपुत्राः
कामदेवसमप्रभा २ हिमालयेवाच्यनेजपंतेनसहेवने गत्वावते मल्लयुद्धेसत्ता
स्मितन्मदोद्धताः ३ ब्रह्मकर्मपरिभ्रष्टानेदास्यनवर्जितान् रूषामहाहसन्नात्मनात्त
नष्टोमुनिसत्तमः ४ उतथ्यउवा॰ शामोदमस्तपःशौचंस्वांगिराजैवमेवच ज्ञानंवि

गा॰
म ख॰
१८
149

ज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजं ५ शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनं दानमी
श्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजं ५ कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजं परिच
र्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजं ७ ब्रह्मकर्मपरित्यक्ता भवंतो ब्रह्मणाः स्वतः महद्यु
द्धं त्वात्रयमेकं यत्कुरुध्वं जनाः ८ तस्माद्भवंतो भूयास्त्वमेतावै भारताजिरे श्रुतस्मार्त
प्रसंगेन उर्जिता भवतास्त्विहि ९ नारदउवाच उत्पन्नस्य सुतास्तेवै जाना मत्तामहीतले
ष्वौ हि कस्मात् स्पर्शमात्रमस्मिन्मोत्त्वं पगुनेय १० वासारोमुष्टिकाः कूटः शलतोशलएव च
एषां वरित्रे कथितं किंभूयः श्रोतुमिच्छसि ११ वर्कुताश्चउवाच केसान्या माभानवो
शैके कस्मात्गोपकादयः नेकेर्वं वदस्व नेयेयमो त्वंपरागताः १२ नारदउवा
च सतकायांशरापन्नो देवयंत्र्य शिखतः ज्ञानीज्ञानपरोमान्यः शिवभक्तो महाद्यु
तिः १३ तस्य चाष्टौ सुता जाता नादेवकूटोमहागिरिः गंडोदंडः प्रचंडश्च प्रचंडउरवंडः
इत्युस्मृता १४ एकदा शिवपूजायां देवयत्नेन नोदिताः सहस्त्रं पुंडरीकाणि ए ३४
चाहर्त्तुमरुणोदये १५ पुष्पाणि मानसात्तीर्त्वा शहितानि मधुव्रतैः आघ्राय गो॰
पितामे नदउस्तेन नकायवै १६ उत्क्षिप्ती कृतदोषेण शिवपूजातिरस्कृता न आ
नरीयोनिमापन्नाः भूतले जन्मभिस्त्रिभिः १७ हस्ताभ्यां शंकराभ्यां च वत्सदेवस्य १८

मैथिले परंमोक्षंगतानासेवैरोषाणुका विदेहराट् १८ केषान्नुजानांमाद्योने
पूर्वजन्मभवंन्नृप इदंमयानेकथितंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि १९ बहुलाश्वउवाच को
ऽयंद्वरापंचजनोदैत्यःशंखवपुर्धरः नस्यशंखोवभौवृत्तान्तश्रीकृष्णकरपंकजे २०
नारदउवाच पुरेवैवतान्सुपोगानिचक्रादीनिविदेहराट् त्रैलोक्यनाथस्यहरेर्वभूवु
स्तेजसाहुताः २१ तेषांशंखोपांचजन्मःशंमोराजन्महमद् सदानन्दस्वरुपोसौसश्री
कृष्णस्यापरामृते २२ अकरोत्सैकदामानेमनसाप्राहशंखराट् गृहीतो हेह्रिहरि
णाराजन्हेस्समन्नुतिः २३ श्रीकृष्णसोदरंतिसावनेदध्यौमोविजयेसनि यहलेमे हृमई
वाञ्छितश्चाःश्रीकृष्णस्यापरामृते २४ ननस्मात्सर्वंमन्युश्चोसिपिवामहर्निशं इति
मानस्तेनेशंखेपांचजन्मेविदेहराट् २५ शशापतस्मीनृक्रोधात्वेदैमोभवउमेन सो
ऽपंचजन्नोनामदैमोभूमसरिनोपनो २६ वैरभावेनदेवेशोऽनःशमोदरेस्वरः ज्योति
लीनंन्नदेवेशवपुर्धेस्यकरेवभौ २७ अहोभाग्यविहितस्यकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि २८
इतिश्रीमद्गर्गवार्ष्णेस·श्रीम·नारदवा·वाण्टरादिकेसंभान्नपंचजनरूपोख्यानेना
मद्वादशोऽध्यायः १२ बहुलाश्वउवाच अग्रेचकारकिंकार्यमसुरारोपापहन्नमःनि

गा॰ वासयितासनातीन वेदेनत्मानिसनम १ नारदउ॰ परिहृत्यानमसात्ताङ्गवान्मक
म॰रव॰ वत्सलः संसारगोऊतेदीनैगोपीगोपालसेऊते २ एकदाह्लय रहस्सिसरवायेसरख
१५ मुद्धव उवाचभगवान्देवःप्रेमगद्गदयागिरा ३ श्रीभगवान्॰ गच्छशीघ्रंव्रजेहेस
150 खे सुंदरंस्त्रीलताकुंजपुंजादिभिर्मंडिते शैलहर्म्यभ्राजिते हे दावने गोपगोपीग
णैर्गीऊतैःसंऊते ४ एकदैवनेदायवैदीपतावाहिनीयेप शोदाकरेसौवभोःवान्
विदि॰मो॰ नौषविदेराधिकापैसरवेतत्रगनाहिनत्मेरितेसुंदरं ५ वाचानर्थमरविम्भःस्तुभेकौ
शतेदीपतापत्रमेवं धपकं गोपिकानां शनेभप्रयोभ्यउन्मोहिनानाव देयानि
पत्राणिच ६ मेपितानेदराजोयूशोमनमनामेचमातायशोदास्मरस्मास्तुमो वा
कहे दैःस्तुभेनौमिविवेनयोमेपरायोगिमाराद्धयोगवहि ७ मत्प्रियाराधिका
मद्वियोगान्तरामम्यनेमाविनारंवनगन्मोहता मद्वियोगाधिमस्मामउमेः पदे
मौचपतांभवान्स्तिशोवाकथे ८ गोपवालाः सदा मारयोमत्प्रियामासरवा
येविनानैपिमोहातुराः देहिनेधोसरवेमित्रवत्कौत्रमेससकासेननत्रागमि
घ्याम्यहं ९ गोपिकामद्वियोगाधिवेगातुरामममनस्काप्रमत्ताम देहासवःया
मदर्थैचसंत्यक्तलोकाववताःकथंनात्रिविमर्शिसनः १० नाम्रसंमत्कमद्योयताउ १५

150A

हुवयामिरयापिहकैर्धुमाभ्रासवः मण्डियोगाथिमासांमतुकैःपदेर्मोचयत्नोभवान्स्ति
रणोवाक्ष्ये ११ येनपूर्वंप्रनारायणेनाहंमस्वेनरेपमाभ्रमनेरणजन्तुदिकेमेचमात्रूष्पम
येवपीनोवरवेजपनीमहस्रकरंपंकजे १२ कुंडलेदिव्यरत्नप्रभामंडितेनकौदिवा
तार्कदीप्तिमर्णींकौस्तुभे मेमहानादिनीचारुवेशीमृभाउष्णपुकांचयष्टिजगन्मो
हिनो १३ चेदनेसदरंदिव्यगंधानवनेवर्हमलादिवेषंकरान्नपुरे मौलिमेवंगहाणां
गरेउवगकगकाम्पुचायेवमहाकान्तः १४ रम्यकउहवःशोभनमस्तमकनोज्ज्वलिः
कसेप्रदन्तिरणोहम्परघान्नूठोवनेयपो १५ कोटिशःकोटिर्शगावोयत्रनत्रमनोह
राः श्वेतपर्वतसंकाशादिव्यभूषणभूषिताः १६ पयस्विमस्तरुणप्रशीलरूपाणरोर्गु
नाः सवत्सापीनपृकाश्रवजेमोमवम्मूर्तिकाः १७ घंटामंजीरकंकारवाः किंकिणी।
जालमेंडिताः हेमशृंगणोहेमवत्साहारमालाःस्फुरत्प्रभा १८ पाटलालाहरितालाम्राः
पीताः श्यामाविचित्रिताः धूम्राःकोकिलवर्णाभ्रपयत्रगावस्वनेकथा १९ समुद्रवृद्ध।
तू२ त्यवत्सनरुलोकरविह्निताःकुरंगवद्धिलघुसिकौवसेमंडिताःप्रभाः २० इनेलनवलम
प्रगोगनलोमुमहाहूषाः दीर्घकंधरश्रृंगाप्यायत्रयमेघरंधराः २१ गोपालावेत्रहस्ताश्रृणा
मावर्णीपरांपराः कमलीलागायनेरागैर्मदनमोहनैः २२ हलनमागानेवीसञ्जाना।

ग॰
मथु॰
१३
151

कंसं व्रजार्भकाः ऊचुः परस्परं तेनैव कंसदर्शनलालसाः २३ गो॰ ऊचुः नेदमेनः किलायाति सखा
योयं नसंशयः मेघश्यामः पीतवासाः स्रग्वी कुंडलमंडितः २४ कोमलाभीकरली विभवत्सहसद
तमेकने नदेवसकटविध्वकोटिमानेउसन्निभं २५ नारद॰ एवं वदंतो गोपालाः श्रीदामाद्या
विदेहराट् कंसात्कतिकंसससखग्रायपुः सर्वतोरथं २७ नेपवाम्बारथःसोयं किं किं राधी
नात्तमंडितः वचोनास्तिरथेवास्मिन्नेकाकी नंदनंदनः २८ कंसोनालीनिवहनः कोयंसा
तानदाहकृतिः नाशमक्रोपपगाविःपरिरेभ्या वदत्यपि २८ उद्धव॰ गृहाणायत्रश्रीरामकृष्ण
सदंत नसंशयः शोकंमा कुरु गोपालाः ऊशासासोहरिः सर्वे २९ यादवानां सहकारा
र्थं कृत्वा यस्तवसः प्रभुः हस्तकालेन वाज्ञापि भगवानागमिष्यति ३० नारद॰ पवित्वा
त हुतसपत्र श्रीदामाद्याव्रजार्भकाः भयामसूरिमिंवचनः प्राहगाड़गीरा ३१ गोपा ऊचुः हमा१
पापघ्नेतिनिर्मेहितिनंदसूनोतन विभ्रन्तिस्रयनेवलेव सर्वं पनेकंससमेनेव मेनः स्फु
नेपव्रजानंहिव्रगोन्नसस्ले ३२ नसोपुगानेवघटीमहासमनेप्रयातिमनेनरनान्नैनोकसो यमपु
कस्यवदितं विनाहरिवियोगदुःखं हि परा हृतागात ३३ अहर्निशं नेनहिविस्मरामः हरे
श्यावदोसमयपयोपपाहियःमनोहरक्वहव नोवनौकसांवयसमभावेनसताहकनागसा ३४
इति श्रीगर्गसंहितायां श्रीमथुराखण्डे उद्धवागमने नाम त्रयोदशोऽध्यायः १३ श्रीनारद॰ २०

151A

श्रीनारद उवाच एवं प्रेमपरान्गोपान्श्रीकृष्णविरहातुरान् उवाच प्रेमसंयुक्त उ
द्धवो गतविस्मयः १ उद्धव उवाच अहं श्रीकृष्णसदासोस्मि नत्विग्रमज्ञारहस्यदा भवतां
कुशलं द्रष्टुं प्रेषितो हरिणा त्वरं २ एवं गिरा शुद्धयैव निवेदयं विरहं तु वः तं प्रसन्नं क
रिष्यामि तद्दर्शनं च वाग्भिः ३ नीत्वा हरिं हि भवतां समीपं हे व्रजौकसः आगमि
ष्यत्यहं शीघ्रं शपथो न मृषा मम ४ एवं प्रसन्ना भवत मा शोकं कुरुतानघा वै आस्मि
न्व्रजे पि गोपाला नाद्यस्थश्रीपतिं हरिं ५ नारद उवाच एवमाश्वास्य गोपालान्राध
स्थो यदुनंदनः श्रीदामाद्यैश्च गोपालैः सहितो हर्षपूरितः विवेश नंदनगरं स
र्वैस्त्रियुगनेमकि ६ आगतं ह्युद्धवं श्रुत्वा नंदराजो महामतिः परिरभ्य मुदा शी
घ्रं पूजयामास हर्षितः ७ कशिपुस्थं सुस्थितं शांतं मुद्धवं कृतभोजनं कशिपु-
स्थो नंदराजः प्राह गद्गदया गिरा ८ नार उवाच कच्चित्सखा मे वसुदेव उद
व आस्ते सपुत्रैः कुशली महामते कंसे मृते पांडवपुंगवानां जानंस्तु सम्यक्मोप्य
मनः परं भुवि ९ कच्चित्कदाचित्स्मरते व लो हि माधवः स्मारंत्यसौ वा जननीयशो
मती गोपालगोवर्द्धनगोगणान्व्रजं वृंदावनं वा पुलिनं तरंगिणी १० हा दे

ग॰
म॰ वि॰
११
152

वकस्मिं समये स्नानेर्द्दनेविविधां स्वदरमें तु जेतलगां दृष्टाम्यहं मंदिरं च वनराजि रंभे
के लेर्ददंतंमवलंमज्जस्वह्रः ॥ कनो निकनोयमन्ना महानदीगो वह्नेनोरणपमिदं
वनानि गहेलंलनाहलगवांगणेः मह विना मुकुंद विषवन्निदं जगत् १२ यिज्ञी
वनं मे शपनेन भोजनेन स्नविना पम्र्दलायतेनलाणं चंद्रं विना भूमितले चको
रवज्रीवामितस्यागमनाशयाभृशं १३ हेतेभुवो भारमनीवदेवैः संप्रार्थितेन
णतमंमहामते जातेमतां रलणतन्यां स्वयमन्यहिक्रस्नमवलंपराम्बरं १६ २
नारद उवाच संस्मृत्य संस्मृत्य हरिं पयोदं ग्रांवमवन् स्रीनेव नेरामः शिरोनिधाया
प्पवर्हणेस्वः स्मृत्कं वशेमांवितविह्वलांगः १५ श्रीनंदनेत्रावजनवारि संततीं
रानवदाह्नलसमावस्यपशूपनः शय्यांमवस्नामपवर्हणांतोत्रानाटंलोपागणं
श्राव चाल १६ प्रक्तोह्णवं श्रीमथुरापुरमागतेकपाद मे त्यागपशोमतीसती स्व
णंयन्नलंस्वसस्नतस्यवर्णानेस्वहस्रवनस्तुस्ननेत्रपंकजाः १७ विहायलज्जांग
णायास्तनस्यमापप्रलमवंक्तशलेतदोहवं श्रापोदयवस्त्रेणटगास्मसेतनिस्थि
तेवतंदहरिभावविह्वले १८ श्रीयशोदोवाच कच्चित्स्मरतिमांकस्सोनंदराजम

152A

यापिता भ्रातरं नंदराजस्य सुतं देवकीनोऽस्तुकं ॥१८ नंदानंदोपनंदांश्च वृषभानंदोऽथवृष
भ पेषामाराहमास्याय वालवेलिं वलेनव २० कदंबकीडयोरेमेमानंदं नंदतः नान
गोपालैः सह संघुकान्कदाचित्स्मरति स्मतः २१ एकोऽथ मे सुतः श्यामो नंदसूनावहं वसुमे सा
पि मातृ न नंदीदीनां पयोत्यन्का दिगंतरं २२ अहो कष्टमहं दैवनोऽतिद्युरमहामते किंक
करोमि विना पुत्रं कथं जीवामि मानदं २३ प्रातर्मध्ये दृष्टिपिमानहे येगावेनवे पवंव
दनमसपुंहवं चकैमदागद्द मध्याह्ने मकथं कोलाननेक तुमर्हति २४ ममात्मजोयं
ग्रीष्मे सोऽजीवनं वृजवासिनां वृजेयनं कलेहीपो मोहनो वाललीलया २५ लाल
नैः पालनैस्तस्य दिने मेलनंवहंत तहिनकल्पवज्ञानविनाहोनंदनंदनं २६ वसा
न्त्वार पितृकसोग्रामसीम्नि नदीतटे नकारितो भके: साहं मवाहाम पुगगतः २७ हे
हेमोहनेति हूगातमंकं नीना घलालनं वकार नंदरा सोऽयं तविनाविग्राः नागतः २८ अ
होऽहंग्लामयावदोनिमोहिन्येकदा शिशुः मोऽरेमग्रीष्मे नंदसूः शोचामि चरितं चतत् २९
मत्पागणा सर्वे समाचमंदिरे शरप्रवीयाग्रीवनहर्ममूष्यः सर्वेमममलेममजीवनं धिक
विनामुकुंदं विषवद्विदं जगत् ३० नारद उवाच यशोदानंदयोर्वीक्ष्य परमप्रेमलक्षणं
उद्धवो निजरागाजन्निस्मितोमकृतस्मयः ३१ उद्धव उवाच रोममात्रममन्तनौनिहावेज्ञाय

गी॰
म॰ मु॰
२२
153

तेनैवाहो पूतनापि सा प्राप्ता तं केनालं महाप्रभुः २२ परिवर्तितनेमे साता कुक्षौ कृष्णे पुरुषोत्तमे
ईश्वरे चीत्कृता नाभक्तिर्यूवामन्यां प्रेमलक्षणा २३ नीयमानं तनयो दामनेनाख्यपाशे गोपीकृष्णे लेभा श्रा
न्तोपि थवयाः प्राप्नायाभक्तिः प्रेमलक्षणा २४ मातृशोकेचकृष्णे हेनेदहे यशोदे व्रजसुन्दरि यत्र
हृयगर्हाणाम् कृष्णसदनेन संशयः २५ महाग्रजो नेदसूनुः कृशाल्पात्वेयदोः पुरियाद्वा
नामहत्काष्ठे कृतनाथ सबलः प्रभुः हृष्टकालेन वाञ्छापि भगवामाभिष्यति २६ परित्राण
तमेव विद्धि श्रीकृष्णं नन्दनन्दनं कंसादीनां वधार्थाय भक्तानां रक्षणाय च २७ ब्रह्मणा प्रार्थि
तः कृष्णोवतनारगृहे तवे जातमात्रो दुर्ताली लाचकार सबलो हरिः २८ हतनापहरणं श्रा
कटस्य निपातने तृणावर्तनिपातस्य यमलार्जुनभेदने २९ स्वमुखे च यशोदायै विश्व
रूपस्य दर्शने हेतावने च भगवान् गोवत्सान्पालयन्प्रभुः ३० वधं वकासुरो गोपानां पश्य
तावकवत्सयोः अघासुरस्य च वधो धेनुकस्याविमर्दने ३१ मर्दने कालियस्यापि वह्निपा
ने वकारहृप्र लंवस्य वधं पश्चाद् हलदेवकृत कामह गोवर्द्धनेसमुत्पाटहस्तेनैकेन लील
या पुष्पाकेपश्यता विभुत्य कृरंगमनराद्वैव ३३ चूडामणिं शंखचूडस्य हारं जग्राहेतापतिः
अरिष्टस्य वधं कृत्वा केशिनं निजघानहं ३४ व्योमासुरं महादैत्यं मुष्टिनाते ममर्द ह तं
थावैमथुरायां तु चक्रे विचित्रं महामते ३५ विकत्थमानं रजकं करेणाभिजघानतं प्रवे

153A डे ... कंसकोदंडं भयानकं तत्क्षणं पंचरह ॥४६॥ इत्येवं यथा नागः सर्वेषां पश्यतां नृणां ॥४६॥ द्विपं कुव
नृ४ लयापीडं नागायुतसमं बले शुंडादंडेन गृह्णीत्वा पातयामास भूतले ॥४७॥ चाणूरं मुष्टिकं कू
टं शलं तोशलमेव च पातयामास भूपृष्ठे मल्लयुद्धेन माधवः ॥४८॥ कंसं मदोत्कटं दैत्यं ना
गलक्षसमं बले मंचाद्गृहीत्वा तं कृष्णो भूमौ पित्रात्मजो जसा ॥४९॥ पातयामास भूपृष्ठे
कमंडलुमिवार्भकः ॥ उभौ पश्यितया सिंहस्तत्या परिपपात ह ॥५०॥ कंसानुजांश्च कंकादी
न्बलदेवो महाबलः ममर्द मुद्गरेणाशु मृगान्सिंहगणानिव ॥५१॥ गुरवे दक्षिणां दत्वा समुत्था
प्य महार्णवे शांखचूडं पंचजनं निजघान हरिः स्वयं ॥५२॥ अद्भुतानि चरित्राणि चैतानि श्री
हरिं विना कः करोति महानंदस्तस्मै श्रीहरये नमः ॥५३॥ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां
श्रीमथुराखंडे नंदराजोद्धवमेलनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥ नारद उवाच एवं हि नंदोद्धव
योर्हरेः कथयतोः कथां अतीता नालमवज्ञा जनत्वादादर्पवर्द्धिनी ॥१॥ ब्राह्मे मुहूर्ते चो
त्थाय गोप्यः सर्वे गृहे गृहे दीप्तांगणमध्यस्थाः प्रदीपास्तत्र निरूपमाश्च ॥२॥ प्रक्षाल्य हस्तपा
दौ च मथितुं नेत्रनिधायच ममंथुः सर्वतो युक्ताः पिच्छिलानि दधीनि ताः ॥३॥ नेत्रकर्षचल
द्धारभुजकंकणकंकणाः वेणीभ्रमविगलन्मस्रकुंडलमंडिताः ॥४॥ चेरुर्मुख्याक्रके
नेनेत्राश्चित्रवर्णामनोहराः मंगलानि चरित्राणि श्रीकृष्णबलदेवयोः ॥५॥ गायन्त्यः प्रे

ग
म॰ख॰
५५
154

मसंयुक्ताः पतंतश्चरुदंत्यो गृहे गृहे गोपा गोप्यश्च गावोऽभ्रममाणास्ततः ६ सर्वत्र गोपिकागीतं
दृष्ट्वा शब्देन मिश्रितं वीथ्यां वीथ्यां ततः प्राह विस्मितश्चोद्धवो ब्रवीत् ७ अहो वै नंदनगरे
भक्तिर्दृश्यति यत्र वै एवं वदन्बहिर्ग्रामाद्ययौ स्नातुं नदीजले ८ अथ स्नात्वोद्धवं ज्ञात्वा नंद
द्वारि रथं शुभं दृष्ट्वा विस्मिता गोप्य ऊचुः सर्वाः परस्परं ९ गोप्य ऊचुः कस्यायं मथु
राद्रथः समागतोऽक्रूरो यथवाक्रूरेणागतः पुनः येनैव नीतो मथुरां महापुरीं श्रीनंदसू
नुर्नवकंजलोचनः १० कस्मिन्कुकाले जननीसमर्जयेद्दातुं सतां स्नेहवतां पुनापने क
हर्षयानागवर्यं विषाहृतं हृतं त्वथाल्लोकजनानिनस्ततः ११ कंसार्थकृत्केसमलोऽति
निर्घृणः सोयं पुनः किं व्रजमंडलं गतः मृतं हि तस्यापि हि पारलौकिकीं मस्याभिरद्येव क
रिष्यति क्रियां १२ नारद उवाच एवं वदंत्यो व्रजगोपवध्वः समाययुः स्थले च मिथोंऽगुलिभ्यां
पप्रच्छुरागाहतबुद्धिमानं तं रैवर्दैतत्किल कस्य यानं १३ यैनं प्रफुल्लपद्मदलायतेक्षणं
कृष्णं हृतिकोटिमनोजमोहनं पीतांबरं षट्पदसंघमेकलामालां दधानं नववैज
यंती १४ स्फुरत्सहस्रच्छदपद्मपाणिं वंशीधरं वेत्रकरं मनोहरं बालार्ककोटिद्युति
मौलिमंडनं महामणिकुंडलमंडिताननं १५ गत्वा कृतिश्चैतत्तु हाससंस्वरैः श्री
कृष्णस्मरणपरं जडद्रवं विलोक्य सर्वा नृपविस्मितास्ततो विज्ञाय गोविंदमुखं य

154A

कृष्णः पुनः १६ तान्तायस्स देशहरं हरेः प्रभोः स्ववाक्यनीत्या परमादरेणानं गम्यं द्विमुखं कृपालं
सतां यतेर्मीनेव हृद्यनाः कदलीवनगताः १७ यत्रैव राधा वृषभानुनंदिनी कृष्णस्तत्र देवो हि निकुं
जमंदिरे समागम्य लतान्तरे स्थितां तु शालं समन्यते मातु नगं हृत्विं विना १८ रंभादले स्वेदनपंक
मचयं स्फुरत्स्फुरच्छीतलमेघमंदिरं कृष्णस्य वल्लव्या कृतं राशीकरे स्वतः स्वयं रश्मिमला
स्वयाचयं १९ यत्राद्य शयनं कदलीवनं च तत्र वियोगानलवर्द्धमानभृशं वभूव सर्वे मनने हि
भस्मसात्कृष्ण स्वाग माशामनु विरहति २० कृष्णो द्वयं कृष्णस्य समस्व समभागतं च वक्तुं राधा स्व
सखीभिः रादरे जलाशनाद्यैर्मधुपर्कमगलैः श्रीकृष्णस्य कृष्णस्य तिमत्र वंदनापलं २१ राधा हि
गोविंद विरह वियोगाग्निना कृष्ण हो यथा च दकलानुवः नतां कृष्णं गीतृ कृष्णं तं हस्ते समर्पुटः प्रहति मुदि॰
णीकृष्ण न जगाद हर्षितः २२ उद्धव उवाच सदास्ति कृष्णस्य परिपूर्ण देवो राधे सदा तव परिपूर्णा ली॰५
देवी श्रीकृष्णस्य चेष्टः कृत नित्यलीलो लीलावती त्वं कृत नित्यलीला २३ कृष्णोस्ति भूमा त्व
मसीहि रामसदा ब्रह्मास्ति कृष्णस्त्वं मसि सरामसा कृष्णः शिवस्त्वं च शिवा वायीविश्व प्रभुस्त
विलवेस्तवीपना २४ कौमार सर्गे ह सिरादिदेवता वेवहि स्मानमस्ते स्मृतिः शुभा लयां भमा
कीर्तेनत यस्य राधे हरिये तो वृषभानुसुता त्वमेव हि २५ देवर्षिवर्यो मनसा हरिः स्वयं त्वम्
इमातान्निजहस्त वल्लकी नारायणाय मे सखतो नेत्र हि गौ ति स्मा तां स्वजव शांति

ग॰
सं॰ ख॰
२४
155

स्तदा त्वं जनशांतिकारिणी २६ कृष्णस्य साक्षात्कपिलो महाप्रभुः सिद्धिस्त्वमेवासि च
सिद्धिसेविता दत्तस्तु कृष्णोस्ति महामुनीश्वरो राधे सदा ज्ञानमयी त्वमेव हि २७ यज्ञो हरि
स्त्वं किल दक्षिणा हि हरिरुरुक्रमस्त्वं तु सदा जपप्रपतः ऋषभपदास्त्वं वेदपेश्वरो हरिर्विरक्त
दा त्वं नृपदृष्कामिनी २८ पृथुस्तथा सुरहस्तु सम्भृद्धरिर्यदा मत्स्यावतारस्त्वमसि श्रुतिस्थिता
दा कूर्मो हरिर्मंदिरसिंधुमंथने त्वं श्रीकृष्णा त्वं शुभदा हि वासुकी २९ यत्वं नरसिंहोसि
हरो हरिः परस्त्वमोषधी दिव्यसुधामयीश्च भो श्रीकृष्णचंद्र त्वं वनमोहिनी त्वं मोहि
नी तत्र जगन्मोहिनी ३० हरिर्नृसिंहस्त्वं नृसिंहली लयालीला तदा त्वं निजभक्तवत्स
लः वामनकृष्णस्त्वं यदा हि वामनः कीर्तिस्तदा हि निजलोककीर्तिता ३१ हरिर्यदा
भार्गवरूपधृक् प्रमानृपान्नाकवै रस्त्वं तदा त्वमेव हि श्रीकृष्णचंद्रो रघुवंशचंद्रमा यदा
नदा त्वं जनकस्य नंदिनी ३२ श्रीशार्ङ्गधृक् वामुनिवादरायणो वेदांतकृत्वं किल वेदवल्ल
तणा संकर्षणो माधवब्रह्मसिमरूषणः त्वं रेवतीब्रह्मभवं समास्थिता ३३ बुद्धो यदा कृष्णो
णाय मोहकारको बुद्धिस्तदा त्वं जनमोहकारिणी कल्किर्यदा धर्मपतिर्भविष्यति हरि
स्तदा त्वं तु कृतिर्भविष्यति ३४ श्रीकृष्णचंद्रोस्ति हि चंद्रमंडले राधे सदा चंद्रमुखीति चं
द्रिका श्रीकृष्णसूर्यो हि विसूर्यमंडले सूर्यप्रभा त्वं परितः प्रतिष्ठिता ३५ इंद्रः सदा

155A

स्तिकिलयाद्देवेंद्रस्तत्रैववराणेनशचीशचीश्वरी हिरण्यरेताहिहरिः परेश्वरोहेतिः सदान्वेरि
हिरण्मयीपरा २६ श्रीराजराजोहिविराजतेहरिर्विराजसेवंतस्तिथोनिधीश्वरी हीराप्रियारूप
स्तहरिस्त्वमेवहितंरंगिनदाममस्तिनानरमिमाणी २७ विभदृष्टः सर्वप्रतिषेदायदानदानविहि नदा२
मानरूपिणी जगन्मयोब्रह्ममयोहरिः स्वयंजगन्मयोब्रह्ममयीत्वमेवहि २८ अथैवसौधे
वृंतराजनेनैनाजानासिनायेत्प्रभानुनंदिनी याभ्यांकृतासमनमयोपशांतपेलीलाचरित्रेल
लितादिलीलया २९ कृष्णः सम्प्रवत्सपांडुराणोलीलाह्निमिष्टासक्तनिस्त्वमेव पराम्रसंचिता
विग्रहाभ्यानमायुवाभ्यांहरिराधिकाभ्यां ३० गहनाणात्रनिजनाथदनेशोपरंमाकुरुराधि कं
के त्वे हस्वेन कालेनविधायकार्यंनराजगमिष्याम्यतदुक्तवाक्यं ३१ गत्वाधुमयेवराना
निकृतस्यदनाविपत्राणिसमंगलानि मत्वापिनेरयशातेवगोप्य कृत्स्नप्रियाणांव्रजसुंदरीणां
३२ इतिश्रीमद्गर्गसंहितायांश्रीमथुराखंडेश्रीराधादर्शनंनामपंचदशोध्यायः १५ श्री
नारदउवाच राधापत्रंसंगृहीत्वाशिरसातेनतथाचहरेः निधायवाचयित्वानुस्मृत्वानत्वादंपक
नं १ अतिप्रेमानुरागेण नमोचपित्वाकृमेनतिं मूर्छामापपातराधायाप्रदवस्यमग्नशपनः
२ कुंकुमागरुपाटीरदूर्वैः पुष्पसेत्रुसा प्राचिताचामरांदोलैः पुनश्चेतनमापतागता ३
योगसिंधुसमग्नाराधाकमललोचना वीक्ष्याह्वयत्सप्रागोप्योमममचुष्प्राकृसंतनिं ४

तृ.गोप्यः३

ग.
म.ख.
२५
156

तासां मध्ये प्रवरे नरानन्दे दावने चने मध्यः कल्हारसंयुक्तो जातो लीलासरोवरः ५ दृष्ट्वापी
वाचमस्यावाश्चर्याचेमां कथां नरः कर्मबन्धविनिर्मुक्ताः श्रीकृष्णसंप्राप्नुयान्नृप ६ अथाहं
च सखा श्रीकृष्णागमनं प्रति पप्रच्छ कुशलं सर्वं श्रीकृष्णस्य महात्मनः ७ राधोवाच श्रा
वेदद्दं श्रीवृन्दावनं नन्दनेदृशामि कस्मिन्नमये च … नप्रभं चने मयूरीवसमुत्सुकाभ्यं
हंस कोकिल नदीतरणोत्सुका ८ कस्मिन्कुरले विरहोद्भवं भवमेयेन क्कोकलस्य मम तृणा
तृणाः निरीक्षितानि यं हि प्राहुर्हेलनेकीरानि गोविन्दपदहर्षितानि ९ क्वचित्कदाचिद्द्रुत
मार्गं मत्पादं करोति किंतत्रह्मद्वदाश्रमे अन्यं बपल्लवनपूता विलासवः प्रसमानुखिर्यो
ति मार्गाभिगामिनः १० दृष्ट्वा तत्राणोवमम हद्वसीतलं जातं प्रसन्नासि समागतेव पि पृथ्वा
प्रसन्नानन्दकान्तमाधुरालंकारपुरेवाघुमत्ते समागते ११ आशांवत्पायानिजमाहवनेविह
स्यविस्मृत्यवाक्यादिनं मधुरांगतापः तस्मापियत्त्वलि विलत्रशमन्नेन मन्येत्वा नयसखि
लमंत्रविदाक्रीड १२ उद्धवोवाच ग्नानापुरीनवपुंविरहेनिवेशैः यार्थेविथापनिजनेत्रा
जलेनराधे नीताह्र्दिंतवपुरः पुनरागतोस्मि मारोचमध्य ऊरुमेशामयत्नदेहैः १३ ना
रद उवाच अथप्रसन्ना श्रीराधा चन्द्रकोऽसौम … मीमुभो रासरंगेचवृन्दतोउद्धवायदत्तानृप
१४ महस्रदलपद्मेद्वेरत्ने चंद्रमसा युरा उद्धवायदत्तेगधायामासन्ना भक्तवत्सला १५ बु

ते

156A

त्रेसिंहासनंदिव्यंवामेरेहेममनोहरे श्रीकृष्णमनमोह्रांतेदर्शनसैहरिप्रिया १६ पद्मार्घ्यसनेन
सेपयन्नमर्वेदेशिकेदेशिके कृष्णस्मेयेमाकत्नेनसदातवभविष्यति १७ भक्तिर्निर्गुणभावा
त्प्रेमलक्षणासंयुता ज्ञानविज्ञानसहितेवैराग्यसादृशोप्यनः १८ शंखचक्रादिहरिणनी
तेवृहामणिशुभे चंद्राननादर्शोसैउद्धवायविदेहगाइ १९ तथागोपीगणाःसर्वेस्सुषणानो
चयेशुभे दृष्ट्वाप्रसन्नाहेगतत्युद्धवायमहात्मने २० नारदउवाच एवमावेद्यश्रीपण्यवेःस्म
भार्थेसर्वगतायंकिलराधिकायां ऊचुस्तमाराद्धजगोपवध्वः सदस्मियतेकृष्णस्मसखेप्र
यकृताः २१ गोप्यऊचुः यत्रयत्रलिखितेवदाश्रनः किंवतत्वहरिणाकमद्भुतेनपराव
रविदांहरेः नावामेत्रविनमनराह्रतिसंहाल २२ उद्धवउवाच यत्रस्मरघ्नेवेशांतयायु
ष्मात्स्मरत्पसौ यत्रुवेल्लगोपवध्वःपप्रतोमेनशोपः २३ एकदामामसमाहूयस्मृत्वायु
ष्मान्नुरहस्कृ करयणमामसमेदेशेविनस्यनेदनेदनः २४ श्रीभगवानुवाच गुणेषु
सक्तंकिलवंधवायमुक्तमनःपुंसिवशक्रयेस्यात मनोहृयोःकारणमात्रराज्ञिनाय
तत्कोविचेरदसंग. २५ यदास्वयेव्रह्मपरात्परेमामध्यात्मयोगेनविशारदेन ज्ञानानिस
वेत्रगतेविवेकातराविनश्यात्मनमाकषाय २६ यावद्धनोमय्यगतस्तदुस्थितः संरूपमा
वंनहिहृत्कृप्रपश्यति तावन्यथात्मानमसौप्रधानजैर्गुणैस्तयातेप्रगतेप्रपश्यति २७

गी॰
मं॰ खं॰
३३ न४

स्थूलाच्च देहे स्मिन्न नवनीं गतानां तस्माद्द्वियोगं ऊचुः नात्र साधने पञ्चाख्यभावैः किलगम्य
ते पदं योगभावे रूपि गम्यते सतः २८ इति श्रीमहात्मावाख्यसंहितायां श्रीमथुराखंडे राधाभो
ग्याय सनं नाम षोडशोऽध्यायः नारद उवाच श्रीकृष्णसंदेशं प्रमज्ज्ञा गोपवल्लभाः प्रमुमु
ल्यो वाक्यं ऊचुः प्रेमपरा नृप १ गोलोकवासिन्य ऊचुः विदेशं गतवान्कृष्णः स्मयन्का
पूर्वं मित्रा जनानां नदूपपें लिखयोगमहो निर्मोहतावल २ द्वारपालिका ऊचुः चको
रैर्म्लोः पंकजे कोभ्रमरः पंकजे यथा चातके च घनः प्रीतिं न करोति कदाचन ३ शृंगारप्र
का ऊचुः चंद्रमित्रे चकोरोतिमत्यावद्धिमराभुवि विधात्रा यदि लिखितं तन्न भवेदि
दृ ४ शाय्योपकारिका ऊचुः याचे हि हवा द्विमृगान्स्मातिनरमाः करा ते सप्रियादृ
ता निर्मोही न स्मरेद्दहो ५ पार्षदा ऊचुः जाते विरहमे दुःखं नान्यो वेत्ति कदाचन यथा
कंटकविद्धांगव्यथां चाविद्धकंटकः ६ वृन्दावनपालिका ऊचुः यन्निमित्तं प्रेमसौख्यमति
मिता हि वेत्ति तत् सर्वनिमित्ता न न मा नाति रसकर्मेदियथा ७ गोवर्द्धनवासिन्य ऊचुः
पुंश्चली प्रेममद्धा यो वैश्यैर्यो न नायको भवेत् शैलो कोभिस्त्वं किं तस्य वश्य वाक्स्थितेन किं
कुंजविधायक ऊचुः हा मधवी कुंजपुंजे न गुंजन्मत्तमधुव्रते स्वटकलशोकृतायावत्तस्य
पद्मपत्रेकया ९ निकुंजवासिन्य ऊचुः हे दावने मन मिलिरकुंकलिंदजातीयकंटव

पंजे यातेषु लेते सबले सगोपसोमे यत्ने नेदसुतेभजामः ९ यमुनाप्युवाच विधात्
नेदयाकिं विधुनत्ति विधुनत्ति यः भजामि कल्पान्यवकीडनानियत्याभेकः ११ कृष्णाप्यु
वाच त्वं समानाविग्रहादासीनिदानींनकुलीननतोगता कृष्णपिणीनृपठतीवभावहोचत्
हिनैते दृशमिवारकानिसी १२ रमाप्युवाच करानतथा सुत्वसमयोभविष्यन्ति यथापुरे
थीः समयः प्ररक्ष्यते योचेपरोमाहनत्रजोगतः सदानत्स्यापिनयापयाजयः १३ मधु
माधव्यप्यूचुः दोषोनवास्तु हृज्जायवसरहस्यितापाणापतिगरहीता विधायमेगोल
किल्लतोवियोगेयोगदरोपागिवल्गस्ति कृज्जा १४ विमलाप्युवाचकृचुः सदानकस्यापि
भजाप्रियोसिसदावसंबोनसदापुवास्यात् दैत्योनरामेकहतेसदोयचतुर्दिनेमीनत्म
लकरात् १५ ललिताप्युवाच रामाभिषेके विनिवार्य मथुराचकारचित्रं किल
कोशलापुरे कृष्णवसेयमथुरापुरेगताकेवकिंकिंनकरोतितेगोपिकाः १६ विशाखा
प्युवाच गोचारणायान्वचरैश्च नेनप्रबोधयंतं सपुरं विरावैः मतेभयानेहिविरंवयंते
जीनेदसूनुनहिविस्मरामः १७ मायाप्युवाच संकोचवीथीषु पठेप्रगल्भप्रमसद्गे
योहृदयेनिपाद्य यन्योन्यमाकर्षणहर्षभीतिगहारितंहिकदानयामः १८ ब्रह्मसत्य
ऊचुः वीत्यानेदसुतमेगसंदंनेत्रमयनजगाहियपश्यति नेदराजतनयेशुरीं स्थि

ग॰
मा॰ खे॰
१० 158

तेकिं भविष्यति वदाशु न स्त्वं ॥९॥ सोऽशामसख्य ऊचुः प्रीविणानादमधुरध्वनिं वनेसं
निशम्य कुसुमेषु वह्नेन श्रोत्रयुग्ममिह नः स्पृणोति नो विषाणीनमुनवायशः पर १०
हाविंशातसख्य ऊचुः प्रीत्यासमित्रहिरिणनयेन लग्नं यैनेस्वदिह जमादरेण गुरुप्रण
मरसिकुरंमनिर्मोहिनें केन वशोकरोति ११ कृतिरूपा ऊचुः यज्जगत्त्रिषुमवे
ष्णुपरं यदल्लवेन्द्रमिदमाति चरं ति गुणाख्ययेन नैनह्विशीतिमहद्विश्रियदेवमसन्नास्त
मेन मोऽग्निमिव विस्तृत विस्फुलिंगाः १२ रूपिरूपा ऊचुः नैवेषितु प्रभुरयं वल्लिना
वल्लीयान्मायानुगात्र उत्तनो विषयीकरोति तद्धस्यपूर्णाम स्तन परमप्रणात गुहृपना
त्यस्तंशरणागताः स्म १३ देवांगना ऊचुः ग्रंशाशाकांशककलाद्यवतारवृन्दैरावृत्य
तांस्त्वहितेस्वपरस्पयस्य सर्गोदयः किल भवेत्तिनमेव कृष्णं पूर्णोत्परं तु परिपूर्णतम नता
स्मः १४ यज्ञसीता ऊचुः श्रीमन्निकुंजलतिकाकुसुमाकरो यं श्रीराधिका हृदयकंठा
विभूषणो यं श्रीरासमण्डलपतिर्व्रजमण्डलेशो ब्रह्मांडमण्डलमहीपरिपालको यं १५
रमावैकुंठवासिन्य ऊचुः यो गोपिकासकलयौ व्रजमण्डलेशौ ब्रह्मांडमलवका
वृन्दावने च निजयादरजोभिरीड्यं यः सर्वलोकविभवाय वभूव भूमौ तं भूरिली
लमरगेन्द्रमुजं भजामः १६ श्वेतद्वीपसख्य ऊचुः यद्योत्किलीं प्रशिशिरस्य सोगतः

158A

सयुक्तरोगौववपुष्करंगिरिं यत्नावभौ श्रीव्रजनंदनंदनः कृपाकरोसौनहिविस्मृतः क्वचित्
१० कर्हिवैकुंठवासिन्यूचुः यथामवर्गामयनेत्रजगच्छ्रामेविधशपतः नहैतत्दृष्टेनयामो
नाभिः किंयोगसेवन १८ अजितपदाश्रिताऊचुः स्नेहपाशोदृढोच्छिन्नोनछिन्नोहरि
णाविना छिन्नातेमथुरांयागान्नागपाशंयथाखगः १९ लोकावलवासिन्यऊचुः
कुलमलयैनेत्रयुग्मंयथावरदृशदृशांमं अहोनलगुंफन्नापिपद्मलग्नेयथाञ्जलिः २० श्री
सत्यऊचुः कार्पण्येनयशोहृतिकृथागुणगणोदये यत्नानियममनेलोकःकपटेनैव
मित्रता २१ मैथिल्यऊचुः यन्नंदनाननेरत्नेनुनंदनात्रयोव्यधात् यन्नतत्रयोदयमि
त्रकार्याघमेवहि २२ कौशल्याऊचुः नकोपिमानुनिवियोगजातदुःशंजीवविनावत् त
मत्तनमोपिहि भयादुःखेवाणाविभिन्नमारान्माभेदापिप्रियविप्रयोजन २३ अयोध्या
पुरवासिन्यऊचुः कृतानिशशोविनिधायया पौनजगामचाशामथुरापुरस्य योगव
नसौपरिवालित्वन्नोनिर्मोहिनोविचित्रमहोविविचित्रं २४ पुलिंदिकाऊचुः यन्नेवरोक
नेमनीववि हृत्लोसमागानोसूर्यनखांपुराववनेयाकारयामासविरूपिणीवलात्सोमित्रि
णानेननुवःकृपाकृता २५ स्वतलवासिन्यऊचुः भक्तबलिसत्यपंचभूरिदंनीनाव
लियःऊपितोववंधह अहोकथंतस्यकरोतिसेवनंमायावटोमनरूपधारिणः २६ मा

लेयथ्यऊरुवुः पुराणिकश्चंप्रगतेसुरोत्तमेकायायथेवेभकचोत्ततोद्यथं भवान्नृसिंहः कृतवा
न्महापमहो पराणिक्षत्तनापदस्पते ३० भूमिगोपऊरुवुः अंहित्तिमेंहिजनसंचित्रपांवपि
त्रेणहितंनपोस्यु मत्वेनवान्यहृहिमात्वमन्यदैवोनत्तानातिऊत्तोमवचः ३९ इतिश्री
मद्भगोवाच्यसंहितायांश्रीमत्तुलेवेश्योक्तसमरणेगोपीवाक्यंनामसप्तदशोध्यायः
१० बर्हिष्मतीभवाऊरुवुः सहोलयायौक्तपयाहरिणोमहृत्स्ववारारत्नत्वमेहात्मा ना
मत्वयावह्नतमेत्रतीप्राणेभत्ताद्यालः पृथुराधिराजः १ लत्ताणोप्यऊरुवुः स्वयंपथोवा
नविभन्यहंवंथन्वतरिविष्णुभिषडात्महात्मा तहृद्धवेश्वभत्तारात्मरेणभत्तायपोषिद्यदेहो
कलिप्रियः २ नागेंद्रकन्याऊरुवुः अथेद्धतीमेनमहावरंहरिः समागतोसद्यवत्वाम
हावने वकारसेमितिमपत्र ऊरुपिणीमहोक्तंतेनस्नयाकिमप्रिये ३ मद्रस्कन्याऊ
रुः नित्यंगरहशतेयातिरोशीडुःखहेवेननात् सीयाकथंसुशीलाचचेवलासिन्कथ
स्थिता ४ अप्सरसऊरुवुः अप्सरोभ्याकरणानामगतैवेगवणासुसः त्यजेत्वयावातोनेना
पिभवतोत्तोक्तपाकृता ५ दिव्याऊरुवुः सर्वेश्वरोयलिलीलाललितयाद्यापरः अपो
त्वियत्मुक्तिनायपस्थितेनत्कयायाभेवन ६ अदित्याऊरुवुः यानरूपाश्रुतेशातेनमवें स्वायंभुवं
परा देवेवोयागतेपश्चाद्दरवतोसोदयानिधिः ७ मत्तहूतयःऊरुवुः पूर्वेकश्चगतेभक्तेभ

159A

वेकायायवेवै पश्चाद्दत्तकृपयानष्टं वैदीनवत्सलः ८ रजोभूतनयकतुः हकरोगदहशि
पुत्रांश्च वैषाणां मतां दृशिः मत्स्यपीत्वा त्वद्दर्शं पुनर्भोगवतीश्रियं ९ नमो भूतनयकतुः पूरा
येनश्रुतेन यामंकुलिनावलिनाशुना श्रुलमध्यावलिन्याय कृष्णयायाङ्कलिनाश्रय १० कृपा
णिहृके तावकायामतपंती जनानवहूत किमुकृष्णादिवृक्का च श्रीकृष्णेनविश्वसितिना ११ प
श्यंती नाम कृष्णमार्गे तेन्द्रं दृष्टं गतेषु ऋषी श्रवणं यः पादविलपवामनस्य कृताति हि १२ पीत
वेतनानं पादौ प्राप्य जन्मगतो वचनः मनोविभ्रमतां पुरुकमा यवेमायवेविना १३ मपत्नी
हार्यविवरात्त्रमागतेन मुखः तत्र हार्दैकस्मिन्समये इत्यामोनेदनेदन १४ नारद उवाच
इति कृष्णे चिन्तयं त्यो गोपिकाः प्रेमविह्वलाः उत्कंठिता सा कृष्णेन मे छन्नानायरागिणाः
१५ पृथक्पृथक्समासाद्य वोभिनेयनेयुगोः मेवाधोगोपिकाः सर्वाः प्राह्राधांतेरा
हवः १६ उद्धव उवाच परिहृतीतमेकृष्णे हृषभानवरात्मजे गतमामासटेहमघनमत्नुभ
वृजेश्वरी १७ प्रतिपत्रेदेहि शुभे श्रीकृष्णायमहात्मने तेनतेन घणाम्या शुममानुष्यनवो
तिकं १८ नारद उवाच श्रुत्वायालेखनीं चनीलायवमसीं तवे समाचारं चिंतयंती वदना
श्रुतिश्रुकृतुः १९ पयन्स्त्रमस्मती लेखयपालेखनी पुने ननताईकृतनालनयना
वृजवासीभिः २० प्रथमप्रवाहहमेचनी कृष्णसदर्शनलालसा उद्धवो विस्मयं प्राहराधां कम

ग॰
म॰ ख॰
२८९
160

ललोचनां २१ उद्धव उवाच कथं त्वं विस्मिता येनं कथं शोकं करोषि हि सर्वान्तस्मैव हि प्या
सि त्वमपात्रं तेलवं विना २२ श्रीनारद उवाच इति श्रुत्वा वचस्तस्य राधा योगनवाप्यया स
र्वाभिर्गोपिकाभिश्च प्रणतो भक्तितोद्धवः २३ नत्वा प्रदक्षिणीकृत्य राधां तां सम्मुखीं परां गो
पीगणैर्मनुज्ञाप्य नत्वा नत्वा पुनः पुनः २४ रथमारुह्य स्त्रियाभक्त्या भूषणाभूषितः गत
वान्निर्मानो मोसं स्थायां नदमाययौ २५ मार्तेश्वदं प्रणाम नत्वा गोपीयशोमती वेश्म
न मनुज्ञाप्य नवनंदान्स उद्धवः २६ वृषभानुं पनंदांश्च समनुज्ञाप्य लोकतः तथा कृष्णस
खान्सर्वान्रथमारुह्य निर्गतः २७ हरेतमनुगाः सर्वे गोपा गोपीगणास्तथा संनिवृत्य च गता
न स्नेहादुद्धवो मथुरां ययौ २८ पर्वते चात्तयवदृक्षास्तातीरे मनोहरे नत्वा कृष्णं परिक्रम्य
प्रेमगद्गदया गिरा २९ प्राह सर्वं वृत्तं प्रययौ उद्धवो बुद्धिसत्तमः उद्धव उवाच किं त्वं कथ
नीयं मे भगवत्तोषणं समर्पितम् ३० विपत्त्व शरणाधिकायै गोपीनां देहि दर्शनं श्रीकृ
ष्णदेवदेवेश समानेष्यन्त्वं तिकं ३१ त्वमकं च मम भक्तं रक्षत कृपानिधे ३१ परमाकार
हे कंसागदयोः प्रतिसां बलश्च वहुगान्यसमातान पश्यां वरीषु च यां सुधामह
तां च भक्तेषु परस्तरत् ३२ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां श्रीमथुराखंडे गो
पीवाक्ये उद्धवागमनं नामाष्टादशोऽध्यायः १८ ॥ ॥ ॥ ॥

160A

श्रीनारदोवाच इत्थंनिशम्यभक्तस्यवचनंभक्तवत्सलः स्वभावाकंसकथितंगंतंचक्रेच्युतो
मतिं वलदेवंस्थापयित्वाकार्य्यभारेषुसर्वतः हेमाढ्यंकिंकिणीजालंचंचलाश्वनियोजितं
रथमारुह्यदिव्यामलह्वेनसमन्वितः भक्तानांदर्शनेहानंप्रययौनंदगोकुलं ३ गोवर्द्धनेगो।
कुलेचपद्मपत्रेवृंदावनेवने ग्रामेग्रामेस्थलेनिकुंजेः कुंजानीरेमनोहरे ४ कोटिशःकोटिशो।
गावोदृष्टाकृष्णसंप्रजापिये श्रावंत्यःसर्वतस्तंस्नेहस्नुतपयोधराः ५ उदास्यकर्णावालाश्चये।
ममाणाःसवत्सकाः महेवकवलसंयुक्ताश्चकृष्णमायोगतव्यथाः ६ सरथंसाहृणांसाश्रुवा
रदर्कंयथाघनाः हृहृफल्लरथंराजन्वृहद्वस्यप्रपश्यतः ७ श्रीगोपालोहरिस्तासांवदनामष्ट
धकस्यक श्रीहस्तेननंदोस्पर्शीहर्षेनगोमहः ८ तत्समीपेगवोष्टंदगातंवीक्ष्यवजनाभे
काः श्रीदामाद्याविस्मितास्तेहरान्तुःपरस्परं गोपाकुजाः इत्थंसकुंभध्यनवाधवेगीसकोस्य।
पत्रध्वनिमध्वनंत गांतावश्रुतंशातस्त्र्यशोभगावःकथंवाहृहयुःसखायः ९ अन्योनचास्मि
न्हिगवांमहर्षणोरायाति किंतुव्रजराजनंदनःस्फुरंतिचागांनिहिदक्षिणानिनः ११ श्री
नीलकंठःप्रतनोतितोरणो श्रीनारदउवाच इत्थंविचार्य्यमनसागोपाःसर्वेसमागतादद
र्शमीपवंमित्रंगतंवस्त्रयथाजनाः १२ स्रवकृष्णरथात्कृष्णः परिष्वातमःस्वयं ओ

ग. म. ख. ३ 161

तान्सर्वान्दोर्भ्यांतत्रैमविह्वलः १३ संचन्नेत्राश्रुगोपीपरिरेभेपृथक्पृथक् अहोभक्तेश्चमाहात्म्यं
वक्तुंकोस्तिमहीतले तेसर्वेनरुरुर्गोपाः संचेतागोपिमैथिल प्रवक्तुंनसमर्थाःश्रीकृष्ण। नं२
विक्षेपविह्वलः १५ परिपूर्णतमःसाक्षाद्देवोमधुरयागिरा आश्वासयामासततान्प्रमोदसमा
कुलान् १६ उद्धवःप्रेषितोवत्संश्रीकृष्णेनार्भकैः सहआगतंकथयामासश्रीकृष्णंनंदपत्तने ।
श्रुत्वागतंनंदस्तुश्रीकृष्णंगोपवल्लभं आनेतुंनिर्गताःसर्वेपरिपूर्णमनोरथाः१८ भेरीमृदंगपट
हैःकलस्वनैःसंपूर्णकुंभैर्द्विजवेदघोषैः गंधाक्षतैर्मंगलराजमिश्रितैः श्रीनंदराजोभिय
यौयशोदया १९ ततःपुरस्कृत्यमहोत्सवेनगजेंद्रसिंहस्थगृहपूतहेमसंस्थले समाययौश्रीवृषभा
नुमन्योभान्वाह्वतिस्तत्रकलावतीयुतः २० नंदोपनंदावृषभानवश्चगोपाश्चवृद्धास्तरुणार्भका
श्च सर्वेगुणगंज्ञापरिपिच्छफलाकाविनिर्गताः पूर्णमनोरथास्ते २१ गायंतश्चारात्स्वपतेर्नंदनंदनं
त्यचगमाचालितपीतवाससः वंशीधरावेत्रविषाणपाणयः प्रहर्षितादर्शनलालसाम्भश
सखीमवेभ्योहरिमागतंपरंनिशम्यराधायाशयनात्समुत्थिताः ताभ्यःस्वभूषाःप्रददौप्रहर्षि
ताषीनासुगंधिनवपद्मिनीयथा २२ द्वात्रिंशदष्टौकिलषोडशाष्टपथ्यैर्युतामैथिलगोपिका
नां आरुह्यराधाशिविकांमनोज्ञांसमाययौश्रीयरदर्शनार्थं २३ तथाहिगोप्यःविलकोटयः २

161A श्रुत्वा तु यत्सर्वं स्वगृहस्य कृत्यं त्यक्त्वा नवस्त्राभरणान्त्पेशा समायकुः प्रेमचलन्मनोगाः २४
सर्वं व्रजं पादपगोमृगादिजं प्रेमातुरं वीक्ष्य समागतं किम श्रीनंदराजं पितरं च मातरं नेना मह
लः कृतमस्तकांजलिः २५ श्रीनंदराजस्तनयं चिरागतं प्रगद्गदो दोर्भ्यां हृदये निधायपूर्त मस्नाप
यामास सुतं नेत्रजैर्जलैः यशोदा प्राप्तमनोरथा सुतात् २६ नंदोपनंदान्वृषभानुहस्तान्स्तवान्नमस्कृ
त्य च तत्कृताशीः तथा वयस्यैः सुपरस्परं वाल च स्वहस्तग्रहणैः स्थितोभूत् २७ ततः समारु
ह्य रथं हरिः स्वयं निधाय नंदं च गतं यशोदया नंदोपनंदैः सहितो गवां गणैः श्रीनंदराजस्य पुरं
विवेश २८ तं देवदेवाः किल पुष्पवर्षी श्राचारलाजं वरगोपिका श्च चक्रिरे तत्र जयेति मंगल
शब्दं च गोपाः स्वगृहागते हरौ २९ यन्मः सर्वान्तपरमह्ववोयमनेन साक्षात्किल दर्शितोत्र तेजी
वनं गोपजनस्य गोपाः कृतार्थीं रागकृद्दयेदमातीः ३० इदं मया ते कथितं स्वपेशा पुनर्व्रजे त्यागा
मनं हरेश्च किमिच्छसि श्रोतुमथो मरारेः प्र॰ चरित्रं शुभदं विचित्रं ३१ इति श्रीमद्गर्गाचार्य
संहितायां श्रीमथुराखंडे श्रीकृष्णागमनोत्सवो नाम एकोनविंशोध्यायः १९ बहुलाश्च उवा
च श्रेकारं किं सा दानाद्भगवान्व्रजमंडले राधायै गोपिकाभिश्च कथं स्विद्दर्शनं ददौ १ गोपीम
नोरथं कृत्वा मथुरामागमत्कह एतन्मे ब्रूहि विप्रेंद्र त्वं परावरवित्तमः २ श्रीनारद उवाच सा

ग॰ स्यायोराधयाहूतः श्रीकृष्णोभावान्स्वयं एकांतेशीतलेशस्वज्जनममकदलीवनं ३ स्फारास्फु
म॰२ रन्मेघमरहेदंरभाचेदनचर्चितं कृष्णामरकृतसीकारंचसख्याराशिमगलत्स्वयं ४ एतादृशेवनेरा
॥ धावियोगानलवर्चसाभस्मीभूतंहिसततं कृष्णाशानाहिरक्षति ५ तत्रैवसर्वगोपीनांयात
162 यूथाः समागताः तासांनिवेदनेचकुर्मायथावागमनस्पृहि ६ उत्थायसहसासाहाहृषभान्वा
त्मजा अनेनमायायोकृष्णस्सखीभिःपरिचारिता ७ ददावासनपाद्यार्घ्याचपेयाम्
नोहरान् वदंतीसादरंवाक्यंकुशलंकुशलाधिकाः ८ कंदर्पकोटिनोमाधुर्यंहारि
णोहरि दृष्टराधाजहौदुःखंवज्रजनातगणायथा ९ प्रसन्नातत्रसंगारसकोकीर्तिनं
दिनी तथानोकार्पिंगारःपार्श्वेकृष्णगतेसति १० नचंदनेचताम्बूलभोजनेचसख्यासमं
नकृतंदिव्यशयनेहास्यंचानकृतंकाचित् ११ परिशीर्णतमंकृष्णपरिशीर्णतमाप्रिया अ
नेदाश्रूणामेंचूतीश्राहगद्गदयागिरा १२ श्रीराधोवाच कियद्दूरेयदुपुरी नागतःकिंकथं
तोषितं किंवदंदरहौदुःखमभवतोशोषमादिशाः १३ सोदासरातमहिषीदमयंतीचमै
थिली नास्य अकांपुरस्कृत्यवदेयंविरहंरिपुं १४ श्रीवृंदावनचंद्रत्वाघनरूपामसम्मन्मदे
तवसख्याइवनात्रयनन्तप्रदर्शितः १५ अन्यःकोपिजनेनास्तियस्यप्रेमाणमागतः

162A

श्रीनारदउवाच एवंवदंतींसततंरुदंतींपरांश्रियंवीक्ष्यपुरातरांगः आश्वासयामासनयेनसद्यः
प्रगल्भदोर्भ्यांश्रवदंबुनेत्रः १९ श्रीभगवानुवाच माशोचंकुरुराधेत्वंवत्स्यामिहंसमागतः आ
वयोर्भेदरहितंतेजश्चैकंद्विधात्मनेः यथाहिंडगयेथावत्ल्पंतथावांसर्वदाशुभे यत्राहंत्वंसदा
तत्रविश्लेषोनहिचावयोः पूर्णब्रह्मपरस्वाहंतदस्याःत्वंजगन्मयः विश्लेषश्चावयोर्मध्येस्मरणात्
तेनपश्यसत २० यथाकाशःस्थितोनित्यंवायुःसर्वत्रकोमहान् तथानलःसूक्ष्मरूपंतेजोव्या
मयथैवयमि २१ अंतर्वहिर्यथाश्याःपृथ्वीप्रथम्भूतावरानने तथाविकाररहितोऽमलत्रिगुणोऽर
हं २२ तथात्वंपश्यमज्ञावंसदानंदीभवततः अहंममेतिभावेनद्वितीयोस्तिवरानने २३ या
वद्धनोमध्यगातस्तदस्थितःसरूपमर्कंनहिदृक्प्रपश्यति तावत्पराम्नामनमसौप्रथनंजंगणोऽ
स्तथातेषुपश्यति २४ गुणेषुसक्तंकिलवंधनापरंतंमनःपुंसिचमतमेयस्यात् मनोद्वयोःका
रणामाहुरारात्जितात्मनातकौविचरेदसंगः २५ श्रीभगवानुवाच सर्वंहिभावमनसःपरस्परंनत्व
कतोभामिनिजायतेततः अमेवकर्तव्यमनोमयिस्वतः प्रेम्णासमानंभुविनास्तिकिंचित् २६
श्रीनारदउवाच इतिवाक्यंहरेःश्रुत्वाप्रसन्नाकीर्तिनंदिनी गोपिकाभिःसमंकृष्णंपूजयामास
माधवं २७ अथराजन्हरिःसाक्षात्कार्तिक्यांरासमंडले गत्वानुनादमुरलीगोपीभीराधयासह
यमुनाविकटेराजन्राधयाराधिकापतिः रामाभिःसुंदरीभिश्चरासंचक्रेरराजन्ह २९ यावती

ग॰
म॰ ३
३१
163

गोपिकारासमेतावत्कृष्णपर्वतोहरिः रेमेवृंदावनेदिव्येहरिर्वृंदावनेश्वरः ३१ क्वणन्नूपुरमंजीरोवनमा
लाविराजितः पीतांबरःपद्महारीप्रभातार्ककिरीटभृत् विद्युल्लतास्फुरन्योद्यद्धेमकुंडलमंडितः
वेत्रभृद्वादयन्वंशीनटवेशोघनद्युतिः ३२ स्फुरत्कौस्तुभरत्नाढ्यः प्रचलत्स्निग्धकुंतलः रा
जगाथरासेयथारम्यारतीश्वरः ३३ शच्याशक्रोयथास्वर्गेघनश्चंचलयायथा वृंदयावृंदकागोपत
याहृंदावनेश्वरः ३४ वृंदावनंचपुलिनं वनान्युपवनानिच पश्यन्गोपीगणैःसार्धं गिरिंगोवर्धनं
ययौ ३५ गोपीनांशतयूथानांमानिनीनांव्रजेश्वरः भगवान्राधयासाकंतत्रैवांतरधीयत ३६
अथगोवर्द्धनाद्रेस्तुदर्यांयानन्तत्रये श्रीखंडगंधसंयुक्तंसययौरोहिताचलं ३७ लताकुंजनिकुंजा
ढ्यपद्मपुंजलसत्तटासह विचचारगिरौरम्येकांचनीलतिकालये ३८ तत्रदेवसरोरम्यंवद्रिना-
येननिर्मितं पाठीनकूर्मनक्रादिहंससारससंकुलं ३९ सहस्रदलपद्मौघमंडितंतदितस्ततः
भ्रमरध्वनिसंयुक्तंपक्षिकोकिलकूजितं ४० विकचत्पद्मगंधाढ्यंततीरंमंदमारुतं रमणाराधया
सार्द्धंमाधवोनिषसादह ४१ ततीरेप्रतपस्यंतंऋषभंनाममहामतिं पदैकेनस्थितंशान्तंश्रीकृ
ष्णध्यानतत्परं ४२ षष्टिवर्षसहस्राणिषष्टिवर्षशतानिच निरन्नंनिर्जलंशांतंश्रीकृष्णंसंददर्श
प्रभुर्नवीवदृपतेराधाहसंतीप्राहमाधवः माहात्म्यंकुरुमत्तोयेपश्यपभक्तिमहात्मनः ४४ हेऋ
भोऽतिकृसेनप्रोक्तमस्चैर्वचः मुने नमृतंतेनकिंचिद्वाचरमेप्रापितनवे ४५ हरिस्तदाना-

163A

॥ हृदयाद्बहिर्भूत्वा स्मृतिरोहितः ध्यानाद्भूतं रिंवीक्ष्य मनीन्द्रश्चाति विस्मितः ४६ नेत्रे उन्मील्य ददर्श
श्रीकृष्णं राधया सहितं घनं चंचलयेवाभ्रं जनयं तं दिशो दश ४७ उत्थाय सत्वरो हरिभक्तितत्परः प्र
दक्षिणीकृत्य हरिं सराधिकं प्रणम्य स्तुहीनि पपात पादयो रुवाच कृष्णं स्वकृपाज्ञदानवः ४८ ।
श्रीजरभक्रुवाच नमः कृष्णाय कृष्णायै राधायै माधवाय च परिपूर्णतमायै च परिपूर्णतमा
यच ४९ चन्द्ररूपामायै देवाय पूर्णमायै सततं नमः रासेश्वराय सततं रासेश्वर्यै नमो नमः ५० गो
लोकान्तीवलीलाय लीलावत्यै नमो नमः असंख्यब्रह्माण्डाधिदेव्यै वासंख्येयाण्डनियन्त्रे नमः ५१ भूभारहा
राय भवं गताभ्यां मच्छ्वा तये चात्र समागताभ्यां परस्परं संस्थितविग्रहाभ्यां नमो रुवाभ्यां हरिरा
धिकाभ्यां ५२ नारद उवाच उत्युक्त्वा कृष्णपादाब्जे भक्तार हर्षाश्रुलोचनः प्रेमानन्दसमायुक्तो जहौ ।
प्राणान्महामुनिः ५३ तदैव निर्गतं ज्योतिर्देशास्तस्य समं प्रभं पश्यन्त्यसमस्तप्रादिशः श्रीकृष्णे लीन
तां गतं ५४ भक्तस्य भक्तिं श्रीकृष्णो वीक्ष्य वै प्रेमलक्षणां आनन्दाश्रुकलां मुंचन्प्रमाणं तं वाज्ञ
हावह ५५ पुनः श्रीकृष्णः स्वदेहात्कृष्णसारूप्यवान्मुनिः निर्गतः कोटिकन्दर्पसन्निभो तिनतान देहर
नः ५६ दोर्भ्यां समालिंग्य हृदये तं निधाय कृपाकरः आश्वास्य कल्याणाकरं दिव्यं दयार्द्रह ५७ प्रद
क्षिणीकृत्य हरिं सराधिकं प्रणम्य चारुरथं मनोहरं गोलोकलोकं प्रययौ हर्षं निर्भरं

ग॰ म॰ ३॰

६६

164

जयन्मैथिलमंडलं दिशां ५८ श्रीराधिकाविस्मयमागताभूद्दृष्ट्वा परां भक्तिमृषेर्महात्मनः आ
नंदवारीणि विमुंचती चिरं जगाद हृष्टा वृषभाननंदिनी ५९ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्री
मथुराखंडे वासोत्सवे कृष्णभक्तानंदनाम विंशोऽध्यायः २० श्रीराधोवाच अस्यायमुनिशार्दू
लस्त्वत्कृतः प्रेमवात्सल्यात् त्वत्तोऽभूप्यं जगामासौ त्वमप्यश्रमुखो यतः १ अस्य देहक्रियाकर्त्ते
ऽयंमेयोऽस्मि हृज्जिनार्दनः तपसा वा स्वदेहोयं प्रस्फुरत्यमलाकृतिः २ श्रीनारद उवाच वदंत्यात
द्राधायां यातदेहोऽप्यभवत्सरित् वहंती पापहंत्री च स्वपतेरोहितेगिरौ ३ तदेहस्यापिसरितः
वीक्ष्य राधापि विस्मिता नंदराजं समं प्राह वृषभानुवरात्मजा ४ राधोवाच कथं न त्वामा त्व
पन्नो देहोऽपि वैस्महात्मनः एतन्मे हृदयं देव छेत्तुमर्हस्यशेषतः ५ श्रीभगवानुवाच प्रेमलक्षणा
या भक्त्या संपन्नोऽयं मुनीश्वरः तस्माद्यस्यतदेहोयं भोऽरु द्रवतां गतः ६ दृष्ट्वा त्वयामा वरदं ब्रह्मर्षि
तोऽभून्महामतिः ज्वलत्तशापतद्देहो यथाहं द्रवतां गतः ७ श्रीराधोवाच द्रवतां तत्कथं
प्राप्तो देवदेवदयानिधे एतच्चित्रं हि मे जातं सर्वं त्वं च द विस्तरात् ८ श्रीभगवानुवाच अत्रैवोदा
हरंतीममितिहासं पुरातनं यस्य श्रवणमात्रेण पापहानिः परं भवेत् ९ पद्मानाभिपंकजा
ज्जातः पुरा ब्रह्मा प्रजापतिः असृजन्मृक्षतीः शश्वत्तपसा महसोर्जितः १० उत्संगान्नारदो

४

एवं ब्रह्मणः सृजतः शुभे भक्त्युन्मनो मत्पदानि जगौ पर्यटयन्महीम् ११ एकदा नारदं प्राह
देवो ब्रह्मा प्रजापतिः प्रजाः सृजस्व महाबुद्धे हृष्या चक्रमणोत्सृज १२ नारदस्तद्वचः श्रुत्वा प्राह
दत्तानतत्परः न स्रक्ष्यामि पितः सृष्टिं शोकमोहादिकारिणीं करिष्ये हरेर्भक्तिं तत्कीर्तनसम
न्वितो त्वमपि सृष्टिरचनां त्यज क्रूरः खातरो भ्रशं १४ क्रुद्धः शशाप तं ब्रह्मा प्राह प्रस्फुरिताधरः
सद्गानपरः कल्पं गांधर्वो भव दुर्मते १५ एवं तच्छापतो राधे गांधर्व उपबर्हणः बभूव गांधर्व
पतिः कल्पमात्रं सुरालये १६ एकदा ब्रह्मणः लोके स्त्रीभिः परिवृतो गतः सदर्पी सुमनः
कृत्वा जगौ तालविवर्जितं १७ पुनर्ब्रह्मा तं शशाप यं त्वं शूद्रो भव दुर्मते शूद्रासी ब्रह्मणे नदा
सीपुत्रो बभूव ह १८ सत्संगेन पुनाराधे प्राप्तो ब्रह्मसुतत्वतां भक्त्युन्मनो मत्पदानि जगौ पर्य
टयन्महीं १९ मुनीन्द्रो वैष्णवश्रेष्ठो महर्षिर्ज्ञानभास्करः परं भागवतः साक्षान्नारदो मेम
नः सदा २० एकदा नारदो लोकान्पर्यटन्वै गानतत्परः रुक्माङ्गतेनाम संवृङगात वा न वैलोकाति
यत्र जंहुनदीरूपामाजंहु फलरसोद्भवा तया जंहुनदे नाम सुवर्णं भवति प्रिये २२ तद्देशे
वेदनगे रत्नप्रासादनिर्मिते ददर्श नारदो योषा दिव्यनारीन रैकृते २३ कांश्चिद्दैत्यां स्त्रिहि ट
तान्सि गुल्फान्जानुवर्जितान् विजंघान्नवनव्यं गान्कुणो हस्तकुञ्जमध्यकान् २४ स लब्धा
कृत्वा तस्कयाव्रतान्विकंपयतान् स्त्रीन नाम्रुपाशंसाङ्ग भंगान्ददर्श ह २५ अहो कि

ग॰
रु॰म॰ रु॰
३५
165

मेनमविज्ञेंद्दिसर्वान्दृष्ट्वा वदन्मुनिः सर्वैस्वयंप्रभत्वादिव्यदेहाः शुभांवराः २६ किंदेवाउपदे
वा स्वयं किंसिद्धसत्तमाः वादित्रसहिताः सर्वे रम्यगानपरायणाः २७ ग्रामभेदाः कथंयूयं व
दताशुभमेवहि इत्युक्ताः तेनतेसर्वे प्रत्यू दीनमानसाः २८ रागाऊचुः महाडः स्वमते
ज्ञानमस्माकं तत्नवुभ्रूतः तस्माग्रे कथनीयं वेद्दरीकत्वेचयः त्वमः २९ रागावयं वेदज्ञे
वसामः सर्वदामने ग्रामभेदावयं जाताः कारणाच्छृणुमानद ३० ज्ञातो ह्विरण्यगर्भस्य।
पुत्रो नारदनाममाक् प्रेमोन्मत्तो विकालेन गायन्वै बहुदानि च ३१ विचचार महीमेतां
स्वेच्छयासमहामुनिः विकाले तस्यगाने अविस्वरे तालवर्जिते ३२ विमाने स्मवयं सर्वे ब्र
ग्रामभेदावभूविम इतिश्रुत्वा घ्यतद्वाक्यं नारदो विस्मयो भवेत् ३३ उवाच गानमार्गज्ञोसौ रागा
न्यदिहस्त्वच मतिकत्वान्तस्यकेनप्रकारेणज्ञानं वैकालनालयेः भूवेदिहस्त्वरैफलंवदता
शुभमेवहि ३४ रागाऊचुः वेदवस्पपते सान्ना [illegible] स्त्रिया माख्या सरस्वती।
ऊयीच्छिद्रो यद्यस्मैतदास्यात्कालविन्मुनिः ३५ तेषां वाक्यं ततः श्रुत्वा नारदो दीनवत्स
लः सरस्वत्याः प्रसन्नार्थं तत्र स्पुश्रुगिरियया ३६ दिव्यं वर्षशतं तावत्तपस्तेपे सदुष्करं।
निरंत्रं निर्जलं वायोग्ध्यानफलप्रवेश्यति ३७ शुभं नाम विसत्याथ पवित्रीकृतभूः पुरे ना
रदो नाम शैलोभूत्तपसा नारदस्य च ३८ तपोंते आगता साक्षाद्वाग्देवी श्रीसरस्वती वि

165A

स्तोः श्रियं दिव्यवर्णामपरपत्नारदो मुनिः ३९ सहसोत्थाय तां नत्वा परिक्रम्य नताननः त
त्पपराणामाफ्यां स्तुतिं चक्रे मुनीश्वरः ४० नारद उवाच नवार्कबिंबद्युतिमत्कुंडलताटंक
केयूरकिरीटकंकणां स्फुरन्क्वणन्नूपुररावरंजितां नमामि कोटीन्दुमुखीं सरस्वतीं ४१
वंदे सदाहं कलहंसउज्ज्वलत्पदे चलच्चंचुमंजुरे निपीतमुक्ताफलहारसंचयं संचारयं
तीं शुभगां सरस्वतीं ४२ वराभयपुस्तकवल्लकीयुतपरद्ययाना विमलेक्षणद्वये नमाम्यहं।
तां शुभदां सरस्वतीं जगन्मयीं ब्रह्ममयीं मनोहरां ४३ तवैतत्स्तोमममितां वरे परे देहि स्वरतां।
नमस्तीव मंगले येनाद्वितीयो हि भवेयमत्र सर्वोपरि श्रीपरागमंडले ४४ श्रीभगवा०
स्तोत्रं त्वाप्य दिव्यं प्रातरुत्थाय यः पठेत् तस्य सौख्यं सरस्वत्याः सुविद्यावान्भवेदिह ४५ ततः
प्रसन्ना वाग्देवी नारदाय महात्मने देवदत्तां ददौ वीणां स्वरब्रह्मविभूषितां ४६ रागैश्च रागिणी
भिः स्मृतत्सुत्रैः स्तुतथैव च देशकालादिभेदैश्च तालमानस्वरैः सह ४७ षट्पंचाशत्कोटिभेदा
वा रंतभेदैरसंख्यकैः ग्रामैर्मूर्छनाभिः संदिग्धैर्मूर्छनासहितैः शुभैः ४८ वैकुंठस्य पतेस्साक्षात्प्रिया
मुख्या सरस्वती स्वरग्रामैः पदैः सिद्धैः पाठयामास नारदं ४९ अद्वितीयं गुणिकरं ज्ञात्वा तं रा
गमंडले वैकुंठप्रयुयोगापि वाग्देवी विसवल्लभाः ५० इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमथु
राखंडे राधामाधवसंवादे नारदोपाख्याने नाम एकविंशोऽध्यायः २१ श्रीभगवानुवाच ॥

ग॰ म॰ ३॰ कस्मै देयमिदं गुह्यं रागरूपं मनोहरं बुद्ध्या विचारयन्नित्थं गंधर्वनगरं ययौ १ तुंबुरुं नाम गंधर्वं
कृत्वा शिष्यं स नारदः कलं तानां गमच्छ्राणां वीणावाद्यपरायणः २ केषामग्रे गेयमिदं रागरूपं
६६ मनोहरं श्रोतृपात्रं विना नो नारदः शक्रमाययौ ३ अनिवृत्तं च तं दृष्ट्वा नारदो मुनिसत्तमः स
166 ख्यातं वरुणा सा हि सूर्यलोकं जगाम ह ४ रथेन तेन प्रयातं तं सूर्यं वीक्ष्य महामुनिः शिवपार्श्वं
जगामाशु ततो देवर्षिसत्तमः ५ भूतेशं ज्ञानतज्ज्ञं ध्यानस्तिमितलोचनं वीक्ष्य तेनारयोगाय
ब्रह्मलोकं जगाम ह ६ सृजंतं सृष्टिरचनां प्रवीक्ष्य विधिं मुनिः वैकुंठं प्रययौ विष्णोः सर्व पद्मजो
लोकनमस्कृते ७ भक्त्यर्थं कुत्र गच्छेत भक्तवत्सलं वीक्ष्य तं तु रुणा साहं योगींद्रः प्रययौ ततः
योगीश्वराणां हि मतां त्रिलोक्या वर्तते बहिः गतिं स्नातुनाप्नुवंति कर्मभिर्हृष्टभान्जे ८ को
टिशो ब्रह्माण्डनिचयान्समुल्लंघ्य मुनीश्वरः गोलोकं परमं धाम प्रययौ प्रकृतेः परे ९ समतीत्या
अविरजां नदीं कल्लोलमालिनीं ययौ वृंदावनं रम्यं भ्रमरध्वनिसंकुलं १० सदावसंतं तत्कांत
मरुद्देशे लतागारे दृष्ट्वा गोवर्द्धने शैले मत्त्रिकुंजे समाययौ १२ कोऽयं वा कुत्र चायातः किं कार्यमि
वदंते च तः इत्थं सखीभिः संपृष्टो वचनं मुनिरब्रवीत् १३ गायकोऽहं कुशलो रागास्त्रावी वीणा कल
ध्वनिपरिहर्षाणां समानाच्छ्रीकृष्णराधिकापतिं १४ कलं परं श्रावयितुमागतोऽवदिनावरो क
थनीयमिदं वाक्यं श्रीकृष्णाय महात्मने १५ श्रुत्वा सख्यं सदामंगे निवेद्यमथ महात्मने आग

६

166A

त्यात्तांदडुर्गेतंवंदिभ्यांस्तवनागायातिरा १६ मणिकुंतांगणोभ्राजत्कोस्तुर्कज्योतिराकुले त्वा।
चित्कौस्तुभरत्नाढ्यप्रचलच्चारुचामरे १७ लोलन्मुक्ताफलच्छत्रे स्वर्णकोटिसमन्विते महा
पद्मस्थिते साक्षात्त्वयामाताववपश्यता १८ रत्नप्रदीपिकाशोभितत्रस्थिता सदाज्ञयास्त्वन्वा
मामकृपाणत्वंकेतेनास्मानुपचक्रमे १९ आतोयंविनदत्वोणादेवदत्तोस्य वास्तंत कलज्ञा।
गावद्धितीनारदःसहतवरूः २० संतष्टोहृशिरोथनन्तेनसाध्यवततस्तरे दत्वात्मानुग्रेमप
ति २ रोजलत्वंगतवाहने २१ यत्तलंमद्दपुञ्जंतेत्तेइब्रह्मद्रवंविदुः कोटिशः कोटिशोत्रतानाशा।
यः संत्वद्वंहि २२ ऊर्द्ध्वायनफलानीवानंतेतस्मिन्नलेसुभे प्रसिभार्भमिदंराये व्रज्ञारमत्पदं
स्फुटं २३ भिन्नात्रज्ञावातेसाक्षादस्मिन्नवेतरेसुभे तत्त्वधुनीविदुः एवंश्रीगंगापापहारि
णी २४ दिविमंदाकिनीप्रोक्तागंगाभागीरथीतितो अथोभोगवतीप्रोक्ताजेयात्रिपथगा।
मिनी २५ यस्त्वात्वंगछतः प्रसः प्रयाणस्यपदेपदे राजसूयाश्वमेधानांफलंनास्तिहिदुर्लभ
२६ गंगागंगेतियोब्रूयाद्योजनानांशतैरपि मुच्यतेसर्वपापेभ्योविष्णुलोकंसगच्छति २७
दृष्टाजन्मशतंपापंपीत्वाजन्मशतद्वयं स्नात्वाजन्मसहस्रेतुहंतिगंगाकलौयुगे २८ सफलं
जन्मवैतेषांयेपश्यंतिहिजाह्नवीं वृथाजन्मगतंतेषांयेनपश्यंतिजाह्नवीं २९ यथाहंद्र
वतोप्रामोविष्णोनाबद्धयायथा प्राप्तद्रवत्वेनैमोहविज्ञायाः स्तुतायथा ३० यथाहंस्तः

२।

ग॰ नदीविरजैवराणीदेवः शिवोयथा ब्रह्माकरुक्मिनीगंगागंउर्कीयथास्वराः ३१ तथाद्रववं
म॰ ऊं॰ सम्मामन्नरभर्नामाप्प यंमुनिः प्रेमलक्षणाया भक्त्याखभोवेत्रनसंशयः ३२ यः शृणोतिक
२० थमेतांपवित्रांपापहारिणीं उहंचसर्वलोकांश्चम लोकंयातिमाधवः ३३ नारदोवाच
167 एवमक्ताप्रियेभाषांस्वभोरामसमनोहरिः राधायासहितोराजन्नाययौमालतीवनं ३४ गोपीः
२१६ नांविरहंज्ञात्वाभगवान्भक्तवत्सलः राधयाप्रययौकृष्णपुलिनंमंगलायनं ३५ तद्गागो
पीगणाःसर्वैरात्मानांस्तांतव्यणाःजगत्कृत्तपनथ्रपामंसोदाभिन्याचमयथा ३६ वृंदा
वनेहरिःसाक्षात्कृष्णातीरेमनोहरे जगौकलंगोपिकाभिर्वंशीवादनतत्परः ३७ भगव
त्कलरागेणसमुर्छितागोपकन्यकाः नद्योवेगाद्विहिताश्चचरंतंचपक्षिणः ३८ मोनंचदे
वताःसर्वाःस्तंभवंदेवनायकाः सजलत्वंचतरवोनिद्रावंप्रगतंजगत् ३९ कृत्वमासंरा
त्रिकेषांगोपीनांचमनोरथं ब्रह्मामहूर्तेभगवान्नाययौनंदमंदिरम् ४० राधिकागोपिकाभि
श्वप्राप्तानंदमनोरथा वृषभानुवरस्यापिसुंदरंमंदिरंययौ ४१ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहिता
यांश्रीमथुराखंडेनारदोपाख्याने ब्रह्मद्रवोत्पत्तिर्नाममहाविंशोध्यायः २१ श्रीनारदउवाच
कृसो श्रीभगवान्साक्षाद्व्रजेकतिदिनानिच स्थितास्वदर्शनंदत्वामथुरागतमध्वजः १ नंदाश्चवो
पनंदाश्चवृषभानूञ्जनेष्वषट् वृषभानुवंशचैवनंदराजंव्रजेश्वरं २ कलावतीयशोदाचा

७

167A गोपीगोपाननवांगणानमितितांम्बास्यज्ञानंचदत्वानज्ञाप्यमाधवः ३ रथमारुह्यक्षिप्रांभ
चचलाश्वनियोजिते मथुरांगतकामोसौनिर्गतोनंदगोकुलात् ४ हरंतमनुगाः सर्वमो
हितावृजवासिनाः नेत्रैर्हितेकष्टतरेविरहेमाधवस्यहि ५ कृगपदर्शनेविस्तोइः स्तहेस्म
मिमंडले येषांनित्यंहिभवतितेषांतुकिमवर्ण्यते ६ वीक्षतः श्रीयशस्विनेत्रैरनिमिषैर्नृप
सर्वैवेस्त्रैर्हस्येवहातमृत्युः प्रेमविह्वलः ७ गोपाकृतुः शीघ्रमारात्छेहेक्लससर्वानोव्रा
जवासिनः पाहिसंदर्शनंदेहिदेवेभ्योप्यमृतंयथा त्वमेवसर्वदादेवयशोदानंददायकः
श्रीनंदनंदनत्वंवैजीवनंव्रजवासिनां ९ पीतांतंतस्ययथावक्त्रंमेरान्तस्ययथोपथम्
स्तनस्यमानवस्यापियीयूषंमंगलंयथा ११ व्रजेयतनेकुलेदीपोमोहनोमहतामपि यथा
निदाघदग्धस्यघ्रामैवेर्षांतलंजलं १२ तथाव्रजनस्यसर्वस्यजीवनंतवदर्शनं तस्मादत्र।
स्थितिंकुर्याः बहुनाकथितेनकिं १२ यत्नोस्तिकिंचिन्सुकृतंमयास्मिन्वापूर्वजन्मनि तत्फ
लेनत्सदाचेतोभूयात्वत्पादपंकजे १३ येषांचेतस्त्वत्पदाब्जेस्तेभक्तास्तिप्रियाः सदा भ
क्तार्थंसगुणोसित्वंनिर्गुणः प्रकृतेः परः १४ त्वद्भक्तास्त्रियोनास्तिशिवोब्रह्मानचेंद्रिरा ।
विसृज्यपारमेष्ठ्यादीनिष्कामास्त्वांभजंतिये १५ नेत्रपेयरसत्वेशांततत्विट्फेक्तचेतसः
नारदउवाच एवमुक्त्वाथतेसर्वेरुरुदुः प्रेमविह्वलाः ग्वानंदाश्रुणामंचतः श्रीकृष्ण ।

ग॰
म॰ ३॰
३८
168

स्यप्रपप्पतः १६ श्रुत्वा हरिणामवः कृष्णो भगवान्भक्तवत्सलः गोपान्वाद प्रसन्नात्मा नन्दादि
रहविह्वलान् १७ श्रीभगवानुवाच मत्प्राणागमनिप्रियाः सर्वे वै व्रजवासिनः हृदयं मेत्सि
युष्मासु देहोस्यत्रविलक्षणे १८ मास्तं प्रत्यागमिष्यामि कृष्णादृष्टवचो मम मनसा नहि दूर
ेऽस्मि मनः सर्वस्य कारणम् १९ देवो गोपाः पङ्क्तिभिर्यान्तु मागतो हृदिनरास्सतः यद्रूनां तु सदा पार्थुया
मिश्राभू कुतप्रुवः २० नारद उवाच एवमाश्वास्य तान्देवः संनिहृत्य पुनः पुनः रथे द्वितीये
संस्थाप्य नंदराजं यशोदया २१ श्रीदामादीन्सखीन्नीत्वा भगवान्रथमास्थितः सोद्धवो मथु
रां प्रागात्सर्वकारणकारणः २२ यावद्रथं सास्वशानस्य वेगांकेतुस्त्विषाणिः प्रचलस्ताकः ।
य॰ आलक्ष्यते वीरः संभ्रुतावस्थिताः न्यश्रा जनामरतः सकाशे २३ श्रीकृष्णस्य चंद्रस्य परे च भि
त्रेन्द्राणां महापापहरं विचित्रं । शृणोति यो भक्तवरः पृथिव्यां गोलोके सच याति सम्यक् २४
इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीमथुराखंडे व्रजयात्रायां श्रीकृष्णागमनेनाम तृतीयो वि
ध्यायः ३ बहुलाश्व उवाच गोपीनां चैव गोपानां दत्वाश्वासं दर्शनपरं मथुरायां किं चकार
श्रीकृष्णारामएवच चरित्रं परमं श्रेष्ठं श्रीकृष्णबलदेवयोः कृतं तव मया खाद्य कृष्णमनवक्तुं ।
त्वमर्हसि १ नारद उवाच अनंतचरित्रं पुराणता श्रीकृष्णबलदेवयोः सर्वपापहरं पुण्यं च
तुर्वर्गफलप्रदम् २ कोलेनपीडितालोकाः कौशारविष्यराक्ष्प मथुरामापयुः सर्वेसि

168A द्विजादीनमानसः ४ अश्वमाश्रुणामारुह्य रोहिणीनंदनो बलः स्वल्पैः पुरःसरैः सार्द्धमगपार्थि
विनिर्गतः ५ तेन त्वा भाष्य विधिवत्तदंघ्र्योः पतितः पथि कृतांजलिपुटः कुर्वन् हर्षगद्गदया गि
रा ६ प्रजा ऊचुः राम राम महाबाहो देवदेव महाबल कोलेन पीडिताः सर्वे आगतां शरणं वयं
दैत्यः कंससखः कोलः जित्वा कौरविन्दयं कौशांबेश्वरो राज्यं करोति स महाबलः ७ कौशार
विस्तङ्गयाद्दिग्गाती रंगतोन्त्पः राज्यार्थं त्वत्पदांभोज्यं भजते स प्रतिद्विषः ९ तस्य द्वायंजकुवि
भीवर्यं यस्य प्रजाश्रुमाः पुत्रवत्पालितास्तेन महासौख्यसमन्विताः १० कोलेनाथ वृद्धेन पीडिताः
सततं प्रभो त्रैलोक्यविजयी वीरः कंसोपि निहतस्त्वया ११ कोलो जीवति देवेंद्र कंसोपि न मृतः
स्मृतः रक्षार्थं सगुणोसि त्वं भक्तानां प्रकृतेः परः १२ नारद उवाच इति श्रुत्वा वचस्तेषां श्रीरामो
भक्तवत्सलः गंगायमुनयोर्मध्ये कौशांबीनगरीं ययौ १३ योद्धुं समागतं रामं श्रुत्वा कोलोपि
निर्गतः अक्षौहिणीभिर्दशभिर्मंडितश्चंडविक्रमः १४ चचाल सन्तुरंगाश्व रथैर्मादितिभिर्गलो
नदीमिवागतां सेनां प्रलयार्णवनादिनीं १५ वीरावर्तां च तां वीक्ष्य वध्वास्ते तद्दलं बलः आक्र
म्यतां तदग्रेण मुशलेनाहनद्दृढं १६ कंगायत महावेगा वीराश्च सारथ्याः गताः सर्वतः कोदिशः
पेतुः पेशिनाः फलवद्भुवि १७ मोषाविद्रुडवुर्वीराभयार्ताः रणमंडलात् एकाकीयस्य पेदैत्यः को
लो रामेण शस्त्रभृत १८ गोमूत्रचयसिंदूरकस्तूरीपत्रभस्मभिः सर्वांगेष्वलाफरुप्रावि

गा॰
म॰ठे॰
२११
169

किंदिकंपनं १९ भ्रवन्मदं चतुर्दंतं घंटाटंकारभीषणं प्रेरितं दिग्गजमिव नदत्कालघनप्रभं २०
मितमंजशामादायकोलस्याहृत्यकोपितः स्वगजं नोदयामास बलदेवाय दैत्यराट् २१ आगतं वी॥
क्ष्य तं नागं मत्तं कोलेन नोदितं ततार मुशलेनासौ वज्रेणेंद्रो यथा गिरिं २२ मुशलस्य प्रहारे॥
ण विशीर्णोभून्महागजः स्रवद्रक्तो नैक येवा सुदंडघातेन मैथिल २३ कोलः क्रोधसमावि॥
दैत्यो रक्तान्तः पतितो ... शूलं चिक्षेप निशितं माधवाय महात्मने २४ मुशलेन तदा रामः शू
शूलं शततया छिन्नत् काचपात्रं यथा बालो दंडेन च विदेहराट् २५ सहस्रभारसंयुक्तां गदां गुर्वीं
प्रगृह्य च बल्लं तताड हृदये नगराजे घनवत् बलः २६ तद्गदायां प्रहारेण न चचाल यदूद्वहः पश्य
तां सर्वलोकानां सन्नाहतस्वहियः २७ तमाकृष्य हलाग्रेण कोलेकजलवत् ... मुशलेनाहृ
तं मूर्द्धि बलदेवो महाबलः सपालाहत मूर्द्धापि पतितो रणमंडले मुष्टिना तं घातयित्वा तत्रै॥ मं५
वांतरधीयत २९ चकार मायां मायावी दैतेयो मतिभीषणां प्रलयप्रभवैर्मेघैर्हावातेन नोदितैः
अंधकारं प्रकुर्वद्भिरम्बुदाच्छादितं नभः ३० जयाय ... समान्विहन ... सपिरस्य च मोचयित्वाथ
वीभत्सवर्षा अस्रृजं घनाघनाः ३१ स्वयमेदोस्तिविण्मूत्रसुरामांससमन्विताः दृष्ट्वा तां भिस्रवर्षा
भिर्हाहाकारो बभूव ह ३२ ज्ञात्वाथ तत्कृतां मायां बलदेवो महाप्रभुः चिक्षेप मुशलं दीव्यं परस्मै
सर्वविदारणं ३३ सर्वास्त्रघातकं स्वच्छमष्टधातुमयं दृढं शतयोजनविस्तीर्णं प्रलयाग्निसम

५

169A प्रभुं ३४ बलास्तं स्वशालं रेजे भ्रमद्दशादिशांतरं विचारयन्वनान्योग्निर्नीहारं च यथा रविः ३५
तद्योग्निप्रगतं दृष्ट्वा हलास्त्रं च सतः प्रभुः समंतात्कृष्यच बलान्मथ्यातान्विददार ह ३६ नाशं
गतायां मायायां बलदेवो महाबलः गृहीत्वा भुजं दंडाभ्यां भजदंडे मदोत्कटं ३७ भ्रामयन्वात
रवत प्रत्तलसन्नलतः पातयामास भूपृष्ठे कमंडलुमिवार्भकः ३८ तस्य दैत्यस्य पातेन साब्धि
शैलवनैः सह चकंपे नाडिकामात्रं सर्वं भूमंडलं ३९ भग्नदंतश्चलन्नेत्रो मूर्छितो निधनं
ययौ कोलो नाम महादैत्यो हृत्तो वज्रहतो यथा ४० तदा जयजयारावो दिविभूमौ बभूव ह देवदुं
दुभयो नेदुः पुष्पवर्षाः समैः स्थिता ४१ अथ कोलं घातयित्वा बलदेवो महाग्रजः दत्वाथ कोशा
रवये कौशांबीं च पुरीं ततः ४२ स्नानं भागीरथीं गंगा गर्गाचार्यादिभिर्द्विजैः लोकानां संग्रहं कर्तुं
सर्वदोषक्षयाय च ४३ स्नापयांचक्रुः विप्रास्ते गंगायां माथवे बले वेदमंत्रैर्मंगलैश्च गर्गाचार्या
दयो द्विजाः ४४ लक्षं गजानां वैदेहस्यंदनानां हि लक्षकं हयानां च तथा कोटिं धेनूनामर्बुदं दश
शतार्बुदं च रत्नानां भारं सोमहनदाहृतं रामादयो ब्राह्मणेभ्यः प्रययौ मथुरां पुरीं ४६ यत्र रामे
ण गंगायां कृतं स्नानं विदेहराट् तत्र तीर्थं महापुण्यं रामतीर्थं विदुर्बुधाः ४७ कार्तिक्यां कार्ति
के स्नात्वा रामतीर्थे तु जाह्नवी हरिद्वाराच्छतगुणं पुण्यं वै लभते जनः ४८ बहुलाश्व उवाच
कौशांबेश्वकि यहरस्यलेकस्मिन्महात्मने रामतीर्थं महापुण्यं एवं तत्को त्वमर्हसि नार:

ग·
म·३
धै·
170

कोशांवेअतदीशान्यांचतर्यैजनमेवच वायव्यांस्क दवेशाच्चतर्यैजनमेवच ५० कर्णादेवा
च्चषट्क्रोशेदेत्यअपंचभिः आग्नेयांदेशिराजेंद्ररामतीर्थंवदंतिहि ५१ हृद्रकेशीसिद्धपीठ स्प:४
हिल्वकेशवनात्पुनः सर्वस्मांचत्रिभिःक्रोशैः रामतीर्थंविदुर्बुधाः ५२ हृष्टाशोवराराजेभूक्ता
रूपंलोमशमुनिः दृष्टुनहासससततंतशापमहामुनिः ५३ विकाला क्रोडस्मावाऽसरोभव
महाबल इत्युंसमनिशापेनकोलःक्रोडस्माबोभवत् ५४ बलदेवप्रहारेणात्यक्तामासु
रीतनं कोलोनाममहादैत्यः पंरमोक्षजगामह ५५ ततोरामोमंत्रिभिश्चउद्धवादिभिरन्वितः ।
जंबूतीर्थंजगामाशुयत्रदवाक्रतेरमत ५६ गांगार्द्रेसमाख्येस्यजान्हवीयेनकथ्यते दत्वादानं ।
हिजातिभ्यःकृष्टगोत्रोजनैः ५७ ततस्तत्पश्चिमेभागेपोंऽद्धानामतिथिये आहारस्थानकंप्राप्य
रात्रौवासंचकारह ५८ तत्रदानंद्विजातिभ्योदत्वासकृष्णभोजनं ततोयोजनमेकंचदेवमेरुकसंज्ञ
कं ५९ तपस्तंमर्मद्गमानेनदेवहप्यासये तदर्थंसममाजेनबलदेवोजगामह ६० उद्ध्वस्यमुक
पाटस्वंध्यानस्तिमितलोचन स्वभक्तंहृदयस्थांसोम्मूर्तिंदर्शलोलपे ६१ नोजहारतदानत
स्ततोवाक्यददर्शोह सदृष्टानेतदेवसमूर्तिंपरमसेंदरां सांगप्रेकजंउलंगोरंतालोकरथसं
स्कृते ६२ स्तुतापरमयामक्तापपातचरणाग्रनः तस्यशीर्षिकरेदत्वावरंब्रूहीत्युवाचा
ह यदिप्रसन्नोभगवानउग्रार्थोस्मिवायदि ६४ सर्वोत्तमाभगवतेःसंहितांशुकवक्रतः ।

१०

170A

निर्गतां द्रक्ष्यसि स्वामिन् कलिदोषहरां परां॥ ६५ बलदेव उवाच उद्धवद्वारतः सर्वैर्भविष्यतीति।
तानघ श्रीमद्भागवतीकीर्तिः रथिकायां कलौ फगे॥ मोउरुवाच कथं भगवता दत्तमुद्धवस्यातस्था
यिकारिता। कथं योगं मम स्वामिन् कृष्णसंदेहभंजन श्रीबलदेव उवाच कथयामि परं गो।
प्यं रहस्यं परमाद्भुतं अद्यापि मम सामीप्ये उद्धवोयं विराजते॥ ६५ तद्दर्शनं गुरुरूपं आचार्यसं
प्रदायकं अर्पितार्थस्य याज्ञायां मपदेशो वर्तभवेत् यथोपदेष्टा भवति तेन ते कथयाम्यहं उ
द्धवः स्थापितः श्रीमदाचार्यैः संहितामयः नंदादिव्रजवासीनां गोपीनां प्रीतये ह्यतः स्वस्व
रूपपरिकरं यत्किंचिद्भगवन्मम सर्वस्वभावगणकृष्णेन परमात्मना उद्धवे च वसात्मानमेक
एव चरद्विभः २१ माबामकारे चकारादौ नस्थीयमंतरं क्वचित् श्रीकृष्णसमर्वततात्वाहज। यामा
सर्वभ्रममरं लंतत्रविचचार व्रजानुगोः वियोगार्तिहरः शोकोगवांनंदादिगोपिनां मत्रादिकार
देवस्य४ कृपालः सर्वः परिकराग्रणीः अर्थांतर्धानवेलायां भगवान् यमगमत्तः तस्मिन्स्वतेजसमर्पि।
दास्यते परमाद्भुते मद्रायिकारे सर्वं देवविराजते अंतर्ध्याने तु स्वस्थाने दत्ता तस्याधिका
रिता वदरीं स्वसपरिकरं यमं जं वायपिष्यति अनेनादि वियोगार्तिहारी सेव भविष्यति वज्र
नाभो यादवानां माथुरे संभविष्यति श्रीकृष्णस्यैव पौत्रेषु महाराजो गणेषु च वियोगार्तिह
रिश्चैवस्थाप्यते श्रीहरिः स्वयं कौरवाणां कुले राजा परीक्षिदिति विश्रुतः तस्य पुत्रोति

गा॰
म॰ ३॰
171

तेजस्वी विख्यातो जनमेजयः ८१ पितुः शत्रुहरे यत्नं करिष्यति न संशयः तस्यापि सर्वसाम
ग्री उद्धवद्वारतो भवेत् श्रीमद्भागवतं दिव्यं पुराणं वाचनं ततः गौराम्बयस्य संप्राप्तिर्भविष्यति न सं
शयः ८२ श्रीमत्प्रसादविप्रर्षेर्महाभागवतोत्तमात् तद्द्वारा सर्वयज्ञस्य निष्पत्तिः संभविष्यति ८३
यज्ञसंस्कारकर्तॄणां ब्राह्मणानां च पूजनं सदास्यति महाराजा ग्रामाणां शतकं तदा ततः
त्वाचार्यवर्यस्य श्रीप्रसादस्य चाज्ञया संगतात्स्कंदक्षेत्रे मासमेकं स्थितो भवेत् दत्वा दाना
न्यनेकानि गोमहाराजवाजिनः ततेवासौ ब्राह्मणेभ्यो भोजनं च यथेच्छया ततस्तस्मात्स्थला
त्सोपि निवर्त्य गुरुणा सह गंगातीरस्थलान्यष्ट यात्रां गमिष्यति सहर्षः मायानगरे संस्थां क
रिष्यति सदा ऽगमाः श्रीगुरोराज्ञया तत्र सामग्रीसाधनैः सह अश्वमेधं करोति स सर्वैर्जनैस्ता भवि
ष्यति एकछत्रधरो भूत्वा श्रीगुरोः शरणागतः ९१ ततो गंगातटे रम्ये पूर्वस्यां क्रोशपंचके परा
मेकांतिरूपेण सेवनं तत्करिष्यति ९२ तत्र भागवती वार्ता भवरोगविनाशिनी भविष्यति म
हायुक्ता सम्माने पुरुषर्षिणां ९३ तत्र पूर्णो समाजेषु तेषां मध्ये भवानपि पुण्यो [illegible]षिभराव वर
टुमं गंगा श्रीनिर्मलपदं ९४ तपस्तसमयार्थे तेतत्साध्ये तत्प्रकाशितं एवमेवेदं त्वभात्मारामः
महानगाः ९५ मायानुनगरादुत्तरादिशायां दिशि संस्थितं स्थाने गंगातटे रम्ये कंटकाउतेरभ
वत् पुष्पावत्यादिनिगनक्रोशैकं विस्तरेण [illegible] च तत्र संकर्षणो देवः स्थितो दानपरो भवत्

२१२

११

नमः

171A

घोटकं दशसाहस्रं रथानां शतकं तथा द्वियं सहस्रं गाश्चैव दिक सहस्रं ददौ मुदा १८
तत्र संकर्षणो देवः पूजनार्थं महादरात् देवाः समायुः सर्वे ऋषयश्च तपोधनाः १९
नमः कोलेशघाताय वरासत्र्यानिने हला कथनस्ते नमः शालास्त्राय ते नमः २० न
मः सौदर्यरूपाय तालाकाय नमो नमः इति श्रुत्वा स्तुतिं तेषां संकर्षण उवाच ह २१ वरं
ब्रुवे तवः सर्वे भवतां यदभीप्सितं द्विजदेवा ऊचुः यदा यदा वयं कृता समुत्पन्न भवतः
पदं सर्वदा या विनिर्मुक्ता भवामः प्रीतवाक्ययाः राम यदा यदा मोक्ष संपथ तदा हि २
पापस्यागतात् रक्षिताहं कलौ न तेन इति सुतस्य वचो मम अत्र स्थले वै नीतं पूजितं म
निपुंगवैः अतः संकर्षणाख्यानं भविष्यति कलौ कृत येस्मिं स्तत्र स्तुतिं गायन्ति देवा न२
न्संपूजयंति ये विश्व संपूजयति स्म सफलं जीवितं हितो ६ ते यान्ति देवतः स्थानं का
मीश्रमोतिकामना ततः परिहृतो रामः स्वां पुरीं संजगाम ह ७ कोलं तत्त्वयं कृत्वा स्नात्वा
विलपदीजले रामस्य बलदेवस्य कथायाः श्रवणान्नरः ८ सर्वपापविनिर्मुक्तः स
याति परमां गतिं ९ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्री मथुराखंडे कोलदैत्यवधो
नाम चतुर्विंशोऽध्यायः २४ बहुलाश्व उवाच अकस्मादागते रामे तत्र तीर्थमिदं
कृतं अहो महापुरी त्वाय यत्र सन्निहितः प्रभुः १ मथुरायां तु को देवः कः दाता कस्य

धं

श्रि

ग॰ म॰ इ॰ ७२ 172

रक्षति कस्मात्‌ः कोमेत्रिवः कैर्भूमिनत्र सेविताः २ श्रीनारद॰ परिपृष्ठोतमः साक्षात्श्री
हृ सोभगवान्हरिः स्वयंमथुरानाथः केशवः क्लेशनाशनः ३ साक्षाद्भगवतः शमः क
पिलायद्विजायते कपिलः प्रययौपैवप्रसन्नोः शतमन्यवे जित्वादेवानरान्सर्वान्नराव
णोलोकरावणः ये त्वत्वापुष्पकेस्याप्यलंकायातमपूजयत जित्वालंकारावणंवद्रम
मानीयप्रयत्नतः श्रेपोध्यायांचवाराहमर्चयामासमैथिल ६ लवनाशंशत्रुघ्नोपमानी
यप्रयत्नतः मथुरायांमहापुर्यांस्थापयित्वाननामह ७ सेवितोमैरेः सर्वैः सर्वपाप
वरप्रदः साक्षात्कपिलवाराहः सोयमंत्रि वरः स्मृतः ८ ततश्रीमथुरायांभूतनाम्ना
भूतेश्वरः शिवः दत्वादर्शनातकिनेमत्स्यथेमित्रतोव्रजेत ९ चंद्रिकानमहाविद्यादेवीइ
तितनाशिनी सिंहारूढासस्वरंतांमथुरायांकरोतिहि १० वाराहंमथुरायांसपश्य
लोकानितलतः वंदामिवार्तासर्वेषांश्रीकृष्णायमहात्मने ११ मर्थैवम थुरा
देवीशुभदाकल्याणमयी वमदितेभ्यः सर्वेभ्योस्वान्यत्र विदेहराट १२ चतुर्भुजांपमा
लोगाः व्रजंतिशाश्रजेतिच मथुरायांमृतेनंतविमानैः कृष्णयार्षदाः १३ श्रीकृष्णस्या
गंमभूतामथुरावेमहापुरी यस्यादर्शनमात्रेणनरोयातिकृतार्थतां १४ शरावधिः
श्रीमथुरामपेत्यतस्मातयोवर्षशतेनिरंन जपन्हरिंव्रस्सपुरेसयम्भ्रः स्वायभवश्रप

१२

172 A

स्वर्तं प्रवीणाम् १५ भूतेश्वरो देववरः सतीपतिस्तस्मात्तपो दिव्यशरन्मयोर्वने कृष्णप्रसा
दात्स्वपराजसत्वरेतस्मात् पुरो माथुरमंडलस्य च १६ कृष्णप्रसादादहमेव चारोग्यमन्यदा
माथुरमंडलस्य तथा चतुर्गां मथुरां प्रयाति श्रीकृष्णदास्यं प्रकरोति तेन तस्मात्तपः श
क्रपदं च राज्ञः स्वयोमनन्तनित्यनिधिं कुबेरः पाशी च पाशं समवाय सम्यक् मयोर्वने वि
ष्णुपदं ष्फवश्य १८ तथांवरीषः समवाय भक्तिं समो वेयवालवणात्मयं च रक्षस्य सिद्धि
किल्बिषविचके तस्मात्तपो त्रैवमयोर्वनेच १९ तस्मात्तपो त्रैवमयोर्वने शुभं भूत्वा वलि
ष्ट्वस्य मृषु महात्मवरः श्रीमाथवेमासि च माथवे तपयोयफदे मफस्सूदनेनमः २० सम
वयः श्रीमथुराममेतत्तस्मात्तपो त्रैवयोगसिद्धिं प्राप्तः परेवान्मुनयः समन्ताल्लोक
णावैष्णपोपि महानिर्धिं च २१ नमात्तपो त्रैवमयोर्वने शुभमाप्ताह्यचैणामिथिरे वाशशातनः
लेभेस्वर्गं भीष्ममतीवसत्तं संनत्वार्थवारानिधिं कारणं यावत् २२ बहुलाश्व उवाच मथुरा
यास्त्वमाहात्म्यं वद देवर्षिसत्तम निवासे किं फलं प्रोक्तं मथुरायाः सनातनम् २३
नारद उवाच आदौ वराहो धरणीं निमग्नां महाजले प्रोज्जिहीर्विषाणे स्वदंष्ट्रयोद्धृत्य करी
त्वपद्मं करेण माहात्म्यमिदं जगौ २५ ब्रह्मजन्मनो नाम फलं हरेर्लभेच्छ्रवणान्नृलभेत्कृष्णक
पापफलेन नरः स्पर्शानन्तनास्य पीनजन्मयोः पुरीति ब्रह्मबलस्याद्दलं गोप्तिनफलं २६ पा

ग-
म-ई.
५२
173

स्पृशन्हरेर्दर्शनजंफलंलभतोभक्त्यंस्वनैवेद्यमवंस्मायते: कुर्वन्भुजाभ्यांहरिसेवयाफ
लंगच्छन् लभेतीर्थफलंपदेपदे २० राजेंद्रहंतानिजगोत्रघातकोत्रेलोक्यहंतापिच
कोटिजन्मसु राजन्स्नाणंत्वमथुरानिवासतोयभीश्वराणांगतिमान्नुयान्नरः २८ पादौच
भिपोनगतौमधोर्वनेहस्तौचयिंगपन्तकदापिपश्पतः कर्णौचयिस्योश्लाणितौनमैथिल
वाचंवयिसापानकरोत्यलेमनाक् २ द्वित्वमकोटीनिवनानियत्रतीर्थानिवेदेहसमाश्रिता
नित एकैकमेतेषुविमुक्तिदानिवदामिसाक्षान्मथुरांनमामि ३ गोलोकनाथ: हरिश
र्णौदेव: साक्षाद्दसंख्याउपतिःस्वयंहि श्रीकृष्णचंद्रोवदतारयस्मिंतस्मैनमोन्यासमपुरीषु।
किंवा यत्रामयापुविनिहंतितत्त्वराणांभवंत्यलंयाश्लाणतोपिभक्तयः वीथीषुवीथीषुच
मुक्तिरस्मात्तस्मादिमांश्रेष्ठतमांविदुर्बुधा: ३१ कस्मादिसर्गोयदिमंतिलोकेतासांतुम
ध्येमथुरैवधन्यायजन्मसौजीवितमस्तुदादैत्येन्द्रणाचतद्धीविदध्यातिमुक्तिं ३२ पुरीष्वरीं कृ
ष्णपुरैंव्रजेषुसर्वतीर्थेश्वरीयज्ञतपोनिधीश्वरी मोक्षप्रदांधर्मधुरंधरांमधोर्वनेश्रीमथु
रांनमाम्यहं ३४ श्रृणोतिमाहात्म्यमिदंमधो:पुन: कृष्णे:कविर्तानियतास्वयत्र्ये।
व्रजेतितेनतत्रपरिक्रमाफलंवैदेहराजेंद्रवनात्रसंशय: ३५ पठंतिदंश्रीमथुरापरस्परे
श्रृणवंतिगायंतिपठंतिसर्वत: इहैवतेषांहिसमस्तसिद्धयोभवंतिवैदेहसनातनःसदा २७

श्री।

ग॰
म॰ ३
४४
दे ४
174

त्रिसप्तसप्तको वृद्धै भवेत्पीनः सएवं सिंचेनं नियताश्रयेभक्तं तेषांगृहद्वारमलंकरोति
हिमंगावली कुंजरकरणीताडिता २० विप्राय विद्वान्निजपीठपात्मनोवैश्यपोनिधीशोन्नृप
लोपि निर्मलः स्फुटेवदमावाञ्छमनोरथोभवेत्स्त्रीणांजनानामतिदुर्लभोपिहि २८ नि:१
कारणोभक्तिपुनोमहीतंश्रृणोतिवेदंहरिलग्नमानसः विजित्यविघ्नान्सविजित्यतापान्
गोलोकधामप्रवरंप्रयातिसः २९ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांश्रीमथुराखंडेनारदबहु
लाश्वसंवादेश्रीमथुरामाहात्म्यंनामपंचविंशोध्यायः २५ समाप्तमिदंमथुराखंडम् अतः
परंद्वारकाखंडंभविष्यति ॥

५ खंड:

175

स्वरा ५
लउपंचम
पत्रे ४

176

केदारखंडे हरिप्रिमः

पत्रं ३८

ग.सं.
द्वा.खं.
१
177

ॐश्रीगणेशायनमः श्रीकृष्णायवासुदेवायदेवकीनंदनायच नंदगोपकुमारायगो
विंदायनमोनमः १ बहुलाश्वउवाच श्रुतंतवमुखाद्ब्रह्मन्मथुराखंडमद्भुतं वदमांद्वा
रकाखंडंश्रीकृष्णचरितामृतं २ विवाहाःकतिपुत्राश्चकतिपौत्रारमापतेः सर्ववदमहाब
हेद्वारकावासकारणं ३ नारदउवाच अस्तिप्राप्तिमहिष्यौहतेतेनकंसेमहाबले जरासंधगृ
हंदुःखाज्जग्मतुर्मैथिलेश्वर ४ तन्मुखात्कंसमरणंश्रुत्वाक्रुद्धोजरासुतः अयादवीमहीं
कर्तुमुद्यतोभून्महाबलः ५ अक्षौहिणीभिर्विंशत्यातिसृभिश्चापिसंवृतः रुरोधमथुपु
रींराजन्यादवैर्बलवान्नृपः ६ भयातुरांपुरींवीक्ष्यतत्सैन्यंसिंधुनादिनं सभायांभग
वान्साक्षात्बलदेवमुवाचह ७ सर्वंचास्यबलंराममहंतव्यंवैनसंशयः मागधस्तुनहं
तव्योभूयःकर्ताबलोद्यमं ८ जरासंधनिमित्तेनभारंवैभूभुजांभुवः सर्वंचावह
रिष्यामिकरिष्यामिप्रियंसतां ९ एवंवदतिकृष्णेवैवैकुंठाच्चरथौशुभौ अभ्रनामा
गतौतत्रजनैःसर्वैःपश्यतांचह १० समारुह्यरथौसद्योरामकृष्णौमहाबलौ यादवा
नांबलैःसार्द्धंनिर्जग्मतुःपुरात् ११ यादवानांमागधानांपश्यद्भिर्दिविजैर्दिवि
बभूवतुमुलंयुद्धमद्भुतंरोमहर्षणम् १२ अक्षौहिणीभिर्दशभीरथारूढोमहाबलः

श्रीकृष्णस्याग्रजः एवं युयुधे मागधेश्वरः १३ पंचभिश्चाक्षौहिणीभिर्यातेशाकृः सुयोधनः युयो
धयादवैः सार्द्धं जरासंधसहायकृत् १४ पंचभिश्च तथा राजन् विदर्भदेशाधिपो बली तिसृभिश्च
महायुद्धे वंगनाथो महाबलः १५ एवमन्येपि राजानो जरासंधवशानुगाः प्राणैः सहायकाः
वेतो जरासंधस्य मैथिल १६ बाणांधकारे संजाते शत्रुसेनासमाकुले टंकारं शार्ङ्गधनुषः
शार्ङ्गधन्वा चकार ह १७ तन्नादेन तु ब्रह्मांडं समलोकं बिलैः सह विचेलुर्दिग्गजास्तारा ऐजा
द्युदंडमंडलं १८ तदैव वर्षितैर्बाणैः शत्रूणां सैन्यमंडले अपतंतो हयाश्च हस्तिनो जातास्तु विसृवा
लिताः १९ उत्तावत हुलं सर्वं टंकारोऽद्भुत विहूलं प्रतीप्यमेत्यरावृतिः पुनस्तत्राजगाम ह
२० एवं शार्ङ्गं समकृष्य तदिशिंगास्फुरत्प्रभं बाणौघैश्छादयामास जरासंधबलं हरिः २१
चूर्णीभूतास्तथा राजन् बाणौघैः शार्ङ्गधन्वनः चूर्णीचक्राणि पत्तुःकोऽहतत्तास्तु नायकाः
२२ द्विधाभूता गजा बाणैः स्खलिता गनिभिः सह साश्ववाहास्तथाश्वाश्च बाणैः संछिन्नकंध
राः २३ तथा वीरा महायुद्धे भिन्ना विच्छिन्नमस्तकाः विशीर्णकवचाः पेतुर्बाणौघैश्छिन्नपा
दाः २४ यथो मृत्वा उद्धे मृत्वा छिन्नदेहान् पार्ल्मजाः रेजुरणांगणो राजन् भांडवृहाद्भुता
हताः २५ क्षणमात्रेण तद्युद्धं शतकोशविलंबिता आपगा भून्महादुर्गा अकथितास्थिवसे

ग॰ सं॰
ह्ला॰ खं॰
२
178

भवा २६ द्वीपग्राहाः चोष्ट्रखरकवंधाश्वाविकच्छपाः शिशुमाररथाकेशशैवालाभुजसर्पिणी
२७ करमीनामौलिपद्महारकंकरलशर्कराः शस्त्रमुक्तिशङ्कुरशंखावामरध्वजसैकता २८ रथांगा
वर्तसेतुकासेनाह्लोपिनसत्त्वता शतयोजनविस्तीर्णाविभावैतरणीयथा २९ प्रमथाभैरवा
भूताः वेतालायोगिनीगणाः अट्टहासंप्रकुर्वंतोनृत्यंतोरणमंडले ३० पिवंतोरुधिरंशीघ्र
तंकपालेनततःपरम् हरस्यमुंडमालार्थंजगृहुस्तेशिरांसिच ३१ सिंहारूढाभद्रकालीरा
किनीशतसंयुता पिवंतीरुधिरंचास्रंसाट्टहासंचकारह ३२ विद्याधर्योऽप्सरश्चैवरम्यागंधर्वा
ऽप्सरस्तथा ननृतुर्धर्मस्थितानवीमानवभैरवदेवरूपिणः ३३ गृहीतानानवकलिरभूता
संपतत्सर्वमंवरे ममानुरूपानैनवयुतितनन्तवेतसा ३४ केचिद्वीराधर्मपरारणांगनत्वा
लिताः ययुर्विस्तुपदंदिव्यंभित्वामार्तंडमंडलं ३५ शेषंवलंसमाकृष्यवलदेवोहलेनवै
मुशलेनाहनत्क्रुद्धस्त्रैलोक्यवलधारकः ३६ एवंसैन्यक्षयंजातेजरासंधस्यसर्वतः सु
योधनोविकर्णश्चचाणूरोवंगनाथएवच ३७ सर्वेविदुद्रुवुर्युद्धाद्भयभीतास्ततस्ततः जरासं
धोमहावीर्योनागायुतसमोवले ३८ रथेनागतवान्राजन्वलदेवस्यसन्मुखे समाकृ
ष्यहलाग्रेणजरासंधरथंप्रभुः ३९ चूर्णयामाससहसामुसलेनयदूत्तमः जरासंधोपि

178A

विरेथोहतोयोहतमामुष्टिः ४० जग्राहहलिनंदोर्भ्यांसंत्यक्त्वाशसमंहरिं तयोर्युद्धमभूद्धोरंबा
हुभ्यांरणमंडले ४१ पश्यतांदिविदेवानांनराणांभुविमैथिल उरसाशिरसाचैववाहुभ्यांपाद
योःपृथक् ४२ यथायातेमल्लयुद्धेसिंहाविवमहावने तयोःप्रयुद्धतोःसर्वंदृक्संभवेऽमंड
ले ४३ स्थलीवचमहाराजन्चकंपेघटिकाद्वयं गृहीत्वाभुजदंडाभ्यांजरासंधंपरंतपः
भूपृष्ठेपातयामासकमंडलुमिवार्भकः एमस्तदुपरिस्थित्वाहंतुंशत्रुंजरासुतं ४५ जग्राह
मुशलंघोरंक्रोधपूरितविग्रहः परिपूर्णतमेनाथश्रीकृष्णेनमहात्मना ४६ निवारित
स्तदैवाशुतं मुमोचपरंतपः नपसेकृतमेकल्पाक्रीडितोपिजरासुतः निवारितोमंत्रि
मुख्यैर्मागधान्मागधोययौ इत्थंजित्वाजरासंधंमाधवोमधुसूदनः ४८ आयोधनगतेवित्ते
सर्वंनीत्वास्ववाहने यादवानुगतःकृष्णोवलदेवसमन्वितः ४९ उपगीयमानविजा-
यःसूतमागधवंदिभिः शंखदुंदुभिनादेनब्रह्मघोषेणभूपसः ५० विवेशमथुरांसाक्षा
त्परिपूर्णतमःस्वयं ५१ समर्चितामंगललाजपुष्पैःपश्यन्पुरींमंगलकुंभयुक्तां पीतांब-
रःश्यामतनुःप्रभोगस्फुरत्किरीटांगदकुंडलप्रभः ५२ शार्ङ्गारिपाणिस्तवयोरहसन्मुख
लालांकयुक्तोगरुडध्वजः स्वयंउपहेलालाक्षरथः सुरार्चितः समेत्यराजानमसौवा-

लिरदौ ५२ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांश्रीद्वारकाखंडेनारदबहुलाश्वसंवादेजरासंध-
पराजयोनामप्रथमोध्यायः १ श्रीनारदउवाच पुनस्त्वजरासंधस्त्वावन्त्यौहिणीबलः युयु
धेयदुभिःसार्धंपुनःकृष्णपराजितः २ ग्रामेचमाहेसेराजनविनायुद्धं पुरैवहि अर्भकाज्जल
हारिणपृक्तः शाङ्गपहारणं ३ शत्रुद्वयंसमाहर्तुंवीरेतोक्रीतवासमः नागरामापुराः
सर्वेपरांदृषमुपागताः ४ एवंसप्तदशकृत्वाक्षौहिणीसैन्योजरासुतः अष्टादशमसंग्रामेआगो
तेंचमनोकरोत ५ मयाप्रणोदितःकालोयवनोवैमहाबलः करोधमथुरांकृष्णोम्लेछको
टिसमावृतः ६ म्लेछानांचबलेवीक्ष्यसपुरेभयविह्वले भयंचोभयतःप्राप्तंरामेणाचिंतय-
हरिः ७ सन्नानिवंधुरत्नार्थंसमुद्रेभीमनादिनि चकारद्वारकादुर्गमेकरात्रेणमाधवः
८ यत्राष्टदिकपालसिद्धिर्विश्वकर्मविनिर्मिता सर्वावैकुंठसंपत्तिर्दृश्यतेमोलकादिभिः
९ हरिःसर्वजनंतत्रनीत्वायोगेनमैथिल पुराद्वाममनुत्साप्यनिर्गतोभून्निरायुधः १०
निरायुधंहरिंज्ञात्वानामयोकेलेदौर्णाःखलः निरायुधःसनेयोद्धुंपदातिःस्वयमागतः ११ पश्चा-
त्सुखंधावतंतुगापयोगिनामपि जिघृक्षुस्तंवानयावसेनकानांप्रपश्यतां १२ हस्तप्राप्तं
वपुस्तस्मेदर्शयन्निवमाधवः हरोगतःश्यामलाद्रेःप्राविशत्कंदरांतरे १३ मुचुकुंदोयत्र

179A वाक्तेमांपातततनयोमहान् प्रसन्नेभ्यःपुरस्तात्तांदेवानांयघ्नकारह १४ यहर्निशंनसुष्वापदेवसेवा
परोन्नृपः ततस्तुष्टदेवताःसर्वेप्रसन्नाराजसत्तमं १५ वांछयभोराजनयतेमनसिवर्तते ततस्ता
न्नृपाहसर्वेंद्रः करोमिशयनंपरं १६ शयनांतेहरेःसाक्षाद्दर्शनंमेभवत्वलं योमध्येवाधयेन्मावेश
यनस्यायचेतनः १७ समयारदृष्टमात्रस्तुभस्मीभवतुतत्क्षणात् तथास्तुचोक्तःसुष्वापराजा
कृतयुगेयुगे १८ तत्रप्रविष्टोयवनोमन्वापीतांवराच्युतं तताडपादयोःक्रुद्धःपादेनाशुमहाबलः
१९ मुचुकुंदःसमुत्थायशनैरुन्मीलयन्दृशौ प्राशांप्रपश्यंस्तत्पार्श्वेस्थितंकालंददर्शह २०
सतावत्तस्यरूपस्यदृष्टिपातेनमैथिल देहजेनाग्निनादग्धोभस्मसाद्भवत्तत्क्षणात् २१ भ
स्मीभूतेचयवनेपरिपूर्णतमःस्वयं स्वरूपंदर्शयामासमुचुकुंदायधीमते २२ कोटिसूर्य
प्रतीकाशंज्योतिर्धामंडलेप्रभुं स्थितंस्फुरत्किरीटार्ककुंडलांगदनूपुरं २३ श्रीवत्सांकंचलत्वोक्षं
पद्मयात्तंवनमालिनं कोटिकंदर्पलावण्यंकालमेघसमप्रभं २४ दृष्ट्वाराजाहर्षितोपिसम
स्थायकृतांजलिः परिपूर्णतमंज्ञात्वाभक्त्यातंप्रणनामह २५ मुचुकुंदउवाच कृ[illegible]
ष्णायवासुदेवायदेवकीनंदनायच नंदगोपकुमारायगोविंदायनमोनमः २६ नमःपंकज
नाभायनमःपंकजमालिने नमःपंकजनेत्रायनमस्तेपंकजांघ्रये २७ नमःकृष्णायशु

ग॰
ह्रा॰ सं॰
५
180

हाय ब्रह्मणे परमात्मने प्रणतक्लेशनाशाय गोविंदाय नमो नमः नमोस्त्वनंताय सहस्रमूर्तयेस
हस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते सहस्रकोटियुगधारिणे नमः २९ ह
रे मत्समः पातकी नास्ति भ्रमोन त्वत्समो नास्ति पापप्रहारी इति त्वं च मत्वा जगन्नाथ देवयथे
च्छ भवेत्तथा मां कुरुष्व ३० श्रीनारदउवाच एवं स्तुतो हरिः साक्षात्परमानंदविग्रहः सानातं
निर्गुणं भक्तं प्राह गंभीरया गिरा ३१ श्रीभगवानुवाच धन्योसि राजशार्दूल धन्यासि विमला
मतिः नैरपेक्ष्येण दिव्येन भक्तिभावेन हर्षितः ३२ अद्यैव गच्छ मद्धाम वरेण्यां त्वं मदाश्रयः
तत्रैव वत्स पश्य त्वं मां ब्रह्मणं सुंगवः ३३ प्रेमलक्षणया भक्त्या मद्धाम प्रकृतेः परं प्राप्य क्षितेमहा
राज यतो नावर्तते गतः ३४ नारदउवाच इतिश्रुत्वा हरिं नत्वा परिक्रम्य नताननः निश्चक्रा
म गृहाद्राजा गच्छीक्रमस्प्रेमविह्वलः ३५ ह्यपेतवल्कामर्त्यो नाल्पदशतोच्छ्रिते दृष्ट्वा तेद्रु
द्रुवुर्मार्गे भयभीता इतस्ततः ३६ मा भैष्ट त्वभयं यच्छन् जगाम दिशमुत्तरां एवं दत्वा वरं तस्मै
मुचुकुंदाय धीमते भगवान्नरनारायणाश्रमं म्लेच्छैर्वेष्टितं हत्वा म्लेच्छबलं सर्वं तत्र हत्वान्यच्छि
नद्बलान् ३८ अथ राजा गतः संध्यायां द्रुमसमुद्गितः पुनः प्राहूय मगधान्निशान्सुहृत्तो देशकारि
णः ३९ प्राहेदं वासुदेवाख्यं जितो चेदागतो मम सर्वान्नेष्यजपिष्यामि सदा युष्मान्यदा

मत्वा१

५

180A न्मूये ४० कारागारेषुयावद्वैस्थितामवतमोद्विजाः पराजितोहंवायुष्मान्नुनियास्यामिनसंशयः
४१ ए॰वमुक्त्वाद्विजान्नुराजन्जरासंधोमहाबलः आजगामाशुमथुरांत्रेयाविशन्नीकपः
४२ ब्रह्मवाक्यमृतंकर्तुंस्वप्रतिज्ञांविहायच मनुष्यचेष्टामापन्नोसपराङ्गीतभीतवत् ४३
रामकृष्णोपरौदेवौपद्भ्यांद्रुद्रुवतुर्द्रुतं पलायमानौतौवीक्ष्यमागधःप्रहसन्भृशं ४४ अ
न्वधावद्रथानीकैर्ब्रह्मवाक्यमनुस्मरन् दक्षिणाशांगतावस्यप्रवर्षणगिरौहरी यस्मिन्नि
त्र॰ लीनौज्ञात्वातौपर्येधोभिस्तंददाहस ४५ भस्मीभूतेवनेजातेदह्यमानेतटेगिरौ दशैकयोज
नोत्तुंगात्समुत्पत्यसुरेश्वरौ ४६ अलक्ष्यमाणावरिभिर्द्वारकायांनिपेततुः योगीश्वराणांदुर्द
र्शौकथंभूतेत्रागतौ ४७ सोपिदग्धौचतौमत्वामागधेन्द्रोमहाबलः मागधान्स्वयुयौवीरोवा
दयन्जयदुंदुभीन् ब्राह्मणान्पूजयामासभक्त्यापरमयान्वप यस्यविप्रःसहायोस्तिकृतःता
त्स्यपराजयः ४८ इतिश्रीमद्गर्गसंहितायांद्वारकाखंडेद्वारकावासकथनंनामा
द्वितीयोध्यायः २ श्रीनारदउवाच इत्थंमयातेकथितंद्वारकावासकारणं विस्तरा
दिकथांसर्वांवदिष्यामिपरेशयोः पूर्वंश्रीबलदेवस्यविवाहंशृणुमैथिल सर्वपापहरं
पुण्यमायुर्वर्द्धनमुत्तमं २ आनर्तोनामराजाभूत्सूर्यवंशेमहामनाः यन्नाम्नानर्ततदेशः

ग.ह्वा.
ख
५
181

स्थास्यसमुद्रेभीमनासिनि ३ रैवतोनामतत्पुत्रश्चक्रवर्त्तीगुणाकरः राज्यंचकारसपुरींविनि-
र्मीयकुशस्थलीं ४ तस्यपुत्रशतंचासीद्रेवतीनामकन्यका सर्वोत्तमंचिरंजीवंहे रूपाभि
रुचिती ५ एकदारथमारुह्यायहेमरत्नविभूषितं आरोप्यसांदुहितरं रैवतः पर्यटन्महीं ६
प्राप्तोयोगबलेनापिब्रह्मलोकंसुभावहं कन्यावरंपरिप्रष्टुंब्रह्माणंप्रणनामह ७ गा
यंत्यांपूर्वचित्त्यांचस्थितोलब्धक्षणःक्षणं एकचित्तेनविधिंतातासाभिप्रायंन्यवेदयत्
८ रैवतउवाच परःपुराणोजगदेककर्ताभुः पूर्णःपरात्मापरमेष्ठ्यधिष्ठितः सदाधामति
पारमेष्ठ्यमहाजस्पलंपासिचहिंसमीदं ९ वेदोमुखेयमेउरस्त्वेवपृष्ठेधर्मश्वमन
मेनीषा अंगानिदेवाश्चसुराश्चपादाः सर्वासृतिर्देवतनुस्तवस्मात् १० करोषिहस्ता
मलकंचविश्वंनेतत्त्वंप्रभुःसारथिवद्गुणेषु एकस्त्वमेकंचविधायजालंग्रसिष्यसेसर्वमि
वोर्णनाभिः ११ महेंद्रपित्रित्वंतववश्यमस्तिकिंसार्वभौमंकिमुयोगसिद्धिः यस्मा
दिमस्यांचसदास्थितोसितस्मैनमोनंतगुणायभूम्ने १२ भवान्स्वयंभूर्जगतांपितामह
होविधेसृज्यसृजत्प्रभावतः अस्मैवरंसर्वगुणंचिरायुषंवदाशुमेदिव्यमशेष
दर्शनः १३ श्रीनारदउवाच एतच्छ्रुत्वाततोब्रह्मास्वयंभूःसर्वदर्शनः रैवतंप्राह

५

181A

राजानं महत्सन्निवद्मे मैथिल १४ श्रीब्रह्मोवाच अत्रदत्तो न हे राजन्प्रभुः कालो महाबली
त्वं रेवतीं नय तान्त्विन वचत्सुगविकल्पितः १५ वसंति मर्त्यलोके त्वस्त्वज्ञा पौत्राः सर्वा यवाः तस्य
पौत्रनस्ताणां गोत्राणि वन शृणुमहे १६ तन्नकुत्सर्वमब्र्याप नरवत्नायशास्यते कन्यारत्न
मिदं राजन्बलदेवाय देहि भो परिपूर्णतमो साक्षात्मो लोकाधिपती प्रभू भवो भागवतावयाव रा४
तीर्णौ बलकेशवौ १७ असंख्यब्रह्मांडपतीव सदेवात्मजौ हरी द्वारिकायां विराजेते पडभिर्भक्त
वत्सलौ १८ नारदउवाच अथ श्रुत्वा विधिं नत्वा रैवतो नृपसत्तमः आययौ द्वारकां भूयः सम्पू
हायां समृद्धिभिः २० पारवर्हे रथं दत्वा विश्वकर्मविनिर्मितं सहस्रहयसंयुक्तं दिव्ययोजनवि
स्तृतं दिव्यांवराणि रत्नानि ब्रह्मदत्तानि मैथिल दत्वा ययौ तपस्तप्तुं वदर्याश्रमं सुभावहं २१
तदा महोत्सवश्चासीद्यदुपुर्यां गृहे गृहे संकर्षणाय भगवान् रेवत्या विराजह २३ बलदेववि
वाहस्य कथायः शृणुयान्नरः सर्वपापविनिर्मुक्तः परां सिद्धिमवाप्नुयात् २४ इति श्रीमद्गर्गाचा
र्यसंहितायां श्रीद्वारकाखंडे नारदबहुलाश्वसंवादे विवाहोत्सवो नाम तृतीयोध्यायः ३ श्रीनारद
उवाच अथ श्रीकृष्णदेवस्य विवाहं शृणु मैथिल सर्वपापहरं पुण्यं चतुर्वर्गफलप्रदं १
भीष्मको नाम राजाभूद्विदर्भेषु प्रतापवान् कुंडलाधिपतिः श्रीमान्सर्वधर्मविदां वरः २ ह ह

ग॰
ह्री॰ खं
182

रुक्मिणीतत्सुता जाता श्रियो मात्रातिसुंदरी कोटिचंद्रप्रतीकाशा गुणभूषणभूषिता २ एकदांतःपु
रे सा वै समन्नाह्लोक्षी हरेर्गुणान् परिपूर्णानमतं वै सा मेने महेशांपति ३ तद्रूपसद्गुणोश्रुत्वा मन्म
खोऽन्नीतिवर्द्धनात् महर्षी श्रीहरिर्लोके समस्तोऽभ्यमनोदये ५ कृष्णभावविदा राज्ञा सर्वं धर्ममवि
दा मृशो भीष्मकेनैव कृष्णाय दातुं सा निश्चयेकृता ६ युवराजस्ततो रुक्मीतं निर्वार्य प्रयत्नतः
कृष्णशत्रुं महावीरं शिशुपालममन्यत ७ ततः खिन्नमना भैष्मी श्रीकृष्णाय महात्मने हंसं संप्रेष
यामास ब्राह्मणं मिथिलेश्वर ८ महारकां गतो दिव्यां श्रीकृष्णेन प्रपूजितः भक्तवांस्तत्र वासीनो
विश्रांतो मंदिरे हरेः ९ पृष्टस्तेन कुशलं सर्वं श्रीकृष्णाय महात्मने ब्राह्मणस्तदनुज्ञातस्तस्मै पत्र
मवर्णयत् १० स्वस्ति श्रीकारपवाठोनिर्मानंद [illegible] महोदधौ श्रीमदिक्ष्णगुणौः शोभिकोटि
न॰ योगोऽतपोमम ११ पामब्राह्मचतत्राल्लतनस्त्वत्प्रभागतं नारदोक्तेनवच साज्ञातो कृतेः परः
सर्वज्ञानानामसि सर्वं तत्त्वथा वदस्येव चो हरे वीरभागे तमां विद्धि त्वं रहाणमहामते १२ मावेद्यः
प्रतिमह्नीयायघ्याशिवलिंम्गः कथं त्वामनु हेउर्गोस्थितामितिचत कृष्ण १४ श्रीनारदउ॰
वाक्यमणपाः समभिप्रायं श्रुत्वा ब्राह्मणभाषितं रथः संयुज्यतामाशु दारुकं प्राह मानदः
पश्चिमायां तदा वैजेठप्रभवपरं किंकिणीजालसंयुक्तं हेमरत्नविचित्रभं १५ सद॥

182A

ब्यैः सैन्यसुग्रीवमेघपुष्पवलाहकैः नियोजितैर्दारुकेन चंचलैश्चारुचामरैः १८ कृतंमहारथंदिव्यं
सहस्रादित्यवर्चसं आरुरुहसमारथेः श्रेष्ठं नत्वा श्रीपादपंकजं १९ सहस्रेन द्विजं तस्मिन्समारोप्य रमाप
तिः विदर्भान्प्रययौ राजन् श्रीकृष्णो भगवान्हरिः २० कृष्णं चैककिनं ज्ञात्वा कन्यां तन्नृपमंडलात् क
लेप्रशंकितो रामः कृत्वा भ्रातृसहायकृत् २१ नीत्वा षड्वलसंवं समग्रं वलवान्हन्त विपक्षीयान्नृ
पान्जेतुं वलः पश्चाद्ययौ त्वरं २२ कुंडिनोपवने प्राप्तः सद्विजः सरथो हरिः संतस्थौ विचित्राणि
हृदेशालीर्णाश्च परिच्छदं २३ हरात्संहरपतेतस्मात्कुंडिनं नगरं परं दीर्घदुर्गं समाकृतं सप्तयोजन
नवर्तुले २५ इलेत्वाट्टगीमा यत्र परिखा जलपूरिता यत्रः शातविस्तीर्णास्तिचान्तर्मासा नदी यथा
पंचाशद्धस्तमानेन दुर्गाभित्तिस्तयोर्द्दृशा यत्र रम्याणि हर्म्याणि स्फुरद्धेमपीठानि च २६ हेमकुं
भध्वजस्फुरंतो लकानिविरेजिरे पारावतानामरुपाश्च यत्र तत्र प्रतिस्थितः २७ शिशुपालाय स्वां कन्यां
दास्यन् राजा तु भीष्मकः चक्रे विवाहसंभारं स्वयं सामहयान्वितं २८ गीतमंगलसंयुक्तैर्नारीभिर्भवनोत्तमे र
राजरुक्मिणी राजन् सिद्धिमूर्तिर्यथा भुवि २९ अथ विद्वज्जनाभेष्यी सुस्नातां रत्नवाससं चक्रुर्दैवैस्तथा
घायुग्वां वध्वाः शांतिविधायव ३० हेमानां भारलक्षं च मुक्ता[illegible]नां दिव्यरत्नानां तथा सहस्रभारं वस्त्रा
णां येन्ननामभुदानिषट् ३१ गजानां अष्टरथानां च दश मनोहरम् दशकोटिं हयानां च [illegible] ददिति लपर्व

हं

लवंर

ग. द्वा.
खं.
७
183

तान् ३१ सहस्त्रवर्णपात्राणांभूषणानांतथायुतं विप्रेभ्यः प्रददौराजाभीष्मकोतिमहामनाः
३२ तथावैदमघोषस्यशिशुपालायवैद्विजाः चक्रुःशांतिपरांसर्वेविस्मस्त्ववरार्चनं ३४ ब्रा
ह्मणैर्मंगलस्नातंपीतकंचुकशोभितं मुकुटोपरिविभ्राजत्स्वमौलिहारंशुभं ३५ हारकं
कणकेयूरशिखामणिविभूषितं मंगलैर्गीतवादित्रैर्गंधाक्षतविचर्चितं ३६ आचारलाजैः
स्तुवंशिशुपालंविधायच आरोप्यकरिणंपोत्रंदमघोषोविनिर्ययौ ३७ जरासंधेनशाल्वे
नदंतवक्त्रेणधीमता विदूरथेनपौंड्रेणपार्ष्णिग्राहेणमैथिल ३८ विकर्षन्महतींसेनां
श्री दमघोषोमहाबलः डुंडुभीन्नादयन्दीर्घानापयौकुंडिनंपुरं ३९ मत्स्य[illegible]त्वायद्युदेवस्याः
प्रकतोयोगंनृपाःपरे सहस्त्रशःसमाजग्मुःशिशुपालसहायिनः ४० भीष्मकोप्यग्रतो २
गत्वासंपूज्यविधिवन्नृपं काश्मीरकंबलैर्दिव्यैर्हयैःसामद्रसंभवैः ४१ मंडितेषुचसर्वेषु श्रि ४
मुक्तादामविलंबिषु सौगंधिकैःपुष्परसैरार्द्रेषुवरेषुच ४२ वारांगनानृत्यलसन्मृदंगपथ-
विं२ ध्वनत्सुच निवेशयामाससनृपैर्दर्भाधिपतिर्महान् ४३ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांश्री
द्वारकाखंडेकुंडिनपुरप्रयाणंनामचतुर्थोध्यायः ४ श्रीनारदउवाच ध्यायंतीकृष्णपादार ७
विंदंभैष्मीकमललोचना मेघंवालभन्तेवार्तामिचश्यामममर्चितपत्र १ रुक्मिण्युवा-

183A अहोत्रियामांतरंतोद्विवाहोममैवनागतिकृष्णश्चंद्रः नवेद्मिकिंकारणमत्रयातनोवर्ततेद्यापि
चभमितिश्च: १ यद्वतमोदेववरोममैषरक्षांहिकिंचित्कलपविधीतः कृतोद्यमोन तमती
र्याग्रहेनचागच्छतिकिंकरोमि ३ हाददुर्भगायाश्चनमेविधातः नदेवदेवोभगवांश्चंद्र
मौलिः नचैकदैवोविमुखोवगौरीगावाहिविघ्नश्चनमानुकूला: ४ श्रीनारदउवाच
भैष्मीएवंचिंतयंतीस्फटिकाद्यालभमिषु परिभ्रमंतीश्रीकृष्णपश्यंतीगवाक्षात् ५ त
देवतस्याचामांगमस्फुरत्प्रियभाषणं तेनप्रसन्नाश्रीभैष्मीकालज्ञासर्वमंगला ६ कृष्ण
प्रणोदितोविप्रःसद्यश्चागतवांस्तदा श्रीकृष्णागमनंतस्यैशशंसद्विजोत्तमः सर्वेशशंसह ७ ततः
प्रसन्नाश्रीभैष्मीतदंघ्र्योःप्रणिपत्यसा प्राहनद्वहंशतोविप्रन यास्यामिवचोमम ८ कृष्ण
नागतोरामकृष्णौविवाहप्रेक्षणोत्सुकौ भीष्मकोनिर्गतोनेतुंश्रुत्वागमनंवभावचित्तः ९
मधुपर्कमंगलपात्रेषुगंधादानयुतेषुच वासोरत्नचयैश्चनागीतवादित्रमंगलैः १० को
टिशाममधुपर्कांणांकुंभव्यूहान्विधायच पूजयित्वाथविधवद्रामकृष्णौपरेश्वरौ ११ अ
हो ्वावास्मैनददतेयमितिविनम्रमनाः परं आनंदनेववनेस्थाप्यनानास्वगृहमाययौ १२ कृष्ण
नागतंश्रीवसुदेवनंदनंत्रैलोक्यलावण्यनिधिंपरेश्वरं आगत्यनेत्रांजलिभिःपुरौक

सः पद्मः परं तन्मुखपंकजामृतं १३ अस्यैव भार्या भविता हि रुक्मिणी योगापानन्नेत्रैव दन्तुरी
कसः इत्यादसद्गुणानि विवाहहेतवे श्रीकृष्णलावण्यकलानिबंधकाः १४ कदापि सा त्वा
त्मसुतस्य मंदिरं समागतं चैव महोत्सवं जनाः द्रक्ष्याम आगात्कृतकृत्यतां तदा व्रजेम लोके वहु
जीवनेन किं १५ वदत्सु लोकेषु च भीष्मकन्यकादिकन्यकाकृजनहेतवे नृप श्वेतः पुरास्य वे
सखी समन्विता विनिर्ययौ कृष्णगृहीतमानसा १६ भेरीमृदंगौर्वरझर्झरडिंडिभिस्वनैः सुगायकैर्व
दिजैर्नेस्तु मागधैः वारांगणानृत्यमनोज्ञभावैर्जयेत्यमंगलशङ्खमुख्यकैः १८ कोदंडु
विंबद्युतिमाद्यथानां वालार्कताटंकधरांघ्रिपंतां सितातपत्रव्यजनैः स्फुरद्भिः सचामरैः पा
र्ष्वगणाः सिषेवे [stain] केशादिहि निष्कप्रपिशितामिलदंपदां तयो वीरजनाश्रनस्तनः तथा
सुगावेरथिनो गजस्थिताः समुद्यतास्त्वानुगता सुविहारिणः १९ देवीगृहं प्राप्य सुवत्न
रेस्थिताशांतास्त्रविधौतकरांघ्रिपंकजा गता समीपं प्रणवाक्कृतांजलिर्भजे भवानीं भवभीति
हारिणीं २० दुर्गे त्वसंतानयुते शिवे शुभे नमामि नत्वं प्रततं भवानि ते भूयात्पतिर्मे भगवा
वान्यरेश्वरः श्रीकृष्णचंद्रः प्रकृतेः परः स्वयं २१ एवं शुभे मा वद कृष्णनाम चेद्यं समुहि
ष्यवरं गृहाण इत्थं वदंतीषु सखीषु भैष्मी भूयो भवानीं भवने जगाद २२ अजानतीयं

184A वहन्तीं विलासेन तदावदन्तीं गुरुलीं गुहे भैष्मी गंधासारैर्धूपविभूषणाद्यैः स्रग्माल्यदीपावलिभो वि२
गवस्त्रैः २२ आहूयतां वल्कलफलैश्च भिक्षुभिर्जनैर्भवानीं परया च भक्त्या ननामयतां वा हूं भूषणा
द्यैः संपूज्य सौभाग्यवतीं ननाम २४ सर्वास्त्रियस्ताः परदुर्वराणां समंगलाशीर्वचनानि तस्यै
ददुः पंसदातेशात रूपया समं शीलं सदा शील सुतां समं प्रभो २५ शुश्रूषणां भर्तुरहं यतीसमं
त्वमाद्विभूयाज्जनकात्मजासमं सौभाग्यमेवं तव दक्षिणासमं स्वैव भवं भीमसुतेश शचीसमं
२६ सरस्वती ते वसरस्वतीसमा भक्तिः पतौ सा च सतां हरौ यथा २७ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहि
तायां श्रीद्वारकाखंडे रुक्मिणीनिर्गः पंचमोध्यायः ५ श्रीनारद उवाच अन्यं विप्रवधूनां
महाशीर्भिर्शीभिनंदिता देवीं पुनर्विप्रवधूः प्रणानाम मुकुन्दवक्त्रः १ त्यक्तामैनिह्नतं भैष्मी
गिरिजागृहं तस्ततः सहाराभिः सखीभिश्च निश्चक्राम शनैः शनैः २ कोटिचंद्रप्रतीका
शां भैष्मीं कमललोचनां अकस्माद्दृश्य वीराः मुनिधिं निर्यनायथा ३ अथारूढा
श्चरथिनां गजिनश्च पदातयः समागता रक्षितास्ते मुमुकुन्दं विलोक्य रुक्मिणीं ४ तदर्पां
गमिषमूर्तीलीलावाणैः कामयन्तः अयुते रूजितास्त्वानिपेतुः कावर्दिताः सैन्यकास्तदा ५
रथेन वायुवेगेन घंटामंजीरनादिना नैत्रश्रयसमंभवैरसंछेषुं तेनातिपताकिना ६ श्रीकृष्णं

गा. व्रा.
ख.
२
185

स्वसैन्यसंघं दानतैसैन्यं संविद्रावयत् वायुर्यथापन्नवनं हरिर्दारुकसारथिः ७ स्वकटंवकमे
न्यामुपश्यतां द्विषतां प्रभुः समारोप्य रथं भैष्मीं तार्क्ष्यपुत्रः सुधामिव ८ देवानां पश्यतां रा
जन् राजकन्यां जहार ह रिवंशमोन्नमः शार्ङ्गधनुष्टंकारयन्मुहुः ९ ततोवेगेनमहतासंव
सैन्यं चागतेहरौ देवदुंदुभयोनेदुः पेतुः दुंदुभयस्तदा १० सिद्धाश्च सिद्धकन्याश्च श्रीकृष्णस्य
रथोपरि हर्षिता ववृषुर्देवाः पुष्पैर्नंदनसंभवैः ११ ततो यये जययाराविः शनैः समग्रतो हरिः
शृंगालसंघमध्यात्स्वं केशरीभागहृयथा १२ तदा कोलाहले जाते रुक्मिणीहरणे सति व
भूवरात्तकानां च शस्त्रास्त्र शस्त्रिपरस्परं १३ जरासंधवशाः सर्वे मानिनो नृपसत्तमाः नेस
हिरे स्वाभिभवं परं जानंते यशः स्वयं १४ अहो धिकस्मान्नः यशो हृतं गोपैः सुयत्विनां शृ
गालैरिव सिंहानामतः किंस्यात्पराजयः १५ एवमुक्ताः कोपपराजरासंधशस्त्रसंहति वि
सृज्य कीरुनाचादीन्देशितां सैन्यसंयुताः १६ अक्षौहिणीद्वयेनापि पौंड्रकः कोपपूरितः अ
क्षौहिणीत्रयेणापि महावीरो विदूरथः १७ अक्षौहिणीपंचयुतो दंतवक्रोतिदारुणः अ
क्षौहिणीत्रयेणाथ शाल्वो राजपरेश्वरः १८ अक्षौहिणीभिर्दशभिर्जरासंधो महाबलः आ
ययौ सन्मुखि पोंड्र यादवानां महात्मनां १९ अन्योपि चैद्यपत्नीयायांद्रु श्रीकृष्णस्य

185A

व३

स्पृष्ट्वैवधनुष्टंकारंयंतत्रतेसमाजग्मुः सहस्रशः २० पलायाचित्सुसर्वंसैन्यंसमालोक्ययहतमाः
ततस्तुमाजग्मुरारातिक्रूराःसकैवर्तयानकाः २१ बभूवतुमलंयुद्धमद्भुतंरोमहर्षणं सैन्ययोश्च
उभयोर्दैत्यदानवयोर्यथा २२ रथिनोरथिभिस्तत्रपत्तिभिस्सहपत्तयः गजा गजैर्युयुधिरेत
र्गाश्चतुरंगमैः २३ शस्त्रोपकारेसंजातेरुक्मिणीभयविह्वला विलोक्यभगवान्देवोमा
भैषीस्त्वमभयंददौ २४ बलदेवानुजोवीरोगदोऽभूत्सन्महद्धनुः विविशशत्रुसंघट्टंवनंवह्निरि
वप्रभुः २५ गदवाणविभिन्नांगाःरथिनश्छिन्नकंचुकाः हतास्सहस्रतास्तत्रनिपेतुर्भूमिमं
डले २६ पदातयश्छिन्नपदागदवाणगणव्यथाः निपेतुर्भूतलेराजन्हस्तावाताहता
इव २७ अश्वारूढाःकेपिवीरागदवाणैर्विदारिताः पेतुरश्वांगणेसार्धांवृक्षतीफलवत्
पदाः २८ गदवाणैर्भिन्नकुंभामध्येमध्येविदारिताः विरेजुःपतिताभूमौकृष्णाउश्राकलाइव
२९ ततःपलायितंसैन्यंदृष्ट्वाशाल्वोमहाबलः गदंततउगदयागदायुद्धविशारदः
३० गदाविद्धोगदोयन्तीगदायुद्धप्रभावविन्नयनुर्युद्धंसततत्याजतत्कालान्मनसातवे ३१
पतोंव्यथांगतोयुद्धेपतितोपिसमुत्थितः गदोपिजगृहेगुर्वीगदमायसनिर्मितां ३२ ल
लभारमपीमुर्वीयाचकैर्मोदकीयथा तयागदोहनच्छाल्वंवज्रेणेन्द्रोयथागिरिं ३३

गो.
द्वा.खं.
६
186

गदाप्रहारमथितेशाल्वेनिपतितेभुवि पौंड्रकोथजरासंधोदंतवक्रोविदूरथः ३४ चत्वारश्चाप
युक्तास्त्रगदाह्वोपतिहृषान्विताः पौंड्रकोपिमहावीरोगदस्यरथगोध्वजो ३५ विच्छेददृशाभिर्वाणैः।
ऊवाकैर्मित्रतामिव दंतवक्रस्तुगादद्यागादस्यापिरथंशुभं ३६ चूर्णयामासराजेंद्रदंडेनेवसम्
हेंढं तथाप्यास्मन्जरासंधः सारथिंचविदूरथः पातमासभूपृष्ठेषिस्त्रैर्वीराभिर्विदेहराट् ३७ ततोमु
शलमादायवलदेवस्तरेवली विकरालेमवृविभीमेदंतवक्रमताडयत् ३८ ततोमुशलघातेन
दंतवक्रस्यशुष्मतः मुखेचक्रोपियोदंतः सतुभूमौपपातह ३९ तदाहमतिदैत्यारोहकर्णास्त्रा
२१
हिते हरौ पौंड्रकंजरासंधंतयाप्यहं विदूरथं ४० जघानमुशलेनाशुवलदेवोरुषान्वितः त्रयो
पिपतितानाकहेमूर्छिताः हतजाख्याताः ४१ सेनांसमागतांसर्वांसमाकृष्यहलेनवै मुशलेनाह
नत्क्रुद्धोवलदेवोमहावलः ४२ दशयोजनपर्यंतंरथेभाश्वपदातयः येमिताश्चूर्णिताभूमौपायाता
परंणिंगताः ४३ जरासंधादयःसर्वेमरत्सुशेषान्नृपापरे पलायनताश्चैघसेनयाप्रोच्चर्नष्टोत्सवंभस्मा
४४ भोभोउरुषघराह्वलेशोमेनसागमेदंत्यज किमेकेनविवाहेनभवितारोप शतसभुवि ४५ अद्येव
द्वारकांहत्वाववद्यागमंममायवं श्रयादंकरिष्यामिहष्वीसागरमेखलां ४६ एवंसंबोधितोमित्रै
र्मैघोगाश्चंद्रिकापुरम् ययुः संसंभुरौसर्वेहतशेषान्नृपास्ततः ४७ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहि

वी २

186A यथाचिंत्यजगन्मातेतवं हेतुंनयोगयः करुणासमुद्रमज्ञातं शालभंजेमहाभुजः २८ श्रीनारद
उवाच परित्राणेसेजतंगंतोदुःखस्थमन्युर्वीक्षिप्यंसि हृद्वकंवेमतीवीक्ष्यमवर्तांतदृशिः स्वयं २९
दिवं२ वध्वातंकोपेनत्वेकेनशितधारिणा वपनंस्मश्रुकेशानां चकाराहंमावेदिहि ३० अतोहि
णीहृद्यंनिवारामः प्राप्तःसमेनिकः वह्नेविरूपिणांदीनंहक्किन्नणांनदं दर्पोह ३१ विमुच्य
वह्नेसदयःप्राहनिर्भत्स्यपनहरिं असाध्विदंतयाकृतंसहतेलोकजुगुप्सितं ३२ हास्यंवेशा
लमहाणानहिवैताहृशंभवेत् यस्मात्प्रहोदरेमुख्यविरूपेचतयाकृते ३३ किंवदिष्यंतिमा
पित्रोमात्रावैरूप्यचिंतया माशोचेरुरुकल्याणिस्वस्थाभवसुचिस्मिते ३४ आर्याःपु
त्रिमदाचुहेमाशोचेरुरुदुर्मनाः सर्वेकालकृतंमन्येप्रियमेववा ३५ वायोर्यथानावलिरिव मविष्य६
वशेयस्याखिलंजगत् तंकालमीश्वरंविद्धिसुकलयंतांप्रभुं ३६ अहंममेतिभावोयंजग
दि५ तोवंधकारणं ताभ्यांविरहितोभावोमोक्षपदवनसंशयः ३७ सुखदुःखप्रदोनान्यःपुरुष
स्यात्मविभ्रमः मित्रोदासीनरिपवः संसारःतमसःकृतः ३८ एवंरामेणदेवेनवोधिताभी
ष्मकात्मजा वैमनस्यंपरित्यज्यरुक्मिणीचपयोमुदं ३९ रुक्मीनुताभ्यामनुत्सृष्टोवितथा
त्ममनोरथः स्मरन्विरूपकरणंतपसेसमनोदधत् ४० वाहितोभंत्रिमुख्येश्चकेशिनेनगा

ग॰ द्वा॰
ख॰
८
१लोमजा
187

ततः पुनः पुरे भौमकटे नामनिवासाय पुरे परं ४१ रुक्मिण्या सह गोविंदः सरामो यदुभिर्वृतः
द्वारकां प्रययौ राजन्वाद्ययन्नुपदुंदुभीन् ४२ जाते महोत्सवे पुर्य्यां रुक्मिणीं रुचिराननां उप
येमे विधानेन मार्गशीर्षे हरिः स्वयं ४३ हरेर्विवाहे सति रुक्मिणीयुतेः श्रीरुक्मिणीभूषित
रुक्ममंदिरा पुरंदरस्यापि यथामरावती पुण्यवतीत यावभौ ४४ भैष्मीविवाहस्य कथां
विचित्रां शृणोति यः श्रावयते च भक्त्या इहैव भुक्त्वा विभवेन भुक्तिं स एव मुक्तिं प्रतियाति मुक्तः
४५ इति श्रीमद्गर्गाचार्य्यसंहितायां श्रीद्वारकाखंडे रुक्मिणीविवाहो नाम सप्तमोऽध्यायः ७
श्रीनारद उवाच अन्यासां कृष्णपत्नीनां मंगलं शृणु मैथिल सर्वपापहरं पुण्यमायुर्वर्द्ध
नमुत्तमं १ सत्राजिता यस्सूर्येणादत्तः संत्रात्स्यमंतकः उग्रसेनाय स मणिः श्रीकृष्णेनाभि
याचितः २ सत्राजितस्तेन नद्दौ तुच्छलोभेन मैथिल दिनेदिने स्वर्णभारानष्टौ यः स्रजति स्म तः
३ अथ प्रसेनस्तद्भ्राता मणिं कंठे निधाय सः सैंधवं हयमारुह्य मृगयां व्यचरद्वने ४ सिंहेन
मारितः सोपि सिंहो जांबवता हतः गृहीत्वा तं मणिं सद्यो जांबवान्स्वगृहं गतः ५ कृष्णेन
निहतो भ्राता मणिग्रीवो वनं गतः नागतः स्वसभामध्ये इति सत्राजितोऽब्रवीत् भगवान्दु
र्यशो लिप्तो नागरैस्तु वनं गतः प्रसेनमश्वं सिंहं च हतं प्रेक्ष्य महामते ७ ऋक्षराजबिले

८८

ग.स्त्र.
स्वे.
११

२४
187A

पिभगवान्युयुधान सत्नारिर्नी विव्हेदसायकेनाशुगरुडःपन्नगीयथा १५ नियायषी
वृकोदरंस्रंजनीसदृशोभूषितो रुक्मीपुनःशनैर्वीरोः सततोपम पेहीमिं हरिरेणवाणे दे.१
नसंजनीसहितंपनः विद्धदृढरुक्मिणः सघोमानेनेगुणामयं १६ छिन्नयुन्वाप्यवैदर्भी ज्ञा
महामाग्निंस्फुरत्प्रभां प्राहरद्धैपिवोक्तिविज्ञानायथामुनिः १७ ततोउगादयातोवेगदाधारी
गदाग्रजः द्विधाकृतामहाशक्तीरुक्मेःस्तनंजघानह १८ कौमोदकीगदागुर्वीपततीवेगधारि
णी तद्दृष्ट्वा चूर्णयामाससास्पंपौलयथापविः १९ प्राहरद्धृदयेसोपिगदांसोभीष्मकात्मजः
चक्रेणचूर्णयामासभगवाननपितोपुनः २० परिघंवंगराजनीत्वारुक्मीरुक्मांगदोवली जघांश्री न१
हरिरुक्मंपेजगराजेयन्नवनंस्थे २१ ततास्थितोपिभगवान्मालाहतइवाद्रिपः तेनैवपरिघेनापितं
जघानरणंगतो २२ परिघाभिहतोरुक्मीकिंचिद्व्याकुलमानसः भर्तृस्यन्नाथवैव्याजेनोजग्र
हेखड्गचर्मणी २३ ततखड्गंचर्मणाछित्वासंखड्गंप्राहरद्धरिः खड्गमष्टिकरेदृष्ट्वारुक्मिणे
सम्मुपस्थितं २४ गृहीत्वाभुजदंडाभ्यां पातयित्वामहीतले तस्योपरिहरिःस्थितायथासिंहो
म्गोपरि २५ शितधारंनंदकाख्यंखड्गंजग्राहरोषतः दृष्ट्वाभ्रातृवधंखड्गेरुक्मिणीभयविक्ल
ला पतित्वापादयोर्भर्तुःकृत्वाचैहणामती श्रीरुक्मिणउवाच अनेनदेवेशजगन्निवासयोगे ११

क१

१८८ नायांश्रीद्वारकाखंडेरुक्मिणीहरणोपद्दुविजयोनामषष्ठोऽध्यायः ६ श्रीनारदउवाच हृ-
त्वाएवंहरणंश्रुत्वामित्राणांचपराभवं प्रतिज्ञामकरोद्रुक्मीशृण्वतांसर्वभूभुजां १
अहत्वासमरेकृष्णमयमत्वाचरुक्मिणीं कुंडिनंनप्रवेक्ष्यामिसत्यमेतद्ब्रवीमिवः २ इत्यु-
क्त्वाकवचंदिव्यंधनमर्थेविनिर्मितं शिरस्त्राणंसिंधुजंचसदधारमहोद्भटः ३ सौवीरस्य
धनुःशालिलाटजंचेषुधिद्वयं श्वालायमल्लेछदेशस्यखड्गंचर्मचकोरजं ४ पटस्य
महाशक्तिंगजंएटमवाजादं परिघंवंगजंत्वनाहस्तत्राणंचकौंकणं ५ वहगोधां
गुलित्राणःकिरीटीरत्नकुंडलः रुक्मांगदस्तदारुक्मीशुशुभेकर्णमनाद्ये ६ जैत्ररथं
समारुह्यचेदलाश्वनियोजितं दृष्टतोन्यामल्लसंकर्षणस्तोहि[illegible]णीहयं ७ पुनः
समागतांस्तत्सेनांरामोमहाबलः तयायुयोधसमरेयदुसेनासमन्वितः ८ तिष्ठा
तिष्ठेतिदैवेशांस्त्रिस्मजन्यरुक्षवचः मंप्राप्नोतिरथंरुक्मीधनुष्टंकारयन्मुहुः ९ ब
हंमंचसभासंनेयदिजोविनुमिच्छसि नचेत्त्वांसबलंसद्योनयामियमसादनं १० यथा
तिशापसंस्पृष्टोगोपालोक्षिप्तम्भकभवान् जरासंधभयाद्भीतोपवनायितः ११ इत्युक्त्वे
पुष्पिनाकृष्यबाणंचापेनियायसः निपत्यकर्णपर्यंतंनिचखानहरेर्हृदि १२ ततोऽपिता

ग्रामलाव

188A

गत्वामणिंहर्तुमयंहरिः युद्धंकृत्वाष्टविंशाहमजयदृक्षनायकं ८ तेनदत्तांजांबवतीहर
येकन्यकांशुभां मणिनासहराजेंद्रद्वारकामाययौहरिः ९ सत्राजितायप्रददौमणिंनिर्ला
ञ्छनःप्रभुः द्वौरितोवाप्यहोभीतोराजासत्राजितोमणिं १० गृहीत्वापिपुनस्तस्मैश्रीकृष्णा
यमहात्मने सत्यभामांसुतांप्रादाच्छांत्यर्थंमैथिलेश्वर ११ पांडवानांसहायार्थंइंद्रप्रस्थं
गतोहरिः तत्रवैवार्षिकान्मासानुवासीद्भक्तवत्सलः १२ एकदारथमारुह्यहरिर्गांडीवि
नासह सतीरेयमुनातीरेमृगयार्थीविनिर्ययौ १३ तपश्चरंतीकालिंदींश्रीकृष्णंवरमिच्छ
ती दर्शितापांडवेनापितांगृहीत्वाजगामह १४ द्वारिकामेत्यकालिंदींसूर्यकन्यांमनोहा
रां उपयेमेविधानेनवितन्वन्मंगलेपरं १५ आवंत्यराजतनुजांमित्रविंदांमनोहरां स्वयं
वरेतांजहारभगवान्रुक्मिणींयथा १६ नग्नजित्कन्यकांसत्यांदमित्वासप्तगोवृषान् प
श्यतांसर्वलोकानांउपयेमेहरिःस्वयं १७ कैकेयराजतनुजांभद्रांतुभगवान्हरिः कालिंदी
मिवतांशास्त्रदुपयेमेविधानतः १८ बृहत्सेनसुतांराजन्लक्ष्मणांलक्षणैर्युतां छित्वा
मत्स्यमरीजित्वाजयाहभगवान्हरिः १९ तथाषोडशसाहस्रंशतंचन्यकन्यकाः भौमेह
तात्रिरोधादाहृताश्चारुदर्शनाः २० तासांमुहूर्तएकस्मिन्नानागारेषुयोषितां स
विधिंजगृहेपाणीननुरूपाः स्वमायया २१ एकैकशस्ताःकृष्णस्यपुत्रान्दशदशाबलाः

२३ य जीमत[illegible]त्रनवमोपितः सर्वात्मसंपदाः २२ रुक्मिण्यांभीष्मकन्यायांप्रद्युम्नः प्रथमोभवत् कामदेवा
189 वतारोयंपितवत्सर्वलक्षणः २३ शंबरोनिर्दशंतोकेहृत्वाब्धौतंसमापतत् मत्स्योदरेगतःसोपिनमस्मार
हरेःसुतः २४ मत्स्योदरान्निर्गतोसौभार्ययापरिपालितः मायाशत्रुहतोवाल्येसकार्ष्णिरूढयौवनः २५ ह
त्वातंशंबरंशत्रुंभार्ययाद्वारकामागतः द्युम्नकामात्प्रयोराजन्विद्र्भकमभवत्सुतः २६ सरुक्मिणोदुहितरंह
त्वाभोजकटान्नृपात् सर्वविद्याबलाद्राजन्नुपयेमेमहारथः २७ तस्मात्सुतोनिरुद्धोभून्नागायुतबलान्वि
तः सुरस्येषावरोयंस्मारदेदेवीवरप्रभः २८ चतुर्व्यूहावतारस्यपरिपूर्णतमस्यहि एवंविचित्रंचरितंवि
वाहानांसुमंगलं २९ सर्वपापहरंपुण्यंआयुर्वर्द्धनमुत्तमं मयातेकथितंराजन्किंभूयःश्रोतुमिच्छसि ३०
इति श्रीमद्गर्गाचार्यविरचितायांश्रीद्वारकाखंडेसर्वमहिषीणांद्वाहोनामाष्टमोध्यायः ८ बहुलाश्वउवाच
त्रिषुलोकेषुविख्याताधन्यावैद्वारकापुरी परिपूर्णतमस्यासाक्षाच्छ्रीकृष्णस्ययत्रवासःकृतः १ श्रीकृष्णस्या
गमंभूतापुरीद्वारावतीकृता कस्मादिहागताब्रह्मन्कस्मिन्कालेवदप्रभो २ श्रीनारदउवाच सा
धुसाधुत्वयापृष्टंद्वारकागमकारणं यच्छ्रुत्वापुरुहूतंस्यातिलोकघ्यान्यपिपातकी ३ शर्यातिर्ना
मराजाभूत्सार्वभौमोमनोःसुतः चकारराज्यंधर्मेणवर्षाणामयुतंभुवि ४ उत्तानबर्हिरानर्तोभू
रिषेनइतित्रयः शर्यातेरभवन्पुत्राः सर्वेधर्मभृतांवराः ५ उत्तानबर्हिषेपूर्वांभूरिषेणायदक्षि
णां पश्चिमांचदिशंसर्वामानर्तायददौनृपः ६ ममेयंहिमहीकृत्स्नामयाधर्मेणपालि १३

189A ता वत्साजितावलिप्तेन नृपेणं तां पालयिष्यसि ७ पितुर्वचनमाकर्ण्य आनर्तो मध्यमः सुतः ज्ञानी ज्ञा
नमयं वाक्यमुवाच प्रहसन्निव ८ आनर्त उवाच तवेयं जननी मही कृत्स्ना न त्वया पालिता क्वचित्
न त्वहलाजिता राजन्न अवलिप्तो भवान्भुवि ९ महीश्रीकुलदेवस्य तेनैव परिपालिता तेन जला
र्जिता कृत्स्ना वलिप्तेन हरेः समः १० स एव विश्वं सकलं सृजत्यत्ति च पाति च स एव ब्रह्मरूपेण
कालः कलयतां प्रभुः ११ यो तः पवित्रभूतानि भूतेष्वाविलाश्रयः स विष्णुराख्यो धियस्तोसोप
रिपूर्णतमः स्वयं १२ यद्भयाद्वाति वातोयं सूर्यस्तपति यद्भयात् परिपूर्णतमे साक्षात् श्रीकृष्णे
परमेश्वरे भज सर्वात्मना राजन्नाहंकारं समाचर १४ श्रीनारद उवाच ज्ञानेषु मोतिशर्यातिस्ता
डितः पुत्रवाक्शरैः आनर्तं स्वसुतं प्राह रुषा प्रस्फुरिताधरः १५ शर्यातिरुवाच हे अंगवद्ध्य
सद्गुहे गच्छ वत्साद्य मेकथं यावज्जीवं तु मे राज्यं नावत्वं मामहीं वस १६ यत्त्वया राधितः कृष्णः सो
पि सर्वसहायकृत न वेत्तां किं महीं तवैभवान्वा ने वदास्यति १७ नारद उवाच इत्युक्तस्तु तदानर्तो
राजानं प्राह मानदः यत्र तत्र महीराज्यं न त्रवा मे न मे भवेत् १८ पित्रा निःसारितो राज्यादानर्तो
वितरं यतः वेलामेत्य तपस्तेपे वर्षाणामयुतं जले १९ प्रेमलक्षणया भक्त्या संतुष्टो भगवान्हरिः त
स्मै स्वदर्शनं दत्वा वरं ब्रूहीत्युवाच ह २० कृताञ्जलिपुटो भूत्वा नत्वानर्तो यथाविधिस्तुतः नना
म कृष्णपादाब्जे प्रेमांबी प्रेमविह्वलः २१ आनर्त उवाच नमस्ते वासुदेवाय नमः संकर्षणाय ७३

यत्र प्रद्युम्नायानिरुद्धाय सात्वतांपतये नमः २२ पित्रा निष्कासितो देवक्षामहेंद्रभ्रागतः देहि मे।
द्यां भूमिमन्यां यत्र वासो हि मे भवेत् २३ कोपि यत्प्रसादेन यद्योमर्वात्मपदं तस्मै नमो भगवते
प्रणतक्लेशहारिणे २४ श्रीनारद उवाच आनर्तमानतं दीनं भगवान्दीनवत्सलः प्रसन्नः श्री
मुखेनाह मेघगंभीरया गिरा २५ श्रीभगवानुवाच स्थानं मे हि नीलोके किं कर्तव्यं मया न
प स्ववचस्मरते कर्तुं मद्भक्त्या परितोषितः २६ तस्माद्धे स्वस्य लोकस्य वैकुंठस्य परंतप
भूखंडे योजनशतं दत्तं अमि विमलं शुभं २७ श्रीनारद उवाच इत्युक्त्वानर्तनृपतिं भगवा।
न्भक्तवत्सलः वैकुंठाद्धु समस्य च आस्य भूखंडं शतयोजनं २८ चक्रं सुदर्शनं धृत्वा समुद्रे भीमना
दिनि स्थापयद्भगवान्देवस्तस्यापरि विदेहराट् २९ आनर्तो लक्षवर्षातं तत्र राज्यं चकार ह
पुत्रपौत्रसमायुक्तो स्वेन वैकुंठसंपदं ३० इदं कृत्वाथ सर्यातिः पितावै विस्मितो भवत्।
आनर्तो नाम देशोभूदानर्तस्य प्रशासतः ३१ रैवतस्तस्य पुत्रोभूत् श्रीशैलस्य गिरेः सु
तं समुत्पाद्य सहस्ताभ्यामानर्तो भुव्यपातयत् ३२ सोभूद्रैवतनाम्नापि रैवतो ना
म पर्वतः कुशस्थलीं विनिर्माय राज्यं कृत्वाथ रैवतः ३३ समाहाय स्वकां कन्यां ब्रह्मलोकं ज
गाम ह बलदेवविवाहे पि तत्कथा कथिता मया ३४ तस्माद्द्वारवतीपुण्या मोक्षद्वारं विदुः सुराः ३५
इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीद्वारकाखंडे द्वारकागमनं कारणं नाम नवमोध्यायः ९

श्रीनारदउवाच इत्थंमयातेकथितंद्वारकानाम(?)कारणं सर्वपापहरंपुण्यंकिंभूयःश्रोतु
मिच्छसि १ बहुलाश्वउवाच सर्वतीर्थमयीभूमिर्द्वारकानगरीशुभा तत्रमुख्यानितीर्था
निवदत्वमुनिसत्तम २ श्रीनारदउवाच साक्षात्प्रभासतीर्थमयीमर्यादीकृत्ययज्ञियं भूमि
मीहप्रदाराजन्द्वारकायोजनैःशतं ३ द्वारकानगरींद्रष्टानरोनारायणोभवेत् द्वारका
यांमृतःकोपिकीटोपिचतुर्भुजः ४ यथापद्माकरस्तस्यद्वारकेतिवदन्कश्चित् दृष्ट्वा
दृष्ट्वाहरिंमृत्युंगतोयातिपरांगतिं ५ एकदावैरवंतमकंप्रेमानंदसमाकुलं प्रेत्यसंदर्शनेना
दर्शनाद्धरिस्फुरन्सोभवेत् तत्रैवविंडसंभूतागोमतीसामहानदी यस्यादर्शनमात्रेणब्रह्म
हत्याप्रमुच्यते ७ गोमतीनीरजंपुण्यंरजोमेधारयेन्नरः शतजन्मकृतंपापंमुच्यतेनात्रसंश
यः ८ स्नानकालेगोमतीतिवदन्नपिनरः क्वचित् गोमत्याःस्नानजंपुण्यंलभतेवनसंशयः ९
मकरस्थेरवौमाघेप्रयागेस्नानमाचरेत् शताश्वमेधजंपुण्यंसंप्राप्नोतिविदेहराट् १० तत्सह
स्रगुणंपुण्यंगोमत्यांमकरेरवौ गोमत्याश्चैवमाहात्म्यंवक्तुंनालंचतुर्मुखः ११ गोमत्यांच
क्रतीर्थेनपापानिचयानिसर्वेचक्रांतायांतिपूजनीयाःप्रयत्नतः १२ चक्रचिह्नेचक्रती
र्थेद्वादश्यांस्नानमाचरेत् चक्रपाणिपदंयातिपापात्मानोमडितोपिहि १३ कोटिजन्मकृतैःपापैः

गौ॰ हि॰ खं॰ ५५ 191

पतिर्योपि पिधानकौ चक्रतीर्थस्य सोपानमेतन्मम किंकृते १४ वङ्गलाख्य उवाच गोमत्यां हिम।
दानयो चक्रतीर्थे स्म भार्यदं कथं ज्ञातं वङ्गमतं तन्मे ब्रूहि महामते १५ नारद उवाच श्रा।
द्धे वा दाद्वंती मम्मि तिहम्मे पुरातने यस्य दर्शनमात्रेण पापहानिपरं भवेत् १६ स्त्रलोक
शोराजराज्ञो निधिशोधसंभूतस्रभः वैलवं यज्ञमारेभे कैलासोत्तरभूमिषु १७ तस्यय
ज्ञे स्वयं विलस्त्रा तोवे स्वधामतः ब्रह्मा शिवो जंभभेदी च कणो यादसांपतिः वायुर्यमो रविं
मः क्षितिः सर्वज्ञनेश्वरी गंधर्वाप्सरसः सिद्धाः सर्वे तत्र समाययुः १९ देवर्षयः समाज।
स्मसत्यया ब्रह्मर्षयोन्नृप धनाधिपो भवत्तस्य पुत्रस्तनलक्बरः २० रत्नाग्रंग्रीवीरभद्रो भूत्सा।
मेवायां गजाननः तथामकदूरणः सर्वपरिवेषणकारिणः २१ वाङ्कलेपसमाष्टजाम
करोहं सतत्यरः घंटानादः पाश्वमेलिः ॐ वेरस्य च संविणो २२ सर्वशास्त्रविदां श्रेष्ठो दाना
ध्यक्षो भवत्ततः एवं हि विविधैर्यज्ञैर्बभूव परमोत्सवः २३ अथ ध्वानं भूयत्तोतो राजरा
जो महामनाः परं भागं च देवेभ्यो विप्रेभ्यो दक्षिणामदात् २४ एवं कृतोध्वरे मख्यात्तुष्ट।
देवर्षिसत्तमे श्राजगाम यदृच्छया हेडीकरो जटाधरः २५ कोपाकृतः पादुको छिद्रो वृषभ
स्तुः कमंडलुधरः दंभोसनमसमित्यात्रमृगाचमंथरः एवं २६ तमागतं समागम्य हज्ञातोधिनाधि

191A

यावत्तः मयमौनः परिक्रम्य कुबेरः प्रणनाम ह २७ अद्य मे सफलं जन्म सफलं मद्विवं च मे
अद्य मे सफलो यज्ञो ब्रह्मस्वं यद्गतं मम २८ उक्त्वेमं तोषितुं लेनं डवीमामभवान्मनिः दे
वं मत्वा युमीगांप्रावस्रह सितमन्ननः २९ तं राजन्राजोप्यू मोत्साहमनी विप्रपरायणः कु
तंतेवैस्वंवृषघ्नं विघ्नसंतोषकारणं ३० नपापचेतोमयान्वैक्कापि वे श्रवणप्रभो अद्यैव
पाचनं कुवैज्ञातात्वा ज्ञानिमन्मम ३१ मघा चासफलो ऽस्याम्मुमंथदासाभिमह्व न
वेत्तामम्मसान्कुर्वेशापेतानिभयेनवे ३२ वंतेनवहेमर्वे त्रैलोक्यानिधयोनव तान्मप्रय
कमहं तेनदृष्टं गतवानहं ३३ नारदउवाच एतच्छ्रुत्वा राजेन्द्रो मदानशील उदारधीः ओमिति
प्रतिज्ञाहयप्राहतं मस्मकेश्वरः ३४ एवं निधीन्महासंतं दानाध्यक्षो निधीश्वरं पृष्टवानरः
पार्श्वमालिक्यचतलोभमाविशो ३५ हाहाचतः एकोपद्मस्त्रिणोलोभोनिधिभिः किं कवि
ष्यति तत्रं देवदेहि चासेमहतिदेवनतयोत्सरं ३६ नारदउवाच नहेपः परशुक्रतोडवोसा
क्रोधविग्रहः भ्रूभंगकुटलीभूतेरक्तैनेत्रैर्ववकार ह ३७ स्थलीवसर्वब्रह्माडं चचालतिः
मिषदृषं प्रणतं पततदेवीत्यतामभ्याशापमहामातिः ३८ मतिरुवाच घंटाकमदमहाश्चक्षपा
पबुद्धेतिलब्धक ग्राहवयंपतेयाहोभवमहाखल ३९ पार्श्वमालपापबुद्धेधनलोभमम

रा १

श्राही२

ग॰
द्वा॰ खं
९६
192

दर्शितः मज्जवक्त्रे [illegible] र्गणां ऊर्ध्वंन्नगजोभवदुर्मते ५० नारद उवाच नाभ्यंशापंमनिर्दिनानि
पीत्वीवा ऊर्ध्वेरतेव रंटदेऽवनमस्य दुर्वासा दुर्लभं परं ५१ अस्मात्तदानात्तु हि गणाभवं नृप
पीतेव उत्सुकोऽमनिधिः प्रागा द्देहान्तेजीयमासुले ५२ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्री
द्वारकाखण्डे गोमत्युपाख्याने चक्रतीर्थमाहात्म्यं नाम दशमोऽध्यायः १० नारद उवाच ऊर्ध्वे
रमं त्रिशोणे [illegible] ही नो विप्र शापविमोहितो तत्रमामानस्वय विस्मः प्राहतो शरणं गतो १
श्रीभगवानुवाच मद्दर्शे संभूतेपत्रे भवतो दुःखसंयुतो ब्राह्मणानां वचो हत्वेव हरीकर्तनवच
नमः २ भवेतं ग्राहमातेगापुडुं हिडुवपार्षदा नदावै मत्समादेन प्रकान्तिस्तागामिष्यथः ३
नारद उवाच अस्तुको हरिणानो हो राजराजस्य मंत्रिणो वभूव तत्र ग्राहं गजो जातिस्मरणा
संभूतो ४ पुरा तानाहो भवद्भूहोगणमन्याच शान्तस्मा: विकरालो महाभीमः शतहस्तवपु
र्हरः ५ पार्श्वमोलिगंजेंद्रो भूद्देवतस्य गिरेर्वने चतुर्दन्तः कज्जलाभः षट्प्रोद्वृन्नोधनः शान्तेः ६
वजलेः ऊर्ध्वे ः ऊंदेर्वदरर्वं त्रेवणाभिः रंभाभजैवटे पुलैकोविदारासनार्जुनैः ७ मंदा
चं२ रपाटलाकोकनदतचंपकदनैः पनसोदुंवरस्वाम्यस्वजूरेर्वीजपूरकैः ८ प्रपालाद्राता
काम्रेरञ्जमकैः परिमंडितं रेवतस्य वनेदीर्घे विचचार महागजः ९ एकदामाघवेमा

192A

सिमजेंद्रोगिरिराद्भुरात् स्मालंतंतोयमतीगंगाम्भायमयोमनागोनदन् १० चिरंसमुवमाह्या।
मुखंउप्रंदडेविनस्तनः केनापिकलभास्तर्वानप्रायपाण्यासमतागराह् ११ महान्ग्राहोपितत्र।
स्थोवलीयान्देवनोदितः स्मरन्हीत्वरणेनागंकोपधप्रविततविग्रहः १२ येनैवतद्वनेनीतोग
जेंद्रस्वलदर्पितः तमाकृष्यबहिःप्राप्तः पुनस्तेनविकर्षितः १३ केनापिवस्तुकलभास्तेनाराणि
तमस्तमाः एवंतयोर्युद्धतोरप्रकर्षतोर्हिवहिर्मिथः १४ पंचाशन्तंचवर्षाणिव्यतीयुःपश्यतां
सतां एवंकरस्मत्नमापन्नोगजोज्ञातिस्मरोमहान् १५ प्रेमलत्वमणपामन्माहरिपादद्वंतासयः
सस्मारश्रीहरिंदेवंमृत्युपाशवशंगतः १६ गजेंद्रउवाच श्रीकृष्णकृष्णसखवृष्णवपुर्दध्या
नेकष्टापतेविपदधिस्तमरेशविष्णो हरेप्रभोपरमपावनपुण्यकीर्ते मांपाहिपाहिपरमेश्वर
पापपाशात् नारदउवाच एवंग्राहगृहीतोनागोस्मरंतंचहरिं हरिः ज्ञात्वाकृसखेवभृत्यंवेगात्प्राव
र्तत्वमलः १८ स्वयंस्वर्गात्समुत्तीर्य्यधावन्नकेसमाविपत् चक्रप्रेमेष्टवीमेवग्राहस्यापिशिरो
हृतं १९ दैत्यप्राप्तेपिधनामिवदेहान्निर्वत्तंवमहतवह् पश्चात्प्रणतिंचक्रेतोमत्यांचहर्षदेनेटन् २०।
पापाणानिर्चयान्सर्वान्स्मकाकारचकारह् तत्रेमिसवर्षभवंचकतीर्थंप्रभावह् तत्रकृदर्शना
त्रज्जन्मसहत्याप्रमच्यते ग्राहसंछिन्नशिरोभस्तात्सर्वेहपंटपारह् श्रीकृष्णलीलाश्रयहाव्रस्तोदि।

ग॰
हा॰ खं
१८
193

अहृष्यवमस्तवम्ः परिक्रम्य हरिं निनामत्वा देवं कृतांजली २३ ऊचे रमेत्रिणोनो तो ह्यज्ञ्मम्नः स्वंपदं १
नः देवेषुपुष्पवर्षंत्सजग्मुर्मुनिन्दन्मुच २४ जागामभगवान्स्मा ह्यात्न्यधामसकेतनः पर चक्रती
र्थकथामेनां यः शृणोति नरोत्तमः २५ चक्रतीर्थ [illegible] स्नानफलं संप्राप्नोति
नमेशयः गजग्राहकथां पुण्यां यः शृणोति समाहितः २६ उः स्वमं न पश्यते नस्य स्वसंभवति
फ्रवं २७ इति श्रीमद्गमं चार्यसंहितायां श्रीहावकाखंडे चक्रतीर्थोत्पत्तौ गजग्राहमोक्षना
मेकाद्शोध्यायः ११ श्रीनारद उवाच शंखोद्धारे तीर्थमत्र विस्मरणीटानंदतानिधुः स्मराकेदैस्व
वं लोकं सर्वोपद्रववर्जितं १ श्रीकृष्ण भक्तः शं नाम्ना त्रितो नाम महामुनिः तीर्थयात्राप्रस
गेन प्रातस्नानर्तं स्म सिषु २ हृष्टां समं संस्वरः स्मान्तो हरेः पूजां चकार ह नमस्ज्ञायां महांश्र्वपाप
सुस्रावितंस्वनः ३ चोरयामास कं तीवाजस्य शिष्यो नितलाभनः पूजां शं खेगतं वीक्ष्य क्रु
द्धः शाह त्रितो मुनिः येन नीतमृमे शंखः शंकयाव्यामवतफ्रवं ४ नद्देवशंख रूपोसह्तक
तो वानु प्राणपपीडितः नत्वा द्पोर्निपतितः पाहिमामिन्युवाचह ५ शीघ्रं शंखनाहितः प्राह
उमेतेकिं कृतं तव पापा स्लेपदोषा दुर्त्यापापं मह्न्चोन सेषी भवत ६ भजस्त्री कृष्णपादाञ्जं स्मा
ने मोक्षंकरिष्यति इत्युक्त्वाथ गतेराजन्त्रिते देवमहात्मनो ७ सरोवर निपतितः कं तीवा

193A

मां स्वच्छरूपधरं प्रवदन्कमलकुलेतिशान्तवपुं स्थितो मे वेत ८ परिपूर्णाय नमः सर्वादाद्भगवान्म
कवत्सलः प्रागत्यमनमस्लोकं मां मे इत्यभयं ददौ ९ नां मे यकादं गंभीरां गिरं श्रुत्वा ज्ञेलेव
वः त्रुक्रोशपापाहिपाहीति देवदेव जगन्मते १० मज्जतोद्भोगरुचाभञ्जेन भगवान्प्रभुः शंख
मकं मज्जमिवप्रोद्धहाररदयापरः ११ नदेव दिव्यरूपोसि भक्तं रक्षरूपं विहाय सः कृतांजलि
हरिं ननामक्रमिति चक्रे कतटाट्टकः १२ केनीवाननवाच वासुदेव नमस्तेस्तु गोविंदपुरुषोत्तम
दीनवत्सल दीने प्राह्लादकेशव परेश्वर १३ प्रवेप्रवपदंदत्रे प्रह्लादस्यारिहारिणा गजस्योद्धा
रिणे नमस्यवल्लेवलि विदेनमः १४ द्रौपदीचीरसंत्राणकारिणे हारयेनमः गरापीवनवासेभ्यः
पांडवानां सहायिने १५ पादत्राणकर्त्रे शवकाटाभोररक्षिणे गुरुमान्हद्विजानां च पुत्रदात्रे नमो न
मः १६ जरासंधनिरोधायतेनपाणाममोतकारिणे नगमस्योद्धारिणे माहात्मदाम्नादन्महारिण ७
वासुदेवाय कृष्णाय नमः संकर्षणाय च प्रद्युम्नायानिरुद्धायचन्द्रकूडहायतेनमः १८ त्वमेवमाता च नमेव१
पिता त्वमेव त्वमेव बंधुश्च सखा त्वमेव त्वमेव विद्या द्रविणं त्वमेव त्वमेव सर्वं मम देवदेव १९ श्रीनारदउ
वएवंस्तुतस्तदा हरिगोऽद्भन्नलीलाभिः समाधितः विमानवरमास्थायपादवाबाचपश्यतो २० विष्णु
जपन्नृपादिभिः प्रोतरूपंसमप्रभुः जगामवैलक्षव लोकं सर्वोपद्रववर्जितं २१ शंखोद्धारकयामे

शंखोद्धारकृतोयस्मिन्हरिणामैथिलेश्वर तस्मात्तीर्थं महत्पुण्यं शंखोद्धारमदप्रयांगतं २२ १ २१

गं०
द्वा० सं
१२
194

तांपः शृणोति नरोत्तमः । शंखोद्धारस्नानफलं लभते वै न संशयः २३ इतिश्रीमद्भार्गाचार्यसंहिता
यां श्रीद्वारकाखंडे शंखोद्धारमहात्म्यं नाम द्वादशोध्यायः १२ श्रीनारदउवाच प्रभासस्यापि माहा
त्म्यं शृणु राजन्महामते सर्वपापहरं पुण्यं तेजसा वह्निनेपरं १ गोदावर्यां गुरौ सिंहे हरिक्षेत्रे च कौ
मेतो रविग्रहे ऊर्जके तैत्रे काश्यां चंद्रग्रहे तथा २ यत्पुण्यं लभते राजन्स्नानतो [illegible] दानतो नरः
तस्माच्छतगुणं पुण्यं प्रभासे चाहितेतिदिने ३ तत्र स्नानादहिपापाद्दहीतोपल्मणोदुराद्व विप्र
केः कल्लिषात्मघोमेजेस्मपः कलोदपम ४ महापुण्यतमा राजन्यत्र प्रत्यक्सरस्वती तस्यां स्नात्वा
नरः पापी मात्वाद्बलमयोभवेत ६ ततीर्थं तेराजन्सर्वावैवोधपिप्पलः कलेन यत्रो हवायाः
दत्तमागवतं शुभे ७ तेन नाम्यचैविविधिवत्स्नात्वा श्रीवोधपिप्पलं शृणोति यो भागवतं पुराणं श्र
मसंमितं ८ श्लोकार्द्धं श्लोकपादं वा भोतौनियतमानसः तस्य पापाणि भवेद्राजन्नैस लब्धं परमं प
दं ९ प्रोष्ठपद्यां हरिणीमासस्यां हेमसिंहसमन्वितं दद्याति यो भागवतं स याति परमां गतिं १०
पुराणेषु श्रुतेषु येन श्रीमद्भागवतं क्वचित् तेषां हृथा जन्मगतेन राणां सूमिवासितनोपैति स्कते
भागवते पुराणं नाधीतं यैः पुरुषैः पुराणः ऊते स्वत्वेव यत्नाम्बराणांतेषां वृथा जन्मगतेन
राणां १२ द्वारावत्यां तीर्थराजे गोमती सिंधुसंगमे यत्र स्नात्वा वराणां तिवैकुंठे विमलेपदे १२

194A

शाताख्येमेधजंघुग्रामंगंगासागरसंगमे ततस्तत्रस्नानंप्रोक्तंगोमतीसिंधुसंगमे १४ अत्रैवोदा
हरंतीममितिहासंपुरातनं यस्यश्रवणमात्रेणपापपाशात्प्रमुच्यते १५ आसीत्कुब्जाह्वयेवैश्योरा
जमार्गपतिःपरः महालोभरवसंयुक्तोनिर्धीशोधनदोपमः १६ वैश्यापुत्रसंगानिर्विवेकोविटगो
ष्ठीविशारदः द्यूतक्रीडनकामेकोलोभमोहमदान्वितः १७ मृषावादीमहादुष्टःकुकर्मनि
रतःसदा ब्राह्मणेभ्योनपितृभ्योनदेवेभ्योधनंददौ १८ देवेःकथाप्रेत्यहूताहावैनिर्धीयोनरे
पित्रोःसेवापिनकृतानपुत्रेभ्योधनंददौ १९ त्यक्त्वाभार्यांसमभिद्धामसतुनाहूताडुर्मतिःस
लःवेश्याप्रसंगात्तस्यापिधनाहंप्रदर्पयातं २० अथैकदातस्करैर्नीतंकिंचिदस्यगृहात्तस्खलः
पुण्येनववृद्धेतेलक्ष्मीःपापेनदीप्यतेध्रुवं २१ एवंसतितदैवोजातोवैश्यश्चमहाखलः तस्मि
न्राज्यामन्वयेराजचौरकर्मचकारह २२ चौरकर्मप्रकुर्वंतंवध्वानंदासमभिन्नृपःदेशान्निःसारया
मासगतेनर्न्यपतीश्वरः २३ वनेपितिविसंतोपिजीवहिंसांचकार[illegible]ह समाद्वादशासा
हस्रेनववर्षयदाघनः २४ पश्चिमांतदिशंप्रागात्वैश्योदुर्भिक्षपीडितः वनेवैमारितःसो
पिसिंहेनतलघातिना २५ तदेवयमदूतास्तंवध्वापाशैरघोमसंवकुयमगृहमानेस्ताडयंतोनिरं
मार्गेयमस्यच २६ यमःकोपिन्महानष्टोमांमतस्यमजस्यच गतेहीनास्तवगतःसद्यःखादि

ग· द्वा· ख
९५
195

न चं भुगुटेनतं २७ निरामिषाः खमांस्त्रान्येमामिषं जघृत्तकाः एवं कोलाहले जाते शंखवि
स्त्राटिमिकृते २८ ततः होमसखेतामांसे पश्चिमाशां जगाम ह ततः मे ना पि गष्टपूगातीता नं डे
नेनाडिताः २९ ततः स खाम्सपतन्मांसा गोमती सिंधुसंगमे तीर्थं ल तेन तस्य मांसमेव प्रणाय
पातकीमहान् ३० तेषां पाशावयंछिता भूताः देवम्रतप्भजः एवं पतायमह तानाविमांसभि
कृह्यसः ३१ विराजयन् दिशः सर्वाः परं धाम हरेर्ययौ गोमती सिंधुसंगस्य माहात्म्यमु
शृणेनरः सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं प्रयाति सः ३२ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां
श्रीद्वारकाखंडे प्रभासमरस्वती वायपिप्पल गोमती सिंधुसंगममाहात्म्यं नाम त्रयोदशो
ध्यायः १३ श्रीनारद उवाच द्वारावत्याः समुद्रस्य माहात्म्यं शृणु मानद सर्वपापहरं पुण्यं
तत्स्नानफलदं स्मृतं १ माघमासे हरिं मायोद्वृतीस्नानान्नृदीपति ततः संकल्प्य विधिवद्
त्वहानं कतो नियः २ तस्य देहे च पोटवानि वसंति महीपते यस्य दर्शनमात्रेण नवापानि
कृतार्थता ३ तद्देहस्पर्शनात्सद्यो ब्रह्महत्यां प्रमुच्यते पत्रपत्रगतः सोपि तत्र ततच वमस्थभः
कृतार्थता ३ तद्देहस्पर्शनात्सद्यो ब्रह्महत्या प्रमुच्यते ... मोक्षं प्रयाति हि ५ रैवतस्या
दृष्ट्वा तं च स्मरंत पापी जगाहे य कतोपि हि एकैनति पापपटलं परं मोक्षं प्रयाति हि ५ रैवतस्या
घशालस्य माहात्म्यं शृणु मानद सर्वपापहरं पुण्यं भक्तिमत्कि प्रदायके ६ गोमतस्य सुतो

195A

धीमान्मेधावीनाममवैश्यवः विंध्यचले तपसोपेव षीणाममुतं शतं ७ तं हष्ट्वा मागतः सा चा
दृष्ट्वा तं तमोमुनिः नोच्चचाल समनात्सोपि मेधावी तपसोत्कटः ८ अथ पापं तं तमस्थं वै शुश्रा
पक्षोयहरितः सम्मा मम भक्तपापात्मन्मतपोवलगर्वितः ९ शैलवक्ते स्थितिस्त्रावतं शै
लोभवद्भुमैतं उत्पुत्काध्यमतेमावाराट प्रातरतमममौ १० मेधावी शैलतां प्राप्तः श्रीशै
लस्य स्रोतेभवत् ज्ञातिस्मरो महावुद्धिर्विल्वभक्तिप्रभावतः ११ एकदामनसा चक्रे नामा
हात्म्यं द्वारकापुरः तत्र वासोपिमे भूयात्तेन मोलं व्रजाम्यहं १२ कथं मे गमनं तस्मात्सिमि तिव
ध्याय विचारयन् सोप्राह सोपि राजानं रैवतं नामकं सतरं १३ वद्यमत्रार्थं नाम को तं महा नव ई
सत्वः सोयं महावलो राजा प्रसन्नोपद्विवाभवेत् १४ तेनानीतस्य मे वासो भविष्यति ह
दे धृतिः इति स्कन्ना मयाविल्वभक्तानां शंसकाविता १५ रैवतमायाग्मकथितं तपोकं पर
मं वचः सप्रसन्नः प्राह राजन्नत्रको पि न पर्वतः १६ तत्स्यापनेकरिष्यामि मत्यार्थ मज्जा
वल्लात् स मन्त्रीय द्वारकायां प्रति जग्मुक वोदितः १७ एकस्मिन्हं चारयित्व प्रयातेन्दृपसत
मे तत्र देवसमा प्राप्तः श्रीशै[illegible]लस्य पुरे नृप १८ कलहप्रियेणापि मया श्रीशैलस्य [illegible] पुरे नृप
कलहप्रियेणापि मया श्रीशैलाय महात्मने १९ कथितं सर्ववृत्तान्तं नृप चाथ समन्वितं श्रीश

गा॰
हा॰ टि
२॰
196
ट५

लः पुत्रमोहेन निर्भिन्नेऽप्यक्लिष्टः पुनश्चिहि ममेकं गिरिराजं च हिमवंतं नगेश्वरं २० श्रीशैलः प्राहध
मीनात्मा पुत्रस्नेहसमाकुलः एको हैवेन दत्तो येन पुत्रो वह हवश्रमे २१ तेह हते मा गते राज्ञि देवते
वैसमहावले विटेशायानिपुत्रोमेनेन राज्ञा महात्मना २२ पुत्रस्नेहाभिभूतो हे पुत्र वयोः श
रणं गतः क्षिप्तां तं देवतं शीघ्रं पुत्रमोदात महेश्वरः २३ ज्ञात्वैतस्य कारणं तो हैवास्य मेकस्य हिमा
चलः शैलदैः परिहृतो यो हूम्भजन्मतः इतं ततो भुजाभ्यामत्या पहन्न मा निवर्ते मिरिं कु
हैं हननावलाद्राज्ञा तदा गतेमनोदये २५ तदैव चागतान वीक्ष्य गिरीनाक्ता सुधारिणः
मृहहासं चकारोच्चैस्ताडित्यान स्थितात्मनः २६ ननाद तेन ब्रह्मांडं सप्तलोकैर्बिलैः सह तदै
वते पिगास्ता गिमहस्तेभ्योनया पतत्सनः २७ निरस्ता स्ता सपदा शैलाः कुर्वतः प्रभ्य निमडूः
गाक्रूंतेस गिरिं तेङ्गुर्मे शिमिर्जीज्ञानाभिः पदि २८ यथा भूरास्त्रं हंसेन समत्तु यथा महावलं तेस्ता
डितो पिन जहौ गिरिराजं कदाचन २९ सत्त्वस्य विक्रीहरिः स्फूर्त्ता शैलो योगेन्द्र पोपरि सद्यो
भक्तसहायार्थं भगवान्भक्तवत्सलः ३० स्वगात्याकाशमार्गो पिंटत्ता तेजः स्वकं परं मोमे हेस्य
भण्डत्तालक्ष्मेत्तवधीयत ३१ गतेहरो भवतिभगवते जसान्वितः पकहतो गिरिं छत्ता महि
तावजवाघातिना ३२ समेकं सत ना ज्ञाप्य च जीव वल वतरः तस्य महिप्रहारेणामेक विंद्धल्वतो

196A

गतः ३३ हिमवंतं तं वाञ्छे मान्यानपि तामहीतले मम दृष्टपूर्व्यां चान्यांश्च विंध्यादीन्वरणाडुर्मदः ३४
विंध्यादयश्च ते सर्वे पादघातेन मर्दिताः भयभीतास्तेन त्वत्काङ्क्षं वर्त्मेदि शोदृशा ३५ एवं जित्वा शै
लमेघांते शैलं शैलमन्निभः रैवतोपि जयारावैरानतेभ्यन्नपातयत् ३६ सोप्यद्य दैवतेनाम्नापिरा
जन्ने रैवतकाचलः हरिभक्तः शैलमस्त्याह्वावत्या विराजते ३७ तस्य दर्शनमात्रेण ब्रह्महा
त्या प्रमुच्यते स्पर्शनाच्च क्रतयज्ञानां फलमाप्नोति मानवः ३८ यात्रां कृत्वापि यस्यापि पापिष्टं कर्मनता
नवः भोजनं ब्राह्मणे दत्वा याति विष्णोः परं पदं ३९ इति श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीद्वारकाखं
डे रत्नाकररैवतकाचलमाहात्म्यं नाम चतुर्दशोध्यायः १४ श्रीनारद उवाच तस्मिन् गिरौ यज्ञती
र्थे रैवते नृप सत्तम यत्र कृत्वा यज्ञमेकं कोटियज्ञफलं लभेत् १ कपिष्ठकं नाम तीर्थं कापि पापा
त्मसमंतव गिरौ रैवतके राजन् सर्वपापप्रणाशनं २ सौमासवेसरवाडहो हि विधो नाम वानरः
मारितो यत्र रामेण सुग्रीवेन वज्रघातिना ३ सद्योमुक्तिंगतः सोपि सताहेलनवानपि तत्र स्ना
नेमरादेवात्माज्ञाता ङ्कति नरेश्वराः ४ कोलविकस्य यात्रायां कोटिगोदानजं फलं तस्माच्चतुर्गु
णं पुण्यं दंडकारण्यवने शुभे ५ तस्माच्चतुर्गुणं पुण्यं सैंधवारण्ये महावने जंबूमार्गे पंचगुणं पु
ण्यं प्राप्नोति मानवः ६ तस्माद्दशगुणं पुण्यं पुष्करारण्यवने स्मृतः तस्माद्दशगुणं पुण्यमुत्पा

कृष्णतेविधिवन्नरः कोटिगोदानदं

गो॰ लावर्तपात्रया ७ तस्माद्दशनैमिषारण्ये पुण्यं दशगुणं स्मृतं तस्माच्छतगुणं पुण्यं कपिष्ठके विदेहरा
हा॰ रं हृ ८ नृगाह्वयं द्वारकायां तीर्थानां तीर्थमुत्तमं पुष्करं शंगामा त्रेसा विप्रावध्या प्रमुच्यते ९ ब्रह्म
२१ तोद्भवलगस्यापि मार्टटाब्रास्त्रणापभुः तेनपापेण कृपैवै कृ कलामुवपुहरः १० इत्योपिदाम
197 तोध्वैः पतितोयथ्वतमजः श्रीकृष्णेनतडहारः कृतोवेपश्यतांसतां ११ तद्दिनाद्वारकाकु
पंचतीर्थीभूतेष्वमहीपते कार्तिके पूर्णिमायांतत्र स्नात्वानेनसमाचरेत १२ कोटिजन्मकृता
न्यान्त्रुच्यतेनात्रसंशयः एकेपात्रापगोदानंजं पुण्यंलभतेवेनसंशयः १४ गोपीभूवश्चमाहा
त्म्यस्मरणपापहरंपरं यस्यश्रवणमात्रेणाकर्मबंधात्प्रमुच्यते १५ गोपीनांपञ्चकासीभूतेनगो
पीभवःस्मृताः गोपीरागतानामंभूतंगोपीचंदनमुत्तमं १६ गोपीचंदनलिप्तो गोगगागास्त्रानफ
दिते१ लंलभेत महानदीनांस्नानस्य पुण्यंतस्यदिने १७ गोपीचंदनमुद्राभिर्मुद्रितोयः सदाभवे
तं अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च १८ सर्वाणि तीर्थदानानि व्रतानि चतथैवच कृ
तरं१ तानितेनकि [illegible] सकृताथान्नसंशयः १९ गंगास्नानाद्धि यत्पुण्यं चित्रकूटे रजःस्मृतं तस्मा
द्दशगुणं पुण्यं रजःपंचवटीभवे २० तस्माच्छतगुणं पुण्यं गोपीचंदनकेरजः गोपीचंदन
केविद्धि हृदावनेरजःसमं २१ गोपीचंदनलिप्तांगं यदि पापशतैर्युतं तं नेतुं नयमः शक्तो

सत्र रेवबस्थितं वीत्य पापिनं यमराट्वस्तो चित्रगुप्तं प्राह तं लीको यो ऽन्यायातमास्यवेद् २. ९

पमहत्वः कृतः श्रुतः २२ त्रिलंके रोति यः पापी गोपी चैवस्तनं धयाः स प्रयाति हरेर्धाम यो तोलोकं प्रह
नेःपरं २३ सिंधुदेशस्य राजाभूदीर्घबाहुरितिस्मृतः अन्यायवर्ती दुष्टात्मा वेश्यासंगरतः सदा २४
तेनैव भारते वर्षे ब्रह्महत्याशतं कृतं दशगार्भवती हत्या हता तेन दुरात्मना २५ सहस्रशश्च गावश्च
वैः कपिला गोवधः कृतः सोयं वै हयुमाकुस्य स्वरगायाथी गतो भवत् २६ एकदा राज्यलोभेन मे
[illegible] कुष्ठे महाखले जघानावाच्य दशान [illegible] पेण काकामिना २७ भूतले पतिते नस्त्रगतेबीत्या
पमानेरगः वध्याय मश्च री निरुह्य हैष पतः परस्पर २८ चित्रगुप्त उवाच चतुराशीति लक्षेषु [illegible]
नरकेषु निपात्यतां विः से हतमहाराज यावच्चंद्रदिवाकरौ २९ अनेन भारते वर्षे वर्णानां शश्कृते
कृते प्रजापीडा व दुष्ट्वा वेश्यासंगः कृतो निशं ३१ अनेन धनलोभेन ब्रह्महत्याशतं कृतं दशगार्भ
वती घातं कपिला गोवधः कृतः ३२ तथान्नस्य गोना चकृता हत्या सहस्रशः तस्मादयं महापापी
देवना द्विजविंदकः ३३ नारद उवाच तदा यमाज्ञया दूतानीनाते पापरूपिणं सहस्रयोजनायामे
नरके ते महाखले ३४ क्रूरदंष्ट्र [illegible] कुंभीपाकेन्यपातयन् सप्तवर्षाणि [illegible] भ्रमो व [illegible] स
यः सीतलतां गतः ३५ ततहतं निपतितम् [illegible] तदेव चित्रमाचरत्पुष्यमहताम
हात्मने ३६ अनेन सुकृतं सम्यक् [illegible] कृतं केचित् चित्रगुप्तेन सततं धर्मराजो व्यचिंतत्

गं॰
द्वा॰ खं
५
198

यमः ३७ सभायामागतं व्यासं संपूज्य विधिवन्नृप ततोपृच्छत्स धर्मात्मा धर्मराजो महामतिः ३८
यम उवाच अनेन पापिना ब्रह्मन्न कृतं सुकृतं क्वचित् स्फुरद्गमच्छलं स्फेनेऽकुंभीपाके महारव
ले ३९ अस्मात्संपर्कतो वह्निः सद्यः शीतलतां गतः ऊर्मिसंदेहतश्चैव विद्यते मनसे ममायः ४०
श्रीव्यास उवाच सूक्ष्मा गतिर्महाराज विदिता पापपुण्ययोः यथा ब्रह्मगतिः प्राज्ञैः सर्वशा
स्त्रविदां वरैः ४१ दैवयोगाद्दृष्टपुण्यप्राप्तं वै स्वयमर्थवत् येन पुण्येन सुहृद्गोऽसौ न कृपणं नम
हामते ४२ कस्यापि हन्तोऽपि च पूतिमान् द्वारकास्थः तत्रैवापमृतः पापी ब्रह्महा मृतं तस्मिभाव
तः ४३ गोपीचंदनलिप्ताङ्गो नरो नारायणो भवेत् तस्य संदर्शनात्सद्यो ब्रह्महत्या प्रमुच्यते ४४
नारद उवाच श्रुत्वा धर्मराज त्वं मानी यविशेषतः विमानेनैकामगेनाऽऽयाव ऊर्ध्वं प्रकृतेः
परं ४५ प्रेषयामास सहसा गोपीचंदनकीर्तिवित् एवं ते कथितं राजन् गोपीचंदनकं यशः ४६
लो४ गोपीचंदनमाहात्म्यं यः शृणोति नरोत्तमः स याति परमं धाम श्रीकृष्णस्य महात्मनः ४७ इति
श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीद्वारकाखंडे कपिटेकनरकरूपगोपीभस्मिमाहात्म्यं पंच
दशोऽध्यायः १५ श्रीनारद उवाच सिद्धाश्रमस्य माहात्म्यं शृणु राजन्महामते यस्य श्रव
णमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते १ यत्र दर्शनाद्दैवैः साहाय्ये विप्रो योगी भवेत्क्वचित् नं च सि॰

198 A सिद्धाश्रमं नाम वदंतीह पुराविदः २ दर्शनाद्यस्य सालोक्यं सामीप्यं स्पर्शनात्तथा सारूप्यं स्ना
नतो याति सायुज्यं तन्निवासतः ३ तत्तीर्थस्यापि माहात्म्यं श्रुत्वा चंद्राननामुखात् राधास्ना
तेमनस्त्वके कृत्स्नविक्षेपविह्वला ४ श्रीसिद्धाश्रमयात्रायां स्वयं पूर्वं गिरिमाधवे राधा
गतं स्मृत स्वके अष्यायकदलीवनात् ५ गोपीनां शतलक्षेण सर्वगोपगणैः सह शत
वर्षव्यतीतेन श्रीदामशापकारणात् ६ श्रीराधाषि विकारेहा कुत्रवामस्यैवी जिता सा
नते भ्रमहारातीर्थयोः सिद्धाश्रमं सती ७ तत्रैव भगवान्साक्षाद्द्वारकादेवैः परिमंडितः स्त्री
णां षोडशसाहस्त्रयोस्त्रार्थं चापयोनस्य ८ वल्लिहापेच दसापालोकाटिपाः शतयोगपः
सिद्धाश्रमं तेपुजनस्मः सर्वेतो राधिकाजपा ९ यादव्यास्यस्तागोप्यावेच्चहरुसाः महाबलाः
सिद्धाश्रमे च विविधवनस्नातां राधां सिषविरे १० द्वारिकावासिनां तेषां स्त्रियतानं नाम्नान्मिलि
तो शतवर्षे ते मानाडितानामाविस्मिस्सर्भगवद्धिया ११ केयं सौतो निधमकुर्यस्याव भगवमंडन य
दीरवाझमतो हसर्वं पाटवष्टगवाः १२ मुह्यारुत्सप्रियाचंपकानाम्नी ऊत्रवासिनी तेसर्वे
जेहे भगवन्वदनादेवकीसुत १३ श्रीभगवानुवाच वृषभानुसुतानामसा राधा परिपंकीर्तिता

वं
द्वा॰ खं॰
२३
199

दिनो व्रजे स्वरीमद्दृष्टिता गोपिकाधीश्वरीवरा १४ सानंदसिद्धाश्रमे प्रामावृजास्फोपीराणे॥ स
ह यशोदेवनादृसंत्यन्तेन स्नावैभवमङ्गते १५ श्रीकृष्णस्य वचः कान्तास्तत्भामाश्चमानिनी
शानं प्राह सपत्नीनां रूपयौवनगर्विता १६ किंवराधा कृष्णवती नाह रूपवती किमु वङ्
मिणी चिन्तामृशं वैरूपोहायनं उगणार्विता १७ महूषकाभगान्तासाः शतधन्वासुतो भवते
स्मकूर हष्णवमीचक्रवातो हाप्लावितो १८ द्विनदिवे स्वगोभ्भ्रवानश्रीसमस्ज्ञानिस्वाः दुर्ग
त्वमाश्चिनिहा निम्न पाधिवामयपोश्रभाः १९ नमेनिमापिनस्नचयत्राम्भपचितोसगिरिः
मेत्याशापरिवृहेपिटनः मातास्यमनकः २० तेनजानेमहूहेपिसर्ववैभवमङ्गते प्रेमणा
परेणश्रीकृष्णस्य गम्कड्डोपरि गामनी २१ भौमासुर महापुष्ठ हृष्टप्राज्योतिषपुरे ममापि
कृपयाप्यनंतसंवाच्छ्समागताः २२ प्राप्ताः श्रीकृष्णपत्नी ते सर्वा एव नसंशयः महा
देवाश्वशकायकंठेटनमेनेनैव २३ उद्दलेदेवमातेचदत्तेवमत्रिपंकया ऐरावतमे
वाता गाभेमामुरेमुमहूषः २४ सदीकृत्यासमानीताः श्रीकृष्णेन महात्मना । मत्का
रणान्महादेवशक्रोपिकृतवान्रूतिः २५ महादेवनतेननिन्महतेदुः पारिजातकं
पानितव्रत्यनेनवमया स्वमीलोपं वशीकृतः २६ सर्वोपस्कर संयुक्तो नारदाय समर्पितः ता।

त्समानंनकस्याश्च गोरवंवैभवंतथा २७ रूपोदार्यंनकस्याश्च राधायाः किंमवर्णितं यद्रूपो
परिचर्यायां अन्वेन पुष्पुधुर्पुधि २८ हेमभ्रूकक्मिणीसत्यंकथंरूपवतीनहि सर्गोपकन्य
काराधायाश्च एवंराज्ञकन्यका २९ धन्यामान्याश्च सर्वावैरूपंमानवतीर्वराः पर्वतसन्यभा
मायांवदत्यांमैथिलेश्वर ३० सतामानवतीः सर्वाः रुक्मिण्याद्याः स्त्रियोवराः कौलकौशल्य
शीलाद्यैः रूपैणावनगर्विताः ३१ श्रीकृष्णमानदंवृक्षपट्टमहाशिवः राज्ञउवाच स्मातेनव
महोत्सवे राधारूपंपरंस्मरने पसाराकृष्णटावेवैनयिरकाचयामदा नोराधादृष्टमिच्छामस्त्व
त्त्रियांव्रजवासिनी नहियोगेनसंरिवत्त्रास्नानंचात्रसमागतो ३३ श्रीनारदउवाच तथास्त्र
वोत्कास्त्रीकृष्णः पट्टस्त्रीपरिवेष्टितः ३४ षोडशाह्नीसहस्राद्योदृष्टंराधाज्ञगाममह श्रीहेममणि
विचित्रस्यपताकाध्वजमंडिते चंद्रमंडलशोभाढ्ये वितानतनिते शुभे मुक्ताजवनिकापत्रपरिवि
तस्तंभे ३६ मालतीमकरंदाढ्यसर्वतोगंधिसंकुले नेनभृंगावलीचक्रेकलकोलाहल
परे तत्रराधापट्टराज्ञीश्रीकृष्णहंसमानसा हंसाभैर्व्यजनैर्दिव्यैर्वीज्यमानासखीजनैः छत्र
दोलधरसन्नवबुजोड्डमान्यसितसानैः वालार्ककुंडलधराविचित्रप्रमनोहरा ३९ कोटिचंद्रप्र
तीकाशानवीकोमलविग्रहा अंगुल्यसत्विस्त्रीपादपुष्पाभमिंमनोहरा ४० शनैःशनैः

ग॰ ह्रा॰ खं॰ २४ 200

पादपद्मं धारयंत्यतिकोमलं हस्तानां राधिकां प्रेत्य कल्पयन्त्यः सहस्रशः ५१ जन्मभूमिं कुंभसहस्राराज
नेहपेण्गानि मोहिताः नतेजस्माहत्नकचेः स्पर्शाना राणानथा ५२ गमनरूपाभिमानानां कुचुः स्रु
वीः परस्परं ग्रहोपताटपोंकुमं त्रिलोकानां न हि चाद्भुतं ५३ कृतं च धर्म्मयाहृदम्महितीपमन्त्रोहं
एवंवदेत्यन्नः प्रामाण्याः श्रीकृष्णपुरः सराः ५४ गोपीनां राजपुत्रीणां नेत्रो लिपविद्रे भिद्रे ५५
इति श्रीमद्गर्गसंहितायां श्रीअश्वमेधखंडे महाश्वमेधमाहात्म्ये राधाकृष्णदर्शनं नाम षोड
१६ शोऽध्यायः १६ श्रीनारद उवाच श्रीकृष्णमागतं वीक्ष्य पद्मरात्रीः समन्वितं मदाश्च यज्ञपाद्यं च कृ
गोपीभ्यो निहर्षिताः १ सहसा श्रीहरिं राधा परिक्रम्य कृतांजलिः पश्याभ्यां नेत्राभ्यां मा
राभ्यां चैव सा २ सुमेनकर्णविन्यादचिनमुक्तामणिचित्तम पंथ्रोमलमंत्तमयं चेत्स्मेडलंबने
ले ३ कोमलैर्मैः प्रवविस्टं कुंभमलं मंडितं पारजानकया थापाहृताथपीयूषेणविद्धं त्रमतं ४ दत्त्वा
सिंहासनं तस्मै प्राह प्रहसिताननाः अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे सफलं तपः ५ अद्य मे सफ
लो धर्मो हृद्ये न यागोत्सवं निधत्तं सिद्धाश्रमे सानां सफलीभूतमद्भुतं ६ मयापि लक्ष्मतानामभुक्ति
सेवकनक सहायिनः वहवश्च सहायामे त्वया देवकृता भवि ७ कंसोपि लोभक्रविजयीये नृपाः
तो वस्त्र वह ससारिनो महीचनाच्छूखचूडस्वयाहते मत्वे मागपि त्वया देव वै भवं दर्शितं वृजे ८

कस्यमानमंमोपिकृष्णोदेवतनयाव वल्लभः ९ मत्कारणाद्धृजेवृत्वत्पूत्वागोवर्द्धनाचलं घ
घेकाल्लिंदिसुतोवामे गोपीभिस्तंवशीकृतः १० इतेनेचरितंदेवनरेलोकविडंवनं नारदउवाच एवं
वदतीसाराधानदंचंद्राननाज्ञया साटेमहेः पत्नीर्वीक्ष्यनाज्ञोयवंटटी ११ भेमीजांवुवतीभा
मांसत्याभद्राचलक्ष्मणा कालिंदीमित्रविंदाचसिलिलनासापरस्परं १२ षोडशस्त्रीसहस्त्रेचवाहि
णीमवमेवच प्रेमानंदमयीदाभ्यापविवेमहात्मना १३ श्रीराधोवाच वेद्याय एकोवहूवस्थको
रोःस्यापीयथैकास्वहवोहदृशःस्मृः श्रीकृष्णचंद्रोभगवांस्तथैकोभक्ताभक्तान्याधवहवोवयंच १४
यथप्रभावेमधुपेयथाहिजलप्रभावंकिमतल्पदीहिन विधाप्रभावेचयथाहिविद्वान्काव्यप्रभा
जनेषुह वेचयथाकवीद्रः १५ यथासद्दसदेमत्सरसप्रभावेरसिकास्तथाहिज्ञानानितनवेननेवेदयुज्ञः
कृष्णप्रभावेभुविकृष्णभक्तः १६ नारदउवाच राधावाक्यंतदाश्रुत्वाकिमणीभीष्मनंदिनी सपत्नी रा०४
सहतांप्राहराधाकमललोचनां १७ धन्यासिदेवृषभानुपुत्रिनदनकिंभावेनवशीकृतोयंवदे
त्वल्लंघ्यस्मकथाविलोकीमपववाकांनंविदंतिनटीया १८ कृतेयथानेहरिभाववल्लहणोनथादिदृहरे
नदृष्टचित्रमेवहि गकाश्चतास्याच्छिविराणिपत्रहितांनेनुमत्रागानवनस्त्राहृताः १९ नारदउवा
च एवमुक्तामोष्मसुतेनाराधांकीर्तिमतीतदा समानीयसभाशिविरेसादरेणमहात्मना २० शिवि

ग० सं० २५
201

देसर्वतोभद्रेपद्मकिंजल्कवासिते हैमेगिरीषमण्डलेपर्यंकेसोपवर्हणे २१ सर्वेनिवासयामासवा
ससस्मंडनादिभिः संपूज्यविधिवद्राधां सपत्नीसहितासती २२ गोपीनांपश्यतांदृष्टेचसंपूज्यचपृथ
कृष्णचक्र वातीलापवद्धविधंकृत्वाकृष्णप्रियाकृतः २३ सापपित्वाथनाजगमः हेसर्वेवशिविरं
दा कृष्णपार्श्वेगतामैथिलीहहृष्टाजातमंडपस्थितं कृष्णंनशेषभोसामिन्वितिकृष्णमेवाचह २४
रुक्मिणीवचनंश्रुत्वाभगवान्हसिताननः तूलीभूतराजतेराजतप्राहहसिताननः २५ श्रीभ
गवानुवाच प्रमुक्तमप्रश्नवणोराधासेनव्रजेश्वरी अर्चितामहितयापश्चमकृपमन्नासाभवन्त्यते २६
सांचनित्यंहृदिपिबतिपापानादोपयः श्रमे पयःपानंतनकृतेअद्यश्रुककृतपाकिल २७ तेनतवि
द्रानयनयोर्नजातानस्यमहामते तस्मान्नमाप्रियाप्रस्तापोनजातोमिभाकन्यके २८ नारदउवाच
प्रतिश्रुत्वावचंभैष्मीसपत्नीभिःसमन्विता नीत्वाइगंधनंतस्मीपराधायोपरमाद्दवान २९ उसरंडा
गंधसितयाश्रुतंककचोलेहेमनेकृष्णं स्नापयपयन्त्यरैप्रीत्याराधाभीष्मकत्लंदती ३० एवंमस्यचाौवि
धिवद्दत्वातांबूलवीटिकां सत्यभामादिभिःशश्वन्नृपत्नीभिःसमन्विता ३१ आगत्यकृष्णसा
मीप्यवदंतीमखकृतंसमा भैजैश्रीकृष्णेक्विमंमातादाक्षीकृष्णपदपंकजे ३२ सेलालपनासमनंत
कोमलैःकरपल्लवैः कृष्णपादतलेकृष्णालानीदसमाविस्मितामभवन ३३ डक्कालकान्कथं

५६

201A

ज्ञातास्त्वत्प्रसादेनतत्त्वेप्रभो अथैवमुक्तो भगवन्नवेश्मत्रहिकारणं ३४ षोडशस्त्रीसहस्राणां
मुखवंतीनांहविःस्वयं राधाभक्तिप्रकाशार्थंप्रहसन्नाहरुक्मिणीं ३५ श्रीभगवानुवाच
श्रीराधिकायाहृदयारविंदेपादारविंदंहिविराजतेमेअहर्निशंप्रश्रयपाशबद्धंलवंलव
वार्द्धंनचलत्यतीव ३६ अद्यास्मदंघ्रिप्रतिपानतोत्राभक्ष्यालकालेनमनोक्षलाति मे
टोस्ममेवनहिदत्तमस्यपुष्णामिकल्पनयपःप्रदत्तं ३७ नारदउवाच श्रीकृष्णस्यवचः
श्रुत्वारुक्मिण्याद्याःस्त्रियोवराः प्रेमसारप्रविस्ताश्चयविस्मिताःसर्वतोन्वयं ३८ श्रीरा
धायाःपरांप्रीतिंसर्वेपुवेमपुष्प्रदेने तत्समानानवैकेषामद्वितीयामहीतले ३९ इति
श्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायांश्रीद्वारकाखंडेगर्गहाश्रमश्रीराधाकृष्णसमागमोराधाप्रेम
प्रकाशोनामसप्तदशोध्यायः १७ नारदउवाच श्रीराधायाःपरांप्रीतिंज्ञात्वागोपीगणास्य
व ऊचुर्हर्षितांराज्ञपुत्रस्नात्वासप्रेवगोपिकाःपद्वराजऊचुः धन्यागोप्यस्तुतेभक्त्याप्रेमल
क्षणयायुताः याःप्रमासमंगोविंदेनासांकिंवर्णितेनयः २ हेदाववनेकृतारासेमविधिनाथे
नमाधव तेविधिदृष्टामिकामोपटिनेमन्यसप्रभो ३ नेचात्रैवयथायोग्याःसर्वावैवृजि

रा॰
खं॰ ८
२६
202

नार्हन्ति वपंचाशेव देवेश्वरासो योगं भवेदिह ४ सर्गोक्ककजमान्नाय अस्याकं तमनोभयं
ह्वेलो मनोरथो न्यापि रासक्रीडाविनाहे रे ५ इतिनाम्नीवचः श्रुत्वा भगवान्प्रहसन्निव श्री
हतोः प्रेमसम्पृक्तो गीर्भिः प्रमोहयन्निव ६ श्रीभगवानुवाच रामेश्वर्यास्तु राधायामनश्व
ह्रं वमे गता ताः नटाः रासो भवेद्त्र भवतीगम्भि स्वयं प्रकृता ७ इति श्रुत्वा वचस्तस्य कैलासि गणाग्र
नपात्मजाः राधामेत्यप्रणेमुर्मागाप्राड्मुः प्रहसितानना: ८ श्रीगणाऊचुः रंभोरु देववत्के
व्रजमंडलीशे रासे श्वरि प्रियतमे सखि शीलरूपे राधेषकीर्तिकुलकीर्तिकरे सुभोगे नंदात्मजे
मानवती सकलावपंस्म ९ रासेश्वरोपि किल वाचरसम्प्रदायी रासेश्वरीं नमपि गोपव
रांगनाश्च एवं वयंस्म इति सर्वविधोरसार्थं रामे ककप्रियतमे चतथापि पतेः १० श्रीराधोवा
च रासेश्वरस्य पदमस्य सतां कृपालारेतु मनोपरि [illegible] भवेन्न नटो त्र रासः श्र
स्वपयाप्रमतापयुगाचमन्न्यामस्तुयनेकिलवशीकृकतप्रियालाः ११ नारद उवाच राधा
यावचनं श्रुत्वा स्त्रीकुलो लोकेन यावदन्न नयाम्ल चोक्ता सा राधा प्रसन्नमस्त्व हामनाः १२
माधवे ह्यागमायान्नपूर्णा सिद्धाश्रमे शुभे प्रदोषकाले चड्गा भगवमारंभो वमस्त्व हृ १३ रासेश्व
रासार्थं रामेश्वर्या समन्वितः रराजरासे रसिको यथा रत्या रतीश्वरः १४ यावती गोपिकाः

रम्बर

202A

सर्वाः यावती राजकन्यकाः तावद्रूपधरो रेजे पृथक् कृष्णो ह्ययो र्द्वयोः १५ तालवेणुमृदंगानां क
ल्किंदैः सर्वाजनैः कलनूपुरकांचीनां मिश्रशब्दो महानभूत् १६ कोटिकंदर्पलावण्यः स्रग्वी
कुंडलमंडितः पीतांबरधरो राजन्किरीटकटकांगदः १७ रामेश्वर्यासमं नृत्यन्रासे रासेश्वरः
स्वयं शुशुभे सहितो राजेंद्र तारागणे यथा १८ एवं सर्वाभिशा राजन्नद्यागावेणमंडले १
वती नाम भून्महाराजमहानंदमयीप्रभा १९ श्रीरासमंडले हृष्टा कृकिमणायायाम्निपीवराः जग्मु
ताः परमानंदं सर्वा हर्षमनोरथाः २० परिरभ्यतमं साताच्चीरांकं स्पृशुकृष्णोनमुं रामोनहकिमणि
सत्याः प्राहुः प्रेमपरायणाः २१ राज्ञ ऊचुः दृष्टान्रूपमापुर्ध्यैरासरंगेमनोहरे गतेमनोन्नः स्वा
नंदेपथ्यामहिते २२ एताहृश्योधिरासोन्यानेन्मनोन्नमविष्ठावि शनप्रधस्वरगायीनाममधमापवव
ने २३ एवं षोडशसाहस्रसमाविभिः सहिनावयं सर्वीकोटिगुनाश्चानुमस्हूपहमहासुपः २४
हे हावनेपिनेनाटकम्मनोवामाधवेष्वा नारटउवा एवंकृतासिमानानारागीनांप्रहसन्हरिः
साहहेष्ठुकेन्तोरायामवनीमिः परस्परं २५ सत्यभामाद्यास्टिकाः सर्वाः कृष्णानिरायिकावरा किं
विष्टसतीमनसिप्राहराधापरंवचः २६ श्रीराधोवाच नेत्रुरामपरेचात्रवइस्त्रीगणासंकुल
हर्वरासमस्रोनस्यापरस्त्वहृंदावनेभवत् २७ कचात्रहृंदारण्यं दिव्यद्रुमलतांकुलं प्रेममया

ब्रह्मानंद

स१

गः
ह्रो·खि
२७
203
नेप
वइ

राननल्लनंमधुमनमधुव्रतं २९ पद्ममूहान्नहंसीपापयोसिकमङ्गिनाभ्रमा हंसपममस्माकीर्णी
कंचात्रपसुन्तानदी ३० माधवम्नलतांकाड्गपमारननाःपवाः कपत्विणाः प्रेमपरागणीपति
मधुव्रतवनं ३१ लोलालिपुंजाःकुंजाः कुनिकुंजापदिव्यमंदिराः कवाद्युःशीतलोमंदोवातिप
मरजोहरन् ३२ शृंगेगेमनोहरेकन्द्वगिरिगोवर्द्धनाचलः सर्वत्रफलपुष्पाढ्योटवीभिःककरो
वसः ३३ कालिंदीपुलिनेरम्येवाद्युनाचिसेकते वंशीवेत्रपरोमल्लूणरिवहेविराजितं ३४ कचा
त्रेहेलसमृंगाचैनमालाविभूषितः धृणामानमलकान्तचवकाणाराधयारिणो ३५ चलिनेह
लिनेकात्रकुंडलाभ्योपरस्पर श्रीमुखेकमलचेद्रुमयाउमयलमनोहरे ३६ पत्रावलीगेधलोमा
तेभ्रमहं गावलीपुते कप्रेमणादर्शनेचैवस्पर्शनेहर्षणातथा कामेषुनिमनकाणास्वनेत्रैःका
याग्रतोरसेः स्वाकर्षणाकुहस्तोभ्याहस्ता हस्त विसर्जने ३७ विलीनवनेरिकुंजेषुसन्मसुखेन
नदर्शने स्पर्हणाक्रात्रचीराणांहरणावेणवेत्रयोः ३८ कप्रेमणाचात्रवाङ्मयोकर्षणाचपरस्पर
पुनःपुनःस्पर्हणांमञ्जेचेटनचविते पत्रयत्रचरणलीलानवतेत्रेवरोमते पत्रहेदावनेष्व
स्मिनत्रमेनमनःसुखे ४० नारदउवाच राधाकृष्णकौनननःस्कन्नासर्वाःपहमहाप्रियः जकृष्णेनस
राममस्याविम्मनाहर्षितास्थुनाः ४१ एवंसिद्धाश्रमेरासंकृत्वाश्रीराधिकेश्वरः नीत्वागोपीगणा

पत्रा सीर
203A

सर्वान्तथा व्यायामसहितो हरिः ५२ सभार्यो भगवान्साक्षाद्धारकं प्रविवेश ह कारयामास राधा-
यै मंदिरासौधं च ५३ नित्यं सप्रियया सार्द्धं वसन्सर्वोत्तमो ब्रजौकसः इत्थं सिद्धाश्रमकथा मया ते क-
थिता नृप ५४ सर्वपापहरा पुण्या सर्वेषां चैव मोक्षदा ५५ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां श्री-
द्वारकाखंडे सिद्धाश्रममाहात्म्ये रासोत्सवो नाम अष्टादशोऽध्यायः १८ श्रीनारद उवाच द्वा-
रावतीमंडलं च शतयोजनविस्तृतं तस्य प्रदक्षिणा सर्वा योजनानां चतुःशते १ तन्मध्ये कु-
शस्थलं चैव विस्तृतं द्वादशयोजनं द्वितीयं चैव हि दुर्गं नवतिं चतुरुत्तरैः क्रोशैः संवृतं ते राजेन्द्र कौ-
शस्थलेन महात्मना तृतीयं चैव षोडशभिः स्माहुः शतैर्नृप क्रोशैः संवृतं राजन्रत्नप्राकारसं-
युते ३ तेषां मध्ये तु दुर्गाणि श्रीकृष्णस्य महात्मनः मंदिराणि विचित्राणि नवलक्षाणि संति हि ४
तत्र राधामंदिरस्य द्वारे लीलासरोवरं सर्वतीर्थोत्तमे राजन्गोलोकाच्च समागते ५ यस्मिन्स्ना-
त्वा नरः पापी व्रती भूत्वा समाहितः अष्टम्यां हेमदानं च रत्नाविधानतः ६ कोटिजन्मकृतैः पा-
पैः मुच्यते नात्र संशयः प्राणांते तत्र रथेन गोलोकाच्च महारथः ७ सहस्रादित्यसंकाशः श्या-
मकांतिर्मनःशयः कोटिकंदर्पलावण्यधरस्तु कुंडलमंडितः ८ सर्वांगीणांबरः श्यामः सहस्रा-
र्कसंकाशद्युतिः सहस्रपार्षदैर्युक्तश्चामरैर्दोलवान्नृतः ९ जयध्वनिसमायुक्तो वेणुडंडमिना

त१

तत्वा४

त्रि१

गा: ष्ठितः मृतैवंरथमास्थायसोलोकंयान्यसंशयः १० अथतीर्थानिचान्यानिशृणुराजन्महामते।
दौ.खं शतोननाशितैर्वैवसहस्राणिचषोडश ११ अष्टभिःसहितान्येवपत्नीनांभवनानिच तानिसृष्टा।
२८ निसृष्टीकृत्यतत्वानितानिपृथक्पृथक् १२ ज्ञानतीर्थसमाख्यातंसर्वशोध्यःसारिज्ञानकं तस्यज्ञाने
204 वैदुवास्यभक्तिर्भवतिनिसृगतः १४ सप्तकःसकलार्थःस्यायःपश्यद्वारिमंदिरे तत्रसोवे।
स्यैवान्याकितीर्थंचतत्रसंनहि १५ पंचयोजनविस्तीर्णंगङ्गावन्मंदिरात्ततः पंचःपातेकूलस
कंडःकुललतेजःसमुद्भवः १६ पंचाननाऊष्टनामकः पांडवोजांववतीसुतः तस्यदर्शनमा।
त्रेणसर्वपापैःप्रमुच्यते १७ तस्मादष्टादशापदेष्पूर्वस्यांदिशिसंस्थित सर्वतीर्थोत्तमंपुण्य
वलभद्रसरोमहत् १८ षष्ठीप्रदक्षिणांकृत्वावदेवोमहावलः पश्चपत्रविनिर्मायदेवन्यावि
वराजह १९ तत्रस्नात्वानरःसद्योमुच्यतेसर्वपातकात् षष्ठीप्रदक्षिणायाश्चफलंतस्यनड
लेभे २० भगवन्मंदिराद्राजन्महंतंपवरायतः दक्षिणस्यांमहातीर्थंगंगानाथस्यवर्तते २१
अनिर्देशोगतेराजन्नगुनसव्यमहेतनटा गोमशामज्ञानेपत्रकावेद्यामासस्तकिंमणी २२ पत्रसा
नोदेमहादानंयोददातिनरेश्वर पुत्रप्राप्तिर्भवेत्तस्यवंशनाशविवर्जिते २३ भगवन्मंदिराद्रा
जन्दिग्विभागेचपश्चिमे पतनाषिहिशातचाक्रेदानतीर्थंपरंशुभं २४ पत्रश्रीकुललचंदकाति

204A तं दानं करोति यः तत्र स्नात्वा नरो राजन् द्विपलं कांचनेन तथा २५ चतुर्गुणं च रजतं पद्मं वा धान्यं तथा
तथा सहस्रमौल्यानि नववस्त्राणि यानि च २६ यो दद्यान्निर्दशे तस्य पुण्यफलं शृणु अश्वमे
धसहस्राणि राजसूयशतानि च २७ दानतीर्थस्य पुण्यस्य कलां नार्हन्ति षोडशीं वह्निकाश्र
मेण राजन्पापात्फलं लभते नरः २८ तस्माच्छ्रेष्ठतरं राजन् लोके दानतीर्थं परात्मना सेव्यं वाराणस्या
श्चैव मेषस्थे च दिवाकरे २९ उत्पलावनतीर्थयात्रायां वृषभस्थे भास्करे सति स्नात्वा दानं लभ
ते भवतीह न संशयः ३० तस्मात्कोटिगुणं पुण्यं दानतीर्थे विदेहराट् स्नानमेकं च यः
स्नात्वा दानतीर्थं करोति हि ३१ तस्य जातं च पुण्यं च वित्रगुणं न वेत्ति तत् तस्य तीर्थस्य मा
हात्म्यं वक्तुं नालं च तन्मतः ३२ सर्वेषां चैव दानानां मध्ये दानं परं स्मृतं अश्वदानात् गजस्या
पि गजदानात् रथस्य च ३३ रथदानात्परं राजन् भूमिदानं विशिष्यते भूमिदानात् अन्नदानं
महादानं प्रकथ्यते ३४ अन्नदानसमं दानं न भूतो न भविष्यति देवर्षिपितृभूतानां तृप्ति
रन्नेन जायते ३५ दानतीर्थे त्वन्नदानं यः करोति महामनाः क्षणमात्रेण विमुच्यते पापानि वि
लोः प्रचंडे ३६ दशावमात्रके पद्ये राजेंद्र दशपत्रके प्रियायादेशपद्मे तत्र कर्णान्ते हरे त्व
रः ३७ चतुर्भुजा आदित्यरूपा नानामाणिकृतकेतनाः सविप्राः पीतवस्त्रालसद्यानि हरि

उत्री

गा
द्वा॰ खं

मुंहरिं ४८ भगवन्नंमंदिराद्ध्यजनुत्तरस्यां दिशि कृतं कोशार्द्धेन पश्चार्द्धे ल्लमायातीर्थं मनोहरं २१४५२
विराजते पवित्रं नित्यं डंगीतिनाशिनी सिद्धरूहाभद्रकाली चंडमुंड विनाशिनी ४० समंत
केममाद्धं तं ऋक्षराजविलं गते पूजेचदेवकी देवी पूजयामासन्फलैः ४१ तदाजनामसु
२५ 205
प्रियया मम मार्गे भगवान्हरिः तद्ब्रह्मकानत्रामिह स्यान्मायायातीर्थे फलप्रदे ४२ मायाती
माप
र्थे च यात्रातां यां सद्धुदृश्यमानवः सर्वान्मनोरथप्राप्तिं प्राप्नुयान्नात्र संशयः ४३ इतिश्रीस्कं
दे महापुराणे संहितायां श्रीद्वारकाखंडे प्रथमडंगीलीलामरोवरहरिमंदिरज्ञानतीर्थकुल्लकुंड
वलभद्रसरोवरागोमतीर्थापनस्यमायातीर्थमाहात्म्यंनामैकोनविंशतितमोऽध्यायः १९ श्री
नारदउवाच द्वितीयस्यापि दुर्गस्य पूर्वद्वारे विदेहराट् इंद्रतीर्थं महाभाग्यकामदं सिद्धिदा
यकं १ तत्रस्नानात नरो राजनइंद्रलोकं प्रयाति हि इंद्रवच्च ह्वसादृश्येव भवेद्धापनेनरः २
तयावेदद्वितीये द्वारे सूर्यकुंडो विधीयते तत्र संध्यासितेनापि पूजितो भ्रमस्य मस्तकः ३ तत्रस्ना
त्वा प्रभातागोप्रातादत्वा तिन्तृपेश्वर सूर्यप्रभाविमानेन सूर्यलोकं प्रयाति हि ४ तथावैपश्चि
मेद्वारे ब्रह्मतीर्थं विशिष्यते तत्र स्नानात नरो राजन्स्वर्गं प्राप्नोत्रैव पापसं ५ योऽदद्वानिमहाबुद्धि
स्नस्य ग्रामफलं लभ्हाए ब्रह्महा पितृहा गोघ्नो मातृहा चार्यहा धवान ६ इंद्रलोकेपदंध्वस्ना।

205A विमद्भुतमयं वपुः चंद्राभेन विमानेन याति ब्रह्मपदं महत् ७ तथा वै उत्तरे द्वारे देवं साक्षान्नीललो
हितं पश्यमानात्महादेवो राजते नीललोहितः ८ देवतास्तत्र यः सर्वे तथा सप्तर्षयः परे च
संते यत्र वै देहं तथा सर्वे मरुद्गणाः ९ नीललोहितलिंगं तत्र प्रसूज्य यत्नतः तो [illegible] श्र्थम
ले४ नलं भेरावणालोकरावणः १० कैलाशस्यापि यात्रायाः फलं लभते नृप तस्मात्कृत्वा गु
णं पुण्यं नीललोहितदर्शनात् ११ नीललोहितं उंडे वै स्नातो पश्येद्दिने नरः सयाति शिवलोकं - पाह
व्यिपापाच्छुतनश्रुतोपि हि १२ सप्तसामह्यकं नाम तीर्थं यत्र विराजते पश्यमानानरपापी पिसंघः
प्रमुच्यते १३ सप्तानां च समुद्राणां स्नानपुण्यं लभेन्नरः विलासं विरं ब्बोगिरि शांडवो पूर्वमारविः १४
पर्जन्योपनदः सोमः क्षितिरग्निर्गणपतिः तत्रास्थेष्ठ महाद्वो तेतिष्ठन्ति मनुजेश्वर १५ सप्तको
टीति नीर्थानि ब्रह्माण्डे यानिकानि च सर्वाणि तत्र तिष्ठन्ति सप्तसामुद्रके नृप १६ तत्र स्नानान्नरः
पश्चात्कृतानां सर्व पंचविक्रमो प्राप्नोति द्वारकायात्रा यात्रायाः सफलं फलं १७ सप्तसामुद्रकं स्नात्वा
तथा यात्रा फलदा स्मृता सप्तसामुद्रके तीर्थे विलुप्ते पविडः स्तवाः १८ इति श्रीभृङ्गीशाचार्य
संहितायां श्रीहाटकाखंडे द्वितीयपट्टे ४रुद्रतीर्थमाहात्म्ये उंडब्रह्मतीर्थनीललोहितसप्तस

206
ग.
द्वा. २०
२०
पिंडारक ६
स्नने

मुद्रकमाहात्म्यंनामविंशोध्यायः २० श्रीनारदउवाच तृतीयस्यापिंडारकस्यपूर्वेद्वारेमहाबलः
रैवतस्यहरिर्नित्यंशंराजन्नस्मान्नेजनीसुतः १ तंप्रेत्यभगवन्तंकेहतवमतेमहाबलः ज्ञायतेभगवद्भ
केहतस्मान्निवमानवः २ तदावेदविदांद्वारेवकेनामसमृद्धशीले रैवतस्यहरिर्नित्यंशंराजनस्त्रीकुल
गर्भमानते ३ तस्यदर्शनमात्रेणसर्वेद्रुतिसंयुतः तंप्रेत्यभगवन्नकेजावर्वतेमहाबल स्त्रिय
स्त्रीवीहरेभक्तोभवतीहचमानवः ६ तथाचैवोत्तरेद्वारेविश्वकर्मानामहाबलः रैवतस्यहरि
शंराजनस्त्रीकस्मृहृदयोमहान् ७ तस्यदर्शनमात्रेणनरोयातिकृतार्थतां मृगाराजन्नहिंडे
गोतीर्थेपिंडारकंसमाख्यातंमृगाराजाद्राज्ञसत्तम एषयस्मरणमात्रेणमहापापात्प्रमुच्यते ९
सर्वतीर्थमिदंद्वाराविद्वारेरेवताद्रिमध्ययोः मध्येपिंडारकंक्षेत्रंतीर्थानांतीर्थमुत्तमम् १० कनिराज
राजसूयंयद्राज्ञामहाबलः चकारयत्रवैदेहपरिपूर्णांतमाज्ञया ११ सर्वाणियत्रतीर्थानि
समाहृतानिसर्वतः विवाहंचक्रिरेराजन्नुग्रसेनकृतेनमे १२ तेनपिंडारकंनामसर्वतीर्थ
स्यपिंडतः तत्रस्नात्वानरःसद्योराजसूयफलंलभेत् १३ यत्रैवधिवितस्नात्वाव्रतीभूत्वासमा
हितः स्नात्वातथामःस्वर्णदानेदत्त्वायःप्रणतोभवेत् १४ इहैवनरदेवःस्यात्तमहात्मानसंशयः

नित्यंस्मृत्वागोमतीमनन्तंवंदितामिमर्पशःस्वयं १५ सर्वगीरत्नवक्षोद्यैःसचंद्रवदनैःपरैः स्त्रीसंघैःसे
वितेपतिन्नपैःहृष्टपुष्टोमहाबलः १६ महोन्नतंचमत्तानांतेजसांहरिणंभयोधनाः करीन्द्राणांचवी
कारराजिहर्षःसमन्वितः १७ विराजतेराजसंघैःप्रेक्ष्यस्त्रीगणाजितेरत्नमासादनिर्येद्धजमं
लमंडिते १८ मत्तकुंजरकर्णाग्रभ्रमताडितामंगमंडली स्नलेकरोतितिलहृष्टंमंडितमंडलस्थैः १९
पिंडारकस्नानमृतेकथंराज्यंभवेदिह अन्तमोत्कथ्यतांतिनरःपापपुत्रोपिहि २० पिंडारक
स्नानमृतेनधर्मःपिंडारकस्नानमृतेनकर्म पिंडारकस्नानमृतेनधर्मःपिंडारकस्नानमृतेनशा
मे २१ पिंडारकस्नानमृतेवियोगीपिंडारकस्नानकरःसयोगी पिंडारकस्नानकरःसभोगीपिं
डारकस्नानकरोरोगी २२ द्वारावतींमाधवमासमध्येप्रदक्षिणीकृत्यनमस्करोति सर्वाङ्गुलस्यच
बस्तिहृद्योपिवेदेहनत्यागीनलभवति २३ तीर्थात्तुनातःशयनैःस्त्रीविवर्जितोव्रतीवायव
भोजनेन स्मरन्मधुद्वेषींकिलपवित्रमासीद्योमाधवीमत्यकरोतियात्रां २४ नत्वणसंख्यागादित
नस्य कासकर्मोवेदमणाविधाता योमेधुपारोगणोयत्कदाचित्कालेन९सणतिनकृत्स९
योः २५ पद्यातिघीनोहरिवासरेचयद्यादिमपापकर्मनाफसीदुः पद्यामाकृत्याश्चविपदि

काल २

ने॰
हाटवे
३१
207

ऽॉवयथाऽगासोऽहिमालवस्त्र २६ यथाद्दिदेवेषु चदेवदेवः श्रीवासुदेवोपऋदेवदेवः तथापुरी
देवत्रमसमस्तमध्ये हाटावतीपुण्यप्रशस्ता २७ अहोतिधन्यायऋमंडलीभिर्विराजते भूमितले म
नोहरा वैकुंठलीलाधिकृताऽशस्थलीययातोऽडिझिजेटावलिटृङ्गि २८ यत्रैवमाहात्म्यकथः
परेश्वरोप्यत्नावतत्रौटहस्मले विराजते यस्त्वयमेनापटटोन्नपेशतां कल्याणतमस्महटायनमान
मः २९ यत्रास्यलोकंभगवानामिष्यतिमंसावपिष्यत्यथतोनटायीवः वैदेहहिस्यैरहदिमटिदेवि
नानामिन्त्रिवामंभगवान्करिष्यति ३० स्पृणोतिनैवकलौजनायातिकलोकमिस्यसत
तंदिनेदिने भवेटविधोपटिवासविधोपोत्वातुणौवैसतमामकीनक ३१ भूताधविप्राधि
नेटाटमायेगान्नारहीर्वप्रतिमंपरम कत्पप्रतिष्ठाचविधायशोटिजकरिष्यतेस्थापनमकपष ३२
श्रीहाटकानायमितिस्वरूपंपयंपातिपेभक्तजनाः कलौपुरो गकुतिने विस्मपटल्वटेवपोरी
श्वरास्पिटर्लभयत ३३ रटमयानेकाथितंत्वदेवमाहात्म्यमेतकिलकल्पपुण्यं स्पृणोतियः
श्चावपटेचभक्त्याश्रीहाटकावास फलंलभेतसः ३४ श्रीहाटकायास्त्वपलंडमेतत्पपातवा
येकथितंसपुण्यं कीर्तिंकुलंभक्तिमतीवमाकिंटटातिराज्यंचसप्टेवस्त्ररखनो ३५ इतिश्री

ए

मद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीद्वारकाखंडे तृतीयदुर्गापिंडारकमाहात्म्यं नामैकविंशोध्यायः २१
इति श्रीद्वारकाखंडः समाप्तः अतः परं विश्वजितखंडं भविष्यति ॥ रामायनमः ॥ ॥ ॥
॥ ॥ २।१।।३ ॥ ४॥ ५॥ ३

६

208

VI

[illegible]

[illegible]

29

62

विज्ञानखंडः सप्तमः ७

No. 272

गर्गसंहिता ॥
भिन्न पत्रक ॥ ल० ग०१२पं०प्र०

ह० ल०

वि॰
ना॰वि॰
१
209

ॐ श्रीगणेशाय नमः बहुलाश्व उवाच हरेः श्रीकृष्णचंद्रस्य भक्तिमार्गस्तपःपरः
तेवेत्वाश्चमनेमह्यं येनभक्तोभवाम्यहं १ श्रीनारदोवाच भक्तिमार्गंवदिष्यामिवेद
व्यासमुखाच्छ्रुतं येनप्रसन्नोभवतिभगवान्भक्तवत्सलः २ शक्रेविचित्रकक्षेन
भवंदृढवलाहृता द्वारावत्यांसभादिव्यासुधर्मानाममैथिल ३ यत्रमंडपदेशस्यवै
दूर्यस्तंभपंक्तयः राजंतेकोटिशोराजन्निष्ककुंभविनिर्मिताः ४ पद्मरागस्ववितस्
मौक्तिकपयोविद्रुमसाविनः यत्रवितानानिभ्राजंतेमहकालिभिः ५ सिंहासनाधिरू
ढानिकालमेचतडित्प्रभैः ज्योत्स्नारत्नप्रभास्फुरत्तंउभिकोटिभिः ६ बालार्के
रत्नकेयूरकांचीकंकणनूपुरैः भालचंद्रप्रतीकाशस्फुरत्कुंडलमंडिताः ७ गा
यंतियत्रगंधर्वाविद्याधर्यश्चमृदंगानिताः नृत्यंतिकिलवादित्रैःस्वर्गपतेःपरस्परं ८
यस्याःस्वर्णसौकुंभाष्टदेवहरीमैत्रावस्यैः वंदनमालावितानेवसमंदमंद्रश्चैवचरणवं ९ ल
तापत्रवराजंतस्मरांसितविमलानिच सहस्रदलपद्मानिभ्रमरैःसंकुलानिच १० द
यापोजनविस्तीर्णापंचयोजनमुच्छ्रिता पताहंसीस्यपमोक्षपताकाध्वजमंडिता ११

यत्रप्रविष्टः पुरुषः नात्मानं मन्यते परं यस्मिंस्तामसनमामाम्यघशक्रोऽहमितिमन्यते १२ मद्य
मेलोकाश्चावानुध्येनस्पष्टे इमवर्तते यस्मिंस्तत्र तेपत्रत्रयावनावर्ममिषडास्मिन् १३ यावत्सृजनकः प
त्रप्रविश्यतिनरोत्तम स्वप्रभावेन महामाताविनीसाप्रकाशते १४ षट्पंचाशत्कोटिसं
ख्यापाटवायत्रे मातृगणाः तत्त्वतरस्मैकदेशेहयत्नेनेचमेस्थिता १५ यस्मिंस्तोत्तमः माता
कृतीकलोभगवानस्वयं यत्रास्ते तत्रराजेन्द्रदेवगणेनकः कोटिभिः १६ मद्यतस्मात्सुधमो
यापट्टकोटिसमाहता उग्रसेनोगीयमानः सूतमागधवंदिभिः १७ साकाश्यादागतः
मात्राहं तव्यो मामहामुनिः पाराशर्योच्चनयमाः तडित्पिंगजटाधरः १८ तेहंस्मासद
सोऽस्यायपट्टराजः कृतांजलिः नतास्मतेचापि चार्घदानात्संभावाम्भवत् १९ उग्रसेनउवाच
मद्यमेमफलं जन्मसफलं मेगृहं मम मद्यमेमफलंप स्ववृत्तं त्वयागतेमुने २० मु
नेतद्रत्नकुशलं कस्मात्तेणामवस्थाहि वदमेकुशलं देवयत्नस्स्याम्भवाम्यह २१ यत्राप
चपूर्जितस्तत्राहशः साक्षात्सम्भो तत्रतत्रजेतासिद्धिर्लौकिकीपारलौकिकी २२ यत्र
तत्रस्थिता मेनातत्र स्वात्मानंयद्वतिः किंमलोकृत्यगाहस्ततापास शाक्यमहामने ।
मयानपृच्छ्यपत्रावाकिंकृतंमहेवजन्मनि येनेवह्यागिकात्राजेप्रामोहम्मनिपुंगवाः मवा
दयापविप्रमहत्या गहमायोनिनित्यशः तस्मात्त्वं हिमहत्कृतंजातेमयमनत्संशयः २५

वि.
गो.
२
210

व्यास उवाच धन्योऽस्मि राजशार्दूल धन्या मे विमला मतिः ॥ यत्कृतेन त्वया राजन् सत्कृतं स्वे
जन्मनि २६ पुरानेमकृतो राजन्वकृतात्पुत्रमम आर्जितं निष्कारणोऽस्मत्वमनसा प्रसन्नोऽभ्र
हरिः सदा २७ अनिमित्तेन भावेन प्रेमवेष्टपरेन च परिहृष्टेन मनसा साक्षात्स्वीकृतो भगवा
न्हरिः २८ अमोघब्रह्मलोकपतिः गोलोकेशः परात्परः सोऽपि भक्त्या वशीभूतः स्ववश्र
लिवमंदिरे २९ अहो भोजपतेऽस्माभिः दृष्टोऽस्मि भजनात्मा हरिः न कर्हि विद्धि कियो मंडले मे
वियेनेन्द्र ३० इति श्रीमद्गोपालसंहितायां विज्ञानखंडे व्यासाम्बरीषसंवादे नाम ... मोऽध्या
यः १ उग्रसेन उवाच धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि त्वया गोविन्देन हेतुः हृष्यत्येव च संदेहं हृषीक
शेश भगवानत्वमः १ कर्माणां स्वनिमित्तानां कार्यताः किं च लक्षणं कर्मभेदा हि तेषां वेद
दत्त्व लन्यथात्वं २ व्यास उवाच शृणु सर्वाणि कर्माणि निमित्तानि भवंति हि न
त्वेव चानिमित्तानि राजन् सुकृतफलानि हि ३ सनिमित्ते च यत्कर्म संबंधं विद्धि यावच
अनिमित्ते च यत्कर्म मोक्षदं परमं शुभं ४ सत्वं रजस्तमश्चेति गुणाः प्रकृतिसंभवाः तेषां
मेषां गतं वै सर्वाणि निबद्धविस्तृता ५ सत्वे प्रलीनाः स्वर्यान्ति नरलोकं रजोलयाः तमो
लयास्तु नरकं यांति कर्मस्वहि निर्गुणाः ६ पंचाग्निः तपः प्रतप्यते राजन्वनवासिनः

210A

लोकेसमस्तषीणांतत्रेयांतिगतकल्मषा ७ संन्यासाश्रमकर्त्तारस्सौदंडधृतपाणयः जि
तेंद्रियमनोधर्माः सत्यलोकंव्रजंतिहि ८ स्रष्टांगयोगयोगींद्रान्निर्मलाऊर्द्ध्वरेतसः ज्ञा
नेलोकेमहर्लोकेयांतितेनात्रसंशयः ९ मन्त्रकर्त्ताशाक्तलोकेवसतेशाश्वतीः
समाः दानीचेदृमसेलोकेव्रतीमौस्यंव्रजन्त्यले १० तीर्थयात्रीवाग्निलोकेन्यसेध
स्त्रवाकूपा वेसवाप्याप्रिवृऊंदेशेवा व्रजंतिहि ११ पितृन्यजंतिये नित्यं
स्तैवस्वर्ग्यप्रजेप्सवः दक्षिणानयमार्गेणपितृलोकेव्रजंतिते १२ स्तलोकेवेपणा
स्लार्लोपंचद्दजनसंयुताः प्रजापतियजंतियांतिदक्षाटीप्रजापतीन् भेतानिये
निर्भस्तेस्वापदानयज्ञत्सपा येयस्यभक्ताहलोकान्यांतिराजन्नमेशयः न
याथरनाः राज्ञनडःसंगवृशवर्त्तिनः यमलोकेचतेयांतिनिरयेः दारुणोहृते १५
पुनरावर्त्तिनोलोकाः सर्वेवाब्रह्मलोकतः पुनरावर्त्तिनोलोकाः विद्धिराजन्महा
मते १६ कर्मणामनिमित्तानांमार्गेषघनानतः नावर्त्तमोदनेसर्वेगोयावहेपुंसमा
यवे १७ तीर्णाप्रबुद्धाः पतन्त्यवोगतिकृतकालचालिनः यात्वंदमहत्वाहानस्मात्
कर्मफलंत्यज १८ भक्तानिष्कारणाभेतोज्ञाभावेगामसंयुताः प्रमलदृणायावाचा

वि॰ ख॰ हरिभक्तजनप्रियः १९ भजन्श्रीकृष्णपादाब्जं सभक्तोजनैर्वि घं हेमसेवितं समस्तुः सर्वे
वि॰ २ लोककृत्तो वलान्संहारकारकः सपत्रभगवद्धाम्नि विराजतः सन्नन्दसन्नामनयात् उग्रसेनउवा
211 च सर्वलोकाद्धि भगवद्भुवनपुनरावर्तिनः स्मृताः तेभ्योज्ञानेन वैराग्येण तु हो सेन तु संशयः २१
श्रीकृष्णधाम सप्त संयतेभ्ना वर्तितेन गताः तल्लोकवदमेषु न कोचाकेसर्वतः परं २२
श्रीवेदव्यास उवाच चमत्तोऽप्येव हिंधाम श्रीकृष्णस्य महात्मनः यद्गत्वा न निवर्तन्ते
तज्ज्ञा लोके विदुः परे २३ त्रैलोक्ये त्रिंशज्जीव सहः पंचाशत्कोटियोजनैः विस्तृतः परतो
ह्यस्मात् शतकोटिविलेविनः २४ यदेतत्रयतो ब्रजनत्सुनतेपर माण्डवत् तदेतत्रयता च्च
त्वेकोटिशालेऽगशयः २५ तत्रास्यप तेसर्वो वशगाको न पावकः कामः क्रोधश्च
लोभश्च न तस्मो ह्यपवर्गाणि च २६ न यत्र शोको न जरा न मृत्युर्नर्तितिमेन च न प्रधानेन
कालश्च विश्वशान्तेव गुणाः कुत २७ शब्दब्रह्मापि निर्लीयते हस्तीथितमलभः प्रेमलक्षण
या भक्त्या सर्वानिष्कारणाः परा लोका ब्रह्म लक्षणस्मरणानि राजनं तु संशयः २८ इति
श्रीमद्गर्गसंहितायां विज्ञानखंडे श्रीव्यासोग्रसेनसंवादे लोकगतिनिरूपणं
नाम द्वितीयोध्यायः २ उग्रसेन उवाच एकतानव्यसर्वाङ्गतरोरुक्ते मंगतीभया भ
३

211 A क्रियोगः कतिविधो वद मे वदतां वर । येन प्रसन्नो भवति भगवान् भक्तवत्सलः । श्रीव्यास
उवाच । शृणुष्व कीर्तयिष्यामि श्रीकृष्णस्य प्रियं महत् । यं कृत्वा भक्तियोगं न यस्मात्ते विमलाम
तिः ४ ये कृत्वा निर्मलो भूत्वा तारयेत् स्वपितॄन् पितॄन् पातकात् । ते भक्तियोगं विस्तरेण प्रवक्ष्यामि
णादव ५ भक्तियोगो द्विधा ज्ञेयः सगुणश्चैव निर्गुणः । सगुणो द्विविधस्तांपि निर्गुणश्च
केवलात्मकः ६ सगुणः स्याद्द्विधा विधो गुणानां भेदतो हि तौ । निर्गुणस्तु विधा भक्ता कामभवेति स्पृह
तानस्पृहः ७ हिंसादंभं च मात्सर्यं चाभिसंधाय भिन्नदृक् । कर्मण्याश्रवे हेतो क्रोधात्तामसः परि
कीर्तितः ८ यष्टुपुष्पश्चैव विषयानभिसंधाय यत्नेन । अर्चयेद्यो हरिं तज्ज्ञैर्जन्मसु परिकीर्ति
तः ९ उद्दिश्य कर्मनिर्हारं समुद्दिश्य परस्मिन्नेवाहि । मोक्षार्थं भजते विष्णुः स भक्तः सात्त्विकः स्म
तः १० त्रिविधास्ते गता ज्ञाता लोके न तथाथ्यो महामते । चतुर्विधा लक्षणः विष्णुं भजन्ते कृतमंगलाः ॥
एवं बहुविधेनापि भक्तियोगेन माधवं । भजन्ति संनिमित्ता जनाः सुकृतिनोपरे ११ लव
णोम क्रियायोगमस्य तथा स्तुष्व नरकानास्तिमाद्वेताः श्रीकृष्णस्य कृपया तने १२ यदि हरीन्नमस्का
रं नमस्कारान्करोति मनो गति विछिन्ना तेविंशतिदेहेन कोनता १३ यथाच्छायेभ मं गं

वि॰ ज्ञा गाम्यामकिंचिन्निर्गुणाम्बरता निर्गुणस्थं च मुक्तानां लवणं समावट १५ साविमोमेपारमेश्वरं
वि॰ ५ मकोपि स्यन्नेयेव च रसाध्येयनयोगाङ्गिनवाङ्गितिहरेजोनः हरिणगुदीपमेमनेमाला
212 कं नृणां टेश्वर नमः हृ त्रिकादाविनेमन्मानेटनिहूनः १६ मामोप्यचनवाङ्कुनिभग
वङ्गिरहाननः सनि कृष्टनननेमयथाहृतेरेभवेन काव्रूपटीपमानसमसानतामि
माविनः नैरपेक्ष्यान्नवाङ्कतिभक्तानमेवनोम्मकाः १९ नाकल्पकापिवेकल्पनवाकु
निकरावन एवं चेतहिंदासलेपरमपरमात्मनः २० नैरपेक्ष्यान्नयेस्यातः निर्वैरः सामट
मिनः सोकेवल्यान्नोकपटग्रहणाकरणाविडः २१ नैरपेक्ष्यमहानेटनैरपेक्ष्याजनाद्दे
जानेनीहियथान्नान्नापुण्यासोटनचवषी २२ सकामान्नतेरानेटनजानानिकपचवन
रसकेनानयाहनोमनस्वाटनवेति २३ नस्माद्ब्रजन्मकिंयोगीविष्टुचास्यनिकपरेम
कामनोनैरपेक्ष्यान्नोपहृतिकथयामिने २४ सवगाकीर्तनेविलोक्यवणायाटसेवनस्व च
नेदास्यमसाव्यमानान्निवेदने १५ ॐ वृनिसतिनतेगाजनमाक्तियप्रेमलवाणि नेमकाडा
लेभामसम्भोमगावाडाव भावनाः ॐ वनेमहनोपनासवें भजनटणुपराः कृत्सपादाद्भ
मपुमाः कृत्सटपंजनालमाः २७ कृत्समाराननिम्नाशेशंघयाप्राषितमनेका श्रीकृ

212A

सस्मुरणाणयेत्तुंगेसमहदुःप्रजायते २८ स्नानेनैवकलौचैवदेवपंपेनकचिल्लेवेन श्रीकृष्ण
गोविंददेवमुखेभ्यःस्वल्पगापाणिना २९ महन्निशंहरौलग्नाल्लेहिभावनोनमाः अतिश्रीम
द्गंगावाक्यसंहितायांविज्ञानखंडेवेदव्यासोपदेशेसर्वमठोदलिङ्गणभक्तिवर्णनेनामतृतीयो
ध्यायः ३ व्यासउवाच देवानामपिलिलेवहेमहाज्ञानिनांगणैश्च श्रीकृष्णदेवपश्यता।
हर्षिताश्वपुनःपुनः १ श्रीकृष्णोराधिकानाथकोविकेदंयमोहनः नचेत्रगोचरोगोपा
भुवनश्रीनंदवंदने २ महानंदेवनेहृद्यप्रहसेतिप्रहर्षितः कुचिद्धंदनिधावेतिनंदेनिवक
विनया ३ कचित्कुर्पणेनित्यमातिकोचितलीभवेदिव कृष्णचंद्रसहरूपाणोकृतार्थाःवेस
वोनमाः ४ वेषादर्शनमात्रेणनेरापानिकृतार्थता नकालोनयमायेषांदंडधरोनेनच।
तेनमः ५ गहाकोमोटकीवामेहत्रिलोचनदर्शने सर्पप्रसाङ्कधनःपश्चानर्णावज्ञनमनस
ने ६ नेदकेचमहाखङ्गशालचंद्रधवाःस्थिताः पतान्यापधमाख्यानितोप्सरचेसहनिशं ७
नेहोपगितिमदाप्यप्रसकोयाणकेपुनःपुनः गकर्तुःपद्मवानेनश्रमहतोसमपि पत्रपत्र
गताःसतलवतनेत्रमपदहिंसिः तीर्थीकुर्वेनमःस्मिमागश्रीमत्पादाब्जरेणुभिः ९ दामपत्रा
स्थिताःसनकावतोयोनिसंतानिहि नत्रेकोपिमनःपापीयानिविसाःपरपद १० हृदानंदप्र।

वि॰का॰
खं॰५
213

त्वक्स्नेहपापयोग्यान् तपस्विनां यथा भवतः तेन पिशाचत्वं पलायते दिशो दश ११ नेयानत्वपर्वेता
ब्रह्मचर्यं ब्रह्मज्ञान पापहरं मार्गं दृष्ट्वा साधुर्भोजनपात्रमुपसमं नतः १२ साधूनां ज्ञाननिष्ठाना
विरक्तानां महात्मनां यज्ज्ञानं शत्रूणां तेषां प्रतिवेधो नरकोपि च १३ शुनिजन्मनि पः पुना
मार्गे पुण्यकः क्षमा च मे गंगा स्नानं मनोत्थेनाड्लेभेद पुण्यं वर्द्धितैः १४ यस्मिन् कुले हरि भ
कोऽपि ज्ञाता पुत्रास्तु लवणं वंशकुलं विमलं विहितमलीमसमपि स्वतः १५ राजन्मे कुलभ
केऽस्मात्पितृमातृदेश्याः कुलोद्भवान् प्रियायपि देशवमारपवेनथादेश १६ पुरुषान्तुद्दृत्य
जनेन निरयात्तापदं यत्नात् साधुसेवेयम् स्वान्यमन्यटामा स्वहृत्स्वनः १७ साधोर्दर्शनात्
हृष्टमस्तु स्मृतिमात्रेण यथा पिपीलकाश्रमयं कालन्यथा कटपुनरागताः १८ सोऽप्ययोगात्
लाराजन्त्रीर्थपसमवेविना साधुसमागमेन क्षियपरेनिहरिमन्दिरे १९ सद्गुरुमार्गकु
लस्त्रावेमोवीरेकटकेनयथा स्वेच्छटेशपिटवेषमकालोकानपुनाति हि २० इति श्रीहरि
स्तुमकानां महात्म्यकथितेन यथा चतुःपदार्थं न्त्यागां किंभ्यः स्त्रोत्रनमहि किमि २१ उग्रसेन
उवाच परिहृष्टमनसा सारत्कोकस्यपरमात्मनि टेनवक्रमपाड हमज्ज्योतिर्लीनं वमवह २२
मरामहर्दिदं वित्तेमापुञ्जसमहत्त्वामपि योयंस्याद्धिमभावेद्रकथं चामेनपात्त्रुमा २३ श्री

213A

व्यास उवाच समाहृत्य निर्वैषम्यं भूतानां त्रिगुणात्मकं कोधायै वै तेन राजन्न हतो यमा
त्यनि २४ हतो केनापि भावेन मनोलग्नं केशवे नियः पापी न दृश्यतां यातिं भृगोः कीव को
पया २५ मे हे कामं समपक्षोऽपि मे कोऽसौ हृदि मे वृत्तं कृतानन्तमप्यतो पापानि कारणं यत्र भावि नामपतो २६
देवहस्ते २५ शोऽरा याव मर्त्ये वा ऽयोऽपरे कामाद्द्वेषाद्भयात्स्नेहात्संवेनलमपापात्मप २७ नहूषाद
दुमनल गामायुष्मि भावेमेल समावन: भगौ के मम तेस्यापु ज्ञेन कामहद्द २८ कोधाय घेतवक्रमाशिशु
पाल्यादयोऽपरे एकात्वपाद्वा ऽप पंसो हृदद्वेषतया २९ नस्मात केनाप्युपायेन मनः कृष्णे नि
वेशयेत सदहविशादि स्मरणाभवे चक्रवानेकरिंचित ३० शत्रुभावः स्मरणात्मनोऽत्र वैरिवनज्ञा
दयः ३१ इति श्रीमद्रुद्रयामले विज्ञानखण्डे श्रीव्यासयोगसेन संवादे भृगु महात्म्य व
र्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ४ श्रीव्यास उवाच तत्त्वमेवैक कल्कीव ककालरिहये सप्रलं व
विकल्पलशावषमाला: वे वेशाष्ठ कि मतिम कमतानां इत्यादि परहृषि तस्कषयो ऽत्र मा स १ एवं
[illegible] लोमधु कैटभादीनां [illegible] पावरेच वैरि विधाय तत्पदवगाऽभक
र्तिर्भूविल्ला: किलापि [illegible] परमंपदे हि २ केकेन विसपदमा गत वेन ज्ञा दोष [illegible] दवामावलि
पतचिभोवतागाघाः समानसंगानिरतार्द्रमानमात्रश्रीमन्यदन्न मकरेदव ज्ञाविलभ्याः ३

त्रि.ग्रा.
त्रि.९
214

देवर्षिभीष्मनिवसिष्ठपराशराद्याः सांख्यायनासितनंदकामनकादयश्च निघ्नारणामृषिवरेन्द्रवि
दले त्रयाहारविटमकरेटमिलिमाद्याः ४ यस्य कुलोगभरताजनमैथिलाश्च गाधिप्रियव्रतय
दुप्रमुखावनीशाः निःक्षत्रगणाः परमहंसवरा स्तुवन्ति श्रीकृष्णचन्द्रचरितामृतपानमत्ता ५ मेदो
दरी च शबरी च मनेमशिष्याः तारा त्रयाविव विनायकनालहिल्लाकेतीनयाज्ञपदराजसुतामुभ
दरी च शबरी च सनेसशिष्याः नारा त्रयाविव विनायकनालहिल्लाकेतीन याज्ञपदराजसुतासुभ
दात्पताः परमहंसमाः परं परमहंसमसमाः प्रसिद्धाः ६ सुग्रीववालिसुतवानसनंदराजेन्द्र
यातिगदधुवरकाकभुसुंडिमाद्याः कुब्जादिवायकमुदामगुहादयोऽन्ये नतं संगमेन्य हरिभक्तवराः
वसन्तुः ७ हल्लेनरोगयवनियमेतपाणघाराभा(?)त्मनयज्ञवृत्ती येयमश्वनाति केदारसिद्धनवि
यमौच लदविगणाचले ह्यानंदानमथमतिसृतेवकाचिन ८ यज्ञश्रनाध्ययनतीर्थनमो नियो
गैरेशमस्य मैनियमाविकसांख्ययोगैः पतंजनेमकलयतमवतीहमनत्यामकेः पदेक
हिंचित्रमवेनकिलोमिः ९ उद्धारेगाधमपरस्यमविस्रकृपाड्नाविमामवमहार्णवेविवे
गान मेहारिणीविषयमेचितकन्मिनाचमत्कारिणीहरिणस्मरणामृतस्य १० श्रीकृष्णदर्शना
गान मेहाविनीविषयमेचितकर्मणा चमत्कारिणीहरिपदस्मरणामृतस्य १० श्रीकृष्णदर्शना
रसेनमकमावराजनहदुह्यमनपरेमैमावपवमोय दिव्यालताविफलपल्लवभावनमसेरा
वतेहिमनतेकमसुमाकरस्य ११ संमोहकालवनमध्यबहिनिसकृवेनीशाम्रार्यदर्शवयमोप

2l4A हदीपकेयं दीपवलिर्विजयते नरकान्तिकस्य जेतंगानविजयिनीदशमीजयस्य ॥ १२ ॥ मा
ङ्गेच योगाःप्रतिपाश्चगते हि दंडेकीलानिचात्रशतशोगणभावेवेदास्त्रसाक्रमात्त्रवकथा॥
श्रवणात्पापक्षयोगीयसन्निभरलाभवत्यदृश्य ॥ १३ ॥ इति श्रीमद्गोवाश्वसंहितायांविज्ञान॥
खिडव्यासोग्रसेनसंवादे भक्तकत्कार्यव्रतानेवनामपंचमोध्यायः ५ उग्रसेन उवाच कर्मयहो
ग्रहस्यापि श्रीकृष्णस्य महात्मनः सेवांवैकेनविधिनाकुर्य्यान्तद्ब्रूहिमेमुने ॥ १ ॥ भक्तंकृतोपस
नाकिंनाकिंतस्यनवदृते भस्यकेनप्रकारेणप्रमन्त्रस्यान्हरिःस्वयं ॥ २ ॥ व्यास उवाच यदि
भक्तोकृतेनस्यात्मसंभोगेनवजायते वलागृहिवद्देतेनस्मसंतासेगेनममाचरेत ॥ ३ ॥ कृष्णसेवा
विधिनास्मवद्यामिसर्वलभोपदां ययागृहस्थानेशीघ्रंश्रीकृष्णंप्राप्यन्तुयात् ॥ ४ ॥ प्रातर्वार्थेऊ
लसंभूतेश्रीकृष्णध्यानतत्परे पत्नाहशयकेकृत्वा सिद्धिमवृत्तिमानवः ॥ ५ ॥ गृहे:सेवाविं
धिर्विद्याश्रीकृष्णस्यमहात्मनः विसृष्टीलाविहीनस्य सर्वे भवति निष्फले ॥ ६ ॥ यत्नदाव
नपत्नीयमृवेभवतिष्फलं निर्गुणोद्देशेनकृत्वाहन्तव्यागस्यामेवव्रतः ॥ ७ ॥ उनतामिसंगेरविणस्व
नेकारयेहृतसंहिरे तत्रसिंहासनंप्रोच्चसपीठेकुंभमंडिते ॥ ८ ॥ संस्थितवानदृश्यामस्यास्नापान
त्रयमपिरुं महार्हवस्त्राकिंत्रनवनत्यासनंमस्तु ॥ ९ ॥ पाद्यीयवद्गेगावीतस्फुरद्धंसावय

हते नानावस्तुभिर्वस्त्राद्यैरनेकैःपटस्थमविनैः १० सर्वतोमंडलेनस्य तोरणैः समलंकृते गवा
क्षवार्दियंत्रालंमा चनेःशालस्तम्भमालकैः ११ राजते मंगलैर्हृष्टः सभामंडपमंडलेनत्रंगग
णामध्येनतलसौमंदिरंशुभं १२ मंदिरस्यवदिहृगीकारयेद्रुहिम्बद्वयं तथावेकुलिमराज
नसिंहद्वयमपिष्टिके १३ सप्रणीपिरावरस्याप्यःचक्रचशिवगणपति १३ द्वारेपिद्वारिणामा
निशालेख्याविष्टसमानिच पांखपस्मृगदेशाकं मालेख्यमिमितिपार्श्वयोः १४ इष्टपीचत
ष्पवाणाः सखेटखड्गाणपवच तथामंदिरपृष्ठेवशानचंद्रचवेदकं १५ हलचमशलचैवले
खनीयंप्रपत्नत सिंहासनस्यपृष्ठेतमोप्यामावलपेवच १६ गोपालान्तत्रमोपारेकपा
देविज्ञपः देहल्याकल्पहृत स्तंभेषुचलतोशुभा १७ पत्रतत्रचऊर्ध्वश्रीगेमापापहा
रिणी हृदावनेगावहवचपमनानिच १८ तथावेवीरहस्तमालेख्यरासमंडलं चित्रकृ
टंचवटीलेखनीयंप्रपत्नतः १९ रामरावणयोर्युद्धंजानकीहरणंविना दशावतारंचित्रा
णिनरनारायणाश्रमं २० समुद्रमथनयोधामाः नवारंण्यनवोद्भपवंलिखिनाचिद्यानि
मंदिरेकारयेद्रुपः २१ वृक्षीभावोपनकोवचकीभ्र नांविटहिणां किशोराहविकृसस्यरूपं
मवनमेस्स्टने २२ तमनिःष्ठविधापाश्रणकृहमेनमंदिरे भक्तः परमयाभक्त्यास्थापयेत्तस्य

215A राभवेन २३ तस्मादेवरमनोज्ञानां चतलसीदले अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च २४
राजन्नसेक्याकर्तीयवंमेवापये भवेत अहर्निशं कुलसेवाप कुरीतिचमावहत २५ ने
मेमलत्वांगांभकं विडम्भीगवतोतसे अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि २६ राजन्नस्री
कुलसेवायाः कलांनाहे निषोडशी श्रीकुलादेशिकः सोपिदर्शने कुवदावरः २७ कोटिज
न्मकृतैः पापैः सचमलात्र सेशयः देहांते तेसमानेन यणासद्रविग्रहाः २८ रंधीनीनाप्र
पावितिगोलोकात कुलपार्षदाः इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहितायां श्रीविज्ञानखंडे व्यासो
ग्रसेनसंवादे मंदरप्रतिष्ठावर्णनं नाम सप्तमोध्यायः ७ श्रीव्यास उवाच ध्यानेनमुह्यतेयो
स्यापकर्मत्रिगुणपदान्वय गतैर्वांमवर्णाविस्तानमानिय वदनमङ्गः सर्मिनतस्मान्सेमा
दंजलं स्पृष्ट्वा हरेजते उपविश्यासने शीघ्रं सकामोथोपपासने २ हस्ताविन्यस्य आदाय
सजेत्रूर्मोन मास्थितः ज्ञानमुद्रां परे शांते श्रीगुरुस्वस्तिकासने ३ ध्यानात्कुलपरेध्याय
हृत्कमलकर्णिकायां नमः क्लिशोरे ध्यानमलहृद्यवं शीघ्रं विमे षिते ४ एवंकृत्वा हृदयेध्यानेनपुन
गोकेहानिस्थले नत्वा चेतसा राजेन्द्र गच्छ हंसमयपद्मानते ५ अश्वं कोटिने निमेषेणाम्ब समया

वि॰ज्ञा॰ वज्रलेपेन च एकालिङ्गं सुदेतिमृत्तलयावामकेदृश ३ अयोर्हि लयो स्तम्भितः स्तम्भः पदे पदे
लि॰ ८ पतन्हि द्विगुणं प्रोक्तं चास्व लवारितुवस्यपाः ७ पतन्त्यं गुणं प्रोक्तं पतनो नाहं हि विमे विना नटद्वेन

216

गीमार्गास्थः स्त्रीत्स्द्वाणांनटद्वेकं ८ शेवकमेविहीनस्य सकला निष्फला क्रिया मूलेश
द्धि विहीनस्य मन्त्रान फलदास्मृताः ९ मधुवेलपुशावद्धेः प्रजापशुवस लिच प्रज्ञाव
मेघां वनं तोटेहि वनस्पते १० इति मे त्वम मवाप्य ऊर्ध्वा इद्दलपावके केरकोहीरकपे
मर्विरोही वृक्षाकुलकाः ११ वदेरं तु विगोधालयन कुर्यात्हेनपावके पूजापेनहरि हरेणमिमे
गारस्थ्येकानंत्वलिः प्रणामे हरिमत्ता स्व प्रद्धाटावीत्समाहितः तेलसीमदीतिकाबीला
तृतः स्थाने समाचरेत् पविलेस्यम प्रपन्नेन श्रीगर्भम पसनाहकं १२ मपोध्या मथुरा माया काशी
कांची अवन्तिका पुरा द्वावती चैव सप्तैता मोक्षदायकाः १३ शालिग्रामो महाक्षेत्रं लहसंदे
वे नेदिग्रामो कोशलेनन्त्र पोगामाः प्रकीर्तिताः १४ दंडकं सैन्धवारण्यं जम्बूमार्गं च पुष्करं ३
स्वाभावनेमारण्यं नैमिषं कुरुजाङ्गलं १६ मलेदे चम्पकारण्यं निवेदिरुः एतानि ती
र्थेनाम्नानि सर्व ह्यानि वस्थितः १७ इत्यज्ञालानतानिवृटवा लोमनहम द्वादशा लिलकेव
दृक्ष्मप्राप्य पदः पदः १८ हेतसंघाः श्रविमोत्मोगनास्पोहाल मादेरं हेटावाघजपारावनलेश

216A देविधायच ॥१९ उत्तिष्ठो विष्णो गोविंद पो गा विष्णो विहायच उत्कार्णी मोक्षविं राजन्नृप

कउत्थापयेद्धरिं २० मांगल्यानि समादाय भ्रामयेन्मस्तकोपरि निवेद्य बहुप्रकारेन

नानाविधैः पुनः ॥२१ ततः स्नानं कारयित्वा देशकालविभागवित् संगारभावविन

क्रमेण च समभ्यर्च्य गन्धमाल्यैः २२ मार्तिकान्नृपः कृत्वा भोगानन्यांश्च विधायच नैवेद्यं नाम

हाभोगं नानारसमन्वितं शुभं २३ राजभोगार्तिकं कृत्वा कारयेच्छयनं हरेः ततः प्रसादं परमं

नैवेद्यं गृह्य भक्तिमान् २४ मंत्रीनृपो हरेर्नित्यं मध्ये कृत्वा शोनमर्पयः राजभोगार्तिकं कृत्वा

कारयेच्छयनं शुभं २५ शंखनादेन विधिवद्वाद्यघन्टानादविधिः ततः संध्यार्तिकं कृत्वा

द्वारघाटीर्विनिवेद्य च २६ ततः प्रदोषसमये पुनराजिमाचरेत धूनाभोगादिकं सिद्धकारये

च्छयनं हरेः २७ राजसेवैव राजेन्द्र सेवैषमतिवैसर्वश्रीकृष्णस्य सेवासु मलयमानसः २८ वेद

वारपिमाकुत्व शक्तितो तिवासनिकां पटे श्रीकृष्णस्य जन्माष्टमी श्रीरामनवमी तथा २११

गापाष्टम्यमन्नकूटद्वादशी वामनस्यच चतुर्दशी नृसिंहस्य नयनेनचतुर्दशी पंचका

लेष्ववस्यस्य महाष्टज्ञा सम्मानचरेत इति श्रीमद्भगवद्व...हिमायां श्री विज्ञानार्वेडव्यासो

पमन्नसंवादे राज सेवावर्णनंनाम सप्तमोध्यायः ७ श्रीव्यास उवाच अथ धन्यानाचक्षे

त्रि॰ त्रा तस्याग्निवित्सूनेमिनिकां किर्णां पंचवर्णासमप्रभे केसरे हुस्थंडिलमंडिते द्वात्रिंशद्दलसंयुक्ते क-
लि॰ ५ र्णिकाकेसरोज्वले विघ्नपकमलेद्दिव्ये विविधवस्तुदस्र किरणैर्भिः २ कोणे कर्णिकायांतस्मे
217 द्वाञ्जनहृदः स्मैहृग्रंसवंशुभे तत्र नाथा मम गणाधमं देवी विवजानथा ३ तन्मध्ये स्थापयेत्
तत्पात्र श्रीकुलमंडलपीठनमे नवार्हदलमध्ये नत्रापिकाश्वसाली सुभा ४ नत्राष्टदलमध्ये
नस्त्रीकृलस्थत्तथा सवीन नथाषोडशपत्रेषु मावीना चहुधा पोः ५ कमलस्य चतुर्थे
पुष्पं वचर्कागदां सुभा पद्मं चैव दत्कंज्यां बाणांश्च समशूलं हलं ६ कोणमवमालां
वैयूखं नीलमवरं पीतांबरं नथावैशीवेत्रे व स्थापयेद्दुधः ७ ततः पार्श्वे शुनासो
केरचंतथा समलिदो कं कस्ते नगरुडं कुमुदं तथा ८ नंदं सुनंदं चंडं च महाबलं ऊ-
मुदास्यं बलं चैव स्थापयेद्द्बलः सुधीः ९ तथा दिक्ववदिक्पालानं संस्थाप्य चतुर्थ
कं पूषकं विश्वक्सेनं तथा मोचविधीड्योंविनायकं १० नवग्रहांश्च वसूनपि षोडः
शुद्धात्मकाः तत्र मामेवी नि हे त्रे स्थंडिले स्थापयेद्बुधः ११ सुवाहनं आसनं तु पाद्यमर्घ्यं
विशेषतः स्नानं च मधुपर्कं च धूपं दीपं तथैव च १२ यज्ञोपवीतं वस्त्रं च भूषणं गंधमेव च

217A
पुष्पं तथार्चनं चैव नैवेद्यं च मनोहरं १३ जलमाचमनं चैव ताम्बूलं दक्षिणां तथा प्रा
दक्षिणं प्रार्थनं चैव तथा नीराजनं स्मृतं १४ नमस्कारं ततः ॐ क्रमेण च पृथक्
पृथक् आवाहने पुष्पाणि आसने निकुञ्जयं १५ पाद्ये श्यामाकदूर्वा च विष्णु
क्रान्तास्तथैव च सौगन्धिकानि पुष्पाणि अर्घ्येयोज्यानि पाद्यवत् १६ चंदनोशीर
कर्पूरं कुंकुमागरुमिश्रितं एतादृशं जले योज्यं स्नाने राजन्महामते १७ म
धुपर्कं सामलकं सर्पिर्दधि तथा मतं १८ पेतंपाहकं देयं दीपकं हरमेव च १९
यज्ञोपवीतं वीतं तथा वस्त्रे पीताम्बरं मतं भूषणे चैव सौवर्णं पुष्पे कुंकुमचंद
नं तुलसीमंजरीपुष्पेऽदूर्वा नित्यं प्रक्षालितं तण्डुलं नैवेद्यं वरसाद्यं च भोगा
नानाविधा मताः २० जलं गंगाजलं योज्यं स्नाने गंगाजलमेव च आचमीक

वि॰ज्ञो॰
वि॰८॰
218.

लेचवंकेकोलमतेमावमतेत्स्यं २१ तांहलेचोषणांनेलाटस्थिणायांतजाल।

कं प्रदत्तिणागांम्यमणांप्रतेनीराजनोभवं २२ प्राथेनायांहेवभिक्तिप्रेमल

ल्णसंयुक्तं नमस्कारेमहाराजस्माष्टांगंवनविग्रहः २३ द्वादशगत्तरमं।

त्रेणाभिमंत्रांवह्रांसुविःशुणान् उपवासान्नरस्तल्लासीमरवोभवेत २४

इतिश्रीमद्दुर्गाचार्यसंहितायांविज्ञानखंडेसप्तमोध्याय ८ ॥ राम ॥

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

218A

श्रीव्यास उवाच उपचारस्य मंत्राणि वेदोक्तानि शुभानि च तथैव वक्ष्यामि राजेंद्र शृणुष्वैकाग्रमानसः
१ अथावाहने गोलोकधामाधिपते रमापते गोविंद दामोदर दीनवत्सल राधापते माधव वेणुनाथ सा
ते मंदिरागमने अस्मिन्मम सन्मुखो विभव २ अथासने श्रीपद्मरागस्फुरद्धेमदृष्टं महार्हं वैडूर्यवर्णं विचित्रदा
मं वैकुंठ वैकुंठपते गृहाण पीतं तडितहाटककं भवेद ३ अथपाद्ये परिस्थितं निर्मलमेकपात्रे
सामागतं विंदसरोववाहि योगेश देवेश जगन्निवास गृहाण पाद्यं मम पाहि पादौ ४ अथस्नाने
काश्मीरपाटीरविमिश्रितेन समलिकाशारवतासलेन स्नानं कुरुष्व यदुनाथ देव गोपालकृष्ण।
श्येपादः ५ अथमधुस्नाने मध्वाज्यं च दधिकं भवेद्यमापहं सितोपासंपर्कं मनोहरं परं गृहाण वि
लोमधुपर्कं मामनमोस्तृहस्तपीतांववसानंतनापते ६ अथधूपे लवंगपाटीरचूर्णमिश्रं मनुष्यदे
वामरसोत्वदंच सद्यःसुगंधीकृतदग्धपदेशं गृहाण देवतो भ्रूषयगृहीतमधूपे ७ अथदीपे तमोहारि
णं ज्ञानमूर्तिमनोज्ञं तनस्मरद्वतिकर्पूरस्रष्टं गवाज्यं जगन्नाथ देवप्रभो विश्वरूप स्फुरज्ज्योतिर्वेदीपमा।
त्वं गृहाण ८ अथयज्ञोपवीते सुवर्णाममसापीतवर्णां स्वमंत्रैः परिप्रोक्षितं वेदवर्षिमितं च शु।
भं पंचकार्ष्णं त्रिनैमितिके च प्रभो यज्ञयज्ञोपवीतं गृहाण ९ अथवस्त्रे विभोसंवनःसंस्कारसोत्र
लेजस्फुरत्त्वमेत्पूर्वं पंडुरं भेच सतोनिर्मितं पद्मकिंजल्कवर्णा गृहाणांवरं देव पीतांवराख्य १०

वि ष्णु
९
219

अथ भूषणं। कनकरत्नमयं मयनिर्मितं मदनकन्दकदंबमदनेश्वराङ्गसिद्धसर्वाङ्गविभूषणं सकलले
विभूषणं गृहाण ॥ ११ अथ गंधं मेध्येंद्रशोभने बहुमंगले श्रीकाश्मीरपाटीरकपंककर्दमे स्वमंड
लेनापयं गृहाण मम लक्ष्मीमंडलभागिहारिव ॥ १२ अथ पुष्पं मंदारमंजानकपारिजातकल्पद्रुम
व श्रीहरिचंदनाव्ज्ञं गृहाण पुष्पाणि गोहरे तुलस्यामिश्राणि मालाशान्तवमंजरीभिः १३ अथादते
ब्रल्लावर्तं ब्रह्माणाणां देवसकेंब्राले ल्लोधः सिंचितं विलसनाच रुद्रेणागौडादितनरादलेभ्यः सातादू
मन्वतंतनं गृहाण १४ अथ नैवेद्यं रसैः सर्वैर्वेदविविधपच्यवस्थितं रसैः सान्यं च यशोमनी हो
ते गृहाण नैवेद्यमिदं सर्वो विषमव्यान्तं नमदनंदनंदने १५ अथ जलं गंगोनदीवेगवलात्स
महृतं सर्वाणि पात्रेणाहिमोशुशीतलं सनिर्मलाभं त्यमृतोपमं जलं गृहाण राधावरभवत्सल
१६ अथ आचमनं कंकोलजातीफलपुष्पवासितं परं गृहाण चमनं दयानिधे राधापते।
श्रीविरजापते मभोश्रियःपते सर्वपते च भूपते १७ अथ तांबूलं जातीफलैलालवपुष्पकेप
विचूर्णफलपत्रखंदे मुक्ताफलादिविशोचनार्थं गृहाण तांबूलमिदं त्वपेश १८ अथ द
क्षिणा नाकपालवसुपालमौलिभिः वेदितोङ्घ्रियुगलप्रभो हरे दक्षिणां परिगृहाण माधव
लोकदत्तवरदक्षिणापते १९ अथ प्रदक्षिणा सकलतीर्थयज्ञदानपूर्णिकायलफले लभे स

219A

त्वमस्मच्छाश्वतीकरोतिपः प्रदाहिमां २० अथनीराजनं मस्फुरत्परमदीप्तिमेवालेयोच्चलात्म
नम्रपंचवर्तिकंश्रांतिकंपरिगृहाणचार्तिहन्नवग्रहपकीर्तिविशदीकृतावने २१ प्रार्थना ह
रेमनन्तममःपातकीनास्तिमत्समातथानत्समोनास्तिपापापहारी इतिसंचमत्वाजनन्नाथ।
देवपंयेच्छाभवेत्ततथामांकुरुत्वं २२ अथनमस्कारः नमोस्त्वनंतायसहस्रमूर्तयेसहस्र
पादाक्षिशिरोरुबाहवे सहस्रनाम्नेपुरुषायशाश्वते सहस्रकोटीयुगधारिणेनमः २३ अ
थस्तुतिः मेजातनपात्रेसदमत्परंमहद्धुभ्रमन्मशांते विभयंममस्मरहत नोब्रह्मावदेवसद्दुरो
मेपरेसदात्मयाम्नायपरिभूयकैनवे २४ एवंसंपूज्यदेवेशमेभिर्मंत्रैर्महामते प्रणाममविश्ले।
सर्वांगाष्टांगाकुर्यात्पयन्नमः २५ ॐनमोनारायणायपुरुषायमहात्मने विशुद्धसत्त्वधि
ष्ण्यायमहाहंसायधीमहि २६ इतिमंत्रेणप्रणामंकृत्वा ॐविष्णवेमधुसूदनायवामनायत्रि
विक्रमायश्रीधरायहृषीकेशायपद्मनाभायदामोदरायसंकर्षणायवासुदेवायानिरुद्धा
याधोक्षजायपुरुषोत्तमायश्रीकृष्णायनमः इतिपादजंघाजानुकटिउदरपृष्ठभुजाकंधर
कर्णनासिकाधरनेत्रशिरःपृष्ठकं पूजयामीतिसर्वांगाष्टांगंकुर्यात् ततःसावीसत्वशंख
चक्रगदापद्मासिधनुर्बाणहलमुसलादीनभ्यर्च्य कौस्तुभवनमालाश्रीवत्सपीतांबरनी

विना० वि १२ 220

लोचरंवेशावेत्राटीन् नथातालोकयकडोकयदाहकसमतिमारथीगाहड्कमदनेदचेडम।
हावलकुमदातादीन् मणावष्टौवैणाचतर्थ्येतेत्वनमः संपुकेननामनथाविष्वक्सेनशिवाममहि
पिङ्गोविनायकदिकालवरुणानवरुणानवग्रहामातृकादीन् मंत्रैःपूजयेत् पुनःपरिमन्
हनादिस्थालीपाकविधानेनवैष्णानमंत्रैःपूजयेत् ॐनमोवासुदेवायनमः संकर्षणायच प्र
घुम्नायानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः इतिमंत्रेणाप्रणमाहुतीर्जुहुयात् देवंमदंतिगोहतम्।
महाभोगानिधायच मणीमहेडवङ्कमोमंत्रमेतडदीरयेत् २५ येयंमदापरिभवद्भमभीष्ट
दोहंनोयोसदेशिवविरिंचिनुतेशरण्य भृत्यानिहमणातयालभवाद्भिपातवेंद्रमहापुरुषते।
चरणारविंदमिति २६ इतिननाहरिराजनःपुनःनीराजनेहरेः कारयेद्दीपिवंश्चकोदरीभक्त
जनैःसह २७ घंटावाद्यरणाहद्दाकांस्यवीणादिकैश्चवैः करतालमृदंगाद्यैःकीर्तनेकारयेद्बु
धः २८ नृत्यंतिश्रीहरेरग्रेभक्तावेषमाविह्वलाः जयधनिसमायुक्तालक्ष्यागाननतत्पराः २९
पुनःप्रणम्यनमस्कृत्यमंदिरेशयनोजलेल शाययेत्कारयेन्नमस्कृश्रीकृष्णस्यमहात्मनः ३० एवंक
रोतिश्रीकृष्णस्यसेवांयोतत्परमनसः प्राप्यंतिचतेराजनदेवतानांगोसमभवाः ३१ सोपिराजेंद्रनाके
पिपदंह्रिवाहरेजनाः यंतेयानिपरेयामगोलोकेयोगिदुर्लभे ३२ इतिश्रीकृष्णसेवायाःवि।

220A

यानेवर्णितेमया वतस्पदार्थदंनृणांकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ३२ इतिश्रीमद्गर्गाचार्य्यसंहितायां।
श्रीविज्ञानखंडेव्यासोग्रसेनसंवादेनवमोध्यायः ९ उग्रसेनउवाच सिद्धोस्म्यनुगृहीतोस्मिनतः।
श्रीकृष्णहृदयाणि श्रीकृष्णपदतिःसाताक्कृतावैविपिवन्मया १ अहोलोकामहामूढालोभमोह
महान्विताः नामवंतिहिवैराग्यंभजंतिनहरिंक्कचित २ भगवन्नत्मजगतोमोहकारणमद्भुत क
थंजातंवदविभोकथमेतन्निवर्तते ३ व्यासउवाच यथाचामिमाममदोविश्वोस्वतत्त्वेपि दिनकेवा।
लमेवत्तमेवगाविनः तथाहिविवःपरमस्यमायायामेतदहभावतः प्रवर्तते ४ मयानकालाश
ध्वदेहजेशैतः कुर्वन्विकर्माणिजनोनिवध्यनेकाचेभकंमेकतएवजीवनेयाणामपर्व्यमनतोतिमा
दिभिः ५ राजन्नगन्मोहमयंजामयंतमोमयंसनमयंतथाक्कचित मनोविलासंविहतंचविश्वंभ्रमंवि
ह्यालिवदंलोलमलातचक्रवत ६ इंद्रकोपाणामिकरोमहंभवेममेदमल्लोनितिदेदमाद्युवत अहंम
त्वोद्भवःखपुनःसहज्ञनोलोकस्तहंकारविमोहितोमतः ७ उग्रसेनउवाच वदमेकृपयाब्रह्मनल
क्षणंपरमात्मनःकीदृशाकवयःस्मरवंदंतिजयवोमिभिः ८ व्यासउवाच सनातनस्याजनस्मृत्स्वज
न्मनोनशोकमोहौनजरायुवादयः अहंमदोर्वापिप्रतोभयंस्वविशुचोदयेच्छानरतिनचापदः ९
आत्मनिरीहोचननःप्रवर्धोनहेकृतिःप्रदमलोरुणाश्रयः स्वयंपरोनिष्कलआत्मसंगलानानात्म

वि० स०
वि०
६३

221

कोयोविदितो ऽमुनीश्वरैः १० जागर्ति यो ऽस्मिन् शयने गते ऽसति नाथं जनो वेद स वेद तं हि तं पश्यन्नमाद्येश्री
रूपं हृदये जनो न पश्यति स्वतमलं चवतेभजे ११ तथा न भोगैः एवं तेनानमज्जते च्युटेनकाष्टेनरजोधिराहे
तैः तथा प्रमात्मवेशोगोऽस्य निर्मलो वर्णो यथा स्यात्स्फाटिको महोज्वलः १२ कुंगेनवालदलाणयाचवाक
यैरैषैः पदस्फोटपरायणैः यो ऽनज्ञापते यक्षनिलोतमेनसत वाच्यं न तद्ब्रह्म कृतमलौकिकैः १३
वदंति केचिद्ब्रुविकमेवतत्पवकालेव के चित्परियोगमेवतत केचिद्विचारमेवदंति यच्च तद्ब्रह्मवेदो
नविदो वदंति हि १४ यन्नस्पृशंती ह गुणा न कालज्ञामायैंद्रिपंचितनमनोहि वहपः महन्न वेदो वद
तो नितनयं विशंतिसर्वेनलविष्णुलिंगवत १५ हिरण्यगर्भः परमात्मतत्वं यहांस देवमवदासमेतः
विचार्य नहृदवष्यरूपं विस्मृत्य मोहं विचरेदसंगः १६ यथा च एको जलपात्रहृदगो यथा शिरेको
विदितः समस्वये तथा परात्मा भगवाननेकवत् संतर्विहिः स्यात्स्फुरतेषु देहिषु १७ सूर्योदये
सर्वतमो विलीयते [illegible] तेवक्त्रगृहे यथा जनैः ज्ञानोदये ऽज्ञानतमः मलीयते संप्राप्यते संब्र
ह्मपरं ततो यथा १८ यथेंद्रियाणां च पृथक्प्रवर्तनं भिन्ना न वर्तते थैं गुणाश्रयः परः एकं स्वनेतस्य परस्य
यामतत तथामुनीनां किल शास्त्रवर्त्मभिः १९ माहात्म्यं पुरुषोत्तमोत्तमः श्रीकृष्णचंद्रो निज
भक्तवत्सलः कैवल्यनाथान्द्रयमज्जहारतेषांपरब्रह्मपरंनामामस्पदं २० नारदउवाच इत्युक्ता

221A

तमनुज्ञाप्य भगवान्वादरायणः पश्यतो यादवानां च तत्रैवांतरधीयत २१ इदं मया ते कथितं ह।
रिभक्तिविवर्द्धनं विज्ञानखंडं विशदं श्रोतॄणां भोगदं स्मृतं २२ गर्गाचार्येण कथिता मे यं वै गर्गसं।
हिता सर्वदोषहरा पुण्या चतुर्वर्गफलप्रदा गोलोकवृंदावनयोः गिरिराजस्य माथुर्य्ययोः श्रीम।
थुरापुरस्य द्वारावत्या विश्वजितो हलायुधविज्ञानयोः खंडचयाः पृथक्कृताः २४ श्रीकृष्णस्मृतैः
परमैः रसैः यथा यथा समुद्भूरिभिर्भूरेत्नादिभिर्भृशं तथादिशं श्रयत्यमुनिर्गर्गसंहिताविभागखंडैः
नवभिः नृपेश्वर २५ यथा हरिरत्नैः नवभिः विराजते देवगणैः तमस्सवर्णामद्रिका यथा चतुर्वर्ग
फलप्रदे विधौ मे यं मुनिर्गर्गसंहिता २६ नरेंद्रशृण्वन्मुनिगर्गसंहितां नवाहयज्ञेन जनाः पुनीताः इ
हैव सौख्यं परमानुवेनत्वंततस्ततस्ते गोलोकपरं प्रयाति २७ कृत्वा यथा पादावरवेधने निमोक्षणोति
वंध्या बहुल्लाल्लभते नृपेश इहसैव कालेन गृहे गोपालसूनं सुचारुयंती विचित्रमहांतेश २८ रोगी
प्रमान्रोगाद्गणाणामप्रमुच्यते भीतो भयाद्वंधनगश्च वंधनात् कृत्वा कथा निर्धन एति वैभवं मूर्खो भवे।
ज्ज्ञोदितएव सत्वरं २९ यः कार्तिके मासि नृपश्रियाय श्रुणोति निष्पत्य मुनिगर्गसंहितां सचक्रवर्ती भ।
वतान संशयो न नरेंद्र हंसो हृतयादयातुकः ३० मनोजवैः सिंधुतरंगमैर्नवैर्द्वीपेश्च विंध्याचलसंभ
वैः परैः वैतालिकोदीनयशः महीतले निषेवितो वारवधूजनैः सह ३१ सर्वांगशोभवरतास्वरूपेपदे

वि॰ त्रे॰
वे
१४
222

वैरैर्यप्रसवेऽसमवतंसे दद्दानिवेदंशतिगोहदयंयः प्राप्नोति सर्वे हि मनोरथं सः ३२ निष्कामणो सोप्यनेनेवि
देहस्य स सर्वानिमांश्चैव निगर्गसंहितां हृत्पुंडरीके वसतेस्य सर्वदा श्रीकृष्णचंद्रो निजभक्तवत्सलः
३३ श्रीगर्ग उवाच इत्थं कात्यायनीमंत्रमाप्य नारदो देवदर्शनः सर्वेषां पश्यतां ब्रह्मंस्तत्रैवांतरगतवान्मुनिः
३४ बहुलाश्वो महाराजः श्रीकृष्णे लग्नमानसः भवंतं तत्कृतार्थो भूत्कुर्वनेसूनां सहितो हरेः ३५
तव प्रश्नोपरि ब्रह्मन् कथिता संहिता मया श्रुता वा पाठिता कैश्चिन्न कोटि पत्रलं सदा ३६ श्रीशौ
नक उवाच धन्योहं च कृतार्थोहं तत्संगेन महात्मनः प्राप्नोति परमां भक्तिं श्रीकृष्णे भगवद्धिनीं
३७ विशदशरदि मुनीनां नंदसेराजहंसः सकलसविविराजन्नादिमायुष्यवेशः जयति विचलदं
शः स्फुरद्वंशावतंसः करवलहतकंसः पातु वः सत्यशंसः ३८ इत्युक्त्वा तान्मुनीन्सर्वान् गर्गा
चार्यो महामतिः प्रजगामाश्रमं स्वात्मा गंगां समभ्युदितो भवत ३९ नवमर्षो विसर्गी श्लाघ्ये श्रीभ्वंहं
संहितां वतवैरोगशदामलक्तायगोगर्गगीचलेयपी ४० शरदविकचपंकजविह्वाभ्रतेस्फुरत्कनक
नूपुरदलितभक्तापचे चलस्कृतिपदहयपदं दिशस्थाभि श्रीगायापते ४१ इति श्रीमद्गर्गाचार्य
संहितायां विज्ञानखंडे नारदबहुलाश्वसंवादांतर्गतव्याससोमसेनसंवादे ब्रह्मनिरूपणं नाम
दशमोध्यायः

222A गजोष्ट्रवंगांश्च रथो दैत्यानां नानातनायिनः घातयामास यमवत्तूर्यमद्देनमाधवः ५३ छित्त्वपा
दाच्छिन्नमस्त्वोच्छिन्नो मांच्छिन्नवाद्रवः दैत्यपादनुजाफदेष्ठिंता निधनंगताः ५४ यमदंष्ट्र
धरं दृष्ट्वा प्रद्युम्नं भीमविक्रमं त्यक्त्वास्त्रं संगरे केचिद्दुद्रुवुर्दिशोदश ५५ इति श्रीचन्द्रावतीयुद्धो
पाख्याने अष्टविंशः २८ नारद उवाच शकुनिः पुनरुत्थाय सबलवीर्यपौरुषैः जगाद स
हसा राजन्नलदभारसमं पुनः १ निधाय बाणान्विशिखं कोदंडे चंडविक्रमे कार्मुकं शरपाणि रा
जन् शकुनिर्दैत्यराट्बली २ शकुनिरुवाच कर्मप्रधानं जगतीतले मस्त्यकस्मैवसादा
कृत्वीश्वरः प्रभुरुच्चावचं भवतीह कर्मणा तेनैव राजन्विजयः पराजयः ३ गवां सहस्रेषु
यथा हि वत्सकः स्वमातरं विंदति पश्यतां मता तथा हि येनापि कृतं शुभाशुभं नरेषु निष्ठस्त
तमेव गच्छति ४ ततो विजेष्यामि न दैवेन कर्मणा रिपुं भवंतं प्रयत्नः कृतो मया सद्यः कुरुत्वं
प्रतिकारमेव तत् ५ येनापि नसाज्जविते पराजयः श्रीप्रद्युम्न उवाच कर्मप्रधानं यदि मन्या
से भवान्कालं विना तर्हि फलं न विद्यते कृते विपाके यदि विघ्नमाकृचित्तदा वलिष्ठं सम
यं विदुः परे प्राक्प्रकारेस्तु तिपाकसाधने कदापि कर्ता रमते न जायते वदंति कर्तारमनः
परंपरेन कर्मकालं समुदैत्यपुंगव ६ पागं विदुः केपि यथा ह्ययोगतः कथं भवेत्कौ किल

ग-वा-
दं-
२६
223

पाकसाधनं सर्वं हि वा योगरूपे यथा भवेत् काले तथा कर्मणि कर्तरि स्थिते ८ योगे तथा
कर्म्मणि कर्तरि स्थिते काले विधिसंख्यमृतेन यथा भवेत् पाकप्रकाराद्यविचारकृद्यदात
तर्हि पाकस्य यथा प्रसाधनं ९ योग कर्म्म विधि कारक संख्ये ब्रह्मरूपमृते न हि किंचित्
तन्नमामि परिपूर्णतमं तं येन विश्वमखिलं विदितं वै १० प्राज्ञ निरुवाच हे प्रद्युम्न महाबुद्धे
त्वं साक्षात्ज्ञानशेवधिः तव दर्शनमात्रेण रोपाति कृतार्थतां ११ ये त्वत्संगं समासाद्य यातां
कुर्वंति निंद्याः तेषां हि महिमानं हि वक्तुं वाले च तन्मुखे: १२ श्रीनारद उवाच हे प्राज्ञ
निर्दैन्य श्रीरंगात्स्वसमादये महोरगादंदशूकाद्वृश्चिकाश्च विषोत्कटाः १३ कोटिशांतिर्गी
ता राजन् करालारौद्ररूपिणः तैर्दंशितं वलेसर्व्वं हूत्कारैर्मन्नागते १४ वीत्यकार्ष्णिम
हावुद्धिर्गरुत्मसंसमादेय १५ कोदिशो गरुत्मवाणान्नीलकंठाः कलापिनः अनेच पक्षिणो
भीमा निर्गतास्तस्य पश्यतः १६ अमसत्त्वरंगात्स्वेदंदशूकान्सवृश्चिकान् तीक्ष्णाहंस्राहत
त्यक्तान्तदाणतेदृश्यतां गताः १७ दैत्येपीतांवसीमायां गांधर्वीमोहकोऽभवत् पैशाचीसदद
नुराजन्शाकुनिर्दुद्दरम्मदः १८ तद्बाणान्निर्गता भूतास्तथा प्रेताश्च कोपाः अंगागन्मृत्यु
स्ते वेकराला हास्यरूपिणः १९ ज्ञात्वाथ तामसीं मायां येण चौमीनकेतनः सत्वास्तुसंस्ट

223A

ह

प्रद्युम्नस्य रथो राजन्संभग्नन्घटिकाद्वयं शाल्वक्रोशे पपातोर्व्यां कमंग्लुरि वाहतः २९ सर्वे विस्मि
ताः शाल्वेन बलं दृष्ट्वा श्याद्यादवाः जघ्नुर्नानाविधैः शस्त्रैर्दैत्यमद्रिं यथा गजाः ३० गदोर्ज्जुनोः
निहत्य ग्रसां वोजां ववनोमतः पञ्चषष्टिकारपं तस्ते पतत्युद्धे समागताः ३१ अथ कालिमहावा
द्रुवायुवेगरथं स्थितः पञ्चषष्टिकारपन्राजन्ग्रामोभूद्रणामंडले ३२ प्रलयार्णवसंचद्भीम
संघर्षनादितो पञ्चन्योशाल्वैः कार्मिः विच्छेददशभिः शरैः ३३ सहस्रैश्च सहस्राण्यान
रथं च विशिखैः शतैः सारथिं बाणविंशत्या पातयामास भूतले ततो रथं समस्त्या प्रद्युम्नेः संभे
नियोजितं अन्यस्तु तं रथे कृत्वा रथमारुह्य दैत्यराट् ३५ संदधे संजनी राजन्कोदंडे चंडविक्रमः
शतं बाणान्समाकृष्य निषंगात्सुष्टतो गतान् चापे निधाय कर्णांतमाकृष्य प्राह मन्मथम् ३६
शाल्वनिरुवाच एते त्वां चातयिष्यामि शत्रुमत्स्यमदोत्कटं ३७ पश्चात्तेसेनां हनिष्यामि यहनो
स्वल्पते त्ततः श्रीप्रद्युम्न उवाच सदावयः कालबलेन देहिनां प्रियाति छायेव रवेर्मुकुमरूः
तथा च इः त्वं च सत्वं विगताःगतं च ना बलिर्वायुबलेन त्वं यथा ३८ कृत्वा कृषिं सिंचति या
तिसर्वतः छिन्नंति दाते णाय था कृषीवलः तथाग्निकालः कृत्वा जनावलिं हृजनस्पयंपा
तिगणोर्विलुंपति ३९ इदं करिष्यामि करोम्यभूवं ममेदमस्तीति तवेदमब्रुवन् अहं ह... वीडः

स्व२

ग.वि.
३.
७५
224

त्वयतः सहर्जनो लोकस्त्वहंकारविमोहितो:स्वरः ४० शाकुनिरुवाच धन्यस्त्वंराजशार्दूलमनी
न्वागिर्भिर्विवयत् स्वभावोऽयमत्यजोऽन्तरणांरथमूतास्त्रिमिर्गुणैः ४१ श्रीनारदउवाच एवंब्रुवा
णावन्योन्यंप्रद्युम्नशाकुनीम्रधे युयुधातेममिलितद्रणाक्षुत्राविवाभ्यितौ ४२ इतिवदद्भु
षोशकामविशोकोनस्मरप्रेरितमिवत् विछेदकार्ष्णिर्बाणेनजनवाकोनेवमितवतो ४३ लब्धभार्
मर्षीशंर्वीरदहीत्वामहतींगदा जघानमूर्द्धिप्रद्युम्नंशाकुनिर्महदुर्मदः ४४ प्रद्युम्नोभगवा
न्स्वघोगदयावज्रकल्पया काचपात्रंयथादगुस्तत्त्राणतयाकरोत् ४५ ग्रणदैत्योरुषा
विष्टो त्रिशूलेनाम्बकंबुवा प्रद्युम्नस्यमहन्मूर्द्धिताहमचेममुच्चरन् ४६ त्रिशूलेनहरेः पु
त्रस्त्रिशूलशातयामिवन् कुंतेनोदग्राशाकुनपेशाद्धिणोद्भुक्मिणीसुतः ४७ कुंतेनविद्धहृद
यःकिंचिद्याकुलमानसः परिघेनहरेः पुत्रंसंतताडरणांगणे ४८ यमेद्यंततोन्वीताम्
हक्मिणीनंदनोवली चूर्णोचकारदैत्यस्यपरिघंपरमाद्भुतं ४९ चचलाम्बसंहस्तास्या
नयमदंष्ट्रेनमेघित सारथिंस्यंदनेदिव्यपातयामासभूतले ५० स्तेभूतेंगतेसोश्चूर्णीभूते
रथेनृप परिघेनचतेदैत्यस्कंधेकार्ष्णिस्तताडह तस्यघातेनशाकुनिः सघोषहुंकोमवापह ५१
दैत्यसेनांविवेशाशुश्रीकार्ष्णिः क्रोधमूर्छितः निपातयन्महावीरान्वनेवैश्वानरोयथा ५२

224A

श्रीवङ्कलाउ॰ हरिश्चन्द्रादिकान्भ्रातॄन्स्मृतान्दानवमहासुरः शकुनिः किंचकाराथवैदेवेनतन्मुनि
सत्तम १ श्रीनारदउवाच हरिश्मश्रुहतेराजन्शकुनिः क्रोधमूर्छितो रणांगणेप्राहदैत्यान्भ्रातृशो कपरिस्तवः २
शकुनिरुवाच हे पौलोमाः कालिकेयाः सर्वेऽसुरगणामद्वचः अहोदैवबलंयेन किन्नभू
याद्विपर्ययः ३ कालनाभेनमेभ्रात्रासमुद्रमथनेयमः जितः पूर्वंसोपिदेवान्मनुष्यै
रिहमारितः ४ शंबरः सूर्यजित्सादात्कार्ष्णिनाशिशुनाजितः उत्कचः शक्रजेतापिश्री
कृष्णेननिपातितः ५ यस्याग्रेवरुणः पूर्वंयुद्धभीतः पलायितः भूमिसंतापनः सोपिमा
रितस्तद्विक्रमैः ६ येनपूर्वंमहायुद्धेविक्रमैस्तोषितः शिवः सहस्रकोहरिभिस्तच्छि
मारितः संगरेजनैः ८ महानाभेनमेभ्रात्रादिविपार्थिवनिर्जिताः मनुष्यैर्योदरत्रमारितः
सोपिसांप्रतं ९ हादैवयेनस्वर्लोकेजितः शक्रस्ततोबली निपातितः सोपिचात्रहरिश्मा
श्रुमानवैः १० तस्माद्यादवींशद्वीकरिष्येशपथंमम जरासंधेयेनशाल्वेनदंतवक्त्रेणधी
मता ११ शिशुपालेनमित्रेणायुष्माभिः सहितोप्यहं सत्वलाच्चसमाहूतैर्दंभवेश्मोर्ध्वविक्रमैः
देवाञ्जेतुंगमिष्यामिवाणासुरसमन्वितः कार्ष्णादीन्यदूनसर्वान्हत्वासीताजुगात्मनः १२ स
स्लोकानमरान्वध्वादिनंमेरुगह्वाश्रवे गोविप्रसुरसाधूंश्चछंदांसियममेवच १४ यज्ञंश्चा

ग.वि. हंतितिद्यांचनानातीर्थांदयांपुनः हरिष्यामिनसंदेहः करिष्यामिसर्वंततः १५ यन्मः कंसो
ख. महावीर्य्योदेवानांविजयीवली नविघतेभूमितलेमित्रंमेपरमःसुहृत् १६ श्रीनारदउवाच।
२५ इत्युक्तः शकुनिर्दुहेदानवेंद्रोमहाबलः स्मृपयौदैत्यसहितः प्रद्युम्नस्यापिसम्मुखे १७ महद्ध
225 नः समादायलक्षभारसमंदृढं मयेननिर्मितंतज्ज्याटकारमचकारह १८ पुनष्टंकारशब्देन
दिग्गजावधिरीकृताः निपेतुर्गिरयोनेकाविचेलुःसिंधवोनृप १९ ननादसर्वब्रह्मांडंचकंपे
मंडलंभुवः वीरोपरिगतावीराज्याघोषेणातिविह्वलाः २० रणाद्विद्रुवुर्नागाउत्कर्णातोहयाः।
मध्ये एवंपलायितेसर्वसकस्माद्भयविह्वले २१ तदागदादयोवीराआजग्मुःस्यंदनेस्थिताः
धनुष्टंकारयंतस्तेमहावलपराक्रमः २२ शकुनिर्दशभिर्बाणैर्विध्याधन्नमाहवे गांडीवी
सरथस्तस्माच्चतक्रोशेपपातह २३ गदंचबाणविंशत्याशकुनि[illegible]र्हडर्मदः विद्वेपसरथंरा
जन्नादयन्व्योममंडलम् २४ चत्वारिंशच्छरैर्वीरोऽनिरुद्धंयनितांवरं विद्यायसरथंराजन्नादय
न्व्योममंडलम् २५ साम्बोरथोनिरुद्धस्यघोरशाक्रोशमास्थिताः सांवंचाशीतिबाणोस्तताउ।
शकुनिर्मृधे २६ सांवोपिसरथोराजन्नवरेसम्भ्रमनगताः द्वात्रिंशद्योतनेमार्गनिपपातविदेह
राट् २७ कार्ष्णिः समागतंदृष्ट्वाशकुनिः कोपसंयुतः सहस्रैर्बाणपटलैःसंजज्ञातंवणागणे २८

225A तिमिंगिलालास्समुत्तीर्य्य हरिस्सर्व्वमहाबलः तस्थौ तस्मिन्मुहूर्ते राजन्भुजमास्फोटयन्नृतिः
७ भुजाभ्यां च भुजौ बध्वा नोचकर्न्ने बलात् दैत्येन गगने विक्षिप्त हर्ष तोयरुपः ८ नोदयामास तं ना
भानुस्सदस्यः शतयोजनं भुजाभ्यां राजराजेन्द्रः सिंहः सिंहमिवोजसः ९ ततः पुनः स्वलेस
नोहरिश्च सर्व्वमहासुरं नोदयामास सदमासहस्रयोजनं बलात् १० कं धरां स भुजं सक्तं
कटौ च विनिपात्य तं भानुमानुस्समदृष्टिरो पातयामास दैत्यराट् भानुश्च पृष्ठदेशेपि स
निपात्य सनोजसा गृहीत्वा स्कन्धयोर्दैत्यं पातयामास भूतले ११ अथ तौ पुनरुत्थाय
भुजमास्फोटयन्तस्थतुः वीरौ संवलितौ राजन्स्पर्द्धमानाविव १२ दैत्यो भु
जौजसा नीवाभानुश्रीकृष्णनन्दनं विक्षेपस्सोऽस्यं वायुगाकाशे लक्षयोजनं १४
आकाशात्पतितो भानुः किंचिद्व्याकुलमानसः सम्हृादच्च वशैलाग्रात्पतितः सूप
ग्रहृदे १५ हरिस्समर्थेस संगृहीत्वा तो रोषेच सर्व्वश्रीहरेः सुतः भ्रामयित्वा पवित्रे पश्यो वि
क्षितेल लक्षयोजनं १६ आकाशात्पतितः सोपि किंचिद्व्याकुलमानसः स्मृत्वैवकु
लास्वकं कुर्च्चं मुष्टिनातेन नाडह १७ मुष्टामुष्टिरणो राजन्वभव च्चातिका द्वयेन षि

ग.वि. खं. ९२ 226

ऽत्रो गोहरिशार्दूलास्थिभानमुष्टिभिः १८ दीर्घैर्वर्षं समुत्थाय पादियज्ञानुमर्द्दति ।
भानुर्वर्षं संगृहीत्वा पादिपतनममल्लकैः १९ सोपि द्रुमं संगृहीत्वा पादिहितोऽज्ञानुमूर्द्धि
नि । हरिश्मश्रुर्महादैत्यो भक्तान्तः क्रोधमूर्छिता २० गजं गृहीत्वा शुंडायां तेन भानुं मता
डह भानुश्चान्यं गजेन्द्रो गृहीत्वा तत्र जंघे करे २१ हरिश्मश्रुर्महादैत्यं गजेनाभ्यहन
हरं महद्भीत्काररुर्वे गजेन्द्रो निपात्यते तदंतौ च समुत्पाट्य ताभ्यां भानुं जघ
ताडह भानुमाकाशावागाहरुर्वे मरुतः किलास्य च २२ वेरेणाशिवरेतेन प्रोज्झि
तोयं महासुरः इति स्कंदावचो भानुर्यौवनक्रोधप्रहरितः संगृहीत्वा भुजाभ्यां
ते पादयोः प्रमादंमूर्द्धः भ्रामयित्वा महाराजसर्वेषां पश्यतां सतां पातयामास भ
पृष्ठेक मंडलमिवार्भकः सुरवान्कुर्वे समुत्तीयमसमत्पालकरोजसा ततस्तु मूर्छिता
मूर्द्धि हरिश्मश्रुमहासुरे तदा मृत्युगते दैत्ये हरिश्मश्रुर्नृपेश्वर २७ देवदुंदुभयो ने
दुर्नेदुर्दुंदुभयस्तथा अभ्यनयजयारावो ननृतुर्देवनायकाः २८ प्रमत्ताश्विनामा
नस्य प्यवर्षा प्रचक्रिरे इत्थं श्रीकृष्णपुत्राणां विक्रमं परमाद्भुतं २९ मयानेकाधि
ते पुण्यं किंभूयः श्रोतुमिच्छसि २९ इति श्रीमद्गर्गसंहितायां विश्वजित्खंडे श्रीनारदबहुलाश्वसंवादे हरिश्मश्रुवधो नाम ३०

226A

कालोभवन्तितौ पुंस्कोकिलाः कोकिलाश्च मयूराः स्मरास्तथा १० मंडूकाः पन्न
गास्तीर्भिरिड्ढचापनदामिन्यामैथिलेन्द्र वभौ नमः ११ इत्थं शार्ङ्गिणा नवज्ञो महा
नाभो महासुरः पाहि गोविन्दि शितेन शूलेन कृपादीप्त मतोत्तरे १२ मुसलं सर्पमिवाघो
तं दीप्तिमान् रोहिणीसुतः विकेसरमिव मृगेन्द्र फणिनं गरुडो यथा १३ दशो
तं मोऽभ्रटं चाग्र्यं महानाभस्य वाहनं दीप्तिमान्येन खड्गेन संनुपावरणो यथा १४
द्विधाभूतः पपातोर्व्यां स वृक्षमेच्छिन्नकंधरः जगाम पंचतामुष्ट्रो महानाभस्य प
श्यतः १५ महानाभो महादैत्यो गजमारूढो वेगतः मुसलहस्तः पुनः मार्गाद्द्य वा
योमंडले १६ दीप्तिमानुग्रमारूढः सैर्यं वंचवलेसितं नदीस्मेन खड्गेन
वभौ श्रीकृष्णनन्दनः १७ तुरगः पासि वातेन प्रोत्पतनत्नु पदानि तलात् आरुरो
हे भकुंभोन्नति विस्तिर्गय थाहरिः १८ खड्गेन शितयारेण दीप्तिमान् कुलनन्दनः
महानाभस्य महसा शिरः कायादयाहरत् १९ वाणावर्षाग्रकुंरवेतौ सेनानस्य

गा॰वि॰
खं॰
७२
227

दुरात्मनः जघानरीन्मिमानस्सिंहोगजयूथंयथाम्रिनी २० केचिन्नवद्धेननिहा
ताः शेषादैत्याः पलायिताः देवसौमित्रिमतोमूर्द्धिपुष्पवर्षांप्रचक्रिरे २१ जगुः किन्न
रगंधर्वाननृतुश्चाप्सरोगणाः ऋषयोमुनयोदेवास्तुष्टुवुःश्रीहरेःसुतं २२ इ
ति॰ मत्र॰ वि॰ ना॰ व॰ चं॰ ३ व॰ महानाभदैत्यवधोनाम॰ २६ श्रीनार॰ महानाभेम
तेश्रुत्वासैन्योवीरदुपलायितान्दैत्यसैनिकमिंगिलान्हिरण्याक्षोहर्षोत्तमः समाययौ १
हरिश्मश्रुर्महादैत्याह्रूष्याप्रस्फुरिताधरः उवाचपुरुषंवाचंपारवानोञ्चश्रावं १
तो हरिश्मश्रुरुवाच पूर्वंसर्वेपिमेभ्रातामत्युष्याः सत्यविक्रमाः गतोहिजयपुरी
नान्वैपौरुषंकिंभवानहः शेः २ भवतोवलवान्कोपिविनाशस्त्वंमयासह करोतु
मल्लयुद्धंवैपौरुषंयेनदृश्यते श्रीनारउवाच अन्येदैत्यवचःश्रुत्वानारदसुत्तम
स्पोद्भदेवपुः सर्वेवभवुस्तेनस्तौप्रशंसन्तःपरस्परं ५ सर्वेषांपश्यतांभा
नुःसत्यभानात्मजोवली त्यक्त्वाशस्त्राणिसहसातस्थौकक्षसंस्मरन्रणे ६

227A

कोदेउम्र कोविशिरवस्तक्रोउंवीर्यवरूपिणं समुत्तीर्यभामपिनारवेलौकेशतयोजनं ९
आकाशात्पातयामासमसमन्द्रेभीमनादिनी प्रद्युम्नो भगवान्सातांहितीयंवाणामाद्ये
१० सोपिवमाः समुत्तीर्यकालनाभमहाबले भ्रामयन्पातयामासवेगाद्वन्नवलान्गिरि
कालनाभः प्रपतितः किंचियाकुलमानसः गृहीत्वाथगदांगुर्वींलक्षभारविनिर्मितां
११ सांप्रामोपडवलपोयपामासदैत्यराट गत्वानुरयान्स्यान्वीरानाटप्रवज्रकल्पया
१२ पात्यामासरावेगेनमहाबालोप्रधानरूत कांश्चित्कारभ्यो प्रोत्क्षीयविक्षेपगमनेव
लात प्रवासतेनिपेतुः कौराजनृषीपलाश्व १३ ततःगदांसमादायसोवाजाववतीसु
तः ततउमर्द्दितरेत्यकालनाभमहासुरम् १४ तयोर्युद्धमभद्धोरंगदाभ्यांसामरुले १
विस्फुलिंगान्तरंतत्योर्हंगदेचूर्णीबभूवतुः १५ अन्यांगदेसमादायततस्यतः समरेचतौ का
लनाभस्तदाप्राहसोवेजोववतीसुत १६ एकेनापिप्रहारेणजेतुंयोग्योसिमानव ए
केनापिप्रहारेणाहन्मितवानात्रसंशयः १७ एवंप्रहारंकुरुमेइतिसोवावदद्रणे काल
नाभोथगदयासोवंमर्द्दिततताउलः १८ गदोपरिगदांनीत्वासांबोजाम्बवतीसुतः ज
घानगदयादैत्यंकालनाभमुरस्थले १९ गदासंभिन्नहृदयः उद्वहन्रुधिरंसवात्तवा

ग॰वि॰
खं॰
७१
228

सैंपपातभूपृष्ठेषन्माहृतस्त्वाचलः २० अभज्यंत गणाः साधुवादः सेनोत्प देवदुंदुभयोमेदु
नेरदुंदुभयस्तदा २१ सांबमेनोपरि सुराः पुष्पवर्षं प्रचक्रिरे विद्याधर्यश्च गंधर्वा ननृतुश्च
जगुर्मुदा २२ इतिश्रीमहा॰वि॰ना॰व॰चंद्रावत्युपाख्याने कालनाभवधो नाम पंचत्रिंशो
ध्यायः ३५ श्रीनारद उवाच कालनाभे प्रपतिते महान्कोलाहलोभवत् उच्चारूढो म
हानाभो दैत्यः प्रामेघणागणैः १ मायावादग्निमसृजत् मायजेमायावी दंसपुंगवः तन्वाग्नि
नाम भृमिन्दह्तानज्वलसूक्ष्मदिशो दश २ वीराणां कंचुकोत्सीपाकदि वंधो गरसुलकाः जज्व
लुर्महाराजमध्येनपुष्पमतत्लवत् ३ सम्भूतपद्मविभवैः पीनाहणामिनास्थितैः हरिते
श्चित्रवर्णैश्च सत्नैः काश्मीरजैरपि ४ हेमरत्नमयैश्चित्रैर्मिश्रकंबलैः सहितागजाः प्र
जज्वलुर्महेपेताजन्हदैः शैलाइवाग्निना ५ शिबिभद्रेश्चामरैश्चहारैर्हेमैः परिच्छदैः उ
त्पतंतो हयाशुद्धेमसुगारवद्वाग्निना ६ खजानां पट्टिकाभिश्च पताकैर्हेमदामभिः
ज्वलंत श्चरथारेजुः शृंगाणि वह्निवाग्निना ७ सैन्यमयातुरं दृष्ट्वा दीप्तिमान्कृष्णनंदना
नः मायावह्निप्रशांत्यर्थं पर्जन्यास्त्रं समाददे ८ बाणाद्धि निर्गता मेघाः सावर्त
कगणाइव वहृषुर्जलधाराभिर्नदंतो भैरवेवने ९ अग्निसारेण महाराजप्राबृट्

228A

मू १९ नचेत्वां चात्त सैनिष्यामि मृगानाञ्छ्रपथं मम विप्रगोभगावालानां हत्या मे स्या
दिहैव हि ३८ नारद उवाच वृकोऽपि शपथं कृत्वा लाहूतो महाबलः गत्वा नतं त्रिशूले
नाति हृष्टं यन्निनाद वाम तच्छूलं वामहस्तेन गरुडो वाकार्षित्दनः ततस्तु सहसागत
न्वृकं दैत्यं महावलं त्रिशूलं तमरिभित्वा त्वरं भित्वा ऽवनिर्गतं समर्पयेगो मयचयेच
पल्लेवृविदैहराट् ३१ त्वरत्नपर्वतो मामेवृकः संमूर्छितोभवत् पुनर्वृकः समस्या
यगरुडीनामहतीं गदां चूर्णायाममहस्ता चातिरुद्वपथं वलात् प्रद्युम्नः शिञ्जया रेणव
हृनारिभ जञ्जूयं ।चिच्छेदभिंदुरेणाशुशैलं पतो यथा वृषा ३३ तदाभिवत्सुतो
दैत्यः पद्मामार्कं पयन्सवे विस्तीर्णावदनं कृत्वा लोललज्जिह्वं भयंकरं करालद
ष्ट्रः प्रपिवन्नाकाशं दैत्यपुंगवः तिमिंतिमिंगिलश्च वपायसन्कार्लिनं दनं ३५ दैत्यो
दरेहत्पलपोत्रः श्रीकृष्णस्यात्ववकं पया नमसार महाराज कालिमीनोदरेयथा वको
दरेयथा कृस्नायथागोपात्त्वयामरे वकोयथाकेसायथाग्नेत्रोदरेवृषा ३० हाहाकं दरे
मेतदानाते मुडुसैन्ये विदेहराट् गदोगदं समादाय वलदेवान्मजा वली ३८ तता
दुमन्तके दैत्ये वृकंनाम महावले तदाहतशिरा दैत्योरे जेत्ता तज विदुम्भिः गरि

ग. वि.
खं.
३०
229

मुसलयागामिमर्येयक्षविंशावलेनृप १९ फाल्गुनाः स्वमसिंनीवानत्पादैसौजसाहस्व
च्छित्वांघ्रिः समपाततोर्याछिन्नपतोयथागिरिः ४० अनिरुद्धस्ततुदंभिमिनाम्रवहृ नर्निर्गतः
जहारतच्छिरोवाद्रयथाववज्रेणाप्तवहा ४१ तदाजयजयारावोयदुसैन्येवभूवह देव
दुंदुभयोनेदुर्नरदुंदुभयस्तथा ४२ अनिरुद्धोपरिसुराः पुष्पवर्षांप्रचक्रिरे कथितं
यदुत्तनेचैतत्किंभूयः श्रोतुमिच्छसि ४३ इतिश्रीमद्ग. वि. ना. व. संवादेचंद्रावत्
पालाख्यानेबककैत्यवधोनामचतुस्त्रिंशोध्यायः ३४ बहुलाश्वउवाच अहोअनिरुद्धस्त
युद्धंमनेयाद्भुत्मिनाकृतं बकेहतेमहादैत्ये किंवभूवरणोपुनः नारदउवाच बकं
दैत्यंहतंवीक्ष्यकालनाभोमहासुरः कोदंडटंकारणांगणाद्धनुष्टंकारयन्मुहुः २ प्रकुं
वाणैर्विंशत्यागदंचदशभिः शरैः अर्जुनंदशभिर्वाणैर्युयुधानंचपंचभिः ३ सप्तभिः
कृतवर्माणंकार्ष्णिंवाणशतेनवै अनिरुद्धंचविंशत्याटीभिमंनंचपंच ४ सोविंचश
तवाणैस्त्वविस्मापयसमरैः स्मरः तद्वाणैः सायावीराः वभसुर्वेदिकाद्वयं ५ हयाश्च
प्रचतीप्रामामाशुणीभतारथारथो तद्वल्लाचवेदस्तुतामसचौरुदकिन्नुणीसुताः ६
कालनाभेस्तथायदैः एजयामाससंगरे प्रद्युम्नः संध्येनुर्नीनावाणमेवंकसमादधे

229A

लनाभोमहानाभस्तथैवच हरिश्मश्रुश्चपंचैतेसंग्रामारणमंडले २ कार्ष्णिःशकुनिनायुद्धा
दनिरुद्धोप्यकेनवै कालनाभेनसोवत्समहानाभेनदीप्तिमान् ३ हरिश्मश्रुश्चसूर्येणभानुःकु
लतोबली सर्वेषामग्रतःप्राप्तोऽनिरुद्धोपनिनांवरः ४ बिभेदबाणैर्दैत्यांश्चवज्रेणेवयथागिरीन्
अनिरुद्धशरैर्दैत्याश्छिन्नपादाःसजानवः ५ निपेतुर्मूर्छिताभूमौवज्रवातहताइव अनिरुद्ध
शरैस्तीक्ष्णैःसंछिन्नाश्चमहासुराः छिन्नकुंभाःभिन्नशृंगाःपतिताःरणमंडले ६ तुरंगाःदंताश्छि
न्नकर्णाशैलावज्रहताइव द्विधाभूतागजाःपेतुःस्फुटकाश्मीरकेवलाः ७ कुंभिनांभिन्नकुं
भानांमुक्ताःरेजुःस्फुरत्प्रभाः बाणांधकारेणगजेंद्राःतारागणाइव ८ प्रयाचिताःकेपिवीरा
अनिरुद्धशरान्विताः निपेतुर्मूर्छिताभूमौतेद्रुतामिवाभवत् ९ केचित्कोरथिनःपेतुःतेषां
मूर्त्यारथ्यास्थिताः कपित्थस्यफलानीवहस्तिनेऽरणानिच १० बाणमात्रेणगजेंद्रदैत्यानाम्
वाहिनीश्च नदीवभूवसंग्रामेभीषणातत्रजस्रवात् ११ द्विपग्राहाश्वरुष्टस्तरकबंधास्थादिकच्छपा
शिरःमारणाः केशशैलाभुजसर्पिणी १२ करमीनामौलिरत्नाहारखंडलशर्कराः शस्त्र
शक्तिछत्रशंखाचामरव्यूतसैकताः १३ रथांगावर्तसंयुक्ताशोणितौघषयतत्रावती पातपोजनवि
स्तीर्णांविभौवैतरणीयथा १४ प्रमथाभैरवाभूतालागिनीगणाः अट्टहासप्रकुर्वंतोन्दत्यंतोर

गा.वि. णामंडउले १५ पिबन्तोरुधिरंतत्रश्वकपोलेननृपेश्वर हस्त्यश्वमुण्डमालाढ्यंजग्रहस्तेशि
त्वं. गांसिव १६ सिंहाहत्वाभट्टकाद्दालीगुल्कीवीशातसंहता भवत्पंतीरणोद्यानहहासे
६५ वकारह १७ विद्याधर्यस्तंवमस्यागंधर्व्योप्सरसस्तथा तत्रयर्मास्थितानीएवत्रिदे
230 वरूपिणः १८ परस्परंकेलिरभ्रतासांपरन्यथमेवरे ममानुरूपोनापवृत्तिकृत्वेतत्वे
तसो १९ केचिद्दीनाःयमपुरंगणागंगाव्वालिताः यद्युविस्तुपरेदिव्यभिवामातिउम
उले २० अनिरुद्धशरपदग्धाकेचिदैत्याः पलायिताः केचित्स्वंस्वंगणात्यन्काउउव्रुते
दिशोदश २१ तदाहुकीमहादैत्यः खराहुतांभयंकरः प्रातमामनरत्नुरेपनुहं
कारयन्नुरुः २२ अनिरुद्धम्पापिवापसंजन्तोमहितेन्तप विछेद्दरशभिर्वाणैर्दंको
पिरणाट्टमदः २३ छित्वापन्यानिरुद्धस्तुद्वितीयंधनुरादरे विछेददशभिर्वाणैर्हुंक
वापमहाबलः २४ तकस्त्रिशूलमग्रंभद्यमपरुषाप्रस्कृपितापरः ललज्जिकमस्तवाचा
निरुद्धंयन्विनोवं २५ दैत्यउवाच यथैववाहनिष्यामित्वांविपंसल्पाविक्रम नृपा
मेनाहत्वामेवप्रपविक्रममभ्रुतम २६ अनिरुद्धउवाच येवदंतिमवेवेहतेकंवे
नितर्किंवन येथैववाहनिष्यामिवात्रियंस्वल्पविक्रमं नयामेनाहतोपपमेवि
क्रमंपरानहैवकः समन्याघरहीवामहतीगदा चूर्णीयामसहस्राचानिरुद्धरथ

ग.वि.
खं.१
231

ॐश्रीगणेशायनमः ॐनमोभगवतेतस्मैवासुदेवायसाक्षिणे प्रद्युम्नाया
निरुद्धायनमःसंकर्षणायच १ अज्ञानतिमिरांधस्यज्ञानांजनशलाक
या चक्षुरुन्मीलितंयेनतस्मैश्रीगुरवेनमः २ श्रीगर्गउवाच इत्थंश्री
कृष्णचरितंमयातेकथितंमुने चतुःपदार्थदंनृणांकिंभूयःश्रोतुमि
च्छसि ३ शौनकउवाच बहुलाश्वोमैथिलेंद्रःश्रीकृष्णेष्टोहरिप्रियः
किंपप्रच्छाथदेवर्षितन्मेब्रूहितपोधन ४ श्रीगर्गउवाच उग्रसेनेया
दवेंद्रश्रीकृष्णेनकृतंमखे श्रुत्वातिविस्मितोराजानारदंप्राहमैथिलः
५ बहुलाश्वउवाच कोवायंमरुत्तोराजाकेनपुण्येनभूतले यादवें
द्रोमहाबुद्धिरुग्रसेनोबभूवह ६ यस्यश्रीकृष्णचंद्रोपिसहायोभूद्ध
रिः स्वयंतस्याहोमहिमानंमेब्रूहिदेवर्षिसत्तम ७ श्रीनारदउवाच म
रुत्वंशोद्भवोराजाचक्रवर्तीकृतेयुगे यज्ञंचकारविधिवन्मरुत्तोयोगरा
जितं ८ महासंभृतसंभारैर्हिमाद्रेःपार्श्वउत्तरे संवर्त्तमुनिणाईहलेश १

231A

हेमस्तम्भास्तदीप्तिन ९ पंचयोजनविस्तीर्णकुंडोभूद्यस्य चाध्वरे योजनेवस्तकुं
डस्तगव्यूतिः पंचकुंडकाः १० मेखलागतविस्तारं वेदज्ञैर्निमितादश स
हस्रहस्तमच्चाग्गोयत्र स्तंभोवभौमहान् ११ विंशद्योजनविस्तीर्णः सौ
वर्णोयत्रमंडलः वितानतोरणैः रेजेकदलीखंडमंडितः १२ ब्रह्मरुद्राद
योदेवाः सगणास्तत्र चागताः अष्टद्योमुनयः सर्वेतस्ययज्ञेसमाययुः १३
होतारोदशलक्षाणि दशलक्षाणि दीक्षिताः अध्वर्यवः पंचलक्षमुद्गा
तारस्तथापरे १४ आहूतास्तत्र विद्वांसः सर्ववेदविदो द्विजाः सर्वशास्त्रा
र्थतत्वज्ञाः कोटिशोन्येप्रपूजिताः १५ हस्तिशुंडासमोधारो भूत्काज्यस्य
हुताशनः अजीर्णं प्राप्तवान् यज्ञे तच्चित्रं विद्धि मैथिल १६ येभ्योभागोद
दत्तोह विश्वेदेवाः सभासदः तेभ्यस्तेभ्योदत्तवान्तापरिवेष्टारएववै १७ के
पिजीवाखिलोकानां तत्र नवभ्रस्तभक्षिताः सर्वेदेवास्तुसोमेनसजीर्णतामु
पागताः १८ संवर्तोयदधौराज्यं बृहद्वीपस्य चाध्वरे गजानां हेमभाराणि

जं

गवि·
ख २
232

शतानिचततईश्वा १९ शतार्बुदंहयानांतयत्तोनेदत्तिणांनरपकोटिशोनवरत्नानां
महार्हाणांमहात्मने २० हयानांपंचसाहस्रंराजानांशतमेवच शतभारंस
वर्णानांब्राह्मणाभ्रालणांददौ २१ जलभोजनयात्राणिहेमानिप्रस्फुरंतिच ।
भुक्तानानिविसृज्याशुगतास्तुष्टाद्विजातयः २२ विप्रत्यक्तैःस्वर्णपात्रैकच्छि
छ्रैस्तैपवर्जितैः हिमाद्रिपार्श्वेशैलोभूद्यापिशतयोजनं २३ महतस्मयया
यत्तेनतयान्यस्यकर्हिचित् त्रिलोक्यांरुणगराजेंद्रनभूतोनभविष्यति २४
यत्तेकृशाद्विनिर्गत्यपरिशुण्णातमःस्वयं आत्मानंदर्शयामासमहतायमहात्म
ने २५ तमालोक्यहरिंनत्वाकृतांजलिपुटोनृपः गदितेनसमर्थोभूद्रोमां
चीप्रेमविह्वलः २६ तत्प्रेमपूरितंदृष्ट्वापतितंपादयोर्नतं उवाचभगवान्मा
द्यान्मेघगंभीरयागिरा २७ श्रीभगवानुवाच राजंस्त्वयाहेवितयेनतोषितो
निष्कारणोपजनवैःसमर्चितः २८ वरंपरंब्रूहिमहामतेत्वंददास्यामिदेवदु । २
र्लभंदिवि श्रीनारदउवाच इत्याज्ञप्तोराजासमहतःकृतांजलिःप्रहृदत्त

232A एणीकृत्यहरिंपरेस्थिरे संस्कृत्यभक्त्याविविधादोपचारकैर्नत्वामस्तंगद्गदयागिराब्रवीत्
२९ मरुतउवाच नवेद्म्यहंनचस्वराणागारविंदतोवरंपरंश्रीशकृष्णान्तमोत्तम समेत्य
गंगांतरक्षितोपिंडुमीतिःखेनतिकूपेहियथानरोत्तराः ३० तथापियाचेत्वमथ
त्वमगोरवात्पादारविंदेहृदयारविंदात् कदापिमेमाव्रजत्वव्रजेस्थरमूलंचत्वांगी
२५ विद्धर्थमेपदं ३१ श्रीभगवानुवाच धन्योसिराजेस्तवनिर्मलामतिःप्रलो
भितस्यापिवरैर्नैकामभूत् तथापिमनोवरयेप्सितंपरंविनाफलंभक्तिम
खाद्रमेमस्तुवे ३२ मरुतउवाच देयंयदामेवरमीप्सितंप्रभोवैकुंठलोकंकु
कृताहृदातले रह्रास्थितमांनिजभक्तवत्सल तस्मिन्सुरेभक्तजनैःपरैःस
ह ३३ श्रीभगवानुवाच अस्मिन्मनोदेवमनोरथावियंगतेभुविशेषभुगे
भुवाष्टौ गत्वायनाकंपरणींसमेतपमयातिगोवत्सपदेकविक्ष्यसि ३४
श्रीनारदउवाच इत्युक्त्वाभगवान्साक्षात्तत्रैवांतरधीयत सोयंत्वमरुतो।
राजाउग्रसेनोवभूवह ३५ तेयत्तेकारयामासराजसूयंहरिःस्वयं किंउले

गर्वि·
ख २
233

भेत्रिलोकांतभक्तानांमैथिलेश्वर ३६ महतस्तापिचरितंयःशृणोतिनरोत
मः तस्यत्त्वानेसर्ववैराग्यंभक्तिश्चज्ञंप्रजायते ३७ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहिता
यांश्रीविश्वजित्खंडेनारदबहुलाश्वसंवादेश्रीमहतापाख्यानेनामप्रथमो
ध्यायः १ बहुलाश्वउवाच कथंचकारविधिवद्यज्ञराजसूयाध्वरंनृप श्रीकृष्णे।
नसहायेनवदैतन्नितरांमुने २ श्रीनारदउवाच उग्रसेनःसुधर्मायांकृष्णंसंसे
पूज्यचैकदा नत्वाशाहप्रसन्नात्माकृतांजलिपुटःशनैः उग्रसेनउवाच भग
वन्नारदमुखाच्छ्रुतंयस्यमहत्फलं तंयज्ञंराजसूयाख्यंकरिष्यामितवाज्ञया
३ त्वत्पादसेवयापूर्वैमनोरथमहार्णवं तेरुर्जनाःतीर्त्वानिर्भयाःपुरुषोत्त
म ४ श्रीभगवानुवाच सम्यग्व्यवसितंराजन्भवतायादवेश्वर यज्ञेनतेज
गत्कीर्तिस्त्रिलोकांसंभविष्यति ५ आहूययादवान्साक्षात्सभांकृत्वाथा।
सर्वतः ताम्बूलवीटिकांधृत्वाप्रतिज्ञांकारयप्रभो ६ ममांशायादवाःसर्वेलोक २
द्वयजिगीषवः जित्वारीन्नागमिष्यंतिहरिष्यंतिबलिंदिशां ७ श्रीनारदउवाच

233A

सर्वांधकादीनाहूयशक्रसिंहासनेस्थितः सुधर्मायांप्राहतस्योधृत्वातांबूलवीटिकां
८ उग्रसेनउवाच योजयेत्समरेसर्वाञ्जंबूद्वीपस्थितान्नृपान् मनस्वीसत्सुकोदं
डीसोत्तितांबूलवीटिकां ९ श्रीनारदउवाच नैषुजग्राहसौप्रगतेषुसत्सुश्रीहरे।
क्मिणीनंदनएवमग्रात् जग्राहतांबूलचयंमहात्मानत्वाततस्मैथिलशंबरारिः
१० श्रीप्रद्युम्नउवाच विजित्यसमरेसर्वान्जंबूद्वीपस्थितान्नृपान् गृहीत्वाचब
लिंतेभ्यआगमिष्याम्यहंबलात् ११ आगमागमनेवभ्रोब्राह्मणस्यगुरोस्त
था हत्वाभ्रूणस्यसम्भूयात्तेकुर्वाकिलचेदिदं १२ श्रीनारदउवाच श्रुत्वा
वचःशंबरारेःसाधुसाध्वितियादवाः ऊचुस्तंचापपुष्पंताचतेजग्राहयदूत्तमः
१३ गर्गाचार्यकृतांचार्यानमहतेवोध्यायनेनः तत्रानेकारयामाससमुनि
भिर्वेदसूक्तिभिः १४ उग्रसेनोथतिलकंप्रद्युम्नस्यचकारहबलिंदत्वानमः।
श्चक्रुःसर्वेयादवपृथ्यः १५ उग्रसेनोददौवृक्षंप्रद्युम्नायमहात्मने कवचंप्र
ददौसाक्षाद्बलदेवोमहाबलः १६ स्वतूणीद्वौविनिःकृष्णतूणावक्षयसाय
कौ धनुष्वंशार्ङ्गंधनुषःसमस्तापददौहरिः १७ किरीटकुंडलेदिव्येपीतवासो

ग.वि. मनोहरे छत्रं च चामरे मालां चञ्चूरोहद्दौ ददौच्युतः १८ शान्तवेष्टं ददौ तस्मै वसुदेवो मा-
ख ४ हामनाः उद्धवः प्रददौ मालां मालां किंजल्किनीं ददौ १९ अक्रूरो दक्षिणावर्तं
234 शंखं विजयं ददौ श्रीहलकवचं गर्गाचार्यो ददौ मुनिः २० तदैवागतः
शक्रो लोकपालैः सकौतुकः अत्यन्तमन्वलं शिवो देवर्षिगणसंवृतो २१ प्रद्यु-
म्नाय ददौ शूली त्रिशूलं निर्मलप्रभं ब्रह्मा ददौ महाराज पद्मरागं शिरोमणिं २२
पाशी पाशं शक्तिं स्वयं शक्तिं शत्रुविमर्दिनी वायुश्च व्यजने दिव्ये यमो दण्डं ददौच्यु-
तः २३ रविर्ददौ महाराज वीक्षं कुबेरो रत्नमालिकां चन्द्रकान्तिमणिं चेन्द्रः परिघं चत-
नूनपात् २४ दितिश्च पादुके प्रादाद्दिव्ये योगमये परे प्रद्युम्नाय ददौ कुन्ती भद्रा-
कालीं तरस्विनी २५ हेमानिसत्त्वशिलाबं सहस्रहयसंयुतं विश्वकर्मकृतं मा-
लाङ्कुलं तद्वै हि गीतं २६ सहस्रचक्रसंयुक्तं मनोवेगं घनस्वनं मंजीरकिंकि-
णीजालं घंटाटंकारभीषणं २७ रथं ददौ महादिव्यं सहस्रध्वजशोभितं जैत्रं
रत्नमयं पाञ्चं प्रद्युम्नाय महात्मने २८ शंखं दुंदुभयो नेदुः लालवीणादयस्तदा ४
मृदंगवीणावादी गर्जयध्वनिसमाकुलैः २९ वेदघोषैर्लीजयशब्दैर्मत्तावर्षस

234A

मन्वितैः प्रद्युम्नस्योपरिहराः पुष्पवर्षाः प्रचक्रिरे ३० इतिश्रीमद्ग॰ विश्वजित्खंडे
ना॰ ब॰ संप्रद्युम्नविजयाभिषेकोनामद्वितीयोध्यायः २ श्रीनारदउवाच अथचन
नाहरिकार्ष्णिहतूर्मेनेवलेगहे नीत्वाज्ञांराघमाहसंक्रुशासुत्वल्पा विनिर्ययौ १ य
यातमस्तगाः सर्वेयादवाउद्धवादयः भोजवृष्ण्यंधकमधुशूरसेनदशार्हकाः २
तथाप्यस्वभातरः सर्वेगदाद्याः कृष्णनोदिताः सपुत्राः सबलाः सर्वेसोवाद्याश्चम
हारथाः ३ किरीटिनः कुंडलिनोलोहकंचुकमंडिताः चतुरंगबलोपेताः को
दिशास्तेविनिर्ययुः ४ कलापिहंसगरुडमीनतालध्वजैरथैः सूर्यमंडलसं
काशैश्चचलाश्वनियोजितैः ५ चामरांदोलितैर्दिव्यैर्वीरमंडलमंडितैः सौव
र्णैर्देवधिष्ण्याभैर्रेजुर्वीराः मनोहराः ६ मदच्युतैर्नश्चित्रमालाः हेमजालसमा
न्विताः महोद्भटागजाउच्चाः रणादुर्घटाहर्णवाः ८ गिरींद्रशिखराभङ्गाद्विपें
द्रान्दिग्विभावितान् विडंबयंतोहष्टपंतेसैन्येसैन्येद्विपाल्पथ ९ केचिद्भद्रास्तु
कथिताः केचिन्मद्रामृगाः परे विंध्याचलभवाः केचित्केचित्काश्मीरसंभवाः

उमः

पवि·
ख ५
235

९ मलयप्रभवाः केचिद्धिमाद्रिप्रभवाः परे सौरंगप्रभवाः केचिद्धिमाद्रिप्रभवाः परे
सौरंगप्रभवाः केचित्कैलाशवनसंभवाः ११ ऐरावतकुलेभाश्च चन्द्रदंताः कलापि
नः तिसृष्वृदागकूटभागपाः गच्छंति भविचोत्तरे १२ ध्वजाद्युक्ताः कोटिगजाः को
टिघंटाभिसंयुताः कोटिशून्याः महामात्यैरत्नमंडलमंडिताः १३ गर्जयंतो घनश्यामा
माः नीलाश्वैराजिताः इतस्ततो विरेजुस्ते वलव्योमकराश्च १४ कचैः स्वर्णात्सम
स्वादयंतः पर्यंतोर्कमंडले कंपयंतो भुवं पादैर्मैरावीकृताचलाः १५ दुर्गादिदिग्देशे
लादीन्पातयेतः खिन्नस्थलैः खेदयंतश्च शत्रूणां वलमेतादृशा गजाः १६ तुरंगा नि
गता राजन्केचिन्मात्स्याः कलिंगजाः औशीनराः कौशलाश्च वैदर्भाः कुरुजांगला
लाः १७ कांबोजजाः सैंधवजाः कैकयाः कुंतिसंभवाः दारदाः केरलाश्चान्याः वंगा
विकटसंभवाः १८ कौंकणाः कोटकाः केचित्कर्णाटा गौर्जराह्वयाः सौवीराः सैंधवाः
केचित्पांचालाः आर्बुदाः परे १९ कच्छाश्च केचिदानर्ताः गांधाराः मालवादयः म
हाराष्ट्रभवाः केचित्तैलंगाजलसंभवाः २० परिष्कर्णांतमस्यापि श्रीकृष्णस्य महात्म ५

235A

नः वाजिशालास्तवर्तेनेनेते ण्येव विनिर्गताः २१ श्वेतद्वीपाच्च वैकुंठात्तथाजितपदाद्व
प रमावैकुंठलोकाच्च प्रामाद्येनेपि निर्गताः २२ हेमहारसमायुक्ता मुक्तामाला
मनोहराः शिखामणिमहारश्मिसेविता अपरिच्छदाः २३ चामरैर्मंडिता उ
च्चस्वपरस्फुरत्प्रभाः यादवानां महासैन्येहर्षयंतेच हेषणाहयाः २४ वायुवेगा
मनोवेगानस्पृशंतः पदैर्भुवं अपक्वसत्रेषु तिगाउहुदेष्वपि मैथिल २५ व्रजंतः
पारदमउजालपूर्णाभवेषुच दृश्यंतेपि निराधाराः स्फारावमिषु मैथिल २६
गंडशैलनदीदुर्गगर्तप्रासादसंचयान् विलंघयंतः सच[illegible]नेचंचलास्ते तुरंगमाः
२७ मयूरीतित्तिरीक्रौंचीहंसीयेवाजिनीगतिं उर्वतो भविनंत्यपतो मैथिलेश्वरत
स्ततः केचित्सपक्षा दिव्यांगाश्च णामकर्णा मनोहराः पीतपुच्छाश्वेतवर्णा वा
जिशाला विनिर्गताः २९ उच्चैःश्रवःकुलेजाताः सूर्यवाजिभवाः परे अश्विनीसु
तविद्याद्यावरुणेन प्रयोजिताः ३० केचिन्मेदाभाः केचिच्चित्रवर्णा मनोहराः
अश्विनीपुत्र्यसंकाशाः स्वर्णाभा हरितप्रभाः ३१ पद्मरागप्रभाः केचित्सर्वेलक्ष
णलक्षिताः कोटिशः कोटिशो राजन्नन्येपि निर्गताहयाः ३२ यत्रर्भूतामटाः से

ग॰वि॰
ख॰ ६
236

नैयसेग्रामेलब्धकीर्त्तयः घातित्रिशूलासिगदाव र्मयाशयराः परे ३३ वर्षितः शस्त्रधाराभिः प्र
लयाब्धिसमास्त्र दिग्गजाइवदृश्यन्तेमर्द्दयंतोसुरीन्मृधे ३४ एवंविनिर्गते राजन्यदूनां।
विपुलेबले दृष्ट्वासुराः सुराः सर्वेविसिस्म्युःपरमद्भुत ३५ इतिश्रीमद्गर्ग वि॰ ना॰ व॰ याद
वसैन्यनिर्गमनेनामत्रतीयोध्यायः ३ श्रीनारदउवाच इत्थंमेसनाहूतेवीरःप्रद्युम्नेनपवि
नोवरं श्रीकृष्णबलदेवाभ्यामग्रसेनउवाचह १ उग्रसेनउवाच हेप्रद्युम्नमहावीरस्त्री
कृष्णकृपयावरं विजित्यन्टपतीन्सर्वान्द्वारकामागमिष्यसि २ मत्तंप्रमत्तमुन्मत्तंसु।
प्तंबालंजडंस्त्रियं प्रपन्नंविरथंभीतंनरिपुंहंतिधर्मवित ३ राज्ञोहिपरमोधर्मःश्रातीना
मार्त्तिनिग्रहः उत्पथानांवधश्चैत्यमाततायीवधार्हणः ४ पुमान्योषिदुतक्लीवश्चात्म
संभाविनोधमः भूतेषुनिरनुक्रोशोन्टपाणांहधोवधः ५ नैनोराज्ञः प्रजाभर्तुःधर्मयुद्धे २५
वधोद्विषां आदिराजोन्टपान्सर्वंप्राहस्वायंभुवोमनुः ६ योरणेनिर्भयोभूत्वाक्षत्रा।
त्रिप्रागातोवसुः नराच्छेद्वामपरमेभित्वामार्तंडमंडले ७ भयाद्रणाद्रुपरतस्त्यक्त्वायु
द्वेपतिंचयः व्रजेयःक्षत्रियोभूत्वासमहारौरवंव्रजेत ८ सैन्योद्दलंनराजाहिसेनाना। ६
जातमेवहि सूतः कृष्णुगतैरदोद्दधियिनेमार्षिरथी ९ सूर्यंचयादवाः सर्वेसमर्थवलवा

236 A

हनाः कार्ष्णिमेवाभिरक्षंतं कार्ष्णिवैः परिरक्षतान् १० गावो विप्राः सुराधर्म्मश्छंदांसि
भुवि साधवः पूजनीयाः सदा सर्वैर्मनुष्यैर्मोक्षकांक्षिभिः ११ वेदा विप्रस्य वचो विप्रा
मुखं गावस्तनूर्हरेः अंगानि देवताः साक्षात्साधवो ह्यसवः स्मृताः १२ श्रीकृष्ण
सोयं हरिः साक्षात्परिपूर्णतमः प्रभुः येषां चित्ते स्थितो भक्त्या तेषां तु विजयः स
दा १३ श्रीनारद उवाच शिरसा जगृहुः साक्षादुग्रसेनस्य शासनं प्रणम्य या
दवाः सर्वे कृतांजलिपुटा नृप १४ उग्रसेनं नृपं पूर्वं वसुदेवं बलं हरिं नानामका
र्ष्णिः शिरसा गर्गाचार्यं महामतिं १५ श्रीकृष्णबलदेवाभ्यां पुरीं याते नृपेश्वर दि
ग्जयार्थं हरेः पुत्रः प्रययौ यादवैः सह १६ चतुर्योजनलं वीथ्यं राजमार्गोपि यस्य
वै बभौ हि ममयैः सर्वैः शिबिरैर्मैथिलेश्वर १७ अग्रतो वाहिनीयुक्तो कृतवर्म्मा
महाबलः ध्वजिनीसहितः पश्चादक्रूरोथ विनोवरः १८ तत्पश्चादुद्धवो मंत्री
प्रतिमायुचसंयुतः तत्पश्चात्कलसंचंद्रस्यसुतास्तु प्रादशस्मृताः १९ ययुर्महार
थ्या राजन्येषां ता रोहिणीसुताः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च दीप्तिमान्भानुरेव च २० सां
बो मधुर्बृहद्भानुश्चित्रभानुर्वृको रुणः २१ पुष्करो वेदबाहुश्च श्रुतदेवः सुनंदनः
चित्रभानुर्विरूपश्च कविर्न्यग्रोधएव च २२ तत्पश्चात्ययुः सर्वे यादवा याकृष्णनोदिताः

गवि·
ख·७
237

भोजवृष्ण्यंधकमधुशूरसेनदशार्हकाः २३ अनवाणकोटिसंख्यायादवानांप्रकथ्यते
तत्सैन्यसंख्यांनृपतेकःकरिष्यतिभूमिप उत्पथपहनांचलतांनृपाणांविकर्षतानो
महतींचसेनां कोदंडटंकारधुनोभवत्कोधुंकारशाताडितडंडभीनां २४ उन्मेद
चीत्कारहयेद्धहेषणोनेद्भघोडीरवीरगर्जनैः ढक्कानिनादैर्पटवस्तडित्स्वनैः
प्रचंडमेघाद्भवतेविदिदिरे २५ राजन्यवोमंडलमेवदिग्गजाः महत्स्वनैस्तेवधि।
रीकृतारूव मघोघडुर्गोदिपवोविडकुर्वनिः साहसाकाचलतांमहात्मनो २६ कूर्म
मस्तकिकाविनिकेवदंतःकृतःक्वणाक्षामउतिद्रवंतः उपद्रवाहिषविपेक्षयाति
चचाललेलोकैःसहिताचलेति २७ छलेनयज्ञस्यहरिःपरेस्यरोभारंविदेहेशाभु
वोवतारयत योभूच्चतर्व्यूहयरोयदोःकुलेतस्मैनमोनेनगुणाययभूभृते २८ इति
श्रीमद्ग·वि·ना·व·प्रद्युम्नदिग्विजयार्थगमनंनामचत्वारिंशोध्यायः ४ श्रीबहुला
श्वउवाच कान्कान्देशान्ययौजेतंक्रमतःश्रीहरेःसुतः तस्यकर्माण्युदाराणिब्रू
हिदेवर्षिसत्तम १ अहोश्रीकृष्णचंद्रस्यकृपाभक्तेषुचेदृशी पुनातिप्रकृतात्या।
तापापिनंसकुलेजनं २ नारदउवाच साधुसाधुत्वयापृष्टंसाधुतेविमलामतिःच
रितंकृष्णभक्तानांपुनातिभुवनत्रयं ३ तात्कालेमेघधाराश्चभूमेःसर्वरजांसि ७

237A

च कविश्चेन्द्रणायेद्राजन्नहरेः श्रीमतोगणान् ४ चतुर्योजनमात्रेहिछायायस्यप्रद
दृश्यते तेनछत्रतातपत्रेणशोभितोरुक्मिणीसुतः ५ रथेनशक्रदत्तेनसस्मैन्यप
रिवारितः कच्छदेशान्ययौजेतुंत्रिपुरान्गिरिशोयथा ६ कच्छदेशाधिपःसु
भ्रोमृगयार्थीविनिर्गतः सेनांतामागतांज्ञात्वापुरींहालोमममाययौ ७ प्रद्युम्न
स्यागतास्सेनाजयादप्रतादनैः चूर्णयंतीनहूनदेशान्पातयंतीचमेथिल ८
उत्थितेस्तदजोहृदेरेंधीभूतोनभोभवत् भयंप्राप्तजनाः सर्वेकच्छदेशनिवा
सिनः ९ तदातिधर्षितःसुभ्रोगजानांहेममालिनां नीत्वापंचशतंसद्योहया
नामयुतंतथा १० विचाकांरत्नवर्णानामागतस्तस्यसन्मुखे दत्त्वाबलिंननाम
सुस्तजावद्धाकरद्वये ११ तस्मैतुष्टःशैवर्गाविः प्रददौरत्नमालिकां संस्थाप्यरा
ज्येतेराजेंस्तेषांहिप्रकृतिःसतां १२ कलिंगान्प्रययौजेतुंरुक्मिणीनंदनोबली
पतत्पताकैसत्सैन्यैर्मेघैरिंद्रइवव्रजन् १३ कालिंगराजःस्वबलैःसमर्थबलवाह
नैः निर्ययौसन्मुखेयोद्धुंप्रद्युम्नस्यमहात्मनः १४ कलिंगमागतेवीक्ष्यानिरुद्धोधि
तिनांवरः रथेनैकेनतन्मैन्यंपुप्लुवेयादवाग्रतः १५ ज्ञात्वाबाणैश्चकालिंगदशामि

गवि-
खं ८
238

ईषाभी रथान् अनाडयनाजान्वीरश्चापटंकारयन्मुहुः १६ सप्तात्रवखलेसर्वेसाधुसा
ध्विति वादिनः अनिरुद्धः प्रद्युम्नपुत्रः प्रद्युम्नस्य प्रपश्यतः १७ अनिरुद्धस्य बाणौघैः के
चिद्वीरा द्विधाकृताः गजाश्वभिन्नशिरसः पादाभिन्नाहयान्नृप १८ रथाश्चचूर्णीभवर
णाहतास्वाहृतनायकाः रथसारथयो वातैर्निपेतुः पादपा इव १९ पलायमाना
न्तां सेनां कालिंगो वीक्ष्य मैथिल आजगाम गजारूढो विच्छिन्नकवचो रुषा २० हिंस
न्निभारशुंड्या गदां विदोपसत्वरं गजेनयातयन्वीराञ्जगर्जेघनवद्वली २१ गदा
प्रहारव्यथितं किंचिद्व्याकुलमानसं अनिरुद्धं मृधे वीक्ष्य यादवाः क्रोधपूरिताः न
देवतेडुः कालिंगं बाणैस्तीक्ष्णैः स्फुरत्प्रभैः समांसेडन्नटश्येनेक्रूरवराश्चत्रुभिर्यथा
२३ कालिंगोपि नदाक्रुद्धः सज्जं कृत्वा धनुः स्वयं टंकारयन्मुहुर्बाणैर्बाणांश्चूर्णी
चकारह २४ गदो गदां समादाय बलदेवानुजो बली नडयंतेनाडयामास वामह
स्तेन मैथिल २५ अर्द्धचंद्रप्रहारेण विशीर्णाभूद्गजस्तदा इंद्रवज्रप्रहारेण गंडशै
लो यथा नृप २६ कालिंगः पतितो भूम्यां गृहीत्वा महतीं गदां गदं च ताडयामास। ८
कालिंगं च गदस्तथा २७ कालिंगगदयोस्तत्र घोरं युद्धं बभूवह विस्फुलिंगान्क्षरन्तो।

238A

हेगदेचूर्णीविभूवतः २८ गदोगृहीत्वाकालिंगोपातयित्वारणांगणे चकर्षसक
वेणास्तुफणीनेगारुडोयथा २९ गदप्रहारव्यथितश्चूर्णितास्थिकलिंगराट्।
श्राययोघारणोसोपिप्रद्युम्नस्यमहात्मनः ३० दत्वाबलिंप्राहकलिंगराजस्तां।
त्वंदेवदेवःपरमेश्वरोसि क्रोधाहृतेकःप्रसहेतकोवाजनोयथास्तेउपवेनमस्ते
३१ इतिश्रीमद्भ·वि·ना·वा·कल्कीकलिंगदेशविजयोनामपंचमोध्यायः ५
नारदउवाच इत्थंजित्वाथकालिंगंप्रद्युम्नोयादवेश्वरः मरुधन्वजगामाशुज
लेवैश्वानरोयथा १ गिरिदुर्गसमाश्रित्यकपन्वदेशाधिपंगयं उद्धवंप्रेषयामास
मन्त्रज्ञानातियादवेश्वरः २ गिरिदुर्गोगतःसाक्षादुद्धवोबुद्धिमत्तमः सभामेत्य
गयंप्राहश्रृणुराजन्महामते ३ उग्रसेनोयादवेंद्रोराजराजेश्वरोमहान् जंबू
द्वीपनृपान्जित्वाराजसूयंकरिष्यति ४ परिपूर्णतमःसाक्षात्श्रीकृष्णोभ
गवान्स्वयं असंख्यब्रह्मांडपतिर्मैत्रीतस्याभवद्धरिः ५ तेनवैप्रेषितःसाक्षा
त्प्रद्युम्नोयन्विनोवरः पौत्रश्चैवलिनीकुलकोशल्यहेतवे ६ श्रीनारदउवा
च श्रुत्वाकिंचित्सद्रूपिनोवीर्यशौर्यमदोद्धतः उद्धवंप्राहनृपतिर्गयोनाममहा

गवि
ख ५
239

बलः ७ गय उवाच बलिं तस्मै न दास्यामि विनाऽहं महामते अल्पकालेन यस्त्वोग
ताहं हि महाबाहवः ८ इत्युक्त उद्धवो राजन् शंबरारिं समेत्य सः सर्वेषां यादवानां चा
ग्र एवं तां प्रशशंस ह ९ तदेव हि क्मिणीपुत्रो गीतीड्रो समाययौ चूर्णीयन् राजया
देश्व नगरं भंजनानुमान् १० अतो हि क्मिणीभ्यां संयुक्तो गयो योद्धुं विनिर्ययौ नतस्मै
न्यपयादवैः सार्द्धं घोरं युद्धं बभूव ह ११ रथिनो रथिभिस्तत्र गजवाहा गजैः सह अश्व
वारैरश्ववारा वीरा वीरैः परस्परं १२ युयुधुस्तीक्ष्णवाणौघैस्त्वमेघवद्दूरादर्शिभिः पा
शैः परश्वधै राजन् शतघ्नीभिर्भुशुंडिभिः १३ हन्यमानाश्च यदुभिर्गयवीराः भया
तुराः सर्वे स्वसंगराणां त्यक्त्वा उद्दुद्रुवुस्ते दिशो दश १४ पलायमाने स्वबले गयो नाम मा
महाबलः एकाकी प्रययौ योद्धुं धनुष्टंकारयन्मुहुः १५ दीप्तिमान्कृष्णपुत्रस्तु तथ
नुर्बाणैरिषाहयान् एकेन सारथिं जघ्ने द्वाभ्यां केतुं समच्छिनत् १६ रथे च वाणा
विंशत्या कवचे पंचभिः पुनः धनुस्तस्यापि चिच्छेद शतबाणैर्महाबलः १७ गयो
न्यधनुरादाय दीप्तिमंतं हरेः सुतं जघान बाणविंशत्या जगर्ज च नवद्धली १८ त
त्प्रहारेण समरे किंचिद्व्याकुलमानसः दीप्तिमानथ जग्राह शक्तिं ज्योतिर्मयीं ह ५

239A

ध्या १९ विदेशमन्मामयित्वातोगयाग्मायमहात्मने सापितहृदयंभित्वाययौचरुधिरं
महत् २० गयोपिपतितोराजन्मूर्छितोभूद्रणांगणे दीप्तिमांश्चयत्नकोशाकर्ष
यंस्तद्भलेरिपुं २१ प्रद्युम्नस्यपुरःप्रागात्कडुजंगरुडोयथा नरेंद्रभयोनेंद्रदेवेंद्र
भयस्तदा २२ आकाशाद्दृष्टदेवायुष्पवर्षाणिपार्थिव तदेवतेनापिसमर्चितो
त्रिःश्रीकृष्णपुत्रोन्तपराशंवरारिः अवंतिकायस्यययौमहात्माश्रीकर्णिकाङ्गणे
मयीमिवालिः २३ अक्रूरागतेजयसेनाविहितसमर्चयामासममालवाधिपः
आतीयद्वहांसबलिमहात्मनेप्रधर्षितोमैथिलतत्प्रभाववित् २४ राजापिदेवी
सापितःपितःस्वसाप्रणम्यतांकृष्णसुतोमहामनाः विदाह्वविदीयपरिम्यतस्मा
तोवमौवृतोमालवदेशसंभवैः २५ प्रद्युम्नाथत्विनोप्यष्टःपुरीमाहिष्मतीय
यौ यादवैःसबलैःसार्द्धेनमेदोमददर्शह राजतोमंदकहोलैःश्रृंगारतिलका
मिववहंतीपुष्पनिचयमस्मिहमुद्रिकामिव २७ वेत्रमीवोणतरुभिःपुष्पितैर्मा
धवीस्तैस्फुरज्जिमूर्तिमज्जिष्टदेवैःस्वर्गनदीमिव २८ ततोरेवांविर्युक्तःप्रद्यु
म्नोयादवेश्वरः स्थितोभ्यादवैःसार्कदेवैरिंद्रइवप्रभुः २९ इंद्रनीलोमहाराज

ज्ञानी माहिष्मतीपतिः स हूतं प्रेषयामास प्रद्युम्नाय महात्मने २० प्रद्युम्नराजशिविरे हूतो
नत्वा कृतांजलिः उवाच वचनं तत्र सर्वेषां शृण्वतां नृप २१ हूत उवाच हस्तिनापुरना-
थेन धार्तराष्ट्रेन धीमता नास्याः पितो निवल्लो वीरः बलिं कस्मै न दास्यति २२ स्वयोध्यनाय
वेच्छाभिर्दूतं यच्छति मा बलात् योद्धव्यं न भवद्भिश्च विफलो हि रणोद्भवे २३ श्रीप्रद्यु-
म्न उवाच यथा गतो हूत कलिंगराट् यथा तथा भिमतोपि बलिं प्रदास्यति नृपेन ज्ञाना
ति महोग्रसेनकं माहिष्मतीशो यमतीव राजराट् २४ श्रीनारद उवाच उक्तो हूतः स
देवाशु गत्वा माहीष्मतीपतिं सभायां कथयामास प्रद्युम्नकथितं वचः २५ यहूना
मकुटं सैन्यं वीक्ष्य माहीष्मतीपतिः गजानां पंचसाहस्रं हयानां नियुतं शुभं २६ र
थानां सप्तलक्षं च नीत्वा राजा विनिर्गतः बलिं ददौ समेत्याशु प्रद्युम्नाय महात्मने
२७ इति श्रीमद्ग॰ वि॰ नाव॰ मत्स्यमालवमाहिष्मदेशविजयो नाम षष्ठोध्यायः ६
नारद उवाच प्रद्युम्नोथ महावीर्यो जित्वा माहीष्मतीपतिं विकर्षन्महतीं सेनां गु-
र्जराष्ट्रं समाययौ १ गुर्जराधिपतिं वीरं ऋष्यं नाम महाबलं जयाह सेनया काम्लि-
क्ताइयाहिंयथाविराट् २ स ययौ तस्माच्चलिनी त्वा यादवेंद्रो महाबलः विकर्षन्म-

240A

हंतीमेतांचेदिदेशांस्ततोययौ ३ दमघोषश्चेदिराजोवसुदेवस्वसुःपतिः शिशुपाल
स्तस्यपुत्रःकृष्णस्यशत्रुंप्रकीर्तितः ४ अभीयायमहाबुद्धिर्दमघोषंमहाबले नत्वाप्र
हमहाबुद्धिमुद्धवोबुद्धिसत्तमः ५ उद्धवउवाच राजन्नेहिवलिनस्तेउग्रसेनायभूभ्र
ते विजित्यनृपतीन्योमेराजसूयंकरिष्यति ६ नारदउवाच इत्यंनिशम्यवचनं
दमघोषसुतःखलः स्वरदोष्ट्रामस्यपुत्रःप्राहेदंसदसितरे ७ शिशुपालउवाच
दुरत्ययाकालगतिरहोचित्रमिदंजगत् विधेःकुलालस्यबलिःप्राजापत्येभवि
ष्यते ८ क्वराजहंसःकाकःक्वक्वमूर्खःपंडितःक्व भृत्याविजेष्यतिनृपंचक्व
तिनमीश्वरं ९ ययातिशापाद्यद्वोभ्रष्टराज्यपदाःस्मृताः राज्यंस्वल्पजंतेप्रा
प्यप्रोच्छलेत्याभवाद्व १० अवंशांसंभवोराजाम्लेच्छविप्रोहिपंडितः निर्द्धनेना
धनंप्राप्यतृणावन्मन्यतेजगत् ११ उग्रसेनःकतिदिनैराज्यंवैसमुपागतः मंत्रि
णावासुदेवेनप्रजितोनबलान्नृपः १२ तस्यमंत्रीवासुदेवोजरासंधभयाद्रुतं म
थुरांसपरित्यज्यकामसमुद्रशरणंगतः १३ आभीरस्यापिनंदस्यपूर्वंपुत्रःप्रकीर्तितः
वसुदेवोमन्यतेतंमत्स्यत्रोयंगतत्रपः १४ वसुदेवाद्भीरवणीदयंपापमःकुलोभवत्

गवि॰
ख॰ ११
241

पितामहोपिमेगौरोस्पडःखंहास्पमिदंवचः १५ प्रद्युम्नेनत्स्वतेजित्वामवल्लयादवैःसह कृष्ण
स्थलीगमिष्यामिमहीकर्तुमयादवी १६ श्रीनारदउवाच उग्रकायधनुरादायतूणौ।
चाक्षय्यसायकौ गंतुमभ्युदितंवीक्ष्यचेदिराजस्तमब्रवीत् १७ दमघोषउवाच शृणुपु
त्रप्रवक्ष्यामिक्रोधंमाकुरुमाकुरु अमर्षाद्यश्चरेत्कार्य्यंनसिद्धिंविंदतेहसौ १८ धर्मा
र्थकाममोक्षाणांसाधनंननत्तमासमं तस्मात्सामप्रकर्तव्यंसाम्नोनसदृशोस्तिवै १९
दानेनराजतेसामदानंसत्क्रियपयापुनः सत्क्रियाप्रियथायोगपंडाणांसंप्रेक्ष्यराजते २०
यदवश्चेदिपाश्चैवज्ञातिसंबंधिनःस्मृताः चेदिपानांचवृष्णीनांकलिनेच्छामितत्वतः
२१ श्रीनारदउवाच शिशुपालोवोपिनोपिदमघोषेणधीमता नोवाचकिंचिद्धिम
नास्तूष्णींभूतोमहाबलः २२ श्रुतिश्रवाचेदिपराजराज्ञीसमाशुभाश्रुवसुतस्परा।
जन् समेत्यपुत्रंशिशुपालसंज्ञंप्रत्याहसम्यग्विनयान्वितासा २३ श्रुतश्रवाउवाच
मापुत्रखेदंकुरुतातकदाचिन्माभूत्कलिश्चेदिपयादवानां तेमातुलोयंकिलसूरसू
नुर्भ्राताचतेतत्सुतरामकृत्स्नः २४ तस्मात्सजायेत्रसमागतास्तेप्रद्युम्नमुख्याःभ्रात ११
पौत्रामहांतः संपूजनीयाश्चमयाभवद्भिःसंलालनीयानहियुद्धयोग्याः २५ अहं

241A

गमिष्यामिसमाईश्विनानेतंत्वपाताततसमागतांस्तान् दृष्ट्वचिरोक्तंदमनामहोत्स
वैर्नैतादृशोयंसमयःकदाचित् २६ शिशुपालउवाच मैमसाह्रूरामकृष्णौयाद
वःसात्वश्चमे घातयिष्यामितान्सर्वान्येरहंतृतिरस्कृतः २७ पुराविर्कुंडिनपु
रेयाभ्यांमेहेलनंकृते विवाहोवारितोमैवेरामकृष्णावरीमम २८ यदितेषां
यादवानांपक्षंकरिष्यथः तदात्वांसहपित्राचनिगृह्यनिगडैर्दृढैः कारागारे
कारयामिकंसःस्वपितरंयथा २९ अन्यथाचेहयिष्यामिशपथोमेनसुंष
टः वाहिनीसंख्यायत्रेस्मिन्कुरुतसमंत्रिणः ३० नारदउवाच तद्वचःपरु
षंश्रुत्वातस्त्रीयातेषचेदिप उद्धवःस्वबलेप्राप्यप्राहसर्वयथोदितं ३१
वाहिनीध्वजिनीचैवपृतनाचौहिणीयुता चतुर्थाशिशुपालस्यसेनासु
ताबभूवह ३२ बहुलाश्वउवाच वाहिन्याद्याचयासेनातत्संख्यांवदमेप्रभो
अघयोहिप्रजानंतिभूतंभव्यंभवत्परं ३३ नारदउवाच शतंद्विपानांरथिनां
सहस्रंशतसंयुतं अयुतंतुरगानांचपत्तीनांलक्षमेवच सेनायाःलक्षणं
स्वल्पंद्विगुणंचतुरंगिणी ३४ चतुःशतंद्विपानांचरथानामयुतंतथा च

गवि॰
ख २२
242

बलेतेहयानांचपतीनामेककोटयः ३५ लोहकंचुकसंयुक्ताः समर्थबलवाहनाः
शस्त्रास्त्रसंयुतायत्रशूरावाहिनीसाबुधैःस्मृता ३६ वाहिन्याद्विगुणीभूताध्वजिनी
साप्रकीर्त्तिताः ध्वजिन्याद्विगुणीभूताष्टतनाकथ्यतेबुधैः ३७ दशनागसहस्रा
णिनागेनागेशतंरथाः रथेरथेशतंरथाः रथेरथेशतंहयाश्चाःअश्वेश्वेपतयः
शतं ३८ पद्मावत्तौहिणीश्चैयाकविभिःकथितापुरा समाहसोपिशूरःस्यात
सामंतशतसूरस्मृत ३९ सामंतानांशतंविभक्तस्मृगजीकथितोमृधे स्वदेहंसा
रथिंचाश्वानरथंवलेहस्थीचयः ४० सेनांरक्षतियोवाणैःकथ्यतेसमहारथी
स्वसेनांरक्षयनशत्रूनसूदयनरणमंडले ४१ योदौहिण्यासमंयुद्धेतसदासो
तिरथीस्मृतः इतिश्रीमद्गर्ग॰वि॰ना॰व॰गर्जेराष्ट्रविजयोवेदिदेशागमनेना
मसप्तमोध्यायः ७ नारदउवाच निर्गतःशिशुपालोसौसवलश्चंद्रिकापुरात्
पितरौतौतिरस्कृत्यसमावोसमत्तामयं १ वाहिनीध्वजिनीभ्यांचयुग्मवच्छ।
क्षौविनिर्गतौ पृतिनाक्षौहिणीभ्यांतौरंगपिंगौचमंत्रिणौ २ शिशुपालमहा २२
सैन्यप्रलयाब्धिसमंतरप सेवींद्रयदवस्तंतेचाजग्मुःकुमपोतकाः ३ वाहि

242A

नीसहितः पश्चाद्युमान्नाममहाबलः युयुधेयादवैः सार्द्धंशिशुपालप्रणोदितः
४ हयोश्चसैन्ययोर्वीरैरंधकारोभवद्रणे हयपादरजोवृंदैः प्रोत्थितैः छाद
यंनभः ५ हयाश्चन्त्यधावंतः प्रोत्पतंतोद्विपान्प्रति द्विपाश्चसत्वतायुद्धे
पातयंतोपदैर्हिषः ६ शुंडादंडस्यसत्कारैरभिद्यंतस्ततस्ततः कस्तूरीपत्रसिं
दूरसकेवलमंडिताः ७ बाणैर्गदाभिः परिघैः खड्गैः शूलैश्चशक्तिभिः छि
न्नांगाः पतयः पेतुश्छिन्नबाहूरुजानवः ८ कश्चित्तीक्ष्णासिनाराजन्हया
न्युद्धे द्विधाकरोत् केचिद्दंतान्समगृहीत्वाकुंभेषुकरिणांगताः ९ आमान्यह
स्तिवाहेचमर्द्द्यंतोमृगेंद्रवत् आलेघयंतः सहयागजवृंदंमहाबलः १० ख योद्धारो५
ड्गप्रहारैरुर्वैत्याविदार्य्यपरसैनिकान् हयपृष्ठान्नटप्पंतेतैनटारव ११ सैन्येवे
गंचशत्रूणांदृष्ट्वाक्रूरैः समाययौ चकारद्वंद्विनेबाणैर्धनुष्टंकारयन्मुहुः १२
पलायमानंस्वबलंद्युमानवीक्ष्यमहाबलः आपपौसमम्रवेयोहंतुसाफल्क
मैथिलेश्वरं १३ बाणजालंसविच्छेद्वाणाद्यैश्चापनिर्गतैः छादयामास
चाक्रूरंवर्षासूर्य्यमिवांबुदः १४ छित्वातद्वाणपटलंसमसिनागोदिनीसुतः

गवि-
खस
243

शक्त्या ततोऽहनद्वीरं प्रद्युम्नं तं क्रोधमूर्छितः १५ तत्प्रहारेणभिन्नो सौ मूर्छितो घटि-
काद्वयं पुनरुत्थाय युयुधे शिशुपालसखो बली १६ गृहीत्वाथ गदां गुर्वीं लक्षभा-
रविनिर्मितां ततोऽहनद्दिवाक्रूरं तेजगर्जे घनवद्युमान् १७ अक्रूरे तत्प्रहारेण किं-
चिद्व्याकुलमानसे प्रद्युम्नस्तदा प्राणायुधाश्राहं कारयन्नृकुः १९ शिरस्तस्या-
स्य चिच्छेद बाणेनैकेन लीलया पतिते द्युमति संग्रामे वीरास्तस्य विदुद्रुवुः २०
तदैव शाक्तः संग्रामे दृष्ट्वा सैन्यं पलायितं शूलं चिक्षेप सहसा प्रद्युम्नाय धी-
मते २१ प्रद्युम्नस्तु बाणौघैस्तच्छूलं शतधाकरोत् शाक्तो गृहीत्वाथ रिपुं प्र-
द्युम्नं ततोऽहनत् २२ प्रद्युम्नोऽर्जुनसमः क्षणं मूर्छामवाप ह तदैव वीरः संग्रा-
मः कृतवर्मा महाबलः २३ शाक्तस्यापि रथं साश्वं बाणैश्चूर्णीचकार ह शाक्तो
पि चूर्णयामास गदया तद्रथं परं २४ कृतवर्मा रथं त्यक्त्वा शक्तिं जग्राह रोषतः
पातयित्वा भुजाभ्यां ते चिक्षेप नरयोजने २५ शाक्ते च पतिते युद्धे शिशुपालप्र-
णोदितौ रक्तपिंगाभमंत्रिणौ तौ प्रतिनादौ हिरणीसुतौ २६ बाणवर्षं प्रकुर्वा-
णौ तौ नर्दंतौ वरीन्द्रस्य अग्रजं मत्तमैथिलेंद्र यथा वातद्रुता शानौ २७ उद्वंतौ

२३

243A

लेवीत्स्यया रुदेवेंद्रः पितुः समः आदाय चापं सदसि प्रद्युम्नो वाक्यमब्रवीत् २८ प्रद्युम्न उ
वाच अहं गमिष्यामि युद्धे रंगपिंगमृधे जनाः रंगपिंगो च दृश्यते महाबलपराक्रमो २९
श्रीनारद उवाच एतच्छ्रुत्वा महाबाहुर्भानुः क्रुद्धस्ततो बली सर्वेषामग्रतो भूत्वा भ्रा
तरं प्राह नीतिवित् ३० भानुरुवाच त्रैलोक्यं दृश्यते प्राप्तं यदा ते सत्त्वखड्गप्रभो तदा
ते चापटंकारो भविष्यति न संशयः ३१ केवलेनापि खड्गेन शिरसी रंगपिंगयोः छि
त्वा चागमिष्यामि कलिंगशाकलाविव ३२ इति श्रीमद्ग० वि० ना० व० युमच्छुत्तव
यो नामाष्टमोऽध्यायः ८ नारद उवाच इत्युक्त्वा शत्रुहा भानुर्गृहीत्वा खड्गचर्मणी प
दातिः प्रययौ सैन्ये वने वह्निरिव प्रभुः १ भानुः खड्गेन शत्रून्स्तान्छिन्नबाहून्सकाबहा
हयान्हयान्समं खड्गस्यान्पार्श्वस्थांश्च द्विधाकरोत् २ खड्गद्वितीयो ह्येकाकी रेजे छि
दन्वीन्मध्ये नीहारमेघपटले भानुर्भानुरिव स्फुरन् ३ हस्तिनो छिन्नकुंभानो भा
नुः खड्गेन मेधिरे मुक्तानि पेतुश्च यथा नारकाः क्षीणकर्मणा ४ क्षणमात्रेण
तत्सैन्यं पातयित्वा रणांगणे रंगपिंगोपरि प्रागाद्भानुर्वीरो महाबलः ५ क्रुद्ध
दंतेन खड्गेन रथीनां रंगपिंगयोः छित्वा हयान्सनन्तःस्थ भानुर्द्वेधा द्विधाकरोत् ६

ग॰वि॰
ख॰ २४
244

खड्गौ नीत्वा रंगपिंगौ नेदतुस्तं महोद्भटौ भानुश्चर्मगतौ खड्गौ भंगीभूतौ वभूवतुः ७ मा
तुः खड्गप्रहारेण शिरसी रंगपिंगयोः युगपत्पेततुर्भूमौ तदद्भुतमिवाभवत् ८ भानु
स्तयोश्च शिरसी नीत्वा प्रद्युम्नसन्मुखे आययौ विजयी वीरः श्लाघितः सैन्यनायकैः
९ दिविडंडुभयो नेदुर्नेदुर्डिंडिमिभिः समं अभूज्जयजयारावः पुष्पवर्षाः सुरैः कृता १०
रंगपिंगौ मृतौ श्रुत्वा शिशुपालो रुषान्वितः जैत्रं रथं समारुह्य यद्वंतो संमुखं ययौ
११ मदच्युद्भिर्गजेंद्रैश्चैव रत्नकंवलमंडितैः स्वर्णनीडसमायुक्तैर्लोलघंटाकणत्स्वनैः
१२ रथैश्च देवधिष्ण्याभैर्वायुवेगैस्तुरंगमैः विद्याधरसमैर्वीरैर्नादयन्वसुधातलं १३
शिशुपालवलं दृष्ट्वा प्राक्रुद्धस्ते रथे स्थितः सर्वेषामग्रतः कार्ष्णिः प्रययौ धन्विनां वरः
१४ घोषं दध्मौ हरेः पुत्रो दिशः खं नादयन्निव तेन नादेन शत्रूणां केयोभूद्धृदि मानदा।
१५ शिशुपालमहासैन्यप्रसादश्चवद्रंगमे चक्रे नाराचसोपाने सहसा रुक्मिणी-
सुतः १६ दमघोषसुतो धीमान्धनुष्टंकारयन्मुहुः ब्रह्मास्त्रं संदधे पद्वे दत्तात्रेयेण शि
क्षिते १७ प्रचंडं सर्वतस्तेजो दृष्ट्वा श्रीरुक्मिणीसुतः ब्रह्मास्त्रेणापि तद्ब्रह्मं संजहार स २४
लीलया १८ शिशुपालो महाधीमान्नगाग्नेयं समादधे यामदग्न्येन यद्दत्तं महेंद्रपर्वते

244A

तेनरुप १९ तमास्त्रं गारवर्षाभिः कार्ष्णिसेनातिविह्वला पर्जन्यास्त्रं महद्दिव्यं तदा का
र्ष्णिः समादधे २० स्थूलाभिर्मेघधाराभिर्वेगाराः शांतिमापयुः शिशुपालस्तदा
क्रुद्धो गजास्त्रं तत्समादधे २१ यदगास्त्येन मुनिना शिदितेमलयाचेल महोद्भ
टा गजादीर्घाः कोटिशस्तहि निर्गताः २२ तमेनं पातयामास हः प्रद्युम्नस्य महात्म
नः हाहाकारो महानासीद्गहनां वाहिनीषु च २३ प्रद्युम्नोथ रणश्लाघीन्नृसिंहा
स्त्रं समादधे नृसिंहो निर्गतस्तस्मात्ज्वालादयनमुत्पातले २४ सकृत्तस्तदेवदीर्घवाल्लो
तत्वलागलभीषणः ननादद्रूकृते शाङ्गैर्भेदयन्स्तानाजानरणे २५ विसर्ज्य
गजकुंभांतमुत्पतन्भगवान्हरिः गजवृंदं मर्दयित्वा तत्रैवांतरधीयत २६ चिच्छेद
परिघं रोषाच्छिशुपालो महाबलः चिच्छेद परिघं तद्वैयमदंष्ट्रेनमाधवः २७
ततः श्चयोरुषाविशेषमहाबाणखड्ग चर्मणी प्रद्युम्नं तमयायावत्यतंगरश्वणावकं
२८ कार्ष्णिस्तताडतत खड्गं यमदंडेन वेगतः चूर्णीवभूव तेनापि निस्त्रिंशश्चर्म
णा सह २९ पाशिदत्तेन पाशेन सहसा यादवेश्वरः दमघोषसुतं वध्वा विचक
र्षरणांगणे ३० शिशुपालं च तात पितं वरखड्गं जग्राह रोषतः तदेवतत्करो सातालङ्कदे

गवि·
ख २५
245

जयाहवेगतः ३१ गदउवाच परिपूर्णतमेनापि श्रीकृष्णेनमहात्मना वधोयंदेववच
नेभगवन्साक्षाद्वृथाकुरु ३२ नारदउवाच तदाकोलाहलेजातेशिशुपालस्यवेयने।
दमघोषोवलिनीनापागात्सन्नमस्त्वके ३३ कार्ष्णिमलमागतंदृष्ट्वात्यक्त्वाशास्त्रा।
णिशीघ्रतः अयतच्छेदिपंश्शश्वन्ननामशिरसामभवि ३४ मिलित्वाचाशिषंदत्त्वा।
प्रद्युम्नायमहात्मने दमघोषोमहाराजःप्राहगद्गदयागिरा ३५ दमघोषउवाच
प्रद्युम्नवेतवधन्योस्मिश्रीयदूनांशिरोमणे मत्पुत्रेणकृतंयद्वैतत्त्वंमसदयानिधे ३६
प्रद्युम्नउवाच ममदोषोनतेचार्यनतेपुत्रस्यहेप्रभो सर्वकालकृतंमन्येप्रियमप्रियमे
ववा ३७ नारदउवाच इत्युक्तोदमघोषोपिप्रद्युम्नेनप्रपूजितः शिशुपालंमोचयि
त्वानीत्वागाच्चंद्रिकांपुरीं ३८ प्रद्युम्नस्यवलंदृष्ट्वामाद्वात्याङ्कीकृतंतेजसः नके।
पिपुपुरुषुपुत्रेनराजानस्त्रवलिंददुः ३९ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यवि·ना·ब·संगपिंगव
येशिशुपालयुद्धेचेदिदेशविजयोनामनवमोध्यायः ९ नारदउवाच मनुष्ली।
ध्यंततन्त्वानाप्रद्युम्नोयदुभिःसह प्रययौकौकणान्देशान्दुंदुभीन्नादयन्मुहुः १ २५
कौकणस्योथमेधावीगदायुद्धविशारदः एकाकीमल्लरूपेणायरीत्तत्रायमोव

245A

ले २ प्रद्युम्नंसबलंप्राहशृणुमेयादवेश्वर् गदायुद्धंदेहिमह्यंसमहल्लेनाशयप्रभो ३
प्रद्युम्नउवाच एकतोयेकतोवीराबलवंतोमहीतले मातेमायाकुरुहेमल्लविस्म।
मायातिदुर्गमा ४ वयंतुबहवोवीरास्त्वमेकाकीसमागतः अथमौर्यमहामल्ल
दृष्टपुष्पतेयाहिसांप्रतं ५ मल्लउवाच यदायुद्धेनकुरुतभवंतोबलशालिनः मत्या
देयोत्रनियमोह्यत्रतदायास्यामिसांप्रतं ६ नारदउवाच एवंवदतिमल्लेवैसर्वेयादव
पुंगवाः बभूवुःक्रोधसंयुक्ताःपुष्पतल्लस्यमैथिल ७ गदोगदांसमादायब
लदेवानुजोबली तस्थौमोपिगदांनीत्वासर्वेषांपश्यतांनृप ८ गदोगरिष्ठांचि
क्षेपगदायसमहाबलः गदोपरिगदांनीत्वासगदांप्राक्षिपद्दृढः ९ गदस्यगद
यासोपिताडितःपतितोभुवि मूर्छांनचकाराशुउत्तस्थौमल्लवान् १० कौ
कणास्यायमेयावीभूत्वाप्राहहरेःसुतं परीक्षार्थंचभवतामेतत्कार्यंमयाकृतं।
११ त्वमेवभगवान्साक्षात्कृतोहंप्राकृतोजनः क्षमस्वमेपराधंभोत्वांमहेश्वर
णंगतः १२ नारदउवाच इत्युक्त्वाथबलिंदत्त्वानमस्कृत्यहरेःसुतं कौंकण
स्थःपुरींप्रागान्मेधावीनत्रियोतमः १३ उत्कलाधिपतिंमौलिंमगधायांविनिर्गो

गवि-
ख १६
246

ते जग्राह सममहावाहुः सोवोजांववतीसुतः १५ कांपिल्लस्याह्लिनीनादेडकाख्यवने
ययौ मुनीनामाश्रमे पश्यन्स्वसैन्यपरिवारितः १५ निर्विंध्यांचपयोस्नीचतापींसा
त्वाहदैःस्तुतः सूर्पारकेमहादेवंग्रार्यीहैपायनीततः १६ ऋष्यमूकेततःपश्यन्त्रव
र्षणगिरिंगतः पर्जन्योभगवान्साक्षान्नित्यदायत्रवर्षति १७ गोकर्णाख्यंशिवा
लेरद्दृष्ट्वाकार्ष्णिःस्वसैन्यकैः त्रिगर्तान्केरलान्देशान्ययौजेतुंमहावलः १८ श्रुत्व
षुःकेरलाधीशाःस्फुरन्नावार्तांतमन्मथात् ददौतस्मैवलिंश्रीघ्रंप्रद्युम्नायमहा
त्मने १९ हस्तोवेगीत्नदानीय्यतैलंगान्विषयान्ययौ सैन्यपादरजोहृंदेवंधी
कुर्वन्नभःस्थले २० तैलंगस्याधिपोराजाविशालाक्षःप्रकीर्तितः पुरेस्यापवने
रेमेसुंदरीगणसंवृतः २१ मृदंगाद्यैश्ववादित्रैर्मधुरध्वनिसंकुलैः पर्वैरप्सरसे
गीयमानःसुराडिव २२ तंप्राहसुंदरीनामाराज्ञीमंदारमालिनी रंजोव्या
तनभोवीक्ष्यमुग्धाह्निवाश्यगापरा २३ मंदारमालिनीमुवाच राजन्नजानासिमदा
विहाराद्दहन्निशंकामविशालतोलः अहंनजानामिकदापिऽःस्वमुमवाला १६
कालिमनराक्तवेता २४ हारावतीशाप्वरनागवल्लीचयेससमस्याप्प्यदिशो

विहायवित्तंवलिजस्तस्थेनरे २१
स्कतादृष्ट्वाविचा ८

246A

जयार्थं विजित्यसर्वान्नृपचेदिपान्समागतोसौयदुराजराजः २५ पुंकारशार्ङ्गस्य
दुंदुभीनांचीत्कारफूत्कारघृतेहयानां कोदंडटंकारमयेपराणांकल्यांतमारस्वत
नाहकारे २६ ततोवलिंप्रेषयश्चवरार्यैप्रधावतीःपक्षपनरेंद्रमंदरीःच्युतमस्तकाः
प्रमवीरिवर्षिणीर्धनार्थंविशालानोतिर्यषितः प्रद्युम्नसम्मुखमसोपिवलिनीना
समाययौ २८ तेनसंसृजितःसाक्षात्प्रद्युम्नोथविनीतावरः स्नात्वापंचाप्सरस्तीर्थं
महाराष्ट्रंततोययौ २९ महाराष्ट्राधिपोराजाविमलोनामवैस्वः भक्त्यापरमा
याकार्ष्णिपूजयामाससर्वतः ३० तथाहिकर्णाटपतिःसहस्रजित्स्ततःसमानीय
वलिमहात्मने संपूजयामासमुभार्थहेतवेश्रीशायवरांजगतःप्रभोःपरं ३१ प्रद्यु
म्नोभगवान्साक्षाद्यादवैःसहमैथिल कच्छानविषयान्सागान्ज्ञातेयोगीवदेहा
जान् ३२ महाराष्ट्रपुरेतत्रवृद्धशर्मामहामतिः भर्त्तायःश्रुतदेवायाःवसुदेवस्वस
र्नृप ३३ तस्यपुत्रोदंतवक्रःकृष्णशत्रुःप्रकीर्तितः शिशुपालस्रवक्त्रश्चायोद्धुंचक्रे
मनःस्वयं ३४ मात्रापित्रावारितोपिदैत्योदैत्यानांनुव्रतः यादवान्यातियोध्या
मिकोयमित्थंचकारह ३५ आदायसगदांगुर्वींलक्षभारविनिर्मितां एकाकी

गवि-
ख १७
247

प्रययौ योद्धुं प्रद्युम्नबलसम्मुखे ४६ दंतवक्त्रो हस्तवर्णोऽकज्जलाद्रिसमप्रभे ललज्जि
ह्वे चोरसुपंतालह्रदस्पोञ्छिते ४७ किरीटकुंडलयुते हेमवर्मविभूषिते किंकिणी
जालसंयुक्ते चलच्चरणनूपुरे ४८ कंपयंतं भुवं वेगाद्यातयंतं गिरीन्द्रुमान् वातये
तं खगदयाकृतांतमिव दुर्जनानां ४९ तं दृष्ट्वा यादवाः सर्वे भयं प्रापुर्मृधांगणे आग
ते दंतवक्त्रे च महान्कोलाहलोऽभवत् ५० प्रद्युम्नः प्रेषयामास तस्योपरि महद्बलं अ
ष्टादशाक्षौहिणीनां च गृष्टंकारयन्मद्रुः ५१ बाणैः परस्परैः राजन्मातङ्गीभिर्भृंगुरिभिः ते
ते इर्यादवाः सर्वे सर्वतो हि यथा गजाः ५२ दंतवक्त्रः खगदया करीन्द्रान्कदानवहन् पा
तयामास राजेंद्र भिन्नकुंभस्थलान्मृधे ५३ कांश्चित्पादेन चोन्नीय किंकिणीजालना
दिनान् संश्लिष्टखलान्सनीड्रंस्तौ लोलल्लवैवारणान्सनाग ५४ वातस्तूलमिवाकाशे चि
क्षेप शतयोजने शुण्डादंडेन कांश्चिद्वेगद्धीनादैत्यपुंगवः ५५ भ्रामयित्वा गजान्दिक्षु
नदतः प्राक्षिपद्भुवि कांश्चिद्गजान्संयोज्य कलयोरुभयोरपि पद्भ्यामाक्रम्य शुभे
दैत्यः कलाभिरुद्रवत् ५६ रथान्ससूतान्साश्वांश्च सध्वजान्समहारथान् चिक्षेपग
गने वीरः पश्यतामिव प्रभंजनः हरिणांश्च पदातींश्च प्राक्षिपद्गगने बलात् अथो मत्वा

१३

247A अर्द्धमसाखाराजपुत्राः महाबलाः सर्वास्त्रास्त्रेकेयूरमेघुत्क्राम्लारकानिव आकाशादाप
ततस्तेवमंतोरुधिरंमसाखान् ४४ बलेविलोडयामासगदयादैत्यपुंगवः दंष्ट्रयाप्र
लयाग्निप्रीवाराहरूवमैथिल ५ इतिश्रीमन्न·वि·ना·कौकणकूटकविरचितेकेर
लतैलगमहाराष्ट्रकार्णाटविजयेकारूषदेशागमनेनामदशमोध्यायः १० नारदउ
वाच तदाश्रीकृष्णपुत्राणामष्टादशमहारथाः सन्नतेकारयामासुर्दंतवक्त्रेमहाबले २५
१ दंतवक्त्रोतिशुशुभेसन्नद्धोरुकपारया लाहलेयेवयथ्यासौपंप्रहारेनानुचिंतयन्
२ कृतवर्माचवाणौघैस्तेजयानरणाभाणे पुपुथानश्चरविंद्धेनप्रास्ताकृरोमहाबलः
३ सारणास्तेजःठभेरणाहनतेरोहिणीसुतः दंतवक्त्रोतिगदयापुपुथानेनताडहः ४
करेणकृतवर्माणमक्रूरंसांप्रिणाहनत् सारणंभजवेगेनकारूषोरणदुर्मदः ५
अक्रूरंकृतवर्माचपुपुथानोथसारणः निर्येनमूर्छितामूमोमरूतायादयाइव ६
ततोगदांसमादायशांबोजांबवतीसुतः गदोपरिगदांनीतांगदयाततताडह ७ दं
तवक्त्रोगदांत्यक्तासांबंजांबवतीसुतं गृहीत्वापातयामासभ्रजाभ्यांरणमंडले।
८ सांबस्तदासमुत्थायगृहीत्वापादयोश्चतं अपोथयद्भूमिपृष्ठेतदद्भुतमिवाभ

गवि॰
ख १९
248

वत् ९ दंतवक्त्रस्समस्त्यायमाहहासंतदाकरोत् तन्नादितेनब्रह्मांडंसमस्तलोकैर्विलैःसह ।
१० पताकाढ्येनदिव्येनसहस्रादित्यवर्चसा सहस्रहययुक्तेनरथेनस्निग्धनादिना ११
आगच्छंतंतनमेतंचप्रद्युम्नंधन्विनांवरं दंतवक्त्रोपितंवीक्ष्यप्राहेदंपरुषंवचः १२ दं
तवक्त्र उवाच यूयंचयादवाःसर्वेवृष्ण्यंधकादयः अल्पसत्वाजनानास्तुच्छाविद्रुता
युद्धभीरवः १४ ययातिशापसंभ्रष्टाभ्रष्टराज्यागतत्रपाः एकोहंवहवोयूयंयुष्मा
भिर्युद्धकृतेमृदे १५ अधर्मवर्तिभिस्तुच्छैर्धर्ममार्गोविलोपितः एवंपित्रातेश्रीकृ
ष्णेनैदस्यपश्यरत्नकः १६ गोपालोच्छिष्टभोजीचमोघोवयादवेश्वरः हैयंगवीन
दध्याज्यपट्टगव्यतक्रादिकंरसं १७ चोरयामासगोपीनांरासिकोरासमंडले जरासंध
भयात्सोपिसमुद्रंशरणंगतः १८ सोपिदेवंपडनाथोभूयोभीरुःकालसम्भवे तेनद
त्तेउग्रसेनेराज्यमस्यसेनेसमेत्यमः १९ करिष्यत्यल्पमाराध्यौराजसूयंक्रतुंतमं डुपत ।
याकालगत्याजातेविचित्रमहोजगत् २० अथध्यात्वासिंहरूपाहंलंघ्यगालोप्यतिदुर्बलः ।
२१ श्रीप्रद्युम्नउवाच शूरावैकुंठितशूरेयदूनांवलमूर्जितं त्वयादृष्टंनकिंतत्रपश्यगद्ये १८
ववित्तिदका २२ युष्मान्संबोधिनोज्ञात्वाननेच्छुपट्टेकरूषप वलान्वेयदकार्षीस्त्वयमे

248A

गंसंत्वयाकृतं २३ नंदो द्रोणो वसुः साक्षाज्जातो गोपकुले हि सः गोपालायेच गोलोके कृ
ष्णरोमसमुद्भवाः २४ राधारामोद्भवा गोप्यस्ताश्च सर्वा इहागताः काश्चित्पुण्यैः कृ
तैः पूर्वैः प्राप्ताः कृष्णवरैः परैः परिपूर्णतमः साक्षाच्छ्रीकृष्णो भगवान्स्वयं असंख्य
ब्रह्मांडपतिर्गोलोकेशः परात्परः २५ यस्मिन्सर्वाणि तेजांसि विलीयंते स्वतेजसि
तं वदंति परे साक्षात्परिपूर्णतमः स्वयं २६ उग्रसेनो यदुराजेंद्रो मरुत्तो नाम यः श्रुता
श्रीकृष्णस्य वरेणासौ यादवेंद्रो बभूव ह २७ निरंकुशो महाम्लेच्छो विनिंदसिमा
हद्गुणं सन्नः प्रार्थयते किंचिद्यथा सिंहः शिवाकृतं २८ नारद उवाच एवं वचा
स्तदा श्रुत्वा दंतवक्त्रो महोत्कटः गदां गुर्वीं समादाय प्राद्रवत्तद्रथोपरि ३० गदया
पातयामास सहसा स च चोटकान्नदन् चोटकाद्गुरुः सर्वे दृष्ट्वा रूपं भयंकरं ३१ प्रद्यु
म्नोपि गदां नीत्वा तं ताडद्दृढं हृदि तत्प्रहारेण दैत्येंद्रः किंचिद्व्याकुलमानसः ३२ त
योश्च गदया युद्धं घोररूपं बभूव ह गदाभ्यां सन्नतानौ तौ द्वौ मदं दैत्यौ तौ परस्परं नदं
तौ संगरे राजन्नारीके सरिणो यथा ३३ दंतवक्त्रो भुजाभ्यां तं गृहीत्वा श्रीहरेः सुतं

गवि॰
खं॰ ११
249

भूमौ निपातयामास सिंहः सिंहमिवौजसा ३४ प्रद्युम्नोपि समुत्थाय गृहीत्वा भुजयोर्वे
लात् भ्रामयित्वा भुजाभ्यां तं पातयामास भूतले ३५ प्रद्युम्नस्य प्रहारेण सोपतद्रुधिरं
वमन् चूर्णितास्थिः खिन्नगात्रो मूर्छितो विह्वलाकृतिः ३६ गिरींद्र इव भूपृष्ठे रेजे शा
काश्वयाहृतः तत्प्रहारेण वसुधा चचाल सजला भवत् ३७ विचेलुर्दिग्गजास्ताराः समु
द्राश्च चकंपिरे पातशब्देन राजेंद्र त्रिलोकी वधिरीकृता ३८ तदैव कारूषपतिर्महात्मा
श्रीवृद्धशर्माश्रुतदेवया च राज्ञ्या महावेगभयातुरो हृतोः समाययौ स्वंदवमेधिकारी ३९
दत्वा बलिं मैथिलशैवरायेस्तं तं गृहीत्वाहृतमेधिरग्रतः तथा यदूनां प्रवरैः प्रपूजि
तः पुनर्महावैरसमाययौ ४० इति श्रीमद्ग॰ वि॰ ना॰ व॰ दंतवक्त्रपुत्रे कारूषदेशविजयो
नामैकादशोऽध्यायः ११ नारद उवाच अर्णवे दक्षिणे स्नात्वा प्रद्युम्नो यादवाधिपः उ
शीनरांस्ततो जेतुमाजगाम बलैः सह १ कोटिशः कोटिशो गावो यत्र देशे चरंति हि
गोपालमंडले इंद्राब्रजं स्योभवन्मूर्तयः २ औशीनराश्च गोपाला गौरवर्णा मनो
हराः हैयंगवीनमादाय ते यदुः कार्ष्णिसन्मुखे ३ तैः पूजितः शैवराद्दिद्दौ तेभ्यो

गपुरं १

११

249A

महार्थनं गजान्हयान्रथान्रत्नवस्त्रभूषानिहर्षितः ४ चंपावतीनामपुरीमणिरत्नसमन्वि
ता विराजतेयत्रनृपैः सर्पैर्भोगवतीयथा ५ चंपावतीपतिर्वीरोनाम्नाहेमांगदोनृप नी
त्वावलिंसमेत्याशुश्रीकार्ष्णिंप्रणनामह ६ तस्मैतुष्टःशंवरारिर्मौलीकिंजल्किनी
ददौ सहस्रदलशोभाढ्यपद्मंदिव्यंददौपुनः ७ अथकार्ष्णिर्महावाहुः स्वसैन्यपरि
वारितः विदर्भान्प्रययौयत्रनीडेडभीत्रादयन्महः ८ भीष्मकःकुंडिनपतिरागतेरु
क्मिणीसुतं आनीयपूजयामाससैन्यंवहुभिर्धनैः ९ मातामहेनतेनानताहू
क्मिणीनंदनोवली कुंतदेशांश्चदरदान्प्रययौयादवेश्वरः १० मलयाचलपार्श्वर
वाशुभिःपरिसेवितः श्रीखंडकेतकीपुष्पगंधाढ्ये मलयाचले ११ अगस्त्यंमुनिशा
र्दूलंपीताब्धिंसददर्शह कृतांजलिपुटःकार्ष्णिर्नमस्कृत्यमहामुनिः १२ स्थितो
भूद्वटजेसाक्षादाशीर्भिरभिनंदितः श्रीप्रद्युम्नउवाच ह्रस्वंपदार्थंजगतःसत्यवद्व
तेत्वकथं मज्जोवद्धाशाकोभूत्वावर्द्धतेयंकथंगुणैः १४ एतत्सर्वंममब्रूहिनित
रांमुनिसत्तम त्वंसर्वत्रदिव्यचक्षुःसर्वप्रश्नविदांवरः १५ अगस्त्यउवाच त्वंसा
क्षात्कृष्णवेदस्यपरिपूर्णतमस्यच पुत्रोसिपृच्छसेमोवालीलामात्रमिदंवचः १६

गवि
वे २
250

लोकसंग्रहमेवार्थंकुर्वन्देवोहरिर्यथा तथान्यगाणंवकल्याणंकुर्वन्विचरसिप्रभो १७ यथास
र्य्यस्यपूर्णस्यविंबोवारिषुसत्स्ववत् दृश्यतेसत्स्ववद्दृश्यंप्रधानपरयोस्तथा १८ काचेसवे
गुणमर्यंसेकतेजीवतेयथा तथायंसदेहगुणैर्वध्यतेप्रेत्यतान्स्वयं १९ प्रद्युम्नउवाच
कथंनवध्यतेदेहीयेनैर्यायेनतद्वद वैराग्येनदृढेनापिवृहिब्रह्मविदांवर: २० अगस्त्यउ
वाच विवेकंय:समाश्रित्यभजेद्ब्रह्मसनातनं मनोमयंजगन्मत्वासव्रजेत्परमंपदं २१
जन्ममृत्युशोकमोहौजरावाल्यत्ववदय: अहंमदोव्याधिभयंस्वविप्रोगकेदयापारति: २२
आधिर्व्याधिस्तस्यराजन्नभवंतिकदाचन आत्मानिरीहोह्यनघ: सर्वतस्थानहेहूति: शु
द्धोगुणाश्रय:सात्त्वात्परोनिष्कलआत्महक् २३ ज्ञानात्मक:सदापूर्णोविदितोयोमु
नीश्वरै: तंब्रह्मपरमात्मानंज्ञात्वायोविचरेत्सुखी २४ अस्मिन्मायागतेजागतिसर्वंपश्यप
तिय:प्रभात् नायंतेवेत्तिपश्यंतनपश्यतिकदाचन २५ नभोग्नि:पवनोर्केष्टकाष्ठप्रो
क्तेतेगुणभि: नसज्जतेगुणैर्ब्रह्मवर्णैःस्वस्फटिकोयथा २६ लक्षणाभिध्यानिवैगेजीय
तेनकदाचनकृतस्तलौकिकैवीचैस्तसेश्रीब्रह्मणेनम: २७ केचित्कर्मवदंत्येनकेचि २
त्कालंतथापरे कर्तारंयोगमपरेसांख्यंब्रह्मवदंतिके २८ केचित्परमात्मानंवासुदेवं

250 A वदंतिके प्रत्यक्षेणानुमानेननिगमेनात्मसंविदा २९ विचार्यतद्ब्रह्मपरंनिःसंगोविचरेदि
ह यथांभसाप्रचलतातरवोपिचलाइव ३० चक्षुर्भ्यांभ्राम्यमाणोनदृष्यतेचलतीवभूः
तथागुणानांभ्रमणैर्भ्रमतामनसायतः भ्राम्यमाणःसदाराजन्करेणालातचक्रव
त् ३१ करिष्यामिकरोमीतिममेदंतवचाब्रुवन् त्वमहंचसुखीडःखीसदाज्ञानविमो
हितः ३२ सत्वंरजस्तमइतिप्रकृतेर्नात्मनोगुणाः तैरिदंजगदाव्याप्तमोतप्रोतपटे
यथा ३३ ऊर्द्ध्वंगच्छंतिसत्वस्थाःमध्येतिष्ठंतिराजसाः जघन्यगुणवृत्तिस्थाअधोग
च्छंतितामसाः ३४ अंधकारेगुणाकाशेसर्पबुद्धिर्विभेतिच आरान्मरीचिकोवारि
तथेदंमन्यतेजगत् ३५ गतागतंसर्वंविद्धियथामंडलवर्तिनां तथान्नृणांचत्रिदि
वेडःखनरकवासिनां ३६ घनावलिर्देहगणाश्चहोरात्रमृतोर्गुणाः यथासांथैत
थादृष्टपंनकिंचित्सर्वदैववहि ३७ यदेजातेतथानीडात्पारेजातेतथोडुपात् ज्ञाने
प्राप्तेयथालोकादर्प्यदाकिंप्रयोजनं ३८ यथोक्तयादृष्टमर्थमज्ञकयाकिंप्रयोजनं।
तथामार्गानियायाम्भविचरेत्समदृग्मतिः ३९ यथेंदुरुद्याबेभयथाग्निःकाष्ठसंच
ये तथैकोभगवान्सात्तात्परात्मानेककवत्स्थितः ४० घटमठेयथाकाशोवर्ततेनवै

ग॰वि॰
ख॰१२
251

हृभिर्महान् तथापरात्मातिलिंगोदेहिषु सक्तेषु च ४१ यः कृष्णभक्तः शांतात्मा ज्ञाना-
निष्ठो विरागवान् तेन स्पृष्टानीह गुणाः कानीव विशंतीद्दले ४२ ज्ञानी सदानंदम
यो बालवद्विचरेत्तं न पश्यति धृतं वासो मदिरामदमत्तवत् ४३ सूर्योदये यथा वस्त ५४
गृहे राजन्न दृश्यते दूरीकृत्य तथा ज्ञाने मायां तां तं न तेनोहहत ४४ यथेंद्रियैर्महाद्वै
रथ्यो वहु गुणाश्रयः ज्ञानयंते तथा ब्रह्म कविभिः शास्त्रवर्त्मभिः ४५ परं पदं वदंत्येत-
त्केचिद्धै वैष्णवं तथा केचिद्व्याप्यं वैकुंठं शांतं केपि ततः परं ४६ कैवल्यं तद्धि केचि-
त्परमं धाम चाव्ययं अक्षरं च परं काष्ठां गोलोकं प्रकृतेः परं ४७ केचिन्निकुंजे विशदं ती- गर्ग॰
हप्रवाविदः ज्ञानवैराग्यभक्तिभ्यः प्राप्नोतीह न चान्यतः ४८ श्रीकृष्णचंद्रस्य हरेः परस्य
कैवल्यनाथस्य परात्परस्य व्रजेशदेवश्रीपुरुषोत्तमस्य यत्प्राप्य भक्तो न निवर्ततेऽथ ४९
नारद उवाच इति भागवते ज्ञाने श्रुत्वा कालिंदिमहामुनिं अगस्त्यं पूजयामास भक्त्या न-
त्वा कृतांजलिः ५० इति श्रीमद्गर्ग॰ वि॰ ना॰ ब॰ उशीनरविदर्भेऊतदर्देदशविजयेगस्त्य-
कालिंदिज्ञानप्रस्तावो नाम द्वादशोऽध्यायः १२ नारद उवाच कृतमालातास्रपर्णीस्नात्वा श्री- २२
यादवेश्वरः षड्भिः सैन्यैः सार्द्धं राजन् राजपुरं ययौ १ श्रुत्वा राजपुराधीशः श्रुत्वा नाम

251A

रक्षोयहृत् आगतान्सर्वयोशीघ्रं द्विविदंवानराधिपं २ द्विविदोप्यतिसंक्रुद्धोवीरमित्रसहा
यष्टकृत् ध्रुवंवारिविलंप्रागात्पालयन्वसुधातलं ३ विददारनखैर्दन्तैः पताकध्वजपट्टका
न् काश्मीरकंबलैर्युक्तान्समस्तान्स्फाणीभूषितान् ४ रथानुत्थानयामासगजानाह
यवेगतः अश्वान्विद्रावयामासमन्मभंगैर्वीनरस्वनैः ५ इत्थंकोलाहलेजातेप्रद्युम्नो
पविनोवरः आजगामरथेनाशुमौपनुष्टंकारयन्मुहुः ६ द्विविदस्तद्रथस्याग्रेद्रुच्च
क्राममदोत्कटः छत्रंध्वजंसवरूथेनकंपयन्सहयैरथं ७ प्रद्युम्नःस्वरथस्थोस्यामस्त
केनचकर्षह कपिस्तदातिकुपितोमुष्टिनातेनताडह ८ प्रद्युम्नोथगदामादायसज्जंकृ
त्वाविधानतः आहृत्यकर्णपर्यंतंविशिखेनततताडतं ९ विशिखाभ्यामयितांतं
गगनेशतयोजने प्रहारार्हेतराजेंद्रलंकायांमन्यपातयत् १० रक्षोभिःसहतद्युद्धं
बभूवघटिकाद्वयं निपातयन्मारुत्त्वान्शिखित्रिकूटेवाहरोहह ११ प्रोच्चक्रामत्रिकूटात्स
मैनाकशिखरोपरि मैनाकात्सिंहलंचैत्यभारतेचाययौपुनः १२ शनैःशनैर्वान
रेंद्रोहिमाचलगिरिंगतः हिमाचलस्यशिखरात्प्राग्ज्योतिषपुरंययौ १३ महावदे
शाधिपतिंप्रद्युम्नोथयदूत्तमः नारयन्दुंडभीनराजविजित्यजगृहेवलिं १४ द

गवि॰ त्रिणांमधुरांदृष्ट्वाप्रद्युम्नोयादवेश्वरः महादेवेरामकृतंप्रपयौमित्रवेपने १५ शतयोजनवि
खं २२ स्तीर्णंसमद्रंमकरालयं वीक्ष्यकार्ष्णिर्महावीरस्तस्थौवेलांसमेत्यसः १६ सोवादीत्सम
252 माहूयाक्रूराद्यैर्यादवान्सकान् सभायामुद्धवंप्राहकार्ष्णिर्महीधरेश्वरः १७ प्रद्युम्नउवा
च विभीषणोहीयपतिर्महोजालंकापतिःकौणपहृद्रमाख्यः वदामिकिंभोजवरायमे
त्रित्रचेद्बलिंप्रयच्छतिमेवदाशु १८ उद्धवउवाच त्वंदेवदेवःपुरुषोत्तमोनमः श्रीकृष्णचंद्रः
परमःत्वमेवहि त्वंपृच्छसेलोकरवप्रभोमांमायाचतेयोगिवरैर्दुरत्यया १९ ब्रह्मादयो
यस्यपराणुभ्रामनंवहंतिमूर्ध्नांसततंप्रपर्षिताः सएवसाक्षात्पुरुषोसिभूमन्स्वामानुदा
सोस्मिवदामिकिंते २० नारदउवाच उद्धवोक्तःपश्यतांतेषांप्रद्युम्नोभगवान्हरिः पत्रंग
श्री हीत्वाव्यलिखत्स्वदेशांमैथिलेश्वर २१ भोजराजायबलायपष्ठबलिंनचेत्स्वंवचतेषु
एतद्वै कोदंडमुक्तैर्विशिखैर्विष्वक्सेनेनवध्यागामिष्यामिससैन्यसेघः २२ लिखित्वेदंस
मादायकोदंडंश्रेष्ठविक्रमः बाणेपत्रंसमाधायकार्ष्णिस्तेनततानह २३ प्रत्यंचास्फो
टनेनैवटंकारोभूज्जडित्स्वनः तेननादेनब्रह्मांडंसप्तलोकैर्बिलैःसह २४ कोदंडमु २२
क्तोविशिखोघोषानयन्मंडलेदिशां विभीषणसभामध्येसंपपाततडित्स्वनः तद्दे

252A

वरात्तमाः सर्वेप्युत्थिताश्चकिताइव सकेंचुकानिशस्त्राणिजगृहुर्वेगतः खलाः २० प
त्रेवाणेनस्समाकृष्यपदित्वाथविभीषणः विस्मितोभूत्सभामध्येराक्षसेंद्रोमहाब
लः २८ प्राप्तंतदेवसदसिशुक्राचार्यंविभीषणः पूजयामासपाद्याद्यैर्नत्वाप्राह
कृतांजलिः २९ विभीषणउवाच भगवन्कस्यवाणोयंभोजराजस्त्वकःस्थितो।
किंबलंतस्यमेब्रूहित्वंसाक्षाद्दिव्यदर्शनः ३० श्रीशुकउवाच अत्रैवोदाहरंतीममि
तिहासंपुरातनं यस्यश्रवणमात्रेणराजन्पापःप्रणश्यति ३१ पुराहिब्रह्मणःपु
त्राःसनकाद्याःदिगंबराः विष्णोर्लोकंययुर्दिव्यंचरंतोभुवनत्रयं ३२ दिगंबरांस्त्रि
शून्मत्वाजयोविजयएववतान् द्वारपालौरुरुधतुर्वेत्रेणातःपुरःस्थितौ ३३ अशापन्तौ
चतेक्रुद्धाःकृष्णदर्शनलालसाः भूयास्तामसुरौदुष्टौशूद्रौहिजन्मभिस्त्रिभिः ३४ प
वंशापात्तौसभवनात्पतितौभूमिमंडले जज्ञातेतौदितेःपुत्रौदैत्यदानवबंदितौ ३५
हिरण्यकशिपुर्ज्येष्ठोहिरण्याक्षोनुजस्तथा भगवान्यज्ञवाराहोभूत्वाक्ष्मामुद्धरन्ब
लात् ३६ जघानमुष्टिनादैत्यंहिरण्याक्षंमहाबलं हिरण्यकशिपुंसाक्षान्नृसिंह
श्चउविक्रमः ३७ ददारजठरेतंवैकायाधवसहायकृत् भागनेतौपुनर्जातौकेशि

ग.वि.
ए. २२
253

न्यो विश्रवःसुतौ ३८ रावणः कुंभकर्णश्च सर्वलोकैकतापिनौ सायकैः राघवस्यापि येत
नष्टु समंडले ३९ राक्षसेंद्र महावेगो ससैन्यो पश्यतस्तव तृतीयेऽस्मिन्भवे जातो क्षत्रि
याणां कुले किल ४० शिशुपालो दंतवक्रो वर्तमानो महाबलौ परिपूर्णतमः साक्षा
त्श्रीकृष्णो भगवान्स्वयं ४१ असंख्यब्रह्मांडपतिर्लोकेशः परात्परः ज्ञानसत्ययोर्वैथ्या
थीयय्यद्वंशो हरिः स्वयं ४२ यादवेंद्रो भूरिलीलो द्वारिकायां विराजते युधिष्ठिरमहा
यज्ञे प्रुद्धे शाल्वस्य माधवः शिशुपालं दंतवक्रं हनिष्यति न संशयः ४३ तस्य पुत्रः प्रो
वाणिर्दिग्जयार्थी विनिर्गतः विजेष्यति नृपान्सर्वान्जंबूद्वीपस्थितान्नृपान् ४४
जित्वेश्च सत्स्व देवेभ्युः द्वारिकायां यदूत्तमः उग्रसेनो भोजराजो राजसूयं करिष्यति ४५ त
स्यापि कोदंडविनिर्गतो बलात्प्रचंडवेगो विशिखस्त्विहागतः नत्रामचिह्नोतिनदि
स्वनो वभो प्रघोत यन राक्षसमंडले द्विषां ४६ नारद उवाच श्रीरामभक्तोथ विभीष
णोसौ विज्ञाय कृष्णं नरपरामचंद्रं नीलावलिं कौणपवृंदमध्यः समाययौ स द्रशत्रु
सेनो ४७ नदावतीर्य्यांस्यमहांबरात्कर्ट रक्षन द्युतिदीर्घवपुर्जपेत्लगणः प्रदक्षिणी
कृत्यहरेः स्वनंत्रुतः कृतांजलिः सन्नमवप्ययास्थितो भवत् ४८ विभीषण उवाच न २२

253A

मोभगवतेतुभ्यंवासुदेवायतेधसे प्रद्युम्नायानिरुद्धायनमःसंकर्षणायच ४९ नमो
मत्स्यायकूर्मायवाराहायनमोनमः नमःश्रीरामचंद्रायभार्गवायनमोनमः ५०
वामनायनमस्तुभ्यंनृसिंहायनमोनमः नमोबुद्धायशुद्धायकल्किनेचार्तिहा
रिणे ५१ नारदउवाच इत्युक्त्वाश्रीहरेःपुत्रःपूजयामाससमानद उपचारैःषोडशा
भिर्भक्त्यापरमयाईहक ५२ तस्मैतुष्टःशंवरारिर्ददौज्ञानंविरक्तिमत भक्तिंशां
तिकरींसाक्षाद्योगविद्भिःप्रेमलक्षणां ५३ ब्रह्मदत्तेमहादिव्येपद्मरागशिरोमणिं
योलक्ष्मीनपुराद्दत्तेरत्नमालोस्फुरत्प्रभां ५४ चंद्रकांतिमणिंतस्मैचंद्रदत्तोददौपु
नः पीतांवरंपुरीसाक्षात्प्रद्युम्नःपरमःप्रभुः ५५ विभीषणेणाथप्रद्युम्नेनतत्रादत्ताव
लितततः पीतांवरंपरंसाक्षात्प्रद्युम्नःपरमःप्रभुः जगामलंकांसगणोराक्षसेंद्रो
महाबलः ५६ इतिश्रीमद्ग॰वि॰ना॰व॰प्राल्वमह्लारवलेकाविजयोनामदशमोध्या
यः १० नारदउवाच ऋषभाद्रिंततोद्दष्ट्वाश्रीरंगाख्यंहरेःस्तनः कामकोष्णींपुरीं
कांचींनदींप्राचींसरिद्वरां १ कावेरींचततोतीर्थमहालक्ष्मीविषयंययौ यादवैःसहि
तःसाक्षात्प्रद्युम्नोभगवान्हरिः २ शिविरेषुसमायातेमज्जद्देशांदिगंवरं स्रवधू

गवि· तेप्यधावंतंपृष्ठतोगोरजसमावृतं ३ बालास्तमनुधावंतस्त्वलंशब्दैरितस्ततः कोलाहलंप्र-
ख·२४ कुर्वंतोहसंतोमैथिलेश्वर ४ यंदृष्ट्वाचोद्धवंप्राहकास्मिंर्बुद्धिमतांवरः प्रद्युम्नउवाच को
254 यंपुष्टवपुर्धावनजडोन्मत्तपिशाचवत् ५ तिरस्कृतोपिहसतिजनैरानंदवान्महान्।
उद्धवउवाच अयंपरमहंसाख्योवधूतोवाहरेःकला सदानंदमयःसाक्षाद्दत्तात्रेयो
महामतिः ६ यस्यप्रसादात्परमांसिद्धिंप्रापुःपरेनृपाः सहस्रार्जुनमुख्याश्चयदुका-
याध्वादयः ७ नारदउवाच इतिश्रुत्वाथवराविनेत्वासंपूज्यतंमुनिं सस्याध्यवाम
नेदिव्यंपप्रच्छेदंपरंतमः ८ प्रद्युम्नउवाच भगवन्मेहृदिस्थंवैसंदेहंनाशयप्रभो
जगतोब्रह्ममार्गाच्चदैवतंब्रूहितत्त्वतः ९ श्रीदत्तात्रेयउवाच दृश्यतेनवमयावत्ता
वदुल्काप्रयोजनं प्राप्नेवसोमहानंदेयोल्कयाकिंप्रयोजनं १० तावदास्तेजगत्सा
योयावत्तत्त्वेनविद्यते परस्मिन्ब्रह्मणिप्राप्तेजगतःकिंप्रयोजनं ११ अस्यविंबयथा वं४
दृष्ट्वेपश्यतेनपरंवपुःप्रधानार्थंतथाजीवोज्ञानेनात्मापरात्परं १२ यथासूर्योद
येसर्वंवस्तुनेत्रेणदृश्यते तथाज्ञानोदयेब्रह्मतत्त्वंजीवेनसर्वतः १३ नारदउवा २४
च इतिश्रुत्वाथतंनत्वाप्रद्युम्नोयादवेश्वरः वैकुंठाद्वैडीविदेहपयोसेनासमन्वितः

254A

१४ सत्यवागयमर्मेनतवत्तोराजर्षिर्द्दविडेश्वरः प्रद्युम्नेष्टजयामासभक्त्यापरमयायुतः
१५ श्रीशैलदर्शनेच्छुर्त्वागिरीघालयमद्भुते स्कंदेवीत्यततोराजन्ययौपंपासरोव
रे १६ गोदावरीभीमरथीगतःश्रीहारिकेश्वरः प्रदक्षीयन्स्तीर्थंमहेंद्राद्रित
तोययौ १७ महेंद्राद्रिस्थितेरामंभार्गवंक्षत्रियांतकं नत्वाप्रदक्षिणीकृत्यततश्चता
स्याहरेःसतः १८ रामस्तमाशिषंदत्वायादवानांवलायवै चतुरंगायराजेंद्रयो
गेनाहरणमाहरत् १९ भक्तःसूपःप्रलेहश्चकदिकादधिशाकजा शिखरिण्य
वलेहश्चवटकाचसखेरिणी २० त्रिकोणःशर्करायुक्तोवटकोमधुशीर्षकः फे
णिकाचोपरिष्टश्चशतपत्रःसछिद्रकः २१ चक्राभचिह्नकाचेत्येसयाकुंडलिका
स्मृताः २२ दधिस्थलश्चकर्पूरनाडीत्यविडमंडले गोधूममृत्तिकाचैवसफला
व्यातथैवच २३ दधिरूपामोदकश्चशाकसंधानएवच मेंडकापायसंदुग्धं
दुग्धेगोघृतमेवहि हैयंगवीनमाज्ञरीष्टपिकापर्पटस्तथा २५ शाक्तिकाला
सिकाचैवसंहृत्संपावएवहि सूपलेश्चसितापुष्टैःफलानिविविधानिच २६
तथामोहनभोगश्चलवणंचतथैवच कषायोमधुरस्तिक्तःकटुरम्लस्तथैकथा

२७ षट्पंचाशतमाहितेभोगाःसर्वैश्चकीर्त्तिताः एतेषांभार्गवःश्रेलान्नकार्षीद्योग
मास्थितः २८ सैन्यसंभोजितेतत्रहस्तान्नूनेनततमभवन् वैभवंभार्गवस्यापिदृ।
ष्ट्वासर्वेतिविस्मिताः २९ प्रद्युम्नस्तंनमस्कृत्ययादवैःसहितस्ततः सर्वेषांश्रुण्व
तांराजन्पप्रच्छेदंहरेःसुतः ३० प्रद्युम्नउवाच भगवन्भवतादत्तंसर्वेभ्योभोजनंप
रं सम्हृदयःसिद्धपश्चवदेवग्रावास्थिताःप्रभो ३१ सर्वेषांहरिभक्तानांप्रियोभ
क्तस्तकोहरेः एतन्मेब्रूहिविप्रेन्द्रत्वंपरावरवित्तम ३२ परशुरामउवाच प्रभोत्वंकि
नजानासिलोकवत्पृच्छसेथमां लोकसंग्रहमेवाथकुर्वन्विचरसिक्षितौ ३३ नि
ष्किंचनोहरिपदाब्जपरागलुब्धः श्रीमत्कथाश्रवणकीर्त्तनतत्परोयः तद्रूपा
सिंधुलहरीविनिमग्नचित्तः श्रीकृष्णचंद्रदयितःकथितःसभक्तः ३४ दांतोमहा
नखिलजंगमवत्सलोयः शांतस्त्रितिव्रतिकारुणिकःमहात्मा लोकंश्चना
तिनिजपादरजोभिरारात्श्रीकृष्णचंद्रदयितःकथितःपरेशः ३५ यःपारमेष्ठ्यम
खिलंनमहेंद्रधिष्ण्यंनोसार्वभौममनिशंनरसाधिपत्यं नोयोगसिद्धिमभितोन २५
पुनर्भवंवावांछत्यलंपरमपादरजःसभक्तः ३६ निष्किंचनाःस्वकृतकर्मफलेन।

253A

विरागाः यतस्त्वंहरिजनाग्रणीर्महान्तः भक्ताज्ञ्वपंतिहरिपादरजःप्रसक्ताश्चान्येविदे
तिनसुखंकिलनैरपेक्ष्ये ३७ भक्ताःस्त्रियोनविदितःश्रहषानमस्यशोभुविधिनेचरा
मन्नचरौरिहिराण्यःभक्तानन्तुव्रजतिभक्तनिवद्धचित्तस्तुडामणिः सकललोकज
नस्यकृत्स्नः ३८ गच्छद्विजेजनमत्तुप्रपुनातिलोकानावेदयन्हरिजनेस्वहृचिमहा
त्मा तस्मादतीवभजतांभगवान्मुकुंदोमुक्तिंददातिनकदापिसुभक्तियोगं ३९
नारदउवाच इतिश्रुत्वातयाद्दैवंज्ञानवान्सौभागीवोतमे प्राच्यांदिशियमौराजनो
गामसागरसंगमे ४० इतिश्रीमद्गर्ग॰ वि॰ ना॰ व॰ वैकुंठाडिह्वाविदेउपा विजयोनामच
तुर्दशोध्यायः १४ नारदउवाच दिग्विजयसमिषेणामोभ्भारेहारयन्वह्न प्रद्युम्नो
भगवान्साक्षाद्दादेशतनोययौ १ अंगेणांतःपुराधीपोगृहीत्वायादवैर्वने सो
पितस्मैवलिंप्रादात्प्रद्युम्नायमहात्मने २ उड्डीशाडामराधीशोदृहहाङ्कुमहाबलः
नददौसवलिंतस्मैप्रद्युम्नायमदोत्कटः ३ प्रद्युम्नप्रेषितोवीरःसांबोजांबवतीसु
तः एकाकीप्रययौधन्वीरथेनादित्यवर्चसा ४ छादयामाससवाणैश्चैडामरंनगरं
न्टप गिरिंतुसारपटलैर्जीमूतइवसर्वतः ५ ततोडामराधीशोधर्षितःसन्हृ।

गवि·
खं·२६
न२
256

तोंजलिः वलिंददौनमस्कृत्यप्रद्युम्नायमहात्मने ६ वंगदेशाधिपोवीरोवीरधन्वामदोत्क
टः आययौसन्नाविचयोद्धुमक्षौहिणीपावृतोवली ७ चंद्रभानुर्हरेःपुत्रः प्रद्युम्नस्यप्रपश्य
तः विभेदकुंडलंवाणैःकुवाकैर्मित्रतामिव ८ करिणांवाणभिन्नानांशिरस्सोमौक्ति
कानिच प्रस्फुरंतिनियतंःकौरात्रौतारागणाइव ९ नियत्नरथिनोनेकागजाश्चाश्व
पदातयः तद्बाणैश्छिन्नशिरसःकूष्मांडफलाइव १० क्षणमात्रेणतत्सैन्यंहतंतज्जा
तोनदीसुभूत मनस्विनांहर्षकरीस्वल्पानांभयकारिणी ११ मौडैःकवचैर्ध्वजैश्छि
हारैःकेयूरकुंडलैः किरीटैःकंकणैःशोभमहामारीवभूर्वभौ १२ कूष्मांडोन्मादवेता
लभैरवाब्रह्मराक्षसाः शिरोभिजगृहुर्वैरपद्ममालार्थंहितवे १३ इत्थंनिपाति
तेसैन्येवीरधन्वासमागतः चंद्रभानुंतताडाशुगदयावज्रकल्पया १४ तद्गदाहतिप्र
हारेणनचचालहरेःसुतः चंद्रभानुर्गदांनीत्वातेनताडभुजांतरे १५ गदाप्रहार
व्यथितोमूर्छितोधरणीतले पपातपादपश्चैवाद्धमनरूपिरंमुखात् १६ लब्ध
संज्ञोमुहूर्तेनवंगदेशाधिपोनृपः आययौपुरतःसोपिप्रद्युम्नस्यमहात्मनः १७
पातेष्वविलोराजन्नगरेवीरधन्वनि अग्रेसमतीर्यप्रद्युम्नोमितविक्रमः १८

२६

256A

आसीन्मायाधिपतिर्विवेरहीमायारवेश्वरः वलिमादायषड्भिः कामरूपंसमाययौ कामरू
पेश्वरः पुंड्रेन्द्रजालविशारदे निर्गतः सेनयासार्द्धंयोद्धुंप्रद्युम्नसम्मुखे २० आसीन्मा
नोयरहनोचयोरयुद्धंवभूवह वाणैः कुठारैः परिघैः शूलैः खड्गर्ष्टिशक्तिभिः २१ पुं
ड्रो विद्याश्वकारापैशाचीरगरान्नसीः ततोगौह्यकगांधर्वीः सर्वनोमैथिलेश्वरः
२२ प्रधावंतोरणेराजन्पिशाचाः पिशिताशनाः कोटिशः कोटिशोगार्वन्द्यप्रयंतो
मुहुर्मुहुः २३ क्षणमात्रेणतत्सैन्यंवमंतोगरलंमुखात् फूत्कारमतिकुर्वंतोदंद
शूकाः समागताः २४ खराफूत्कारदंतवक्त्राललज्जिह्वाभयंकराः चर्वयंतोनराश्च
ह्यधावंतोगतमास्ततः २५ यक्ताश्चसिंहवदनास्तुरंगवदनास्तथ छिपिभिर्धीति
गर्जतः स्थूलहस्ताश्चतस्ततः २६ क्षणमात्रेणमैथिलोसमूहेषच्छादितंनभः श्ये
यकारोत्यभयाजनरजसावातवेगतः २७ भोजवृष्ण्यंधकमधुशूरसेनदशार्हकाः
भयंप्राप्यमहायुद्धेन्यस्तशस्त्राः ययुस्तमाः २८ कृष्णदत्तेधनुः कार्ष्णिरादायप्रतिका
रवित् सत्वात्मिकोमहाविद्यांवाणेप्रयुक्तमैथिल २९ वाणाः पिशाचान्नरमा
स्त्रहत्वास्त्रास्त्राम्नगांधर्ववचनांपकारान् विभेददिव्यैः प्रभवैर्यथाहिनीहारमेघा

ग॰वि॰ न्किरणैर्विवस्वान् ३० बाणैः सङ्क्रुद्धैस्सरथं सवाहं तं भ्रामयित्वा घटिकद्वयं वै निपातया
ख॰२१ मास रणे सपत्ने पप्रे स पृथिव्यां भ्रमिचक्रवातैः ३१ पुंड्रस्तदा तच्छरणे समेत्य प्रपर्षितः
257 स्यघउपायनानि लब्ध्वा हयानामयुतं द्वियानां युतानि दत्वा प्रणनाम कार्ष्णिं ३२ वि
पाशां स तदा तीर्त्वा सैन्यैः शोणानदं च य केकयानां ययौ यत्नी प्रद्युम्नो यदुनंदनः ।
३३ कैकयस्साधिपो राजा धृतकेतुर्महाबलः वसुदेवस्वसुः केतुर्वच्छ्रुतकीर्तेः पतिर्म
हान् ३४ प्रद्युम्नमर्हयामास धृतकेतुः स यादवं भक्त्या परमया राजन्श्रीकृष्णस्य प्र
भाववित् ३५ इति श्रीमद्ग॰ वि॰ ना॰ ब॰ उशीरामरवेगामामासीकामरूपकेकयवि
जयो नाम पंचदशोऽध्यायः १५ नारद उवाच ततो भीष्मादयेभ्यस्तस्मात्प्रद्युम्नो यदुनंदनः
मैथिलानां ययौ राजन्सर्वदेशान्प्रसाधयन् १ सर्वतो मोदयेरस्सुच्चैः सद्भै राजितो पु
री मिथिलां वीक्ष्य तामाराद्उद्धवं प्राह माधवः २ प्रद्युम्न उवाच कस्येयं नगरी मंत्रि
न् दृश्यते सांप्रतं मया राजन्ते दिव्यमोपेश्च पुरी भोगवती यथा ३ उद्धव उवाच जनकस्य
पुरी हेयं मिथिला नाम मानद मैथिलेन्द्रो धृतिस्तस्यां महाभागवतः कविः ४ सर्व २२
धर्मभृतां श्रेष्ठः श्रीकृष्णेष्टो हरिप्रियः बहुलाश्वराजपुत्रं कृतदेवद्विजेन तथा ५ स्म

257A

रम्यलेह्यारिकायांश्रीकृष्णोभगवान्हरिः जेतेनेनशाकोदेवेदेमेनुजेश्वरऊनःप्रभो यतिप
रमयाभक्त्याश्रीकृष्णवशकारकः ७ नारदउवाच तच्छ्रुत्वाभगवान्कालिंदिह्रदेव।
नसमन्वितः सशिष्यमुद्धवेकृत्वाधृतिंहृष्टेमगमाययौ ८ भक्तिभावपरीक्षार्थं
कैतितस्यनपस्यच ददर्शमिथिलांकालिंदिह्रदेवेनसमन्वितः ९ वर्मशास्त्रभू।
तावीरमालातिलकशोभिताः जपंतःकृष्णनामानिसर्वेवैयत्रमालया १० लि
खितानिचनामानिद्वारिद्वारिगृहेगृहे तथाश्रीकृष्णचित्राणिलिखितानि।
शुभानिच ११ ऊँकुंडेगृहेभागेचगदापद्मानिमानदः दशावतारचित्राणि
शंखचक्राणियत्रवै १२ तुलसीमंदराणीत्यंप्रांगणेचगृहेगृहे एवंपश्यन्स
मीथायांमिथिलायांजनान्बहून् १३ मालातिलकसंयुक्तान्सर्वान्भक्तान्द
दर्शह तिलकैर्द्वादशाभिश्चशुभ्रैःकुंकुमजैर्वृतान् १४ गोपीचंदनमुद्राभिश्चवि
तानशांतविग्रहान् ऊर्ध्वपुंड्रधरान्विप्रान्हरिमंदिरचित्रितान् १५ गदामुद्रेलला
टेचनहृदेहरिनामच चक्रेशंखेचकमलेकूर्मेमत्स्यभुजद्वये १६ दधतश्चय
तुर्वाणांमृद्भिश्रीनंदकेश्वरि मपालेचहृलेराजन्नित्यंकालिंदिदर्शीह १७ क

ग॰वि॰
ख॰५
258

स्यां वीथ्यां भागवतं केचिच्छृण्वंति मानवाः इतिहासं भारतं च हरिवंशं तथा परे १८ सन
त्कुमारवासिष्ठयाज्ञवल्क्यपराशरीः गार्गीपौलस्त्यधर्मादिसंहिताः केपठंति वै १९
ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवं च शिवलिंगं सगारुडं नारदीयं भागवतमाग्नेयं स्कांदसंज्ञितं
२० भविष्यं ब्रह्मवैवर्तं मार्कंडेयं सवामनं वाराहं मत्स्यकूर्मं च ब्रह्मांडाख्यमिति त्रि
षट् २१ वीथ्यां वीथ्यां च शृण्वंति जनाः सर्वे गृहे गृहे वाल्मीककाव्यं केचिद्धि श्रीराम
चरितामृतं २२ स्तुतीः पठंति केचिद्धि केचिद्वेदत्रयीं द्विजाः केचित्कुर्वंति यज्ञं वै वा
स्वं मंगलायनं २३ राधाकृष्णेति कृष्णेति के वदंति मुहुर्मुहुः केचिन्नृत्यंति गायं
ति हरिकीर्तनतत्पराः २४ मृदंगतालवादित्रैः कांस्यवीणामनोहरैः मंदिरे मंदिरे
विष्णोः कीर्तनं श्रूयते जनैः २५ नवलक्षणसंयुक्तां भक्तिं यां प्रेमलक्षणां कुर्वंति
मैथिला राजन्मिथिलायां गृहे गृहे २६ एवं तन्नगरीं दृष्ट्वा प्रद्युम्नो भगवान्हरिः राज
द्वारं समेत्याशु मैथिलेशं ददर्श ह २७ मैथिलेशसभायां तु वेदव्यासः शुको मुनिः या
ज्ञवल्क्यो वसिष्ठश्च गौतमो हि बृहस्पतिः २८ अन्ये च मुनयस्तत्र वेदा मूर्तिधराश्च ह २८
र्यस्तेयमवक्तारो हरिनिष्ठा उत्तमास्ततः २९ मैथिलेंद्रो धृतिमांस्तत्र भक्तिभावनताननः व

258A

लस्यषोडशाक्षरं जप्तं कुरुते विधिवन्नृप ३० जपन्मुक्तिकरं नाम श्रीकृष्णबलदेवयोः दृष्ट्वा
स्नायन्नमस्कृत्य स शिष्यं ब्रह्मचारिणं ३१ तेन जप्तेन विधिवन्मायाद्यैर्मैथिलेश्वर कृ
तोञ्जलिपुटो राजा तदग्रे वास्थितोभवत् ३२ जनक उवाच अद्य मे सफलं जन्म मे
दिनं विशदीकृतं देवर्षिपितरः सर्वे मे तृप्ता आगते त्वयि ३३ निर्विकल्पाः समदृ
शस्त्वादृशाः साधवः क्षितौ निःश्रेयसाय भगवन्दीनानां विचरन्ति हि ३४ ब्रह्मचा
र्युवाच धन्योसि राजशार्दूल धन्या ते मिथिलापुरी धन्याः प्रजाश्च ते सर्वा विष्णुभ
क्तिसमन्विताः ३५ जनक उवाच ममेयं नगरी नास्ति न प्रजा न गृहं धनं कलत्रपु
त्रपौत्रादि सर्वं कृष्णस्य चैव हि ३६ परिपूर्णतमः साक्षाच्छ्रीकृष्णो भगवान्स्वयं अ
संख्यब्रह्माण्डपतिर्गोलोके यो विराजते ३७ वासुदेवः संकर्षणः प्रद्युम्नः पुरुषः
स्वयं अनिरुद्धस्तथा चैकश्चतुर्व्यूहो भवत्क्षितौ ३८ कायेन मनसा वाचा बुद्ध्या वा
चेन्द्रियैः कृतं तस्मै समर्पितं शश्वन्मया वर्णिन्महात्मने ३९ ब्रह्मचार्युवाच हे वै
देह महाभाग विष्णुभक्तिमतां वरः त्वद्भक्त्या तोषितः कृष्णस्तवैकत्वं प्रदास्यति ४०
जनक उवाच दासोहं कृष्णभक्तानां तादृशानां महात्मनां मुक्तिं नेच्छामि हे ब्रह्म

ग॰ वि॰
ख॰ २५९
259

त्रैकतां हेतुवर्जितः ४१ ब्रह्मचार्युवाच करोष्यहेतुकीं भक्तिं राजंस्त्वं हेतुवर्जितः निर्गु
णां भक्तिभावेषु प्रेमलक्षणसंयुतः ४२ प्रद्युम्नो भगवान्साक्षाद्धि जयार्थे विनिर्ग
तः नायातस्त्वद्गृहे शुभे देहो मे महानभूत ४३ जनकउवाच प्रद्युम्नो भगवान्सा
क्षादंतर्यामी हरिः स्वयं सर्वगः सर्वविच्छश्वदत्र नास्ति च किं प्रभो ४४ ब्रह्मचार्यु
वाच त्वानुदृष्टापि चेत्कास्मिन्मन्यसे त्वं निरंतरं तर्हि दर्शयते देवं प्रद्युम्नादद्य वदिष्य
हक ४५ नारदउवाच एतच्छ्रुत्वा तदा राजा महाभागवतो धृतिः अश्रुपूर्णमुखो
भूत्वा प्राह गद्गदया गिरा ४६ जनकउवाच यदि मे श्रीहरेर्भक्तिरनिमित्ताभवि
ष्यति तर्हि कार्ष्णिर्हरेः पुत्रः प्रादुर्भूयान्ममाग्रतः ४७ यदि श्रीकृष्णभक्तानां दा
सोहं यदि तत्कृपया सर्वत्र यदि तद्भावस्तर्हि भूयान्मनोरथः ४८ नारदउवाच प्रादु
र्बभूवाशु तदैव कार्ष्णिर्विश्वरूपमयः किल वर्णिरूपे पश्यत्सु सर्वेषु जनेषु शिष्यः
स उद्बभूव हरिभक्तिनिष्ठः ४९ घनप्रभे पद्मदलायतेक्षणे प्रलंबबाहुर्जगतां म
नोहरे पीतांबरे नीलगुडालकालिभिः स्वलंकृते श्रीमखपद्ममंडले ५० शूतितेंदो
बालार्ककिरीटकुंडलेकांच्यंगदस्फूर्जितदिव्यविग्रहे विलोक्य तं कृष्णसुतं कृष्णो २५९

259A

जेल्लिर्नेनामसाश्ठंगामलेधृतिर्नृपः ५१ जनकउवाच अहोतिधन्यंममभूरिभाग्यंदत्तेत्व
यामेनिजदर्शनेहि ज्ञातोयकायायपवतत्वश्रीरादहेकृतार्थोस्मिकुलेनभूमन् ५२
प्रद्युम्नउवाच धन्यस्त्वंराजशार्दूलभक्तस्त्वंमत्प्रभाववित् भक्तिभावपरीक्षार्थंप्रा
प्तोहंतवसांप्रतं ५३ अद्यैवममसाहाय्यंभूयात्तेमैथिलेश्वर वलमायुर्यशःकी
र्तिरिहलोकेभवत्पले ५४ नारदउवाच तवपित्राचधृतिनापूजितःपश्यतांम
तां प्रययौशिविरान्राजन्प्रद्युम्नोभक्तवत्सलः ५५ इतिश्रीमद्ग॰ वि॰ ना॰ व॰ मैथि
लदेशविजयेजनकोपाख्यानेनामषोडशोध्यायः १६ नारदउवाच अथातोमारा
यान्तंतंप्रद्युम्नोमीनकेतनः गिरिव्रजेजगामाशुस्वसैन्यैःपरिवारितः १ श्रुत्वा
गतंहरेःपुत्रंदिग्जयार्थंविनिर्गतं जरासंधोमागधेंद्रोमहत्कोपंचकारह २ ज
रासंधउवाच त्वच्छायेयादवाःसर्वेपुषिविलक्षचेतसः नेधैवजगतींजेतुंनिर्ग
तागतवृद्धयः ३ मथुरांसमुत्तीर्यकामज्ञयान्माथवोपिहि समुद्रशरणंप्रागा
त्पितासयपञ्चरात्मनः ४ प्रवर्षणागमन्कृत्सौमयाभस्मीकृतौबलात् छलाद्
द्वयमस्तौद्वारकायांसमाश्रितौ ५ वध्वातोचानयिष्यामिसोग्रसेनोकुशस्थ

ग.वि.
ख.२.
260

ली श्रयाद्देवीकरिष्यामि पृथ्वीं सागरमेखलां ६ नारद उवाच इत्युक्त्वा निर्गतो रा
जा गिरिव्रजपुराद्बहिः अक्षौहिणीभिर्विंशत्या तिसृभिः संयुतो बली ७ गोमन्त
चयसिंहस्कन्धस्तूरीपत्रमन्त्रैः अवन्मदेश्यत्रहैः तैर्मेघैरिव द्रुद्रवप्रभः ८ पुरोंद्रु
स्फूत्कारैः द्योपयद्भिस्ततस्ततो बहून् वमौ गजैर्मागधेन्द्रो मेघैरिव द्रुद्रुवप्रभः ९ रथै
श्चदेवधिष्ण्याभैः सध्वजैरश्वनेतृभिः चामरान्दोलितै राजन्लोलचक्रध्वनिश्च
भिः १० तुरंगमैर्वायुवेगैर्भिन्नवर्णैर्मदोद्भटैः सौवर्णपट्टहाराढ्यैः पिञ्छवारा
पुष्पैर्द्दचामरैः ११ सकेतुकैर्वीरजनैः खड्गचर्मधनुर्द्धरैः विद्याधरसमैः प्रागा
न्मागधेन्द्रो महाबलः १२ पुंकारैर्डिंडिमीनां च दिशो नादयत्रुः सैनैः चचाल वसु
धा सैन्यरजोभिः प्रच्छादितं नभः १३ जरासंधस्य तत्सैन्यं प्रलयाब्धिमिवोल्बा
णं विस्मिता यादवाः सर्वे बभूवुर्वीक्ष्य मैथिल १४ प्रद्युम्नो भगवान्वीक्ष्य मागधा
येंद्र बलार्णवे शंखं दध्मौ दीर्घनादं ... मां भैष्टेत्यभयं ददत् १५ ततः शीघ्रं म
हाबाहुः प्रद्युम्नस्य प्रपश्यतः अक्षौहिणीनां दशभिर्युद्धाय मागधेन सः १६ गा
जा गजैर्युयुधिरे राधिभी रथिनो मृधे हया हयैः पत्तयश्च पत्तिभिर्मैथिलेश्वर

३.

260A

१७ बभूवतुमुलं युद्धमद्भुतं रोमहर्षणं मागध्यानां यदूनां च बाणानां निर्झरैर्यथा १८
ग्रस्ता हृद्गा केपि वीरा भल्लैर्हस्ताश्च तत्र तैः महीयं ते गजा नारूढा अंकुशैर्भग्नास्तु घ्नयः १९
केचिच्छूलीस्तरिहाणि रहीनाश्चिह्नपवेल्लात् नाः शान्तपस्त्वरीभिन्नादेशानान्य
रणांगताः २० केचिद्धीनानदंतैः कौरवाणां गानि च चिदलिपुः चिच्छिदुर्वीरपटलं नीहा
रं रवयो यथा २१ भिंडिपालैर्मुद्गरैश्च कुठारैरसिपट्टिशैः शक्तिरिकार्ष्टिभिस्तीक्ष्णैः
निस्त्रिंशैर्धर्षुपुष्कके २२ तोमरैश्च गदाभिश्च बाणैश्छिन्नानि भूतले निपेतुर्वीर
कोटीनां मस्तकानि च शिरांसि च २३ कबंधास्तत्र चोत्पेतुः पातयंतो हयान्नरान् खड्गह
स्ताः प्रधावंतो संग्रामे भृशं भयंकराः २४ वीराः परिगता वीरा निपेतुश्छिन्नवाहनाः हया
परिहयाः केचिद्बाणैः संछिन्नकंधराः २५ विद्याधर्यश्च गंधर्व्यो वव्रिरे स्वं वरं गताः
न् वीरान्पतीन्समिच्छंत्यस्तासां चासीत्कलिर्महान् २६ सात्त्वधर्मपराः केचिद्युद्धदंता
सर्वोत्सव नचलंतः पदं एष्टे सदा संग्रामशालिनः २७ जग्मुः परं पदं ते वै भित्त्वा मार्तं
डमंडलं श्वानतैः शिशुमारैर्वकैर्डलेचनटाश्च २८ एवं सा च महावीरैर्मर्दिते मागं
धे बले उद्गावपशपतां तेषां क्रमभत्ता यथा शुभं २९ केचिद्देहकाग्वर्माणि छिन्न

गवि· ख· ३१

261

त्वचापास्तथापरे पलायमानाधावंतस्य करखड्गष्टिपाणयः ३० पलायमाने स्वबलं वी
क्ष्यतान्मागधेश्वरः धनुष्टंकारयन्प्राप्तो माभैष्टेत्यभयं ददौ ३१ स्वबलेनोद्ययामा
सजरासंधो धनुर्ज्यया महामात्रः पुनर्मत्तमंकुशेन गजं यथा ३२ सांबस्तैरेव संप्रा
प्तोदशभिश्चापनिर्गतैः बाणैर्विव्याध समरे मागधेंद्रं महाबलं ३३ धनुर्ज्यामब्धि
कल्लोलभीमसंघर्षनादिनीं चिछेद दशभिर्बाणैः सांबोजांबवतीसुतः ३४ धनु
रन्यसमादाय जरासंधो महाबलः धनुः सांबस्य चिच्छेद बाणैर्दशभिरुग्रतः ३५ च
तुर्भिश्चतुरोवाहान्द्वाभ्यां केतुरथं शतैः एकेन सारथिं जघ्ने मागधेंद्रो जरासुतः ३६
सछिन्नधन्वाविरथो हताश्वो हतसारथिः पुनरन्यं समास्थाय रथं सांबो महाबलः
३७ गृहीत्वा चापमत्युग्रं सज्यं कृत्वा विधानतः तद्रथं चूर्णयामास सांबोबाणशता
नैर्बली ३८ रथं त्यक्त्वा जरासंधो गजमारुह्य वेगतः बभौ गजे मागधेंद्रो इंद्रऐरावते
यथा ३९ चित्रपत्रविचित्रांगो कालांतकयमोपमं सांबायनोदयामास समत्तेभं क्रुद्ध
मानसः ४० गृहीत्वा सरथं सांबं शुंडादंडेन नागराट् ऊर्ध्वं चकार विकलं विदेपनवा
योजनं ४१ तदा कोलाहले जाते सांबसेनासमैथिल प्रद्युम्नपश्चाच्चगदः प्राप्तो ३२

261 A

भूदेशगतोवलं ४२ विनाशायज्ञेयकार्यंयथार्कउदयाचलात् जरासंधस्यापिराज्ञेमुष्टिना
वक्षदेवजः ४३ जयानघाक्षोवज्रेणयथाप्रोच्चंदरीभृते गजोमुष्टिप्रहारेणविह्व
मा द्वा ४ लोधरण्यांगतः ४४ जगाममूर्छांततोराज्ञेस्तदद्भुतमिवाभवत् जरासंधस्ततःक्रु
द्धोगदांयवेगतः गदंतताडमहसाजगर्जेघनवद्वली ४५ तत्प्रहारेणसगदोनच
चालरणांगणात् वरंगदांसमादायलक्षभारविनिर्मितां ४६ भ्रामयञ्जरासंधं
सिंहनादमथाकरोत् तत्प्रहारेणपतितोदृढरुद्धस्ततोवली ४७ जरासंधःसमुत्था
यगृहीत्वासगदंगदं चिक्षेपरोषतोराजन्नाकाशेशतयोजने ४८ गदोपिमागधा
यनीत्वाभ्रामयित्वामहावलः चिक्षेपगगनेतंवैयोजनानांसहस्रके ४९ आका
शात्पतितोराजामागधोविंध्यपर्वते उत्थायपुनरुद्धेतेनगदेनापिमहावलः ५०
तदैवसोववःसंप्राप्तोगृहीत्वामागधेश्वरं भूपृष्ठेपोथयामाससिंहःसिंहमिवोज
सः ५१ एकेनमुष्टिनासोवैद्वितीयेनगदंतथा तताडमागधोराजाजगर्जा
श्वरणांगणे ५२ मुष्टिप्रहारव्यथितौगदसोवौचमूर्छितौ हाहाकारोमहा
नासीत्तदेवापिरणांगणे ५३ रथेनामितदीप्तेनप्रद्युम्नोयादवेश्वरः आदौहि

गवि॰ णीभूतः प्राप्तो मा भैष्टेत्यभयं ददौ ५४ जरासंधो गदां नीत्वा लक्षभारविनिर्मितां विवे
ख॰ ३२ श यदुसैन्यानां समरे पर्वतोपमः ५५ रथान्नागान्सवीरांश्च तुरगान्सैंधवान्बहून् ।
262 पातयामास राजेंद्र द्रुमानीव महागजः ५६ जरासंधस्य या सेना सापि सर्वा समाग
ता जरासंधस्य या सेना सापि सर्वा समागता जघान निशितैर्बाणैर्यदूनां सर्वतो
बलं ५७ प्रद्युम्नो युयुधे युद्धे निर्भयो यादवेश्वरः निवारयन्नरीन्बाणैर्धनुष्टंकार
शब्दकृत् ५८ तदैव यदुपुर्यास्तु बलदेवः समागतः प्राद्रवंस्तत्रापि सर्वे योधाश्च मरवृ६
तां सतां ५९ समाकृष्य हलाग्रेण मागधेंद्रबलं महत् मुशलेनाहनत्क्रुद्धो बल
देवो महाबलः ६० पातयाजनपर्यंतं रथाश्च गजपतयः पतिता भिन्नशिरसः
सर्वे वै निधनं गताः ६१ देवदुंदुभयो नेदुर्दुंदुभयस्तदा बलदेवोपरि सुराः पु २४
ष्पवर्षं प्रचक्रिरे ६२ तदा जयजयारावो यदूनां सुबले भवत् प्रद्युम्नाद्यास्ततो न
मुः कामपाले गतव्यथाः ६३ अथ जित्वा मागधेंद्र बलदेवो महाबलः प्रययौ द्वा
रिकां राजन्भगवान्भक्तवत्सलः ६४ जरासंधस्ततो धीमान्सहदेवउपायने नी ३२
त्वा पुरः पौरवर्गैर्गिरिदुर्गाद्धि निर्गतः ६५ अष्टार्बुदं रथानां च द्विलक्षं हस्तिनां

262A

तया दत्तो वसिष्ठस्य सहस्राणि नतां कालिंदि प्रभाववित् ८८ इति श्रीमद्भ॰ वि॰ ना॰ व॰ मा
गधदेशविजयो नाम सप्तदशोऽध्यायः १७ नारद उवाच अथ कालिंदीयामेतत्फ
लं स्नात्वा ससैनिकः अन्यान्देशांस्ततो जित्वा प्रस्थानमकरोत्सुतः १ कृत्वा
ज्जिते जरासंधे तदा ते कारुषपार्श्वे उपायनं दत्त्वास्ते वै भयार्ताः शरणं गताः २ गौत
मीपुत्रसुपुत्रणामजन्मस्नात्वा ततो गमत् ततो भागीरथीतीरे काशीमभिजगाम ह
३ पालितो ग्राहः काशिराजो गृहीतो मगधेयांगतः सोऽपि तस्मै बलिं प्रादात् कुर्वा
नस्य बलं महत् ४ प्रद्युम्नः सैनिकैः सार्द्धं कौशलां प्रगतो बली अयोध्याधिकृते
राजेन्द्रे दिग्धामैथिलो भवत् ५ कौशलेंद्रो नग्नजिच्च बलगौष्ठराजेन्द्रैः महार्थनैः
पूर्ववत् समर्हयामास तत्त्ववित् ६ उत्तरे प्रोदीयतमो नरपालार्थितो राजा वि
शालेशो वहिरण्यप्रजेवै तद्बलिं ददुः ७ नैमिषे प्राप्ते भक्तः श्रीकृष्णस्य प्रभाव
वित् कृतांजलिपुटो भूत्वा नारदो नमस्ते बलिं प्र प्रयागं गतवान् कालिंदी त्रिवेणी
पापनाशिनी स्नात्वा ददौ महादानं तीर्थराजप्रभाववित् ९ राजा विंशति सा
हस्रमश्वानां रथानां च चलंकृतं गवां तत्र ददौ सांगुदे १० हेममा।

ग॰वि॰
ख॰ २२
263

लासमायुक्तंहेमांवरसमन्विते दशभारंसुवर्णानांमुक्तानांलक्षमेवहि ११ हल
तेनवरत्नानांवस्त्राणांदशलक्षके काश्मीरकंबलानांचहलतेनवकंबलैः
१२ शाल्मलीणांभ्यांददौकालिंस्तीर्थराजेहरिप्रिये काशुवाधिपतिस्तत्रपौंड्रको
नाममैथिल १३ कुशलशत्रुःसोपिकालिंपूजयामासशंकितः प्रद्युम्नचाणते
राजन्याचालेकान्यकुब्जके १४ भयप्राप्तुर्नृपाःसर्वेडरोद्धारोकूलागीलाः कान्य
कुब्जाधिपोवीरोभलेदनउतिस्सुतः डुपदोकेपिलाधीशोददतःशंकितोव
लिं १५ अथकालिंमहावाहुविडुदेशांस्ततोययौ विचेलवैदर्भाःसर्वेभया
तोःदुर्गमाश्रिताः १६ विडुदेशाधिपोराजादीर्घवाहुर्महावलः शीवतारेःपरम
थिकतैःसैन्यसमाययौ १७ दीर्घवाहुरुवाच श्रूयंसर्वेयादवेंद्राश्रागतानाजयिनोदिशो म
नोरथंमेकुरुतोभवेयंतवशमानमः १८ सजलस्याधिकावस्यपात्रस्यशरवेयनः न
त्वेवहिंडुरेकोपिवाणास्तद्धितिष्ठति १९ नयात्रेशकलीभूतनन्मध्येहस्तलाघवं
येकुर्वंतिप्रतिज्ञामेनेभ्योदास्यामिकन्यकाः २० श्रूयंसर्वेयादवेंद्राधनुर्वेदविशार
दाः मयापिनाभद्दमुखाच्छुताःश्रूयंमहावलाः २१ नारदउवाच सर्वेषांविस्मितानां

२२

263A

च प्रद्युम्नोपनिनोवरः तथैव स्ववाचमदृस्मि विंडदेशापि पंत्सपे २२ दीर्घवंशो मुविष्या
प्य गुणैर्वध्वा नरनतरं गुणैर्वध्वा काचकुंभमस्रजलेपश्यतामता २३ धनुर्गृहीत्वा
तद्दीप्सवाणकार्स्मिः समादधे काचपात्रे शरो भित्वा तस्या मध्ये हि निःसृतः २४
एकतो मस्वपुरवाभ्यांर निरष्मिमरिवांछदे काचपात्रे वभौवाणास्तद्द्भुतमिवा
भवत् २५ न पात्रे शकलीभूते त्रिकूशाम्रफले यथा नचालनं कंपनं च विंडा
भावपि ताभवत् २६ प्रद्युम्नो भगवन्नाणं द्वितीयं संदधे पुनः सोपि पूर्ववत्स
मत्स्य तत्र तत्तस्यो विदेहरार २७ शांबोपि धनुरादाय वाणान्यं च समादधे का
चपात्रे चैते भित्वा तस्य स्तत्राह्निःसृताः २८ पृथुधानो पनिनीना वाणमेकं स
मादिपत् सर्वेषां पश्यतां तेषां पात्रं चूर्णीवभूवह २९ उच्चकैर्जहसुः सर्वे याद
वाः परसैनिकाः ते महान्वाणधारी हि कान्तवीर्यार्जुनोपवा ३० अर्जुनो भरतो
रामस्त्रिपुरघ्नोथवाभवान् द्रोणो भीष्मोथवा कर्णो जामदग्न्य उवाच तत् ३१
अन्यपात्रं समाधाय निरुद्धोपनिनोवरः अथो गदायधनेदृष्ट्वा वाणं विलेपला
घवात् ३२ सोपि पात्रतलं भित्वा तस्यांतत्राहि निःसृतः तस्या ग्राह स्तपं चोर्द्ध व

गवि·
ल२४
264

ध्यायपाषाणमेवरे ३३ दीप्तिमान्यनुरागाय बाणमेकं समाददे सोपिपाशकृतोभि
न्नोबाणमन्त्रजपाद्यतः ३४ तावपिन्नावपाषाणोभूनस्तास्मिंस्तमाश्रितः ग
तागानेनयावद्देहविद्धश्चावोपिनाभवत् ३५ तदावीरास्वनेसर्वेसयुसाध्विति
वादिनः भ्रातुर्यत्रःसमहीनाविदन्मीलितलोचनः ३६ श्रावाच्चिदेपनारा
चसर्वेषापषृपनासतो सोपिपाशेनदामिन्नायाशेक्षुनात्यायोमरोख ३७ पुनरु
द्वेसरवेद्धृत्वातस्यानत्राद्वेनिस्मृतः बाणावेशेननद्यपिविद्धश्चावोपिनाभ
वत् ३८ तत्याजशाकलीभूतेतदद्भुतमिवाभवत् एवंश्रीकृष्णपुत्रापश्च
दशमहारथाः सर्वेतेविभिन्नःपाशेनलक्षश्चावोपिनाभवत् ३९ विद्धदृष्ट्वापि
पोराजादीर्घबाहुःसविस्मितः तेभ्योदाकन्यकाःषष्ठाश्चष्टादशसुलोच
नाः ४० तेषांविवाहसमयेषो लेभेर्व्यानकादयः नेदुर्गैगन्धर्वगन्धर्वाः ना
न्नृत्तश्चाप्सरोगणाः ४१ तेषामुपरिदेवास्तेजयध्वनिसमाकुलाः ववृषुः पु
ष्पवर्षाणिचक्रुःस्नानादिविस्मिताः ४२ गजानष्टिसहस्राणिहयानाम
र्बुदंतथा दशलक्षरथानांचदासीनांलक्षमेवच ४३ शिबिकानांचत १७

264A

लेद्व्यं पारिबर्हं ददौ नृप तान्ः प्राह्णिगोद्धारवतीव भौ कालिंगे यं हृतमः ४४ दीर्घबाहु

मं उज्ज्वाप्यतिधधान्वययौ नतः निषधाधिपतिर्वीरः सेनजिन्नाम मैथिल ४५ उ

पायनं ददौ सोपि प्रद्युम्नाय महात्मने तथापि मद्राधिपतिः श्रीकृष्णेशो हरिप्रियः

४६ पूजयामास सबलं हृहन्मेनो हरेः सुतं माथुरान्शूरसेनांश्च मथुन्प्रांशः स

सैनिकः ४७ सज्जनैः पूजितः कालिंगमथुरामाययौ ऽगुनः ततः प्रदक्षिणीकृत्य

मथुरां सवनां किल ४८ गोपान्गोपीर्यशोदां च नंदराजं व्रजेश्वरं वृषभानुं

नंदाश्च नत्वा कालिंदे भौ नृप ४९ बलिवनं द्रा जायदनादन्ना ऽगुनः पुनः नैः पू

जितः कतिदिनैः स्थितो भृंगेद गोकुले ५० इति श्रीमद्ग० वि० ना० व० कासीकाशलो

तरनयपालवैशालनैमिषकारूषपांचालकान्यकुब्जकोपिप्यलविदर्भनिषधम

द्रमधुसूरसेन देशविजयो नामष्टादशोध्यायः १८ नारद उवाच अथ कालिंगे

हावाहुर्ध्वजिनीभिः समन्वितः नादयन्दुंदुभीन्दीर्घान्दीर्घवेगः ऊरुस्त्ययौ १

विंशतियोजनानां च मर्यादीकृत्यतत्स्थले तस्यांतविखिविरुराणां च विस्तारो दश

योजने २ पंचयोजनमाप्रिमतत्स्थले राजपट्टनिः यनाध्वानां च वैश्यानां वा

गवि॰
ख ३५
265

पण्णानिसहस्रशः ३ ततोरत्नपरीक्षाणां वस्त्रव्यापारकारिणां काचकारा वायकाश्च
रंगकाराः कुलालकाः ४ कंसकारास्तूलकाराः पटकारास्तथैव च कटकाराश्चि
त्रकाराः पत्रकाराश्च नापिताः ५ पट्टकारा हेतिकाराः पर्णकाराश्च शिल्पिनः ला
लाकारा मालिनश्चरजकास्तैलिनस्तथा ६ तांबूलशोधिनस्तत्र चित्रपाषाण
कर्मकाः अन्नभंजकरास्तत्र काचभेदिन एव हि ७ मणिकादीनां च रत्नानां सूक्ष्मा
णां रत्नवेधिनः एते कारुजनाः सर्वे दृश्यंते राजपद्धतौ ८ क्वचिज्जातु मतीलाला
पैंद्रजालविधायकाः क्वचिन्नराश्च नृत्यंते ऽपि डंभात्मकयोः क्वचित् ९ क्वचिद्वा
वानरी लीलाडमरूवाद्य संयुता गायंति कुत्रचिद्भाजनस्तु नमागधवंदिनः १० वा
रांगनाश्च नृत्यंति भूषिता द्वादशाभिहेतनाः दिव्यैः षोडशभिः शृंगारैर्हर्षन्त्यप्सरसां मनः
११ वंधूनामपि सेनानां महातंकाङ्गजाहवे चालनं संभ्रमोपेतं विह्वलैश्चजनैर
भूत् १२ विड्डुरजनाः सर्वे गृहे ह्येकापातिनागीलाः कोलाहलो महानासीज्जज्ञेहेरोहे
जनेजने १३ वीर्यशौर्यविलोपिताः कौरवाश्चक्रवर्तिनः आसमुद्रक्षितीशेझजाना ३५
स्तदृष्टिशंकिताः १४ प्रद्युम्नप्रेषितः साक्षाद्दृढवाबुद्धिसत्तमः कौरवेंद्रपुरंप्रापमोप्य

265A

नराष्ट्रंददर्शह १५ मदच्युतामसन्नृपस्पर्द्धंतिनोकस्तूरिकांकेऊमगेंद्रशालिनोसिंहस्कंधु
डास्फुटकर्णनादितैः षड्भिर्मेद्वितमेद्विराजितं १६ येभीष्मकर्णगुरुशल्यकृपेषु
भूरिवाल्हीकधौम्यप्राकृतैः सहसंजयेन ३ःशासनेनविदुरेणचलक्ष्मणेनदुर्योध
नेनचकृपीसुतसोमदत्तैः १७ श्रीयज्ञकेतुसहितैःसहितंनृपेंद्रैर्लीलातपत्रसितचा
मरहेमपीठैः संसेवितंपरिसमेत्यगजाह्वयेशंतस्मोद्धवःप्रणतवानाहकृतांजलिस्तं
१८ उद्धवउवाच श्रीप्रद्युम्नेनकथितंशृणुराजेंद्रसत्तम उग्रसेनःक्षितीशेंद्रोया
दवेंद्रोमहाबलः १९ विजित्यनृपतीन्सर्वान्राजसूयंकरिष्यति प्रेषितस्तेन
तेनाभिप्रद्युम्नोहंकिरणीसुतः २० जेतुंमहोद्भटान्वीरान्जंबूद्वीपस्थितान्नृपान्
वेयशाल्वजरासंधदंतवक्त्रादिभूपतीन् २१ विजित्यचागतःकार्ष्णिस्तस्मैयच्छ
बलिंबहु उपायनंतदानव्यंवेपूनामेककाम्यया २२ माभूत्कलहएणत्रस्मीनोक
लिनौचेद्भविष्यति तेनोदितंमेकथितंतत्त्वामस्वनृपेश्वर हृतस्यहितदोषःस्या
त्त्वयोक्तंयद्धदामितत् २३ नारदउवाच तच्छ्रुत्वाकौरवाःसर्वेराजन्संजातमन्य
वः वीर्यशौर्यमदोन्मत्ताऊचुःप्रस्फुरिताधराः २४ कौरवाऊचुः दुरत्ययाकाल

गवि॰ गतिरहोविचित्रमिदंजगत् सिंहोपरिप्रधावेत्ति शृगालाडवेलावने २५ अस्मन्नृपांस्तेहृष्ट्वा ८१
ख २८ प्रमत्तदंतनरपामत्ताः दातृणांप्रतिकूलाः स्युर्दातृणांफणिनोयथा २६ हृल्लयाभीरवः स
266 वैश्यपिविज्ञवेचेतसः तेयेवश्यामसनेकंतेप्रहृताहिगतद्विषः २७ उग्रसेनाल्पवीर्यश्चा
जंबूद्वीपस्थितान्नृपान् विजित्याहोबलिनीनांराजसूयंकरिष्यति २८ यत्रभीष्म
श्चकर्णश्चद्रोणोदुर्योधनादयः तत्रतेप्रेषितोमंत्रीप्रद्युम्नेनकुबुद्धिना २९ तस्माद्यात
पुरीसद्योयूयंवैजीवनेच्छया नचेद्यास्यथवः सर्वान्नयामोयमसादने ३० नारद
उवाच इत्येवंश्रीहरेःसविमृवैःकौरवैःपरिभाषिते श्रुत्वोद्धवःप्रावरातिमेत्यसर्वमु
वाचह ३१ कौरवोक्तंवचःश्रुत्वाप्रद्युम्नोयदुनिनावरः प्रतिशार्ङ्गंसंगृहीत्वामेषाम्स
स्फालितायरः ३२ प्रद्युम्नउवाच कौरवान्घातयिष्यामिवयपूनपिमदोद्धतान् वाणैस्ती
क्ष्णैर्यथायोगीनियमैर्देहजानिह ३३ यदूनांसैन्यचक्रेऽस्मिन्भुवनेयोनदास्यति कौ
रवेभ्योपिसत्तमान्पितमंत्रतेचोरसः ३४ नारदउवाच तदैवयादवाःसर्वेभोजवृष्ण्य
धकादयः गजाह्वयंपुरंप्रययुः सैन्यैः राजन्स्तेजातमन्यवः ३५ इतिश्रीमद्ग॰ वि॰ ना॰ व॰ कु ३९
रुदेशगमनेकौरवाणांपराख्यानेनामैकोनविंशोध्यायः २९ नारदउवाच तदैवकौ

266A

रवाः सर्वे निर्गता दीप्तमन्यवः सैः सैवलैः समायुक्ता योद्धुं प्रद्युम्नसन्निधौ विजयध्व
जैः संयुक्ता रक्तकंबलमंडिताः गजाः षष्टिसहस्राणि निर्ययुः स्वर्णशृंखलाः २
प्रलयाब्धिमहावर्तसंघर्षध्वनिकारिणां गजाः षष्टिसहस्राणि दुंदुभीनां वि
निर्गताः ३ गजवाहा बृहद्घंटा लोहकंचुकमंडिताः स्फुरद्रत्नमौलिसंयुक्ता द्वि
लक्षाणि विनिर्ययुः ४ हेमकंकणकेयूरकिरीटचलकुंडलाः गजस्थाश्च द्विलक्षा
णि निर्ययुः स्वर्णकंचुकाः ५ पीतकंचुकसंयुक्ताः स्निग्धगुरुसीषशालिनः
गजस्थाश्च द्विलक्षाणि संग्रामे लब्धकीर्तयः ६ रक्तांबरधराः केचिद्रत्नभूषण
भूषिताः रक्तकंबलसंयुक्ते गजे नृत्ये विनिर्गताः ७ कुसुंभांबरधरा नागे हैमे हस्त
समाहृताः केचित्कुसुंभांबराः केचिन्निर्ययुः पाटलांबराः ८ रथेश्वदेवपिस्था
भेरीगौरध्वजपताकिनः पतत्पताकैः रथैश्च निर्ययुः कोटिशो नृपाः ९ योधा
वीराः सैंधवैश्च चंचलैः स्वर्गैर्नृपाः मनोजवैः स्वर्णभूषैर्निर्ययुः शस्त्रसंवृताः
१० सामंता निर्ययुर्वीराः लोहकंचुकमंडिताः विद्याधरसमा राजन्सत्कुंडलाः
पुष्पशालिनः ११ जगर्जुः कौरवाणां सूतमागधवंदिनः भेरीमृदंगाः प

गवि॰
ख ३२
267

रैहेणानकैर्दुंदुभिःस्वनैः १२ मणींद्रध्वजसंयुक्तैः शुक्लवाहनियोजितैः व्यजनैर्वस्त्रदं
डैश्च चामरांदोलराजितैः १३ चतुर्योजनमानेन चंद्रमंडलचारुणा छत्रेण मंडितेन
जत्रिंद्रदंतमनोहरे १४ दुर्योधनो व भौमे सैन्ये महति स्यंदने स्थितः तथान्ये धार्तरा
ष्ट्राश्च स्यंदनेस्यंदनेस्थिताः चतुर्योजनमात्रेश्च छत्रैर्मुक्तावलिविभिः १५ सारथ्य
नातिभीष्मेण कृपेण गुरुणा सह वाल्हीककर्णशाल्यैश्च सोमदत्तेन धीमता १६
अश्वत्थाम्ना च धौम्येन लक्ष्मणेन पराक्रमता शकुनेन च वीरेण तथा दुःशासनेन
च १७ संजयेन तथान्यत्र भूरिणा मजकेतना सुयोधनो नृपैः रेजे यथा शक्रोमरा
हृद्गणैः १८ रेद्रप्रस्थात्पांडुपुत्रैः प्रेषिताः प्रतिनाहूय तदैव चागतं राजन्कौरवाणां म
हायक्षत १९ अक्षौहिणीभिः षोडशभिः कुरूणां चलतां तदा चचाल भूर्दिशो नेदुर व४
जो व्याप्तं नभोभवत् २० तावकेव व भौमसूर्यो गजाश्वरथैरणाभिः अंधकारो महा
मो देवास्सर्वे पि शंकिताः २१ यत्र तत्र गजा नो च नोदनाभिस्स्म भूरुहाः निपेत
स्तु वेगैर्वीरैः द्वस्तंभ खंड मंडले २२ सेनाकुरुणां हस्तीनोष्ठ पृष्ठश्च परस्परं ती ३२
क्षाः शस्त्रैर्यथा सम समसुद्रास्तरलैर्लेपे २३ हया हयैः रिभाश्चेभैः रथिनो रथिभिः

267A

सह भूपैनैः भूपेनाश्वचक्रव्येपतयः पतिभिर्मृधे २४ महामात्यैर्महामात्याः सूतैः सू
तानपैर्नृपाः युयुधुः क्रोधसंरब्धाः सिंहैः सिंहाश्वौजसा २५ खड्गैः कुंतैः शक्तिभि
र्भल्लैः पट्टिशमुद्गरैः गदाभिर्मुशलैश्चक्रैस्तोमरैर्भिंदिपालकैः २६ प्रासा
ग्रीभिर्भुशुंडीभिः कुठारैश्च स्फुरत्प्रभैः विछिन्नवीणापटलैः शिरोभिः क्रोधमू
र्छिताः २७ बाणाख्यकोटरे संजातप्रद्युम्नोपतिनांवरः दुर्योधनेन युयुधे यत्रहृष्टे
कारयन्नहुः २८ अनिरुद्धश्च भीष्मेण दीप्तिमांश्च कृपेण वै भानुर्द्रोणेन भो
वत्स वाल्हीकेन महात्मना २९ मधुकर्णेन चारुश्च बृहद्भानुः शल्येन वै चित्रभानु
र्हरेः पुत्रः सोमदत्तेन धीमता ३० अश्वत्थाम्ना वृकश्चैव बाणो धौम्येन मैथिल पुष्क
रो लक्ष्मणेनाश्च दुर्योधनसुतेन वै ३१ वेदबाहुः कृतमहतः शकुनेन महामृ
धे दुःशासनेन समरे कृतदेवो हरेः सुतः ३२ तथ्या हि पुष्टे च संजयेन सुते
दनः विदूरथगदः साक्षात्कृतवर्मा च भूरिणा ३३ अक्रूरो पुष्पधेराज
ज्ञा हृदेयस्तकेतुना एवं परस्परं युद्धं बभूव तन्मलेमहत ३४ कार्ष्णिर्मि

लौंडयामासदुर्योधनवलेमहत् वाणसंघेनवाराहोदंष्ट्रयाचपक्षाणीव ३५ वा
णसंभिन्नकुंभानांकरिणांप्रपतंतिखात् मुक्ताफलानिरेजुःकौरराज्ञोतारागा
णाइव ३६ वाणैःसंपातयामासरथिनःसारथीन्रथान् महामृधेमैथिले
द्रवैरीवीतोयथातमून् ३७ दुर्योधनःपुनस्तस्यकवचेमाप्यकान्दश ३८ निच
खानसर्वाणिखानिक्षित्वावर्मततोगतान् सहस्रैर्वाणपटलैःसहसाश्वान्नयानह
४० विच्छेदवाणप्रातकैःकोदंडंसशराणांपरं शांवरारेर्महावीरोधृतराष्ट्रसुतोवली
४१ प्रद्युम्नस्तेरथंत्यक्त्वायान्यमारुह्यसत्वरं कृत्स्नद्वैतेयशत्रुर्नीनामसर्पंकृत्वावि
धानतः ४२ पंकेवाणांसमायाय्यकर्णांतेतच्चकर्षह भंजदंडस्यवेगेनतद्रथे
निचखानह ४३ गृहीत्वातद्रथंवाणोभीमपित्वाचदीहवे आकाशगम्यातया
मासकमंडलुमिवार्भकः ४४ पतनेनरथःसपक्षूर्णीभूतोवभूवह सहतो
स्त्रहयाःसर्वेपंचतोप्रभ्रयतः ४५ असंरथंसमास्थायपातेराष्ट्रोमहावलः ३९
प्रद्युम्नंताडयामासदशभिःसायकैर्मृधे ४६ नैस्ताडितोहरेःपुत्रोमालाहत

268A

इवद्विपः क्रुद्धदंतेचकोदंडेतथैकंबाणमाददे ४७ बाणान्समरथेनीत्वाययावत्स्वा
गान्महोवरे तावद्बाणोद्वितीयोपितेगृहीत्वाययौनरं ४८ तावत्तृतीयःसंग्रामे
नीत्वातेमंदिराजिरे प्रतनाहूसमीपेचमराथंसास्वमारपि ४९ आकाशान्पात
यामाससपद्मकोशमिवानिलः बाणोपितेपातयित्वारणेकार्ह्नैःसमाय।
यौ पतनेनविशीर्णोभूदगारइवतद्रथः सुयोधनोमूर्छितोभूद्दुहमनकृ।
यिरेमृखात ५० इतिश्रीमद्भ·वि·ना·व·कौरवप्रद्रवर्णनेनामविंशोध्यायः
२० नारदउवाच दुर्योधनेगतेतत्रहाहाकारोमहानभूत तदादेवव्रतोभी।
ष्मोगांगेयःप्रययौनरं यहूनोपप्तनोतेघोधनुष्टंकारयन्मुहुः भस्मीकर्त्तेव
दुवलंवनेवह्निरिवज्वलन् २ सर्वधर्मभृतांश्रेष्ठोमहाभागवतःकविः वी
रस्सूषाग्रणीयेनरामोपिपरितोषितः ३ श्विमश्रीमत्कुदीगौरशिरस्त्रमस्फु
पितामहः यथाषोडशवर्षीयोयुद्धेनेविचरन्बलात् ४ बाणौर्निपातया।
मासानिरुद्धस्यबलंमहत् करिणांशिखावशिरसाहयास्तेभिन्नकेयराः ५

गवि-
ख श्रय
269

खड्गहस्ता भीष्मबाणैः पतन्तोपि ह्रियाभवन् रथाश्चूर्णीकृता जाता हताः सूताश्च ना
यकाः ६ अश्वो मत्तो ऽरुं महावाश्छिन्नपादान्पात्मजाः खड्गहस्ता यत्र हेस्ताः प
तितास्छिन्नबाहवः ७ केचिद्वै छिन्नकवचा पतिपेत भूमिमंडले अश्वैर्वीरै रथैर्ना
गैः पतितैः स्वर्णभूषितैः ८ मुंडमंडलमाधेजेव नेह देहैस्तैर्यथा शरत्सदशावा
णकेशाध्वजवस्त्राकरितः ९ रथांगकुंडला राजन्महामारीव भूर्बभौ त
तेजस्त्र संभूता रथाश्च नववाहिनी प्रायगाभून्महाडंगीनरैर्वैतरिणीयथा
१० कूष्मांडोन्मादवेताला नंदंतो भैरवं स्वनं हरमालार्थमागात्यजगर्जन्नेऽश्वि
तो सिव ११ रथेनातिपताकेनातिरूढोपन्विनोवरः स्वबलं पतितं दृष्ट्वा प्रायाा
द्भीष्ममृधे महान् १२ शल्ययाचि महावतं भीमसेनं च पक्षेनादिनी धनुर्ज्यां तस्यचि
च्छेद बाणेनैकेन कालिंजः १३ तीक्ष्णयाजेडया राजन गाहड स्वर्षपिणीयथा ।
भीष्मात्ययं यत्तु रादाय मज्योक्लात दात्मवान १४ सर्वेषां यद्यपत्तानत्र ब्रह्मास्त्रं सद
धेमयो ततः प्रादुष्कृतं तेजः प्रचंडं वीतमायवः १५ स्वबलस्यापि रक्षार्थं ब्रह्मा २९

269A

त्रिसंदधेसर्वं द्वादशादित्यसंकाशोगृध्रपातेपरस्परं १६ त्रीन्लोकान्दहतीहैवेतिरुद्र
स्तेजहारह गांगेयस्यापिकोदंडंनतद्धिदुर्णीयहृत्तमः १७ चिच्छेदसायकैःसूर्यौनीहा
रामिवरश्मिभिः भीष्मागरहीत्वाथगदांलदभारमयींदृढां १८ प्राहिणोदनिरु
द्धायसिंहनादेनदाकरोत गरहीत्वावामहस्तेनोगारुत्मानिवपन्नगी १९ प्रद्युम्नो
भगवान्साक्षात्प्राहिणोन्सगदांहरि गदाप्रहारव्यथितोमूर्छितःपतितोरथात
२० वभौमस्पोयथाकार्णशाङ्गांगेयोमध्यमंडल कृपाचार्य्योपितत्रैवानिरुद्धायमहा
त्मने २१ शक्तिविक्षेपमहसारुषाप्रस्फुरिताधरः दीप्तिमान्कुलसंभवस्तपथिवि
च्छेदतोवरुप २२ एवंह्येनशिनपौत्रेणाक्रवाकेनैवमित्रतो द्रोणाचार्योमहावाहुः।
भानुंपरिरुधानितः २३ विदेपपावनेनचास्त्रयत्रष्टंकारयन्सङुः पंतंतंपंवं)
तःख्यातस्वर्णपंनोहिसहले २४ तेषांपातेनराजेंद्रहाहाकारोमहानभूत तदारु
द्रःस्तोभात्रवीर्यव्याहमसमादये तद्धातेनाद्रयःसर्वेउद्धितात्वभवद्रणात २५ वा
ल्हीकस्तदाकुद्धावलात्रसंदधेततः भस्मीभूतेवलंजातंवह्निनेवमहद्वने २६
पार्जन्यमादेदेनत्रसंविजावतोसतः तनशांतिंगतोवह्निर्जातेनेवतत्रहेक्षतिः

रवि.
ख.५.
270

२७ कर्णस्ततो मयूरं हित्वा सांवोपरि रुषान्वितः जघान वाणैर्विंशत्या जगर्ज घनवद्बली
२८ तद्बाणैः सरथः सांवो वभ्राम घटिकाद्वयं क्रोशं गत्वा प्रपतितः किंचिद्व्याकुलमान-
सः २९ पुनर्गदां समादाय रथमन्यं समास्थितः ततो गदया कर्णं सांवो जांववतीसुतः
३० गदाप्रहारव्यथितः पतितो धरणीतले मूर्छां प्राप रणे राजन्कर्णो वीरो महाबलः
३१ सांवोपि स्वपतत्रीं तां रथमारुह्य वेगतः शालं जघान विंशत्या सोमदत्तं च पंचभिः
३२ द्रौणिं च दशभिर्वाणैर्भौमं षोडशभिः सह लक्ष्मणं दशभिस्तत्र शकुनिं पंचभिस्त-
था ३३ दुःशासनं च विंशत्या विंशत्या सैंधवं पृथक् भूरिश्रवाणं पंचाशते राजन्यज्ञकेतुं शतैः
स्त्रिभिः ३४ वाणैर्जघान समरे जगर्ज घनवद्बली दशभिर्दशभिर्नेतॄनेकैकेन गजान्हया-
न् ३५ पंचभिः पंचभिर्वीरान्वाणैः सांवस्तताडह वीरस्य जांववतीसूनोः सांवस्य करला-
लाघवं ३६ दृष्ट्वा ते सैनिकाः सर्वे विस्मयं परमं गताः तदा भीष्मः समभ्याय गृहीत्वाथ
गुरुं तमं ३७ चिच्छेद दशभिर्वाणैः सांवकोदंडमुत्तमं भीष्मो महाबलो वीरो द्रोणाचार्य-
प्रसादकेः ३८ कर्णस्य यो यदुबलं जघ्नुस्तानं पश्चाशराः दुर्योधनः पुनर्योद्धुं रथमारु-
ह्य मानद ३९ अक्षौहिणीभिर्दशभिर्नादयन्नाययौ मधे देवांगनागणोरुषोनदाद्वि।

५

270A

वेभूवन्नमैथिलरामकृष्णौ सुपर्णतालध्वजशालियानौ प्रद्योतयंतौ यविनो दिशास्तो
५१ तदाजयारावसमाकुलासुराः गंधर्वमुख्याश्च जगुर्मनोहरं सुरानकादुंदुभयो
विनेदुः श्रीलाजपुष्पैर्ववृषुः पुरस्त्रियः ५२ तदेव नेमुर्यदवः परेशं वैरोद्धचौंधनाद्याः
कुरुवस्तु सर्वे ततः निधायशस्त्राणि दृढं वलिं परं सर्वे प्रसन्नाः कृतहस्तसंपुटाः ५३
प्रद्युम्नमुख्यान्स्वसुतान्मदोद्धतान्निर्भर्त्स्य वाग्भिः परमेश्वरो हरी प्रणम्य देवव्रत
मुख्यकौरवान्समेत्यदुर्योधनमूचतुः परौ ५४ श्रीरामकृष्णावूचतुः राजन्यदे
भिः किल वालबुद्धिभिस्तत् क्षम्यतां मा भवदुर्मनाः सतः यद्यातकिंचित्स्वकुप्र
कीर्तितं प्रकीर्तितं नो भवतात्परेश्वर ५५ माभूत्कुरूणां भविपादवानां कदापि किं
चित्कलिरेवराजन् सर्वेपिनोज्ञातयएवसर्वेतिचोल्लवसंतानरूपविप्रपार्थाः ५६ ना
रदउवाच इत्थंनिगत्योकुरुभिः शास्त्रद्रामकृष्णौ महेश्वरौ प्रद्युम्नाद्यैः समं यदुभिः गजाह्वये मै
थिलेश्वर ५७ इतिश्रीमद्भ॰ वि॰ ना॰ चकुरुदेशविजये हस्तिकोद्धवसंमेलनं नामै
कविंशोध्यायः २१ नारदउवाच दुर्योधनेशानयितामागजेकुरुभिः सह जगमतुः
पौंड्रवान्हुंडुंडुप्रस्थयहतमो १ इंद्रप्रस्थात्ततोराजाजातशत्रुर्युधिष्ठिरः भ्रातृभिः

ग॰वि॰
ख॰ ५२
271

सजनैः सार्द्धंनेतंकृष्णंसमाययौ २ शंखदुंदुभिनादेनब्रह्मघोषेणवेणुभिः पुष्पवर्षै
प्रकुर्वद्भिर्दिव्यप्रस्सनिवासिभिः ३ रामकृष्णौपरिष्वज्यपदोर्भ्यांराजायुधिष्ठिरः परमां
निर्वृतिंलेभेयोगीवानंदसंवृतः ४ प्रद्युम्नाद्याहरिसुताः प्रणेमुःश्रीयुधिष्ठिरं पप्र
च्छकुशलंतेषांयमाभ्यांचाभिवंदितः ५ परिरंभणेनमेमासाद्रामकृष्णौसमेत्यहरी
प्रेमसान्यब्रह्मणाद्युपतिर्हरिदामेनश्रजितौ ७ प्रस्थाप्यपंडुसुतःकाष्ठप्रद्युम्नादीन्स्वसै
निकान् संभयोजगतीजेनसंचाक्षांदत्ताविधानतः ८ भिल्लितामासानुजंयंभेसर्वेशो
भक्तवत्सलो हस्तकोजगमतद्राजनौरक्षणाभोमनोहरो ९ इत्यंश्रीकृष्णचरितंमया
तेकथितंनृप चतुःपदार्थदंनृणांकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि १० बहुलाश्वउवाच कृष्णा
स्यलीलामतेकृष्णसमवेत्यकृष्णेनमे नतस्यकारकिंसाक्षात्प्रद्युम्नोभगवान्हरिः ११ अ
द्भुतंतनस्यचरितंश्रवणेभ्यमनोहरं भक्तानामपिभक्तानांजिज्ञासुःनोद्भुनःकिम १
१२ अश्वमेधाख्यनामयज्ञंमहासंतानानामसर्वसंतनाशनं चकारविधानोसर्वपापनाशिने १३
कथंदिग्विजयंकृत्वादिग्ध्यायार्थीहरेःसुतः आज्ञागामम्मुनेःसम्येतन्मेवदतत्वतः १४ ५२
देवर्षितंब्रह्मसुतोभगवान्सर्वदर्शनः श्रीकृष्णस्यमनःस्वंतस्मैतेहृदयेनमः १५

नारदउवाच साधुपृष्टंत्वयाराजन्यन्मांत्वंतत्प्रभाववित् श्रीकृष्णचरितंश्रोतुंपात्रंत्वम
सिभूतले ५ कृष्णेपातेजातशत्रुरश्वार्थंस्त्वेहतोनृपः शत्रुभयःशंकितःकालैः
प्राप्तुंजाश्वंकिरीटिने ६ अथकालेसिंपंडवश्रेष्ठःफाल्गुनेनसमंनृप किंकर्षन्नू
वर्तीसेनांत्रिगर्तान्प्रययौनरे ७ त्रिगर्ताधीश्वरोयत्वीस्वधर्मातेनशंकितः उ
पायनेददौतस्मैप्रद्युम्नायमहात्मने १४ विराटनतथाराजाप्रजितोयादवेश्वरः
तत्रस्वर्तीनदीस्त्वाताऊकृत्स्नेवेददर्शीह २० इष्टदर्कविडसरस्विनञ्जरूपसदर्शीने
स्त्रातामारस्वतान्प्राग्गहत्वादानान्यनेकशः २१ सारस्वतादिपराजाऊर्ध्वंशंवा
नरदौविलिं कौशांबीनगरीमित्यडुयौधनवशानुगाः २२ चारुदेष्णःसुदेष्णश्चचारु
देहश्चवीर्यवान् सुचारुश्चारुगुप्तश्चभद्रचारुस्तथापरः २३ चारुचंद्रोविचारु
श्चचारुश्चदशमस्तथा रुक्मिणीनंदनाह्येतेप्रद्युम्नेनप्रणोदिताः २४ सिंधुदे
शाहयाहरुवः सर्वेषांपश्यतांगताः कौशांबीनगरीमत्पचक्रुर्नीराचडुर्दिने २५
वाणैःप्रासारशिविराध्वजकुंभादितोलकाः चूर्णीभूतानिपेतुःकौलेकाहा
लायथामृगैः २६ वाणांधकारेचकृतेरुक्मिणीनंदनेयदा नदोपायनपाणिः

इ२६

गवि॰
खं ५२
272

सत्कृत्यांवोतिगीतः पुरात् २७ कृतांजलिः सेवार्थिंदत्वातस्मैवलिंबहु जगोपनगरी।
राजाभयार्त्तोभयविह्वलो २८ तत्रैवसौवीरपतिः सदैवश्चाभीरनाथोपिविचित्रना
मा विजागदः सिंधुपतिर्महौजाः काश्मीरपाजोगलयामनेहः २९ लाटस्वरो।
धर्मपतिर्विडौजागांधारमुख्योपिसयोपनस्य वचोस्थितास्तेपिभयात्किलैते व
दत्वावलिंतेसवतोवकार्ष्णि ३० यथोकार्ष्णिर्महाबाहुः ससैन्यपरिवारितः यदु
दानलेभ्छदेशांश्चजेतुंकल्किरिवोद्भटः ३१ कालस्यापिसुतश्चेरोयवनेंद्रोमहाबलः
कार्ष्णिंसमभ्यगात्तेश्रुत्वामम्ब्रवाकोपपूरितः ३२ पितृहेतोः सतेहत्वापापस्यात्यपा
दितिपितुः स्वयंविचार्य्यमनसाम्लेच्छानांदशकोटिभिः ३३ मदच्युतैश्चदंतैगा
जैमाहृत्यरणेटक निर्ययौसत्वरेपाडु प्रद्युम्नस्यमहात्मनः ३४ आगतांमहतीं
सेनांशितवाणप्रवर्षिणीं चंडप्राणोदितांदृष्ट्वाप्रद्युम्नोवाक्यमब्रवीत् ३५ प्रद्यु
म्नउवाच सेनांद्रष्टवापिपश्चंडशीर्षसहितांपरः आतेष्वेतेनसर्वलेकरिष्या
मिध्वजापति ३६ नारदउवाच एवंकार्ष्णिर्वरस्यारात्स्फाल्गुणपत्रानरध्वजः ५२
एकोविवेशगांडीवीयवनेष्टेकारयन्महुः ३७ वीरानुरथानाजानश्वान्सम्बरव

272A

श्रीनारद उवाच साधु पृष्टं त्वया राजन्नन्यस्य त्वं तत्प्रभाववित् श्रीकृष्णचरितं श्रोतुं प्राप्ते
त्वयि महीतले १६ कंसपाते जाते पांडुवंशार्थे हते हृतेऽरपः शाल्वम्भः शंकितः कारूषैः
प्रांशुक्ताशुकिरीटिने १७ अथ कार्त्तिकेयमुख्येषु फाल्गुनेन समं नृप विकर्षन्महेनीश
नास्त्रिगर्त्तान्प्रययौ त्वरं त्रिगर्त्ताधीश्वरो धन्वी सुशर्मा तेन शंकितः उपायनं ददौ तस्मै प्रद्यु
म्नाय महात्मने १९ विराटेन यथा राज्ञा शूजितो पादवेश्वरः सरस्वती नदी स्नात्वा कुरुदे
त्रे ददर्श ह २० पृथूदकं विंदुसरस्त्रितकूपं सुदर्शनं स्नात्वा सारस्वतान्यगाहृत्वा दानान्य
नेकशः २१ सारस्वतान्धिपो राजा कृपानदैर्वलिः कौशांबीनगरीमत्र दुर्योधनवशा
नुगः २२ चारुदेष्णः सुदेष्णश्च चारुदेहश्च वीर्यवान् सुचारुश्चारुगुप्तश्च भद्रचारुस्तथा
परः २३ चारुचंद्रो विचारुश्च चारुश्च दशमस्तथा रुक्मिणीनंदनाह्येते प्रघ्नन्ने नम
रोमहितः २४ सिंदुदेशाह यमरक्षाः सर्वेषां पशुपतागतानाः कौशांबीनगरीमत्र चक्रुर्नी
राचतुर्दिनं २५ वीणाः प्रासादशिखराधनकंमादितोलकाः चूर्णीमुक्तानिपेतुः कौलेका
हालायथास्ततः २६ वाणां यकारे च कृते रुक्मिणीनंदनैर्यदा तदोपायनपाणिः
सन्कुशांबीतिर्गतः पुरात् २७ कृतांजलिः संवर्षिंदत्वा तस्मै वलिं वरः जगौ पत

गा. वि. ४३

273

गरीराजाभयान्नाभयविह्वलं २८ तदैव सौवीरपतिः सुदेवश्चाभीरनाथोपि विचित्रनामा
चित्रांगदः सिंधुपतिर्महौजाः काश्मीपानां गलयास्तने हः २९ लाटेश्वरो यमपतिर्विदो
त्सागां धारसुतोपि सुयोधनस्य वशोस्थितास्तेपि भयान्किलैतदत्वा वलिं नेस्वरतो विका
लिं ३० ययौ कालिंगमहाबाहुः स्वसैन्यपरिवारितः अर्बुदान्लेछदेशाच्चुनेत कालि
विवोद्भटः ३१ कालस्यापि सुतश्चैशेयवनेन्द्रो महावलः कालिंसमागतं श्रुत्वा मन्म
थात्कोपप्रयितः ३२ पितृहंतः सुतं हत्वा यास्यात्यपचितिंपितुः इत्थं विचार्यमनसा
म्लेछानां दशकोटिभिः ३३ मदच्युतेभैर्न्दतैगजनमाहसरतीहक निर्ययौ सन्मुखो यो
द्धुं प्रद्युम्नस्य महात्मनः ३४ आगतां महतीं सेनां शितवाणप्रवर्षिणीं चेरप्रणोदितां दृ
ष्ट्वा प्रद्युम्नो वाक्यमब्रवीत ३५ प्रद्युम्न उवाच सेनां हत्वापि यस्यशेपिर संसोढ़ते प्परः
श्रीनेत्यतेतस्य वलिं करिष्यामि ध्वजनापतिं ३६ नारद उवाच एवं कार्ष्णो वदन्यावान्स्फा
ल्गुणो वानरध्वजः एको विवेश गांडीवी धनुष्टंकारयन्मुहुः ३७ वीरानथानासनस्था
नन्मुखस्थान्द्विधाकरोत गांडीवमुक्तैर्विशिखैर्गांडीवधरणोदुमदः ३८ केचिच्छिन्ना
भुजाः पेतः शास्त्रिवहुष्टिपालावः छिन्नपादाछिन्नजराखोः केचिद्धीरामकचुकाः ३९ ४३

273A ३द्धुत्तुः करिणी पुंहेरभिन्नकलास्त्रमहताः गतचेष्टाः स्रस्थ गीतः पातयन्तः करिर्मनात ४०
जि स्वर्वाणीर्विद्धाम्रुतैः गजेन्द्रेश्वरा मागातो नभोर्करश्मिसंभिन्नाः नीहारपटलाइव गज्ना
नूढोम्लेछपतिः शक्तिं चिक्षेपजिस्रवे भ्रामयित्वामैथिलेन्द्रसिंहनादयथाकरोत् विद्यु
ल्लतामिवायान्तीं वाणैः कलमलोवली गांगेवस्रकेशराजेन्द्रलीलयाशतयाछिवत् पाव
पुंड्रो महाम्लेछोदनुजेग्राहरोषतः तावद्विच्छेदगांडीवोवाणैनेकेनलीलया ४५
द्वितीयं धनुरादाय सचेरथ्युरुविक्रमः प्रलयाब्धिमहावर्तभीमसंघोषनादिनीं ४६ चिछे
दसंजनीजिस्रोगाहत्मानिवपन्नगी ४६ विभत्सुः सममिनीं नाशकृतंतं चर्मणामह
नगानननद्धजंकुंभेशैलमिंद्रो पथापवि ४७ अग्निदत्तेनावज्रेनभिन्नकुंभोगजोनदन्
मानभ्यां परणीस्पृष्टाकषमलेपरमेषयौ ४८ खेडुः खेङ्गस्थहीनाधप्राहनम्नोर्जुनं दनमः
ननंवकुंचभिमोन्नीयपशाप्तिमातेकरुहदः सशिरसंपाशिरलस्पदेहाछिन्नेवभ्रमसरीकृता
पत्तुः कृत्स्नानिपायविशिविचतत ५० अकृष्ण यामासप्रघक्तस्रस्यवलेमहत् न
दाहुंदुभिनादोभ्मजयारावः समाकुलः ५१ अर्जुनस्योपरिस्रवः पुष्पवर्षाप्रचक्रिरे ५२
ततदेवकालिः सवलस्मज्जिस्रचक्रोशनाशोविजयध्वोस्य संग्रामं गतः सानरोषैः

गा॰ वि॰
४४
274

संवीज्यमानं सितचामराद्यैः कपिध्वजं पार्थवरं दमाद्यैः ५३ वेगावानर्त्तदायीशाः प्रक्ष
म्लेशारणागतः उपायनं दत्तो भीरुर्नमस्कृत्य कृतांजलिः ५४ मोरंगेशो महा सोह्य
पानां दशलक्षं दत्वाभीरुर्नमस्युक्रे प्रघरूत्वापमहात्मने ५५ इत्थं सर्वं भारताख्यं
जित्वा कार्ष्णिर्धृपहत्तमः हिमाद्रिं दक्षिणीकृत्य प्रागुदीचीं दिशं ययौ ५६ इति श्री
गा॰ वि॰ ना॰ व॰ इन्द्रप्रस्थत्रिगर्त्तवैराटकुरुजांगलकौशाम्बसारस्वतसौवीराभी
रिषुकाश्मीरजांगलजालंधरपांचालपूर्वगोदेशविजये भारतखण्डदिग्विजय
संपूर्णो नाम द्वाविंशोऽध्यायः २२ श्रीनारदउवाच ततोऽनयः समद्राम्बुरथवीयोद्
इन्द्रपः दर्शितास्तेन सात्वतैः सर्वैर्न्यायमहात्मने १ कैलासगिरिपार्श्वे च कदवीरस्य
स्नानश्रवाणाम्बशोणितपुरं प्रययौ पादवेश्वरः २ बाणासुरो ति संक्रुद्धो ययौ नीत्वागा
रुनः प्रद्योतिहिणीभिर्द्वादशाभिर्युद्धे कर्तुमनोदये ३ तदेव सात्वतां श्रुत्वाषः प्रणाम
देश्वरो नंदिवृषस्थितो गतो हेमाद्रिपुत्रीसहितस्त्रिशूली समेतस्ववाणं तु पमाह देवः ४
शिवउवाच परिपूर्णतमः साक्षात् श्रीकृष्णो भगवान्स्वयं असंख्यब्रह्माण्डपतिर्गो
लोकेशः परात्परः ५ तस्यापि वंशजः कला हि ब्रह्माविष्णुशिवादयः महान्तो यस्य विभे ४४

274A

निव्वाह पाणानां चक्राकथा ६ तस्य पौत्रे त्वया वद्धे निरुद्धे येन ते भुजाः छिन्नाः कृत्वा तज्ज्ञा
नापि संग्रामे नेहरि स्वयं ७ तस्मात्पौत्रमहात्मानं यस्मात्प्रजनीयाहि देवेः सुताः अनिरुद्धा प्रजनी
योजामिमानोतेनसंशयः ८ नददामित्वनन्तातेत्युद्धायामरणगाव युद्धं कृत्व लाहुपाट
शेमनत्तव ९ नारद उवाच शिवप्रबोधितो वाणो निरुद्धयनिर्वाणवरम् समाहूयवसपू
त्यपाणिर्वहदौ वराः १० सैरेतसमादेशपाणिप्रघम्न्यप्रजपवपुवत् गजाधुतेचाम्बकोटिरत्ना
नोपत्न्दत्ते ११ दत्तौबाणोमहाबाहु प्रद्युम्नायमहात्मने अथ कास्मिमहाराज संसैन्ये
यदुभिर्वृतः १२ बलकोप्रययौयत्र्वा पुरी मदंकमंडितां श्रीनंदालकनंदाभ्यां गंगाभ्यां
परिखीकृतां १३ रत्नसोपानयुक्ताभ्यां यद्वीभिप्रतिशोभितां विद्याधरीभिः परितः कि-
न्नरीभिर्मनोहरां दिव्याभिर्नागकन्याभिः पुरीं भोगवतीमिव १४ यत्र धीनदवैतस्य प्रध-
म्नाय वलिन्त्वप हरेः प्रभावविदृपिविसामीयावलत्वहो १५ कापालोम्पहनित्यामिम
तावविमोहितः नोदितो वलिनाभियदेतर्फ हुंकतंमनोदये १६ नियतोर्हिपनमप्राप्यन्तरणा-
वन्मन्यतेजगत् तवानांतयोनांकोपतीनां विमवर्णाने १७ तदेवहेमगजदेहतोयनंदनो
दितः कास्मिमेतस्यामध्येनत्वंदप्राहमानद १८ हेमगजउवाच येनस्वर्गामोलोकपा लो

ग॰
वि॰
८५
275

न्तोऽलकेश्वरः तेनयत्कथितंराजन्शृणुत्वंतद्यहंतम १९ देवराजोयथाशक्रः स्मृतोना
म्नादिविप्रभुः तथैकोराजराजोहंकथितोभूतलेमहान् २० मन्नाम्नैयमोराजेंद्रैः स्मृतोहं।
सदाभुवि उग्रसेनेनदातव्यंमत्तंसोपायनंपरं २१ पराक्रमतसैन्येनदास्यामिपद्मरागाण्यभूस्पते।
नमन्यसेचेत्तंसंग्रामंकरिष्यामिनसंशयः २२ श्रीनारदउवाच एवंहतद्वचःश्रुत्वाप्रद्युम्नो
भगवान्हरिः चकारकोपंरक्ताक्षोरुषाप्रस्फुरिताधरः २३ श्रीप्रद्युम्नउवाच हेसिंद्धराजरा
जेंद्रैश्वानराजोनवेत्तितंशाक्रादीनांतयःसाक्षात्कृटैश्चपृष्टपादुकः २४ सुधर्मापारिजातंचता
स्मैउद्गादर्दौभयात् नृपाश्चकर्णान्दृष्ट्वान्यायीनसेदत्वानतामहं २५ अनेनराजराजेनभीरु
णानिदयोनच प्राभ्रातंहिमज्ञानाभिराजराजोमहावलं २६ वर्जेतेतत्सभामध्येपरिष्ट्रा।
णातमोहरिः असंख्यब्रह्मांडपतिः श्रीकृष्णोभगवान्स्वयं २७ यस्यैकस्मिन्बिलवद्रूपपतेम
उलंस्थवः उग्रसेनसभामध्येसोपि — विराजते २८ उग्रसेनशक्षितोहेकुवेरायमहात्मने नुमा
वानोवलिंदातंनत्कीष्यामिसांप्रतं २९ श्रीनारदउवाच एवमन्त्कागदहीत्वास्वकोदंडंच
रुद्धिक्रमः चकारभुजदोडाभ्यांटकारंनाउयनत्रणाम् ३० अनेनचास्फोटनेनैवमंडितोभूतदिः
स्वनः नानादतेब्रह्मांडंसप्तलोकैःविलैःसह ३१ विचेलदिग्गजास्तारानक्षत्रंखेदमेडलं ८५

निषंगात्वरमाकृष्य प्रघक्म्नोपनिनांचरः ३२ प्रतिघाङ्गैः सपत्नषिवाणामेकंसमाददे द्वादशादि
त्यसंकाशोयोतयन्मंडलंदिशो ३३ चिच्छेदसकलकेशस्यवाणाच्छत्रंसचामरम् तदाक्रुद्धोराजरा
ज्योरश्चाविद्यमिदंमहत् आरुह्यपुष्पकंसैन्यैः गुह्यकामोविनिर्ययौ ३५ चंदनादेनयक्षेणमंत्रि
णाणार्द्धमौलिना नलकूवरमणिग्रीवौपुष्पभानेधनाग्रतः ३६ तुरंगवदनाः केचित्खरोष्ट्रद्भव
वदनापरे शिशुमारमुखाः केचित्केचित्क्रमवाक्रामप ३७ ग्रद्ध्रपिंगाग्रद्धहृत्सा[illegible]केशामहो
त्कटाः चक्रदंतालललज्जिह्वावृहद्दंष्ट्रामहावला ३८ करालास्याः सकवचाः खड्गचर्मधराः
पराः शक्तिहस्तास्त्रिशूलहस्ताः[illegible]परिघायुधाः ३९ धनुर्वाणधराः परेः पद्माः केचित्सरस्तुपा
णयः पद्मानांहस्तिवाहानांरथिनामश्विनांतथा ४० विरेजुर्निर्गमानांचमंडलानिसहस्रशः
पाः पांवेड्डुभिनादैश्च स्ततमार्गयवंदिभिः ४१ रेजिरेमृगीवेदवीराः कोमेचाडवतडित्सैनैः
एवंयतेषुमतेषुकोटिशोनिगाः तेषुच ४२ दिव्यान्महायोगामयांछिवदोत्राहिदेहराट्
ज्ञापयौतत्सहायार्थंप्रमथानांवलंमहत् भूताग्रप्रमथाः केचित्करालास्याः सदोत्कटाः
शाकिन्योयातुधानाश्चवेतालाः सविनायकाः ४४ कूष्मांडोन्मादसंयुक्ताः प्रेतामातृगणाः
[illegible]: पिशाचाश्च[illegible] ब्रह्मराक्षसभैरवाः ४५ नदंतोभैरवंनादंछिंदिभिंदीतिवादिनः

ग॰ वि॰ ३ ८५ 276

उत्थं तु भत्तावलयः कोटिः शस्त्रायुधस्य वै ४६ रोदसाच्छादितेभूतां मेघैः सांवर्तकैरिव मयूरस्थः
कार्त्तिकेयो मूषकस्थो गणेश्वरः ४७ प्रमथैर्गणैर्यमानो तोतोक्षावादित्रनिःस्वनैः सर्वेषामग्र
तः प्राप्तो वीरभद्रेण संयुतो ४८ इत्थं प्रधानजनानां गणानां योधडंभिः सह बभूव तुमुलं युद्धं
महत्तत्रैव महर्षिणां ४९ रथिनो रथिभिस्तत्र पत्तिभिः सह पत्तयः हयारूढैरिभास्तैभेर्युयुधुस्त
परस्परम् ५० रथ्येभाश्वपदातीनां चरणोत्थितरेणुतः छादयामास गाङ्गेन्द्र सर्वं व्योममंडलम् ५१
इति श्रीमद्गर्गसंहितायां विश्वजित्खंडे श्रीनारदबहुलाश्वसंवादे करवीरदेशविजये यादवदेशप्रया
णं नाम त्रयोविंशोध्यायः २३ श्रीनारद उवाच शास्त्राथ कोरसेनाते मणिग्रीवो महाबलः
मे विद्राविबलमवाणैः कुवाकैर्मित्रतामिव १ मणिग्रीवस्य बाणौघैर्गताम्वरयपानयः तिष
तमस्त्वतास्मै मोहलावातहताउव २ चंद्रभानुर्हरेः पुत्रः सत्यभामात्मनो बली मणिग्रीव
स्य कोदंडं मार्छिनद्बाणपंचभिः ३ दशभिस्तद्रथं छित्वा जगर्ज च्च नवैर्हली मणिग्रीवो य
चिह्नेपपार्तिस्वां चंद्रभानवे ४ भासयंतीं दिशः शम्भनमहोल्कामिव मैथिल अगृहीच्चंद्रभा
नस्तां वामहस्तेन लीलया ५ तयाजघान समरे मणिग्रीवं महाबलम् पतञ्जगर्ज समरे चंद्रभा
नुर्महाबलः ६ ततो हारेण पतिते मणिग्रीवे प्रमूर्छिते चंद्रभानं बाणवर्जेनं बलरूपवरनो ८६

276A

दिता ७ छादयामासरस्तराः वर्षादितं यथांबुदाः दीप्तिमान्कृतपुत्रस्तत्वजसमघवेगवा
न् ८ विवशयत्सेनास्तनीहारेषु यथारविः तस्यावज्रप्रहारेणकेचिद्धत्वाभिहिमवन् ९
केचिद्वैच्छिन्नशिरसश्छिन्नपादास्तवाहवः भिन्नहस्ताश्छिन्नकर्णाश्छिन्नोष्ठाः पृथुरा
हव तेषांशिरोभिर्वीभत्सैः सकिरीटैः सकुंडलैः १० सशिरस्त्रैः प्रवद्धतैर्महारीवभूवभो
पोषाविद्धध्रुवुः पतनास्तदाताभयविह्वलः ११ हाहाकारस्तदाजातोयत्सेनास्त्रमेधि
ल यत्नष्टंकारयस्त्राप्रोदंर्शतोतोनलकूवरः १२ रथेनातिपताकेनमाभैष्टेत्यभयंददौ पंच
भिः कृतवर्माणमर्जुनंदशभिः शरैः १३ दीप्तिमंतेचविंशत्याततानलकूवरः कृतवर्मामह
हावाहुः जघाननलकूवरं पंचभिर्विशिखैर्वाणैरनन्तादयन्मस्तलेदिशा १४ नेवाराणाः कवचे
भित्वातनुभित्वा---- प्रापोवाहरणान्नोहेममावीतिनामभाक् १५ वेगनादः
पार्श्वमौलिः ऊवेरस्यवमेत्रिरणो नवनवीरापरसैर्यहनामग्रहरेवत्ते १७ सर्गाग्रवो
लोत्तमसुरवेगंध्वयच्छैर्मनेजसैः योनयग्रिदिशः सर्वाः मानीउक्तिरणोरिव १८ ततोर्जेनो
महावीरः प्रतिवाणानसमाधदे वाणसंचयजातुद्देविस्फुलिंगः सहस्रशः १९ विरेमुर्न
पत्र घोतचंबैसालातचक्रवत् सर्वंतद्वाणपरसंतवाणमात्रेणचाच्छिनत् २० ॥

ग.वि गौरीवसक्तविशिखैर्गोडीवीरणाउर्मदः २० योजनद्वयमात्रेणानद्धोमत्खजैर्वला अर्जुनो
उ. वाणापटलैश्चकारशरपंजरं २१ हत्वाविमोऽइतिज्ञात्वासर्वेप्राणजनात्तरे उड्डुकुः खरणात्य
४६२ त्कापरेत्राहेतिवादिनः २२ तदाबभूतावलयः कोटिशश्चाप्ययुतं स्थिये शकिन्यः कोटि
277 योगाननृचिन्हिपुर्वीरणान्स्थये २३ भक्षयंत्योनरानश्वान् चर्वयत्योरथान्स्थक नरेन
देस्थरम्भूताथ्यावेतोरपोभिर्दश २४ प्रमथाः पातयामासुः खड्गांगेनजनान्महूः पाता
यामासुश्चवैयंतःशिरासिरणमेडले २५ वेतालाश्चकपोनपिवंतोरुधिरंवहुः विनाय
काश्चनृत्यंतो श्रोताः गायंतएवहि २६ कूष्मांडाश्चनर्थोन्मादाः शिरांसिजगृहुः स्थैः
शिवस्थमेरमालार्थं वीरणास्वर्गगामिनां २७ तथामातृगणाब्रह्मलेदसोभेस्वास्थये शि ग
रांसिकोऽकानीवद्धेपयंतोमुहुर्मुहुः २८ हसंतः प्रहसंतश्चमाहदासंमाकुलाः पिशा
चः विकरालास्याः रुदंतः केपिक्रोसिते २९ पिशाचाः दांतजत्रसंपापयंतः शिस्थे
मारोथीतितिवादिन्योनेत्राणपपिदामतन् ३० इत्येणावलंदष्ट्वावलदेवानजोवली गदा
गदासमादायनगर्जेगनवन्स्थये ३१ लनभिरेस्तंमोमामादयानहलंमहत् पोथयामासहि
गदोवनेवेगांझोयथाशीन् ३२ कूष्मांडोन्मादवेतालापिशाचाब्रह्मराक्षसाः निपेतुर्महीं ४६

277A

ताम्भ्रमौ तद्गदाभिः त्वकं पतात् यातदानोच्छिन्नमस्तां स्पुकारसमरे गदः ३४ गद
याभर्दिताः प्रोताः डुडुवुस्ते दिशो दश वाताहस्तेश्याभग्रालेयदैत्या पश्चात्स्व ३५ प
लायितेभ्यस्तगणेभ्यो वीरभद्रः समागतः गदं तताड गदया वलदेवानने वली ३६ गदो
परिगदां त्वीताडयद्गदाः स प्राहिणोद्गदां तयोर्युद्धमभूद्घोरं गदाभ्यां भैरवथिलेश्वरः ३७
विस्फुलिंगान्क्षरंत्यौ हि गदे चूर्णीवभूवतुः मल्लयुद्धं तयोरासीत्त्वोद्यतेनो परस्परं ३८
भजैस्ततानभिः पादैः पातयंतौ गिरीन्बहून् करवीरसमन्याम वीरभद्रो गिरिं वला
त् ३९ अट्टहासं तदा कृत्वा नादो परि समाक्षिपत् गदो गिरिं संगृहीत्वा तस्योपरि
समाक्षिपत ४० गृहीत्वाथ गदं वीरं वीरभद्रो वलाद्वली विक्षेप चोजसा गगन
त्वा कापोलनयोजने ४१ गदोपि पतितो भूमौ किंचिद्व्याकुलमानसः गृहीत्वा
वीरभद्रां ब्यस्त्रामयित्वा महावलः ४२ आननासासादिपक्षौ भ्रमा कापोलनयो
जनं वीरभद्रस्तु पतितः कैलासशिखरोपरि ४३ गदप्रहारव्यथितोऽस्मीति छित्वा चा
द्विकाद्वयं कार्तिकेयस्तथा ग्रामः पाकिस्मघयम्य वेगवान् ४४ अनिरुद्धाय सांवाय प्रा
विक्षेपसमस्तत्वं अनिरुद्धरथं भित्वा सांवे सावरथं पुनः ४५ गतानरथ्यान्स्फुरस्सम्

दे॰ गा॰
वि॰ डं॰
५८

278

चवीरलतंमस्थांगाणां भियानदंतीस्फुर्जतींनपलेवदिशोदश ४६ विवेशभूमोफ्फका
वैः कुर्वंतीपत्वगोवसा नदाकुडीमहावाकुः संवेजावतीसतः ४७ कृत्वाथ्यसंजनीचोषं
निषंगाहूनमाददे ४७ एकोपिमवहिस्त्राणाटशाहूपीवमूवह चापेशानकर्षणाचम
हसेत्रूपमाददे ४८ मार्गणालनहूपाणिकोदिहूपाणिवरिषु अनेकरूपीविशिखः
शिखिनंशिखिवाहनं ४९ भित्वाविभेदवीराणांकोदिशःकोटिशोरणे कार्तिके।
येचभित्वागेकिंचिद्व्याकुलमानसे ५० गणेश्वरस्तदाश्रामोमूषकस्थोगजाननः गो
मूत्रपत्रस्रगनाभिविचित्रकुंभश्रीकुंकुमाकलितसंदरवक्रतरे सिंदूरपूरितकपो
लमनोहराभेकर्णेरधूलियवलीकृतकर्णवर्णा ५१ व्यालोलकर्णहतमत्तमधुव्रतैस्तैः
श्रींगंउतानमहिमामदविकुलायैः संगीतनालकुसमाकरगीतरागैः संसेवितंगण
पतिंकृतभालचंद्रे ५३ वालार्कवर्णममलांगदहेमहारग्रैवेयमौलिकिरणैः।
परितःस्फुरंतं ध्यात्मस्यमेकदशामंगातभव्यमर्तिपाशांकुशौ भुजकुठारचयंदधातं
प्रांशुंचतंभजमतीवमस्येप्रहतंकाश्चितृप्रटतचकरेणाप्रतांकुशेन संमर्दयंतम
रपारपरस्पयेनश्रीमैथिलेंद्रमभविषात्तमम् तन्नमस्तान् वीरभवाश्विरथ्यसंचवलो।

५८

278A

निपात्य सांवं प्रगृह्य सरथं प्रथनान्निपंतं तवीत्य विस्मितमनाः सुरगणोथ कार्ष्णिः पुत्र
त्रेमत्वद्दिमनिरुद्धमुवाच सम्यक् ५५ इतिश्री॰ मुद्गलपुराणे गाणपत्यवर्णनं नामाध्यायः
श्रीप्रद्युम्न उवाच श्रीकृष्णस्य कलासाक्षाद्गणेशोयं महाबलः नेतुं न शक्तोस्ति विजे
मनुष्यैस्तु कथं भुवि १ वर्त्तते यत्र तिष्ठेत्तत्र नास्ति पराजयः श्रीकृष्णेन वरो दत्तः
पुरास्मै परं करालये २ यत्र यत्र वर्त्तते चात्र तदा नस्याज्जयश्च्युतः शत्रुपक्षगतो यं वै
श्रीकृष्णस्य वरो जितः ३ तस्मात्वं चंद्रमा जारो मत्वा त्वं युद्धतो चलात् विद्रावय म
हाबुद्धे फूत्कारैश्च दिशो दश ४ यावद्बलं विजानामि नावह्निवयं त्वरं नारद उवाच
अथानिरुद्धो भगवान् चंद्रमा जारस्वरूपधृक् अलक्षितो गणेशेन तनज्ञातो विस्मयया
५ फूत्कारमुक्तवंदं कुर्वंन्नत्यपातारकस्तन्मौ विदारयन्सर्वराजन्सततेन खैः खरैः
गणेशेन सहैवाशु हंसश्च भयविह्वलः उड्डीय ववरिते प्रेयन्केपिताररण्यमेडलात्
तमन्वगच्छत्कपितौसौ जारः स्थूलरूपधृक् मूषकं खमयो वाहगणेशोपि महामहः
नाययोस्तु वरेसो चाशु श्रृंगमार्जारपीडितः सप्तर्थीपात्स्वमसिंधून्दिशास्वच ९ याचैव स
मलोकेषु न लेभे शर्म मैथिल यत्र यत्र गतश्चाखुर्गणेशेन समन्वितः १० तत्र तत्र गा

गे॰ वि॰ ख

279

तो राजन्मार्जारश्रृंगविक्रमः पवंसमत्खवेकेयानेगणेशोविदिशोन्नतं ११ विनिर्जितेषुसर्वेषु
गणेषुप्रमथेषुच षण्मुखस्यः ऊर्ध्ववेगोसोमायांवक्रेथ्यौत्सुकौ १२ गृहीत्वास्वंधनुर्दिव्यमनमस्कृ
त्यमहेश्वरं प्रमंत्रेकवचंधत्वावाणसंचेसमारये १३ नैदेवब्ध्वादित्यव्योममैत्रेःसावर्तके
रिव तदैत्यस्तेनेमहाभीमेसत्त्वमेवाभृतस्तनपिनित्रमिः १४ विरथोहस्तिमहशांतिपतःसौ
पत्यामृधे यथाभिर्दैत्यैर्हस्ताभिर्ब्रह्मपर्वागिदासंतनः १५ दोणानभिप्रवसमप्रसावयेनो
यंतानले पर्वतेर्जीवसहितेहंस्पंतेराणमंडले १६ माकृतपलयंत्राणावायात्स्वाभयविह्व
लाः त्यक्त्वाशस्त्राणितेयोद्धः श्रीकृष्णस्मतिमुद्रसंद्रः १७ ज्ञानानोगोचकीमायोप्रद्यु
म्नोभगवान्हरिः सज्ञातिकोवस्त्राविद्यासर्वमायोपमर्दिनी १८ जम्भाकृतकामवी
जंवाणमप्येतिपायत सुतेचप्रणवशृत्वाप्नेश्रीवीजमेवच १९ आकृष्यकर्णपर्यंतं
कुसुमस्त्रवाचतुर्भुजं चिक्षेपविशिखंचापाद्दौर्हृभ्योर्विडिन्न्सुनातत् २० कोदंडमुक्तोविशि
खोयोतयन्मंडलंदिशां जघानगोत्रकौमायामप्यकारंयथारविः २१ भयंभीतोराजराजःपु
ष्पकस्योभागगणान् पलायमानोयुद्धेस्वकंपितःसुग्रीवयोः २२ प्रद्युम्नस्योपरिसुराः
पुष्पवर्षाप्रचक्रिरेजरहस्तपारवाः सर्वेजयारावसमाकुलाः २३ नरानितपार्थिनोराजन्

2.79A

गजराजः कृतांजलिः वलिंनीनामयौशीवं मधुमनस्यापि सन्मुखे २४ गजेंद्राणाम्हिल
दंवहिमुंडरदररशालिनां दशिश्चतुर्भिर्युक्तानामङ्गीतस्यइयतामदेः २५ दशलक्षाणा
नांचमुक्ताभरणशालिनां शतास्त्रयोजितानांचरौक्मानासुर्यवर्चसां २६ दशार्बुदंत
थाराजनवहयानांचेंदुवर्चसां शिविकानांचनवलक्षमाणिक्योरुग्निवर्चसांपंजरस्था
पिनांराजनृशांर्दूलानांहिलक्षकं चित्रकानांमृगाणांचगवयानांतथैवच २८ मृगा
णामारसेयाणांकोटिकोटिविंदेहारा२ शुकानांसारसानांचचक्रकेरूपवादिनां २९
हंसानांसुवर्णवर्णानामनेकांविचित्रपक्षिणां पंजरस्थायिनांसजंवलक्षलक्षनृप
श्रय ३० विमानंविसृदजाम्यमुत्वामुक्तादामविलंवितं अष्टयोजनमच्चांगनवयो
जनविस्तृतं ३१ लक्षकमज्ञेनोपतंनिर्मितंविश्वकर्मणाकामगंसुसोशिवरंस
हस्रादित्यसुप्रभं ३२ सहस्रकल्पवृक्षाणांकामधेनुशतंतथा चिंतामणीनां
चशतंशतंरिश्मासमनोतथा ३३ यस्यस्पर्शनापिलोहस्त्वदेमनूपातिमेथिल
खक्षाणीचामराणांचहेमसिंहासनेशतं ३४ तथाहिदिव्यमयानामालाकिंजल्कि
नीशतं शतंपीयूषपद्योणस्यफलानिविधानिच ३५ रविचिन्हत्नसुवर्णानांभव

वि॰ ग॰ रे॰ प॰ 280

णानां सुवासुसां दिव्यानां कंबलानां च कोटिशः पात्रमेचयं अमोघानां च शस्त्राणां कोटिसौ
वर्णशालिनां ३२ गजेन्द्रेरैमीरखाहैप्रतिताश्च तिथीन्त्रव दत्वा वलिर्दानवराज्ञः श्रीकृष्णायम
हात्मने ३३ दक्षिणीकृत्य तं गत्वा प्राह हर्षप्लुतः श्रीकुवेरउवाच नमस्तुभ्यं भगवते
पुरुषाय महात्मने ३४ अनादिने सर्वविदे निर्गुणाय महात्मने प्रधानपुरुषेशाय प्रत्यग्धा
म्ने नमो नमः ३५ स्वयंज्योतिःस्वरूपाय प्रपामलोग्राय ते नमः नमस्ते वासुदेवाय नमः संकर्ष
णाय च ३६ प्रद्युम्नायानिरुद्धाय सात्वतां पतये नमः मदनाय च माराय कंदर्पाय नमो नमः
दर्पकाय च कामाय पंचबाणाय ते नमः ३७ मनोजाय नमस्तुभ्यं नमस्ते मारवारये ३८ हेम
न्नपनमस्तुभ्यं नमस्ते मीनकेतन नमो भवाय देवाय नमस्ते कुसुमेषवे ३९ अनन्यजन नम
स्तुभ्यं रतिभर्त्रे नमो नमः नमस्ते पुष्पधन्वे मकरध्वज ते नमः [illegible]रा यात्मभूर्वै नित्यं जगा
द्विजयकारिणे नमो रुक्मिणीवतो भर्त्रे सुंदरीपतये नमः ४० इदं कृष्णाभिकोमिभूमन्यमे
दमस्मीति न वेद मा च वदन् अहं सुवोऽङ्ग स्वयुतः सहहतेनो लोकोऽन्यदेवार्थविमोहितो मतः
प्रधानकालाशयदेहजैर्गुणैः ऊर्वन्त्रिकर्माणि मनो निवध्यते काचेभकैसैकतपवजीव
नेगजदसपप्रतनोति सादिभिः हतं मया हेलनमघमीश त्वन्मायया मोहितचेतसा प्रभो

280A

वमन्यसे वलिकृतं पितेर्वहिनाम्बुत्वनर्मेम निरीक्षणीमनाक् ४८ सदाभवेत्वच्चर
णारविंदयोर्भक्तिपरायणश्च विदुर्गीतियमीं ज्ञानंचैववैराग्यप्रभृतं शिवार्पितं देहिप्रभात्मंनि
ज्ञसाधुसंगमं नारदउवाच प्रद्युम्नस्य शुभं स्तोत्रं प्रातरुत्थाय यः पठेत् संकटे तस्य
सततं सहायः स्याद्धरिः स्वयं ५० इत्युक्त्वंतत्पदेशौ प्रद्युम्नो भगवान्हरिः तथाल्ल
क्ष्माद दैत्यराजेन्द्र पद्मनाभं शिरोमणे ५१ माभैषीत्वं भयं दत्वा लीलाछत्रं सचामरं सिं
हासनं मणिमयं प्रादाच्चापि यादवेश्वरः ५२ कालिंप्रदायिणी कृत्वा राज्यं गाथनेश्वरः
नत्वा ययौ राजधानीमलकामलकेश्वरः ५३ जितं कृत्वा राजराज्यं प्रद्युम्नेन महात्मा
ना नकेपि पुष्पपुरस्ते र नराजानन्नचवलिंददुः ५४ अथ कार्लिं महावाकुर्नादयन्दुंदुभी
नेहूतन् समस्तवाहिनीयुक्तः प्राग्ज्योतिषपुरं ययौ ५५ भौमासुरसुतो नीलो यूथिपो
स्तेन मा सप्तालसैर्वलिं प्रादात्प्रद्युम्नाय महात्मने प्राग्ज्योतिषपुराद्दाक्षिद्विविदो
नाम वानरः पुरा प्रद्युम्नवाणेन ताडितो यो महाबलः स उत्थाय रुषाविष्टो दशनैर्न
खैः स्वैः विदार्यविताननं स्थां सम्मूर्भगोः प्रजगर्ज ह ५८ लांगूलेन रथान्धृत्वा प्रा
चिपलवगाभ्यां हरीत्वा ससाराजान्दो भौंविचिक्षेपांवैरेबलात् ५९ [illegible] सात्वा

गा॰वि॰
टी॰
५१
281

कपिं कार्ष्णिः प्रतिपार्श्वपार्श्वं ददे नीत्वा शरस्तं स हसाभ्रामयित्वांबरे बलात् ६ पूर्वव
त्पातयामास किष्किंधायां महाकपिः पुनरागतवान्बाणः प्रद्युम्नस्तेषु योत्सुक
रन् ६१ इति श्रीमद्ग॰ वि॰ ना॰ व॰ पश्चाद्देशविजये प्राग्ज्योतिषपुरविजयो नाम पंच
दशोऽध्यायः १५ श्रीनारद उवाच प्रकार्ष्णिः पुरान्देशान्दिव्यद्रुमलताकुलान् सहस्र
पत्रवद्भिश्च सरोभिः शोभितान्ययौ १ हिरण्मीपातपुनः प्रद्युम्नश्चोरुविक्रमः प
तैर्दृष्टेन मार्गेणाखंडे किंपुरुषे ययौ रंगवल्लीपुरं यत्र हेमकूटे गिरेरयः तस्य किंपुरु
षाख्यः पौरोऽस्य प्रणवः ३ किंपुरुषा ऊचुः अहोऽतिधन्याम सफलासुरीवरावभूववय
स्यापरमः स्वयं हरिः ४ अहो अतिधन्यस्मत तं यदोः कुलज्जातो हि यस्मिन्नखिलाउपाल
कः ५ यस्यं च तत्र सुरसत तस्य मंदिरं गोलोकनाथेन मनोहरं कलं यस्य परे मा पुरमंडला
नैरेः तदुर्लभं यत्र वचारमाधवः ५ महे वनं यन्यतमं मनोहरं पितर्वृदुग्धाघत्राता
हरिस्मितः वचारकृत्सा:सोऽपुनावलेन हि यशोदुपाड़ः यन्मवः सलालतः
वृंदावनं तपुण्यपतमं परात्परं श्रीकृष्णपादांबुजरेणुराजितम् गाः पालयन्यत्र च चावा
लो गोपालैः सबलः स्वयं हरिः ७ योरान लीलां किल मानलीलां श्रीरासलीला ५१

281A

श्रीरासलीलां व्रजसुंदरीभिः वृंदावने यत्र चचार कृष्णः सोयं स्थापि गायंति यथाखिलो-
काः ८ अहो तिधन्या वृषभानुनंदिनी लीलावती साति तलोकशालिनी चचार कृष्ण
न कलिंदनंदिनी तटे मिलिंदध्वनि संकुले वने ९ अहो तिधन्या खलु कलिंदनंदिनी श्रीकृ-
ष्णवामांससमुद्भवा या तटे मिलिंदध्वनि संकुले तत्स्पर्शनाद्याति नरः कृतार्थताम् १० समुद्भवो
यो हरिवक्षसो गिरिर्गोवर्धनो नाम गिरींद्रराजराट् विराजते सर्वजनमंडले परोपदर्शनाज्ज-
न्म पुनर्न विद्यते ११ अहो तिधन्यापि द्रुमैः स्थलीभिर्विराजते भूमितले मनोहरा वैकुंठली-
लाभिः कृता कुशस्थली यथा नदी शुद्धिजलैः सदा वलिर्दिवि १२ पुरेव साक्षात्पुरुषः परेश्वरो
भूत्वा चतुर्व्यूह मलं विराजते यल्लगुणेनाऽपददौ न्यपेक्षणो कृष्णाय तस्मै हरये नमो नमः
प्राग्गोदितल्लेनन्देपेणाधीमताजननाद्विजेन मकरध्वजो महान् कृत्वाथ तद्दर्शनमद्भु-
तं भवेषु कृतार्थो हि भवेम सर्वतः १४ श्रीनारद उवाच इत्थं हरेर्नृपयशो विशदं स्मरा-
रिस्त्रैलोक्यमलं विशदीचकार भूर्गोडुरश्मिमिलितैस्ततैर्लैः स्फुरद्भिः प्रोद्यात्त्रि-
रूपतत्त्वामलदुस्तरयासिंधुः १५ इत्थं यशः सुममलं नृपशौ वरारिः कृत्वा निरूप्य विनम्रः
प्रदर्शयन्नानि केयूरहारनवरत्नमनोहराणि तेभ्यः किरीटमणिकुंडलकंकणानि

ग॰
वि॰ ३
५२
282

रंगवल्लीपुराधीशः सर्वाङ्गसुन्दरवेषभाजः नत्वा वल्लिं ददौ सोपि प्रद्युम्नाय महात्मने तस्यैव प्र
सन्नो भगवान्प्रद्युम्नो मीनकेतनः नत्वा तूर्णमसौ दिव्यं प्रसह्येदं महामनाः १८ श्रीनारद
रंगवल्लीपुरस्यापि नाम केन प्रकाशितं एतद्धि हि सर्वाङ्गमे प्रोक्तं सर्वं त्वया किल १९ स
वाङ्ग उवाच देवासुरैः पुरा राजन्मथितः क्षीरसागरः विनिर्गतानि मथनाद्रत्नानि वि
चित्रदेशा २० निर्गतं कलशं तस्मात्सुधापूर्णं मनोहरं तद्दर्शाद्धरिः सद्यो नेत्राभ्यां स्फुरदी
क्षणः २१ तन्नेत्रहर्षविन्दुश्च कलशे निपपात ह तस्माद्धनः समद्भूतः तुलसीति प्रक
थ्यते २२ रंगवल्लीति तन्नाम चकार मधुसूदनः श्वेताकिंशुकरूपेण विवरे हेमकूटगिरेरधः
स्वा तस्मात् रंगवल्ल्या कौस्तुभायना चकार ह रंगवल्ली महानन्दाः सदा देवविराजते २३
तन्नाम्नेदं प्रसिद्धो भूद्रंगवल्लीपुरं दिवि नित्यं हि मनुमान्त्वार्षिषेणानराधीप २४
दर्शनात्पापं समायाति मृत्युहेतामहूजकः नारद उवाच इति श्रुत्वा शवराधिरंगवल्ली मा
नोहरा २५ द्रष्टा प्रदक्षिणीकृत्य देशान्तन्यान्जगाम ह हेमकूटनतीरस्थं तेवने प्राप्तभय
करे किल्लीकाकारसंयुक्तं सिंहचित्रकनादिते वनैः करीन्द्रैः संयुक्तेभिवालूकनता ह
ते कीचकाश्रूपमदावटभञ्जसमाकुले कुसाहरीनकावल्लीविदिसचनं वनम् ॥ ५२

2 32A

तस्माद्विनिर्गतः सर्प्पो दृष्टायो। जनलंवितः अथसक्रजहृंदानिफूत्कारंकारयन्मुहुः ३० हाहा
कारेतदाततेनायामेमिथिलेश्वर अचंडगरलेर्वानेभेस्मीहूतंदिशांतरे ३१ भानुः सभानुः स
भानुः प्रभानुर्भानुमांस्तदा चंद्रभानुर्बृहद्भानुरतिभानुस्तथाष्टमः ३२ श्रीभानुः प्रतिभा
नश्चसत्यभामात्मजादश पतेजज्ञुः पौरस्तीदोर्दोः सर्प्पशोर्द्दमदोत्कटे बाणैस्संभिन्नसर्वांगाः
पतितापरणीतले सर्पत्त्रूपंविहायाशुशंपवैश्मत्स्फुटघनति ३४ गत्वाश्रीकृष्णपुत्राणान्योनता
यन्मंगलेदिशाम् पुष्पैर्वर्षन्सुदेवेषुविमानेननदिवंययुः ३५ श्रीबहुलाश्वउवाच गंधर्वो
यंतुकः पूर्वंकेनपापेनसर्पताम् गतः कथंवदमनेत्तंपराववर्विनमः श्रीनारदोवाच
ऋर्षिषेणस्ययोभ्राताराममतिर्नामसुंदरः रामायणंहनुमतापदिकेनसमागतः ३६ हेम
कूटेहनुमतः कुर्वतोरामसेवनं प्रातःकालात्समारभ्यघटिकाष्ट्रंतदंश ३७ सलक्ष्मण च
रामचंद्रंध्यायतोगायतानकीपति फूत्कारैः सर्प्पवत्तस्याध्यानभंगंचकारह ३९ तदाक्रुद्धोम
हावीरोहनुमान्वानरेश्वरः शापंददौसमत्रेयत्वंसर्पोभवदुर्मते ४० तदैवतस्यचरणेनत्वा
शाहृष्टतांतलिः हेदेवपाहिपाहीतिदीनंमांशरणागतं ४१ अथप्रसन्नोभगवान्समर्पिमा

गो॰
वि॰र॰
५३
283

हयमवित् द्वापरांतेषोरे
सीतेसोहरिपुत्रयपत्रस्रोते ८२ भित्र
त्तजस्रोप्रकृतियास्याभितेनसंपाय: गंप
र्वः स्वमतिर्नामविमुक्तोभ्रहिदेहराट् ८३ सतं
शापोपिवरदाहुंगमोदार्थदः किंच: अथकासिमंहा
वाहुश्चैत्रदेशान्मनोहरान् वसंतमाधवीहंदै
शोभितान्सजगामह सहस्रदलपद्मांते
षट्पदध्वनिशालिनो पतंतिरेणा
वोपत्रसरसानीरचूर्णवत् पला

Page 105

283A

लवंगलतिकेदासीसैन्यानि

भिः पथि तेनभंगावलीरेजेकरिकर

प्रताडिता यत्रैवपुरुगाराजन्नागायुतसमाबले

बलीपातुतदोगेंधमदक्षमविवर्जिताः चैत्रायुगस

माकालोवनेतेयत्रनिम्नगाः ४८ आयुआयुतवर्षाणां

दिव्यौषधिनदीगणौ पीयूषतुल्यंचययौहेममभूमिविराजते ४९

मुक्ताविद्रुमवैडूर्यरत्नोत्पत्तिभुवर्वै संदर्पः प्रमदारामोनिमयौवनभू

षिताः ५० स्फुरत्सुपर्वनेष्वावासौदामिन्यावनेष्विव यत्रैवनारीरम्यावसंततिलका

सभा ५१ भृंगारतिलकोनामराजात्रमहाबलः चैत्रान्वीरान्समाहूयजग

मारुह्यदर्शितः ५२ योद्धुविनिर्ययौराजन्त्रघन्वसमाविसम्भवे सावः

समित्रः पुरुजित्सततजित्सहस्रजित् ५३ विजयश्चित्रके

तुश्चातिमान्विडूरथः नानावत्साःसन्नाहैतेचक्रनोरी ॥

वर्द्धिते ५४ पलायतेषुचैत्रेषुवालोभिन्नेषुमध्य ॥

ल वाणांधकारेसंजातेमहान्कोलाहलोऽभवत

ग॰वि॰ तदाशृंगारतिलकोराजाक्रुद्धोमहावलः त्रिशूलेनतदासोपिहृदिविव्याधरोषतः अन्यान्संपात
५४ पातयामासशरैः कोदंडविनिर्गतैः एकाकीविचरन्देवैनैवेषानरोयथा तदभादः स
284 मागात्सतत्क्षणेसमदोत्कट भुशुंडेसंगृहीत्वापातयामासभूतले ५८ हेमप्र
पतितः मीत्रंशृंगारतिलकोन्टप सद्योभयान्वितोभूत्वाफहेवढं
त्वलिस्वनः ५९ तरंगाणामर्बुदंचरथानांलक्षमेवच
जगान्नामपुत्रराज्ञाप्रद्युम्नायवलिंददौ ६० इत्थं
किंपुरुषवर्षंजित्वाकार्ष्णिमहावलाः नैषा
ददर्शिनैमार्गेहर्षिवर्षंततोययौ ६१
इतिश्रीमद्ग॰ वि॰ ना॰ वृ॰ रंगव
ल्लीचैत्रदेवाविजयेसंवा॰
दोमनामषड्विंशो
ध्यायः २६ ॥
राम १
म १

५४

284A

श्रीनारदउवाच हरिवर्षनामखंडंसर्वदेवैःपरिसेवितः तत्रासीमागिरिर्नाम्नोत्रिपथो
नाममैथिल १ वीरकोटस्टेकारोहाथेषामाप्यन्तराव उडितासमरथाःकोशमा
त्रवपुर्धराः २ नीलालेशसमाहराःसर्वेदोवपुषोन्न्य अग्रमस्मिन्निघागान्त्वया
लेपितभुद्दिताः ३ अकाशेपदितिम्मिर्यामिमनातेपतय अभेजने सेनामथकासमाहा
हाकारोमहावभूत ४ तदाकालिर्महाचाहमात्यमसंप्रममादंघ हागाविर्गतः
मालाहृनंतेपःस्वेमायः ५ कांश्चितंभक्षोणकांश्चितवैःस्कारः रथान्कलि
मानाहृशेनानाम्यामासमभतले ६ भग्नदर्पाःच्छिन्नपत्राःसत्वस्विलिणत्ते भ
यान्तुताःददुबुलेमात्सेपणापितिशोदश ७ ततःकालिर्महानदंशाणानिषधा
न्यपो दशार्णदेशाधिपतिःशुभांगःसर्ववेशनः ८ तमागुर्सम्युद्धेनिःकोशमा
विशेषपतिः वेदव्यासमुखेवाक्षुलामयुक्ताय महात्मने ९ ग्रुतोभगवान्साक्षा
त्सर्वज्ञः सर्वदर्शनः पप्रच्छदेशभागंलोकसंग्रहकाम्यया श्रीसूतउवाच
दशार्णोगेयकथदेशकेननाम्नावभवद्द एतन्मे ब्रूहिदेह राजन्केशवाविरूपीयते
९ शुभांगउवाच हिरण्यकशिपुंहत्वानरसिंहोभगवान् प्रल्हादेनविहाय

गः वि
ख
५५
285

त्पदृगिवर्षैस्थितोभवत् ॥ १२ प्रह्लादं प्राह भगवान्नृसिंहो भक्तवत्सलः ॥ श्रीनृसिंह उवा
च ॥ प्रीतस्तव भक्त्या मम यापुत्र पितामहात् ॥ १३ तस्माद्वरयातेयिष्यामि वंशेनेहमा
ते ॥ प्रभंग उवाच ॥ इति प्रवक्तेनोक्तिभ्यामानंदजलविंदवः ॥ १४ पतिताः कोचितेन
तन्मयोऽभून्मंगलायने ॥ तदाप्रभृति राजन्प्रह्लादो हर्षविह्वलः ॥ १५ नृसिंहं प्रा
ह धर्मात्मा नत्वा भक्ताकृतांजलिः ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ मातुः पितुर्मया सेवा न कृता
मानतापते ॥ ऋणात्तयोः कथं मुच्ये ह्येतद्दैतन्मे वद ईश्वर ॥ नृसिंह उवाच ॥ मन्नचनेस ल
भूतनीर्थे वै मंगलायने ॥ १७ स्नानं कुरु महाभाग मुच्यसे दशभिर्ऋणैः ॥ मातुः पि
तुश्च भार्यायाः सुतानां सुहृदे वयोः ॥ १८ विप्राणां च प्रपन्नानामृषीणां पितृणामृणा
यः ॥ स्नास्यति महातीर्थे सर्वेह्लनलात्परः ॥ १९ ऋणैर्मुक्तो दशभिः सोऽपि मुच्यते नात्र सं
शयः ॥ प्रभंग उवाच ॥ दशार्णमोचने तीर्थे स्नानात्कायायुवृद्धयोऽन्नगी भक्तानयो
पि स्वयाति स्नातेनत्रिषदाद्भिः ॥ २१ दशार्णमोचने तीर्थे दशार्णोद्देश उच्यते ॥ न
ष्टोत्तमः समुद्रनारदशार्णोयं नदीमस्तः ॥ २२ श्रीनारद उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा भगवान्का
लिः सर्वैः पनिकरैः सह ॥ दशार्णमोचने तीर्थे स्नानं चक्रारह ॥ दशार्णमोचनस्ना

285A

विकल्पोयः शृणयान्नृपः अतोस्य दशभिः सोपिमुच्येतमुक्तिभाग्भवेत् ॥ ४४ ॥ इति श्रीमद्-
किन्नाव·द्मार्गादेश्मविभयेद्दृरिवर्षखंडेविजयसंध्यानामप्रविंशोध्यायः ॥ ४० ॥ श्रीना
रदउवाच अथकार्तिकमहाबाहुः सुमेरोरुत्तरस्फुरन् ययौभगवतः पार्श्वविचित्राद्धि
संहतात् ॥ १ ॥ भुवंगमंततः साक्षान्महोनगंभीययेगो करहंसुरायिपन्नसांवक्रवर्णायुगा
करः ॥ २ ॥ महासंभ्रमसंभारो देवर्षिगणसंभृतः यथामेयसमासेभेदशसंख्याकरः
३ तेनोन्नतंहृदयंयेतेषणामकर्णमनोहरं तमुच्चावैमयत्नावैरुक्षितोनिर्गतोभवत् ॥ ४ ॥
ग्रदेहोहिरण्णाभिदेशभिसूरिनस्थुदविक्रमः विचचारमहावीरोवीरसमागणसंगमे ॥ ५ ॥
वीरचंद्रश्रुमेनश्रुविचित्रगर्वेगवान्वृषः ग्रामःशोर्ज्जवसः श्रीमान्कुतिर्नागितिजितैः स्मृताः ॥ ६ ॥
सर्वेनलहृयस्थमंगलहीनाहर्षपूरिताः कस्मात्स्वयंवदेन्लोकामिसेनासमाधयः ॥ ७ ॥ य
शुन्नस्तभालयत्रंपरिताविस्मितोभवत् सर्वेविस्मितसर्वेद्वारामहीतापरमाद्युताः ॥ ८ ॥ त
देवमेनामसंप्राप्ताविविनत्रोहृयत्नय दृष्ट्वाराजोयदुबलाहूरेनस्योसविस्मिता ॥ ९ ॥ गु
णाकेश्यानविवेरुविक्रमेनवसवःस्फुः ऊरुखंडमंडले गवानकालीनहिचक्रवान्तकः
ऊनोरजः प्रोहममअर्कमंडले ॥ १ ॥ पवंवदंतीयरवाहिनीस्वतःकोदंडयोर्षरदसनंपरे

गो.वि.
ख.
५६
286

करींद्रचीत्कारतुरंगहेषणैर्वादित्रमिश्रैस्समुपाययौ ततः ॥ ११ ततोऽद्य चक्रस्य सुतप्रणोदि
तः बलेन सेनापति सवीरधन्वनः प्रणम्यतं प्राहरथस्थितं नृपं गुणाकरं सोऽपि स्वमर्कतेजसः
१२ उग्रसेनस्तु निशांकहारकेशवहरतमः जंबूद्वीपनृपान्जित्वा राजसूयं करिष्यति ॥ १३
तेन प्रणोदितो वीरः प्रद्युम्नाय विनोदवः जित्वा तस्मात्त्वं वै तथा किंपुरुषं च नपद्मीवर्षे
ततो जित्वा करं त्वं वै समागतः प्रद्युम्नो हि गीशतनयो यदुदेनापि पूजितः ॥ १४ उपायनं
तु यादवं प्रद्युम्नाय महात्मने तेन नीतं यत्र पश्यमाहं तु कः क्षेमः स्थितो ॥ १५ श्रीकृष्ण
चंद्रो भगवान्सहाय स्याद्विद्यते शुभं यस्माहं तमानाख्यानेचेत्तुं मंभविष्यति ॥ १६ श्री
रथेनोवाच गुणाकरो नृपश्चायं शक्रेणापि प्रपूजितः नरास्याति बलिसोऽपि प्रद्युम्नाय
महात्मने ॥ १८ शृंगवर्त्व वर्त्माव्रात्मेवाबाहो विद्यते हरिः यस्य सेवां प्रदाम्भुमिः कोऽनिपर
मात्मनः ॥ १९ तस्मै ते वै तनयो नेपमात्मितनाद्विगुणाकरः वर्षाणाम्युते तु गोहरिर्वीराह
रूपधृक् २० संतुष्टेन पतिभक्तं वरं वृहीत्युवाच ह राजोवाच हरिं तत्र रोमांचितोप्रेम
विह्वलः २१ भगवंस्त्वामतेदेशास्यशोन्यापि न रोचते मां जेतां न भवत्तमा वोस्मि नाथ
वैरोमया २२ तथास्तु चोक्त्वा भगवांस्तत्रैवांतर्हितोऽभवत् तस्मात्तस्य यशोऽश्रीः शीघ्रं

286A

कर्तव्यमेवचनंस्वतः २४ नैवेद्यवद्भिस्युकलिः करिष्यामिनसंशयः श्रीनारदउवाच एवमुक्ता
उद्धवस्तस्मात्संग्रामेनामिन्यभूते २५ शशांमसर्वपद्मतपद्मोमस्दमिनं अन्तकर्माद्भुवावी
रः सुबाहुर्भद्रपकलः २५ शान्तिदेशः शर्णामासः सोमकोवरपवच कालिंदीनंदनाहृ
तेषयुगम्मस्ययपस्यतः २६ एतैर्हि गोमिदेशमिहूनायाद्रु समागताः उतोः क्रूरमिः सृहूय
हूनांचेहविकमैः २७ अभवत्तमुलेयुद्धमथ्यीनामर्थिमिर्यथा स्फुरद्भिर्निशितैः शस्त्रैर्जि
वीरपुंगवाः २८ वर्षाकालेयथाराजन्मलद्भिः सर्वतोघनाः परिवर्षे शरैः शार्ङ्गैः शक्तिकुंत
परश्वधैः २९ गदाभिस्तानवाणौघैः पृथग्वीरपुंगवाः तणामात्रेणरुधिरप्रभवाशेलुहृ
पिणी नदीवभूवराजेद्रशतयोजनविस्तृता विद्रुद्भुवुस्तदा शेषाः उत्तराः कुरुवाजनाः
प्रावृकालेयथाप्राप्ते मेघसंचारतस्ततः ३१ शर्णामासोमहावीरः कलिंदीनंदनोबली
चूर्णयामासवाणौघैः स्पंदनेवीरधन्वनः ३२ वीरधन्वापिविरथोधनुष्टंकारयन्मुहुः ज
घानवाणविंशत्याशर्णामासंमहावले ३३ शर्णामासः सवाणेनमध्यतस्तान्द्विधाकरोत
वीरधन्वाथचिच्छेदरथनुर्ज्यांतमसानादिनीं ३४ वाणैर्नैकेनराजेन्द्रकुवाकौनेवमित्रतो ल
ब्धभारमथीगुर्वीगदामादायमस्तवं ३५ जघानवीरधन्वानं शर्णामासोमहावलः गदाप

ग.वि.
वे.
५२

हाहत्यथितेनवीरधन्वाभसोनकरः ४६ परिवेनजवानाशुहर्णाभासं——सतं हर्णाभासः सम
न्याप्यवचनेनामपर्वते समुत्पाद्यस्थितेभग्नकोहलाभ्यांयाहरेःसुतः वीरधन्वासमन्या-
युपाशपाशेनवपर्वते ४८ स्थितोभग्नामहावाहुर्नेनाशणमंडले हयेगात्वेपणात्तस्यांमर्हि
तोऽर्पितोगिरी पतितोभूतलेहूर्णीचक्रवुश्चांतमानकरूत ४९ गृहीत्वावीरधन्वाखंहर्णा
भासोहरेःसुतः भ्रामयित्वाशवविदेपवागत्यापुरिवेगतः ५० वीरधन्वाप्रपतितोगुणाकर
कृतस्थले मूर्छितोभग्नवेगोभूदुद्वमनरुधिरंमुखात् ५१ हाहाकारोमहानासीद्गागण्या
पुरिवेगतः देवडंडभयोनेदुर्नेदुडुंभयस्तथा ५२ हर्णाभासोपिसुराःपुष्पवर्षंप्रचक्रि
रे पपाडुत्याचननृपतिःपुत्रंदृष्ट्वाथमूर्छितं ५३ गृहीत्वादिव्यकोदंडंयुद्धेकर्तुंमनोदधे
तेनायमंविदांश्रेष्ठोमुनीन्द्रःसर्ववित्कविः ५४ गंतुमभ्युदितंवीक्ष्यवामदेवस्तमब्रवीत् ।
वामदेवउवाच राजंस्त्वंहितमानायडुर्कलेसांदाह्रारकायांविराजते तेनकृसेनपुत्रो
यंप्रद्युम्नोयादवैःसह ५५ उग्रसेनमावार्थीयमराजेनंप्रणादिते गुणाकरउवाच परि
हर्णांतमस्यापिश्रीकृष्णस्यमहात्मनः लूनाविदमेब्रह्मन्ब्रूहिपरावरवितम श्रीवामदेव
उवाच यस्मिन्सर्वाणितेजांसिविलीयंतेस्वतेजसि तंवदंतिपरेसाक्षात्परिपूर्णतमःस्वयं ।

287A ध्येयो ध्येयोशास्त्रयोधेशः कलापूर्णः प्रकथ्यते ध्यायामाधेश्वस्मतः षट्‌ः परिपूर्णतमः स्वयं ५०
परिपूर्णतमः साक्षाच्छ्रीकृष्णोनान्यएवहि एककार्यार्थमागत्यकोटिकार्यंचकारह
५१ श्रीनारदउवाच श्रुत्वाकृष्णस्यमहात्म्यंबलिनीवागुणाकरः वैदर्भीसूनुप्रद्युम्नकरशो
नार्थंसमाययौ ५२ कालिंदीतटिणीकृष्णनवोदहावलितनः यक्षपूर्णानुविभुनाया
हगाहृदयागिरा ५३ गुणाकरउवाच अद्यमेसफलंजन्मकुलंमेचदिनेशुभे अद्यक्र
तुक्रियाःसर्वाःसफलास्तवदर्शनात् ५४ त्वदंघ्रिभक्तिःपरमार्थलक्षणामस्तुमेवन
जन्मसंममेपरे त्वमेवसाक्षाद्धितभक्तवत्सलःपोशभमत्स्यापिहिपाहि ५५ प्रद्युम्नउ
वाच नानैवराज्यसंपूर्णकाभक्तिस्तेप्रमलक्षणा मद्भक्तसंगमोभूयाच्छ्रीःस्याद्भागव
तस्तिह ५६ श्रीनारदउवाच इत्युक्त्वाभगवान्कार्ष्णिःप्रसन्नोभक्तवत्सलः ददौतस्मैवर
पतिपूर्हृदयंमेयत्तुरंगमं ५७ इतिश्रीमद्ग· वि· ना· व· उत्तराकुरुखंडविजयः संपूर्णोनाम
एकविंशोध्यायः २८ श्रीनारदउवाच प्रद्युम्नोथमहाबाहुर्जित्वाराड्नरान्कुरून्
हिरण्मयंनामवर्षंजेतुंकार्ष्णिर्जगामह १ यत्रसीमागिरिर्दीर्घैः श्वेतोनामसकृत्पुलिनः
तत्रकूर्मोहरिःसाक्षादर्थमायस्यदेशकः २ पुष्पमालानदीतीरेनाम्नाचित्रवनंम

ग.वि.
स्व.
५८
288

हत सपुष्पफलभाराढ्यांकंदमलनिधिस्तनः ३ वानराः संनितत्रापिवंशजानलनील
यौः न्यस्ताश्रीरामचंद्रेणात्रैवनायोमैथिलेश्वरः ४ सैन्यद्वारा धंचतेऋक्षवाग्रहनुकामाविनि
र्गताः प्रद्युम्नसैन्येचोन्यनुःअग्नेर्गैःक्रोधमूर्छिताः ५ नरैर्वैतैस्सुलांगूलैः गजानश्वा
न्रथान्बप इतस्ततःप्रधावंतःपातयामासुरुद्धराः ६ लांगूलैश्चरथान्बध्वाचिदिव
श्रीवैरवलात विजयध्वजनाथस्यविजयस्यानुनसस्य च ७ रथंबध्वाथलांगूलेकेचितु
न्सनंदवे कपिध्वजध्वजेसालालकपींद्रो हनुमान्प्रभुः कोपाच्छाःफाल्गुनस्य सावैः उ
त्पपातरंगणगणे धृत्वातत्रवपुर्दीर्घंशतयोजनविस्तृतं लांगूलेनचतान्बध्वापातया
मासस्थलेले ९ ततःप्रधर्षिताः सर्वेज्ञानानाथीरामकिंकरे नेमुस्तं सर्वतोराजकुन्ता
नलिप्सटःशनैः १० केचिदालिंगनंचक्रुः केचिदन्येनवेजनाः केचित्तुचंचुर्लांगूलंके
चित्पादंचवानराः ११ तावातिंगयमहावीरःस्पृष्टास्तत्याग्निनापुनः दत्वाशिषंततकुश
लं पप्रच्छाथांजनीसुतः १२ ननामतंवानराः सर्वजगत्पुष्पित्रवकेनरूपं हनुमानजेनस्या
पिध्वजस्थंपंतरयीयत १३ मकरास्थानततोदेशान्यदुस्त्रामीनकेतनः यपोव्याहृस्लिव
दैः साईद्वंद्वमीनाराश्यनसद्भुः १४ मकरस्यागिरेः पार्श्वाद्वंद्वमिथुनमिमिश्रितः मयूभ

श्यामप्युक्रमः करिष्णुः प्रेरितासि किल १५ तेनैवं शितं बलं सैवं प्रसितं वीक्षा संयुतं तथा कासि-
महाबाहुः पवनात्मे समादये १६ तद्वातनारितारा जनाना तावैपि दिशो दश तत्र देशे जनाराजनस्य
दैवमकराजनाः १७ ततस्तु रिरिभोवेशस्तत्र हस्तिमुखातनाः पर्वदेशात्ततः पश्चिमस्यां गता-
न्विषयानातः १८ कस्मिंश्चिद्दर्शितत्रापि मनुष्यानुष्णगर्धिणः त्रिशृंगस्य गिरेः पार्श्वे नगरीं स्वर्ण-
चर्चिकां १९ हेममैथ्यमयीं दिव्यां रत्नप्राकारमंडिताम् हिरण्यपर्वणो गृहैः सौजैर्नैरितरैपु
भिः २० नागैश्च नाककन्याभिः पुरीं भोगवतीमिव चंद्रकांतानदीतीरे शोभितां मंगलालयां
कस्मिंश्च समायये राजन्ययाशक्रो मरावती २२ तत्र राज्ञा महावीरो नाम्ना देवस्तु वीवली स
स्तु श्वात तद्बलं सृष्टा नावलिनीनाहिरण्मयी २३ प्रद्युम्नश्च जयाभामासभक्त्या प्यमयाश्रुतः तेषां
छु महाबाहुः प्रद्युम्नो भगवान्हरिः चेद्दतेकथंशोभा सर्वेषां च वदाशुभे २५ देवसाव उवाच
स्वपश्यमाणापितृपतिना कुर्महरुपस्यमापते अंगीप्रक्षालिते तेनवारिणाभून्महानदी २६
चेतपर्वतश्च शृंगाद्वाचनतीयहतमः पश्चधात्यामनु स्मतोगोपालोपरूपाणाकृतः २७ जगान
कपिलोराजावसिनासिंहशोकया वृषिष्ठेनतदाग्रासः स्फूरद्वेसममपागमत २८ क्रोधेना-
पीडिततनुः पश्चिमदन्तार्थमाचरत् प्रसानयोपमाग्नानागलल्कृष्णान्मनोः स्ततः २९ सुक्तो

ग.वि.
रवि.
५१८
284

मवेद्वत्सरेहृशंभावमभवत् चंद्रकांतानदीचेयंप्रसिद्धाभहिशापेये २० तस्याःस्नानेचकर्त्ती
शोवर्यसर्वेन्नृपत्तम् द्रूपेणाचंद्रतुल्याकोभवामीत्रनसंशयः २१ नारदउवाच इतिश्रुत्वामहा
ह्वावाहःप्रद्युम्नोयादवैःसह चंद्रकांतानदीस्नानाद्देहेदानान्यनेकशः २२ इतिश्रीमद्ग.वि-
ना० व० मकरध्वजसिंहकौंचविष्णेगरेशविजयद्विग्विजयप्रसंगेविजयसंस्थानंनामएकोनत्रिं
शोध्यायः २९ श्रीनारदउवाच एवंदिग्विजयंकृत्वाजित्वाकार्ष्णिर्महाबलः जगामास्यकंस
ईदेवलोकमिवस्फुरत् तस्यसीमागिरिःसाक्षान्नीलोनामनगाधिराट् तत्रेतरेकालदेशे
नगरीभीमनादिनी २ कालनेमिसुतस्तत्रकलंकोनामराक्षसः त्रेतायुगेरामचंद्राद्भी
तोप्राप्तपलायितः ३ लंकापुर्य्याःसमागत्यवामकूटाद्दैत्यैःसह रक्षसामयुतेनाशुयुद्धा
यकृतनिश्चयः ४ खरारूढःकृष्णवर्णोयदूनांबलमाययौ यदूनांराक्षसानांचघोरंयुद्धंबभू
वह ५ प्रद्योषोमात्रवान्सिंहोबलःप्रबलकर्द्दमः महौजोजोमहाशक्तिरपराजितएवच ६ ल
ब्धानानेदनाद्दैतेश्रीकृष्णस्यसुतास्तुभाः सर्वेषामग्रतःप्राप्तावाणैःसमीलौःस्फुरत्प्रभैः
७ राक्षसानांबलेतच्छ्रबाणैर्वेगैर्यथाचने वाणौघैश्छिन्नभिन्नांगाः राक्षसारणदुर्मदाः
८ त्रिशूलानांमुद्गराणांवर्षाञ्चक्रुर्मदोत्कटाः कलंकस्तत्तदाप्राप्तमश्वंवैपितामहमानात्

289A

यान् हयान्वारणान्सुभ्राग्रान्मुखेविक्षेपसत्वरं गजान्यादेशचोन्नीयपक्षिणीश्वरान्नकंबलात् १० स्येद
नादसमायुक्तान्याक्षिपद्वावबलात् प्रदोषःश्रीहरेःपुत्रःकपींद्रांस्समादधे ११ तद्बाणान्निर्गतः
साक्षाद्वायुपुत्रोमहाबलः गृहीतामुद्गरंघोरंवज्रमिवद्रष्टुप्रभुः १२ गदसान्पर्वताकारान्मातृयामा
समंततेले कांश्चित्करेणशोणीयविक्षेपगगनेबलात् १३ कांश्चिद्दन्तदोर्भ्यांनानिदयांस्त्रिधरो
मध्यात्परिवीयानसुरान्कांश्चिल्लांगूलेनमहाबलः १४ वातस्तूलमिवाकाशेविक्षेपशतयोजनं ह
नुमंतंततासाकलंकोभ्रातसंभ्रमः १५ लत्वभासमयींगुर्वींगदांविक्षेपनादयन् उत्पपातकपिर्वे
गाद्दृष्टामभ्रमपपातह १६ उत्पतन्वानरश्रेष्ठोशोभमंगंकारयन्मुहुः १७ मुष्टिनाघातयित्वातेकि
रीटेतस्यवादरे कलंकोपितदातमेत्रिशूलंसमादधे १८ उत्पतन्सकपिर्वेगात्तृष्टिदेशेपपा
तह हनुमानतदादोर्भ्यांपातयित्वामहीतले १९ वैडूर्यपर्वतेनैनंनातस्योपरिसमाक्षिपत् गि
रिपातेनचूर्णांगोमृदितःपंचतांययौ २० तदाजयजयारावःश्रावब्धनिस्तुतोभवत् हनुमा
न्भागवान्सत्रातत्रैवांतरधीयत प्रदोषसोपरिसुराःपुष्पवर्षांप्रचक्रिरे २१ सपुत्रकार्ष्णिमहा
बाहुःससैन्यपरिवारितः मनोहरांस्वर्णमयींमानवीनगरीययौ २२ नैकरूपसेवनंतत्रकल्पवृक्ष
लताश्रितं हरिचंदनमंदारपारिजातोपशोभितं २३ संतानामोदसंमिश्रवायुभिःसुरभीकृतं

ग॰ वि॰ केतकीचंपककलनाकुरुंडैः परिसेविते २४ माधवीनां लताजालैः पुष्पितैः सफलैर्नतैः नदद्भिर्हंसग
ख॰ ल्लिकुलैः वैकुंठमिव सुंदरं २५ योजनानां पंचशतं लंवितं नाकपिर्गिरिः प्रयोयः शोभितं योजनं श
६॰ तयोजनविस्तृतं २६ पुंस्कोकिलैः कोकिलैश्च मयूरैश्च हंसैर्दात्यूहकूजिते २७ सर्वर्तुपुष्पशो
290 भाढ्यमादिपत्रेदनं वनं मृगश्रपवासमेतं च शार्दूलैः सहसैश्चिल २८ नकुलाः फणिभिः सा
र्द्धं यत्र वैरविवर्जिताः प्रयुतं यसं यत्र भ्रमरध्वनिसंयुतं २९ सहस्रपत्रैः कमलैः शतपत्रैः सु
गंधिभिः रंजितो वर्तमानं समानं दंसिवसुंतिमत ३० तद्वने सुंदरं दृष्ट्वा निर्गतान्नगरीजनान् पप्र
च्छ वांछितं साक्षात्प्रद्युम्नः सर्ववित्कविः ३१ श्रीप्रद्युम्न उवाच कस्यायं नगरी रम्या कस्येदं वन
मद्भुतं वदतास्मिन्सुविस्तारे हे लोकाः पुण्यशालिनः ३२ जना ऊचुः वैवस्वतो मनुर्नाम सूर्यवंशे वा
वर्तते नृप मांधवेत्तु गिरीशस्य सत्यं नारायणो हरिः ३३ वर्तमाने सदानंता करोति विपुलं तपः त
स्यायं नगरी रम्या तस्यैवेदं शुभं वनं ३४ वैकुंठाच्च समानीतं श्रीहरेः कृपया नृप वैकुंठाच्च समानी
ता भूमिस्थायं गिरिस्तथा ३५ एवं सर्वे पि राजानो न स्वयं प्रभवादिनो सूर्यवंशानो राजन्यश्चद्रवंश
मेवहि भोः ३६ श्रीनारद उवाच तद्वियाणां च सर्वेषां हृष्टानं प्रपितामहं प्राह देवमनुं सार्वावि
ष्णितो भूद्धेः सुतः ३७ श्रुत्वा वचस्तदा सद्यो भ्रातृभिर्युद्धमिहेतः मानवार्द्धसमारुह्य प्राहदे

290A

वेददर्शिन ३७ ज्ञातसर्वप्रभावांमायोयोनतंतरहितोदृशा महायोगमयेमात्मादुष्टेनेशोनरूपिणा ३८
वेदव्यासस्वरूपायेश्रुवमिष्टपिष्टाणादिभिः पश्यामेमहाराजस्थहंतंश्रीहरेर्यशः ३९ ननामका
र्स्निर्येडुभिः महेवेनकृतांजलिस्तत्रसमाहितोभवत् मनुःसन्तुष्टायहरेःप्रभावविद्वा
ससंभ्रमहृदयाभिरब्रवीत् ४० श्रीमनुरुवाच नमस्तेवासुदेवायनमःसंकर्षणायच प्रद्युम्ना
यानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः ४१ अनादिरात्माप्रकृष्टस्त्वमेवत्वंनिर्गुणोसिप्रकृतेःपरंतेस
हावशीकृत्यवलात्प्रयानेगतोसिस्नात्वमिवपासिविश्वं ४२ ततोविवेकंसविहायसर्वतोमना
स्थिलंवात्रमनोमयंजगत् भजेःपरंनिर्गुणमादिपूरुषंसर्वज्ञमाद्यपुरुषंसनातनं ४३ जाग
तियोस्मिन्स्वापनेगतेसतिनायंजनोवेदसतःपरंतं पश्यंतमाद्यपुरुषंहियजनेनानपश्यतिस्व
चक्षुमलेचनेभजे ४४ यथानभोग्निःपवनोनसज्जिचछेदनकाष्ठेनरजोभिरावृतेः तथाभवान्स
र्वगुणोप्युनिर्मलोवर्त्तौघयस्मात्स्फटिकोमरोमलः ४५ योगेनवालत्तणघावकांक्षे
र्यपदस्फोटयत्ययोःपरं नजायतेयत्ध्वनिनोत्तमेनसद्वाच्येननत्वहृतजनस्तलोकिकैः
४६ वदंतिकेचिद्भुविकर्मकर्त्तृयत्कालंकेचकेचित्परयोगमेवतत् कश्चिद्विचारंप्रवदंति
यच्चतद्ब्रह्मेतिवेदांतविदोवदंति ४७ यंनस्पृशंतीहगुणानकालजामायेयंदिव्यंचितमनो

म॰वि॰
खं॰
९१
291

नत्तुद्दयः महत्तत्वेदोव्ददतीजितन्यं विशंतिसर्वेनलविस्फुलिंगवत् ४८ हिरण्यगर्भःपरमा
तत्वंयद्धाम्नदेवंप्रवदंतिसंतः एवंविधं त्वां पुरुषोत्तमेशंममस्वामसदाहं विचराम्यसंगः ४९
श्रीनारदउवाच मनोवाक्यंयदाश्रुत्वाप्रद्युम्नोभगवान्हरिः मंदस्मितोमनुंप्राहप्रियैर्भिः
संमोहयन्निव ५० श्रीप्रद्युम्नउवाच त्वत्तोपरःक्षत्रियाणामादिष्टःप्रपितामहः मत्प्र
जनीयोवृद्धोसि स्मावो यमधुरंधुरः ५१ त्वःप्रजाश्ववयंरत्याःपाल्याःपोष्याश्चसर्वतः भव
तानग्रुनाद्दिष्टं तपसैनजगात्सुखं ५२ मत्परंत्वत्समःशोसाधो परमात्माहरिःस्वयं नृणाम
नन्तमोहारीमाधुरेवनमास्करः ५३ श्रीनारदउवाच इत्युक्त्वाभगवान्कार्ष्णिरनुज्ञाप्यप्रण
म्यतं परिक्रम्यमनुंराजन्स्वाचममोजगामह इतिश्रीमद्गर्गसं॰वि॰ना॰व॰कलवकदेशमान
वदेशविजयेरम्यकखंडविजयंरुदोनामत्रिंशोध्यायः ३० नारदउवाच इत्थंतरम्यकं खं
डंजित्वाकार्ष्णिर्महाबलः सुमेरोः पूर्वदिग्भागेकेतुमालंजगामह १ तस्यसीमागिरिःमा
ल्याल्माल्यवान्नामसेविथल चक्षुर्नाम्नापत्र गंगामहापातकनाशिनी २ गिरेर्माल्यवतः
पार्श्वेपुरीमन्मथशालिनी रत्नप्राकारसंपन्नादेवधानीवशोभिता ३ यत्रवैपुरुषाराजन्का
मदेवसमप्रभाः शारदेंदीवरश्यामाः पद्मपत्रनिभेक्षणाः ४ पीतांबरधराःसर्वेः पुष्प

291A हारमनोहराः क्रीडंत्यः कंदुकैर्यत्र कामिन्यो नवयौवनाः ५ यो देवो मोदयन्नेवं वनालिकु
लमालितः गायीकरोति भ्रमरगानसमं तान्द्रुतघोषजने ६ तत्पुरीवासिनो लोकाः निर्गतास्तेव
हुश्रुताः जगुर्यशः प्रद्युम्नस्यापि शृण्वतः ७ केतुमालाकृत्स्नुः यत्राद्भुतांगशयने जगदा
निद्राशीमातान्प्रयान पुरुषेश्वरस्यादिदेवः यः सार्थितः स्मरणैर्भुवनावनाय तस्मैनमो भगव
ते पुरुषोत्तमाय ८ जातो मतः पितृगृहात्पितृगैर्विमालनं नंदालयं शिशुतनुः स्वतनेदपा
म्नामैलालितः सद्गुणयावृद्धमंगलश्रीः प्राणप्रहारमकरोत्किलपूतनायाः ९ बा
लोवभंजनशयने शकटं पदा कुवन्स्तेनिपात्य स्वहृद्धः दतमस्य हृष्टे मोदयदर्पणिजरूपम
लकृतो भद्रगोपाण्मेकृयितसंदरभागपलक्ष्मीः १० संलालितो व्रजजनैर्नवनवनीतचो
रः श्यामोमनोहरवपुर्मृदुरः सबालः भित्वा जघास दधिपात्रमतीव बध्वा हृद्दोव भंजनमन
नीलतनुदामबद्धः ११ वृंदावनेतु निचरन्स्तितवत्सगोपैर्वत्सासुरं च विनिपात्य बकस्य हृद्वे
सच्यो विगृह्यलवमेतुस्त्वद्वीयदिस्त्वंदरामबकं तृणवर्तदिव्यो १२ संधारयेयुः शिशुभि
र्विहृत्य वत्सेषु संघान्वेणुभ्रमणान्सदनमोहनवेषभूषः गोपान्वयामरसुखे प्रहितात्मजगोप
गोगोपवत्सवपुषः सचकार सद्यः १३ देवं तमादिपुरुषो भगवाननंतः सर्गः प्रथा

गी.वि.
स्वे:
६२
292

नपुंषेष्वप्यत्रादिदेवः पूर्वावपुःसविहरन्नवबालकेषु संमोहयन्निपिमजोविवभारक्रमः
१४ विश्लेषयेन्तुवत्समसौ वलिनावलेननालेप्रमत्तप्रसहसा फणिकालियाख्यं चक्राममवधि
मपिवरदत्तु जेष्वलेवं सयोजनचानमवलोहट(?)मुष्टिनाच १५ सत्यासन्नवजपमूर्नमधुरेक्ष
णान्यौ वणुंवरेव्रजवधूनिजगीतकीर्तिः दिव्यांवराणिसवहारवरांगनानां विमांगनाभि
रभितः कृतभक्तभोगः १६ देवे वियिवर्षतिपशुपपगिरित्रुणैवहुनेपकृतवालःस्वोच्छिली
ध्रेविभांक्षितिंतुगजराजिवंकजमेकहस्ते शवोपतिवचोभिरनस्तुतोभूत् १७ नेदंजगो
पवरूपणात्वजनापलोकं दिव्यंपरंवतमयो दिविदर्शयित्वा श्रीरासमंडलगतो व्रजसुं
दरीणां रेमेकलिंदतनयातटिनीपुलिनेंगनाभिः १८ मानेहरन्मदनयौवनमानिनीनामेव
दंधेव्रजवधूनिजगीतकीर्तिः स्वविभमनोहरपुविरहागुराणांमालादुरिमंटनमोहन
श्रीविरासीत् १९ वृंदावनेसवृतराजवरांगनाभिर्विसृतविभूतिविभिर्विसृविभूतिभिरि
वोद्भूविरादिदेवः रेमेमन्तः सवैः सचरासांगेकेशरकेउलकिरीटविटंकवेषः २०
नंदंवमोत्सफणिनेप्रदरोचमोर्तदिव्यमणिसवजहारहिशंवचशत् गोपस्तुतोब्र
सभरूपयोक्षितिंशभुमानिपान्यनिजवानकेशरौ(?) २१ केसःपरभयमवापवतेनके

292A

श्रीमंत्रेपिवितःसत्वनेमत्ववपुः प्रवंशः उत्सन्नपतेचतरसायुनगापनेनंश्रीमद्भूतानामुरस्रगतेतना
जघानकृष्णः २२ योनाभरेनवकूवर्णीतभामपत्नीर्योमामस्रेसुररिपुंहतवान्बलेन यस्कृ
रवर्णीनमहोदरस्यादिदेवोगोपीजनानीविरहानुरचितवैरः २३ स्फाफल्किनेस्तातिकरा
यनिजसरूपमंतर्हितेजलचपेमवदर्शयिता संप्रापनत्रमथुरोपवनेविरिष्ठंगोपालके
ष्वसवलोमथुरांददर्श २४ सोरंचरन्मथुपतेरसकेन्यक्षेत्यकृष्णः प्रदायचववनमथुरावाय
काय मालायुतेसमनुकंप्यचकारकुब्जांयनुश्चसहमानमथन्नभंज २५ हारिहिपंचवि
निहत्यनेरेंद्रहस्तान् हत्वायश्रुद्धविनिपात्यसंगभमे कंसेहरिस्तुपितरावयमो
चयित्वावंधान्नपंगुरिचकारमहोग्रसेनं २६ नंदंप्रसाद्यबहुदानकरोयहंस्तानाहृयः
तर्पसवथेनेसुनिवेशयिता विद्यामधीत्यसदृशोपमृतेह्यपत्यंकृष्णावधंदनुजपंचजन
स्यकृष्णः २७ गोपीजनानसमनुगत्स्मवोचवेनाक्रूरेणहास्तिनपुरेवयपाठपुत्रान्
कृष्णोविजित्यबलिनेचजनस्मृतेभैचभस्मीचकारमथुरांदरशामकाल्ले २८ निर्मा
यवाङ्नपुरेस्थितपत्यकृष्णोनिलेचक्रंऽरतपुरान्किलभीष्मकन्या पुत्रेणशंवरम
रिनिजेवानचारादात्तेमणिंगुणिविजित्यसकृत्सराजे २९ भामापतिःसचशिमःश

ग·वि·
खं·
६२

293

तुथनन्नस्त्वटनाग्नुवाहुवितस्थुस्तुतमापेशाः श्रावंत्यराजतनुजांसुजहारकृत्सः सन्तोस
यवरग्रहेहृषभान्निमिवा ३० कैकेयराजतनुजांसजहाभद्रांश्रीलक्ष्मणामविलभद्रूप
तेः सुतांच भौमेविजित्यसवलेयुधिपुत्रमेवेनिन्यवधोरशमहत्सुवनोगमास्मु ३१
भामेव्यवायमुरतहंच सभांसुधर्मांशक्रंविजित्यसजहारकलमित्रः योहृक्विताणंच
विजयानवलेनगोष्माकाणामवाहूनिचपंशतयाच्छिनत्सः ३२ तेनोपमेसनकानवे
घजगादिजिनंसप्रषितोनिजसुतःशिलशंवराणिः योग्रागतोमुविविजित्यनपान्स
मस्तान् श्रीकेतुमालपतयेत्र्नमोस्तुतस्मै ३३ श्रीनारदउवाच प्रसन्नःश्रीहरिः
कार्ष्णिः जंदलेकटकानिवहीणमणिगजान्नयान्स्रैनेभ्योमहामनाः ३४ पुः
रामनमथशालिन्याःपतिःसंवत्सरोमहान् प्रद्युम्नायवलिंप्रादान्नमस्कृत्यप्रजाप
तिः ३५ अथकार्ष्णिर्महावाहुर्दिव्यंकामवनंयया जनैरगम्यंगम्यंचप्रजापतिदु
हितृभिः ३६ सुदरंमन्मथाक्रीडंहृतंकामास्तुतेजसा नारीणांयत्रपततिव्यसुरोभो
नुवत्सरे ३७ नदीपराक्रामवनाद्धिनिर्गतः श्रीपुष्पधन्वान्पपंचसायकः पीतां
वरः प्रणामतनुर्मनोहरः तेनानकादेउग्राथ्वनिस्मरः ३८ यद्बाणतोयावदपुगाः

293A

वाः स्वनः ससैनकाः साश्वगजाः पदातिभिः निपेतुर्गगनात्किलकामविह्वलाः सहसा।
वेगस्य नवर्णानेभवेत् ४९ अथाश्रुकालीजगदीश्वरेश्वरः प्रलीनतां प्राप जलेजलं य
था सद्योविसिस्मुर्यदेवः ससैनकाः विज्ञाय पूर्णान्नृपहृक्विलाणीसुतं ५० इतिश्रीम
हे॰ वि॰ ना॰ व॰ मन्मथदेशविजये केमालाखंडविजयसंपूर्णोनामैकत्रिंशोध्यायः ३१
श्रीनारदउवाच अथकार्ष्णिर्महाबाहुः केतुमालंविजित्य सः भद्राश्वं प्रययौ धन्वी
त्वं शृणुष्व समहिमन् १ यस्य सीमागिरिः साक्षात्तेगंधमादनः सीतानाम्नी यत्र गंगा वा
हती पापनाशिनी २ वेदलोते महातीर्थे सर्वपापप्रमोचने हयग्रीवो महाबाहु
र्यत्र सन्निहितो हरिः ३ भद्राश्ववर्षमुख्यतस्य सेवां करोति हि गंगातीरे सुपुलिने
प्रद्युम्नस्य महात्मनः ४ बभूव शिबिरं सूत्राः हेमांबरमनोहरः ५ भद्राश्ववर्ष
स्वतीमहात्माभद्राश्वदेशाधिपतिर्महोमनाः प्रदक्षिणीकृत्य ननाम भक्त्या दमावा
लिकृत्य सुतापदाद ५ भद्राश्वउवाच नेमाताङ्गवाम्सर्गाः परिपूर्णतमः स्वयं सा
क्षान्नारदलोणार्थाय जगड्डेलैविनिर्गतः ६ भगवन् शंखोनामदैत्यः पूर्वं जितस्त्वया
तस्य भ्राता महादुष्टः कनीयान्तु कचः स्मृतः ७ गोकुले कृष्णचंद्रेण मारितः शकट

ग.वि.
खं.
६७
294

स्थितः तस्यं भ्रातामहाङ्डुष्टोज्येष्ठोस्ति शकुनिस्थितः ७ नैवंयोगपलस्यादेवनान्ये
रपिकदाचन श्रीप्रद्युम्नउवाच कस्यवंशेसमुद्भूतः शकुनिर्नाममैत्यराट् कस्मि
न्पुरेस्थितस्तस्यवलंकिंवद्धर्मवित् ८ भद्रश्रवाउवाच कश्यपस्यमुनेर्दित्यासाहि
दैत्यौवभूवतुः हिरण्यकशिपुर्ज्येष्ठोहिरण्याक्षोनुजस्तथा ९ हिरण्याक्षस्यतस्या
पिवभूवुर्नवपुत्रकाः शकुनिःप्रथमोद्दृष्टोमध्यमःसंनसेनापतेर्वावृकः कालनाभोट
रिश्मश्रुस्तथोत्कचः १० देवकृटाटविस्त्रीणाहिजवस्त्रगिरेरधः पुरीचंद्रावतीना
मदैत्यानांदुर्गमंडिता ११ शकुनिस्तत्रवसतिभ्रातृभिःपञ्चिरावृतः यदायदाहिमु
निभिर्यज्ञारंभोभवेदिह १२ तदातदाहितेनापिभंगाकारिघट्टनम पुरंदरस्यापिदृ
योरत्नमश्वैर्चश्रवाःस्मृत १३ आहृतस्तेनवलिनाकामधेनुःसुरद्रुमः यस्माज्जयंति
शक्राययावुद्धियाःसातंतापिते १४ नैवंयोगस्तथादेवदेवदेवःककेदृशपुंगवः तथा
नो जितंजगत्सर्वंभक्ताश्शांतिकारिणा १५ प्रद्युम्नायनमस्तुभ्यंचतुर्व्यूहायतेनमः
गोविंदसुरसाधूनांछेदसांपतयेनमः १६ श्रीनारदउवाच एवंसंप्रार्थितःसा
त्वात्प्रद्युम्नोभगवान्हरिः देवायभद्रश्रवसेमाभैष्टत्यभयंददौ १७ अथयाका

294A

सिर्भिर्महाबाहुः सैन्येन परिवारितः पुरीं च द्वारवतीं गत्वा प्रस्थानमकरोत्तदा १९ मन्मुखोवाच्छुऊ
निः श्रुत्वा प्रागगच्छत्तेयं हतत्वं दैत्यानां सदसि प्राह शूलमुद्यम्य दैत्यराट् २० शक्रजित्हवा
च दिष्ट्या दिष्ट्या हि शत्रुर्मे प्रद्युम्नोत्र समागतः नेतुं योग्यो मया दैत्या भ्रातुर्मे प्यस्निवभरणा
२१ भ्राता मे शंबरो नाम येन रुद्धं वमारितः तस्मात्तं घातयिष्यामि प्रद्युम्नं युद्धभिः सह २२ तस्मा
द्घातवलं तस्य विध्वंसं कुरुतासुराः पश्चात्तु रंदादीन् घातयिष्यामि निर्जराद् २३ श्रीनारा
यण उवाच इति श्रुत्वा वचनं दैत्यो हृष्टो महाबलः आययौ मे मुखे योद्धुं दैत्यकोटिसमा
वृतः २४ प्रद्युम्नो भगवान्साक्षाल्लीलामानुषविग्रहः सहस्राः सर्वसेनायाः गरुडव्यू
हं चकार ह २५ गरुडं चैव वर्तमानोऽनिरुद्धो यनिनां वरः ग्रीवायामर्जुनः पृष्ठे सांबो वामा
वर्ते स्थितः २६ पादयोः क्रमयो राजन् स्थितो हरिमिमाहुकः कर्णिः सात्वत द्रुदेष्णः पुच्छे भा
नुर्हरेः सुतः २७ बभूव तत्तुमुलं युद्धं सीतारांगणानां तेन च दैत्यानां यदुभिः सार्द्धं मृध्वीनामधि
मृधे यथा २८ बाणैस्त्रिशूलैः शालैर्मुद्गरैर्लोमशष्टिभिः वध्यन्ते दानवाः सर्वे यदाभिश्च
वारिताः २९ हतोपसर्ग्य वाकाशो यो सैन्यपादरजोभृशं राजन्सबाणांवपयावादितः सा
हंडकवाः ३० वृकोदरः पर्याप्ति लोमशो वर्द्धनो वधाद्पवच महाशः पवनो वर्हिः त्वसि

ग.वि.
त्रि.
६५
295

स्वदर्शनःस्मृतः ३१ मित्रविंदात्मजास्येते युयुधुर्दानवैः सह बाणोपकारे संजाते ह्येकोना
महेशःस्मृतः ३२ सर्वेषामग्रतः प्राप्तो पत्रुहुंकारयन्मुहुः दैत्यान्निर्भेदवाणौघैः ऊर्ध्वाकैरमित्र
तामिव ३३ गजानुरयान्रूपान्नीगन्यातयामास भूतले निपेतुः छिन्नकवचाश्छिन्नवाः
पारणोगणो ३४ ह्येकवाणैर्भिन्नपादाह्यनावानहतास्व सूर्ययोमयवाऊहेमखावाणो
घैश्छिन्नवाहवः ३५ रेजुर्वाणांगणेराजन्माउःस्यूहाश्वाहताः छित्वाभूतागजावाणैः पति
तारणामंडले ३६ विरेजुः छुरिकाविद्धाः कृष्णांगुशकलाइव तदेवहृष्टःसंग्रामःसिं
हारूढोमहाबलः ३७ विभेदह्येकवाणसंयजनोंदशभिः शरैः चतुर्भिश्चतुरोवाहान्ह्येको
सूतंध्वजंत्रिभिः ३८ रथेववाणांविशात्याविभेदरदनाधिपः छिन्नधन्वाह्येकोभूताः
हताश्वोहतसारथिः ३९ अन्यंरथंसमारुह्यधनुर्नेग्राहरोषितः तावत्तस्यधनुर्हृष्टःवि
च्छेदसमरेस्मरः ४० ततोगदांसमादायह्येकोयादवपुंगवः ततोऽस्मिह्यपंचास्यदैत्यपृष्ठि
स्थितेपुनः ४१ मृगेंद्रः कोपसंरक्तः समन्तान्नरणांगणे अनेकान्नातयामासनृदैत्य
दैत्ये कवैरापि ४२ हुंकारंभीषणंकृत्वालोलजिह्वःस्फुरत्सटः ह्येकंसंपातयामासाश्व
भाद्रंगजोयथा ४३ गृहीत्वानेह्येकोदोर्भ्यांयातयितामहीतले तस्योपरिनदंस्तस्थौ

295A

मल्लोमल्लंपयात्नृप ४४ इत्युक्तेनेतुनः सिंहंचर्वंपतेननंवलात् ततोउमुष्टिनातेनवैमि
त्रविंदात्मजोवली ४५ तस्यमुष्टिप्रहारेणाकेशरीपंचतांगतः तदाक्रुद्धोहृष्टदेत्यः
शूलंचिक्षेपसंगरे ४६ शूलंस्फुरन्महोल्काभंविच्छेदअसिनावृकः नीत्वापयातंश्या
गाजन्कणिन्हगरुडोयथा ४७ हृष्टोपिसमसिंनीतानाद्यननादमहावलः जघा
नतंवृकंमुष्टिकंपयनसुधातले ४८ हृष्टोपिसमसिंनीनादयननादमहावलः
जघानतंवृकंमुष्टिकंपयनसुधातले ४८ सावद्धकोशेतमवंद्धउपयापवृकोवली
कंधरेसिनखद्गेनतंततउस्फुरद्वा ४९ खद्गछिन्नेशिरस्तस्यपपातभुविमे
दिल रेजेकमंडलमिवमकिरीटंसकुंडलं ५० हृष्टेमृतेतदादेत्याःशेषाः सर्वेप
लायिताः भयातुरमहाराजययुःमहावतीपुरी ५१ देवदुंदुभयोनेदुर्नेदुरडंडुभे
घस्वनाः श्रीवृकस्योपरिसुराः पुष्पवर्षाप्रचक्रिरे ५२ इतिश्रीमद्.वि.ना.व.म
हृदेशविजयमहास्वविजयमनेचंद्रावत्सुपाख्यानेहृष्टदेत्यवधोनाममहात्रिंशो
ध्यायः ३३ श्रीनारदउवाच हृष्टंनिपतितंश्रुत्वाशक्रुनिः क्रोधमूर्छितः भ्रातृहंतारमे
वमाप्रासदेवानामभयकारकान भ्रतसंतापनोनामराजमारुह्यनिर्गतः वृकः

ग.वि.
खं.
६६
296

रवेःसमाहृत्यकालनाभोयथस्त्रकारं २ महानाभोमतमुष्टंहरीस्मक्रमितिभिगिले वै
नयंनेरथंसैत्रमयदैत्यविनिर्मितं ३ पंचयोजनविस्तीर्णांसहस्त्रानियोजितं मायामयं
कामगंचयनाकाशनसंहृतं ४ सहस्त्रकलशाढ्यंचमुक्तादामविलंबितं रत्नभूषणभू
षाढ्यंशतचंद्रसमोज्वलं ५ सहस्त्रचक्रसंयुक्तंघंटाटंकारभीषणं अश्वहयशक्रनिः
पक्षावसोहुकामोविनिर्ययौ ६ अक्षौहिणीभिर्ह्यष्टाभिर्दैत्यानांमैथिलेश्वरः धनुः
खङ्गैर्वीरशोभैरथहेषारवस्वनैः ७ चीत्कारैर्हस्तिनामाशुसंमुलेत्नगर्जैः दैत्य
सेनाप्रयानेनचकंपेमंडलेभुवः ८ निपेतुर्गिरयोनेकाः विचेलुःसिंधवोनृप निपा
तितागिलाःदैवैर्वैभुवासमरावती ९ तसैन्यंभीषणंदृष्ट्वाप्रद्युम्नोधन्विनांवरः
वलीयेर्यकरःकार्ष्णिःप्राहदेवंडुपुंगवान् १० श्रीप्रद्युम्नउवाच रथंशीघ्रंसुविग्रांच
मौक्तिकंफेनोपमेकमगुणादिनिर्मितं गतागतेकालवशंकदापिहिभुयानशो
चेतिप्रणाभकंकुतं ११ गच्छंतिचोर्ध्वंकिलसात्विकाजनाः मध्येचतिष्ठंतिहिराज
सान्गुणाश्चथःप्रगच्छंतिहिनामसायोमुहुर्मुहुःलोकेविचरंतिकर्मभिः १२ विभेत्यथंवाकि
लसर्वतोयथ्यानेत्रभ्रमेणाचलतीवभूर्यथाचसप्रथ्याचसर्वसमाकृतेजयान्कावेभ

296A

केऽप्याहृतो यथा ॥ १३ ॥ यथा सूर्यमंडलवर्त्तिनां चलेन तथाऽपि स्वनालवृणां सदा न हि यथा मृगाणां
कृतभिः कृतं स्मरेत्सर्वं त्वयैतत्तृणावत्योजना ॥ १४ ॥ कर्त्तार्गुणो देहगुणो वनावलीनाशिरिद्वे
प्रातिनायानना स्वयं दृश्यं च यथा यद्रहि किंचिदस्ति तथा चैनहृद्यतिषां ध्यसंगमः ॥ १५ ॥ दृ
श्यं यथा वस्तुपदोल्कपातस्तथापोरोगेते किंतु उपप्रयोजने विधायमांगोविचोल्मपत्रिवल्मस्पृन्दि
सर्वत्र हरिं परेश्वां ॥ १६ ॥ यथेंदुरेको जलपात्रवृंदस्थो यथाग्निरेको विदितः समिद्वये तथा परा
त्मा भगवाननेकवस्त्रांतर्वहिः स्यात्सुकृते भेदे हि ॥ १७ ॥ योऽज्ञाननिद्राविविरागमाश्रितः श्रीकृ
ष्णभक्तस्तनये पदे कोऽपि यस्त्येवं वेनं चापि गृहे गृहे वने स्पृशंति तेते पदमाप्नुवंत सर्वतः ॥ १८ ॥ न
तोऽस्मि निष्प्राप्यमानस्तरात्परेस्तु पदीसदावेदमयस्तु वालवत् नेहन पश्यन्तु न सर्वकारणं ध
तेचवासो महिमसंपवत् ॥ १९ ॥ सूर्योदये सर्वं तमो विलीयते प्रदृश्यते वस्तु गृहे यथा जनैः
ज्ञानोदये ज्ञानतमः पुलायते संप्राप्यते ब्रह्मपरं ततो यथा ॥ २० ॥ यथेंदियाणां च पृथक्कृ
वर्त्मभिर्लोको नयते थीतिगणाश्रयः परः पंकजं ततनस्पपामथामतत् तथा मुनीनां कि
लशास्त्रवर्त्मभिः ॥ २१ ॥ पश्यंदेकपिवदंतिवेसवं केवाप्यवेकुंठपदं परं परे शांतिं च यन्तेऽपि
तमः परं हृदन्ते वल्यमेवं परमं च धामके ॥ २२ ॥ यदन्तरं केपि वदंति वेसवं केप्याप्यवैकुंठ

ग. वि.
खं.
९२

297

पदंपदेपदे केचिच्चिक्रंजेनिजलीलयाहतेषामोनिहृतस्यपदंचनत्मनिः २३ श्रीनरदत्त्वा
च इनिकालैर्वचःकृतामरैपादवनुगवाः शस्त्राणिमहतूर्ध्वतानज्ञानेधैर्यवर्द्धते २४ व
भवनुमलेयुद्धंदैत्यानांयडुभिःसह सीतागंगानदेचश्रीरामोकपिभिर्यथा २५ रथिनो
रथिभिस्तत्रपत्तिभिःपत्तयोनृप अश्ववारेश्ववाराश्चयुयुधुर्गजागजैः २६ केचित्करीन्द्रान्
स्तामहामात्यैः प्रणोदिताः गिरीन्द्राद्रवदश्यपतेमत्कानामिवचंद्रवैः २७ शुंडादंडैःसफूत्कारैः
सचीत्कारैः सशृंखलैः पातयंतोरथानश्वान्वीरानाजनणांगणे २८ शुंडादंडैःसंगृहीता
रथान्साश्वान्समारथीन् निपात्यभ्रमाउत्साप्यचिक्षिपुःखेवरेवलात् २९ काश्चिन्ममर्दुः
पादाभ्यांमेविदार्यकरैर्दन्तैः मत्ताश्चगजाराजन्यथावेनोरणांगणान् ३० सपत्नाश्चार
गाराजत्वश्ववारश्चणोदिताः उल्लंघयंतोपरथान्गजकुंभान्नभेगताः ३१ केचिद्दैत्यैर्महावीराः
प्राणिहस्तामदोत्कटाः जघ्नुर्गजस्यान्नपतीनश्वोगोद्राररचदृश्यपान् ३२ अश्वारूढाः केचिन्मे
नोमेविदार्यविनिर्गताः खड्गवेगैःपद्मवनेलीलाभिर्वायवोयथा ३३ केचिन्मस्तांसाश्च
हत्वातेनोरणांगणे खड्गैर्जघ्नुर्यथाकैर्वेश्मभिःपतिताणवे ३५ केचित्खङ्गैःपरशुभिःके
चिच्चकैःपराक्रयः चिच्छिदुर्नितिजैर्भल्लैःफलानीवशिरांसिव ३६ संग्राममजिह्नहस्तेवः

297A

मृगः महारागोरिजित् धैनयः सुभद्रो वामश्चैवमन्यकस्तथापुरे वच ३७ सुभद्राद्याः सुतास्ते-
नैश्री हृत्स्नस्योरसाः शुभाः सर्वेषामग्रतः यद्भाग्युर्धेस्मपुंगवैः ३८ भूतसंतापनो ना
मगजारूढो महासुरः यदुभेत्यमहागजवकेनागावद्धुर्दितं ३९ बाणायकाम्भेवहूतो
भूतसंतापनेनैवे संग्रामजित्ताराम्मानः श्रीकुलस्य सुतावली ४० विपुपायः बाणपुशात
कैर्भूतसंतापनेरणे मलयाणिवसंजरभीमसंज्ञरूनादिनी ४१ यनुर्म्मोनस्पविछुट
भूतसंतापनोवली संग्रामजिद्धनुश्चान्यगृहीत्वातरिपुभिः ४२ सिंम्पकृतविधा
नेन शानेबाणान्समारुहे ४३ सत्यं कृत्वाविधानेन शान्तेबाणान्समाटये ४३ तेबा-
णास्तद्धनुर्मोचक वचैलाद्दनिर्मितं भिन्नाछिन्नातनुं तस्यगजं भिन्ना वाणिगताः ४४
बाणप्रहारव्यथितः किंविह्नाकुलमानसः गजस्कंधात्पपातासभूतसंतापनो वली
४४ कालांतकसमेनागंहत्वासंग्रामजिद्दली गृहीत्वासमसिंनीत्वासंजघानरणाग-
णो ४५ तस्यावक्रमहाभीतोश्रृंगादंडोद्विधाभवत् वीन्कारमुत्कठंकुर्वन्नरकेसंश्रा
वयन्करात् ४६ भूतसंतापनंस्पन्काभुवंसकंपयन्नारूः निपातयन्महावीरान्वे
दानादैर्नदन्मुहुः ४७ नवलास्तभितोदैत्यैः पुरीचंद्रावतीं ययौ कोलाहलो

गं
वि-उं
६८
298

महात्मासीद्राजन्नेवंगजमुखो ४८ भूतसंतापतस्तुष्टं श्रीकुलस्य सुतायवै विदेपनिशितं शीघ्रं
शीघ्रमागंतुमवत्स्वरन् ४९ तदागवंमभूमहष्टाचक्रंभद्रात्मनोत्कवली सचक्रेणमहाराजलील
यापातयाच्छितत् ५० जवद्रसगिरेः शृंगं समन्याघमनोहरः विदेपक्रमपुत्रायानादयन्मो
ममस्तल ५१ संग्रामजितच्छूंगमदीवाभुजयोर्वलात् ततास्तेनराजेंद्रभूतसंतापनेरणे ५२
भूवसंतापनोदैत्यः संपूर्णोजठरमगिरिं गृहीतासंगरेतस्योउद्दटोदैत्यपुंगवः ५३ अनेनया
तपिष्यामित्वांरणेप्रवदन्मुखात् ५३ देवकूटंसमन्याघगिरींद्रंश्रीहरेः सुतः अनेनचातपि।
षामित्वांरणेसंग्रामजिद्वलीप्रवदन्मुखात् तस्येतन्स्मसुखेराजन्सदद्भुतमिवाभवत् ५४ द्विधंते
पर्वतौ [illegible] भूतसंतापनंनृप ततोऽगिरिणाहेनरणेसंग्रामजित्वली तवरोदेवकूटंशृहोगिरी
दैत्यमलके पतितोभूमि [illegible] वज्रसंघर्षनादितो ५६ भूतसंतापनस्ताभ्यांपतितः पंचतां
गतः तज्योतिः संग्रामजितिलीने जातेविदेहराट् ५७ श्रीसंग्रामजितः सैन्येनेडुंडुभयस्तदा।
भद्रात्मजोपरिसुराः पुष्पवर्षाप्रचक्रिरे ५८ इतिश्रीमद्ग० वि० ना० व० भद्राश्वखंडगमनेचरणाचल।
पाख्यानेदैत्ययुद्धेभूतसंतापनेदैत्यवधोनामत्रयस्त्रिंशोध्यायः ३३ श्रीनारदउवाच संग्राम
जिन्महायुद्धेभूतसंतापनेमृते हाहाकारोमहानासीद्दैत्यसेनासुमैथिल १ शकुनिःकंकःका।

298A

र्थीलभतेधनं बंधात्प्रमुच्यतेबद्धोरोगीरोगाद्विमुच्यते ३५ अयुतावर्तपाठेन शरच्छ्रप्यावि-
धानतः होमतर्पणगोदानविप्रार्चनफलेनोद्यमात ३६ पठलेयह्दतिस्तोत्रंकवचेनविधा-
यत्र महद्भंडलभतोस्यान्मंडितोमंडलेश्वरैः मनेभिः कर्णामहितामदगंधेनविद्धला-
ग्लेकरोतितद्धारंभमद्भ्रमावलिभृंगभो ३८ निष्कारणः पठेयस्तु प्रीत्यर्थंरेवतीपतेः नाम्नो-
सहस्रंराजेंद्रसजीवन्मुक्तउच्यते ३९ सदावसेत्तस्यगृहेबलभद्रोच्युताग्रजः महापातककोपि
चेनः पठेन्नामसहस्रकं ४० छित्वामेरुसमंपापंभुक्त्वासर्वसुखंत्विह परात्परंमहाराज-
गोलोकंधामयातिहि ४१ श्रीनारदउवाच इतिश्रुत्वाऽच्युताग्रजस्यबलदेवस्यपंचांगंगर्गा-
निमान्स्थांतेराष्ट्रः सपर्य्ययासहितयापरयाभक्त्याप्राड्विपाके हजपान्नामसहस्रमनन्याशिष्ये-
दत्वामोत्स्वपक्वोमनेगोद्वाराजाह्वयात्स्याश्रमंजगाम ४२ भगवतोऽनंतस्यबलभद्रस्यपरंत्र-
मः कथापः शृण्वंतेश्रावयंतैस्यानंदमेमाताऽगायतिहसतिरुदतिनंदतिवदतिनिवर्ति।
तः केनार्थोभक्तानंदमयोभवति ४३ इदंमयातेकथितंनृपेंद्र सर्वार्थदंश्रीबलभद्रखंडं
शृणोतियोधामहरेःसयाति विशोकमानंदमखंडरूपं ४४ इतिश्रीमद्गर्गाचार्यसंहिता-
यांश्रीबलभद्रखंडेप्राड्विपाकदुर्योधनसंवादेश्रीबलभद्रसहस्रनामसंपूर्णं समाप्तमध्यायं

व २५

272

299

(२१)

वलभद्रखंड, नवमः ९

272